ڕووناکی (رَبِّ الْعالَمِين)

ڕوونکردنەوەی

﴿مِنْـهَاج الطّالِبِين﴾

للإمام النواوي

له تێگەیشتنی بڕیارەکانی شەریعەتی ئیسلام

له سەر ڕاڕەوی ئیمامی (الشافعي) ﷺ

بەرگی دووەم

دانانی

عبدالله عبدالعزيز هەرتەلی

چاپی پوختەکراو

دانەر بەخۆی پیێدا چۆتەوەو چەند مەسەلەیەکی تێدا زیاد کردون

محرم (1430)ی کۆچی

بەفرانبار (2708)ی کوردی

کانونیدووەم (2009)ی زایینی

ژمارەی سپاردنی (194) ساڵی (2001)ز، له کتێبخانەیگشتی هەولێر، دراوەتێ

ناسنامە:

ناوی کیتاب: ڕووناکی (رب العالمين) ڕوونکردنەوەی (منهاج الطالبين).

بابەت: شەریعەتی ئیسلام.

دانەر: عبدالله عبدالعزيز هەرتەلی.

نۆبەتی چاپ: دوایین چاپی پوختەکراو و زێدەکراو.

بڵاوکراوەی: کتێبخانەی حاجی قادری کۆیی، لە هەولێر.

چاپخانە: دار المعرفة-بيروت.

شارەزاکردن:

ئەی خوێنەری بەڕێز، هەر کاتێك دانەر دەڵێ:

* رواه الشيخان، مەبەستی ئیمامی (البخاري و مسلم)ن.

* رواه اصحاب السنن، مەبەستی ئیمامی (أبوداود و النسائي و الترمذي)ن.

* هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، یان ڕوون کراوەتەوە، مەبەستی ئەم چوار کتێبەنە:

1 -(المجموع: شرح المهذب) دانراوی (الإمام النواوي).

2 -(تحفةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام إبن حجرالهيتمي).

3 -(نهايةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمدالرملي).

4 -(مغنيالمحتاج : شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمد الخطيب الشربيني).

جا ئەگەر یەکێك لەو چوارانە لە گەڵدا نەبێ، ئەو کاتە دەڵێ: هەر وەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا...

ئەی قوتابیی خۆشەویست و ڕێزدار، تکایە:

1- پێشەکیەکەلە بەرگی یەکەمدا بە بیرلێکردنەوەیەکی ورد بخوێنەوە.

2- بۆ تێگەیشتنی ئەم کتێبە پشت مەبەستە بە تەنها زانستیخۆت، بەڵکو لە لای مامۆستای ئایینی بیخوێنە، چونکە چەند پێناسەو زاراوەیەکی شەرعی هەنە، لە لای مامۆستای ئایینی باشتر لێی تێدەگەی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

اَلْـحَمْدُ لِلّـهِ رَبِّ الْـعَالَمِينَ وَالـصَّلاَةُ وَالسَّـلاَمُ عَلَـى سَـيِّدِنَا مُحَمَّـدٍ وَآلِـهِ وَصَـحْبِهِ أَجْمَعِـينَ.

ئەمەیە بەرگی دووەمی﴿ ڕوونـاکی (رَبٌّ الْعـالَمِين) ڕوونکردنـەوەی (مِنْهـاجِ الطّـالِبِين) ﴾، خوای گەورە یارمەتیم بدا بۆ تەواوکردنی، آمین.

ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ:

﴿ بابُ صَلاةِالْمُسافِرِ: **باسی چۆنیەتی نوێژی ڕێبوار** ﴾

لە ڕووی (قَصْر)، واتە: کورتکردنەوەی نوێژی چوار ڕەکعەتی، لـە ڕووی (جَمْـع)، واتـە: کۆکردنەوەی دوو نوێژ لە کاتی یەکێکیاندا.

دەربـارەی (قَصْــر)=کورتکردنەوەی‌نوێـژ، خــوای گــەورە دەفــەرموێ: ﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلاَةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾.

﴿عَنْ يَعْلَى بن أُمَيَّةَ: قُلتُ لِعُمَرﷺ: (فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلاَةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا). وَقَدْ أَمِنَ النَّاسُ؟ فَقالَ: عَجِبْتُ مِمَّا عَجِبْتَ مِنْهُ، فَسَأَلْتُ رَسولَ اللهِﷺ عَنْ ذلِكَ؟ فَقالَ: صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ﴾ **رواه مسلم وأصحاب السنن، بـە ئیمـامی (عمـر)م گـوت: خوای‌گـەورە دەفـەرموێ: (هـەر کاتێـك بـۆ سـەفەر ڕۆیشـتن گوناهبـار نـابن ئەگـەر نوێـژ کـورت بکەنـەوە، بـەو مەرجـە: بترسـێن کافرەکـان زیانتـان لێبدەن). خۆ ئێستا خەڵك دڵنیایەو ڕێبوارەکـان ناترسـێن، ئـەی بۆچـی نوێـژیش کـورت ئەکەنەوە؟ ئیمامی(عمرﷺ) فەرمووی: منیش–وەکو تۆ– پێم سەیر بـوو و پرسـیارم لـە پێغەمبەرﷺ کرد؟ ئەویش فەرمووی: ئەوە خێرێکە خوای‌گەورە داویەتـە ئێـوە، کـەوابو: خێرەکـــەی قبوڵ بکەن.**

(إِنّما تُقْصَرُ رُباعِيَّةٌ) لەو پێنج نوێژانە، تەنها نوێژە چوار ڕەکعەتیەکان کورت دەکرێنەوە بۆ دوو ڕەکعەت، کەواتە: نوێژی مەغریبو سبەینێ کورت ناکرێنەوە، بە بەڵگـەی (إجمـاع)، هــــەم ﴿عَـنْ عَائِشَـةَرَضِىالله عَنْهَا: اَلصَّـلاةُ أَوَّلَ مافُرِضَـتْ رَكْعَتـان، فَـأُقِرَّتْ صَلاةُالسَّـفَرِ وَأُتِمَّـتْ صَلاةُالْحَضَرِ﴾ **رواه الشيخان، زاد أحمـد وابـن حبـان وابـن خزيمـة:** ﴿إِلاَّالْمَغْرِبَ فَإِنَّها وِتْرُ النَّهارِ، وَإِلاَّالصُّبْحَ فَإِنَّها تُطَوَّلُ فِيهاالْقِرَاءَةُ﴾. **یەکـەمجار پێـنج نوێـژەکان دوو ڕەکعـەت دوو ڕەکعەت واجب کران، ئینجا لـە سـەفەردا نوێـژەکان وەك خۆیـان بـە دوو ڕەکعـەتی مانەوەو لەماڵەوەشدا تەواو کـران، تـەنها نوێژی مەغریب لە ماڵەوەو لە سەفەردا بە**

مُؤَدَّاةٌ فِى السَّفَرِ الطَّوِيلِ الْمُباحِ لاَ فائِتَةُالْحَضَرِ، وَلَوْ قَضَى فائِتَةَ السَّفَرِ فَالأَظْهَرُ قَصْرُهُ فِى السَّفَرِ دُونَ الْحَضَرِ، وَمَنْ سافَرَ مِنْ بَلْدَةٍ فَأَوَّلُ سَفَرِهِ مُجاوَزَةُ سُورِها، فَإِنْ كانَ وَرَاءَهُ عِمارَةٌ اُشْتُرِطَ مُجاوَزَتُها فِى الأَصَحِّ،

ڕەکعەتی واجب کرا چونکە وەتری ڕۆژێیە، نوێژی سبەینێش هەر دوو ڕەکعەتە چونکە خوێندنی قورئانی تێدا درێژ دەکرێتەوە.

ئینجا بزانە: ئەو حەدیسەی دەفەرموێ: ﴿نوێژ لە کاتیترسدا یەك ڕەکعەتە﴾ مەبەست ئەوەیە: ڕەکعەتێکی بە جەماعەت دەکرێو ئەویتریشی بە تەنهایی، هەروەك لە سەرچاوەکان فەرموویانە، لە نوێژیترسدا ڕوونی دەکەینەوە إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

(مُؤَدَّاةٌ) مەرجە نوێژە کورتکراوەکە: (أداء) بێ، واتە: نوێژی ئەو کاتە بێ (فیالسَّفَرِ الطَّوِيلِ) کورتکردنەوەکەش لە سەفەرێکی درێژ بێ، کە لای کەمی ئەندازەی (80) هەشتا کیلۆمتر درێژ بێ (الْمُباحِ) سەفەرەکەش سەفەرێکی حەڵاڵ بێ، واتە: سەفەری تاوانباری نەبێ (لاَ فائِتَةُ الْحَضَرِ) نوێژەکە فەوتاوی ماڵەوە نەبێ، واتە: ئەگەر لە ماڵەوە نوێژی فەوتابو، دروست نیە: لە سەفەردا بە کورتکراوەیی قەزای بکاتەوە، چونکە بە تەواوی کەوتۆتە ئەستۆی، کەوابو: واجبە لە ماڵەوەو لە سەفەردا بە تەواوی قەزای بکاتەوە.

بەڵام (وَلَوْ قَضَى فَائِتَةَ السَّفَرِ) ئەگەر نوێژە فەوتاوێکی سەفەرێکی درێژی قەزا کردەوە، واتە: لە سەفەرێکیدرێژدا نوێژەکەی فەوتابو، جا ویستی قەزای بکاتەوە، ئەوە (فَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر (قَصْرُهُ فِیالسَّفَرِ) دروستە: لەم سەفەرەداو لە سەفەرێکیتری درێژیشدا نوێژە قەزاکراوەکەش کورت بکاتەوە، چونکە لە هەردوو حاڵەتی فەوتانو قەزاکردنەوەدا عوزری بە دەستە (دُونَ الْحَضَرِ) بەڵام لە ماڵەوە دروست نیە نوێژە قەزاکراوەکە کورت بکاتەوە، چونکە عوزری نەماوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەگەر کاتی نوێژەکە هاتبو، بەڵام لە ماڵەوە نوێژەکەی نەکردو ڕۆیشتە سەفەر، ئەوە بۆی دروستە: لە ڕێگەدا ئەم نوێژەش کورت بکاتەوە، هەروەها ئەگەر لە کۆتاییکاتەکەشدا –بە قەد نوێژکردنەکە– کاتینوێژەکە مابو و ڕۆیشتە سەفەر، دروستە: لە ڕێگەدا ئەم نوێژەش کورت بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: دروست نیە ڕێبوار نوێژ کورت بکاتەوە، تا دەست بە سەفەر دەکاو لە شوێنی نیشتەجێبوونی جیا دەبێتەوە، کەوابو: (وَمَنْ سافَرَ مِنْ بَلْدَةٍ) هەر کەسێك لە شارێکەوە بڕواتە سەفەر (فَأَوَّلُ سَفَرِهِ) ئەوە سەرەتای سەفەرەکەی (مُجاوَزَةُ سُورِها) تێپەڕبوونە لە شورەی شارەکە، ئەگەر شوورەی هەبێ (فَإِنْ كانَ وَرَاءَهُ عِمارَةٌ) جا ئەگەر لەو دیوی

شــوورەکەش خــانوو هــەبن (اُشْــتُرِطَ مُجاوَزَتُهــا فــی الأصَــحِّ) بــە مــەرج دانــدراوە:
قُلْــتُ: اَلأصَــحُّ لاَ يُشْــتَرَطُ وَاللهُ أَعْلَــمُ. فَــإِنْ لَــمْ يَكُــنْ سُــورٌ فَأَوَّلُــهُ مُجــاوَزَةُ الْعُمْــرانِ لاَ الْخَــرَابِ والْبَسَــاتِينِ، والْقَرْيَــةُ كَبَلْــدَةٍ، وَأَوَّلُ سَــفَرِ ســاكِنِ الْخِيــامِ مُجــاوَزَةُ الْحِلَّــةِ، وَإِذا رَجَعَ اِنْتَهى سَفَرُهُ بِبُلُوغِهِ مَا شُرِطَ مُجَاوَزَتُهُ إِبْتِدَاءً،

لــە خانووەکــانیش تێبپــەڕێ (قُلْــتُ) ئیمــامی (النــواوی) دەفــەرموێ (الأصَــحُّ لاَ يُشْــتَرَطُ) فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: بــە مــەرج دانانــدرێ لــەم خانووانــەش تێبپــەڕێ (وَاللهُ أَعْلَـم) بەڵکو هەر کاتێك لە شوورەکە چووە دەرەوە، ســەفەرەکەی دەســت پێدەکــاو دروســتە نوێژ کورت بکاتەوە.

(فإِنْ لَمْ يَكُنْ سورٌ) بەڵام ئەگەر شارەکە شوورەی نەبو–وەك شارەکانی ئەم ســەردەمە– (فَأَوَّلُهُ) ئەوە سەرەتایسەفەرەکەی (مُجاوَزَةُ العُمْرانِ) تێپەڕبوونــە لــە ئاوەدانیشــارەکە: وەك خانوو و یاریگەی مندالآنو ئەو گۆڕستانەی بە ئاوەدانیەوەیە، هەر وەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە (لاَ الْخَرَابِ) بەڵام مەرج نیە لەو کاولە خانووانە تێبپــەڕێ: کــە بناغــەیان نەماوە، یان کراونەتە باغو بێستان (والْبَسَـاتِينِ) هــەروەها مــەرج نیــە لــە بــاغو بێســتانی شــارەکەش تێبپــەڕێ، هەرچــەند کۆڵێــتو خانووشــی تێدابــێو لــە چــەند وەرزێکیســاڵدا خەڵکەکە تێیدا نیشتەجێ ببێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەگەر لە شار–بۆ سەفەر– چونە دەرەوەو لە دەرەوەی شــار چــاوەڕوانی هاوڕێکانیان دەکرد، ئەوە ئەگەر نیەتیان وەها بێ: هەر کاتێك هاوڕێکانیان هاتن گشتیان بۆ سەفەر بڕۆن، ئەگەر نەهاتن بگەڕێنەوە، ئەوە دروست نیە لەوێ نوێژ کورت بکەنەوە؟ چــونکە بــە تــەواوی بڕیــاری ســەفەریان نــەداوە، بــەڵام ئەگــەر نیــەتیان ئــەوەبو: ئەگــەر هاوڕێکانیشیان نەیێن، ئەوان هەر بڕۆن بۆ سەفەر، ئەو کاتە دروســتە لــەوێ نوێــژ کــورت بکەنەوە؟ چونکە بە تەواوی بڕیاریان داوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَالْقَرْيَةُ) دێ، واتە: ئەو گوندەی لە شار بچووکترە (كَبَلْدَةٍ) وەکو شار وایە: لە گشت ئــەو بڕیارانەیڕابردوودا (وَأَوَّلُ سَفَرِ ساكِنِ الْخِيامِ) سەرەتای سەفەری ئەو کەسەی لە ڕەشماڵدا نیشتەجێیە: وەکو خێڵانو ڕەوەندەکان (مُجاوَزَةُالْحِلَّة) تێپەڕبوونە لە هۆبە ڕەشماڵەکــە، واتە: لە گشت خێمەو یاریگەی مندالآنو مۆڵگەی ئاژەڵەکانو شوێنی ئاو لێهێنانی تایبەت بە خۆیان، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإِذا رَجَعَ) هەر کاتێك ڕێبوار لە سەفەرەکەی گەڕاوە (انْتَهَى سَفَرُهُ) ئــەوە ســەفەرەکەی کۆتایی دێ (بِبُلُوغِهِ) بەوەی بگاتەوە (مَا شُرِطَ مُجَاوَزَتُهُ ابْتِـدَاءً) ئــەو شــوێنەی بــە مــەرج داندرابو لە سەرەتای سەفەرەکەی لێی تێبپــەڕێ، واتــە: کــە لــە گەڕانــەوەی گەیشــتەوە

ئەویٚ، هیچیتر دروست نیە نوێژ کورت بکاتەوە، هەرچەندە نەشگەیشتبێتەوە ماڵیخۆی.

وَلَوْ نَوَى إِقَامَةَ أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ بِمَوْضِعٍ إِنْقَطَعَ سَفَرُهُ بِوُصُولِهِ، وَلاَ يُحْسَبُ مِنْهاَ يَوْما دُخُولِهِ وَخُرُوجِهِ عَلَى الصَّحِيحِ،

ئینجا بزانە: ئەوە لە کاتێکدا بوو: کە لایەکەمی ئەندازەی (80) هەشتا کیلۆمتر ڕۆیشتبیٚ، بەڵام ئەگەر ئەندازەی (80) هەشتا کیلۆمتر نەڕۆیشتبو، واتە: لە ئەندازەیەکی کەمتر بۆ پێویستیەکیخۆی گەڕاوە، ئەوە ئەگەر بۆ وولاتیخۆی بگەڕێتەوە، هەر بە دەست پێکردنی گەڕانەوەکە سەفەرەکەی کۆتایی دیٚو کورتکردنەوەی نوێژی بۆ دروست نیە، بەڵام ئەگەر بۆ شوێنێکیتر گەڕاوە -کە وولاتیخۆی نەبو- ئەوە هەر بە ڕێبوار دادەندریٚو کورتکردنەوەی نوێژی بۆ دروستە، بەو مەرجەی بە نیەتی مانەوەی چوار ڕۆژان نەگەڕێتەوە، ئەگینا: ئەویش هەر بە نیەتهێنانی گەڕانەوە سەفەرەکەی کۆتایی دیٚ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کرانەوە.

(وَلَوْ نَوى إِقَامةَ أرْبَعَةِأيَّامٍ بِمَوْضِعٍ) ئەگەر ڕێبوارێك نیەتی وەهابو: چوار ڕۆژ بە شەوەکانیانەوە، یان زیاتر لە شوێنێك بمێنێتەوە (انْقَطَعَ سَفَرُهُ) ئەوە سەفەرەکەی کۆتایی دیٚ (بِوُصُولِه) بە گەیشتنەجیٚی ئەو شوێنە (وَلاَ يُحْسَبُ مِنْها) لەو چوار ڕۆژانە ناژمێردریٚ (يَوْما دُخُولِهِ وَخُرُوجِهِ) ئەو ڕۆژەی دەچێتە شوێنەکەو ئەو ڕۆژەی لیٚی دەردەچیٚ (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەیڕاست، واتە: جگە لەم دوو ڕۆژانە، چوار ڕۆژو شەوی تەواو بیٚ، کەواتە: ئەگەر نیەتی مانەوەی سیٚ ڕۆژ، یان کەمتری هەبیٚ، ئەوە سەفەرەکەی کۆتایی نایەیٚو کورتکردنەوەی نوێژی بۆ دروستە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرمویٚ: ﴿يُقِيمُ الْمُهَاجِرُ بِمَكَّةَ بَعْدَ قَضَاءِ نُسُكِهِ ثَلاَثاً﴾رواه الشيخان، سەحابە کۆچکەرەکان -لە دوای حەج کردن- تەنها سیٚ ڕۆژان لە (مكة)دا دەمێننەوە.

واتە: پێغەمبەرﷺ پێش (فتح مكة)، قەدەغەی کردبو سەحابە کۆچکەرەکان لە (مكة)دا نیشتەجیٚ ببن -هەروەك لە (بخاریو مسلم)دا هاتوە- بەڵام چونکە مانەوەی سیٚ ڕۆژان بە نیشتەجیٚیی دانانردریٚ، پێغەمبەرﷺ ڕێگەی داوە، کەوابو: بە مانەوەی سیٚ ڕۆژان بڕیاری ڕێبواریی لە سەر لاناچیٚ، بەڵام بە چوار ڕۆژان لادەچیٚ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە: ئەگەر حاجی بە چوار ڕۆژان پێش وەستانی(عَرَفَة) گەیشتە ناو شاری(مَكَّة)، ئەوە هیچیتر (قَصْر)و(جَمْع)ی بۆ دروست نیە: نە لە (مَكَّة)و نە لە(عَرَفَة)و نە لە(مُزْدَلِفَة)و نە لە(مِنى)؟ چونکە بوەتە نیشتەجیٚ، بەڵام ئەگەر بە دوو ڕۆژان، یان سیٚ ڕۆژان پێش وەستانی(عَرَفَة) گەیشتە (مَكَّة)، ئەوە (قَصْر)و

(جَمْع)ی بۆ دروستە: لە (مَكَّة)وە تـا لـە دوای ڕەجمـی هەرسـێك شـەیتانەكان لـە (مِنـی)
وَلَوْ أقامَ بِبَلَدٍ بِنيَّةِ أَنْ يَرْحَلَ إِذَا حَصَلَتْ حَاجَةٌ يَتَوَقَّعُهَا كُلَّ وَقْتٍ قَصَرَ ثَمَانِيَةَعَشَرَ يَوْماً، وَقِيلَ أَرْبَعَةً، وَفِي قَوْلٍ أَبَداً، وَقِيلَ الْخِلاَفُ فِي خَائِفِ الْقِتَالِ،

دەگەڕێتەوە بۆ (مَكَّة)، ئینجا–لە دوای گەڕانەوەی لە (مِنـی)– تەماشـا دەكـەین: ئەگـەر نیەتی ئەوهابێ: چوار ڕۆژان، یان زیاتر لە (مَكّـة)دا بمێنێتـەوە، ئـەوە هیچیـتر (قَصْـر)و (جَمْع)ی بۆ دروست نیە، بەڵام ئەگەر نیەتی مانەوەی كەمتر لە چوار ڕۆژانـی هـەبو، ئـەو كاتە (قَصْر)و(جَمْع)ی بۆ دروستە، هەروەك لە (تحفة)و(الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

دووەم: ئەگەر بە سـەفەر چـووە شـوێنێك–كـە هەشـتا كیلـۆمتر، یـان زیـاتر دوور بـوو– بە مەبەستی ئەوە: ئەگەر لەوێ بكاتە فلانكەس لەگەڵی بمێنێتـەوە تـا چـوار ڕۆژان، یـان زیاتر، بەڵام ئەگەر نەیكاتێ، ئەو كاتە كەمتر لە چوار ڕۆژان بمێنێتەوەو بگەڕێتەوە، ئەوە بۆی دروستە: نوێژ كورت بكاتەوە تا لە شوێنەكە دەگەڕێتەوە، ئینجا ئەگەر لەوێ گەیشتە فلانكەس، ئەوە هیچیتر كورتكردنەوەی نوێژی بۆ دروست نیە تا لەو شـوێنە بـە سـەفەر دەڕواتە دەرەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ أقامَ بِبَلَدٍ) ئەگەر ڕێبوار بۆ كارێك لە شوێنێك مایەوە (بِنِيَّةِ أَنْ يَرْحَلَ) بەو نیەتەی لەو شوێنە بار بكا (إِذَا حَصَلَتْ حَاجَةٌ) هەر كاتێك كارەكەی بۆ پێك هات، كارەكەشی لەو جۆرە بوو: كە (يَتَوَقَّعُهَا كُلَّ وَقْتٍ) چاوەڕوانی پێكهاتنی دەكـرد لـە گشـت كاتێكداو نەیـدەزانی دەگاتە چوار ڕۆژان (قَصَرَ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ يَوْماً) ئەوە دروستە هەژدە ڕۆژی تەواو نوێژ كورت بكاتەوە، واتە: جگە لە ڕۆژی هـاتن‌و دەرچـوون ﴿عَنْ اِبْنِ عَبَّاس رَضِىالله عَنْهُما: أَقامَ النَّبِيُّ ﷺ بِمَكَّةَ تِسْعَةَعَشَرَ يَوْماً يَقْصُرُ﴾رواه البخاري، پێغەمبەر ﷺ نۆزدە ڕۆژان لە (مكة)دا مایـەوەو نوێژی كورت دەكردەوە. واتە: ڕۆژی نۆزدەمین بۆ هاتن‌و دەرچوون داندراوە، چونكە لـە حەدیسی (أبیداود بسندحسن) بە هەژدە ڕۆژ هاتوە.

بەڵام ئەگەر دەیزانی تا كارەكەی پێك دێ چوار ڕۆژ تەواو دەبن، ئەو كاتـە لـەو شـوێنەدا كورتكردنەوەی نوێژی بۆ دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَقِيلَ أَرْبَعَةً) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: تەنها چوار ڕۆژان نوێژ كورت دەكاتەوە (وَفِي قَـوْلٍ أَبَداً) لە فەرموودەیەكیتری ئیمامی(الشافعي)دا: تا كارەكەی پێك دێ بەردەوام نوێژ كورت دەكاتەوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (اَلْخِلاَفُ) جیاوازی ئەو فەرموودانەی ڕابردوو: لە چوار ڕۆژان زیاتر (فِي خَائِفِ الْقِتَـالِ) دەربـارەی ئـەو جەنگاوەرەیـە: كـە بـۆ جـەنگێكی شەرعی بە سەفەر چوبێ‌و مەترسی هەڵگیرسانی جەنگی هەبێ، بـە بەڵگـەی ﴿عَنْ ابنِ عُمَرَ رَضِىالله عَنْهُما: أَنَّـهُ أَقـامَ بِآذربيجـان سِـتَّةَ أَشْـهُرٍ يَقْصُرُالصَّـلاَةَ﴾ رواه البيهقـي بسندصـحيح، (اِبْـن

عمر)رَضِىَاللهُ عَنْهُما ماوەی شەش مانگ بۆ غەزا لە (آذربیجان) مایەوە، نوێژی کورت دەکردەوە.
لاَ التَّاجِرِ وَنَحْوِهِ، وَلَوْ عَلِمَ بَقَائَهَا مُدَّةً طَوِيلَةً فَلاَ قَصْرَ عَلَى الْمَذْهَبِ. (فَصْلٌ) وَطَوِيلُ السَّفَرِ ثَمَانِيَةٌ وَأَرْبَعُونَ مِيلاً هَاشِمِيَّةً، قُلْتُ: وَهُوَ مَرْحَلَتَانِ بِسَيْرِ الأَثْقَالِ،

(لاَ التَّاجِرِ وَنَحْوِهِ) نەك دەربارەی بازرگانو قوتابیو ئەو جۆرە کەسانە، واتە: ئەوانە لە چوار ڕۆژان زیاتر نوێژ کورت ناکەنەوە.
(وَلَوْ عَلِمَ بَقَائَهَا مُدَّةً طَوِيلَةً) ئەگەر ڕێبواری جەنگاوەر دەیزانی: کارەکەی ماوەیەکی درێژ دەمێنێتەوە، واتە: چوار ڕۆژان، یان زیاتر دەڕوا، تا کارەکەی پێك دێ (فَلاَ قَصْرَ) ئەوە کورتکردنەوەی نوێژی بۆ دروست نیە (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.
کەوابو: حەدیسەکەی(اِبْن عمر)ی‌ڕابردوو و هەم ئەم حەدیسەی﴿أَنَس: أَنَّ أَصحَابَ رَسُولِ اللهِﷺ أَقَامُوا بِرامهُرمز تِسْعَةَأَشْهُرٍ يَقْصُرُونَ الصَّلاَةَ﴾رواه البیهقـي بسندصحیح، (صحابة)ی پێغەمبەرﷺ نۆ مانگ لە (ڕامهرمز) بۆ غەزا مانەوەو نوێژیان کورت دەکردەوە.
لە لای فەرموودەی ڕاستتر وەڵامی ئەو دوو حەدیسە دراوەتەوە: کە (صحابە)کان لەو ماوەیەدا تەنها لە یەك شوێنی ئەو ناوچەیەدا نەدەمانەوە، بەڵکو لەچەند شوێنێکی ناوچەکەدا دەگەڕانو هێرشیان دەبردە سەر کافرەکان، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە، کەوابو: ئەو دوو حەدیسە نابنە بەڵگەی فەرموودە بێ‌هێزەکانی‌ڕابردوو،وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مەرجەکانی (قَصْر): کورتکردنەوەی نوێژ ﴾

مەرجەکانی کورتکردنەوەی نوێژ، هەشتن:
مەرجی‌یەکەم: دەبی سەفەرەکەی درێژ بێ (وَطَوِيلُ السَّفَرِ) ئەندازەی سەفەری درێژ بە پێوانەی زەمین (ثَمَانِيَةٌ وَأَرْبَعُونَ مِيلاً هَاشِمِيَّةً) چلو هەشت میلی هاشمی‌یە، واتە: شانزە فەرسەخ، کە دەکاتە (80) هەشتا کیلۆمەترو نیو کیلۆمەترو سەدو چل مەتر (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (وَهُوَ) ئەندازەی سەفەری درێژ بە ڕۆیشتن (مَرْحَلَتَانِ) دوو قۆناغە، واتە: دوو ڕۆژ، یان دوو شەو، یان ڕۆژێكو شەوێك، کە بگەنە ئەندازەی بیستو چوار سەعات، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.
جا ڕۆیشتنەکەش (بِسَيْرِ الأَثْقَالِ) بەگوێرەی ڕۆیشتنی ولاغە بارکراوەکانو پشوودانو نوێژکردنە ﴿عَنْ ابنِ عُمرَ وَابنِ عَبّاس: أَنَّهُمَا كَانَا يَقْصُرانِ وَيُفْطِرانِ فِي أَرْبَعَةِ بُرُدٍ، وَهِيَ سِتَّةَعَشَرَ فَرْسَخاً﴾ رواه البخاري تعليقا والبيهقي باسنادصحيح، ئەو دوو (صحابە)یە لە سەفەردا لە ئەندازەی چوار بەرید، واتە: شانزە فەرسەخ، نوێژیان کورت دەکردەوەو بەڕۆژووش نەدەبون.
جا بزانە: لەم مەسەلەیەدا هیچ (صحابە)یەك جیاوازی‌ی لەگەڵ ئەو دوو (صحابە)یە نەبوە، وا دیارە لە پێغەمبەرەوەﷺ بەڵگەیان بە دەستەوە بووە، واتە: بووەتە (الإجماع

السكوتي)، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا فەرموويانە.

وَالْبَحْرُ كَالْبَرِّ، فَلَوْ قَطَعَ الأَمْيَالَ فِيهِ فِي سَاعَةٍ قَصَرَ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيُشْتَرَطُ قَصْدُ مَوْضِعٍ مُعَيَّنٍ أَوَّلاً،

ئینجا بزانە: بە بەڵگەی حەدیسەکەی (ابن عباس)ی‌داهاتوو، مەرجە: ئەو شوێنەی بە سەفەر بۆی دەچێ تەنها چوونەکەی دوو قۆناغ دوور بێ، نەك چوونو هاتن، واتە: ئەگەر چوونەکەی قۆناغێك بوو، هاتنەوەشی قۆناغێك بوو، ئەوە کورتکردنەوەی نوێژی بۆ دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەم حەدیسەی ﴿أَنس: كَانَ رَسُول اللهِ ﷺ إذا خَرَجَ ثَلاَثَةَ أَمْيالٍ أَوْ فَرَاسِخَ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ﴾رواه مسلم، هەر کاتێك پێغەمبەرﷺ سێ میل، یان سێ فەرسەخ دەچووە دەرەوە، نوێژی دەکردەوە دوو ڕەکعەت. مەبەست ئەوە نیە: سەفەرەکەی تەنها سێ فەرسەخ دوور بووە، بەڵکو مەبەستی ئەوەیە: کە پێغەمبەرﷺ بۆ سەفەرێکی دور دەڕۆیشت، سێ میل، یان سێ فەرسەخ لە (مدینة) دوور دەکەوتەوە، کاتی نوێژ دەهاتو لەوێ نوێژی کورت دەکردەوە، هەروەك ئیمامی (النواوي) لە (شرح مسلم) و (المجموع)دا ئەوەهای فەرمووە.

هەم لە (المجموع)دا دەفەرموێ: (لە هیچ حەدیسێکدا بە ئاشکرایی نەهاتوە: کە لە ئەندازەی کەمتر لە دوو قۆناغ پێغەمبەرﷺ نوێژی کورت کردبێتەوە، بەڵگەشی حەدیسەکەی (ابْن عمر وابْن عباس)ی‌ڕابردوە، هەم ﴿عَنْ عَطَا: سُئِلَ ابنُ عَبَاسرَضِىالله عَنْهُما: أَأَقْصُرُ الصَّلاةَ إِلى عَرَفَةَ؟ فَقالَ: لاَ، وَلَكِنْ إِلَى عُسْفَانَ وَإِلَى جِدَّةَ وَإِلَى الطَّائفِ﴾ رواه الشافعي والبيهقي باسناد صحيح، پرسیار لە (ابن عباس) کرا: ئایا کە لە (مكة) چوومە (عرفة) نوێژ کورت بکەمەوە؟ فەرمووی: نا، بەڵام کە چوویە (عسفان)، یان (جدة)، یان (الطائف) نوێژ کورت بکەوە. واتە: هەریەك لەو سێیانە لای کەم شانزە فەرسەخ=هەشتا کیلۆمەتر دوورن لە (مكة)ی پیرۆز.

(وَالْبَحْرُ كالْبَرِّ) دەریا وەکو بیابان وایە: لە مەرجی‌ئەندازەی هەشتا کیلۆمەتری‌ڕابردوودا (فَلَوْقَطَعَ الأمْيالَ فِيهِ فِى ساعَةٍ) ئەگەر لە دەریادا چلو هەشت میلەکە=هەشتاکیلۆمەترەکە لە یەك سەعاتدا بە کەشتی، یان بە مەلەوانی ڕۆیشت (قَصَرَ) دروستە نوێژ کورت بکاتەوە، هەروەها ئەگەر بە یەك سەعات هەشتا کیلۆمەتر بە ئۆتۆمبیل لە زەمیندا، یان بە فڕۆکە لە هەوادا ڕۆیشت دروستە: نوێژ کورت بکاتەوە، وَاللهُ أَعْلَم.

مەرجی‌دووەم: (وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەندرێ (قَصْدُ مَوْضِعٍ مُعَيَّنٍ) سەفەرەکەی بە مەبەستی چوونە شوێنێکی زاندراو بێ: لە ڕووی ڕۆیشتنەوە (أَوَّلا) لە سەرەتاوە، واتە:

هەر لە سەرەتای سەفەرەکەی بزانێ لایکەم بە ئەندازەی هەشتا کیلۆمەتر دەڕوا، ئیتر فَـلاَ قَصْـرَ لِلْهـائِمِ وَإِنْ طَـالَ تَـرَدُّدُهُ، وَلاَ طَالِـبِ غَـرِيمٍ وَآبِـقٍ يَرْجِـعُ مَتَـى وَجَـدَهُ وَلاَ يَعْلَمُ مَوْضِعَهُ، وَلَوْ كَانَ لِمَقْصِدِهِ طَرِيقانِ: طَوِيلٌ وَقَصِيرٌ فَسَلَكَ الطَّوِيلَ لِغَرَضٍ كَسُهُولَةٍ أَوْ أَمْنٍ قَصَرَ، وَإِلاَّ فَلاَ فِي الأَظْهَرِ،

مەرج نیە بزانێ: بۆ کام شار دەڕوا، یان ناوی شوێنەکە بزانێ، هەروەك لـە (الشـرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

کەوابو: (فَلاَ قَصْرَ لِلْهائِمِ) نوێژ کورتکردنەوە دروست نیە: بۆ ڕێبواری سەر لێشێواو، واتە: ئـەو کەسـەی نازانـێ بـۆ کـوێ دەڕوا (وَإِنْ طَـالَ تَـرَدُّدُهُ) هەرچـەند گـەڕانو ڕۆیشتنیشـی بە ئەندازەیەکی درێژ بێو لە هەشتا کیلۆمەتر زیاتر بێ، چـونکە لـە سـەرەتاوە نـەیزانیوە مەبەستی لەو ڕۆیشتنە چەندە، واتە: بەڵام ئەگەر سەرلێشێواو لە سەرەتاوە مەبەستی بێ: لایکەمی هەشتا کیلۆمەتر بڕوا، بۆی دروستە نوێژ کـورت بکاتـەوە، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلاَ طَالِبِ غَرِيمٍ) هەروەها نوێژ کورتکردنـەوە دروسـت نیـە: بـۆ ئـەو کەسـەی بـە شـوێن قەرزدارێکدا دەگەڕێو (وَآبِقٍ) هەم بۆ ئەو کەسەش کە بە شوێن کۆیلەیەکی هەڵاتوودا، یان بە شوێن شتێکی دزراودا دەگەڕێ، کە هەر یەکێك لەوانـە مەبەسـتی ئـەوەها بـێ: (يَرْجِـعُ) بگەڕێتەوە (مَتَـى وَجَـدَهُ) هـەر کاتێـك قەرزدارەکـەی، یـان کۆیلەکـەی، یـان دزراوەکـەی دۆزیەوە (وَلاَ يَعْلَمُ مَوْضِعَهُ) لە سەرەتاوەش شوێنی قەرزدارەکەی، یـان کۆیلەکـەی، یـان دزراوەکەی نەدەزانی، واتە: بەڵام ئەگەر ئەو ڕێبوارە لە سەرەتاوە دەیزانی پێویستە لای کەم هەشتا کیلۆمەتر بڕوا ئینجا دەگاتـە مەبەسـتەکەی، ئـەو کورتکردنـەوەی نوێـژی بـۆ دروستە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ كَانَ لِمَقْصِدِهِ طَرِيقانِ) ئەگەر هاتو بۆ ئەو شوێنەی مەبەستیەتی، دوو ڕێگە هـەبون: (طَوِيلٌ) ڕێگەیەکیان هەشتا کیلۆمەتر، یان زیاتر درێژ بوو (وَقَصِيرٌ) ڕێگەیەکیش کورت بوو: نەدەگەیشتە هەشتا کیلۆمەتر (فَسَلَكَ الطَّوِيلَ) ڕێبوارەکـەش بـە ڕێگـە درێژەکـەدا ڕۆیشـت (لِغَرَضٍ) لە بەر هۆیەکی حەڵاڵ (كَسُهُولَةٍ) وەك درێژەکە ئاسان بێ، یان کرێیەکەی هەرزان بێ، یان ئاو و خواردەمەنیی لێبێ (أَوْ أَمْنٍ) یان دڵنیابـێ: لـە ڕێگـرو گـومرگو دوژمـنی خۆی، یان مەبەستی کڕینو فرۆشتن بێ، یان سەردانی نەخۆشو خزمو کەسی بێ (قَصَرَ) بۆی دروستە نوێژ کورت بکاتەوە، چونکە مەرجەکە هاتوتەجێ.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بە هۆیەکی حەڵاڵ بەڕێگە درێژەکەدا نەڕۆیشت، بەڵکو بـە بـێهۆ، یـان تەنها بە مەبەستی کورتکردنەوەی نوێژ بە درێژەکـەدا ڕۆیشـت (فَـلاَ) دروسـت نیـە: نوێـژ

کورت بکاتەوە (فِی الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەڵام ئەگەر بۆ شوێنەکە دوو

وَلَـوْ تَبِـعَ الْعَبْـدُ أَوِالزَّوْجَـةُ أَوِالْجُنْـدِيُّ مَالِـكَ أَمْـرِهِ فِـى السَّـفَرِ وَلاَ يَعْـرِفُ مَقْصِـدَهُ فَـلاَ قَصْـرَ، فَلَـوْ نَـوَوْا مَسَافَةَالْقَصْـرِ قَصَـرَالْجُنْدِيُّ دُونَهُمَـا، وَمَنْ قَصَدَ سَفراً طَوِيلاً فَسَارَ ثُمَّ نَوَى رُجُوعاً اِنْقَطَعَ،

ڕێگەی درێژ هەبون، واتە: هەردووکیان لای کەم هەشتا کیلومتر دەبون، بەڵام یەکێکیان لەویتر درێژتر بوو، ئەویش بە بێهیچ هۆیەك بە درێژترەکەدا ڕۆیشت، ئەوە بۆی دروستە: نوێژ کورت بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ تَبِعَ الْعَبْدُ) ئەگەر کۆیلە ڕەگەڵ گەورەکەی کەوت (أَوِالزَّوْجَةُ) یان ژن ڕەگەڵ مێردەکەی کەوت (أَوْ الْجُنْدِيُّ مَالِكَ أَمْرِه) یان سەرباز ڕەگەڵ کاربەدەستی خۆی کەوت، یان دیل ڕەگەڵ دیلگرەکەی کەوت (فِی السَّفَرِ) ڕەگەڵکەوتنی ئەوانەش لە سەفەردا بوو، بەڵام (وَلاَ يَعْرِفُ مَقْصِدَهُ) هیچێکیان مەبەستی کاربەدەستیخۆی نەدەزانی ئایا چەند دەڕواو دەچێتە کوێ (فَلاَ قَصْرَ) هیچێکیان پێش ڕۆیشتنی دوو قۆناغ کورتکردنەوەی نوێژیان بۆ دروست نیە، واتە: بەڵام ئەگەر هەشتا کیلۆمتر ڕۆیشتن، ئەوە لەمەودوا بۆ گشتیان دروستە: نوێژ کورت بکەنەوە، چونکە تازە مەبەستی کاربەدەستەکەیان بۆ ئاشکرا بوو، کەوابو: ئەگەر لە سەرەتاوە ئەوانیش دەیانزانی لای کەم هەشتا کیلۆمتر دەڕۆن، دروستە ئەوانیش نوێژ کورت بکەنەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَلَوْ نَوَوْا مَسَافَةَ الْقَصْرِ) جا ئەگەر ئەوانەیڕابردوو، نیەتیان هەبو: بە ئەندازەی (قَصْر) کورتکردنەوەینوێژ–کە هەشتا کیلۆمترە– بڕۆن (قَصَرَالْجُنْدِيُّ) تەنها سەربازی تۆمارنەکراو نوێژ کورت دەکاتەوە، چونکە لە کارەکانیدا سەربەخۆیەو ژێر دەست نیە (دُونَهُمَا) بەڵام ژن و کۆیلە–هەروەهاش دیل– بۆ هیچیان دروست نیە نوێژ کورت بکەنەوە، چونکە سەربەخۆ نین و ژێر دەستن، کەوابو: نیەتەکەیان کار ناکا.

ئینجا بزانە: لێرەدا مەبەست ئەو سەربازەیە: کە بە خۆشی خۆی ڕەگەڵ کاربەدەستێك کەوتبێ، نەك ئەو سەربازەی لە تۆمارگەی لەشکردا ناونووس کراوە، چونکە سەربازی تۆمارکراویش –وەکو ژن و کۆیلە– ژێر دەستەو سەربەخۆ نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَمَنْ قَصَدَ سَفَراً طَوِيلاً) هەرکەسێك ویستی بڕواتە سەفەرێکی درێژ، واتە: هەشتا کیلۆمتر، یان زیاتر (فَسَارَ) جا بۆ سەفەرەکە ڕۆیشت (ثُمَّ نَوَى رُجُوعاً) ئینجا لە ڕێگەدا نیەتی گەڕانەوەی هێنا، یان کەوتە دوو دڵی: ئایا بگەڕێتەوە، یان نا (اِنْقَطَعَ) لەو شوێنەوە، لە کاتی نیەتەکەیدا سەفەرەکەی دەپچڕێ و تا لەو شوێنەدا بمێنێتەوە دروست نیە هیچیتر

نوێژ کورت بکاتەوە.

فَإِنْ سَارَ فَسَفَرٌ جَدِيدٌ، وَلاَ يَتَرَخَّصُ الْعَاصِي بِسَفَرِهِ كَآبِقٍ وَنَاشِزَةٍ، فَلَوْ أَنْشَأَ مُبَاحاً ثُمَّ جَعَلَهُ مَعْصِيَةً فَلاَ تَرَخُّصَ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ أَنْشَأَهُ عَاصِياً ثُمَّ تَابَ فَمُنْشِئٌ لِلسَّفَرِ مِنْ حِينِ التَّوْبَةِ،

بەڵام (فَإِنْ سَارَ) ئەگەر لەو شوێنە ڕۆیشتە شوێنێکیتر (فَسَفَرٌ جَدِيدٌ) ئەوە سەفەرێکی نوێ دەست پێدەکا، واتە: ئەگەر مەبەستی بوو: لێرە بەو لاوە هەشتا کیلۆمەتریتر، یان زیاتر بڕوا، دروستە نوێژ کورت بکاتەوە، ئەگەر نا: نا، جیاوازی نیە ڕۆیشتنە نوێیەکەی: بۆ وڵاتی خۆی بێ، یان بۆ شوێنێکیتر، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

مەرجیسێیەم: سەفەرەکەی حەرام نەبێ، کەوابو: (وَلاَيَتَرَخَّصُ) ڕوخسەت وەرناگرێ، واتە: کورتکردنەوەی نوێژ دروست نیە: بۆ (الْعَاصِي بِسَفَرِهِ) ئەو کەسەی بە سەفەر چوونەکەی گوناهباری بێ (كَآبِقٍ) وەك کۆیلەی هەڵاتوو (وَنَاشِزَةٍ) هەم ژنی ناشیزە، واتە: بە بێئیزنی مێردەکەی بۆ سەفەر بچێ، هەم ئەو قەرزدارەی توانای قەرزدانەوەی هەیەو بە بێڕەزامەندی خاوەن قەرزەکەی بە سەفەر بچێ، هەم ئەو کەسەی بۆ ڕێگری، یان بۆ کوشتنی بە ناهەق، یان بۆ هەر گوناهێکیتر بە سەفەر بچێ، هەم ئەو کەسەی تەنها بە مەبەستی شار دیتن شارەوشار دەگەڕێ، ئەوانە هیچیان نوێژ کورتکردنەوەیان بۆ دروست نیە، چونکە ڕوخسەتەکانی شەرعی نادرێنە مرۆڤی گوناهبار، هەروەك خوایگەورە دەربارەی ڕوخسەتی مردارخواردن دەفەرموێ: ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَمُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ هەر کەسێك لە ترسیمردن ناچار بوو لە برسیەتیدا مرداری خواردو مەیلی گوناهی نەبو، خوای گەورە لێی خۆش دەبێو ڕەحمی پێدەکا. واتە: بۆ وەرگرتنی ڕوخسەتی شەرعی خوای گەورە بە مەرجی داناوە: گوناهبار نەبێ.

(فَلَوْ أَنْشَأَ مُبَاحاً) ئەگەر ڕێبوارێك دەستی بە سەفەرێکی حەڵاڵ کردو ڕۆیشت (ثُمَّ جَعَلَهُ مَعْصِيَةً) ئینجا سەفەرەکەی کردە گوناهکاری، وەك بڕیار بدا: بۆ ڕێگری، یان بۆ زینا، یان بۆ گومرگ وەرگرتن، یان بۆ کوشتن بچێ (فَلاَ تَرَخُّصَ) ئەوە ڕوخسەتی بۆ نیە نوێژ کورت بکاتەوە، لەو کاتەوە: کە بڕیاری گوناهەکەی داوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام ئەگەر سەفەرەکەی حەڵاڵ بوو، لەکاتی سەفەردا گوناهێکی تووش بوو، ئەوە کورتکردنەوەی نوێژی بۆ دروستە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: چونکە بە مەبەستی گوناه کردن بە سەفەر نەچوە.

(وَلَوْ أَنْشَأَهُ عَاصِياً) ئەگەر ڕێبوارێك دەستی بە سەفەرێکی گوناهکاری کردو ڕۆیشت (ثُمَّ تَابَ) ئینجا لە ڕێگەدا تۆبەی کردو بڕیاریدا: گوناهەکە نەکا (فَمُنْشِئٌ لِلسَّفَرِ مِنْ حِينِ التَّوْبَةِ) ئەم ڕێبوارە لە کاتی تۆبەکردنیەوە دەست بە سەفەرێکی تازە دەکا، واتە: ئەگەر

لێره بەو لاوه مەبەستی بوو: هەشتا کیلۆمتر، یان زیاتر بڕوا، دروستە نوێژ کورت

وَلَوِ اقْتَدَى بِمُتِمٍّ لَحْظَةً لَزِمَهُ اْلإتْمَامُ، وَلَوْ رَعَفَ اْلإمَامُ الْمُسَافِرُ وَاسْتَخْلَفَ مُتِمّاً أَتَمَّ الْمُقْتَدُونَ وَكَذا لَوْ عَادَ اْلإمَامُ وَاقْتَدى بِهِ،

بکاتەوه، ئەگەر نا: نا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەواتە جیاوازی نیە ڕۆیشتنە تازەکەی: بۆ وولاتی خۆی بێ، یان بۆ شوێنێکیتر.

ئینجا بزانە: ئەگەر بێدەسەلاتێك بەزۆرلێکردن سەفەرێکی گوناهکاریی پێکرا، ئەوه بە گوناهبار دانانـدرێ‌و نوێژ کورتکردنـەوەو ڕوخسـەتەکانیتری سەفەریشـی بـۆ دروسـتن، هەروەك لە (فتاوى إبن حجر)دا ڕوون کراوەتەوە.

مەرجیچوارەم: نابێ نوێژەکەی بە جەماعەت لە پشت ئیمامێکی وەها بکا: کە نوێژەکەی تەواو بکا، کەوابو: (وَلَوِ اقْتَدَى بِمُتِمٍّ) ئەگەر ڕێبوارێك ئیقتیدای کرد بە ئیمامێکی وەها: کە نوێژەکەی تەواو دەکرد (لَحْظَةً) ماوەیەکی کەم، هەر چەند بە قەد (الله أكبر)ێك، یان کەمتر بێ (لَزِمَهُ الإتْمَامُ) واجبە: ڕێبوارەکەش نوێژەکەی تەواو بکا، جیاوازی نیـە: ئیمامەکـەش ڕێبوار بێ، یان نیشتەجێ بێ، هەروەها جیاوازی نیە: نوێژەکەی ئیمام سێ ڕەکعەتی، یان چوار ڕەکعەتی بێ، یان دوو ڕەکعەتی بێ: وەکو نوێـژی جومعـەو سـبەینێی قـەزاکراوە، هـەروەك لـە سەرچـاوەکاندا ڕوون کراوەتـەوه ﴿عَنِ ابْنِ عَبّاسٍ رضي الله عنهما أَنَّهُ سُئِلَ: مَا بَالُ الْمُسَافِرِ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ إِذَا انْفَرَدَ وَأَرْبَعاً إِذَاائْتَمَّ بِمُقِيمٍ؟ فَقَالَ: تِلْكَ السُّنَّةُ﴾رواه الإمـام أحمـد بإسناد صحيح، پرسیار لە (ابن عباس) کرا: بۆچی ئەگەر ڕێبوار نوێژ بە تەنهایی بکا دوو ڕەکعەت دەکا، ئەگـەر بـە جەماعـەت لـە پشـت نیشـتەجێ بیکـا چـوار ڕەکعـەت دەکـا؟ فەرمووی: ئەوه ڕێبازی پێغەمبەرە ﷺ.

ئینجا بزانە: دروسـتە ئیمـامیڕێبوار پێشـنوێژی بـۆ نیشـتەجێ بکـا، هـەروەك لـە باسـی جەماعەتدا ڕابرا، هەروەها دروستە: ڕێبوار پێشنوێژی بۆ ڕێبوارو بۆ نیشتەجێ بە تێکڕایی بکا، ئینجا کە ئیمامەکەو ڕێبوارەکان سەلامیان داوه، نیشتەجێیەکان هەڵدەستنەوه چوار ڕەکعەت تەواو دەکەن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَلَوْ رَعَفَ الإمَامُ الْمُسَافِرُ) ئەگەر ئیمامێکیڕێبوار لووتی داڕسا، واتە: خوێن لە لووتی هاتو بە لاشەکەی کەوت، یان بە هۆیەکیتر نوێژی بـەتاڵ بـوو (وَاسْـتَخْلَفَ مُتِمّـاً) ئیمامەکـەش یەکێکی وەهای لە جێی خۆی کردە ئیمام: کە نوێژەکەی تەواو دەکـرد (أَتَـمَّ الْمُقْتَـدُونَ) واجبە مەئمومە ڕێبوارەکـانیش نوێژەکـە تـەواو بکـەن (وَكَـذا لَـوْ عَـادَ الإمَـامُ) هـەروەها ئەگەر ئیمامە ڕێبوارەکەش گەڕاوەو (وَاقْتَدى بِهِ) ئیقتیدای بە ئیمامە تەواوکەرەکـە کـرد، ئەویش لە سـەری واجبـە: نوێژەکـەی تـەواو بکـا، چـونکە گشـتیان مـەرجی چوارەمیان

له دەست چووه.

وَلَوْ لَزِمَ الإِتْمَامُ مُقْتَدِياً فَفَسَدَتْ صَلاَتُهُ أَوْ صَلاَةُ إِمَامِهِ أَوْ بَانَ إِمَامُهُ مُحْدِثاً أَتَمَّ، وَلَواقْتَدَى بِمَنْ ظَنَّهُ مُسَافِراً فَبَانَ مُقِيماً أَوْ بِمَنْ جَهِلَ سَفَرَهُ أَتَمَّ، وَلَوْ عَلِمَهُ مُسَافِراً وَشَكَّ فِي نِيَّتِهِ قَصَرَ، وَلَوْ شَكَّ فِيها فَقَالَ: إنْ قَصَرَ قَصَرْتُ، وإلاَّ أَتْمَمْتُ

(وَلَوْ لَزِمَ الإِتْمَامُ مُقْتَدِياً) ئەگەر مەئمومێکیڕێبوار لە سەری واجب بوو نوێژەکەی تەواو بکا؟ چونکە ئیقتیدای بە ئیمامێکی نیشتەجێ کردبو (فَفَسَدَتْ صَلاَتُهُ) ئینجا لە دوای ئیقتیدا نوێژەکەی خۆی بەتاڵ بوو (أَوْ صَلاَةُ إِمَامِهِ) یان نوێژی ئیمامەکەی بەتاڵ بوو (أَوْ بَانَ إِمَامُهُ مُحْدِثاً) یان ئاشکرا بوو: ئیمامەکەی بێدەستنوێژە، یان جەنابەتدارە، یان پیسیەکی شاردراوەی پێوەیە (أَتَمَّ) واجبە: مەئمومەکە چوار ڕەکعەتی تەواو بکا، کەواتە: لە حاڵەتی یەکەمدا هەرکاتێك نوێژەکەی دووبارە کردەوە، واجبە: بە چوار ڕەکعەتی دووبارەی بکاتەوە. هەروەها ئەگەر مەئموم نەبو، بەڵکو بە تەنهایی نوێژی دابەستو نیەتی کورتکردنەوەی نەهێنا، ئینجا نوێژەکەی بەتاڵ بوو، واجبە: بە چوار ڕەکعەتی دووبارەی بکاتەوە، چونکە نوێژەکەیان بە تەواوی کەوتۆتە ئەستۆیان، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، بەڵام ئەگەر ئاشکرا بوو: هەر لە سەرەتاوە نوێژەکەی دانەمەزراوە–چونکە مەرجی نوێژی ناتەواو بوو– ئەو کاتە دروستە: بە کورتکراوەیی دووبارەی بکاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ اقْتَدَى بِمَنْ ظَنَّهُ مُسَافِراً) ئەگەر ڕێبوارێك ئیقتیدای کرد بە ئیمامێکی وەها: کە دڵی بۆ دەچوو ئیمامەکەش ڕێبوار بێو نوێژ کورت دەکاتەوە (فَبَانَ مُقِيماً) ئینجا ئاشکرا بوو ئیمامەکە نیشتەجێیە، یان ڕێبوارە بەڵام نوێژ تەواو دەکا (أَوْ بِمَنْ جَهِلَ سَفَرَهُ) یان ئیقتیدای کرد بە ئیمامێکی وەها: کە لەێی دوو دڵ بوو و نەیزانی: ئایا ڕێبوارە، یان نا (أَتَمَّ) لەو سێ مەسەلانەدا واجبە نوێژەکەی تەواو بکا، هەرچەند لەم سێیەمەشدا ئاشکرا ببێ: کە ئیمامەکەش ڕێبوارەو نوێژ کورت دەکاتەوە.

(وَلَوْ عَلِمَهُ مُسَافِراً) ئەگەر مەئمومی ڕێبوار دەیزانی ئیمامەکەش ڕێبوارە، بەڵام (وَشَكَّ فِي نِيَّتِهِ) لە نیەتی ئیمامەکەی کەوتە گومان: ئایا نیەتی کورتکردنەوەی نوێژی هێناوە، یان نا؟ جا لەگەڵ ئەوەشدا مەئمومەکە نیەتی کورتکردنەوەینوێژی هێنا (قَصَرَ) ئەوە دروستە: نوێژەکەی کورت بکاتەوە، بەو مەرجەی ئاشکرا ببێ: ئیمامەکەش نوێژەکە کورت دەکاتەوە.

هەروەها (وَلَوْ شَكَّ فِيها) ئەگەر ڕێبوارەکە–وەك مەسەلەیڕابردوو– لە نیەتی ئیمامەکەی کەوتە گومان (فَقَالَ) مەئمومە ڕێبوارەکە نیەتێکی هەڵواسراوی هێناو گوتی (إنْ قَصَرَ

قَصَرْتُ) ئەگەر ئیمامەکە نوێژەکەی کورت بکاتەوە، منیش کورتی دەکەمەوە (وَإِلاَّ أَتْمَمْتُ) قَصَـــرَ فِالأَصَـــحِّ، وَيُشْـــتَرطُ لِلْقَصْـــرِ نِيَّتُـــهُ فِـــالإِحْرَامِ وَالتَّحَـــرُّزُ عَـــنْ مُنَافِيهَـــا دَوَامـــاً، وَلَـــوْ أَحْـــرَمَ قَاصِـــراً ثُـــمَّ تَـــرَدَّدَ فِـــي أَنَّـــهُ يَقْصُـــرُ أَوْ يُـــتِمُّ أَوْ فِـي أَنَّـهُ نَـوَى الْقَصْـرَ أَوْ قَـامَ إِمَامُـهُ لِثَالِثَـةٍ فَشَـكَّ هَـلْ هُـوَ مُـتِمٌّ أَوْ سَـاهٍ أَتَـمَّ، وَلَوْ قَامَ الْقَاصِرُ لِثَالِثَةٍ عَمْدَاً بِلاَ مُوجِبٍ لِلإِتْمَامِ بَطَلَتْ صَلاتُهُ،

ئەگەر نا: منیش تەواوی دەکەم (قَصَرَ) ئەوە دروستە: نوێژەکەی کورت بکاتەوە (فِـي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەو مەرجەی ئیمامەکەش کورتی بکاتەوە، واتە: ئەگەر– لەم مەسەلەو لە مەسەلەی پێشدا– ئیمامەکە نوێژەکەی تەواو بکا، واجبە: مەئمومە ڕێبوارەکەش تەواوی بکا، هەروەك لە (نهاية)و(مغني)دا فەرموویانە.

مەرجی پێنجەم: نیەتی (قَصْر)، واتە: کورتکردنەی نوێژ (وَيُشْتَرَطُ لِلْقَصْرِ) بە مەرج داندراوە بۆ دروستبوونی کورتکردنەوەی نوێژ (نِيَّتُهُ فِي الإِحْرَامِ) نیەتی کورتکردنەوەی نوێژەکە بێنێ لەگەڵ (الله أکبر)ی نوێژدابەستندا، واتە: ئەگەر لەگەڵ (الله أکبر)ی نوێژدابەستندا نیەتی کورتکردنەوەی نوێژەکەی نەهێنا، نوێژەکەی لە سەر تەواوی دادەبەسترێ، واتە: واجبە چوار ڕەکعەتی تەواو بکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

مەرجی شەشەم: (وَالتَّحَرُّزُ) خۆ پاراستنە (عَنْ مُنَافِيها) لە گشت دژێکی نیەتی کورتکردنەوە (دَوَاماً) لە بەردەوامی نوێژەکەیدا، کەوابو: (وَلَوْ أَحْرَمَ قَاصِراً) ئەگەر بە نیەتی کورتکردنەوە نوێژەکەی دابەست (ثُمَّ تَرَدَّدَ) ئینجا لە ناو نوێژەکەدا کەوتە دوو دڵی (فِي أَنَّهُ يَقْصُرُ أَوْ يُتِمُّ) لەوەدا: ئایا نوێژەکە کورت بکاتەوە یان تەواوی بکا (أَوْ فِي أَنَّـهُ) یان لەوەدا کەوتە گومان: ئایا (نَوَى الْقَصْرَ) نیەتی کورتکردنەوەی هێناوە، یان نا (أَوْ قَامَ إِمَامُهُ لِثَالِثَةٍ) یان ئەگەر هاتو: ئیمامەکەی بۆ ڕەکعەتی سێیەم هەڵساوە (فَشَكَّ) ئینجا مەئموومەکەش کەوتە گومان: ئایا (هَلْ هُوَ مُتِمٌّ) ئیمامەکەی نوێژ تەواو دەکا (أَمْ سَاهٍ) یان بە سەهوو هەڵساوەتەوە؟ (أَتَمَّ) لەو سێ مەسەلانەدا واجبە: چوار ڕەکعەتی تەواو بکا، چونکە ئەو دوو دڵیو گومانە دژی نیەتی کورتکردنەوەیە.

(وَلَوْ قَامَ الْقَاصِرُ) ئەگەر ئەو ڕێبوارەی نیەتی کورتکردنەوەی هێناوە، هەڵساوە پێوە (لِثَالِثَةٍ) بۆ ڕەکعەتی سێیەم (عَمْداً) بە قەسدی هەڵساوە (بِلاَ مُوجِبٍ لِلإِتْمَامِ) هیچ هۆیەکی تەواوکردنیشی نەبو: وەك نیەتی تەواوکردن، یان نیەتی مانەوەی چوار ڕۆژان لەو شوێنەدا (بَطَلَتْ صَلاَتُهُ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، بەڵام ئەگەر ڕێبوارەکە لە ناو نوێژەکەدا نیەتی مانەوەی لەو شوێنەدا هێنا، یان لە ناو نوێژەکەدا دڵی گۆڕاو نیەتی تەواوکردنی هێنا، ئەوە نوێژەکەی بەتاڵ نابێو نیەتەکەش دروستە، کەوابو: واجبە هەڵسێتەوەو نوێژەکەی چوار

ڕەکعەتی تەواو بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَإِنْ كَانَ سَهْوَاً عَادَ وَسَجَدَ لَهُ وَسَلَّمَ، فَإِنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ عَادَ ثُمَّ نَهَضَ مُتِمّاً، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهُ مُسَافِراً فِي جَمِيعِ صَلاَتِهِ، فَلَوْ نَوَىالإِقَامَةَ فِيهَا أَوْ بَلَغَتْ سَفِينَتُهُ دَارَ إِقَامَتِهِ أَتَمَّ، وَالْقَصْرُ أَفْضَلُ مِنَ الإِتْمَامِ عَلَى الْمَشْهُورِ إِذَا بَلَغَ ثَلاَثَ مَرَاحِلَ،

هەروەها (وَإِنْ كَانَ سَهْوَاً) ئەگەر هەڵسانەوەکەی بۆ ڕەکعەتی سێیەم بە سەهوو بوو، نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەڵام (عَادَ) واجبە: بگەڕێتەوە بۆ تەحیات خوێندنو (وَسَجَدَ لَهُ) سوننەتە سوجدەی سەهوو بۆ سەهووەکە ببا (وَسَلَّمَ) ئینجا سەلام بداتەوە (فَإِنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ) جا ئەگەر بە سەهوو هەڵساوە، ئینجا دڵی گۆڕاو ویستی چوار ڕەکعەتی تەواو بکا (عَادَ) واجبە: بگەڕێتەوە بۆ دانیشتن (ثُمَّ نَهَضَ مُتِمّاً) ئینجا دووبارە بە نیەتی تەواوکردن بۆ ڕەکعەتیسێیەم هەڵدەستێتەوەو نوێژەکەی بە چوار ڕەکعەتی تەواو دەکا.

مەرجیحەفتەم: (وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەندرێ: (كَوْنُهُ مُسَافِراً) نوێژکەرەکە هەر ڕێبوار بێ (فِي جَمِيعِ صَلاَتِهِ) لە هەموو نوێژەکەیدا، واتە: لە سەرەتای نوێژەکەوە تا کۆتایی سەلامدانەوە، هەر لە سەفەردابێ، کەوابو: (فَلَوْ نَوَىالإِقَامَةَ فيها) ئەگەر لە ناو نوێژەکەدا نیەتی مانەوەی چوار ڕۆژان، یان زیاتری هێنا لەو شوێنەدا (أَوْ بَلَغَتْ سَفِينَتُهُ دَارَ إِقَامَتِهِ) یان کەشتیەکەی–واتە: یان فڕۆکە، یان ئۆتومبیلەکەی– گەیشتە شوێنی مانەوەی (أَتَمَّ) واجبە: چوار ڕەکعەت تەواو بکا، چونکە هۆی کورتکردنەوەکە نەماوە.

مەرجیهەشتەم: دەبێ بزانێ: (قَصْر) کورتکردنەوەی نوێژ دروستە، واتە: ئەگەر نەیدەزانی: کورتکردنەوەی نوێژ دروستەو، لە خۆیەوە نوێژی کورت کردەوە، نوێژەکەی دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْقَصْرُ) کورتکردنەوەی نوێژ (أَفْضَلُ مِنَ الإِتْمَامِ) خێری گەورەترە لە تەواوکردنی نوێژ (عَلَى الْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی ناسراوی مەزهەب (إِذَا بَلَغَ ثَلاَثَ مَرَاحِلَ) هەر کاتێك سەفەرەکەی بگاتە سێ قۆناغ، واتە: (120) سەدو بیست کیلۆمتر، یان درێژتر بێ، چونکە بەزۆری پێغەمبەرﷺو (الخلفاء الراشدون) لە سەفەرە درێژەکانیاندا کورتیان کردۆتەوە، ئیمامی(حَنَفِي)ش لە سێ قۆناغو درێژتر بە واجبی داناوە.

هەروەها ئەگەر کورتکردنەوەی نوێژی پێ ناخۆش بوو، یان گومانی لە دروستبوونی کورتکردنەوەدا هەبو، یان خەڵك شوێنکەوتەی دەبو، لەو حاڵەتانەشدا کورتکردنەوە خێری گەورەترە، بەڵام ئەگەر ئەو حاڵەتانە هیچیان نەبون، سەفەرەکەش نەدەگەیشتە سێ قۆناغ، ئەو کاتە تەواوکردن خێری گەورەترە.

ئینجا بزانە: لە گشت حاڵەتێکی سەفەردا دروستە: نوێژ تەواو بکاو کورتی نەکاتەوە

﴿عَــنْ عَائِشَــةَ رَضِــالله عَنْهَــا: أَنَّ النَّبِــيَّ ﷺ كَــانَ يَقْصُــرُ فِالسَّــفَرِ وَيُــتِمُّ، وَيُفْطِــرُ وَيَصُــومُ﴾ وَالصَّوْمُ أَفْضَلُ مِنَ الْفِطْرِ إِنْ لَمْ يَتَضَرَّرْ بِهِ. (فَصْلٌ) يَجُوزُ الْجَمْعُ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ تَقْـــــديماً وَتَـــــأْخِيراً، وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ كَذَلِكَ فِى السَّفَرِ الطَّوِيلِ،

رواه الدارقطني والبيهقي بإسناد صحيح، پێغەمبەرﷺ لە سەفەردا نوێژی كورت دەكردەوەو تەواویشی دەكرد، هەم بەڕۆژوو نەدەبو و بەڕۆژووش دەبو.

(وَالصَّوْمُ) بەڕۆژووبوونی ڕەمەزان لە سەفەری دوو قۆناغیو درێژتردا (أَفْضَلُ) خێری گەورەترە (مِنَ الْفِطْرِ) لە بەڕۆژوو نەبوون، تاكو بە پەلە ئەو واجبەی لە ئەستۆ لابچێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ﴾ ئەگەر لە سەفەردا بەڕۆژوو بن بۆ ئێوە چاكترە. جا ئەوە بەم مەرجەیە: (إِنْ لَمْ يَتَضَرَّرْ بِهِ) ئەگەر بە هۆی ڕۆژوو تووشی زیان نەبێ، واتە: ئەگەر تووشی زیانێكی نالەبار دەبو، ئەو كاتە بەڕۆژوونەبوون خێرترە ﴿عَنْ جَابِرٍ ﷺ: رَأَىالنَّبِيُّ ﷺ رَجُلاً صَائِماً فِالسَّفَرِ قَدْ ظُلِّلَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصَّوْمُ فِى السَّفرِ﴾رواه الشيخان، پیاوێك لە سەفەردا بەڕۆژوو بوو، بە هۆی گەرماو تێنوێتی هۆشی نەمابو و سێبەری لە سەر كرابو، كە پێغەمبەرﷺ ئەوەای دیت، فەرمووی: بەڕۆژووبوون لە سەفەردا خێر=چاكە نیە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (جَمْع) كۆكردنەوەی دوو نوێژ ﴾

(يَجُوزُ الْجَمْعُ) دروستە: كۆ بكاتەوە (بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ) لە نێوان نوێژی نیوەڕۆو عەسردا (تَقْديماً) بە (جَمْع التَّقْديم)، واتە: نوێژی عەسر پێش بێخێو لە كاتی نیوەڕۆدا بیكا (وَتَأْخيراً) هەم بە (جَمْع التَّأْخير)، واتە: نوێژی نیوەڕۆ دوا بێخێو لە كاتی عەسردا بیكا، هەروەها نوێژی عەسر لەگەڵ (جُمُعَة)دا بە (جَمْع التَّقْديم) دروستە، بەڵام (جُمُعَة) بە (جَمْع التَّأْخير) دروست نیە، چونكە ناگونجێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.

(وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ) هەروەها دروستە: نوێژی مەغریبو عیشا كۆ بكاتەوە (كَذَلِكَ) هەم بە (جَمْع التَّقْديم) پێشخستن، هەم بە (جَمْع التَّأْخير) دواخستن.

جا (جَمْع) كۆكردنەوەی دوو نوێژ كە دروستە (فِى السَّفَرِ الطَّوِيلِ) لە سەفەری درێژدا–كە (قصر)ی تێدا دروست بێ– واتە: لای كەم سەفەرەكەی دوو قۆناغ= هەشتا كیلۆمتر درێژ بێ، هەم مەرجەكانیتری تێدا بێنەجێ: كە لە سەفەری (قصر)دا باس كران، هەروەك لە (الأنوار)دا فەرموویەتی، كەواتە: لە سەفەری گوناهكاریدا (جَمْع) كۆكردنەوەی دوو نوێژ دروست نیە، هەروەك سەرچاوەكان فەرموویانە.

﴿عَنْ مُعَاذٍ ﷺ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ: إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أَنْ يَرْتَحِلَ جَمَعَ

بَـيْنَ الظُّهْـرِ وَالْعَصْـرِ، وَإِنْ يَرْتَحِـلْ قَبْـلَ أَنْ تَزِيـغَ الشَّـمْسُ أَخَّـرَ الظُّهْـرَ حَتَّـى يَنْـزِلَ لِلْعَصْـرِ، وَكَذَا الْقَصِيرِ فِي قَوْلٍ، فَإِنْ كَانَ سَائِرَاً وَقْتَ الأُولَى فَتَأْخِيرُهَا أَفْضَلُ وَإِلاَّ فَعَكْسُهُ،

وَفِي الْمَغْرِبِ مِثْلَ ذَلِكَ: إِنْ غَابَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أَنْ يَرْتَحِلَ جَمَعَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعَشَاءِ، وَإِنْ يَرْتَحِـلْ قَبْـلَ أَنْ تَغِيـبَ الشَّـمْسُ أَخَّـرَ الْمَغْـرِبَ حَتَّـى يَنْـزِلَ لِلْعِشَـاءِ ثُـمَّ جَمَـعَ بَيْنَهُمَـا﴾ رواه ابوداود وأحمد وحسنه الترمذي وصححه البيهقي، (معاذ) دەفەرموێ: پێغەمبەرﷺ لە غەزای (تبوك)دا ڕەفتاری بەم جۆرە بوو: ئەگەر پێش ڕۆیشتن کاتی نیوەڕۆ هاتبا، ئـەوە نوێژی نیوەڕۆو عەسری بـە (جَمْـع التَّقْـدِيم) دەکـردن، بـەڵام ئەگـەر پـێش کـاتی نیـوەڕۆ ڕۆیشتبا، ئەو کاتە نوێـژی نیـوەڕۆی دوا دەخسـت تـا بـۆ عەسـر دادەبـەزیو هـەردووکی بە (جَمْع التَّأْخِير) دەکردن، لە مەغریبیشدا هەر بەم جۆرە: ئەگەر پێش ڕۆیشتن ڕۆژ ئـاوا دەبو، ئەوە نوێژی مەغریبو عیشای بە (جَمْع التَّقْدِيم) دەکردن، بـەڵام ئەگـەر پـێش ڕۆژ ئـاوابوون ڕۆیشـتبا، ئـەو کاتـە نوێـژی مـەغریبی دوا دەخسـت تـا بـۆ عیشـا دادەبـەزیو هەردووکی بە (جَمْع التَّأْخِير) دەکردن.

(وَكَذَا الْقَصِيرِ) هەروەها لە سەفەری کورتیشدا کۆکردنەوەی دوو نوێژ دروستە (فِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکیکۆنـدا، بـەڵام لـە فەرموودەیڕاسـتتردا: لـە سـەفەری کورتـدا (جمـع) کۆکردنەوەی دوو نوێژ دروست نیە، بـەڵکو لـە سەرچـاوەکاندا دەفـەرمون: لـە سـەفەری درێژیشدا وەها خێرترە: (جمع) نەکاو هەر نوێژێك لە کاتیخۆیدا بکا، چونکە لە لای ئیمام (أبیحنیفة)–جگە لە (عرفات)و (مزدلفة)– (جمع) دروست نیە.

ئینجـا بزانـە: هـەر بـە بەڵگـەی حەدیسـەکەی (معـاذ)یڕابـردووش نوێـژی سـبەینێ کـۆ ناکرێتەوە: نە لەگەڵ عیشاو نە لەگەڵ نیوەڕۆ، هەروەها نوێژی عەسرو مەغریبیش لەگەڵ یەکتری کۆ ناکرێنەوە، هەروەك لە سەرچاوەکانیشدا فەرموویانە.

دیسان هەر بە بەڵگەی حەدیسەکە: (فَإِنْ كَانَ سَائِرَاً وَقْتَ الأُولَى) ئەگەر ڕێبوارەکە لە کاتی نوێژی یەکەمدا–واتە: لە کاتی نیوەڕۆ، یان مەغریب–لە ڕۆیشتندا بوو (فَتَأْخِيرُهَا أَفْضَلُ) ئەو کاتە دواخستنی نوێژەکەی یەکەم خێرترە، واتە: تاکو بە (جَمْع التَّأْخِير) بیکا.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر لە کاتی نوێژی یەکەمدا لە ڕۆیشتندا نەبو، بەڵکو دابەزی بوو (فَعَكْسُهُ) ئەو کاتە پێچەوانەیڕابردوو خێرترە، واتە: نوێژی عەسـر، یـان عیشـا پـێش بێخـێ تـاکو بە (جَمْع التَّقْدِيم) بیکا.

بەڵام ئەگەر لە کاتی نوێژی یەکەمو دووەمدا هەر لە ڕۆیشتندا بوو، یان هەر لە دابەزینـدا بوو، ئەو کاتە (جَمْع التَّأْخِير) دواخسـتنی نوێـژی یەکـەم خێرتـرە، هـەروەك لـە (نهایـة)و (مغني)دا فەرموویانە، بەڵام لە (تحفة)دا دەفەرموێ: (جَمْـع التَّقْـدِيم) پێشخسـتنی نوێـژی

دووەم باشترە، چونكە بە پەلە واجبەكەی لە ئەستۆ لادەچێ.

وَشُرُوطُ التَّقْدِيمِ ثَلاَثَةٌ: اَلْبَدَاءَ ةُ بِالأُولَى، فَلَوْ صَلاَّهُمَا فَبَانَ فَسَادُهَا فَسَدَتِ الثَّانِيَةُ. وَنِيَّةُ الْجَمْعِ، وَمَحَلُّهاَ أَوَّلُ الأُولَى وَتَجُوزُ فِيأَثْنَائِهَا فِالأَظْهَرِ.

﴿ **مەرجەكانی** (جَمْع التَّقْدِيم)﴾

(وَشُرُوطُ التَّقْدِيمِ) مەرجەكانی (جَمْع التَّقْدِيم)، واتە: دروستبوونی پێشخستنی نوێژی دووەم (ثَلاَثَةٌ) سێ مەرجن:

مەرجیيەكەم: (اَلْبَدَاءَ ةُ بِالأُولَى) پێشدا نوێژی یەكەم بە دروستی بكا، ئینجا كە سەلامی داوە، یەكسەر نوێژی دووەم بكا، كەوابو: (فَلَوْ صَلاَّهُمَا) ئەگەر نوێژی یەكەمو نوێژی دووەمی بە (جَمْع التَّقْدِيم) كردن (فَبَانَ فَسَادُهَا) ئینجا ئاشكرا بوو: نوێژی یەكەم بەتاڵەو دروست نەبووە (فَسَدَتِ الثَّانِيَةُ) ئەو كاتە نوێژەكەی دووەمیش بەتاڵەو دروست نابێ، چونكە مەرجەكەی لە دەست چووە، كەوابو: واجبە هەردووكیان دووبارە بكاتەوە: یان بە (جَمْع التَّقْدِيم)، یان بە (جَمْع التَّأْخِير)، یان هەر یەكەی لە كاتی خۆیدا.

مەرجیدووەم: (وَنِيَّةُ الْجَمْعِ) نیەتهێنانی(جَمْع التَّقْدِيم)، واتە: پێشخستنی نوێژیدووەم (وَمَحَلُّهاَ) شوێنی نیەتهێنانەكەش (أَوَّلُ الأُولَى) سەرەتای نوێژی یەكەمە (وَتَجُوزُ فِي أَثْنَائِهَا) لە ناو نوێژی یەكەمیشدا–پێش سەلامدانەوە– نیەتهێنانەكە دروستە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، واتە: لە (اللّٰه أكبر)ی نوێژدابەستنەوە تا تەواوبوونی سەلامدانەوەی نوێژییەكەم، دروستە هەر كاتێك نیەت بێنێ: نوێژیدووەم پێش دێخێو بە (جَمْع التَّقْدِيم) دەیكا، ئیتر پێویست ناكا: لە كاتی دابەستنی نوێژیدووەمدا نیەتی (جَمْع التَّقْدِيم) دووبارە بكاتەوە.

جا بزانە: لە لای ئیمامی (اَلْمُزَنِي) دروستە لە دوای سەلامدانەوەی نوێژییەكەم، نیەتی (جَمْع التَّقْدِيم) بێنێ: پێش دابەستنینوێژیدووەمو لە گەڵ دابەستنیی، هەروەك لە (إحياءالعلوم)و (المجموع)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە ناو نوێژییەكەمدا نیەتی(جَمْع التَّقْدِيم) پێشخستنی نوێژی دووەمی هێنا، ئینجا دڵی گۆڕاو نیەتی هێنا پێشی نێخێ، ئینجا دیسان دڵی گۆڕاوەو دووبارە نیەتی هێنا پێشی بێخێ، ئەوە لە فەرموودەی بەهێزتردا: زیانی نیەو دروستە (جَمْع التَّقْدِيم) بكا–هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە– بەڵام ئەگەر لە ناو نوێژی یەكەمدا دڵی نەگۆڕاوەو دووبارە نیەتی (جَمْع التَّقْدِيم)ی نەهێناوە، بەڵكو لە دوای سەلامدانەوەی نوێژی یەكەم دڵی گۆڕاوەو دووبارە نیەتی (جَمْع التَّقْدِيم)ی هێناوە، ئەوە سوودی نیەو (جَمْع التَّقْدِيم)ی بۆ دروست نیە، چونكە كاتی نیەتەكەی بەسەر چووە، هەروەك لە

(الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

وَالْمَوَالاَةُ بِأَنْ لاَ يَطُولَ بَيْنَهُمَا فَصْلٌ، فَإِنْ طَالَ وَلَوْ بِعَذْرٍ وَجَبَ تَأْخِيرُ الثَّانِيةِ الَى وَقْتِهَا، وَلاَ يَضُرُّ فَصْلٌ يَسِيرٌ، وَيُعْرَفُ طُولُهُ بِالْعُرْفِ. وِلِلْمُتَيَمِّمِ الْجَمْعُ عَلَىالصَّحِيحِ، وَلا يَضُرُّ

بەڵام ئەگەر لە ناو نوێژی یەكەمدا نیەتی (جَمْع التَّقْدِيم)ی هێنا، ئینجا لە دوای سەلامدانەوە دڵی گۆڕاو نیەتی هێنا: (جَمْع التَّقْدِيم) نەكا، ئینجا دڵیگۆڕاوەو نیەتی هێنا (جَمْع التَّقْدِيم) بكا، ئەو كاتە (جَمْع التَّقْدِيم)ی بۆ دروستە، بەو مەرجەی ماوەیەكی درێژ نەكەوێتە نێوان دڵ گۆڕانو نیەتەكان، هەروەك لە (نهاية)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

مەرجیسێیەم: (وَالْمَوَالاَةُ) یەكسەر نوێژیدووەم لە دوای نوێژییەكەم بكا (بِأَنْ لاَ يَطُولَ بَيْنَهُمَا فَصْلٌ) بە جۆرێكی وەها: ماوەی نێوان هەردووكیان درێژ نەبێ.

(فَإِنْ طَالَ) جا ئەگەر نێوانەكەیان درێژ بوو (وَلَوْ بِعُذْرٍ) هەرچەند بە هۆی عوزرێكیش بێ: وەك سەهوو، یان هەر ڕووداوێكیتر، ئەو كاتە (جَمْع التَّقْدِيم)ی بۆ دروست نیە، كەوابو: (وَجَبَ تَأْخِيرُ الثَّانِيةِ إلى وَقْتِهَا) واجبە: نوێژەكەی دووەم دوا بێخێ بۆ كاتەكەی خۆیو لە كاتەكەی خۆیدا بە تاك بیكا، بەڵام (وَلاَ يَضُرُّ فَصْلٌ يَسِيرٌ) نێوانێكیكەم زیان نادا: وەك ئیقامەت كردن بۆ نوێژیدووەم (وَيُعْرَفُ طُولُهُ بِالْعُرْفِ) درێژیو كورتی نێوان هەردوو نوێژەكان بە گوێرەی عادەت دەناسرێ.

كەواتە: ئەندازەی دوو ڕەكعەت نوێژی سووكو بە پەلە درێژەو (جَمْع التَّقْدِيم) بەتاڵ دەكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە ﴿عَنْ جَابِرٍ﷛ فِي صِفَةِ وُقُوفِ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِعَرَفَاتٍ: ثُمَّ أَذَّنَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّىالظُّهْرَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئاً﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ لە (حجةالوداع)دا كە لە (عرفات)دا بانگی نیوەڕۆ دراو ئیقامەت كرا، نوێژی نیوەڕۆی كرد، ئینجا دووبارە ئیقامەت كراو نوێژی عەسری بە (جَمْع التَّقْدِيم) كردو هیچ سوننەتێكی لە نێوان هەردوو نوێژەكاندا نەكرد.

ئینجا بزانە: بە بەڵگەی ئەو حەدیسە: لە (جَمْع التَّقْدِيم)دا دروست نیە هیچ سوننەتێك لە نێوان هەردوو نوێژەكاندا بكرێ، كەوابو: ئەگەر ویستی سوننەتەكانی پاش نوێژی نیوەڕۆو پێش عەسر بكا، یان سوننەتەكانی پاش نوێژی مەغریبو پێش نوێژی عیشا بكا، ئەوە با لە دوای تەواوكردنی هەردوو نوێژە واجبەكان ئەو سوننەتانە–بە ڕیز– بكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وِلِلْمُتَيَمِّمِ الْجَمْعُ) كۆكردنەوەی دوو نوێژ دروستە: بۆ ئەو ڕێبوارەی لە نێوان هەردوو نوێژەكاندا تەیەمموم دەكا (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، واتە: تەیەمموم كردن بۆ نوێژیدووەم زیان لە (جَمْع التَّقْدِيم) نادا، هەروەك دەستنوێژگرتنیش

زيان نادا، چونكە نێوانەكەيان كەمە، كەوابو: (وَلا يَضُرُّ) زيان لە (جَمْع التَّقْديم) نادا تَخَلُّلُ طَلَبٍ خَفِيفٍ، وَلَوْ جَمَعَ ثُمَّ عَلِمَ تَرْكَ رُكْنٍ مِنَ الأُولَى بَطَلَتَا وَيُعِيدُهُمَا جَامِعاً، أَوْ مِنَ الثَّانِيةِ فَإِنْ لَم يَطُلْ تَدَارَكَ وَإِلاَّ فَبَاطِلَةٌ وَلاَ جَمْعَ، وَلَوْ جَهِلَ أَعَادَهُمَا لِوَقْتَيْهِمَا، وَإِذَا أَخَّرَ الأُولَى لَمْ يَجِبِ التَّرْتِيبُ

(تَخَلُّلُ طَلَبٍ خَفِيفٍ) گەڕانێكی سووك بە دوای ئاودا بكەوێتە نێوان هەردوو نوێژەكان، واتە: ماوەكەی كەم بێ و نەگاتە ئەندازەی دوو ڕەكعەتی سووك.

(وَلَوْ جَمَعَ) ئەگەر هەردوو نوێژەكانی بە (جَمْع التَّقْدِيم) كۆكردنەوە (ثُمَّ) ئینجا لە دوای تەواوكردنی هەردوو نوێژەكان، یان هەر لە ناو نوێژیدووەمدا پاش ماوەیەكی درێژ (عَلِمَ تَرْكَ رُكْنٍ مِنَ الأُولَى) زانی ڕوكنێكی لە نوێژی یەكەم نەكردوە (بَطَلَتَا) ئەوە هەردوو نوێژەكان بەتاڵ دەبن، چونكە یەكەمەكەیان ڕوكنێكی ناتەواوە، دووەمەكەش بە ڕیز نەكراوە، هەروەك لە مەرجیيەكەمدا ڕابرا، كەوابو: (وَيُعِيدُهُمَا) واجبە: هەردوو نوێژەكان دووبارە بكاتەوە: (جَامِعاً) یان بە (جَمْع التَّقْدِيم)، یان بە (جَمْع التَّأْخِير)، یان ئەگەر حەز دەكا: هەریەكەی لە كاتی خۆیدا دەكا.

(أَوْ مِنَ الثَّانِيةِ) یان لە دوای سەلامدانەوەی نوێژیدووەم زانی ڕوكنێكی لە نوێژیدووەم نەكردوە، ئەوە (فَإِنْ لَم يَطُلْ) ئەگەر نێوانی سەلامدانەوەو زانینەكەی درێژ نەبو (تَدَارَكَ) دەگەڕێتەوە ناو نوێژەكەو ڕوكنەكەی دەكاو لە ڕوكنەكەوە نوێژەكەی تەواو دەكاو هەردوو نوێژەكانی دروست دەبن (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر نێوانی سەلامو زانینەكەی درێژ بوو (فَبَاطِلَةٌ) ئەو كاتە نوێژی دووەم بەتاڵەو (وَلاَ جَمْعَ) دروست نیە بە (جَمْع التَّقْدِيم) بيكا، بەڵكو واجبە: نوێژەكەیدووەم لە كاتی خۆیدا بكاتەوە.

(وَلَوْ جَهِلَ) ئەگەر نەیزانی ڕوكنە نەكراوەكە لە نوێژی یەكەمە، یان لە دووەمە، ئەو كاتەش (جَمْع التَّقْدِيم)ی بۆ دروست نیە، بەڵكو (أَعَادَهُمَا) واجبە: هەردوو نوێژەكان دووبارە بكاتەوە (لِوَقْتَيْهِمَا) هەریەكەی لە كاتی خۆیدا، یان ئەگەر حەز بكا: یەكەمەكەیان دوا بێخێ و لە كاتی دووەمەكەدا بە (جَمْع التَّأْخِير) بيكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: بۆ دروستبوونی (جَمْع التَّقْدِيم) مەرجە: ڕێبوارەكە هەر لە سەفەردابێ، لەو كاتەوە: كە لە ناو نوێژیيەكەمدا نیەتی (جَمْع التَّقْدِيم) دێنێ، تا دابەستنی نوێژیدووەم، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ مەرجەكانی (جَمْع التَّأخِير) ﴾

(وَإِذَا أَخَّرَ الأُولَى) هەر كاتێك ڕێبوار نوێژیيەكەمی دواخست، تاكو بە (جَمْع التَّأْخِير)

لە کاتی نوێژیدووەمدا بیکا (لَمْ یَجِبِ التَّرْتِیبُ) ڕیزکردن واجب نیە، واتە: واجب نیە وَالْمُوَالاَةُ وَنِیَّةُالْجَمْعِ عَلَىالصَّحِیحِ، وَیَجِبُ کَوْنُ التَّأْخِیرِ بِنِیَّةِالْجَمْعِ وَإِلاَّ فَیَعْصِی وَتَکُونُ قَضَاءً، وَلَوْ جَمَعَ تَقْدِیماً فَصَارَ بَیْنَ الصَّلاَتَیْنِ مُقِیماً بَطَلَ الْجَمْعُ، وَفِی الثَّانِیةِ وَبَعْدَهَا

لە پێشدا نوێژییەکەم بکا (وَالْمُوَالاَةُ) هەروەها واجب نیە: یەکسەر نوێژیدووەم لە دوای نوێژییەکەم بکا (وَنِیَّةُ الْجَمْعِ) هەروەها نیەتی (جَمْعِ التَّأْخِیرِ)ش لە دابەستنی نوێژییەکەمدا واجب نیە، بەڵکو ئەو سێیانە گشتیان سوننەتن (عَلَىالصَّحِیحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(وَیَجِبُ) بۆ دروستبوونی (جَمْعِ التَّأْخِیرِ) دوو شت واجبن:

یەکەم: (کَوْنُ التَّأْخِیرِ بِنِیَّةِ الْجَمْعِ) واجبە: دواخستنی نوێژییەکەم بە نیەتی (جَمْعِ التَّأْخِیرِ) بێ، وەك بڵێ: (نیەتمە ئەم نوێژەی نیوەڕۆ دوا بخەم تاکو لە کاتی عەسردا بیکەم.)؟ بۆ ئەوەی بەو نیەتە جیاوازیی هەبێ لەگەڵ ئەو کەسەی بە گوناهکاری نوێژەکە دوا دەخا –یان نایکا– هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: واجبە: ڕێبوارەکە هەر لە سەفەردابێ: لە کاتی نیەتهێنانی دواخستنینوێژەکەوە تا هەردوو نوێژەکان تەواو دەبن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانەو، لە پێش (کۆکردنەوەی دوو نوێژ بە هۆی باران) ڕوونی دەکەینەوە،إن شاءالله تعالى.

ئینجا بزانە: مەرجە نیەتی دواخستنینوێژەکەش لە کاتی نوێژەکەدا بێ، واتە: لای کەم بە ئەندازەی نوێژکردنەکە لە کاتی نوێژەکە مابێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە. کەوابو: (وَإِلاَّ) ئەگەر بە نیەتی (جَمْعِ التَّأْخِیرِ) نوێژەکەی دوا نەخست، یان بەو نیەتە دوای خست، بەڵام درەنگ بوو و بە ئەندازەی نوێژکردنەکە لە کاتی نوێژەکە نەمابو (فَیَعْصِی) ئەوە لە هەردوو مەسەلەدا گوناهبار دەبێ، چونکە لە کاتی نوێژەکەدا نیازی نوێژکردنەکەی نەبوە (وَتَکُونُ قَضَاءً) نوێژی یەکەم دەبێتە قەزا، چونکە بە بێنیەتی دواخستن لە کاتی خۆیدا نەکراوە، کەوابو: ئەگەر لە کاتی نوێژیدووەمیشدا بیکا، نیەتی قەزای لێدێنێ.

(وَلَوْ جَمَعَ تَقْدِیماً) ئەگەر ویستی (جَمْعِ التَّقْدِیمِ) بکا، واتە: لە ناو نوێژییەکەمدا نیەتی کۆکردنەوەی هێنا (فَصَارَ بَیْنَ الصَّلاَتَیْنِ مُقِیماً) ئینجا لە نێوان نوێژی یەکەمو دووەمدا، یان لە ناو نوێژییەکەمدا بووە نیشتەجێ: وەك نیەتی نیشتەجێیی بێنێ، یان لە فرۆکەدا، یان لە ئۆتۆمبیلدا بگاتە جێ، ئەوە (بَطَلَ الْجَمْعُ) لەو مەسەلانەدا (جَمْعِ التَّقْدِیمِ)ی بەتاڵ دەبێ، چونکە لە سەفەردا نەماوە، کەواتە: نوێژەکەییەکەمی دروست بووە، واجبە نوێژەکەی دووەمیش لە کاتیخۆیدا بکا.

بەلاَم (وَفِىالثَّانِيةِ) ئەگەر ڕێبوارەکە (جَمْع التَّقْدِيم)ی کردو لە ناو نوێژیدووەمدا بووە نیشتەجێ (وَبَعْدَهَا) هەروەها ئەگەر لە دوای تەواوبوونی نوێژیدووەمیش بووە نیشتەجێ:
لاَ يَبْطُلُ فِىالأَصَحِّ، أَوْ تَأْخِيراً فَأَقَامَ بَعْدَ فَرَاغِهِمَا لَمْ يُؤَثِّرْ، وَقَبْلَهُ يَجْعَلُ الأُولَى قَضَاءً، وَيَجُوزُ الْجَمْعُ بِالْمَطَرِ تَقْدِيماً، وَالْجَدِيدُ مَنْعُهُ تَأْخِيرَاً، وَشَرْطُ التَّقْدِيمِ وُجُودُهُ أَوَّلَهُمَا،

وەك بگاتە شوێنی مەبەست، ئەوە (لاَ يَبْطُلُ) لە هەردوو مەسەلەدا (جَمْع التَّقْدِيم)ی بەتاڵ نابێو هەردوو نوێژەکانی دروستن، چونکە لە سەفەردا کراون (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاسترردا، کەواتە: ئەگەر ڕێبوارێك هەردوو نوێژەکانی بە (جَمْع التَّقْدِيم) کردن، ئینجا کە گەیشتە جێ، یان کە هاتەوە ماڵ، هێشتا کاتی نوێژییەکەم هەر مابو، یان تەنها کاتی نوێژیدووەم مابو، ئەوە لە هیچ حاڵەتێکدا دووبارەکردنەوەی هیچ لەو دوو نوێژانەی لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.
(أَوْ تَأْخِيراً) یان ئەگەر ڕێبوارەکە هەردوو نوێژەکانی بە (جَمْع التَّأْخِير) کردن (فَأَقَامَ بَعْدَ فَرَاغِهِمَا) ئینجا لە دوای تەواوبوونی هەردوو نوێژەکان بووە نیشتەجێ: وەك بگاتەوە ماڵ (لَمْ يُؤَثِّرْ) ئەوە کار لە (جَمْع التَّأْخِير) ناکاو هەردوو نوێژەکانی دروستن.
بەلاَم (وَقَبْلَهُ) ئەگەر لە پێش تەواوبوونی هەردوو نوێژەکان ببێتە نیشتەجێ، جیاوازی نیە: هیچیانی نەکردبێو بگاتە جێ، یان نوێژییەکەمی کردو گەیشتە جێ، لەو حاڵەتانەدا (يَجْعَلُ الأُولَى قَضَاءً) نوێژییەکەم دەکاتە قەزا، واتە: وا دادەنێ: ئەو نوێژەی لە ماڵەوە نەکردووەو تاوانباریش نابێ، کەواتە: ئەگەر نوێژەکەی بە (قَصْر) کردبو-یان هەر نەیکردبو- واجبە: بە چوار ڕەکعەتی قەزای بکاتەوە، هەروەك لە (بجيرمي)دا ڕوون کراوەتەوە، واتە: ئەگەر بە تەواوی کردبوی ئەوە وای بۆ دادەندرێ: قەزای کردۆتەوە، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ کۆکردنەوەی دوو نوێژ بە هۆی باران ﴾

(وَيَجُوزُ الْجَمْعُ بِالْمَطَرِ) کۆکردنەوەی دوو نوێژ دروستە بە هۆی باران (تَقْدِيماً) بە (جَمْع التَّقْدِيم) بەو مەرجەی بارانەکە جلو بەرگی تەڕ بکا ﴿عَن ابْنِ عَبّاس رَضِىاللهُ عَنْهُما: صَلَّى رَسُولُ اللهِﷺ بِالْمَدِينَةِ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ جَمِيعاً وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ جَمِيعاً﴾رواه الشيخان، زاد مسلم: ﴿مِنْ غَيْرِخَوْفٍ وَلاَسَفَرٍ﴾. قالَ الإمام الشافعي-كالإمام مالك-: (أُرَى ذَلِكَ بِعُذْرِ الْمَطَرِ).
پێغەمبەرﷺ لە (مەدینە) نوێژی نیوەڕۆو عەسری پێکەوە کۆ کردنەوەو نوێژی مەغریبو عیشایشی پێکەوە کۆ کردنەوە، هیچ ترسو سەفەریشی نەبو.
ئیمام (مالك)- هەم ئیمام(الشافعى)ش- دەفەرموێ: واتێدەگەم ئەو کۆکردنەوەیە بە هۆی باران بوو. (وَالْجَدِيدُ) فەرموودەی نوێی ئیمام(الشافعى) ئەمەیە (مَنْعُهُ تَأْخِيراً) قەدەغەیە بە هۆی باران (جَمْع التَّأْخِير) بکرێ، بەڵکو تەنها (جَمْع التَّقْدِيم) دروستە،

چونكه وا دەبێ: بۆ كاتی نوێژیدووەم باران بارین دەبڕێ.
(وَشَرْطُ التَّقْدِيمِ) مەرجی(جَمْع التَّقْدِيم)ی بە هۆی باران ئەمەیە: (وُجُودُهُ أَوَّلَهُمَا) باران بارینەكە لە سەرەتای هەردوو نوێژەكاندا هەبێ.
وَالأَصَحُّ اِشْتِرَاطُهُ عِنْدَ سَلاَمِ الأُولَى، وَالثَّلْجُ وَالْبَرَدُ كَمَطَرٍ إِنْ ذَابَا، وَالأَظْهَرُ تَخْصِيصُ الرُّخْصَةِ بِالْمُصَلِّي جَمَاعَةً بِمَسْجِدٍبَعِيدٍ يَتَأَذَّى بِالْمَطَرِ فِي طَرِيقِهِ.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە (اشْتِرَاطُهُ عِنْدَ سَلاَمِ الأُولَى) مەرجە: باران بارینەكە لە كاتی سەلامدانەوەی نوێژی یەكەمیش هەبێ، هەروەها ئەو سێ مەرجانەی لە (جَمْع التَّقْدِيم)ی سەفەردا ڕابران، مەرجن لە (جَمْع التَّقْدِيم)ی بارانیشدا هەبن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَالثَّلْجُ) بەفر (وَالْبَرَدُ) تەزرە (كَمَطَرٍ) وەكو باران بڕیاری (جَمْع التَّقْدِيم) بۆیان دەدرێ (إِنْ ذَابَا) بەو مەرجەی هەردووكیان بتاوێنەوەو جلو بەرگ تەڕ بكەن.
(وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر ئەمەیە: (تَخْصِيصُ الرُّخْصَةِ) ئەو ڕێدانەی (جَمْع التَّقْدِيم)ی باران تایبەتە (بِالْمُصَلِّي جَمَاعَةً) بەو كەسەی نوێژەكان بە جەماعەت بكا (بِمَسْجِدٍ بَعِيدٍ) لە مزگەوتێكی دوور، كە (يَتَأَذَّى بِالْمَطَرِ) بە هۆی باران تووشی ئەزیەت ببێ (فِي طَرِيقِهِ) لە ڕێگەیدا.
كەواتە: ئەگەر مەرجەكانی نەهاتنە جێ، یان لە ماڵەوە نوێژی دەكرد، یان لە مزگەوت بە تەنها نوێژی دەكرد، یان لە ڕێگەدا بەرگی تەڕ نەدەبو، یان مزگەوتەكە نزیك بوو، لەو حاڵەتانەدا (جمع) دروست نیەو واجبە: گشت نوێژێك لە كاتی خۆیدا بكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ كۆكردنەوەی دوو نوێژ بە هۆی نەخۆشی ﴾

بزانە: چەند زانایەكی مەزهەبی(شافعی) فەرموویانە: دروستە بە هۆی نەخۆشی دوو نوێژ كۆ بكاتەوە بە گوێرەی بۆگونجانی نەخۆشەكە: بە (جَمْع التَّقْدِيم)، یان بە (جَمْع التَّأْخِير)، لە (المجموع)دا ئەو فەرموودەیەی بە بەهێز داناوەو بەڵگەی بەم حەدیسە بۆ هێناوە: ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍرضي الله عنهما: جَمَعَ رَسُولُ اللهِﷺ بِالْمَدِينَةِ مِنْ غَيْرِ خَوْفٍ وَلاَ مَطَرٍ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ لە (مدینة) دوو نوێژی كۆكردنەوە، ترسو بارانیش نەبو.
ئینجا بزانە: لێرەدا مەبەست ئەوەیە نەخۆشیی لەو پلەیە بێ: بە هۆی نوێژكردن تووشی ئازارێكی ئاشكرا ببێ، كەوابو: ئەگەر لە كاتی نوێژی دووەمدا بەو جۆرە نەخۆشتر دەبو، ئەوە (جَمْع التَّقْدِيم) دەكا، بەو سێ مەرجانەی لە (جَمْع التَّقْدِيم)ی سەفەردا باس كران، هەم بەم مەرجەش: لە سەرەتای هەردوو نوێژەكانداو لە كاتی سەلامدانەوەی نوێژییەكەمدا نەخۆشیی بەردەوام بێ،

بەڵام ئەگەر لە کاتی نوێژییەکەمدا بەو جۆرە نەخۆشتر بوو، ئەوە بە نیەتی(جَمْع التَّأْخِير) نوێژەکەی دوا دێخیّو لە کاتی نوێژیدووەمدا دەیکا، هەروەك لـە (تحفـة)و (الشـرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

....

دیسان بزانە: مەزهەبی هەر چوار ئیمامەکانو کۆمەڵی زانایانی ئیسلام ئەمەیە: دروست نیە دوو نوێژ لە یەك کاتدا کۆ بکرێنەوە بە بێ ترسو بێ بارانو بـێ نەخۆشـیو بـێ سـەفەر، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ پاشکۆ: دەربارەی چەند ڕەوشتێکی سەفەر ﴾

یەکەم: هەر کاتێك ویستی بە سەفەر بڕوا، سوننەتە: ڕاوێژ بە مرۆڤی لێزانو دیندار بکـاو نوێژی (إستخارة) بکا، ئینجا کە دڵی هاتە سەر ڕۆیشتن، واجبە: گەردەنی خۆی بە خاوەن مافان ئازاد بکاو مافـەکانیان بداتـەوە، هـەم ئەگـەر کاتیقەرزدانـەوە هـاتبو، قـەرزەکان بداتەوەو، دڵی دایكو باوکی ڕازی بکا، ئینجا سوننەتە: خوا حافیزی لە خزمو کەسیو لە جیرانو دۆستو برادەران بکا، ئینجا وەها سوننەتە هەردوولا ئەم دوعایە بۆ یەکتری بکەن: ﴿أَسْتَوْدِعُ اللهَ دِينَكَ وَأَمانَتَكَ وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ﴾رواه أصحاب السنن بإسناد صحيح.

دووەم: سوننەتە: ڕۆژی پێنج شەممە، یان دوو شەممە دەسـت بـە ڕۆیشـتن بکـاو پـێش ئەوەی لە ماڵ بڕواتە دەرەوە دوو ڕەکعەت بە نیەتی (سُنَّةالسَّفَر) لە ماڵەوە بکا، ئینجا لە دوای سەلامدانەوە (آيَةالْكُرْسِيِّ)و سورەتی(لإِيلاَفِ قُرَيْشٍ) بخوێنێ، ئینجا لە کاتی چـوونە دەرەوەدا بڵێ: ﴿بِسْمِ اللهِ تَوَكَّلْتُ عَلَىاللهِ وَلاَحَوْلَ وَلاَقُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ﴾حديث حسن رواه أصحاب السنن، ئینجا کە ویستی سواری وولاغ–واتە: یان کەشتی، یان فڕۆکـە، یـان ئۆتۆمبێـل– ببێ، بڵێ: ﴿بِسْمِ اللهِ﴾، ئینجا کە بە تەواوی سوار بـوو، بڵـێ: ﴿اَلْحَمْدُ لِلَّهِ، سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَىرَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ، اَلْحَمْدُ لِلَّهِ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ، اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ، سُبْحَانَكَ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي إِنَّهُ لاَيَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ﴾ رواه أصحاب السنن بإسناد صحيح.

هەروەها پێغەمبەرﷺ لـە کـاتی چـوونە سـەفەردا ئـەم دوعایەشـی دەکـرد: ﴿اَللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِىالسَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ فِىالأَهْلِ، اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ وَسُوءِ الْمَنْظَرِ فِىالأَهْلِ وَالْمَالِ، اَللَّهُمَّ اطْوِ لَنَا الأَرْضَ، وَهَوِّنْ عَلَيْنَاالسَّفَرَ﴾ رواه مسلم وأصحاب السنن واللفظ لأبیداود.

سـێیەم: لە هـەر قۆناغێـك دابـەزی، سـوننەتە بڵـێ: ﴿أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَاخَلَقَ﴾ رواه الترمذي بسند صـحيح، ئینجـا هـەر کاتێـك ویسـتی لـە هـەر شـوێنێك بـڕوا، سوننەتە بـە هـەمان شـێوەیڕابردوو دوو

ڕەکعەتی‌تر (سنةالسفر) بکا، هەر کاتێك لە بەرزاییەکان سەرکەوت بڵێ: (اللّهُ أَكْبَر)و، هەر کاتێك لە بەرزاییەکان هاتە خوارەوە بڵێ: (سُبْحَانَ الله)، بەڵام دەنگی بەرز نەکاتەوە، وە هـــــەر کاتێـــــك چـــــاوی بـــــە گوندێك=دێیـــــەك، یـــــان

شارێك کەوت، سوننەتە بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ خَيْـرَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ وَخَيْـرَ أَهْلِهَا وَخَيْـرَ مَافِيها وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ أَهْلِهَا وَشَرِّ مَافِيها﴾حديث حسن رواه النسائي.

جا لە هەر شوێنێك لە جنۆکەو شـەیتان ترسـا، سـوننەتە: بـانگ بـدا، ئەگـەر لـە خـاوەن دەسـەڵاتێك، یـان لـە هـەر کەسـێکی‌تر ترسـا، سـوننەتە ئـەم زیکـرو دوعایانـە بکـا: ﴿لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، لاَإِلَهَ إِلاّ أَنْتَ عَزَّ جَارُكَ وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ﴾ رواه ابـن السـنى ﴿اَللَّهُـمَّ إنّا نَجْعَلُكَ فى نُحُورِهِمْ ونَعُوذُ بِكَ مِنْ شُرورِهِمْ﴾ رواه أبوداود بإسناد صحيح.

چوارەم: هەر کاتێك کارو پێویستیەکانی پێك هات، سوننەتە: بە پەلە بگەڕێتەوە لای ماڵو خێزانی خۆی، سوننەتە: دیاری‌یەکیش لەگەڵ خۆی بێنێ بۆ ماڵو منداڵەکانی، هەروەها کە چاوی بە گوندەکەی خۆی، یان شارەکەی خۆی کەوت، سوننەتە ئەو دوعایەی‌ڕابردوو بکا: ﴿اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ...﴾ هتد، ئینجا ئەم دوعایە: ﴿اللَّهُمَّ اجْعَلْ لَنَا بِهَا قَـرَاراً وَرِزْقاً حَسَناً﴾حديث حسن رواه الطبرانى، ئینجا تا دەگاتەوە جێ بـەردەوام بڵـێ: ﴿آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ﴾رواه مسلم، ئینجا پێش ئەوەی بڕواتە ناو ماڵی‌خۆی سوننەتە: بڕواتە نزیکترین مزگەوتو دوو ڕەکعەت نوێژ لە ناو مزگەوتەکەدا بکا، بە ناوی سـوننەتی گەڕانەوە—هەروەك لە (بخاري ومسلم)دا هاتووە— ئینجا بڕواتە ماڵی خۆی.

ئینجا سوننەتە زیافەتێك بکا— کـە پـێی دەگـوترێ: (اَلنَّقِيعَـة)— بـە بۆنـەی گەڕانـەوەی ﴿عَنْ جَابِرٍ﷜: أَنَّ رَسُولَ اللهِﷺ لَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ نَحَرَ جَزُوراً أَوْ بَقَرَةً﴾رواه البخـاري، کـە پێغەمبەرﷺ لە سەفەر گەڕاوە (مدينة)، ووشترێك، یان ڕەشە ووڵاغێکی سەر بڕی.

ئینجـا سـوننەتە: لـە بـەردەوامی سەفەریشـدا—وەکـو ماڵـەوە— زۆر بایـەخ بـە نوێـژە سوننەتەکانیش بدا؟ چونکە پێغەمبەرﷺ زۆر بایەخی پێ‌دەدان، بە شێوەیەکی وەها: لە سەر پشتی ووڵاغیش نوێژە سوننەتەکانی دەکردن، هەروەك لـە باسـی قیبلـەدا ڕوونمـان کردنەوە، جا بزانە: سەرچاوەی ئەم پاشکۆیە: (المجموع)و(الأذكـار)ی ئیمـامی(النـواوی) بون، وَالْحَمْدُ للهِ تَعالَى.

﴿ بابُ صَلاةِالْجُمُعَةِ: **باسی نوێژی جومعە** ﴾

پێشەکی بزانە: ڕۆژی هەینی لە پێش ئیسلامدا بە (يَوْم الْعَرُوبَة) ناو دەبرا، هەروەها بزانە:

ڕۆژی هەینی –جگە لە ڕۆژی عالفە– لە گشت ڕۆژەکانیتر گەورەترە، شەویهەینیش –جگە لە شەوی (لَيْلَةُالْقَدْرِ)– لە گشت شەوەکانی ساڵێ گەورەترە، هەروەها نوێژی جومعەش لە گشت نوێژەکانیتر گەورەترە.

إِنَّمَا تَتَعَيَّنُ عَلَى كُلِّ مُكَلَّفٍ حُرٍّ ذَكَرٍ مُقِيمٍ بِلاَ مَرَضٍ وَنَحْوِهِ، وَلاَجُمُعَةَ عَلَىمَعْذُورٍ بِمُرَخِّصٍ فِي تَرْكِ الْجَمَاعَةِ وَالْمُكاتَبِ وَكَذَا مَنْ بَعْضُهُ رَقِيقٌ عَلَىالصَّحِيحِ،

نوێژی جومعە دوو ڕەکعەتە، واجبە: بە جەماعەت بکرێ، جا لە بەر گەورەیی جومعە گەورەترین هەڕەشە لەو کەسە کراوە: کە جومعە ناکا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ وَدْعِهِمُ الْجُمُعَاتِ، أَوْ لَيَخْتِمَنَّ اللهُ عَلَىقُلُوبِهِمْ ثُمَّ لَيَكُونُنَّ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾ رواه مسلم، سوێند بەخوا: ئەگەر ئەو کەسانەی جومعە ناکەن تۆبە نەکەنو واز لەو خراپەیە نەهێنن، خوای گەورە مۆری نیفاق لە سەر دڵەکانیان دەداو تامی ئیمانی تێدا نامێنێ، ئینجا لە ئایین بێئاگا دەبنو چاکە ناکەنو واز لە خراپە ناهێنن.

ئینجا بزانە: نوێژیجومعە پێش کۆچکردن لە (مكة)ی پیرۆزدا واجب کرا، بەڵام نەگونجا لە (مكة)دا بکرێ؟ چونکە موسڵمانان لەوێ بێهێز بون، جا یەکەم نوێژیجومعە لە (مدينة)ی پیرۆزدا –پێش کۆچکردن– (أسعد بن زرارة) کردی لەو سەردەمەدا: کە پێغەمبەرﷺ (مُصْعَب بن عُمَيْر)ی ناردە (مدينة)ی پیرۆز، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە.

(إِنَّمَا تَتَعَيَّنُ) نوێژی جومعە بە (فَرْض الْعَيْن) واجبە، تەنها (عَلَى كُلِّ مُكَلَّفٍ) لە سەر موسڵمانێکی داوالێکراوی شەرعی، واتە: بالغو عاقڵ بێ (حُرٌّ) ئازاد بێ (ذَكَرٍ) پیاو بێ (مُقِيمٍ) نیشتەجێی شوێنی جومعە بێ، هەرچەند خەڵکی شوێنەکەش نەبێ (بِلاَ مَرَضٍ) نەخۆش نەبێ (وَنَحْوِهِ) عوزرەکانیتری لەو جۆرەشی نەبن: کە لە جەماعەتدا ڕابوران، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ إِلاَّ أَرْبَعَةً: عَبْدٌمَمْلُوكٌ أَوْ إِمْرَأَةٌ أَوْ صَبِيٌّ أَوْ مَرِيضٌ﴾رواه أبوداود بإسناد صحيح، نوێژی جومعە واجبە لە سەر گشت موسڵمانێك بە جەماعەت بیکا، جگە لە چوار کەس: کۆیلە، ئافرەت، منداڵ، نەخۆش.

(وَلاَ جُمُعَةَ عَلَى مَعْذُورٍ) نوێژی جومعە واجب نیە لە سەر ئەو کەسەی عوزرێکی هەبێ (بِمُرَخِّصٍ فِيتركِ الْجَمَاعَةِ) لە یەکێك لەو عوزرانەی ڕێگەی نەکردنی جەماعەتی دەدا (وَالْمُكاتَبِ) هەروەها جومعە واجب نیە لە سەر کۆیلەی نوسراوپێدراو (وَكَذَا مَنْ بَعْضُهُ رَقِيقٌ) هەروەها جومعە واجب نیە لە سەر کۆیلەی بەشێکی کۆیلەیەو بەشەکەیتریشی ئازادە (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، هەروەها لە سەر نێرامۆکیش جومعە

واجب نیە، چونکە بە بێگومانی پیاو نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾ نوێژی جومعە لە سەر ڕێبوار واجب نیە بەڵکو سوننەتە، بەو مەرجەی سەفەرەکەی گوناهکاری نەبێ، هەرچەند سەفەرەکەشی کورت بێ، واتە: نەگاتە دوو

وَمَنْ صَحَّتْ ظُهْرُهُ صَحَّتْ جُمُعَتُهُ، وَلَهُ أَنْ يَنْصَرِفَ مِنَ الْجَامِعِ إِلاَّ الْمَرِيضَ وَنَحْوَهُ فَيَحْرُمُ اِنْصِرافُهُ إِنْ دَخَلَ الْوَقْتُ إِلاَّ أَنْ يَزِيدَ ضَرَرُهُ بِانْتِظَارِهِ، وَتَلْزَمُ الشَّيْخَ الْهَرِمَ وَالزَّمِنَ إِنْ وَجَدَا مَرْكَباً وَلَمْ يَشُقَّ الرُّكُوبُ وَالأَعْمَى يَجِدُ قائِداً،

قۆناغ، بەڵام ئەگەر سەفەرەکەی گوناهکاری بوو، یان چوار ڕۆژ، یان زیاتر لە شوێنی جومعەدا مایەوە، یان نیەتی مانەوەی هێنا، ئەو کاتە نوێژی جومعەی لە سەر واجبە، بەڵام ژمارەی پێ تەواو ناکرێ، واتە: لە چل پیاوەکان ناژمێردرێ؟ چونکە خەڵکی شوێنەکە نیە، هەروەك لە (المجموع)و(الأنوار)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَمَنْ صَحَّتْ ظُهْرُهُ) هەر کەسێك –لەوانەی جومعەیان لە سەر واجب نیە– نوێژی نیوەڕۆی دروست بێ (صَحَّتْ جُمُعَتُهُ) نوێژی جومعەشی دروستە، وەك منداڵو کۆیلەو ئافرەتو ڕێبوار، واتە: ئەگەر ئەوانە نوێژی جومعەیان کرد، بۆیان دروست دەبێو بە بەر چوار ڕەکعەتەکەی نیوەڕۆ دەکەوێ، بە بەڵگەی (إجماع)یزانایان.

(وَلَهُ) ئەو کەسەی جومعەی لە سەر واجب نیە، بۆی دروستە (أَنْ يَنْصَرِفَ مِنَ الْجَامِعِ) پێش دابەستنی نوێژیجومعە لە مزگەوت بڕواتە دەرەوەو نوێژی جومعە نەکاو نوێژی نیوەڕۆ بکا (إِلاَّ الْمَرِيضَ) تەنها پیاوی نەخۆشو (وَنَحْوَهُ) ئەو پیاوەش کە عوزری وەکو نەخۆشە–وەك پیاوی کوێر– بۆیان دروست نیە، کەوابو: (فَيَحْرُمُ اِنْصِرافُهُ) لە هەریەکێك لەوانە حەرامە لە مزگەوت بڕواتە دەرەوە (إِنْ دَخَلَ الْوَقْتُ) ئەگەر کاتیجومعە هاتبێ، چونکە تازە گەیشتونەتە مزگەوتو ئازارو ماندوویی ڕێگە نەماوە (إِلاَّ أَنْ يَزِيدَ ضَرَرُهُ) مەگەر زیانو ئازاری زیاتر ببێ (بِانْتِظَارِهِ) بە هۆی چاوەڕوانکردنو مانەوە، ئەو کاتە دروستە بڕواتە دەرەوە بەو مەرجەی ئیقامەتیجومعە نەکرابێ، ئەگینا: حەرامە.

هەروەها بۆ ئەوانیتریش دروست نیە: نوێژی جومعە ببڕنو بڕۆنە دەرەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَتَلْزَمُ الشَّيْخَ الْهَرِمَ) نوێژی جومعە واجبە: لە سەر پیری بەساڵداچوو (وَالزَّمِنَ) هەم لە سەر پیاویپەککەوتووش کە توانایڕۆیشتنیان نەبێ (إِنْ وَجَدا مَرْكَباً) ئەگەر پیرو پەککەوتووەکە شتێکی سوارییان دەست بکەوێو بە سواری ئەو شتە بگەنە شوێنی جومعە، جیاوازی نیە شتەکە: هی خۆیان بێ، یان بە خواستن بێ، یان بە کرێ بێو کرێیەکەشیان دەست بکەوێ (وَلَمْ يَشُقَّ الرُّكُوبُ) بەم مەرجەش سواربوون ئازاریان نەدا.

(وَالأَعْمَى) هەروەها لە سەر پیاوی کوێریش جومعە واجبە، کە (يَجِدُ قائِداً) یەکێکی دەست

بکەویٚ لە ڕێگەدا دەستی ڕابکێشێ بە خۆڕایی، یان بە کرێو کرێیەکەشی دەست بکەوێ.
﴿ ئاگاداری ﴾ بەندکردن بە عوزر داندراوە، بەڵام ئەگەر لە بەندیخانەدا چل پیاو، یان زیاتر کۆ بونەوە، واجبە: نوێژی جومعە بکەن، هەروەك لە (نهایة)و(مغنی)دا فەرموویانە، وَأَهْلُ الْقَرْيَةِ إنْ كانَ فِيهِمْ جَمْعٌ تَصِحُّ بِهِ الْجُمُعَةُ أَوْ بَلَغَهُمْ صَوْتٌ عَالٍ فِي هُدُوٍّ مِنْ طَرَفٍ يَلِيهِمْ لِبَلَدِالْجُمُعَةِ لِزِمَتْهُمْ، وَإِلاَّ فَلاَ،

بەڵام لە (تحفة)دا دەفەرموێ: واجب نیە، بەڵکو هەر دروستیش نیە لە بەندیخانەدا نوێژی جومعە بکەن، چونکە بەندیخانەی(الحجاج الثقفي)—لە سەردەمی(السلف الصالح)دا— زۆر زانای ئایینی تێدا بونو جومعەیان نەدەکرد.
ئینجا (إبن قاسم) ڕەخنەی لە فەرموودەی دروستنەبوون گرتوەو دەشفەرموێ: لەوانەیە ڕێگەی جومعە کردنیان نەدرابێ. ئەوەش وا دەگەیەنێ: هەرچەند جومعەیان لە سەر واجب نیە، بەڵام دروستە لە بەندیخانەدا بیکەن، ئەگەر شوێنەکە ژمارەی جومعەی تێدا دروست بێ، وَاللهُ أَعْلَم.
(وَأَهْلُ الْقَرْيَةِ) دانیشتووانی گوند= دێ (إِنْ كانَ فِيهِمْ جَمْعٌ) ئەگەر کۆمەڵە پیاوێکی وەهایان تێدا هەبو (تَصِحُّ بِهِ الْجُمُعَةُ) بەو کۆمەڵە نوێژی جومعە دروست دەبو: وەك چل پیاوی نیشتەجێ تەواو ببێ، ئەوە نوێژی جومعەیان لە سەر واجبە، هەم واجبە: لە دێیەکەی خۆیاندا بیکەن، واتە: حەرامە بۆ جومعە کردن بڕۆنە شوێنێکیترو دێیەکەیان جومعەی تێدا نەکرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(أَوْ) یان دێیەکە چل پیاوی نیشتەجێی تێدا نەبو، بەڵام لە شوێنێکی دیکەوە: کە جومعەی تێدا دەکرا (بَلَغَهُمْ صَوْتٌ عَالٍ) بانگی بانگدەرێکی دەنگ بەرز دەگەیشتە دێیەکەیان (فِی هُدُوّ) لە حاڵەتی وەستانی با و کڕبوونی دەنگەکاندا، هەرچەند ووشەکانی بانگیش لێك جیا نەکرێنەوە (مِنْ طَرَفٍ يَلِيهِمْ لِبَلَدِ الْجُمُعَةِ) بانگدەرەکەش لە ڕۆخێکی ئەو شوێنەوە بێ: کە جومعەی تێدا دەکرێو ڕۆخەکەش بکەوێتە لای دێیەکەو گوێگری بانگەکەش لە ڕۆخی دێیەکەوە بەلای شوێنی جومعەوە بێ، جا ئەگەر بەو مەرجانە گوێیان لە دەنگی بانگ دەبو (لِزِمَتْهُمْ) ئەوانیش جومعەیان لە سەر واجبە، کەوابو: واجبە بۆ جومعە کردن بڕۆنە ئەو شوێنە، یان شوێنێکیتر (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر دێیەکە چل پیاوی نیشتەجێی تێدا نەبو، هەم دەنگی بانگی شوێنی جومعەشیان نەدەگەیشتێ (فَلاَ) ئەو کاتە جومعەیان لە سەر واجب نیە.
ئینجا بزانە: لێرەدا مەبەست زەمینێکی ڕاستانە، کەواتە: ئەگەر دێیەك لە دۆڵایێدا بوو و دەنگی بانگی نەدەگەیشتێ، بەڵام ئەگەر لە ڕاستاندا بوایە، دەیگەیشتێ، ئەوە بە ڕاستان

دادەندرێو جومعەیان لە سەر واجبە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەكەم: ئەگەر وەها رێك كەوت ڕۆژی هەینی بووە جەژن، جا دانیشتووانی ئەو گوندو لادێیانەی جومعەیان تێدا ناكرێ، بۆ نوێژی جەژن هاتنە ئەو شارەی، یان ئەو

وَيَحْرُمُ عَلَى مَنْ لَزِمَتْهُ اَلسَّفَرُ بَعْدَالزَّوَالِ إِلاَّ أَنْ تُمْكِنَهُ الْجُمُعَةُ فِطَرِيقِهِ أَوْ يَتَضَرَّرَ بِتَخَلُّفِهِ عَنِ الرُّفْقَةِ، وَقَبْلَ الزَّوَالِ كَبَعْدِهِ فِالْجَدِيدِ إِنْ كَانَ السَّفَرُ مُبَاحاً، وَإِنْ كَانَ طَاعَةً جَازَ،

شوێنەی جومعەی تێدا دەكرێ، ئەوە لە دوای نوێژی جەژن بۆیان دروستە: بڕۆنـەوە بـۆ شوێنەكەی خۆیانو دووبارە بۆ جومعە كردن نەگەڕێنەوەو لە شوێنیخۆیاندا نوێژی نیوەڕۆ بكەن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە ﴿عَنْ أَبِهُرَيْرَةَ ﷺ: قالَ النَّبِيُّ ﷺ: قَدْ اِجْتَمَعَ فِي يَوْمِكُمْ هَذَا عِيدَانِ فَمَنْ شَاءَ أَجْزَأَهُ مِنَ الْجُمُعَةِ وَإِنَّا مُجَمِّعُونَ﴾ رواه أبـوداود والبيهقـي وصححه الحاكم والذهبي، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: لەم ڕۆژەتاندا دوو جەژن كۆبونەتەوە، جا هەر كەسێك حەز دەكا: با بڕواتەوەو نوێژیجەژنی بۆ بە بەر جومعە دەكەوێ، بەڵام ئێمە بەخۆمان نوێژی جومعە دەكەین.

ئینجا بزانـە: ڕسـتەی﴿أَجْزَأَهُ مِنَ الْجُمُعَةِ﴾ وا دەگەیـەنێ: كـە تـەنها جومعـەیان لـە سـەر لادەچێو واجبە: نوێژی نیوەڕۆ بكەن، هـەروەها ڕسـتەی﴿وَإِنَّا مُجَمِّعُونَ﴾ وا دەگەیـەنێ: دانیشتووانی شوێنیجومعە، جومعەیان لە سەر لاناچێو واجبە: جومعە بكەن، وَاللهُ أَعْلَم.

دووەم: كاسبكارو جوتیارەكان كە بۆ دروێنەو كاروباری خۆیان دەڕۆنـە دەرەوە، ئەگـەر پێش بەیان بڕۆنو دەنگی بانگی دێیەكەی خۆیان نەگاتێ، جومعەیان لە سەر واجب نیە، هەرچەند دەنگی بانگی شوێنێكیتریشیان گوێ لێبێ، هەروەك لە (الشرواني)و(بجيرمي)دا فەرموویانە، واتە: بەڵام ئەگەر دەنگی بانگی دێیەكەی خۆیان دەگەیشتێ، ئەو كاتە واجبە: بۆ جومعە كردن بگەڕێنەوە، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ سەفەركردن لە ڕۆژی جومعەدا ﴾

(وَيَحْرُمُ عَلَى مَنْ لَزِمَتْهُ) لە سەر ئەو كەسەی جومعەی لە سەرە، حەرامە: (اَلسَّفَرُ بَعْدَالزَّوَالِ) بە سەفەر بچێ لـە دوای لادانـی ڕۆژ بـەرەو لای ڕاسـتە، چـونكە كـاتی جومعـە هـاتووەو جومعەی لە سەر واجب بووە (إِلاَّ أَنْ تُمْكِنَهُ الْجُمُعَةُ فِی طَرِيقِه) مەگەر بزانێ لە ڕێگەدا بۆی دەگونجێ جومعە بكا، ئەو كاتە دروستە بچێتە سەفەر، بەڵام واجبە: لە سەفەردا جومعـە بكا (أَوْ يَتَضَرَّرَ بِتَخَلُّفِهِ عَنِ الرُّفْقَةِ) یان زیانێكی تووش ببێ بە هۆی دواكەوتنی لە هاوڕێكانی سەفەرەكەی، ئـەو كاتـەش دروسـتە لەگـەڵیان بڕواتـە سـەفەر، بـەو مەرجـەی سـەفەری گوناهكاری نەبێ.

(وَقَبْلَ الزَّوَالِ) پێش لادانی ڕۆژ، واتە: نێوان بەیانو لادانی ڕۆژ (كَبَعْدِهِ) وەك دوای لادانی

ڕۆژ وایە: لە حەڕامیو دروستیی ڕابردوودا (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا (إِنْ كَانَ السَّفَرُ مُبَاحاً) ئەگەر سەفەرەکە حەڵاڵ بێ: وەك سەفەری بازرگانی، بەڵام (وَإِنْ كَانَ طَاعَةً) ئەگەر سەفەرەکە خواپەرستی بوو: وەك حەجو غەزا (جَازَ) دروستە بڕواتە سەفەر

قُلْتُ: اَلأَصَحُّ أَنَّ الطَاعَةَ كَالْمُبَاحِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَمَنْ لاَجُمُعَةَ عَلَيْهِمْ تُسَنُّ الْجَمَاعَةُ فِي ظُهْرِهِمْ فِالأَصَحِّ، وَيُخْفُونَهَا إِنْ خَفِيَ عُذْرُهُمْ، وَيُنْدَبُ لِمَنْ أَمْكَنَ زَوَالُ عُذْرِهِ تَأْخِيرُ ظُهْرِهِ إِلَىالْيَأْسِ مِنَ الْجُمُعَةِ، وِلِغَيْرِهِ كَالْمَرْأَةِ وَالزَّمِنِ تَعْجِيلُهَا،

(قُلْتُ) ئیمام (النـواوي) دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ الطَاعَةَ كَالْمُبَاحِ) سەفەری خواپەرستیش وەکو سەفەری حەڵاڵە، واتە: لە هەردووکیاندا –لە بەیانەوەو بەو لاوە– حەڕامە: بڕواتە سەفەرو جومعەش نەکا (وَاللهُ أَعْلَم).

بەڵام شەوی هەینی پێش بەیانو بەم لایەوە، دروستە بڕواتە سەفەر، واتە: جومعەشی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَمَنْ لاَجُمُعَةَ عَلَيْهِمْ) ئەو کەسانەی جومعەیان لە سەر نیە: وەکو ئافرەتو نەخۆشو ڕێبوارو، هتد (تُسَنُّ الْجَمَاعَةُ فِي ظُهْرِهِمْ) سوننەتە: نوێژی نیوەڕۆیان بە جەماعەت بکەن (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَيُخْفُونَهَا) سوننەتە: جەماعەتەکەش بە شاراوەیی بکەن (إِنْ خَفِيَ عُذْرُهُمْ) ئەگەر عوزری جومعە نەکردنیان شاراوە بوو: وەك ترسو قەرزداریو ئەو جۆرانە، تاکو تۆمەتی نەویستنی ئایینیان پێنەکرێ، کەوابو: ئەگەر عوزرەکەیان ئاشکرا بوو: وەکو ئافرەتو ڕێبوار، ئەو کاتە سوننەتە ئەوانیش جەماعەتی نیوەڕۆ بە ئاشکرا بکەن.

(وَيُنْدَبُ لِمَنْ أَمْكَنَ زَوَالُ عُذْرِهِ) بۆ ئەو کەسەی دەگونجێو چاوەڕوانی لاچونی عوزرەکەی دەکا: وەکو ڕێبوارو نەخۆشو کۆیلە، بۆ هەریەکەیان سوننەتە (تَأْخِيرُ ظُهْرِهِ) نوێژی نیوەڕۆی دوا بخا (إِلَىالْيَأْسِ مِنَ الْجُمُعَةِ) تا لە جومعە کردن بێئومێد دەبێ، واتە: تا جومعەی لە دەست دەچێ: بەوەی ئیمامی جومعە لە ڕوکووعی دووەم هەڵسێتەوە، کەوابو: ئەگەر پێش دابەستنیجومعە، ئەوانە نوێژی نیوەڕۆیان کرد، نوێژەکەیان دروست دەبێو ئەگەر لە دوای نوێژەکە فریای جومعەش بکەون، واجب نیە جومعە بکەن، بەڵکو سوننەتە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

بەڵام (وِلِغَيْرِهِ) بۆ ئەو کەسەی کە ناگونجێ عوزرەکەی لابچێ (كَالْمَرْأَةِ وَالزَّمِنِ) وەکو ئافرەتو پەککەوتوو، سوننەتە (تَعْجِيلُهَا) زوو نوێژی نیوەڕۆ بکا تاکو خێری سەرەتای کاتی لە دەست نەچێ.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەوەیڕابردوو دەربارەی ئەو کەسانە بوو: کە عوزریان هەبێ، بەڵام ئەو کەسەی جومعەی لە سەرەو هیچ عوزریشی نیە، دروست نیە: نوێژینیوەڕۆ بکا تا جومعەی

له دەست دەچێ: بەوەی ئیمامی جومعە لە ڕوكووعی دووەم هەڵسێتەوە، واتە: ئەگەر پێش لە دەستچوونی جومعە نوێژی نیوەڕۆی كرد، نوێژەكەی بەتاڵەو دروست نابێ، چونكە واجبی خۆی–كە جومعەیە– بە جێ نەهێناوە.

وَلِصِحَّتِهَا مَعَ شَرْطِ غَيْرِهَا شُرُوطٌ: أَحَدُهَا وَقْتُ الظُّهْرِ فَلاَ تُقْضَى جُمُعَةً، فَلَوْ ضَاقَ عَنْهَا صَلَّوْا ظُهْراً، وَلَوْ خَرَجَ وَهُمْ فِيهَا وَجَبَ الظُّهْرُ بِنَاءً وَفِي قَوْلٍ اسْتِئْنَافاً، وَالْمَسْبُوقُ كَغَيْرِهِ، وَقِيلَ:

كەوابو: ئەگەر دانیشتووانی دێیەك–كە چل پیاو، یان زیاتر بون– بە تێكڕایی جومعەیان نەكرد، ئەوە گشتیان گوناهبارن و بۆ هیچێكیان دروست نیە: نوێژی نیوەڕۆ بكەن تا لە جومعە كردن بێئومێد دەبن: بەوەی لە كاتەكەی نیوەڕۆ بەشی دوو خوتبەو نوێژی جومعە نەمێنێ، واتە: ئەگەر نوێژی نیوەڕۆیان كرد، نوێژەكەیان بەتاڵەو دروست نابێ، چونكە واجبی خۆیان–كە جومعەیە– بەجێ نەهێناوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ مەرجەكانی دروستبوونی جومعە ﴾

(وَلِصِحَّتِهَا) بۆ دروستبوونی نوێژی جومعە –(مَعَ شَرْطِ غَيْرِهَا) لەگەڵ پێنج مەرجەكانی تر: كە لە باسی مەرجەكانی نوێژدا ڕابران– (شُرُوطٌ) پێنج مەرجی تریش پێویستن:

(أَحَدُهَا) مەرجی یەكەم: (وَقْتُ الظُّهْرِ) دەبی جومعە–بە هەردوو خوتبەكانیەوە– لە كاتی نیوەڕۆدا بكرێ ﴿عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُصَلِّي الْجُمُعَةَ حِينَ تَمِيلُ الشَّمْسُ﴾ رواه البخاري وأصحاب السنن، پێغەمبەر ﷺ نوێژی جومعەی لەو كاتەدا دەكرد كە ڕۆژ بەلای ڕاستەدا لای دەدا.

كەوابو: ئەگەر نوێژی جومعە لە كاتی نیوەڕۆدا نەكراو فەوتا (فَلا تُقْضَى جُمُعَةً) بە جومعەیی–بە دوو ڕەكعەتی– قەزا ناكرێتەوە، بەڵكو واجبە:–بە چوار ڕەكعەتی– نیوەڕۆ قەزا بكرێتەوە بە (إجماع)ی زانایان، هەروەها (فَلَوْ ضَاقَ عَنْهَا) ئەگەر كاتەكە تەنگ بوو: بەشی واجبی دوو خوتبەو دوو ڕەكعەتەكەی جومعە نەمابو (صَلَّوْا ظُهْراً) واجبە: یەكسەر نوێژی نیوەڕۆ بكەن، واتە: دروست نیە دەست بە جومعە بكەن و دروستیش نیە: چاوەڕوانی بەسەرچوونی كاتی نوێژ بكەن.

(وَلَوْ خَرَجَ) ئەگەر كاتەكە نەما (وَهُمْ فيها) لەو حاڵەتەی ئەوان لە ناو نوێژی جومعەدا بون و هێشتا سەلامیان نەدابۆوە (وَجَبَ الظُّهْرُ) واجبە چوار ڕەكعەتی نیوەڕۆ بكەن (بِنَاءً) لە سەر بەشە كراوەكەی جومعە تەواوی دەكەن و پێویست بە نیەتی نیوەڕۆ ناكا (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەكدا (إِسْتِئْنَافاً) لە سەرەتاوە دەست بە نوێژی نیوەڕۆ دەكەنەوە.

(وَالْمَسْبُوقُ) مەئمومی دواکەوتوو (كَغَيْرِهِ) وەکو مەئموومەکانیتره، واتە: ئەگەر ڕەکعەتێکی کردو ئیمامەکەی سەلامی داوە، ئەویش هەڵساوە بۆ ڕەکعەتی دووەم بەڵام پێش سەلام بداتەوە کاتەکە نەما، ئەویش واجبە: بە چوار ڕەکعەتی نیوەڕۆ تەواو بکا (وَقِيلَ) لە يُتِمُّهَا جُمُعَةً. اَلثَّانِي: أَنْ تُقَامَ فِي خِطَّةِ أَبْنِيَةِ أَوْطَانِ الْمُجَمِّعِينَ، وَلَوْ لاَزَمَ أَهْلُ الْخِيَامِ الصَّحْرَاءَ أَبَداً فَلاَ جُمُعَةَ فِي الأَظْهَرِ.

فەرموودەیەکی بێهێزدا (يُتِمُّهَا جُمُعَةً) بە دوو ڕەکعەتی جومعە تەواو دەکا، واتە: جگە لەو ڕەکعەتەی لە پشت ئیمام کردویەتی تەنها ڕەکعەتێکیتر دەکاو سەلام دەداتەوە.

(اَلثَّانِي) مەرجیدووەم: (أَنْ تُقَامَ) دەبی جومعە بکرێ (فِى خِطَّةِ أَبْنِيَةِ أَوْطَانِ الْمُجَمِّعِينَ) لە سنووری خانووەکانی وولاتی ئەو پیاوانەدا: کە جومعە دەکەن، جا شوێنەکە: شار بێ، یان دێ بێ، لە سەرچاوەکاندا بەڵگەیان بەوە هێناوە: ﴿کە لە سەردەمیپێغەمبەروﷺ هەر چوار خەلیفەکانﷺ نوێژیجومعە تەنها لە ناو شاردا، یان لە ناو دێدا کراوە، لە هیچ حەدیسێکدا نەهاتوە جومعە لە دەرەوەیشار، یان لە دەرەوەیدێ کرابێ﴾.

پێغەمبەریشﷺ دەفەرموێ: ﴿صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّى﴾رواه البخاري، نوێژ بکەن بەو جۆرەی منتان دیت نوێژم کرد.

جا بە بەڵگەی ئەو حەدیسانە: ئەگەر خەڵکەکە –بۆ جومعە کردن– چوونە دەرەوەیشار، یان دەرەوەیدێ، جومعەکەیان دروست نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، بەڵام مەرج نیە: جومعە لە ناو مزگەوتدا بکرێ، بەڵکو ئەگەر لە گۆڕەپانێکیشدا بکرێ جومعەکە دروستە، بەو مەرجەی گۆڕەپانەکە لە سنووری شارەکەدا، یان دێیەکەدا بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر شارێك، یان دێیەك وێران بوو، ئینجا خەڵکی دێیەکە لە سەری نیشتەجێ بون بۆ ئاوەدانکردنەوەی، لەو حاڵەتەشدا واجبە: جومعە بکەن، چونکە وولاتیخۆیانە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، لێرەدا مەبەست بە ئاوەدانکردنەوە ئەوەیە: لە دێیەکە نەگوازنەوە شوێنێکیتر، هەر چەند مەبەستی خانووکردنەوەشیان نەبێ، هەروەك لە (القليوبي)و(بجيرمي)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ لاَزَمَ أَهْلُ الْخِيَامِ الصَّحْرَاءَ) ئەگەر ڕەشماڵ نیشینەکان هەر لە چۆڵو بیاباندا بون (أَبَداً) بە بەردەوامی (فَلاَجُمُعَةَ) ئەوە جومعەیان لە سەر نیەو دروستیش نیە: لە هۆبە ڕەشماڵەکاندا جومعە بکەن (فِى الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بە هێزتردا، جیاوازی نیە: لە زستانو هاویندا هەر لە یەك شوێندا بمێننەوە، یان بگوازنەوە شوێنێکیتر؟ ﴿چونکە پێغەمبەرﷺ فەرمانی بە ڕەشماڵ نیشینەکانی دەرەوەی(مدینة) نەکردوە

جومعـه بكـهن﴾، هـهروهك لـه زۆربـهى سهرچـاوهكاندا ئـهو بهڵگـهيان هێنـاوهو هـهم فهرموويانه: ئهگهر ڕهشماڵ نيشينهكان دهنگى بانگى شوێنێكى جومعـهيان دهگهيشـتێ، جومعهيان له سهر واجب دهبێ، كهوابو: واجبه بۆ جومعه كردن بڕۆنه شوێنهكهى جومعه.

اَلثَّالِـــثُ: أَنْ لاَ يَسْـــبِقَهَا وَلاَ يُقَارِنَهَـــا جُمُعَـــةٌ فَـــى بَلْـــدَتِهَا إِلاَّ إِذَا كَبُـــرَتْ وَعَسُرَ اِجْتِمَاعُهُمْ فِي مَكَانٍ،

﴿ ئاگادارى ﴾: ئهگهر كاربهدهستێك دانيشـتووانى شـارێك، يـان دێيـهكى بـه زۆرلێكـردن گوازتنهوه شوێنێكىتِرو له وێدا نيشتهجێ بون، بهڵام مهبهستيان ئهوها بوو: ههر كاتێك بۆيان بگونجێ بگهڕێنهوه شارهكهىخۆيان، يان دێيهكهىخۆيان، ئهوانه جومعهيان له سهر نيهو دروستيش نيه: لهو شوێنهدا جومعه بكهن، چونكه لهو شوێنهدا وولاتنيشى يهكجارى نـينو نهبووهتـه وولاتىخۆيـان، هـهروهك لـه (تحفـة)و (نهايـة)دا ئـهو مهسـهلهيه ڕوون كراوهتهوه، بهڵام ئهگهر گوێيان له بانگى گوندێكىتر دهبو، واجبه: بۆ جومعه كردن بچنه ئهوێ، ههروهها ئهگهر مهبهسـتيان ئـهوهابێ نهگهڕێنـهوه شـارو دێيهكـهى خۆيـان، ئـهو كاتهش دروسته له شـوێنهكهدا جومعـه بكـهن، هـهروهك لـه (الشـرواني)دا فهرموويـهتى، كهوابو: ئهگهر تهنها چل پياو مهبهستيان ئهوه بێ: نهگهڕێنهوه شـارو دێيـهكانيان، ئـهو ژمارهيه بهسه بۆ دروستبوونى جومعهى گشت خهڵكهكه، وَاللهُ أَعْلَم.

(الثَّالِثُ) مهرجىسىێيهم: (أَنْ لاَيَسْبِقَهَا) نابێ هـيچ جومعهيـهكىتر پـێش ئـهم جومعهيـه بكرێو (وَلاَ يُقَارِنَهَا جُمُعَةٌ) نابێ هيچ جومعهيهكىتريش لهگهڵ ئـهم جومعهيـه بكـرێ (فِـى بَلْدَتِهَا) لهو شوێنهى ئهم جومعهيهى تێدا دهكرێ، واته: له هيچ دێيهكو لـه هـيچ شـارێك دروست نيه له جومعهيهك زياتر بكرێ: نه لهگهڵ يهكترو نه له دواىيهكتر؟ ﴿چونكه لـه سهردهمى پێغهمبهرﷺ ههر چوار خهليفهكان له ههر شوێنێكدا تهنها يـهك جومعـه كراوه، لهگهڵ ئهوهش ههر له سهردهمى پێغهمبهرﷺ له (مدينة)ى پيرۆزدا–جگـه لـه مزگهوتهكهى پێغهمبهرﷺ– نۆ مزگهوتىتر ههبون، گشتيان نوێژيان تێدا دهكرا، بهڵام له هيچ حهديسێكدا نههاتوه: پێغهمبهرﷺ يان ههر چوار خهليفهكان ئيزنيان دابێ– جگه له مزگهوتى پێغهمبهرﷺ–له يهكێك لهو مزگهوتانهدا جومعهيـهكىتر بكـرێ﴾. ههروهك ئيمام (إبن حجر العسقلاني)–بۆ ئهو مهسهلهيه–ئهو حهديسانهى له (التلخيص)دا به بهڵگه هێناون.

(إِلاَّ إِذَا كَبُرَتْ) مهگهر شارهكه گهوره بێو (وَعَسُرَ اجْتِمَاعُهُمْ فِي مَكَانٍ) زهحمـهت بـێ: لـه يهك شوێندا خهڵكهكه كۆ ببێتـهوه بـۆ جومعـه كـردن، ئـهو كاتـه دروسـته: بـه گـوێرهى پێويست له جومعهيهك زياتر بكرێ، بهڵام لێرهشدا مهرج نيه: شوێنهكه مزگهوت بێ، واته:

ئەگەر لە هۆڵێك، یان لە گۆڕەپانێكدا دەگونجا بۆ جومعە كردن كۆ ببنەوە، ئەوە واجبە: تەنها لەوێدا یەك جومعە بكەن، دوو جومعەو زیاتر دروست نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا بە ئاشكرایی دەفامێتەوە.

وَقِيلَ لاَ تُسْتَثْنَى هَذِهِ الصُّورَةُ، وَقِيلَ إنْ حَالَ نَهْرٌ عَظِيمٌ بَيْنَ شِقَّيْهَا كَانَا كَبَلَدَيْن، وَقِيلَ إنْ كَانَتْ قُرًى فَاتَّصَلَتْ تَعَدَّدَتِ الْجُمُعَةُ بِعَدَدِهَا، فَلَوْ سَبَقَهَا جُمُعَةٌ فَالصَّحِيحَةُ السَّابِقَةُ،

هەروەها لێرەدا مەبەست ئەو كەسانەیە: كە بە ئەغڵەبی دێنە جومعە كردن، واتە: ئەگەر ئەو كەسانە لە یەك شوێندا جێگەیان نەدەبۆوە، ئەوكاتە دروستە: لە جومعەیەك زیاتر بكرێ بەگوێرەی پێویست، بەڵام زیاتر لە پێویست بەتاڵەو دروست نابێ، واتە: ئەگەر پێویستیەكە بە دوو جومعە پێك دەهات ئەوە جومعەكەی سێیەم بەتاڵەو دروست نابێ ...بەو جۆرە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

هەروەها ئەگەر خەڵكەكە جەنگو دوژمنایەتی لە نێوانیاندا بوو، ئەو كاتەش دروستە دوو جومعە بكرێن، كەواتە: هەر لایەنێك ئەگەر چل پیاو تەواو بوون، واجبە: لە لای خۆیان جومعە بكەن، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: (لاَ تُسْتَثْنَى هَذِهِ الصُّورَةُ) ئەو وێنەیەش جیا ناكرێتەوە، واتە: هەرچەند كۆبوونەوەش لە یەك شوێندا زەحمەت بێ، لە یەك جومعە زیاتر دروست نیە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكیتری بێهێزدا (إنْ حَالَ نَهْرٌ عَظِيمٌ بَيْنَ شِقَّيْهَا) ئەگەر ڕووبارێكی گەورە كەوتە نێوان ئەم بەرو ئەو بەری شارەكە (كَانَا كَبَلَدَيْنِ) هەردوو لایەكانی وەكو دوو شارن، واتە: لە هەر لایەكدا جومعەیەك دروستە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكیتری بێهێزدا (إنْ كَانَتْ قُرىً) ئەگەر شارەكە لە پێشدا چەند دێیەك بوبێو (فَاتَّصَلَتْ) ئینجا یەكتریان گرتبێتەوەو بوبنە یەك شار (تَعَدَّدَتِ الْجُمُعَةُ بِعَدَدِهَا) ئەو كاتەش بە گوێرەی ژمارەی دێیەكان ژمارەیجومعەكانیش دروستە.

جا لەو چوار فەرموودانە، تەنها فەرموودەكەیيەكەم ڕاستە: كە بە گوێرەیپێویست لە جومعەیەك زیاتر دروستە. لە (المجموع)دا بەڵگەی بەم ئایەتە هێناوە: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِىالدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ خوایگەورە لە ئاییندا هیچ زەحمەتێكی نەخستۆتە سەر ئێوە. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لە هەر شوێنێكدا بە گوێرەی پێویست لە جومعەیەك زیاتر كراو نەیزانی جومعەكەیوی پێش ئەویتر كەوتوە، سوننەتە: بە چوار ڕەكعەتی نوێژی نیوەڕۆ دووبارە بكاتەوە، تاكو لە جیاوازی ئەو فەرموودانە ڕزگاری ببێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لە هەر شوێنێكدا لە جومعەیەك زیاتر دروست نەبو–چونكە پێویستی نەبو– لەگەڵ ئەوەشدا دوو جومعە، یان زیاتری تێدا كران، ئەو كاتە (فَلَوْ سَبَقَهَا جُمُعَةٌ)

ئەگەر جومعەیەك پێش ئەویتر كرا (فَالصَّحِيحَةُ السَّابِقَةُ) ئەوە یەكەمەكە-كە پێشدا كراوە- دروست بووەو ئەوەیدوایوی بەتاڵەو دروست نەبووە، كەواتە: واجبە ئەوانە-بە چوار ڕەكعەتی- نوێژی نیوەڕۆ دووبارە بكەنەوە.

وَفِي قَوْلٍ إنْ كَانَ السُّلْطَانُ مَعَ الثَّانِيةِ فَهِالصَّحِيحَةُ، وَالْمُعْتَبَرُ سَبْقُ التَّحَرُّمِ وَقِيلَ التَّحَلُّلِ وَقِيلَ بِأَوَّلِ الْخُطْبَةِ، فَلَوْ وَقَعَتَا مَعاً أَوْ شَكَّ أُستُؤْنِفَتِ الْجُمُعَةُ، وَإِنْ سَبَقَتْ إِحْدَاهُمَا وَلَمْ تَتعَيَّنْ أَوْ تعَيَّنَتْ وَنُسِيَتْ صَلَّوْا ظُهْراً وَفِي قَوْلٍ جمُعَةً. اَلرَّابِعُ: اَلْجَمَاعَةُ، وَشَرْطُهَا كَغَيْرِهَا،

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەكدا: (إِنْ كَانَ السُّلْطَانُ مَعَ الثَّانِيةِ) ئەگەر گەورەی شار لەگەڵ دووەمەكەدا بوو (فَهِيالصَّحِيحَةُ) ئەو كاتە جومعەكەی دووەم دروستە، بەلاّم لە فەرموودەی ڕاستتردا ئەو كاتەش هەر یەكەمەكە دروستە (وَالْمُعْتَبَرُ) ئەوەی لە فەرموودەی ڕاستدا ڕەچاو كراوە بۆ وەپێشكەوتن (سَبْقُ التَّحَرُّمِ) وە پێشكەوتنی (الله أكبر)ی نوێژدابەستنە، واتە: كامەیان پێشدا (الله أكبر) بڵێ، ئەویان یەكەمەو دروستە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (اَلتَّحَلُّلِ) وە پێشكەوتنی سەلامدانەوەیە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكیتری بێهێزدا (بِأَوَّلِ الْخُطْبَةِ) بە سەرەتای خوتبەكەوە ڕەچاو دەكرێ.

جا ئەوەیڕابردوو لەو حاڵەتەدا بوو: كە جومعەیەك لە دوایجومعەیەك بكرێ، بەلاّم (فَلَوْ وَقَعَتَامَعاً) ئەگەر هەردوو جومعەكان وێكڕا كران (أَوْ شَكَّ) یان گومان پەیدا بوو: نەزاندرا كامەیان پێشدایە (أُسْتُؤْنِفَتِ الْجُمُعَةُ) واجبە: هەردوو لا پێكەوە یەك جومعە لە سەرتاوە بكەنەوە، واتە: دروست نیە: هەر لایەو جومعەیەك بكەنەوە؟ چونكە سوودی نیە، دروستیش نیە نوێژی نیوەڕۆ بكەن؟ چونكە ماوەیجومعە ماوەو هێشتاش جومعەیەكی دروستبوو نەكراوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَإِنْ سَبَقَتْ إِحْدَاهُمَا) ئەگەر جومعەیەك پێش ئەوانیتر كرا (وَلَمْ تَتَعَيَّنْ) بەلاّم دیار نەبو كام جومعەیە (أَوْ تَعَيَّنَتْ) یان دیار بوو كامەیە، بەلاّم (وَنُسِيَتْ) لە بیر كرابو (صَلَّوْا ظُهْراً) واجبە: هەردوو لا-لە دوای جومعە- نوێژینیوەڕۆش بكەن؟ چونكە نەزاندراوە جومعە درووستبووەكە كامەیانە، كەواتە: لە بنچینەدا گشتیان واجبەكەیان لە ئەستۆدا ماوە، جا لە بەر ئەوەی لە ڕاستیدا جومعەیەكیدروستبووش كراوە، دروست نیە جومعەیەكیتر بكرێ (وَفِي قَوْلٍ جمُعَةً) لە فەرموودەیەكدا: واجبە گشتیان جومعەیەكیتر بكەن، بەلاّم فەرموودەكەیتر ڕاستترە.

(الرَّابِعُ) مەرجیچوارەم: (اَلْجَمَاعَةُ) دەبی نوێژیجومعە بە جەماعەت بكرێو پیاویش ئیمامەتی جەماعەتەكە بكا، بە بەڵگەی (إجماع)ی زانایانی ئیسلام.

(وَشَرْطُهَا) مەرجی جەماعەتی جومعە (كَغَيْرِهَا) وەكو مەرجی جەماعەتی نوێژەكانیترە،

واتە: ئەو حەفت مەرجانەی لە باسی جەماعەتدا ڕابران، واجبە: لە جەماعەتی جومعەشدا بێنە جێ، بەڵام لە جومعەدا لە سەر ئیمامەکەش واجبە: نیەتی ئیمامەتی بێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَأَنْ تُقَامَ بِأَرْبَعِينَ مُكَلَّفاً حُرّاً ذَكَراً مُسْتَوْطِناً لاَ يَظْعَنُ شِتَاءً وَلاَ صَيْفاً إلاَّ لِحَاجَةٍ،

هەروەها (وَأَنْ تُقَامَ بِأَرْبَعِينَ) مەرجە: جەماعەتی جومعە–لایکەم– بـە چـل پیـاو بکـرێ، ئینجا بزانە: جەماعەت تەنها لە ڕەکعەتی یەکەمیجومعەدا مەرجـە، بـەڵام هـەبوونی چـل پیاوەکە لە سەرەتای خوتبەوە تا سەلامدانەوەی گشتیان مەرجە، کەواتە: ئەگـەر ئیمـام ڕەکعەتییەکەمی بۆ چل پیـاو بـە جەماعـەت کـرد، ئینجـا بێدەسـتنوێژ بـوو، ئـەو کاتـە دروستە: هەرکەسە بۆ خۆی ڕەکعەتەکەیدووەم بە تـەنهایی تـەواو بکـا، جومعەکەشـیان دروست دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

بەڵام ئەگەر لە چل پیاو تەنها یەك پیاو پێش سەلامدانەوەیگشتیان بێدەسـتنوێژ ببـێ، ئەو کاتە جومعەی گشتیان بەتاڵ دەبێ، چونکە ژمارەی چل پیاو لە نوێژدا کەم بۆتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتیو، لەمەودواش زیاتر ڕوونی دەکەینەوەإن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

بەڵگە: ﴿عَنْ كَعْبِ بنِ مَالِكٍﷺ: أَوَّلُ مَنْ جَمَّعَ بِنَا أَسْعَدُ بنُ زُرَارَةَ فِي نَقِيعِ الْخَضِمَاتِ، قِيلَ: كَمْ كُنْتُمْ؟ قَالَ أَرْبَعُونَ﴾ حديث حسن رواه أبوداود وابن حبان والبيهقي، یەکـەم کـەس کـە نوێژی جومعەی بە ئێمە کرد لە (مدينة)ی پیرۆزدا، (أسعد بن زرارة) بوو، ئێمە لەو کاتـدا چل پیاو بوین. واتە: چونکە لە هیچ حەدیسێکدا نەهاتوە: بە کەمتر لە چل پیـاو جومعـە کرابـێ، بۆیـێ مەرجـە: چـل پیـاو هـەبێ، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچـاوەکاندا ئـەوها حەدیسەکەیان کردۆتە بەڵگەی ئەو مەسەلەیە.

ئینجا بزانە: مەرجە: هەر یەکێك لەو چل کەسەش (مُكَلَّفاً) داوا لێکراوی شەرعی بێ، واتە: بالغو عاقڵ بێ (حُرّاً) ئازاد بێ (ذَكَراً) نێر بێ، واتە: ژمارەی چل کەسەکەی جومعە بـە منداڵو شێتو کۆیلەو ئافرەت تەواو نابێ، چونکە جومعەیان لە سەر واجب نیە (مُسْتَوْطِناً) هەروەها: وڵاتنیشی یەکجاری بێ لە شوێنی جومعەکەدا، واتە: (لاَ يَظْعَنُ) لە شوێنی جومعە لا نەچێ (شِتَاءً وَلاَ صَيْفاً) نە زستانو نە هاوین (إلاَّ لِحَاجَةٍ) تەنها بۆ پێویستی نەبێ: وەکو بازرگانیو سەردانو...ئەو جۆرە کارانە.

کەواتە: ژمارەی چل کەسەکەیجومعە بـەو پیاوانـە تـەواو نابـێ: کـە لـە دەرەوەی شـوێنەکە دەنگی بانگیـان دەگاتـێو دێنـە جومعـە کـردن؟ چـونکە وڵاتنیشـی شـوێنی جومعەکـە نـین، هەروەها: ژمارەی چل کەسەکە بە ڕێبواریش تەواو نابێ؟ چونکە جومعەی لە سەر واجب نیە، هەروەها ژمارەکە بەو نیشتەجێیەش تەواو نابێ: کە نیەتی مانەوەی چـوار ڕۆژ، یـان زیـاتری هێنـاوە، هەرچـەند ماوەیـەکی زۆریـش لـە

شوێنی جومعەدا بمێنێتەوە: وەکو قوتـابیو بازرگـانو سـەرباز و ئـەو جـۆرە کەسـانە؟ چـونکە ئەوانە ولاتنیشی یەکجاری نین، بەلام بە هۆی نیشتەجێیی جومعەیان لـە سـەر واجـب بـووە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەوهایان ڕوون کردۆتەوە.

وَالصَّــحِيحُ انْعِقَادُهَـــا بِالْمَرْضَـــى، وَأَنَّ الإِمَـــامَ لاَ يُشْـــتَرَطُ كَوْنُـــهُ فَـــوْقَ أَرْبَعِـــينَ، وَلَوِ انْفَضَّ الأَرْبَعُونَ أَوْ بَعْضُهُمْ فِيالْخُطْبَةِ لَمْ يُحْسَبِ الْمَفْعُولُ فِي غَيْبَتِهِمْ،

(وَالصَّـحِيحُ) فـەرموودەی ڕاسـت (انْعِقَادُهَـا بِالْمَرْضَـى) جومعـە دادەمـەزرێ بـە پیـاوانی نەخۆش، چونکە نەخۆش گشت مەرجەکانی تەواوە، بەلام بۆ بارسووکی ڕێگەی دراوەتـێ جومعە نەکا، کەوابو: لە چل پیاوەکان دەژمێردرێ (وَأَنَّ الإِمَامَ لاَ يُشْتَرَطُ كَوْنُهُ فَوْقَ أَرْبَعِينَ) هەم بـە فـەرموودەی ڕاسـت: مـەرج نیـە ئیمـامی جومعـە لـە ژمـارەی چـل پیاوەکـە بـە سەرەوەتر بێ، بەو مەرجەی سیفەتەکانی دروستبوونی جومعـەی لێبێنـە جـێ، کەواتـە: دروستە مەئموومەکان سیو نۆ بنو بە ئیمامەکەوە ژمارەی چل پیاو تەواو ببـێ، چـونکە حەدیسەکەی (كعب)ی ڕابردوو ئەوها دەگەیەنێ.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکـەم: ئەگەر خەڵکی دێیەك چوونە هاوینەهەوارەکانیان، دروست نیە: لە هاوینەهەوارەکەدا جومعە بکەن، بەلام ئەگەر بۆ جومعە کردن بگەڕێنەوە دێیەکەی خۆیانو لەوێدا جومعە بکەن، لەو حاڵەتەدا جومعەکەیان دروستەو دادەمەزرێ، هەروەها ئەگەر لە هاوینەهەوارەکەدا دەنگی بانگی شوێنێکی جومعەیان دەگەیشتێ، ئەو کاتە جومعەیان لە سەر واجب دەبێ، جا ئەگەر بۆ جومعە کردن نەگەڕێنەوە دێیەکەی خۆیان، واجبە: بچـنە شوێنی جومعەکەو لەوێدا جومعە بکەن، هەروەك لە (تحفة) دا ڕوونی کردۆتەوە.

دووەم: لە فەرموودەیەکی کۆنی ئیمامی(الشافعي)دا: جومعە بـە چـوار کەسـان دروسـت دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا گێڕاویەتیەوەو بە نامۆشی داناوەو ڕەدی کردۆتەوە، بـەلام لەگەڵ ئەوەشدا فـەرموودەی ئیمـام (أبوحنيفـە)ش ئەوهایـەو زۆر لـە زانایـانی مەزهـەبی (الشافعي)ش دڵیان بـۆ لای ئـەم فەرموودەیـە چـووە، هـەروەك لـە (بغيةالمسترشـدين)دا فەرموویەتی. کـەوابو: ئەگـەر دانیشـتووانی دێیەك-گونـدێك لـە چـل پیـاو کـەمتر بـون، دروستە: بـەو فـەرموودە کۆنـە بـێهێزە ڕەفتـار بکـەنو جومعـە بکـەن، ئینجـا لـە دوای جومعەش-بۆ پارێزکاری- نوێژی نیوەڕۆش بکەن، چونکە جومعە زۆر گەورەیەو کردنی لە نەکردن باشترە. بۆ دڵنیایی بڕوانە (حاشية إعانةالطالبين).

(وَلَوْ انْفَضَّ الأَرْبَعُونَ) ئەگەر چل پیاوەکەی جومعە پەرت بونو ڕۆیشتن (أَوْ بَعْضُهُمْ) یـان هەندێکیان پەرت بونو کەمتر لە چل پیاو مانەوە، یان بە هۆیـەکیتر کـەم بونـەوە: وەك یەکێکیان بمرێ، یان بێهۆش بێ (فِيالْخُطْبَةِ) کەمبوونەوەکە، یان پەرتبوونەکەش لە کاتی خوتبەدا بوو (لَمْ يُحْسَبُ الْمَفْعُولُ فِي غَيْبَتِهِمْ) ئەو ڕوکنەی لـە کـاتی دیارنـەبوونی ئەوانـدا

کراوه به بەر خوتبه ناکەوێ، چونکه مەرجه: چل پیاو گوێیان له گشت ڕوکنەکانی هەردوو خوتبەکان ببێ، کەواته ئەگەر چل پیاو تەواو نەبون، دروست نیه دەست بە خوتبەکان بکا، تا تەواو دەبن‌و گوێیان لێدەبێ، هەروەك له (المجموع)دا فەرموویەتی.

وَيَجُوزُ الْبِنَاءُ عَلَى مَامَضَى إنْ عَادُوا قَبْلَ طُولِ الْفَصْلِ، وَكَذَا بِنَاءُ الصَّلاَةِ عَلَى الْخُطْبَةِ إِنِ انْفَضُّوا بَيْنَهُمَا، فَإِنْ عَادُوا بَعْدَ طُولِهِ وَجَبَ الإِسْتِئْنَافُ فِىالأَظْهَرِ، وَإِنِ انْفَضُّوا فِى الصَّلاَةِ بَطَلَتْ وَفِى قَوْلٍ لاَ إِنْ بَقِيَ إِثْنَانِ، وَتَصِحُّ خَلْفَ الْعَبْدِ وَالصَّبِيِّ وَالْمُسَافِرِ فِى الأَظْهَرِ إِذَا تَمَّ الْعَدَدُ بِغَيْرِهِ،

(وَيَجُوزُ الْبِنَاءُ) دروسته خوتبەکەی دەست پێبکاتەوه (عَلَى مَامَضَى) له سەر ئەو بەشەی پێش پەرتبوون گوتویەتی (إِنْ عَادُوا قَبْلَ طُولِ الْفَصْلِ) ئەگەر پەرتبووەکان گەڕانەوه پێش ئەوەی ماوەیەکی درێژ بکەوێتە نێوان (وَكَذَا بِنَاءُ الصَّلاَةِ) هەروەها دروستە: نوێژەکەش دەست پێ بکا (عَلَىالْخُطْبَةِ) لە سەر خوتبەکە (إِنِ انْفَضُّوا بَيْنَهُمَا) ئەگەر لە نێوان خوتبەکەو دابەستنی نوێژەکەدا پەرت بون‌و زوو گەڕانەوه.

بەڵام (فَإِنْ عَادُوا بَعْدَ طُولِه) ئەگەر لەو دوو مەسەلەیەدا پەرتبووەکان پاش ماوەیەکی درێژ گەڕانەوه (وَجَبَ الإِسْتِئْنَافُ) له هەردوو مەسەلەدا واجبه: له سەرەتاوه هەردوو خوتبەکان دووبارە بکاتەوه، ئینجا نوێژی جومعه دابەستێ (فِىالأَظْهَرِ) له فەرموودەی بەهێزتردا، چونکه ﴿پێغەمبەرﷺ خەلیفەکانﷺ خوتبەو نوێژی جومعەیان هەر بە دوای یەکدا کردووەو نێوانیان نەخستوّتێ﴾.

(وَإِنْ انْفَضُّوا فِىالصَّلاَةِ) بەڵام ئەگەر چل پیاوەکه له ناو نوێژی جومعەدا پەرت بون، یان به هۆیەکیتر ژمارەیان کەم بۆوه (بَطَلَتْ) جومعەی گشتیان بەتاڵ دەبێ، چونکه هەبوونی چل پیاو مەرجه له سەرتای خوتبەوه تا گشت مەئمومەکان سەلامی نوێژی جومعە دەدەنەوه، کەوابو: ئەگەر تەنها یەك پیاو لەو چل پیاوه لە ناو نوێژدا بێهۆش بوو، یان مرد، یان به هۆیەکیتر نوێژی بەتاڵ بوو، ئەوه جومعەی گشتیان بەتاڵ دەبێ، جا ئەوانەی ماونەوه، واجبه: به چوار ڕەکعەتی نوێژی نیوەڕۆ تەواو بکەن، چونکه ژمارەی چل پیاو کەم بۆتەوه، هەروەك له سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوه (وَفِى قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (لاَ) جومعەکه بەتاڵ نابێ (إِنْ بَقِيَ إِثْنَانِ) ئەگەر دوو پیاو له پشت ئیمام بمێننەوه، چونکه جەماعەتەکه ماوه، بەڵام فەرموودەیەکەم ڕاسترە.

(وَتَصِحُّ) نوێژی جومعه دروستەو دادەمەزرێ (خَلْفَ الْعَبْدِ) له پشت کۆیلەو (وَالصَّبِيِّ) له پشت منداڵێنێرینەی فامیدەو (وَالْمُسَافِرِ) له پشت ڕێبوار (فِىالأَظْهَرِ) له فەرموودەی بەهێزتردا، واته: دروسته هەر یەکێك لەو سێیانه ببێته ئیمامی جومعه (إِذَا تَمَّ الْعَدَدُ بِغَيْرِهِ)

بەو مەرجەی ژمارەی چل پیاوەکە–بە بێ ئەو ئیمامە– بەوانیتر تەواو ببێ.

بەڵام ئەگەر ئیمامەکە: ئافرەت بێ، یان کافر بێ، یان ژمارەی چل پیاوەکە بە ئیمامێکی کۆیلە، یان منداڵ، یان ڕێبوار تەواو ببێ، ئەوە جومعەی هیچیان دروست نابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلَوْ بَانَ الإِمَامُ جُنُباً أَوْ مُحْدِثاً صَحَّتْ جُمُعَتُهُمْ–فِيالأَظْهَرِ– إِنْ تَمَّ الْعَدَدُ بِغَيْرِهِ، وَإِلاَّ فَلاَ، وَمَنْ لَحِقَ الإِمَامَ الْمُحْدِثَ رَاكِعاً لَمْ تُحْسَبْ رَكْعَتُهُ عَلَىالصَّحِيحِ. اَلْخَامِسُ: خُطْبَتَانِ قَبْلَ الصَّلاَةِ، وَأَرْكَانُهُمَا خَمْسَةٌ: حَمْدُاللهِ تَعَالَى، وَالصَّلاَةُ عَلَى رَسُولِ اللهِﷺ،

(وَلَوْ بَانَ الإِمَامُ جُنُباً أَوْ مُحْدِثاً) ئەگەر–لە دوایسەلامدانەوە– ئاشکرا بوو: ئیمامی جومعە جەنابەتدار، یان بێدەستنوێژ بووە، یان پیسیەکینادیاری پێوە بووە (صَحَّتْ جُمُعَتُهُمْ) جومعەی مەئموومەکانیتر دروست دەبێ–(فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا– (إِنْ تَمَّ الْعَدَدُ بِغَيْرِهِ) بەو مەرجەی ژمارەی چل پیاوەکە–بە بێ ئەو ئیمامە– بەوانیتر تەواو ببێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر ژمارەی چل پیاوەکە بە ئیمامە بێدەستنوێژەکە تەواو دەبو (فَلاَ) جومعەی هیچیان دروست نابێ، چونکە ژمارەی چل پیاو کەم بۆتەوە.

ئینجا بزانە: مەسەلەی بێدەستنوێژبوونی ئیمام لە ناو نوێژدا، لە بەشەکەی کۆتایی جومعەدا ڕوون دەکەینەوە، إن شاءَ اللّٰهُ تَعَالَى.

(وَمَنْ لَحِقَ الإِمَامَ الْمُحْدِثَ) هەر مەئموومێك بگاتە ئیمامێکی بێدەستنوێژو، نوێژی لە پشت دابیەستێ (رَاكِعاً) لەو حاڵەتەی ئیمامە بێدەستنوێژەکە لە ڕوکووع دا بێ (لَمْ تُحْسَبْ رَكْعَتُهُ) ئەو ڕەکعەتەی بۆ ناژمێردرێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، کەواتە: ئەو ڕوکووعە بە بەر فاتیحە خوێندن ناکەوێ، جیاوازی جومعەو نوێژەکانیتریش نیە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، بەڵام ئەگەر ئیمامەکە بێدەستنوێژ، یان جەنابەتدار نەبو، ئەو کاتە ڕوکووعەکە بە بەر فاتیحەش دەکەوێو بە ڕەکعەتێکی تەواو بۆی دەژمێردرێ، هەروەك لە کۆتایی جەماعەتدا ڕوون کراوە.

﴿ خوتبەی جومعە ﴾

(اَلْخَامِسُ) مەرجیپێنجەمی دروستبوونیجومعە: (خُطْبَتَانِ) خوێندنەوەی دوو ووتارە (قَبْلَ الصَّلاَةِ) پێش دابەستنی نوێژیجومعە ﴿عَنْ اِبْنِ عُمَرَرَضِىاللهُ عَنْهُما: كَانَ النَّبِيُّﷺ يَخْطُبُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ قَائِماً ثُمَّ يَقْعُدُ ثُمَّ يَقُومُ كَمَا تَفْعَلُونَ الآنَ﴾رواه الشيخان وأحمد واللفظ لە، پێغەمبەرﷺ لە ڕۆژی جومعە بە پێوە ووتاری دەخوێندەوە، ئینجا لە دوای ووتارییەکەم دادەنیشت، ئینجا بۆ ووتاریدووەم هەڵدەستا پێوە، هەروەك ئێستا ئێوە وا دەکەن.

(وَأَرْكَانُهُمَا) ڕوکنەکانی هەردوو خوتبەکان (خَمْسَةٌ) پێنجن، ئەگەر لەو پێنجانە یەك ڕوکن ناتەواو بێ، خوتبەکە دروست نابێ:

ڕوكنی‌یەكەم: (حَمْدُاللهِ تَعَالَى) حەمدو سەنای خوای‌گەورەیە، هەروەك لە (صحیح مسلم)دا هاتوە. ڕوكنی‌دووەم: (وَالصَّلاَةُ عَلَى رَسُولِ اللهِﷺ) سەلاوات لێدانە لە سەر پێغەمبەرﷺ، (چونكە (سلف)و(خلف) لە سەر سەلاواتی‌خوتبە یەكدەنگن)، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَلَفْظُهُمَا مَتَعَيَّنٌ، وَالْوَصِيَّةُ بِالتَّقْوَى وَلاَ يَتَعَيَّنُ لَفْظُهَا عَلَالصَّحِيحِ، وَهَذِهِ الثَّلاَثَةُ أَرْكَانٌ فِالْخُطْبَتَيْنِ. وَالرَّابِعُ قِرَاءَةُ آيَةٍ فِإحْدَاهُمَا وَقِيلَ فِالأُولَى وَقِيلَ فِيهِمَا، وَقِيلَ لاَ تَجِبُ. وَالْخَامِسُ مَا يَقَعُ عَلَيْهِ اِسْمُ دُعَاءٍ لِلْمُؤْمِنِينَ

(وَلَفْظُهُمَا) وشەی حەمدو سەنای خوای‌گەورەو سەلاوات (مُتَعيَّنٌ) دیاركراوە، وەك بڵێ: (اَلْحَمْدُ للهِ)، یان (أَحْمَدُاللهَ). هەروەها بڵێ: (وَالصَّلاَةُ عَلَى رَسُولِ اللهِ)، یان (اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ). چونكە لە سەردەمی پێغەمبەرەوەﷺ تا ئێستا هەر بەو جۆرە گوتراون، كەواتە: ڕستەی (اَلشُّكْرُ للّه)، یان (اَلْحَمْدُ للرَّحْمَنِ)، یان (اَلْعَظَمَةُ للّهِ) بە بەر ناكەوێ.

هەروەها (رَحِمَ اللهُ مُحَمَّداً)، یان ناوی پێغەمبەرﷺ نەڵێ‌و بە (ضمیر) سەلاواتی لێبدا، وەك بڵێ: (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ)، یان (اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ) ئەوانە هیچیان بە بەر ناكەون، هەرچەند پێشداش ناوی پێغەمبەرﷺ گوترابێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ڕوكنی‌سێیەم: (وَالْوَصِيَّةُ بِالتَّقْوَى) ئامۆژگاری‌كردنە بە ترسان لە خوای‌گەورە (وَلاَ يَتَعَيَّنُ لَفْظُهَا) وشەی ئامۆژگاری‌كردن دیاری نەكراوە (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، بەڵكو هەر وشەیەك هاندانی خواپەرستی‌و ڕێگرتن لە خراپەی لێبفامێتەوە، دروستە بە كاری بهێنێ: وەك (أُوصيكُمْ بِتَقْوَىالله)، یان (إتَّقُوااللهَ)، (أطيعُوااللهَ)...ئەو جۆرە ڕستانە ﴿عَنْ جَابِرِ بِن سَمُرَةَ: كَانَتْ لِلنَّبِيِّ ﷺ خُطْبَتانِ يَجْلِسُ بَيْنَهُمَا يَقْرَأُالْقُرْآنَ وَيُذَكِّرُالنَّاسَ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ لە ڕۆژی جومعە دوو وتاری هەبون، لە نێوان هەردووكیان دادەنیشت، لە خوتبەكەدا قورئانی دەخوێندو ئامۆژگاری خەڵكی دەكرد.

(وَهَذِهِ الثَّلاَثَةُ) ئەو سێ ڕوكنانە، واتە: حەمدو سەناو سەلاوات‌و ئامۆژگاری‌كردن (أَرْكَانٌ فِي الْخُطْبَتَيْنِ) هەرسێكیان ڕوكنن لە خوتبەی یەكەم‌و دووەمدا، واتە: واجبە: لە هەردووكیاندا بگوترێن.

(وَالرَّابِعُ) ڕوكنی‌چوارەم: (قِرَاءَةُ آيَةٍ فِي إِحْدَاهُمَا) خوێندنەوەی ئایەتێكی‌قورئانە بە تەواوی لە یەكێكیاندا، واتە: یان لە خوتبەی یەكەمدا، یان لە دووەمدا، بە بەڵگەی حەدیسەكەی (جابر)ی‌ڕابردوو، بەلام (إمام الْحَرَمَيْنِ) دەفەرموێ: دوور نیە نیوەی ئایەتێكی درێژ بەس بێ‌و بە بەر بكەوێ، لە (نهاية)و(مغنى)دا ئەو فەرموودەیان بە بەهێز داناوە.

ئینجا سوننەتە: لە خوتبەی‌یەكەمدا ئایەتەكە بخوێنێ، بەلام (وَقِيلَ فِيالأُولَى) لە فەرموودەیەكی بێ‌هێزدا: لە خوتبەی‌یەكەمدا واجبە بخوێندرێ (وَقِيلَ فِيهِمَا) لە

فەرموودەیەکی‌تری بێهێزدا: لە خوتبەی یەکەم‌و دووەمدا واجبە بخوێندرێ (وَقِيلَ لاَيَجِبُ) لە فەرموودەیەکی‌تری بێهێزدا: واجب نیە بخوێندرێ.

(وَالْخَامِسُ) ڕوکنی‌پێنجەم: (مَا يَقَعُ عَلَيْهِ اسْمُ دُعَاءٍ لِلْمُؤْمِنِينَ) دوعا کردنە بۆ ئیمانداران بە وشەیەکی وەها: ناوی دوعای بۆ بگوترێ، وەك بڵێ: (اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ)، فِي الثَّانِيَةِ وَقِيلَ لاَ يَجِبُ، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهَا عَرَبِيَّةً، مُرَتَّبَةَ الأَرْكَانِ الثَّلاَثَةِالأُولَى، وَبَعْدَ الزَّوَالِ، وَالْقِيَامُ فِيهِمَا إِنْ قَدَرَ، وَالْجُلُوسُ بَيْنَهُمَا، وَإِسْمَاعُ أَرْبَعِينَ

چونکە (سلف)و(خلف) لە خوتبەدا دوعایان کردوە (فِي الثَّانِيَةِ) واجبە: دوعایەکەش لە خوتبەی‌دووەمدا بێ، واتە: لە خوتبەی‌یەکەمدا بە بەر ڕوکنی خوتبە ناکەوێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی (وَقِيلَ لاَ يَجِبُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا دوعا کردن واجب نیە.

﴿ مەرجەکانی خوتبە ﴾

(وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دا دەنـدرێ بۆ دروستبوونی خوتبەکان، نۆ مەرج:

مەرجی‌یەکەم: (كَوْنُهَا عَرَبِيَّةً) ڕوکنەکانی هەردوو خوتبەکان بە عەرەبی بگوترێن، چونکە ﴿لە سەردەمی پێغەمبەروﷺ هەر چوار خەلیفەکان–تا ئێستاش– بە هیچ زمانێکی‌تر نەگوتراون﴾. واتە: بەڵام جگە لە ڕوکنەکان، مەرج نیە: بەشەکانی‌تری خوتبەکە بە عەرەبی بن، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(مُرَتَّبَةَ الأَرْكَانِ الثَّلاَثَةِ الأُولَى) سوننەتە: ڕوکنەکانی یەکەم‌و دووەم‌و سێیەم بە دوای یەکتردا ڕیز بکرێن، واتە: حەمدو سەنا، ئینجا سەلاوات، ئینجا ئامۆژگاری.

مەرجی‌دووەم: (وَبَعْدَالزَّوَالِ) خوتبەکان لە دوای ڕۆژ لادان بەرەو لای ڕاستە، واتە: لە دوای هاتنی کاتی نیوەڕۆ بخوێندرێتەوە ﴿عَنِ السَّائِبِ بن يَزِيدَ: كَانَ التَّأْذِينُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ حِينَ يَجْلِسُ الإِمَامُ عَلَىالْمِنْبَرِ﴾رواه البخاري وأصحاب السنن، لە سەردەمی پێغەمبەردﷺ بانگی جومعە لەو کاتە دەدرا: کە ئیمامی‌جومعە لە سەر مینبەر دادەنیشت.

مەرجی‌سێیەم: (وَالْقِيَامُ فِيهِمَا) بە پێوە ڕاوەستانە لە هەردوو خوتبەکاندا (إِنْ قَدَرَ) ئەگەر توانای هەبێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی(اِبْن عمر)ی‌ڕابردوو، بەڵام ئەگەر توانای نەبو، ئەو کاتە بە دانیشتوویی خوتبەکان دەخوێنێتەوە، ئینجا ئەگەر بە دانیشتوویش توانای نەبو، ئەو کاتە لە سەر تەنیشت خوتبەکان دەخوێنێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

مەرجی‌چوارەم: (وَالْجُلُوسُ بَيْنَهُمَا) دانیشتنە لە نێوان خوتبەی یەکەم‌و دووەمدا، بە بەڵگەی حەدیسەکەی(اِبْن عمر)ی‌ڕابردوو، کەواتە: ئەگەر دانەنیشت، ئەوە هەردوو خوتبەکان هەر بە یەك خوتبە دەژمێردرێن، کەوابو: واجبە دابنیشێ، جا هەڵسێتەوە

خوتبەیدووەمیش بخوێنێتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

هەروەها ئەگەر بەهۆی نەتوانین بە دانیشتوویی خوتبەی دەخوێندەوە، واجبە: لە نێوان هەردووکیاندا ماوەیەك بێدەنگ ببێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

مەرجیپێنجەم: (وَإِسْمَاعُ أَرْبَعِينَ) ئەوەندە دەنگ بەرز بکا: تا چل پیاو گوێی لێدەبێ كَـــامِلِينَ، وَالْجَدِيـــدُ أَنَّـــهُ لاَ يَحْـــرُمُ عَلَـــيْهِمُ الْكَـــلاَمُ، وَيُسَـــنُّ الإِنْصَـــاتُ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ أَنَّ تَرْتِيبَ الأَرْكَانِ لَيْسَ بِشَرْطٍ وَالله أَعْلَمُ.

(كَامِلِينَ) لای کەم سیو تۆیان لەو جۆرە پیاوانە بن کە جومعەیان پێ دادەمەزرێ، بەڵام مەرج نیە: لێی تێبگەن، مەرجیش نیە: دەستنوێژیان هەبێ، جا ئەگەر لەو سیو تۆیانە تەنها یەکێك کەڕ بێو گوێی لێنەبێ، خوتبەکە دروست نابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْجَدِيدُ) فەرموودەی نوێی ئیمامی(الشافعي) ئەمەیە: (أَنَّهُ لاَ يَحْرُمُ عَلَيْهِمُ الْكَلاَمُ) قسە کردن لە سەر ئامادەبووانیخوتبەکان حەرام نیە، بەڵکو (مَكْروه) ناپەسندە: لە کاتی خوتبەدا قسە بکەن، بەڵام لە سێ مەزهەبەکەیتردا: قسەکردن لە حاڵەتی خوتبەدا حەرامە، کەواتە: تا بۆی بگونجێ سوننەتە: بە ئاماژەکردن مەبەستەکانی جێبەجێ بکا، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ: أَنْصِتْ–وَالإِمَامُ يَخْطُبُ– فَقَدْ لَغَوْتَ﴾رواه الشيخان، هەر کاتێك لە ڕۆژی هەینی–لەو حاڵەتەی ئیمام خوتبە دەدا– بە هاوڕێکەت گوت: بێدەنگ بە، ئەوە قسەی پوچو بێشەرعیت کرد. واتە: خێری جومعەکەت کەم دەبێتەوە.

جا هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە (وَيُسَنُّ الإِنْصَاتُ) سوننەتە: ئامادەبووەکان بێدەنگ بن، هەروەها سوننەتە: گوێ بدەنە خوتبەکانو ڕوو بە ڕووی ووتار خوێن دانیشنو خۆیان بە شتیتر خەریك نەکەن، تا ئەگەر یەکێك هاتە ناو مزگەوت ناپەسندە: سەلام بکا، بەڵام وەڵامی سەلامەکە واجبە، جا ئەگەر ناوی پێغەمبەرﷺ گوترا، سوننەتە: سەلاواتی لە سەر لێبدا، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (الأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ تَرْتِيبَ الأَرْكَانِ) ڕیزکردنی ڕوکنەکان (لَيْسَ بِشَرْطٍ) مەرج نیە (وَاللهُ أَعْلَم) بەڵکو سوننەتە، هەروەك باسمان کرد.

﴿ ئاگاداری ﴾ هەر کاتێك وتارخوێن بۆ خوتبەدان چووە سەر مینبەر، حەرامە مرۆڤی دانیشتوو هەڵبستێ نوێژی سوننەت، یان واجب بکا، واتە: ئەگەر لەو حاڵەتەدا هەڵسێو نوێژێکی سوننەت بکا، یان نوێژێکی واجب قەزا بکاتەوە، گوناهبار دەبێو نوێژەکەش

دانامەزرێو بە بەر ناکەوێ، بەڵام ئەگەر لەو حاڵەتەدا خەریکی نوێژکردن بوو، ئـەو کاتـە واجبە: پەلە بکاو بە سوکی نوێژەکە تەواو بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
بەڵام ئەگەر لە حاڵەتیخوتبەخوێندنەوەدا هاتـە نـاو مزگـەوت، ئـەو کاتـە سـوننەتە: دوو ڕەکعەتی بە پەلە بکا: بە نیەتی(تَحِيَّةُالْمَسْجِد)، یان سوننەتی پێش جومعە، یان هەردووکیان
وَالأَظْهَرُ اشْتِرَاطُ الْمُوالاَةِ، وَطَهَارَةُ الْحَدَثِ والْخَبَثِ، وَالسَّتْرُ،

﴿عَنْ جَابِرٍ: جَاءَ سُلَيْكٌ الْغِطْفَانِيُّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ–وَالنَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ– فَجَلَسَ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: يَا سُلَيْكُ قُمْ فَارْكَعْ رَكْعَتَينِ وَتَجَوَّزْ فِيهِما، ثُمَّ قَالَ: إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ –وَالإِمَامُ يَخْطُبُ– فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ وَلْيَتَجَوَّزْ فِيهِمَا﴾رواه مسلم وأصحاب السنن، (سُلَيْك) هاتە ناو مزگەوتو دانیشت، لەو کاتەدا پێغەمبەرﷺ ووتاری جومعەی دەدا، پێغەمبەرﷺ پێی فەرموو: هۆ (سُلَيْك) هەڵسە دوو ڕەکعەت سوننەت بکەو بە پەلە بە سوکی بیانکـە.
ئینجا فەرمووی: هەر کاتێك لە ڕۆژی هەینیدا یەکێکتان هاتە مزگەوتو لەو حاڵەتدا ئیمام خوتبەی دەخوێندەوە، با دوو ڕەکعەت سوننەت بکاو بە پەلەو بە سوکی بیانکا.
ئینجا بزانە: هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە: ئەگەر هاتە ناو مزگەوتو بە قەسدی دانیشت، یان نەهاتە ناو مزگەوت، بەڵکو لە دەرەوەی مزگەوت بوو، ئەوە لـە هـەردوو حاڵەتـدا لـە کاتی خوتبەخوێندنەوەدا حەڕامە: هەر جۆرە نوێژێك بکا، چونکە (تحيةالمسجد) وەدەست نایێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
مەرجیشەشەم: (وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بە هێزتر: (اِشْتِرَاطُ الْمُوالاَةِ) مەرجە: ڕوکنـەکانی خوتبەکان–بە بێنێوان– بە دوای یەکتردا بگوترێن، نوێژی جومعەش لە دوایخوتبەکان– بە بێنێوان–دابیەسترێ، واتە: نێوانێکی درێژی بە ئەندازەی دوو ڕەکعەتی بـە پەلـە، بـە شتێکی وەها: کـە پەیوەنـدی بـەو خوتبەیـەوە نـەبێ، کەواتـە: ئامۆژگـاری، یـان ئایـەت خوێندنەوە، بە نێوان داناندرێو ڕوکنەکان لێك ناپچڕێنێ، هەرچەند ماوەکەش درێژ بـێ، هەروەك لە (تحفة)و(الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە، بەڵام ئەگەر نێوانەکە بە ئامۆژگاری نەبو و بەو ئەندازەیڕابردووش نێوانەکە درێژ بوو، ئەو کاتە واجبە: لە سـەرەتاوە ڕوکنـەکانی خوتبەکان دووبارە بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
مەرجیحەفتەم: (وَطَهَارَةُ الْحَدَثِ) پاکیی ووتارخوێنەکەیە: لە بێدەستنوێژیی گـەورەو بچووك، هـەم (وَالْخَبَثِ) پاکیـەتی لـە پیسـیی لاشـەو بـەرگو شـوێن: بـە درێـژیی ئـەو ڕوونکردنەوەیەی لە مەرجەکانی نوێژدا ڕابرا، چونکە ﴿پێغەمبەرﷺ نە بە پیسیەوەو نە بە بێدەستنوێژی خوتبەی نەداوە﴾. کەوابو: ئەگەر ووتارخوێن پیسیەکی لێنەبوردراوی پێوەبـوو، یـان بێدەسـتنوێژ بـوو: خوتبەکـەی دروسـت نابـێ، کەواتـە: لــە دوای

دەستنوێژگرتنەوە واجبە: لە سەرەتاوە دەست بە خوتبەكان بكاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

مەرجیهەشتەم: (وَالسَّتْرُ) داپۆشینی عەورەتی ووتارخوێنەكەیە: بەو جۆرەی لە مەرجەكانی نوێژدا ڕابرا، چونكە ﴿پێغەمبەرﷺ بە عەورەت داپۆشراوی خوتبەی دەدا﴾.

وَتُسَنُّ عَلَى مِنْبَرٍ أَوْ مُرْتَفِعٍ، وَيُسَلِّمُ عَلَى مَنْ عِنْدَ الْمِنْبَرِ وَأَنْ يُقْبِلَ عَلَيْهِمْ إِذَا صَعِدَ وَيُسَلِّمَ عَلَيْهِمْ، وَيَجْلِسَ ثُمَّ يُؤَذَّنُ،

بەڵام واجب نیە: نیەتی خوتبە بێنێ، هەروەها مەرج نیە: ئامادەبووەكان پاك بن و بەدەستنوێژ بن و داپۆشراو بن، هەروەك لە (نهاية)و(مغنى) دا فەرموویانە. مەرجینۆیەم: هەردوو خوتبەكان لە پێش نوێژیجومعەدا بخوێندرێنەوە، هەروەك باسمان كرد.

﴿ سوننەتەكانی خوتبەكان ﴾

(وَتُسَنُّ عَلَى مِنْبَرٍ) سوننەتە: لە سەر مینبەرێك خوتبە بدا (أَوْ مُرْتَفِعٍ) یان لە سەر شوێنێكی بەرز، چونكە ﴿پێغەمبەرﷺ لە سەر مینبەر خوتبەی دەدا﴾، هەروەك لە (بخاري ومسلم)دا گێردراوەتەوە.

ئینجا سوننەتە: مینبەرەكەش لە لای ڕاستەی میحراب دابندرێ (وَيُسَلِّمُ عَلَى مَنْ عِنْدَ الْمِنْبَرِ) كە ئیمام هاتە ژووری مزگەوت سوننەتە: سەلام بكا لە دانیشتووانی مزگەوت و لەوانەی لە لای مینبەرەكەن.

(وَأَنْ يُقْبِلَ عَلَيْهِمْ إِذَا صَعِدَ) ئینجا كە چووە سەر مینبەر، سوننەتە ڕوو لە خەڵكەكان بكا و (وَيُسَلِّمَ عَلَيْهِمْ) دووبارە سەلام لە ئامادەبووان بكا، ئینجا بە (فرض الكفاية) واجبە: وەڵامی سەلامەكانی بدرێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا (وَيَجْلِسَ) لە دوای سەلامكردن دابنیشێ (ثُمَّ يُؤَذَّنُ) ئینجا بانگی جومعە بدرێ و لە دوای تەواوبوونی بانگ دەست بە خوتبە دەكا ﴿عَنِ السَّائِبِ بن يَزِيدَ: كَانَ النِّداءُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوَّلُهُ إِذَا جَلَسَ الإِمَامُ عَلَىالْمِنْبَرِ عَلَىعَهْدِالنَّبِيِّﷺ وَأَبِيبَكْرٍ وَعُمَرَرَضِىاللهُ عَنْهُما فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ وَكَثُرَالنَّاسُ زَادَ النِّدَاءَ الثَّالِثَ عَلَى الزَّوْراءِ وَثَبَتَ الأَمْرُ عَلَىذَلِكَ﴾ رواه البخاري وأصحاب السنن، لە سەردەمی پێغەمبەرﷺو ئیمامی (ابوبكر)و ئیمامی (عمر)رَضِىاللهُ عَنْهُما سەرەتای بانگی جومعە لەو كاتەوە بوو: كە ئیمام لە سەر مینبەر دادەنیشت، ئینجا كە سەردەمی ئیمامی عثمان هات و خەڵك زۆر بوو، بانگێكیتری–جگە لە بانگو ئیقامەتی جومعە– زیاد كرد، لە سەر (الزوراء)–كە شوێنێكی بەرز بوو– ئەو بانگە دەدراو، ئەو بانگەیەكەم بەو شێوەیە جێگیر بوو.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەو عادەتەی ئێستا هەیە: كە پێش دەست پێكردنی ووتارخوێن، یەكێك

ئایەتی﴿إِنَّ اللهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَىالنَّبِيِّ ﴾...الآیـة، دەخوێنێتـەوە، هـیچ بنچینەیەکی لـە حەدیسدا نیە، بەڵام بە (البدعةالحسنة) دادەندرێ، چونکە خوێندنەوەی ئەو ئایەتە پیرۆزە خەڵکی ئاگادار دەکاتەوەو هانیان دەدا: بۆ سەلاوات لێدان لە سەر پێغەمبەرﷺ لەو ڕۆژە پیرۆزەدا، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)دا فەرموویانە.

وَأَنْ تَكُـونَ بَلِيغَـةً مَفْهُومَـةً قَصِـيرَةً، وَلاَ يَلْتَفِـتُ يَمِينـاً وَشِـمَالاً فِـي شَـيْءٍ مِنْهَـا، وَيَعْتَمِدُ عَلَى سَيْفٍ أَوْ عَصاً وَنَحْوِهِ،

(وَأَنْ تَكُونَ بَلِيغَةً) سوننەتە خوتبەکە ڕێكوپێك بێ‌و داڕشتنەکەی جوان بـێ‌و بـە گـوێرەی ڕووداوەکانی کاتەکە بێ (مَفْهُومَةً) خەڵکەکە زوو لێی تێبگاو ووشەکانی ئاشکرا بن، هەروەك ئیمامی(علي)ﷺ دەفەرموێ: (قسە لەگەڵ خەڵك بکەن بە گوێرەی تێگەیشتنی ئەوان).

(قَصِيرَةً) کورت بـێ، واتـە: مـام نـاوەنجی بـێ‌و خـەڵك لێـی وەڕەز نـەبێ، پێغەمبـەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ طُولَ صَلاَةِ الرَّجُلِ وَقِصَرَخُطْبَتِهِ مَئِنَّةٌ مِنْ فِقْهِهِ، فَأَطِيلُوا الصَّلاَةَ وَأَقْصِرُوا الْخُطْبَةَ﴾ رواه مسلم، درێژیی نوێژی پیاو و کورتیی وتارەکەی نیشانەی تێگەیشتن‌و شەرع زانینیەتی، کەوابو: نوێژی جومعە درێژ بکەنەوەو ووتارەکەشی کورت بکەنەوە.

هەروەها سوننەتە: ووتارخوێن خۆی توڕە بکاو دەنگی بەرز بکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی ﴿عَنْ جَابِرٍﷺ كَانَ النَّبِيُّﷺ إِذا خَطَبَ إِحْمَرَّتْ عَيْنَاهُ وَعَلاَ صَوْتُهُ وَاشْتَدَّ غَضَبُهُ كَأَنَّهُ مُنْذِرُ جَيْشٍ﴾ رواه مسلم، کە پێغەمبەرﷺ خوتبەی دەدا، چاوی سور دەبـو، دەنگـی بەرز دەبو، زۆر بە هێز توڕە دەبو، وەك بڵێی‌ترسێنەری لەشکرێکە.

جا بزانە: گوتنی (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ) لە سەرەتای خوتبەی جومعەدا (بِدْعَة)یەو دژ بە ڕەفتاری (السلف الصالح)ە، هەروەك لە (بغیةالمسترشدین)دا فەرموویەتی.

هەم (وَلاَ يَلْتَفِتُ يَمِيناً وَشِمَالاً) نابێ بە ڕاستەو چەپەدا ئاوڕ بداتەوە (فِي شَيْءٍ مِنْهَا) لە هیچ بەشـێکی خوتبەکـەدا، بـەڵکو بـەردەوام ڕوو لـە خەڵکەکـە دەکـا، چـونکە ئاوڕدانـەوە ناپەسندەو (بِدْعَة)یە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها ئاو خواردنەوەش لە حاڵەتی خوتبەدا بۆ ووتارخوێن‌و ئامادەبووان ناپەسندە، بەڵام ئەگەر تێنوو بون، ئەو کاتە بۆ هیچیان ناپەسـند نیـە، هـەروەك لـە (المجمـوع)و (نهایة)دا فەرموویانە.

(وَيَعْتَمِدُ عَلَى سَيْفٍ أَوْ عَصاً) بۆ ووتارخوێن سوننەتە: لە حاڵەتی‌خوتبەدا شمشێرێك، یان عەسایەك بە دەستیەوە بگرێ‌و هێزی بداتە سەر (وَنَحْوِهِ) یان شتێکی لەو جـۆرە: وەکـو ڕم‌و کەوان–واتە: یان چەکێکی‌تر– چونکە ئەوە ئاماژەیە: کە ئاینی‌ئیسـلام بـە بـەرگری چەك ڕاوەستاوە، هەروەك لە زۆربەی‌سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عَنالحکم بن حَزَنٍﷺ:

شَهِدْنَاالْجُمُعَةَ مَعَ رَسُولِ اللهِﷺ فَقَامَ مُتَوَكِّئاً عَلَى عَصاً أَوْ قَوْسٍ، فَحَمِدَاللهَ...﴾ حديث حسن رواه ابوداود وصححه إبن السكن، لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ نوێژی جومعەمان کرد، کە بۆ خوتبە هەڵسا، پاڵیدا سەر دارعەسایەك، یان کەوانێك، جا وتاری خوێندەوە.

وَيَكُونُ جُلُوسُهُ بَيْنَهُمَا نَحْوَ سُورَةِ الإِخْلاَصِ، وَإِذَا فَرَغَ شَرَعَ الْمُؤَذِّنُ فِي الإِقَامَةِ وَبَادَرَ الإِمَامُ لِيَبْلُغَ الْمِحْرَابَ مَعَ فَرَاغِهِ، وَيَقْرَأُ فِالأُولَى اَلْجُمُعَةَ، وَفِي الثَّانِيَةِ اَلْمُنَافِقِينَ جَهْراً.

(فَصْلٌ) يُسَنُّ الْغُسْلُ لِحَاضِرِهَا،

ئینجا سوننەتە: ئەو چەکە بە دەستیچەپیەوە بگرێو دەستیڕاستەشی لە سەر ڕۆخی مینبەر دابنێ، جا ئەگەر ئەو چەکەی بە دەستەوە نەگرت، با دەستیڕاستەی لە سەر دەستیچەپەی دابنێ، یان بە هەردوو تەنیشتیدا شۆڕیان بکاتەوە، واتە: ناپەسندە ئاماژەیان پێبکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيَكُونُ جُلُوسُهُ بَيْنَهُمَا) سوننەتە دانیشتنی ووتارخوێن لە نێوان خوتبەی یەکەمو دووەمدا (نَحْوَ سُورَةِ الإِخْلاَصِ) بە قەد خوێندنی سورەتی(قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) بێو زیاتر نەبێ، جا سوننەتە: هەر ئەو سورەتەش لەو دانیشتنەدا بخوێنێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، ئینجا سوننەتە: لە کۆتایی خوتبەیدووەمدا بڵێ (أَسْتَغْفِرُ اللهَ لِي وَلَكُمْ).

ئینجا (وَإِذَا فَرَغَ) کە لە خوتبەیدووەم بۆوە (شَرَعَ الْمُؤَذِّنُ فِيالإِقَامَةِ) یەکسەر بانگدەر دەست بە ئیقامەتی نوێژ دەکاو ئیمامەکەش دەست بە هاتنە خوارەوە دەکا–ئەگەر لە سەر مینبەر بێ– (وَبَادَرَ الإِمَامُ) هەروەها ئیمامەکەش پەلە دەکا (لِيَبْلُغَ الْمِحْرَابَ) تاکو زوو بگاتە میحراب بۆ نوێژ دابەستن (مَعَ فَرَاغِهِ) لەگەڵ لێبوونەوەی بانگدەر لە ئیقامەت کردن، تاکو نێوانێکی درێژ نەکەوێتە بەینی نوێژو خوتبەکە.

ئینجا نوێژی جومعە دادەبستێو (وَيَقْرَأُ فِيالأُولَى) لە ڕەکعەتییەکەمدا لە دوای فاتیحە سورەتی(اَلْجُمُعَةَ) بە تەواوی دەخوێنێو (وَفِيالثَّانِيَةِ) لە ڕەکعەتیدووەمیشدا لە دوای فاتیحە سورەتی(اَلْمُنَافِقِينَ) بە تەواوی دەخوێنێ، (چونکە پێغەمبەرﷺ ئەو دوو سورەتانەی دەخوێندن). هەروەها (هەندێ جاریش پێغەمبەرﷺ لە دوای فاتیحە: لە ڕەکعەتییەکەمدا (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى)ی دەخوێندو لە ڕەکعەتیدوومیشدا (هَلْ أَتَاكَ)ی دەخوێند). هەردوو حەدیسەکانیش لە (صحيح مسلم)دا هاتون.

(جَهْراً) سوننەتە: فاتیحەو سورەتەکان لە نوێژی جومعەدا بە دەنگی ئاشکرا بخوێندرێن، بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی غوسلو سوننەتەکانی جومعە ﴾

(يُسَنُّ الْغُسْلُ) خۆشۆردن سوننەتە (لِحَاضِرِهَا) بۆ ئەو کەسەی دەیەوێ ئامادەی نوێژی

جومعه ببێ، جیاوازی پیاو و ئافرەتو مندالّ نیە، چونکه پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمُ الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ﴾رواه الشیخان، هەر یەكێكیان ویستی بێتە نوێژی جومعه، با خۆی بشوا.

وَقِيلَ لِكُلِّ أَحَدٍ، وَوَقْتُهُ مِنَ الْفَجْرِ، وَتَقْرِيبُهُ مِنْ ذَهَابِهِ أَفْضَلُ، فَإِنْ عَجَزَ تَيَمَّمَ فِالأَصَحِّ، وَمِنَ الْمَسْنُونِ غُسْلُ الْعِيدِ وَالْكُسُوفِ وَالإِسْتِسْقَاءِ وِلِغَاسِلِ الْمَيِّتِ وَالْمَجْنُونِ وَالْمُغْمَعلَيْهِ إِذَا أَفَاقَا،

(وَقِيلَ لِكُلِّ أَحَدٍ) له فەرموودەیەكی بێهێزدا: خۆشۆردنی ڕۆژی هەینی بۆ گشت موسڵمانێك سوننەتە، هەرچەند لە نوێژی جومعەش ئامادە نەبێ، چونكه پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿عَلَىكُلِّ مُسْلِمٍ حَقٌّ أَنْ يَغْتَسِلَ فَكُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ يَوْماً﴾ رواه الشیخان والنسائي وزاد: ﴿وَهُوَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ﴾ له سەر گشت موسڵمانێك ئەو مافه هەیە: لە گشت حەفت ڕۆژێكدا ڕۆژێك خۆی بشوا، ئەوەش ڕۆژی هەینییە.

(وَوَقْتُهُ مِنَ الْفَجْرِ) كاتی ئەو خۆشۆردنەی جومعه لە دەركەوتنی بەیانەوە دەست پێ دەكا، چونكه لە حەدیسەكاندا بە ووشەی (يَوْمُ الْجُمُعَةِ) واتە: ڕۆژی جومعه هاتوە، كەوابو: ئەگەر به شەوێ، لە پێش بەیاندا خۆی بشوا، بە بەر غوسلی جومعە ناكەوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَتَقْرِيبُهُ) نزیك خستنەوەی خۆشۆردنەكە (مِنْ ذَهَابِهِ) لە كاتی ڕۆیشتنی بۆ جومعە (أَفْضَلُ) خێری گەورەترە، چونكه زیاتر بۆنی ناخۆشی لادەچێ (فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر توانای خۆشۆردنی نەبو: لە بەر بێئاوی، یان لە بەر بریینداری (تَيَمَّمَ) سوننەتە: تەیەممومِ بكا، بە نیەتی تەیەممومی غوسلیجومعه (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكه مەبەست پاكیو خواپەرستیە، جا ئەگەر پاكیەكەش نەبێ، بە تەیەمومەكە خواپەرستیەكە وەدەست دێ.

(وَمِنَ الْمَسْنُونِ) لە غوسلە سوننەتەكانە: (غُسْلُ الْعِيدِ) خۆشۆردنی جەژنی ڕەمەزانو قوربان (وَالْكُسُوفِ) هەروەها خۆشۆردن بۆ نوێژی ڕۆژگیرانو مانگگیرانو (وَالإِسْتِسْقَاءِ) بۆ نوێژی باران.

(وِلِغَاسِلِ الْمَيِّتِ) هەروەها خۆ شۆردن سوننەتە: بۆ ئەو كەسەی مردووی شۆردوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ غَسَّلَ مَيِّتاً فَلْيَغْتَسِلْ، وَمَنْ حَمَلَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ﴾ رواه الترمذي وحسنه، هەر كەسێك مردووێكی شۆرد با خۆی بشوا، هەر كەسێك مردووێكی هەڵگرت با دەستنوێژ بگرێتەوە.

(وَالْمَجْنُونِ) هەروەها خۆ شۆردنی شێت (وَالْمُغْمَىعَلَيْهِ) خۆ شۆردنی بێهۆشبوو (إِذَا أَفَاقَا)

هەر كاتێك شێتەكەو بێهۆشەكە چاك بونەوە، سوننەتە خۆیان بشۆن ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَاللهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُغْمَعَلَيْهِ فِي مَرَضِ مَوْتِهِ ثُمَّ يُفِيقُ فَيَغْتَسِلُ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ لە نەخۆشی مردنیدا بێهۆش دەبو، جا هۆشی دەهاتەوەو غوسلی دەكرد.

وَالْكَافِرِ إِذَا أَسْلَمَ وَأَغْسَالُ الْحَجِّ، وآكَدُهَا غُسْلُ غَاسِلِ الْمَيِّتِ ثُمَّ الْجُمُعَةِ، وَعَكْسُهُ الْقَدِيمُ، قُلْتُ: الْقَدِيمُ هُنَا أَظْهَرُ وَرَجَّحَهُ الأَكْثَرُونَ وَأَحَادِيثُهُ صَحِيحَةٌ كَثِيرَةٌ وَلَيسَ لِلْجَدِيدِ حَدِيثٌ صَحِيحٌ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيُسَنُّ التَّبْكِيرُ إِلَيْهَا مَاشِياً بِسَكِينَةٍ،

ئینجا بزانە: شێتیش (قیاس) كراوەتە سەر بێهۆش، بەڵام ئەگەر لە كاتی شێتیو بێهۆشیدا (مَني)یان هاتبو، یان جیماعیان لەگەڵ كرابو، ئەو كاتە واجبە: خۆیان بشۆن، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَالْكَافِرِ) هەروەها خۆ شۆردنی مرۆڤیكافر (إِذَا أَسْلَمَ) هەر كاتێك بووە موسڵمان سوننەتە خۆی بشوا ﴿عَنْ قَيْس بِن عَاصِمٍ ﷺ أَنَّهُ أَسْلَمَ فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يَغْتَسِلَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ﴾ رواه أصحاب السنن بسند حسن، كە (قیس) بووە موسڵمان، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێكرد خۆی بشوا بە ئاو وسیدر، واتە: سابوون.

بەڵام ئەگەر لە كاتیكافریدا غوسلی لە سەر بوو، ئەوە كە بووە موسڵمان واجبە غوسل بكا، چونكە غوسلی سەردەمی كافریی بە بەر ناكەوێ، لە بەر ئەوەی نیەتەكەی دروست نەبوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە (وَأَغْسَالُ الْحَجِّ) هەروەها غوسلەكانی حەج و عومرە گشتیان سوننەتن: كە لە باسیحەجدا ڕوونیان دەكەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

(وآكَدُهَا) لە هەموو غوسلەكان خێرتر (غُسْلُ غَاسِلِ الْمَيِّتِ) خۆشۆردنی مردووشۆرە (ثُمَّ الْجُمُعَةِ) ئینجا خۆ شۆردنی ڕۆژی هەینی، ئەمە فەرموودەی نوێی ئیمام (الشافعي)بوو، بەڵام (وَعَكْسُهُ الْقَدِيمُ) فەرموودەی كۆن بە پێچەوانەی فەرمووە: خۆ شۆردنی هەینی لە گشتیان خێرترە (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (اَلْقَدِيمُ هُنَا أَظْهَرُ) فەرموودەی كۆن لێرەدا بەهێزترە لە فەرموودەی نوێ (وَرَجَّحَهُ الأَكْثَرُونَ) زۆرترینی زانایان بەهێزیان كردوە (وَأَحَادِيثُهُ) حەدیسەكانی خۆ شۆردنی ڕۆژی هەینی (صَحِيحَةٌ كَثِيرَةٌ) ڕاستو زۆرنو لە (بخاري)و(مسلم)دا هاتون (وَلَيسَ لِلْجَدِيدِ حَدِيثٌ صَحِيحٌ) بەڵام فەرموودەی نوێ هیچ حەدیسێكی ئەوها ڕاستی نیە: كە بە یەكدەنگی(صحیح) ڕاست بێو ببێتە بەڵگەی خێرتری خۆشۆردنی مردووشۆر (وَاللهُ أَعْلَم).

(وَيُسَنُّ التَبْكِيرُ إِلَيْهَا) سوننەتە: لە بەیانەوە زوو بڕوا بۆ نوێژیجومعە (مَاشِياً) سوننەتە: بە پیادە بڕوا، نەك بە سواری (بِسَكِينَةٍ) بە هێمنیو لە سەر خۆ، نەك بە غاردان، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ غَسَّلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْتَسَلَ، ثُمَّ بَكَّرَ وَابْتَكَرَ، وَمَشَى وَلَمْ يَرْكَبْ، وَدَنَا مِنَ

الإِمَامِ فَاسْتَمَعَ وَلَمْ يَلْغُ، كَانَ لَهُ بِكُلِّ خَطْوَةٍ عَمَلُ سَنَةٍ: أَجْرُ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا﴾رواه أصحاب السنن بسندحسن، هەر کەسێك لە ڕۆژی جومعەدا ژنەکەی تووشی غوسل بکا–واتە: سوننەتە جیماعی لەگەڵ بکا– بە خۆیشی غوسل بکا، ئینجا لە بەیانەوە زوو بڕوا بۆ

وَأَنْ يَشْتَغِلَ فِي طَرِيقِهِ وَحُضُورِهِ بِقِرَاءَةٍ أَوْ ذِكْرٍ، وَلاَ يَتَخَطَّى، وَأَنْ يَتَزَيَّنَ بِأَحْسَنِ ثِيابِهِ، وَطِيبٌ، وَإِزَالَةُ الظُّفْرِ وَالرِّيحِ،

جومعەو بگاتە سەرەتای خوتبە، بە پێیان بڕواو سوار نەبێ، لە ئیمام نزیك ببێتەوەو قسە نەکا، بە هەر هەنگاوێك خێری کردەوەی ساڵێك: شەو نوێژ و ڕۆژووی بۆ دەنووسرێ.

ئینجا بزانە: ئەوە دەربارەی مەئموومەکان بوو، بەڵام بۆ ئیمامی جومعە ئەوها سوننەتە: تا کاتی خوتبە نەڕواتە مزگەوت، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَنْ يَشْتَغِلَ) سوننەتە: خۆی خەریك بکا (فِی طَرِيقِهِ وَحُضوُرِهِ) هەم لە ڕێگەو هەم لە کاتی ئامادەبوونی لە شوێنی جومعەدا (بِقِرَاءَةٍ) بە قوڕئان خوێندن (أَوْ ذِكْرٍ) یان بە زیکری خوای گەورەو سەلاوات لێدان لە سەر پێغەمبەرﷺ.

(وَلاَ يَتَخَطَّى) نابێ، واتە: ناپەسندە بە سەر ملیخەڵکدا ڕابرێ، بەڵام ئەگەر ئیمام نەدەگەیشتە شوێنەکەی خۆی بۆ وی ناپەسند نیە بەسەر ملیمەئموومەکاندا ڕابرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها ناپەسندە–لە لای هەندێك زانایانیش حەرامە–: دوو کەسان لێك جیابکاتەوەو بە بێئیزن لە نێوانیان دابنیشێ، هەروەك لە (المجموع)و (فتح الباري)دا فەرموویانە.

هەروەها ناپەسندە شوێنی خۆی بداتە یەکێکیتر، چونکە ناپەسندە: مرۆڤ مافی خواپەرستی خۆی بداتە یەکێکیتر، بەڵام ئەگەر بەخۆی بۆ ڕیزی پێشەوەتر چوو، ئەو کاتە ناپەسند نیە، ئینجا بزانە: حەرامە یەکێك لە شوێنێك لاببا تاکو بە خۆی لە شوێنەکەی وی دابنیشێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَنْ يَتَزَيَّنَ) سوننەتە: خۆی برازێنێتەوە (بِأَحْسَنِ ثِيابِهِ) بە جوانترین جلو بەرگەکانی خۆی، هەروەك لە پاشکۆی جلو بەرگدا بەڵگەی بۆ دێنین، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى، ئینجا بزانە: بەرگی سپی لە گشتی خێرترە (وَطِيبٌ) سوننەتە بۆنی خۆش لە خۆی بدا.

(وَإِزَالَةُ الظُّفْرِ وَالرِّيحِ) هەروەها سوننەتە نینۆكو بۆنی ناخۆش لە خۆی لاباو سمێڵی کورت بکاو مووی بن هەنگڵو بەری لاباو دەمو ددانەکانی پاك بکاو خۆی ڕێكوپێك بکا.

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاسْتَنَّ وَمَسَّ مِنْ طِيبٍ إنْ كَانَ عِندَهُ وَلَبِسَ أَحْسَنَ ثِيَابِهِ ثُمَّ خَرَجَ حَتَّى يَأْتِيَ الْمَسْجِدَ وَلَمْ يَتَخَطَّ رِقَابَ النَّاسِ ثُمَّ رَكَعَ مَاشَاءَ اللهُ أَنْ يَرْكَعَ وَأَنْصَتَ إِذَا خَرَجَ الإِمَامُ، كَانَتْ كَفَّارَةً لِمَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الَّتِي قَبْلَهَا﴾رواه أحمد وأبوداود

وغيرهما بأسانيدحسنة، هەر کەسێك لە ڕۆژی جومعەدا خۆی بشواو سیواك بکاو خۆی بۆنخۆش بکا–ئەگەر هەیبێ– جوانترین جلەکانی دەبەر بکا، ئینجا بڕواتە مزگەوتو بەسەر ملیخەڵکدا ڕانەبرێو ئەوەندەی خوا حەز بکا نوێژ بکاو لە کاتی

قُلْتُ: وَأَنْ يَقْرَأَ الْكَهْفَ يَوْمَهَا وَلَيْلَتَهَا، وَيُكْثِرَ الدُّعَاءَ، وَالصَّلاَةَ عَلَى رَسُولِ اللهِﷺ،

خوتبەدا بێدەنگ ببێ، ئەوە دەبێتە داپۆشەری گوناهەکانی نێوان ئەم جومعەو جومعەکەی پێشە وی.

ئینجا بزانە: ئەو ڕەوشتانەیڕابردوو بۆ گشت کەسێكو بۆ گشت کۆبوونەوەیەکیش سوننەتن، تەنها بۆ ئافرەت ناپەسندە: خۆی جوانو بۆنخۆش بکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرمویێ (وَأَنْ يَقْرَأَ الْكَهْفَ) سوننەتە: سورەتی(الكهف) بخوێنێ (يَوْمَهَا وَلَيْلَتَهَا) هەم لە ڕۆژی هەینیداو هەم لە شەوی هەینیدا ﴿عَنْ أبسَعِيد الخُدْرِيِ‌رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّﷺ: مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْكَهْفِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَضَاءَ لَهُ مِنَ النُّورِ مَا بَيْنَ الْجُمُعَتَيْنِ﴾ رواه البيهقي وقال الحاكم صحيح الإسناد، هەر کەسێك لە ڕۆژی هەینیدا سورەتی(الكهف) بخوێنێ نێوان هەردوو جومعەکانی لە ڕووناکی دەدرەوشێتەوە.

(وَيُكْثِرَ الدُّعَاءَ) سوننەتە: لە شەو و ڕۆژی هەینیدا زۆر دوعا بکا، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿فِيهِ سَاعَةٌ لاَيُوَافِقُهَا عَبْدٌمُسْلِمٌ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي يَسْأَلُ اللهَ شَيْئاً إِلاَّ أَعْطَاهُ إِيَّاهُ﴾ رواه الشيخان، لە ڕۆژی هەینیدا سەعاتێك=کاتێك هەیە، هەر بەندەیەکی موسڵمان لەو کاتەدا نوێژ بکاو داوای شتێك لە خوای گەورە بکا، خوا دەیداتێ.

(وَالصَّلاَةَ عَلَى رَسُولِ اللهِﷺ) هەروەها سوننەتە: لە شەو و ڕۆژی هەینیدا زۆر سەلاوات لە سەر پێغەمبەرﷺ لێبدا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ مِنْ أَفْضَلِ أَيَّامِكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ... فَأَكْثِرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلاَةِ فِيهِ فَإِنَّ صَلاَتَكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ، قَالُوا: وَكَيْفَ تُعْرَضُ صَلاَتُنَا عَلَيْكَ وَقَدْ أَرَمْتَ؟ فَقَالَ: إِنَّ اللهَ حَرَّمَ عَلَىالأَرْضِ أَجْسَادَالأَنْبِيَاءِ﴾رواه ابوداود والنسائي وغَيْرُهُما بأسانيد صحيحة، لە هەموو ڕۆژەکانتان گەورەتر: ڕۆژی هەینییە، کەوابو: لە ڕۆژی هەینیدا زۆر سەلاواتم لە سەر لێبدەن، چونکە سەلاواتەکانتان دەهێندرێتە بەرچاوم لە ناو گۆڕەکەمدا، گوتیان: ئەی پێغەمبەریخواﷺ چۆن سەلاواتەکانی ئێمە دەهێندرێتە بەرچاوت، خۆ لاشەی جەنابت لە گۆڕەکەتدا ڕزیوە؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: خوایگەورە لە زەمینی قەدەغە کردوە: لاشەی پێغەمبەران عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ بڕزێنێ.

کەواتە: پێغەمبەران عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ لە گۆڕەکانیاندا ساغو زیندوون، هەروەك لە چەند حەدیسێکی(صحيح)دا هاتوە.

ئینجا بزانە: لە حەدیسەکانی سەلاواتیجومعە وەردەگیرێ: کە سەلاوات لێدان لـە شـەو و ڕۆژی هەینیدا خێری زیاترە لە قورئانخوێندنو لە زیکرەکانیتر، تەنها لە سورەتی(الكهف)و زیکری دوای‌نوێژەکان نەبێ، هەروەك لە (تحفة)و(نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوونکراوەتەوە.

وَيَحْرُمُ عَلَى ذِىالْجُمُعَةِ: اَلتَّشَاغُلُ بِالْبَيْعِ وَغَيْرِهِ بَعْدَ الشُّرُوعِ فِى الأَذَانِ بَيْنَ يَدَيِ الْخَطِيبِ فَإِنْ بَاعَ صَحَّ،

﴿ کارکردنو مامەڵە کردن لە ڕۆژی هەینیدا ﴾

(وَيَحْرُمُ) حەرامە: (عَلَى ذِىالْجُمُعَةِ) لە سەر ئەو کەسەی جومعەی لە سەر واجبە (التَّشَاغُلُ) خۆی خەریك بکا (بِالْبَيْعِ) بە مامەڵە کردن: وەك کڕینو فرۆشتن (وَغَيْرِهِ) هەم حەرامە خۆی بە کارەکانیتریش خەریك بکا: وەك بەکرێدانو مامڵەتەکانیترو گشت کارو پیشەیەك (بَعْدَ الشّرُوعِ فِىالأَذَانِ) پاش دەست پێکردنی بانگی جومعە (بَيْنَ يَدَيِ الْخَطِيبِ) لە بەردەستی ووتارخوێن لەو کاتەی بۆ خوتبەدان لە سەر مینبەر دادەنیشێ، واتە: لـەو کاتـەوە گشت کارو پیشەیەكو گشت مامڵەتێك حەرامە، تـا سـەلامی جومعـە دەدرێتـەوە، خوایگـەورە دەفـەرموێ: ﴿يَاأَيُّهَاالَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلاَةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِاللهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ...﴾ الآيتين، هۆ ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە، هەر کاتێك لە ڕۆژی هـەینی بـانگی جومعە درا، ئێوە بڕۆن بۆ نوێژی جومعەو واز لە کڕینو فرۆشتن بێنن.

(فَإِنْ بَاعَ) جا ئەگەر لەو کاتەدا شتێکی فرۆشـت، یـان کڕیـی (صَحَّ) مامەڵەکـە دروسـت دەبێ، واتە: شتە فرۆشراوەکەو پارەکە حەڵاڵ دەبن، بەڵام هەردوو لا گوناهبار دەبن.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە سەرچاوەکاندا ئەو ئایەتەیان کردۆتە بەڵگە: کە گشت مامڵەتێكو گشت کارو پیشەیەك لە دوای بانگیجومعە–وەکو کڕینو فرۆشتن– حەرامن، کەوابو: کارکردن لە چـایخانەو چێشـتخانەو فرۆشـگاو گشـت ئـەو شـوێنانەی مامڵـەتیان تـێدا دەکـرێ –لە دوای بانگیجومعە– حەرامە، جا بە کرێ بێ، یان بە خـۆڕایی، بـەڵام ئەگـەر یـەکێك بەکرێ گیرابو: بۆ کارکردنێك، ئەگەر بۆ جومعە ڕۆیشتبا کارەکە تێك دەچوو، ئەوە تەنها بۆ ئەو بەکرێگیراوە دروستە نەڕواتە جومعە، هەروەك لە (تحفـة)و (نهایـة)دا فەرموویانـە، واتە: بەو مەرجەی کارەکەی لە جـۆری کـڕینو فرۆشـتنو مامڵەتـەکانیتر نـەبێ، چـونکە ئەوانە حەرامن، هەروەك باسمان کرد.

ئینجا بزانە: ئەو حەرامیە تەنها ئەو پیاوانە دەگرێتەوە: کە جومعەیان لە سـەر واجبـە، کەواتە: ئەگەر دوو ئافرەت، یان دوو ڕێبوار، یان ئافرەتێكو ڕێبوارێك–لە دوای بـانگ– مامەڵە لەگەڵ یەکتری بکەن، یان هەر کارێکیتر بکەن حەرام نیە؟ چونکە جومعەیان لە سەر نیە، هەروەها ئەگەر دوو پیاویش–کە جومعەیان لە سەرە– بۆ جومعـە بـڕۆنو لـە

ڕێگەدا مامەڵە بکەن، دیسان حەڕام نیە؟ چونکە لە نوێژیجومعە دوا نەکەوتونو فەرمانی ئایەتەکەیان بەجێ هێناوە، بەڵام ئەگەر لایەنێك جومعەی لە سەر بوو: وەکو پیاو، لایەنەکەیتریش لە سەری نەبو: وەکو ئافرەت، ئەو کاتە بۆ هەردوو لا حەڕامە: لە دوای وَيُكْرَهُ قَبْلَ الأَذَانِ بَعْدَ الزَّوَالِ وَاللهُ أَعْلَمُ. (فَصْلٌ) مَنْ أَدْرَكَ رُكُوعَ الثَّانِيَةِ أَدْرَكَ الْجُمُعَةَ فَيُصَلِّي بَعْدَ سَلاَمِ الإِمَامِ رَكْعَةً، وَإِنْ أَدْرَكَهُ بَعْدَهُ فَاتَتْهُ فَيُتِمُّ بَعْدَ سَلاَمِهِ ظُهْراً أَرْبَعاً، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَنْوِي فِي إِقْتِدَائِهِ الْجُمُعَةَ،

بانگی جومعە مامەڵە لەگەڵ یەکتری بکەن، چونکە ئەمەیان دەبێتە یارمەتیدەری ئەویتر بۆ تاوانیدواکەوتن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَيُكْرَهُ) ئەو کارو مامەڵەیڕابردوو ناپەسندە (قَبْلَ الأَذَانِ) پێش بانگدان (بَعْدَالزَّوَالِ) پاش لادانی ڕۆژ، واتە: هاتنی کاتی نیوەڕۆ (وَاللهُ أَعْلَم) بەڵام–پێش هاتنی کاتی نیوەڕۆ– لە ڕۆژی هەینیدا هیچ کارو هیچ مامەڵەیەك حەڕام نیەو ناپەسندیش نیە، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی وێڕاگەیشتنی نوێژی جومعە ﴾

(مَنْ أَدْرَكَ رُكُوعَ الثَّانِيَةِ) هەر کەسێك بگاتە ڕوکووعی ڕەکعەتیدووەم لە پشت ئیمامێکی بەدەستنوێژ، تا سەلامدانەوەش لەگەڵ ئیمامەکەدا بەردەوام بێ، ئەوە (أَدْرَكَ الْجُمُعَةَ) دەگاتە نوێژی جومعە، واتە: جومعەکەی لە دەست ناچێ، کەوابو: (فَيُصَلِّي بَعْدَ سَلاَمِ الإِمَامِ رَكْعَةً) لە دوای سەلامدانەوەیئیمام، مەئموومەکە هەڵدەستێتەوە تەنها ڕەکعەتێکیتر دەکاو تەحیات دەخوێنێو سەلام دەداتەوە، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْجُمُعَةِ فَلْيُصَلِّ إِلَيْهَا أُخْرَى﴾رواه النسائي والدارقطني والحاكم بأسانيدصحيحة، هەر کەسێك گەیشتە ڕەکعەتێکی نوێژی جومعە، با ڕەکعەتێکیتریشی بە دوایدا بکا.

بەڵام (وَإِنْ أَدْرَكَهُ بَعْدَهُ) ئەگەر پاش ڕوکووعی ڕەکعەتیدووەم، مەئموومەکە گەیشتە ئیمامیجومعە (فَاتَتْهُ) نوێژی جومعەی لە دەست دەچێ، بە بەڵگەی ئەو حەدیسە، هەروەها ئەگەر لە ڕوکووعی ڕەکعەتیدووەمیش مەئموومەکە گەیشتە ئیمام، بەڵام تا سەلامدانەوە لەگەڵیدا بەردەوام نەبو–وەك نوێژیئیمامەکە بەتاڵ ببێ– لەو حاڵەتەشدا نوێژی جومعەی لە دەست دەچێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، لە باسەکەی داهاتووشدا ڕوونی دەکەینەوە،إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

کەوابو: لەو دوو حاڵەتەدا (فَيُتِمُّ بَعْدَ سَلاَمِهِ ظُهْراً أَرْبَعاً) لە پاش سەلامدانەوەی ئیمام، مەئموومەکە هەڵدەستێتەوەو–هەر بە نیەتەکەیجومعە– چوار ڕەکعەتینێوەڕۆ تەواو دەکاو نایەوێ نیەتی نیوەڕۆ بێنێ، چونکە (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ) ئەو مەئموومەی لە دوای ڕوکووعی ڕەکعەتیدووەم دەگاتە ئیمامی جومعە (يَنْوِي فِي إِقْتِدَائِهِ الْجُمُعَةَ)

لە کاتی ئیقتیداش بە ئیمامەکەی، واجبە: نیەتی نوێژیجومعە بێنێ، نەك نوێژی نیوەڕۆ.
ئینجا بزانە: لەو مەسەلەیەدا بە مەتەڵ دەگوترێ: (صَلَّیْتُ مَا نَوَیْتُ، نَوَیْتُ مَا صَلَّیْتُ) نوێژم کرد نیەتم نەهێنا، نیەتم هێنا نوێژم نەکرد.

وَإِذَا خَرَجَ الإِمَامُ مِنَ الْجُمُعَةِ أَوْ غَيْرِهَا بِحَدَثٍ أَوْ غَيْرِهِ جَازَ الإِسْتِخْلاَفُ فِى الأَظْهَرِ، وَلاَ يَسْتَخْلِفُ لِلْجُمُعَةِ إِلاَّ مُقْتَدِياً بِهِ قَبْلَ حَدَثِهِ، وَلاَ يُشْتَرَطُ كَوْنُهُ حَضَرَ الْخُطْبَةَ

﴿ دانانی جێگری ئیمام لە ناو نوێژدا ﴾

(وَإِذَا خَرَجَ الإِمَامُ) هەر کاتێك ئیمام وازی هێناو هاتە دەر (مِنَ الْجُمُعَةِ أَوْ غَيْرِهَا) لە نوێژی جومعە، یان لە نوێژەکانیتر (بِحَدَثٍ) هاتنەدەریشی بە هۆی بێدەستنوێژی بوو: جیاوازی نیە بێدەستنوێژیەکەی: پێش نوێژدابەستن بوبێو لە بیری چوبێ، یان لە ناو نوێژدا بێدەستنوێژ ببێ (أَوْ غَيْرِهِ) یان بە هۆی شتێکیتر بوو: لەو شتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەن، یان هەر بە بێهیچ هۆیەك وازی لە ئیمامەتی هێنا، لە گشت ئەو حاڵەتانەدا (جَازَ الإِسْتِخْلاَفُ) دروستە: ئیمامەکە جێگرێك بۆ خۆی دابنێ تاکو نوێژەکە بە مەئمومەکان تەواو بکا، هەم بۆ مەئموومەکانیش دروستە: بە ئاماژەکردن یەکێك لە جێی ئیمامەکە دابنێنو نوێژی لە پشت تەواو بکەن (فِىالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا ﴿عَنْ سَهْلِ بن سَعْدٍ ﷺ: كَانَ أَبُوبَكْرٍ ﷺ يُصَلِّي بِالنَّاسِ فَجَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَالنَّاسُ فِالصَّلاَةِ، ثُمَّ اسْتَأْخَرَ أَبُوبَكْرٍ وَتَقَدَّمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَصَلَّى...﴾الحديث رواه الشيخان، لە کاتێکدا ئیمامی (أبوبکر)ﷺ پێشنوێژیی بۆ خەڵك دەکرد، هەر لەو کاتەدا پێغەمبەرﷺ هاتە مزگەوت، ئینجا ئیمامی(أبوبکر)ﷺ کشاوە دواوەو پێغەمبەرﷺ چووە پێشەوەو لە جێی ئیمامی (أبوبکر)ﷺ پێشنوێژیی کرد.

هەروەها بەڵگەی بێدەستنوێژیو ئەو شتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەن ئەوە بوو: ﴿کە ئیمامی(عمر)ﷺ بریندار کرا، (عبدالرحمن بن عوف)ی لە جێی خۆی دانا﴾، هەروەك لە بەشەکەی کۆتاییجەماعەتدا حەدیسەکەمان هێنا.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئیمامو مەئموومەکانیش جێگرێك دانەنێن، دروستە یەکێك لە خۆیەوە ببێتە جێگر، جا لە بەر ئەوەی جەماعەت بە خۆی سوننەتە، لە هیچ نوێژێکدا دانانی جێگر واجب نیە، تەنها لە ڕەکعەتیەکەمی نوێژیجومعەدا نەبێ، کەواتە: ئەگەر ئیمام لە ڕەکعەتی یەکەمی جومعەدا بێدەستنوێژ بوو، یان نوێژی بەتاڵ بوو و هیچ کەسێکیش لە خۆیەوە نەبوە جێگری ئیمامەکە، ئەو کاتە لە سەر مەئموومەکان واجبە: جێگرێك–بە ئاماژەکردن– دابنێن، تاکو جومعەکەیان دروست بێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

بەڵام (وَلاَ يَسْتَخْلِفُ لِلْجُمُعَةِ) نە ئیمامو نە ئەوانیتریش نابێ هیچ جێگرێك دابنێن بۆ

تەواوکردنی نوێژیجومعە (إِلاَّ مُقْتَدِياً بِهِ) تەنها ئەو جێگرە نەبێ: کە نوێـژی جومعـەی لـە پشت ئیمامەکە دابەستبێ (قَبْلَ حَدَثِه) پێش بێدەسـتنوێژبوونی ئیمامەکـەی، بـەڵام (وَلاَ يُشْتَرَطُ) بە مەرج دانانرێ (كَوْنُـهُ حَضَـرَ الْخُطْبَـةَ) جێگرەکـە ئامـادەی خوتبـەی جومعـە وَلاَ الرَّكْعَـةَ الأُولَـى فِـي الأَصَـحِّ فِيهِمَـا، ثُـمَّ إِنْ كَـانَ أَدرَكَ الأُولَـى تَمَّـتْ جُمُعَـتُهُمْ، وَإِلاَّ فَتَـتِمُّ لَهُـمْ دُونَـهُ فِالأصَـحِّ، وَيُرَاعِـى الْمَسْـبُوقُ نَظْـمَ الْمُسْـتَخْلَفِ، فَـإِذَا صَـلَّى رَكْعَـةً تَشَـهَّدَ وَأَشَـارَ إِلَـيْهِمْ لِيُفَـارِقُوهُ أَوْ يَنْتَظِـرُوا، وَلاَ يَلْزَمُهُمْ اِسْتِئْنَافُ نِيَّةِ الْقُدْوَةِ فِي الأَصَحِّ.

بوبێ (وَلاَ الرَّكْعَةَ الأُولَى) هەروەها بە مەرج دانانرێ لە ڕەکعـەتی یەکـەمیش گەیشـتبێتە ئیمامەکەی (فِيالأَصَحِّ فِيهِمَا) لە فەرموودەی ڕاستتر لە هەردوو مەسەلەکاندا.

(ثُـمَّ) ئینجا کـە لـە نوێژیجومعـەدا جێگرێـك دانـدرا، تێبینـی دەکـرێ: (إِنْ كَـانَ) ئەگـەر جێگرەکە (أَدرَكَ الأُولَى) گەیشتبوە ڕەکعەتییەکەم، واتە: پێش لە دەستچوونی ڕوکووعی ڕەکعەتی یەکەم ئیقتیدای بە ئیمامەکەوە کردبو، ئەوە (تَمَّتْ جُمُعَتُهُمْ) جومعەی جێگرەکەو مەئموومەکان تەواو دەبێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر جێگرەکە نەگەیشتبوە ڕەکعەتی یەکەم، وەك لە ڕەکعەتیدووەم ئیقتیدا بکا (فَتَتِمُّ لَهُمْ) ئەوە تەنها جومعەی مەئموومەکان تەواو دەبێ، واتە: کە دوو ڕەکعەتەکەیان تەواو کردن، تەحیات دەخوێنن‌و نیەتی جیابوونـەوە دێـنن‌و سەلام دەدەنەوە، یان چاوەڕوانی جێگرەکە دەکەن (دُونَهُ) بەڵام جومعەی جێگرەکە تەواو نابێ، کەوابو: چوار ڕەکعەتی نیوەڕۆ تەواو دەکا (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَيُرَاعِيالْمَسْبُوقُ) جێگریدواکـەوتوو، واجبـە: بپـارێزێ (نَظْـمَ الْمُسْـتَخْلَفِ) ڕیـزی نوێـژی جێگراوەکە، واتە: لە سەر جێگرەکە واجبە: بە گوێرەی ڕیـزی نوێـژی ئیمامەجێگراوەکـە نوێژەکە بۆ مەئموومەکان تەواو بکا، نەك بە گوێرەی ڕیزی نوێژەکەیخۆی، کەوابو: (فَإِذَا صَلَّى رَكْعَةً) هەر کاتێك ڕەکعەتێکی کرد (تَشَـهَّدَ) واجبـە دانیشـێ بـۆ تـەحیات خوێنـدن، چونکە کاتی تەحیاتی ئیمامەجێگراوەکەیە.

(وَ) هـەر کاتێـك هەڵسـاوە تـاکو نوێژەکـەی خـۆی تـەواو بکـا (أَشَـارَ إِلَـيْهِمْ) ئامـاژە بـۆ مەئموومەکان دەکا (لِيُفَارِقُوهُ) تاکو نیەتی جیابوونەوە بێنن‌و سەلام بدەنەوە (أَوْ يَنْتَظِرُوا) یان چاوەڕوانی بکـەن تـا ئـەویش نوێژەکـەی تـەواو بکـاو پێکـەوە سـەلام بدەنـەوە(وَلاَ يَلْزَمُهُم)لە سەر مەئموومەکان واجب نیە(اسْتِئْنَافُ نِيَّةِ الْقُدْوَةِ) دووبارە نیەتی ئیقتیـدا بـە جێگرەکـەوە بێـنن (فِيالأَصَحِّ) لـە فـەرموودەی ڕاسـتتردا، چـونکە جێگرەکـە لـە پلـەی جێگراوەکەیەو بەگوێرەی ڕیزی ئەوی ئیمامەتی دەکا.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەوەیڕابردوو گشتی دەربارەی ناو نوێژ بوو، بەڵام ئەگـەر ئیمامەکـە لـە

دوای خوتبەیجومعە یەکێکی لە جێیخۆی دانا: تاکو لە سەرەتاوە ئیمامەتی نوێژی جومعە بکا، ئەوەش دروستە، بەو مەرجەی جێگرەکە ئامادەی هەردوو خوتبەکان بوبێ بە تەواوی، هەروەها دروستە: لە ناو خوتبەکانیشدا جێگرێك دابنێ تاکو خوتبەکان

وَمَنْ زُوحِمَ عَنِ السُّجُودِ فَأَمْكَنَهُ عَلَى إِنْسَانٍ فَعَلَ، وَإِلاَّ فَالصَّحِيحُ أَنَّهُ يَنْتَظِرُ وَلاَ يُومِئُ بِهِ، ثُمَّ إِنْ تَمَكَّنَ قَبْلَ رُكُوعِ إِمَامِهِ سَجَدَ، فَإِنْ رَفَعَ وَالإِمَامُ قَائِمٌ قَرَأَ،

تەواو بکا، بەو مەرجەی جێگرەکە گوێی لە بەشەگوتراوەکە بوبێ، هەر وەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لەو هەموو مەسەلانەیڕابردوودا مەرجە: ئیمامەکە لە سەرەوەی ژمارەی چل بێ، چونکە ئەگەر ژمارەی چل بەویەوە تەواو ببێو واز لە نوێژ، یان لە خوتبە بێنێ، ئەو کاتە جومعەی گشتیان بەتاڵ دەبێ، چونکە ژمارەکەیان لە چل پیاو کەم بۆتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی کردۆتەوەو، لە مەرجیچوارەمیجومعەشدا ڕابرا.

﴿ پاڵە پەستەی ناو نوێژی جومعە ﴾

(وَمَنْ زُوحِمَ عَنِ السُّجُودِ) هەر کەسێك پاڵەپەستە ڕێگەی سوجدەی لێگرتو نەیتوانی لە ڕەکعەتییەکەمدا سوجدە ببا (فَأَمْكَنَهُ عَلَى إِنْسَانٍ) ئینجا بۆی گونجا لە سەر ئەندامێکی ئادەمیزادێك، یان لەسەر شتێکیتر سوجدەیەکیتەواو ببا (فَعَلَ) واجبە: لەسەر ئادەمیزادەکە، یان لە سەر شتەکە سوجدە ببا، بەو مەرجەی لە ئازاوە نەترسێ ﴿عَنْ عُمَرَ ﷺ: إِذَا اشْتَدَّ الزِّحَامُ فَلْيَسْجُدْ أَحَدُكُمْ عَلَظَهْرِأَخِيهِ﴾رواه البيهقي بإسنادصحيح، هەر کاتێك پاڵەپەستە بەهێز بوو، با هەر یەکێکتان لە سەر پشتی برایخۆی سوجدە ببا.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بۆی نەگونجا لە سەر هیچ شتێك سوجدە ببا، یان نەگونجا بە شێوەی سوجدەیەکیتەواو سوجدە ببا (فَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست (أَنَّهُ يَنْتَظِرُ) ئەو نوێژکەرە چاوەڕوان دەکا تا بۆی دەگونجێ (وَلاَ يُومِئُ بِهِ) دروست نیە: بە ئاماژەکردن سوجدە ببا، ئینجا سوننەتە ئیمام خوێندنیڕەکعەتیدووەم درێژ بکاتەوە، تاکو ئەو جۆرە دواکەوتووانەش وێیڕا بگەن (ثُمَّ) ئینجا ئەو مەئمومەی سوجدەی ڕەکعەتی یەکەمی نەبردوە (إِنْ تَمَكَّنَ) ئەگەر بۆی گونجا سوجدەکەی ببا (قَبْلَ رُكُوعِ إِمامِهِ) پێش ئەوەی ئیمامەکەی بڕواتە ڕوکووعی ڕەکعەتیدووەم (سَجَدَ) واجبە سوجدەکەی ببا، ئینجا کە مەئموومەکە سوجدەی ڕەکعەتییەکەم دەبا، ئیمامەکەش لە ڕەکعەتیدووەمدا چوار حاڵەتی هەنە:

حاڵەتییەکەم: (فَإِنْ رَفَعَ) ئەگەر مەئموومەکە لە سوجدەیڕەکعەتییەکەم هەڵساوەو (وَالإِمَامُ قَائِمٌ) هێشتا ئیمامەکەی هەر بە پێوە بوو و دەستی بە ڕوکووعیدووەم نەکردبو (قَرَأَ) واجبە: دەست بە فاتیحەخوێندن بکا، ئینجا ئەگەر تەواوی کرد، ئەوە لەگەڵ

ئیمامەکەی ڕێك دەکەوێتەوەو ئەو دواکەوتنەش زیانی نیە، بەڵام ئەگەر تەواوی نەکردو ئیمامەکەی چووە ڕوکووعی‌دووەم، ئەو کاتە واجبە: واز لە فاتیحە بێنێ‌و لەگەڵ ئیمامەکەی بڕواتە ڕوکوع، کەواتە: وەك مەئمومی‌دواکەوتوو، ئیمام فاتیحەکەی لە سەر لادەباو بەو ڕوکووعە ڕەکعەتێکی تەواوی بۆ دەنووسرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

أَوْ وَالإِمَامُ راكِعٌ فَالأَصَحُّ يَرْكَعُ وَهُوَ كَمَسْبُوقٍ، فَإِنْ كَانَ إِمَامُهُ فَرَغَ مِنَ الرُّكُوعِ وَلَمْ يُسَلِّمْ وَافَقَهُ فِيمَا هُوَ فِيهِ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَةً بَعْدَهُ، وَإِنْ كَانَ سَلَّمَ فَاتَتِ الْجُمُعَةُ، وَإِنْ لَمْ يُمْكِنْهُ السَّجُودُ حَتَّى رَكَعَ الإِمَامُ فَفِي قَوْلٍ يُرَاعِي نَظْمَ نَفْسِهِ،

حاڵەتی‌دووەم: (أَوْ) یان کە مەئمومەکە لە سوجدەی‌ڕەکعەتی‌یەکەم هەڵساوەو (وَالإِمَامُ راكِعٌ) لەو کاتدا ئیمامەکەی لە ڕوکووعی‌دووەمدا بوو (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەوەیە: نابێ فاتیحە بخوێنێ، بەڵکو (يَرْكَعُ) یەکسەر لەگەڵ ئیمامەکەی ڕوکووع دەبا (وَهُوَ) ئەو مەئمومەش (كَمَسْبُوقٍ) وەك مەئمومی‌دواکەوتووە، واتە: ئەگەر لەو کاتەی ئیمامەکەی لە ڕوکووعدایە، ئەویش وێڕا بگا پێش هەڵسانەوەی ئیمامەکەی ڕوکووع بباو لە ڕوکووعەکەشدا خۆی ڕابگرێ، ئەو ڕوکووعەی بە ڕەکعەتێکی تەواو بۆی دەژمێردرێ‌و ئیمام فاتیحەکەی لە سەر لادەباو جومعەکەشی تەواو دەبێ، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی، لە جەماعەتیشدا ڕوون کراوە.

حاڵەتی‌سێیەم: (فَإِنْ) ئەگەر–لەو کاتەی مەئمومەکە لە سوجدەی‌ڕەکعەتی‌یەکەم هەڵساوە–(كَانَ إِمَامُهُ فَرَغَ مِنَ الرُّكُوعِ) ئیمامەکەی لە ڕوکووعی‌دووەم هەڵسابۆوە، بەڵام (وَلَمْ يُسَلِّمْ) هێشتا سەلامی نەدابۆوە (وَافَقَهُ) ئەو مەئمومەش لەگەڵ ئیمام ڕێك دەکەوێ، واتە: وەگەڵ ئیمامەکەی دەکەوێ (فِيمَا) لەو ڕوکنەدا: کە (هُوَ فِيهِ) ئیمام تێیدایە، جا ئەوە ڕەکعەتەکەی دووەمی لە دەست دەچێ، کەوابو: (ثُمَّ يُصَلِّي رَكْعَةً) ئینجا مەئمومەکە ڕەکعەتێکی‌تر دەکا (بَعْدَهُ) لە پاش سەلامدانەوەی‌ئیمام لە جیاتی ڕەکعەتە دووەمەکە.

حاڵەتی‌چوارەم: (وَإِنْ) ئەگەر –لەو کاتەی مەئمومەکە هەر لە سوجدەی ڕەکعەتی یەکەمدا بوو–(كَانَ سَلَّمَ) ئیمامەکەی سەلامی دابۆوە (فَاتَتِ الْجُمُعَةُ) جومعەی مەئمومەکە دەفەوتێ، چونکە ڕەکعەتێکی‌تەواوی لەگەڵ ئیمامدا نەکردوە، کەوابو: سوجدەکەی تەواو دەکاو یەکسەر هەڵدەستێتەوە چوار ڕەکعەتی نیوەڕۆ تەواو دەکا، بەڵام ئەگەر لە سوجدەی دووەم سەری بەرز کردەوە، ئینجا ئیمام سەلامی داوە، ئەوە جومعەی نافەوتێ؟ چونکە ڕەکعەتێکی‌تەواوی لەگەڵ ئیمامدا کردوە، کەوابو: لە دوای سەلامدانەوەی‌ئیمامەکەی، تەنها ڕەکعەتێکی‌تر دەکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا

فەرموویانە.
ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو، دەربارەی ئەو مەئمومە بوو: کە پێش ڕوکووعیئیمامەکەی بۆی بگونجێ سوجدە ببا، بەڵام (وَإِنْ لَمْ يُمْكِنْهُ السُّجُودُ) ئەگەر مەئموومەکە بۆی نەگونجا سوجدەیڕەکعەتییەکەم ببا (حَتَّى رَكَعَ الإِمَامُ) تا ئیمامەکەی دەستی بە ڕوکووعی ڕەکعەتیدووەم کرد (فَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (يُرَاعِي نَظْمَ نَفْسِهِ) ڕیزی وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يَرْكَعُ مَعَهُ، وَيُحْسَبُ رُكُوعُهُ الأَوَّلُ فِي الأَصَحِّ، فَرَكْعَتُهُ مُلَفَّقَةٌ مِنْ رُكُوعِ الأُولَى وَسُجُودِ الثَّانِيةِ، وَيُدْرِكُ بِهَاالْجُمُعَةَ فِالأَصَحِّ، فَلَوْ سَجَدَ عَلَى تَرْتِيبِ نَفْسِهِ عَالِماً بِأَنَّ وَاجِبَهُ الْمُتَابَعَةُ بَطَلَتْ صَلاَتُهُ، وَإِنْ نَسِيَ أَوْ جَهِلَ لَمْ يُحْسَبْ سُجُودُهُ الأَوَّلُ، فَإِذا سَجَدَ ثَانِياً حُسِبَ، وَالأَصَحُّ إِدْرَاكُ الْجُمُعَةِ بِهَذِهِ الرَّكْعَةِ إِذَا كَمُلَتِ

نوێژەکەی خۆی دەپارێزێو سوجدە دەباو شوێن ئیمامەکەی ناکەوێ، بەڵام (وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر ئەمەیە: (أَنَّهُ) ئەو مەئموومە ڕیزی نوێژەکەی خۆی ناپارێزێو سوجدە نابا، بەڵکو (يَرْكَعُ مَعَهُ) هەڵدەستێتەوە لەگەڵ ئیمامەکەی ڕوکووع دەبا، بەڵام ئەم ڕوکووعەی بۆ بە ڕوکنینوێژ ناژمێردرێ؟ چونکە لە ڕیزی خۆیدا نەکراوەو تەنها بۆ شوێنکەوتنی ئیمامەکەی بووە، بەڵام (وَيُحْسَبُ رُكُوعُهُ الأَوَّلُ) ڕوکووعی ڕەکعەتی یەکەمی بۆ بە ڕوکن دەژمێردرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەویان لە ڕیزی خۆیدا کراوە، کەوابو: (فَرَكْعَتُهُ) ڕەکعەتەکەی مەئموم (مُلَفَّقَةٌ) لێکدراوە (مِنْ رُكُوعِ الأُولَى) لە ڕوکووعەکەیڕەکعەتییەکەمو (وَسُجُودِالثَّانِيةِ) لە سوجدەکانیڕەکعەتیدووەم (وَيُدْرِكُ بِهَا الْجُمُعَةَ) بەو ڕەکعەتە لێکدراوە دەگاتە نوێژی جومعەو جومعەی لە دەست ناچێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: لە دوای سەلامدانەوەی ئیمام هەڵدەستێتەوە تەنها ڕەکعەتێکیتر دەکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
(فَلَوْ سَجَدَ) جا ئەگەر ئەو مەئموومە بە قەسدی سوجدەی برد (عَلَىتَرتِيبِ نَفْسِهِ) لە سەر ڕیزی نوێژەکەی خۆی، واتە: هەڵنەستاوە لەگەڵ ئیمامەکەی ڕوکووع ببا (عَالِماً) مەئموومەکەش زانا بوو و دەیزانی (بِأَنَّ وَاجِبَهُ الْمُتَابَعَةُ) واجبی وی ئەوەیە: شوێن ئیمامەکەی بکەوێ (بَطَلَتْ صَلاَتُهُ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، چونکە بە گوێرەی شەرع لە شوێنی ڕوکووعدا بە قەسدی سوجدەی بردوە.
بەڵام (وَإِنْ نَسِيَ) ئەگەر لە بیری کردبو (أَوْ جَهِلَ) یان نەیزانی واجبە شوێن ئیمامەکەی بکەوێو ڕوکووع ببا، بۆیێ سوجدەی برد، ئەوە نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەڵام (لَمْ يُحْسَبْ سُجُودُهُ الأَوَّلُ) ئەو دوو سوجدەی جاری یەکەم –کە لە ڕیزینوێژیخۆیدا کردونی– بۆی بە ڕوکنینوێژ ناژمێردرێ، چونکە بە گوێرەی شەرع لە شوێنیخۆیدا نەکراوە (فَإِذَا سَجَدَ

ثَانِياً) ئینجا كە جاری دووەم سوجدەی برد، واتە: هەڵساوەو فاتیحەو ڕوكووعێكی‌تری تەواو كردن‌و سوجدەی برد (حُسِبَ) ئەوەی بۆ بە ڕوكن دەژمێردریۆ دەخرێتە پاڵ ڕەكعەتی یەكەم، واتە: بەو سوجدەیە ڕەكعەتەكەی تەواو دەبێ.

ئینجا (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (إِدْرَاكُ الْجُمُعَةِ) ئەو مەئمومە دەگاتە نوێژی جومعە (بِهَذِهِ الرَّكْعَةِ) بەو ڕەكعەتە: كە بە سوجدەی جاری‌دووەم تەواو كراوە(إِذَا كَمُلَتِ السَّجْدَتَانِ قَبْلَ سَلاَمِ الإِمَامِ، وَلَوْ تَخَلَّفَ بِالسُّجُودِ نَاسِياً حَتَّى رَكَعَ الإِمَامُ لِلثَّانِيَةِ رَكَعَ مَعَهُ عَلَى الْمَذْهَبِ.

(بابُ صَلاةِ الْخَوْفِ)

هِيَ أَنْوَاعٌ: اَلأَوَّلُ: يَكُونُ الْعَدُوُّ فِي الْقِبْلَةِ فَيُرَتِّبُ الإِمَامُ الْقَوْمَ صَفَّيْنِ وَيُصَلِّي بِهِمْ

السَّجْدَتَانِ) بەو مەرجەی هەردوو سوجدەكانی‌جاری‌دووەمی تەواو ببن (قَبْلَ سَلاَمِ الإِمَامِ) پێش ئەوەی ئیمامەكە سەلام بداتەوە.

جا بزانە: ئەوەی‌ڕابردوو، گشتی دەربارەی دواكەوتنی بە هۆی پاڵەپەستە بوو، هەروەها (وَلَوْ تَخَلَّفَ بِالسُّجُودِ) ئەگەر مەئمووم بە سوجدەی‌ڕەكعەتی‌یەكەم لە ئیمامەكەی دواكەوت (نَاسِياً) لە حاڵەتێكدا: كە لە بیری كردبو سوجدە ببا، یان بە هۆی نەخۆشی، یان سستی دوا كەوتبو و سوجدەی نەبرد (حَتَّى رَكَعَ الإِمَامُ) تا ئیمامەكە ڕوكووعی برد (لِلثَّانِيَةِ) بۆ ڕەكعەتی‌دووەم، ئەوە (رَكَعَ مَعَهُ) واجبە: هەڵسێتەوە لەگەڵ ئیمامەكەی‌دا ڕوكووع ببا (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی‌ڕاستی‌مەزهەب، ئینجا كە لە دوای فاتیحەو ڕوكووعی ڕەكعەتی دووەم سوجدەی برد، بەو سوجدەیە ڕەكعەتی‌یەكەمی بۆ تەواو دەبێ‌و دەگاتە نوێژی جومعە، كەوابو: لە دوای سەلامدانەوەی ئیمام هەڵدەستێتەوە ڕەكعەتێكی‌تر دەكا.

ئینجا بزانە ئەو پاڵەپەستەو دواكەوتنە لە گشت نوێژەكانی‌تریشدا دێتە جێ، بەڵام چونكە لە نوێژی جومعەدا زیاتر ڕوو دەداو لقی زیاتری لێ بڵاودەبێتەوە، بۆیێ لە باسی جومعەدا باس كراوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە. وَصَلَّىاللهُ وَسَلَّمَ عَلَىسَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعين، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

﴿ بابُ صَلاةِ الْخَوْفِ: **باسی چۆنیەتی نوێژی‌ترس** ﴾

بزانە: نوێژی كاتی‌ترس هەر وەكو كاتەكانی‌ترە: لە ڕوكنەكان‌و لە مەرجەكان‌و لە سوننەتەكاندا، بەڵام چەند شتێكی‌تایبەتی لە نوێژی كاتی‌ترسدا هەیە لەو حاڵەتەی بە جەماعەت دەكرێ: لێرەدا باس دەكرێن‌و لە كاتەكانی‌تردا ڕێگەیان نادرێ (هِيَ) نوێژەكانی‌ترس (أَنْوَاعٌ) شانزە جۆری هەنە، لە قورئان‌و لە حەدیسدا بەڵگەیان هەیەو ئیمامی(الشافعي) سێ جۆری لێ هەڵبژاردون‌و بە درێژی قسەی لێكردوون، بەڵام لە

(منهاج)دا چوار جۆر گوتراون:

(الأَوَّلُ) جۆرییەکەمی نوێژیترس ئەمەیە: (يَكُونُ الْعَدُوُّ فِيالْقِبْلَةِ) دوژمـن لـە لای قیبلـە بێو هیچ شتێکیش نەبێتە پەردە لە نێوان لەشکری موسڵمانانو دوژمنەکەدا (فَيُرَتِّبُ الإِمَـامُ الْقَوْمَ صَفَّيْنِ) ئیمامینوێژ مەئموومەکان دەکاتە دوو ڕیزو پێکەوە نوێژیان پـێ دادەبەسـتێ (وَيُصَـلِّي بِهِـمْ) نوێـژ بـە هـەردوو ڕیزەکـان دەکـا، تـا هـەموویان پێکـەوە لـە ڕوکـووعی فَإِذَا سَجَدَ سَجَدَ مَعَهُ صَفٌّ سَجْدَتَيْهِ وَحَرَسَ صَفٌّ فَإِذَا قَامُوا سَجَدَ مَنْ حَرَسَ وَلَحِقُوهُ، وَسَجَدَ مَعَهُ فِالثَّانِيَةِ منْ حَرَسَ أَوَّلاً وَحَرَسَ الآخَرُونَ، فَإِذا جَلَسَ سَجَدَ مَنْ حَرَسَ وَتَشَهَّدَ بِالصَّفَّيْنِ وَسَلَّمَ، وَهَذِهِ صَلاَةُ رَسُولِ اللهِﷺ، بِعُسْفَانَ، وَلَوْ حَرَسَ فِيهِمَا فِرْقَتَا صَفٍّ جَازَ، وَكَذَا فِرْقَةٌ فِالأَصَحِّ. اَلثَّانِي: يَكُونُ فِي غَيْرِهَا فَيُصَلِّي مَرَّتَيْنِ كُلَّ مَرَّةٍ بِفِرْقَةٍ،

ڕەکعەتییەکـەم هەڵدەسـتنەوە، ئینجـا (فَـإِذَا سَـجَدَ) هـەر کاتێـك ئیمامەکـە لـە ڕەکعەتییەکەمدا سوجدەی برد (سَجَدَ مَعَهُ صَفٌّ سَجْدَتَيْهِ) ڕیزییەکەم لەگەڵ ئیمامەکەدا هەردوو سوجدەکان دەبـاو (وَحَـرَسَ صَـفٌّ) ڕیزیـدووەمیش لـە هەڵسـانەوەی ڕوکووعـدا دەمێنێتەوەو چاودێری دوژمن دەکا، ئینجا (فَإِذَا قَامُوا) هەر کاتێك ئیمامو ڕیزییەکەم لە سوجدە هەڵسانەوە (سَجَدَ مَنْ حَرَسَ) ئەو کاتە ڕیزیدووەم–کە چاودێریدوژمنی کردبو– سوجدە دەباو (وَلَحِقُوهُ) لە ڕاوەستانی ڕەکعەتیدووەم دەگەنەوە ئیمـام، تـاکو گشـتیان پێکەوە فاتیحە بخوێننو پێکەوە بڕۆنە ڕوکووعو پێکەوە لە ڕوکووع هەڵبستنەوە، ئینجا ئیمام دەڕواتە سوجدەی ڕەکعەتیدووەم (وَسَجَدَ مَعَهُ فِيالثَّانِيَـةِ) لـە ڕەکعـەتی دووەمـدا لەگەڵ ئیمام سوجدە دەبەن (مَنْ حَـرَسَ أَوَّلاً) ئەوانـەی لـە ڕەکعـەتی یەکەمـدا چـاودێری دوژمنیان کردبو (وَحَرَسَ الآخَرُونَ) مەئموومەکانی ڕیزەکەیتر–ئەم جارە– لە ڕاوەستانی ڕوکووعدا چاودێری دەکەن (فَإِذَا جَلَسَ) جا کە ئیمام بۆ تەحیات دانیشت (سَجَدَ مَنْ حَرَسَ) ئەوکاتە ئەو ڕیزەی چاودێریی کردبو سوجدە دەباو (وَتَشَـهَّدَ بِالصَّـفَّيْنِ) پێکـەوە ئیمـام تەحیات بە هەردوو ڕیزەکـان دەخوێنـێو (وَسَـلَّمَ) پێکـەوە سـەلام بـە هـەردوو ڕیزەکـان دەداتەوە.

(وَهَذِهِ) ئەو شێوەیە (صَلاَةُ رَسُولِ اللهِﷺ) شێوەی نوێژی پێغەمبەرﷺ بوو (بِعُسْـفَانَ) لـە گوندی (عوسفان)، کە لە (صحیح مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

ئینجا بزانە: مەرج نیە مەئموومەکانی ڕیزەکە گشتیان تێکڕا چاودێری بکەن، بەڵکو (وَلَـوْ حَرَسَ فِيهِمَا) ئەگەر چاودێری کرد لە هەردوو ڕەکعەتەکاندا (فِرْقَتَا صَفٍّ) دوو چین لە یەك ڕیزدا بە نۆبەت (جَازَ) دروستە (وَكَذَا فِرْقَةٌ) هەروەها دروستە: لـە هـەردوو ڕەکعەتەکانـدا تەنها یەك چین–بە بێ نۆبەت– چاودێری بکا (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە

مەبەستی چاودێریکردن دێتە جێ، ئینجا بزانە: ئەگەر نوێژەکە لە دوو ڕەکعەتیش زیاتر بێ، هەمان بڕیاریڕابردووی بۆ دەدرێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(اَلثَّانِي) جۆریدووەمی نوێژیترس ئەمەیە: (يَكُونُ فِي غَيْرِهَا) دوژمن لە لایەکیتری –جگە لە قیبلە– بێ، یان لە لای قیبلە بێ، بەڵام پەردە لە نێواندا هەبێ، لەو حاڵەتەدا ئیمام لەشکرەکە دەکاتە دوو کۆمەڵ، ئینجا (فَيُصَلِّي مَرَّتَيْنِ) ئیمام دوو جار نوێژەکە دەکا: (كُلَّ مَرَّةٍ بِفِرْقَةٍ) هەر جارێك بە پێشنوێژی بۆ کۆمەڵێك، واتە: کۆمەڵێك چاودێری

وَهَذِهِ صَلاَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِبَطْنِ نَخْلٍ. أَوْ تَقِفُ فِرْقَةٌ فِي وَجْهِهِ وَيُصَلِّي بِفِرْقَةٍ رَكْعَةً فَإِذَا قَامَ لِلثَّانِيَةِ فَارَقَتْهُ وَأَتَمَّتْ وَذَهَبَتْ إِلَى وَجْهِهِ وَجَاءَ الْوَاقِفُونَ فَاقْتَدَوْا بِهِ فَصَلَّى بِهِمُ الثَّانِيَةَ، فَإِذَا جَلَسَ لِلتَّشَهُّدِ قَامُوا فَأَتَمُّوا ثَانِيَتَهُمْ

دوژمن دەکاو کۆمەڵەکەیتریش نوێژەکە بە تەواوی لە پشت ئیمامەکە دەکا، ئینجا کە سەلامیان داوە، ئەم کۆمەڵە دەچێتە بەرامبەر دوژمن بۆ چاودێری، کۆمەڵەچاودێرەکەش دێتەوەو ئیمامەکە دووبارە ئەو نوێژە بە پێشنوێژی بۆ ئەوانیش دەکا، بەڵام ئەم نوێژەی دووەم بۆ ئیمام بە سوننەت دادەندرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَهَذِهِ صَلاَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِبَطْنِ نَخْلٍ) رواه الشيخان، ئەوەش شێوەی نوێژیپێغەمبەرﷺ بوو لە (بَطْنِ نَخْلٍ): کە شوێنێکە لە خاکی(نجد).

ئینجا بزانە: ئەگەر بگونجێ ئیمامێکیتر –کە ئەو نوێژەی نەکردبێ– پێشنوێژی بە کۆمەڵی دووەم بکا، ئەوە خێرترە، نەوەك نوێژی واجب لە پشت ئەو ئیمامە بکەن: کە نوێژێکی سوننەت دەکا، واتە پێغەمبەرﷺ بۆیێ ئەو جۆرە نوێژەی کرد، چونکە سەحابەکانﷺ دڵیان نەدەهات نوێژ لە پشت کەسێکیتر بکەنو پێغەمبەریشﷺ لە نێوانیاندا بێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

جۆریسێیەمی نوێژیترس ئەمەیە: دوژمن لە لایەکیتری –جگە لە قیبلە– بێ، ئینجا ئیمام لەشکرەکە دەکاتە دوو کۆمەڵ، ئینجا: یان وەك جۆریدووەم دوو جار پێشنوێژییان بۆ دەکا (أَوْ) یان تەنها یەك جار نوێژەکە دەکاو هەر لەو نوێژەدا پێشنوێژی بۆ هەردوو کۆمەڵەکان دەکا، بەم جۆرە: (تَقِفُ فِرْقَةٌ فِي وَجْهِهِ) کۆمەڵێك لە ڕووی دوژمن دەوەستێو چاودێری دەکا (وَيُصَلِّي بِفِرْقَةٍ رَكْعَةً) ئیمامەکەش ڕەکعەتێیەکەم –بە پێشنوێژی– بە کۆمەڵەکەیتر دەکا، ئینجا (فَإِذَا قَامَ لِلثَّانِيَةِ) هەر کاتێك ئیمام بۆ ڕەکعەتیدووەم هەڵساوە (فَارَقَتْهُ) ئەو کۆمەڵە –بە دڵ– نیەتی جیابوونەوە دێنێو (وَأَتَمَّتْ) سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو دەکاو سەلام دەداتەوە، ئینجا (وَذَهَبَتْ إِلَى وَجْهِهِ) دەڕواتە بەرامبەر دوژمنو چاودێری دەکا، ئیمامەکەش لە ڕاوەستانی ڕەکعەتیدووەمدا هەر چاوەڕوانی کۆمەڵەکەیتر

دەکا، جا ئەوانە جێگەیخۆیان دەگرنو (وَجاءَ الْوَاقِفُونَ) ئەوانەش کە تا ئێستا لە بەرامبەر دوژمن وەستابون ئەوانیش دێن (فَاقْتَدَوْا بِهِ) لە ڕەکعەتیدووەمدا ئیقتیدا بە ئیمامەکە دەکەنو نوێژی لە پشت دادەبەستن (فَصَلَّى بِهِمُ الثَّانِيَةَ) جا ئیمام ڕەکعەتیدووەمیش–بە پێشنوێژی– بۆ ئەوانیش دەکا (فَإِذَا جَلَسَ لِلتَّشَهُّدِ) جا کە ئیمامەکە بۆ تەحیات دانیشت (قَامُوا) ئەوان بۆ ڕەکعەتیدووەم هەڵدەستنەوە پێوەو ئیمامەکەش لە تەحیاتدا چاوەڕوانیان دەکا (فَأَتَمُّوا ثَانِيَتَهُمْ) ئەوانیش ڕەکعەتیدووەمی خۆیان تەواو دەکەنو وَلَحِقُوهُ وَسَلَّمَ بِهِمْ، وَهَذِهِ صَلاَةُ رَسُولِ اللهِﷺ بِذَاتِ الرِّقَاعِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهَا أَفْضَلُ مِنْ بَطْنِ نَخْلٍ، وَيَقْرَأُ الإِمَامُ فِي إِنْتِظَارِهِ الثَّانِيَةَ وَيَتَشَهَّدُ، وَفِي قَوْلٍ يُؤَخِّرُ لِتَلْحَقَهُ، فَإِنْ صَلَّى مَغْرِباً فَبِفِرْقَةٍ رَكْعَتَيْنِ، وَبِالثَّانِيَةِ رَكْعَةً،

(وَلَحِقُوهُ) لە تەحیاتدا دەگەنەوە ئیمامەکەو تەحیات دەخوێننو (وَسَلَّمَ بِهِمْ) ئیمام لەگەڵ ئەوان پێکەوە سەلام دەدەنەوە.

(وَهَذِهِ صَلاَةُ رَسُولِ اللهِﷺ بِذَاتِ الرِّقَاعِ) رواه الشيخان، ئەوەش شێوەی نوێژی پێغەمبەرﷺ بوو لە (ذَاتِ الرِّقَاعِ) هەر لە خاکی(نجد)، جا (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەیڕاستتر (أَنَّهَا) ئەو جۆرەی سێیەم (أَفْضَلُ) خێرترە (مِنْ بَطْنِ نَخْلٍ) لە جۆریدووەمی(بطن نخل)، چونکە ئەم جۆرەی سێیەم نوێژی واجب لە پشت سوننەتکەری تێدا نیەو سوکترەو یەکسانترە؟ چونکە کۆمەڵێك خێری (الله أكبر)ی نوێژدابەستنی لەگەڵ ئیمامدا وەدەست دێنێو کۆمەڵێکیش خێری سەلامدانەوەی لەگەڵ ئیمامدا وەدەست دێنێ.

کەوابو: لەم جۆرەی سێیەمدا (وَيَقْرَأُ الإِمَامُ) ئیمام لە ڕەکعەتی دووەمدا فاتیحەو سوڕەتێکی درێژ دەخوێنێ (فِي إِنْتِظَارِهِ الثَّانِيَةَ) لەو حاڵەتەی چاوەڕوانی کۆمەڵیدووەم دەکا، تاکو وێبرابگەن (وَيَتَشَهَّدُ) هەروەهاش تەحیات دەخوێنێو لە دوای تەحیات دوعا دەکا، تا کۆمەڵی دووەم ڕەکعەتی دووەمی خۆیان تەواو دەکەن (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: لەو چاوەڕوانکردنەدا زیکر دەکا، واتە: فاتیحەو تەحیات ناخوێنێ، بەڵکو (يُؤَخِّرُ) خوێندنی فاتیحەو تەحیات دوا دێخێ (لِتَلْحَقَهُ) تا ئەو کاتەی کۆمەڵی دووەم دەیگاتێو لەگەڵ کۆمەڵەکەدا دەخوێنێ.

ئینجا بزانە: ئەو نوێژەیترس بۆ ئەوەیە: گشتیان خێریجەماعەتیان بگاتێ، چونکە ئەگەر گشتیان نوێژەکە بە تەنهاش بکەن، هەر دروستە، هەروەها پێویستە جەماعەتەکەش لە شوێنێکی وەهادا بکرێ: چەکی دوژمن نەیانگرێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها بزانە: ئەوە دەربارەی نوێژی دوو ڕەکعەتی بوو: وەك نوێژی سبەینێو چوار

ڕەکعەتیی کورتکراوە، بەڵام (فَإِنْ صَلَّى مَغْرِباً) ئەگەر هەر بەو جۆرەی سێیەم پێشنوێژی مەغریبی کرد (فَبِفِرْقَةٍ رَكْعَتَيْنِ) دوو ڕەکعەت–بە پێشنوێژی– بۆ کۆمەڵێك دەکاو (وَبِالثَّانِيَةِ رَكْعَةً) بۆ کۆمەڵی دووەمیش ڕەکعەتێك–بە پێشنوێژی– دەکا، واتە: ڕەکعەتی یەکەمو دووەم–بە پێشنوێژی– بۆ کۆمەڵێك دەکاو کۆمەڵەکە تەحیاتی یەکەم لەگەڵ ئیمامدا دەخوێنێ، ئینجا کە ئیمام هەڵساوە پێوە کۆمەڵەکە–بە دڵ– نیەتی جیابوونەوە دێنێو سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو دەکاو سەلام دەداتەوەو دەڕواتە بەرامبەر دوژمن، ئینجا

وَهُوَ أَفْضَلُ مِنْ عَكْسِهِ فِي الأَظْهَرِ، وَيَنْتَظِرُ فِي تَشَهُّدِهِ أَوْ قِيَامِ الثَّالِثَةِ، وَهُوَ أَفْضَلُ فِي الأَصَحِّ، أَوْ رُبَاعِيَّةً فَبِكُلٍّ رَكْعَتَيْنِ، فَلَوْ صَلَّى بِكُلِّ فِرْقَةٍ رَكْعَةً صَحَّتْ صَلاَةُ الْجَمِيعِ فِي الأَظْهَرِ، وَسَهْوُ كُلِّ فِرْقَةٍ مَحْمُولٌ فِي أُولاَهُمْ،

کۆمەڵی دووەمیش دێو لە ڕاوەستانی ڕەکعەتیسێیەمدا ئیقتیدا بە ئیمامەکە دەکا، ئیمامەکەش ئەو ڕەکعەتەی سێیەم بە پێشنوێژی بۆ ئەو کۆمەڵە دووەمە دەکا، ئینجا کە ئیمام بۆ تەحیاتی ئاخیر دانیشت کۆمەڵەکە هەڵدەستەوە پێوەو ئیمامەکەش لە تەحیاتی ئاخیردا هەر چاوەڕوان دەکا، تا کۆمەڵەکە دوو ڕەکعەتەکەیتریش تەواو دەکاو لە تەحیاتدا دەگاتەوە ئیمامەکەو پێکەوە سەلام دەدەنەوە.

(وَهُوَ) ئەو جۆرەی ڕابرا (أَفْضَلُ) خێرترە (مِنْ عَكْسِهِ) لە پێچەوانەکەی کە دەفەرموێ: ڕەکعەتێك بە کۆمەڵی یەکەم دەکاو دوو ڕەکعەت بە کۆمەڵی دووەم دەکا (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بە هێزتردا (وَيَنْتَظِرُ) ئیمام چاوەڕوانی کۆمەڵی دووەم دەکا (فِي تَشَهُّدِهِ) یان لە تەحیاتی یەکەمیدا (أَوْ قِيَامِ الثَّالِثَةِ) یان لە ڕاوەستانی ڕەکعەتی سێیەمدا (وَهُوَ أَفْضَلُ) چاوەڕوانکردن لە ڕاوەستاندا خێرترە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(أَوْ رُبَاعِيَّةً) یان ئەگەر–بە پێشنوێژی– نوێژێکی چوار ڕەکعەتیی کرد (فَبِكُلٍّ رَكْعَتَيْنِ) دوو ڕەکعەت–بە پێشنوێژی– بۆ هەر کۆمەڵێك لە دوو کۆمەڵەکە دەکا، واتە: ڕەکعەتی یەکەمو دووەم–بە پێشنوێژی– بۆ کۆمەڵی یەکەم دەکاو لە دوای تەحیاتی یەکەم ئەو کۆمەڵە–بە دڵ– نیەتی جیابوونەوە دێنێو سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو دەکاو سەلام دەداتەوەو دەچێتە بەرامبەر دوژمن، ئیمامەکەش لە ڕاوەستانی ڕەکعەتی سێیەمدا هەر چاوەڕوان دەکا، تا کۆمەڵی دووەم دێو ئیقتیدا بە ئیمام دەکاو دوو ڕەکعەت لە پشت ئیمام دەکاو لەگەڵ ئیمام تەحیات دەخوێنێ، ئینجا کۆمەڵەکە هەڵدەستێتەوەو ئیمامەکەش لە تەحیات چاوەڕوانیان دەکاو کۆمەڵەکەش دوو ڕەکعەتەکەیتر تەواو دەکاو دەگاتەوە ئیمامو پێکەوە سەلام دەدەنەوە.

(فَلَوْ صَلَّى بِكُلِّ فِرْقَةٍ رَكْعَةً) ئەگەر لە نوێژی چوار ڕەکعەتیدا ئیمام لەشکرەکە بکاتە چوار

کۆمەڵو هەر ڕەکعەتێك–بە پێشنوێژی– بۆ کۆمەڵێك بکا (صَحَّتْ صَلاَةُ الْجَمِيعِ) نوێژی گشتیان دروست دەبێ (فِیالأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، هەروەها لە نوێژی مەغریبیشدا دروستە: لەشکرەکە بکاتە سێ کۆمەڵو هەر ڕەکعەتێك بە پێشنوێژی بۆ کۆمەڵێك بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَسَهْوُ كُلِّ فِرْقَةٍ) سەهووی هەر کۆمەڵێك لە دوو کۆمەڵەکە (مَحْمُولٌ فِی أُولاَهُمْ) لە ڕەکعەتی یەکەمیاندا ئیمام هەڵیدەگرێ، کەواتە: هیچ کۆمەڵێك–بە هۆی ئەو سەهووەی لە ڕەکعەتی

وَكَذَا ثَانِيَةُالثَّانِيَةِ فِیالأَصَحِّ لاَ ثَانِيَةُالأُولَى، وَسَهْوُهُ فِیالأُولَى يَلْحَقُ الْجَمِيعَ، وَفِیالثَّانِيَةِ لاَ يَلْحَقُ الأَوَّلِينَ، وَيُسَنُّ حَمْلُ السِّلاَحِ فِی هَذِهِ الأَنْوَاعِ، وَفِی قَوْلٍ يَجِبُ.

یەکەمیدا کردوویەتی– نابێ سوجدەی سەهوو ببەن، چونکە لە کاتی سەهووەکە لە حاڵەتی ئیقتیدادا بونە (وَكَذَا ثَانِيَةُالثَّانِيَةِ) هەروەها سەهووی ڕەکعەتی دووەمی کۆمەڵەکەی دووەم ئەویش ئیمام هەڵیدەگرێ (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە هێشتا هەر لە حاڵەتی ئیقتیدادانەو ئیمام لە تەحیاتدا چاوەڕوانیان دەکا (لاَ ثَانِيَةُالأُولَى) بەڵام سەهووی ڕەکعەتی دووەمی کۆمەڵەکەی یەکەم ئیمام هەڵیناگرێ، چونکە لە دوای نیەتی جیابوونەوە سەهوویان کردوەو لە حاڵەتی ئیقتیدادا نەبوە، کەوابو: بۆ خۆیان سوجدەی سەهوو دەبەن.

(وَسَهْوُهُ فِیالأُولَى) سەهووی ئیمام لە ڕەکعەتییەکەمدا (يَلْحَقُ الْجَمِيعَ) دەگاتە گشتیان، واتە: ئەگەر ئیمام لە ڕەکعەتییەکەمیدا سەهووی کرد، سوننەتە: کۆمەڵیەکەم پێش سەلامدانەوەی خۆی سوجدەی سەهوو ببا، کۆمەڵیدووەمیش لەگەڵ ئیمام سوجدەی سەهوو دەبا (وَفِی الثَّانِيَةِ) سەهوویئیمام لە ڕەکعەتیدووەمدا (لاَ يَلْحَقُ الأَوَّلِينَ) ناگاتە مەئمومەکانی کۆمەڵییەکەم، چونکە پێش سەهووکردنی ئیمام نیەتی جیابوونەوەیان هێناوە، بەڵام دەگاتە کۆمەڵیدووەم، کەوابو: لەگەڵ ئیمامدا سوجدەی سەهوو دەبەن.

(وَيُسَنُّ) سوننەتە: بۆ ئەو کەسەی نوێژیترس دەکا (حَمْلُ السِّلاَحِ) چەك هەڵبگرێ (فِی هَذِهِ الأَنْوَاعِ) لە هەر سێك جۆرەکەی نوێژیترسدا (وَفِی قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (يَجِبُ) واجبە: لە نوێژیترسدا چەك هەڵبگرێ، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ﴾ با کۆمەڵێکی سەحابەکان لەگەڵ تۆدا ڕابوەستن نوێژ بکەنو چەکەکەی خۆیان بە دەستەوە بگرن. بەڵام فەرموودەی بەهێز ئەو فەرمانەی بە سوننەت داناوە.

ئینجا بزانە: مەرجە: چەکەکە پاك بێو ڕێگەی هیچ ڕوکنێکی نوێژ نەگرێ، چونکە ئەگەر چەکەکە پیس بوبێ، یان ڕێگەی ڕوکوع، یان سوجدە بگرێ، ئەو کاتە هەڵگرتنی حەڕامەو

نوێژ بەتاڵ دەکا، هەروەها ناپەسندە: هەڵگرتنی ئەو جۆرە چەکەی نوێژکەرەکانیتر ئازار دەدا.

هەروەها بزانە: ئەگەر مەترسی شکانو لەناوچوون هەبێ، ئەو کاتە چەك هەڵگرتن واجبەو دانانی حەرامە، بەڵام ئەگەر مەترسی نەبو، ئەو کاتە دانانی ناپەسندە، جامەبەست لە هەڵگرتنی چەك–لە نوێژیترسدا– ئەوەیە: بە ئاسانی دەستی بگاتێ، کەوابو: جیاوازی نیە بە شانیەوە بێ، یان لەبەردەستی دابنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە.

اَلرَّابِعُ: أَنْ يَلْتَحِمَ الْقِتَالُ أَوْ يَشْتَدَّ الْخَوْفُ فَيُصَلِّي كَيْفَ أَمْكَنَ رَاكِباً وَمَاشِياً، وَيُعْذَرُ فِي تَرْكِ الْقِبْلَةِ وَكَذَا الأَعْمَالِ الْكَثِيرَةِ لِحَاجَةٍ فِالأصَحِّ، لاَ صِيَاحٍ، وَيُلْقِالسِّلاَحَ إِذَا دُمِيَ، فَإِنْ عَجَزَ أَمْسَكَهُ، وَلاَ قَضَاءَ فِالأَظْهَرِ،

(اَلرَّابِعُ) چوارەمین جۆری نوێژیترس ئەمەیە: کە لە حاڵەتیترسی بەهێزدا دەکرێ: وەك (أَنْ يَلْتَحِمَ الْقِتَالُ) جەنگاوەرەکان لە جەنگدا لەگەڵ دوژمن تێکەڵ بنو نەگونجێ واز لە جەنگ بێنن (أَوْ يَشْتَدَّ الْخَوْفُ) یان ترس زۆر بە هێز بێو بترسێن–ئەگەر ببنە دوو کۆمەڵ– دوژمن هێرش بکاتە سەریان، کەوابو: لەو حاڵەتەدا (فَيُصَلِّي) واجبە: گشت کەسێك نوێژە واجبەکان بکا (كَيْفَ أَمْكَنَ) بە هەر چۆنیەتییێکی بگونجێ: (رَاكِباً) بە سواریو (وَمَاشِياً) بە پیادەیی، واتە: لەو حاڵەتانەدا دروست نیە: نوێژەکە لە کاتی خۆی دوا بێخێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿(فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالاً أَوْ رُكْبَانًا). قالَ ابن عمر رَضِىاللهُ عَنْهُما فِي تَفْسيرها: (مُسْتَقْبِلِالْقِبْلَةِ وَغَيْرَ مُسْتَقْبِلِيهَا)﴾رواه البخاري، ئەگەر ترسان، نوێژەکەتان بکەن بە پیادەیی، یان بە سواری، جا ڕووتان لە قیبلە بێ، یان نا.

ئینجا هەر بە بەڵگەی ئایەتەکە (وَيُعْذَرُ) جەنگاوەر عوزری دەدرێتێ (فِي تَرْكِ الْقِبْلَةِ) لە وازلێهێنانی قیبلەدا، واتە: ئەگەر بە هۆی جەنگ نەیتوانی ڕوو لە قیبلە بکا، نوێژەکەی دروست دەبێ، هەرچەند لە حاڵەتی نوێژدابەستنو ڕوکووعو سوجدەشدا ڕوو لە قیبلە نەکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَكَذَا الأَعْمَالِ الْكَثِيرَةِ) هەروەها عوزری دەدرێتێ لە کردارە زۆرەکاندا: وەك لێدانو چەك هاویشتنو غاردانو ئەو جۆرە کردارانە (لِحَاجَةٍ) بە هۆی پێویستی جەنگ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، واتە: ئەگەر ئەو کردەوە زۆرانەی بە هۆی پێویستی جەنگ نەبون، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(لاَ صِيَاحٍ) بەڵام عوزری نادرێتێ لە نەعرەتە لێدانو هاوارکردنو قسە کردن، واتە: هەر یەکێك لەوانە ئەگەر بە قەسدی بێو دوو پیتی لێ ئاشکرا ببێ، نوێژەکەی بەتاڵ دەکەن،

هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَيُلْقِي‌السِّلَاحَ) واجبە: جەنگاوەر چەكەكەی دابنێ (إِذَا دُمِيَ) هەر كاتێك چەكەكەی خوێناوی بو، یان بە پیسیەكی‌تر پیس بو: خوێنەكەو پیسیەكەش لەبەر زۆری لێیان نەدەبوردرا (فَإِنْ عَجَزَ) بەڵام ئەگەر توانای دانانی نەبو؟ چونكە ناچار بو هەڵیبگرێ (أَمْسَكَهُ) چەكە پیسبووەكەی بە دەستیەوە دەگرێو نوێژەكەی دەكا (وَلَاَ قَضَاءَ) دووبارەكردنەوەشی لە سەر نیە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بە هێزتردا، بەڵام لە سەرچاوەكاندا

وَإِنْ عَجَزَ عَنْ رُكُوعٍ أَوْ سُجُودٍ أَوْمَأَ،

وَلَهُ ذَا النَّوْعُ فِي كُلِّ قِتَالٍ وَهَزِيمَةٍ مُبَاحَيْنِ، وَهَرَبٍ وَغَرِيمٍ عِنْدَ الإِعْسَارِ وَخَوْفِ حَبْسِهِ، وَالأَصَحُّ مَنْعُهُ لِمُحْرِمٍ خَاف فوْت الحَجِّ،

پشتیان بەم فەرموودەیە نەبەستوە، بەڵكو ئەو فەرموودەیان بە بەهێزتر داناوە: كە بە هۆی ئەو پیسیە دووبارەكردنەوەی نوێژەكە واجبە، چونكە مەرجی پاكی‌ی ناتەواوە.

(وَإِنْ عَجَزَ عَنْ رُكُوعٍ أَوْ سُجُودٍ) ئەگەر جەنگاوەرەكە توانای نەبو ڕوكووع، یان سوجدە ببا (أَوْمَأَ) واجبە: ئاماژە بە ڕوكووعو سوجدە بكا (وَالسُّجُودَ أَخْفَضَ) واجبە: سوجدەكەی نزمتر بكا لە ڕوكووعەكەی.

(وَلَهُ) بۆ نوێژكەر دروستە: (ذَا النَّوْعُ) ئەو جۆرە نوێژەی‌چوارەم بكا: كە لە حاڵەتی‌ترسی بە هێزدا دەكرێ (فِي كُلِّ قِتَالٍ) لە حاڵەتی گشت جەنگێكو (وَهَزِيمَةٍ) گشت بەزینێك (مُبَاحَيْنِ) كە جەنگەكەو بەزینەكە هەردووكیان حەڵاڵ بن: وەك بەرگری‌كردن لە ئایینو ماڵو ناموس، جەنگ لە دژی ڕێگرو هەڵگەڕاوەكان لە دەوڵەتی ئیسلامی ڕاستەقینە، هەروەها بەزینی‌موسڵمانان لە بەردەم لەشكرێكی سێ هەندی خۆیان، یان زیاتر، كەواتە: ئەگەر جەنگەكە، یان بەزینەكە حەڵاڵ نەبو ئەو جۆرە نوێژە دروست نیە: وەك جەنگ لە دژی موسڵمانان بە ناهەق، یان جەنگی عەشیرەتو گرۆهەكان بە هۆی ڕەگەز پەرستی‌و دەمارگیری، یان بەزینی موسڵمانان لە بەردەم لەشكرێكی دوو هەندی خۆیان، یان كەمتر، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَهَرَبٍ) هەروەها ئەو جۆرە نوێژەی‌چوارەمی بۆ دروستە لە حاڵەتی‌هەڵاتندا: (مِنْ حَرِيقٍ) لە ترسی سووتانو (وَسَيْلٍ) لافاو و (وَسَبُعٍ) دڕندەو ستەمكارو (وَغَرِيمٍ) خاوەن قەرز (عِنْدَ الإِعْسَارِ) كە نەبوویی بێو قەرزەكەی پێ‌نەدرێتەوەو (وَخَوْفِ حَبْسِهِ) بشترسێ بەند بكرێ، واتە: ئەو جەنگاوەرو بەزیو و هەڵاتووانەی‌ڕابردوو، چۆن بۆیان بگونجێ نوێژە واجبەكەیان دەكەنو ئاماژە بە ڕوكووعو سوجدە دەكەنو بە ڕێگەی خۆیاندا ڕادەكەن، جا ئەگەر نەگونجا، دروستە ڕوو لە قیبلە نەكەنو هیچیان دووبارەكردنەوەی نوێژەكەیان لە سەر

نیه، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (مَنْعُهُ) ئەو جۆرە نوێژەیچوارەم قەدەغەیەو دروست نیە: (لِمُحْرِمٍ) بۆ ئەو حاجیەی ئیحرامی بەستوەو لە كاتی نوێـژی عیشـادا دەڕواتـە عەرەفـەو (خَافَ فَوْتَ الْحَجِّ) دەترسێ حەجەكەی بفەوتێ، چونكە ئەگەر لە شوێنێك بوەستێ‌و نوێژی عیشا بكا فریای وەستانی (عرفة) ناكەوێ، كەواتە: واجبە: نوێژەكەی دوا بخـاو بـە پەلـە بڕواتە (عرفة)، چونكە قەزاكردنەوەی نوێژ ئاسانترە لە قەزاكردنەوەی حەج، هەروەك لـە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَلَـــوْ صَـــلَّوْا لِـــسَوَادٍ ظَـــنُّوهُ عَـــدُوّاً فَـــبَانَ غَـــيْرُهُ قَـــضَوْا فِـــى الأَظْهَـــرِ. (فَصْـــــلٌ) يَحْـــــرُمُ عَلَىالرَّجُـــــلِ اِسْـــــتِعْمَالُ الْحَرِيـــــرِ بِفَـــــرْشٍ وَغَيْـــــرِهِ، وَيَحِــلُّ لِلْمَــرْأَةِ لُبْسُــهُ، وَالأَصَــحُّ تَحْــرِيمُ اِفْتِرَاشِــهَا، وَأَنَّ لِلْــوَلِيِّ إِلْبَاسَــهُ الصَّــبِيَّ، قُلْــتُ: اَلأَصَــحُّ حِــلُّ اِفْتِرَاشِــهَا وَبِــهِ قَطَــعَ الْعِرَاقِيُّــونَ وَغَيْــرَهُمْ وَاللهُ أَعْلَــمُ. وَيَجُوزُ لِلرَّجُلِ لُبْسُهُ لِلضَّرُورَةِ كَحَرٍّ وَبَرْدٍ مُهْلِكَيْنِ أَوْ فَجْأَةِ حَرْبٍ وَلَمْ يَجِدْ غَيْرَهُ،

(وَلَوْ صَلَّوْا) ئەگەر ئەو جۆرە نوێژەی چوارەمیان كرد (لِسَوادٍ) لـە ترسـی ڕەشـایەتیەك: وەكو كۆمەڵـە وولاغێك، یـان كۆمەڵـە درەختێكیـان بینـی‌و (ظَنُّـوهُ عَـدُوًّا) وا تێگەیشـتن ڕەشایەتیەكە دوژمنە (فَبَانَ خِلاَفُهُ) جا ئاشكرا بوو: دوژمن نەبو (قَضَوْا) واجبە: نوێژەكە دووبارە بكەنەوە (فِیالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بە هێزتردا، چونكە لە ڕاستیدا هیچ ترسێك نەبوەو ئەوان بە هەڵەدا چوونە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی جل‌و بەرگ ﴾

(يَحْرُمُ عَلَىالرَّجُلِ) لە پیاوی بالغ حەرامە (اسْتِعْمَالُ الْحَرِيرِ) ئاوریشم بەكار بێنێ: (بِفَرْشٍ) وەك بـە ڕاخسـتن بـەكاری بێنـێ بـۆ لـە سـەر خـەوتن‌و دانیشـتن (وَغَيْـرِهِ) هـەروەها بەكارهێنانیتریش: وەك بیكاتە بەرگ، یان شتی پێ دابپۆشێ.
(وَيَحِلُّ لِلْمَرْأَةِ لُبْسُهُ) بۆ ئافرەت حەڵاڵە: بەرگی ئاوریشم دەبەر بكا، بە بەڵگـەی(إجمـاع)، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ هَذَيْنِ–أَيِ الذَّهَبَ وَالْحَرِيرَ– حَرَامٌ عَلَىذُكُورِأُمَّتِي﴾ وفي رواية: ﴿حِلٌّ لِإِنَاثِهَا﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، بـەكارهێنانی زێـڕو ئاوریشـم لـە نێرینەی ئۆممەتم حەرامەو بۆ ئافرەتانی ئۆممەتم حەڵاڵە.
ئینجابزانە: باسی حەرامی زێڕ بۆ پیاوان، لە زەكاتی زێڕو زیودا ڕوون دەكەینەوە، إن شاءَاللهُ تَعَالَى.
(وَالأَصَحُّ) فەرموودەیڕاستتر (تَحْرِيمُ افْتِرَاشِهَا) حەرامە ئافرەت ئاوریشـم ڕابێخـێ، بـەلام ئـەوە بـێ‌هێزە (وَأَنَّ لِلْـوَلِيِّ) لـە فەرموودەیڕاسـتتر: بـۆ سەرپەرشـتكاریمنداڵ دروسـتە (إِلْبَاسَهُ الصَّبِيَّ) بەرگیئاوریشم دەبەر منداڵینێرینە بكا، چونكە داوالێكردنیشەرع منداڵ

ناگرێتەوە (قُلْتُ) ئیمام (النواوي) دەفەرموێ (الأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە (حِلُّ افْتِرَاشِهَا) حەڵاڵە ئافرەت ئاوریشم ڕابێخێ (وَبِهِ قَطَعَ الْعِرَاقِيُّونَ وَغَيْرُهُمْ) بەو فەرموودەیە زانایانی عێراق و ئەوانیتر بڕیارەکەیان بڕاندۆتەوە، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو (وَاللهُ أَعْلَم).

(وَيَجُوزُ لِلرَّجُلِ) بۆ پیاوی بالغ دروستە: (لُبْسُهُ لِلضَّرُورَةِ) بەرگی ئاوریشم دەبەر بکا لە بەر ناچاری (كَحَرّ وَبَرْدٍ مُهْلِكَيْنِ) وەکو گەرمایەك و سەرمایەکی بەهێز: کە گیانی، یان سوودی ئەندامێکی لە دەست بدەن، یان تووشی ئازارێکی زۆری بکەن (أَوْ فَجْأَةِ حَرْبٍ) یان لە ناکاو جەنگێك ڕوو بداو (وَلَمْ يَجِدْ غَيْرَهُ) جگە لە بەرگیئاوریشم هیچیتری دەست نەکەوێ

وَلِلْحَاجَةِ كَجَرَبٍ وَحِكَّةٍ وَدَفْعِ قَمْلٍ، وَلِلْقِتَالِ كَدِيبَاجٍ لاَ يَقُومُ غَيْرُهُ مَقَامَهُ، وَيَحْرُمُ الْمُرَكَّبُ مِنْ إِبْرِيسَمٍ وَغَيْرِهِ إِنْ زَادَ وَزْنُ الإِبْرِيسَمِ، وَيَحِلُّ عَكْسُهُ، وَكَذَا إِنِ اسْتَوَيَا فِي الأَصَحِّ، وَيَحِلُّ مَا طُرِّزَ أَوْ طُرِّفَ بِحَرِيرٍ قَدْرَ الْعَادَةِ،

دەبەری بکا (وَلِلْحَاجَةِ) هەروەها لەبەر پێویستیش دروستە: بەرگی ئاوریشم دەبەر بکا (كَجَرَبٍ) وەکو خروشتیتەڕو (وَحِكَّةٍ) خروشتیوشك، هەروەها پۆشینی عەوڕەت ئەگەر پۆشاکیتری دەست نەکەوێو (وَدَفْعِ قَمْلٍ) بۆ چارەسەری ئەسپێ ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ:أَنَّهُ ﷺ رَخَّصَ لِعَبْدِالرَّحْمَنِ بِن عَوْفٍ وَالزُّبَيْرِ فِي لُبْسِ الْحَرِيرِ لِحِكَّةٍ بِهِمَا﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ ڕێگەیدا: (عبدالرحمن)و (زبیر) رَضِيَاللهُ عَنْهُما بەرگی ئاوریشم دەبەر بکەن، چونکە خروشتیان هەبو.

(وَلِلْقِتَالِ) هەروەها لە حاڵەتی جەنگدا دروستە ئەو جۆرە ئاوریشمە دەبەر بکا: کە چەك کاری لێناکا (كَدِيبَاجٍ) وەکو ئاوریشمی ئەستوور، کە (لاَ يَقُومُ غَيْرُهُ مَقَامَهُ) شتێکیتر لە جێگەی ئەو ئاوریشمە ئەستوورە نەبێ دەبەری بکاو چەك کاری لێنەکا، واتە: چەکی وەکو شمشێرو تیر.

(وَيَحْرُمُ) لە پیاوی نێرینە حەڕامە (الْمُرَكَّبُ) هەر شتێك کە بە تێکەڵاوی دروست کرابێ (مِنْ إِبْرِيسَمٍ) لە ئاوریشمو (وَغَيْرِهِ) شتیتر: وەکو لۆکەو کتانو خوری (إِنْ زَادَ وَزْنُ الإِبْرِيسَمِ) ئەگەر کێشی ئاوریشمەکە زیاتر بێ لە شتەکانیتر (وَيَحِلُّ عَكْسُهُ) بەڵام پێچەوانەکەی حەڵاڵە، واتە: ئەگەر کێشی شتەکان لە ئاوریشمەکە زیاتر بێ.

(وَكَذَا) هەروەها حەڵاڵە (إِنْ اسْتَوَيَا) ئەگەر کێشی ئاوریشمەکەو شتەکان یەکسان بێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍرَضِيَاللهُ عَنْهُما: إِنَّمَا نَهَىالنَّبِيُّﷺ عَنِ الثَّوْبِ الْمُصْمَتِ مِنَ الْحَرِيرِ، فَأَمَّا الْعَلَمُ وَسَدَىالثَّوْبِ مِنَ الْحَرِيرِ فَلاَبَأْسَ بِهِ﴾رواه ابوداود بإسنادصحيح، پێغەمبەرﷺ تەنها ئەو بەرگەی قەدەغە کردوە: کە هەر هەمووی لە ئاوریشم

بێ، بەڵام ئەگەر نەخشی جلەکە، یان ڕایەڵەکەی لە ئاوریشم بێ، حەرام نیە.
(وَيَحِلُّ) حەڵاڵە بۆ پیاوی بالغ (مَا طُرِّزَ) ئەو بەرگەی ڕۆخەکانی تەنها لە ئاوریشم چنراوە، بەو مەرجەی لە چوار پەنجە زیاتر نەبێ، هەروەك لە (صحیح مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.
(أَوْ طُرِّفَ) یان نەخشی لە سەر ڕۆخەکان کراوە (بِحَرِيرٍ) بە داوی ئاوریشم (قَـدْرَ الْعَـادَةِ) بە ئەندازەی عادەتی خەڵك ﴿عَنْ أَسْمَاءَرَضِىاللهُ عَنْهَا—وَقَدْ أَخْرَجَتْ جُبَّةً لَهَا لِبْنَةُ دِيبَاجٍ وَفَرْجَيْهَا مَكْفُوفَيْنِ بِالدِّيبَاجِ— وَقَالَتْ: هَذِهِ جُبَّةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ كَانَ يَلْبَسُهَا، فَنَحْنُ نَغْسِلُهَا لِلْمَرْضَى يُسْتَشْفَى بِهَا﴾رواه مسلم، (أسماء)ی کیژی ئیمامی(أبی‌بکر)رَضِىاللهُ عَنْهُما جوببەیەکی هێنا دەرەوە، پشت ملو ڕۆخەکانی بە ئاوریشم نەخشێندرابوو فەرمووی: ئەمە جوببەکەی

وَلُـبْسُ الثَّـوْبِ الـنَّجِسِ فِىغَيْرِالصَّـلاَةِ وَنَحْوِهَـا، لاَ جِلْـدِ كَلْـبٍ وَخِنْزِيـرٍ إلاَّ لِضَـرُورَةٍ كَفَجْـأَةِ قِتَـالٍ، وَكَـذَا جِلْـدُ الْمَيْتَـةِ فِىالأَصَـحِّ، وَيَحِلُّ الإِسْتِصْبَاحُ بِالدُّهْنِ النَّجِسِ عَلَى الْمَشْهُورِ.

پێغەمبەرە ﷺ کە لە ژیاندا مابوو دەبەری دەکرد، ئێستاش ئێمە بۆ نەخۆشەکان دەیشۆینو ئاوشۆرەکەشی دەدەینە نەخۆشەکانو شیفایان بۆ دێو چاك دەبنەوە.
ئینجا بزانە: ئەو حەدیسە یەکێکە لەو بەڵگانە: کە بەرەکەت وەرگرتن سوننەتە: بە ئاسەواری پیاوچاکانو بە جلەکانیان، واتە: لە دوای مردنیان، هەروەك ئیمامی (النواوي) لە (شرح مسلم)دا ڕوونی کردۆتەوە.
(وَلُبْسُ الثَّوْبِ النَّجِسِ) هەروەها دروستە: دەبەرکردنی بەرگی پیسبوو (فِى غَيْرِالصَّلاَةِ) لە کاتەکانی جگە لە ناو نوێژداو (وَنَحْوِهَا) ئەو شتانەی وکو نوێژن: وەك تەوافی ماڵی‌خواو خوتبەی‌جومعەو سوجدەی (تِلاوَةِ)و (شُكْر)، واتە: چونکە نوێژو ئەوانی‌تر بە بەرگی پیسەوە دروست نابن، هەروەها بەو مەرجەش دروستە بەرگی پیسبوو دەبەر بکا: کە جلەکەو لاشەکەی وشك بن، چونکە ئەگەر جلەکەی، یان لاشەکەی تەڕ بێ، ئەو کاتەش —ئەگەر ناچار نەبێ— دروست نیە دەبەری بکا، هەرچەند لە نوێژو تەوافیشدا نەبێ، چونکە لاشەی پیس دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(لاَ جِلْدِ كَلْبٍ وَخِنْزِيرٍ) بەڵام دروست نیە: پیستەی سەگو بەراز، یان وەچەی یەکێکیان دەبەر بکا، چونکە گڵاوە (إلاَّ لِضَرُورَةٍ) تەنها لە بەر ناچاری نەبێ (كَفَجْأَةِ قِتَالٍ) وەك لە ناکاو جەنگێك ڕوو بدا، یان لە ترسی گەرما و سەرمای بەهێز، ئەو کاتە لە بەر ئەو جۆرە ناچاریانە دروستە پیستەکان دەبەر بکا، بەو مەرجەی هیچ بەرگێکی‌تری دەست نەکەوێ.
(وَكَذَا) هەروەها حەرامە (جِلْدُالْمَيْتَةِ) پیستەی ئاژەڵی‌مردار دەبەر بکا پێش دەباغکردنی (فِى الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە لە بنچینەدا پیسە، کەوابو: هەر کاتێك دەباغ بکرێ دروستە دەبەری بکا، هەروەها

ئەگەر هیچ بەرگێکیتری دەست نەکەوێ، ئەو کاتە لە بەر ناچاری دروستە پیستەی مردار دەبەر بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَحِلُّ الإِسْتِصْبَاحُ) حەلاڵە چرا دابگیرسێنێ (بِالدُّهْنِ النَّجِسِ) بە ڕونی پیسو بە نەفتو گازی پیسبوو (عَلَىالْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی ناسراوی مەزهەب، بەو مەرجەی لە مزگەوتدا نەبێ ﴿عَنْ أَبِىهرَيْرَةَ﴿رضي الله عنه﴾: سُئِلَ النَّبِيُّﷺ عَنِ الْفَأْرَةِ تَقَعُ فِي السَّمْنِ؟ فَقَالَ اِسْتَصْبِحُوا بِهِ أَوْ فَانْتَفِعُوا بِهِ﴾رواه الطحاوي وصححه، پرسیار لە پێغەمبەرﷺ کرا: دەربارەی مشك کە بکەوێتە ناو ڕون؟ فەرمووی: چرای پێ دابگیرسێنن، یان فەرمووی: سوودی لێوەربگرن. هەروەها دروستە: شتی پیسبوو دەرخواردی ئاژەڵ بدرێو هەنگوینی پیسبوو دەرخواردی مێشیهەنگوین بدرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

....

﴿ پاشکۆ: دەربارەی چەند سوننەتێکی جلو بەرگ ﴾

﴿- سوننەتە: مرۆڤی موسڵمان بەردەوام شێوەو سیمای خۆی جوانو پوختە بکاو لاشەو بەرگی خۆی پاكو جوان ڕابگرێو بە گوێرەی هەبوون بەرگی مامناوەنجی دەبەر بکا، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ﴾حديث حسن رواه الترمذي وغيره، خوایگەورە پێی خۆشە نیشانەی نیعمەتیخۆی لە سەر بەندەی خۆی ببینێ.

هەروەها سوننەتە: بە بۆنەی کۆبوونەوەو ئامادەبوون لە دانیشگەی پیاو ماقوڵانو شوێنە گشتیەکان، بەرگی ڕێكو ناودارو ڕێزدار دەبەر بکا ﴿عَنْ أَسْمَاءَ﴿رضي الله عنها﴾: أَنَّهَا أَخْرَجَتْ جُبَّةً مِنْ طَيَالِسَةٍ مَكْفُوفَةَ الْجِيبِ وَالْكُمَّيْنِ بِالدِّيبَاجِ، فَقَالَتْ: هَذِهِ جُبَّةُ رَسُولِ اللهِﷺ كَانَ يَلْبَسُهُ لِلْوَفْدِ وَالْجُمُعَةِ﴾رواه البخاري فيالأدب المفرد، (أسماء) جوببەیەکی هێنا دەرەوە، ڕۆخەکانی بە ئاوریشم نەخشێندرابو و فەرمووی: ئەمە جوببەی پێغەمبەرەﷺ کە لە ژیاندا مابو، بۆ پێشوازی وەفدیمێوانو بۆ خوتبەو نوێژی جومعە دەبەری دەکرد.

﴾- هەروەها سوننەتە: نوێنو ڕایەخی ناوماڵیش بە پاكو ڕێكو پێکی ڕابگرێو ناو ماڵو دەوروبەری ماڵ پاك بکاتەوەو ماوە نەدا: تۆزو زبڵی لێ کۆببێتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ يُحِبُّ الطَّيِّبَ نَظِيفٌ يُحِبُّ النَّظَافَةَ، فَنَظِّفُوا أَفْنِيَتَكُمْ وَلاَ تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ﴾ رواه الترمذي بسندحسن، خوایگەورە پاكو بێعەیبە، پاكو خاوێنیی پێخۆشە، کەوابو: دەوروبەری ماڵەکانتان پاك بکەنەوەو خۆتان وەجولەکەکان مەچوێنن.

کەوابو: سوننەتە: لاشەو جلو بەرگی لە چڵکنی پاك بکاتەوەو خۆی بە شێوەیەکی ناشیرین نەهێنێتە بەر چاو ﴿عَنْ جَابِرٍ﴿رضي الله عنه﴾: رَأَىالنَّبِيُّﷺ رَجُلاً شَعِثاً قَدْ تَفَرَّقَ شَعَرُهُ، فَقَالَ: أَمَا كَانَ هَذَا يَجِدُ مَا يُسَكِّنُ بِهِ شَعَرَهُ، وَرَأَى رَجُلاً آخَرَ عَلَيْهِ ثِيَابٌ وَسِخَةٌ، فَقَالَ: أَمَا كَانَ هَذَا يَجِدُ

مَا يَغْسِلُ بِهِ ثَوْبَهُ﴾رواه ابوداود بسند صالح، پێغەمبەرﷺ پیاوێکی بینی مووەکانی ناڕێكو پەرتو بڵاو بووە، ئینجا فەرمووی: ئەوە هیچی دەست ناکەوێ مووەکانی پێ ڕێك بێخێ. هەروەها پیاوێکیتری بینی بەرگێکی چڵکنی دەبەر دایە، ئینجا فەرمووی: ئەوە هیچی دەست ناکەوێ جلەکەی پێ بشۆرێ.

﴿- هەروەها سوننەتە: مێزەر بنێتە سەر، چونکە لە چەند حەدیسێکی(صحیح)دا هاتووە پێغەمبەرﷺ مێزەری لە سەر بەستوە ﴿عَنْ عُمَر بن حُرَيْثٍ﷛: رَأَيْتُ النَّبِيَّﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ سَوْدَاءُ قَدْ أَرْخَى طَرَفَهَا بَيْنَ كَتِفَيْهِ﴾رواه مسلم وأصحاب السنن، پێغەمبەرمﷺ بینی لە سەر مینبەر ووتاری دەدا، مێزەرێکیڕەشی لە سەری بەستبو و لیچکیمێزەرەکەی بە نێوان هەردوو شانیدا شۆڕ کردبۆوە.

....

ئینجا بزانە: لیچکی مێزەرەکە شۆڕ بکاتەوە، یان شۆڕی نەکاتەوە، هەردووکی یەکسانە، واتە: شۆڕنەکردنەوەی لیچکی مێزەر ناپەسند نیە، چونکە لە هیچ حەدیسێکدا قەدەغە نەکراوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴾- (طَيْلَسَان)، واتە: ئەو چەفیەی لە سەر سەر دادەندرێ، دوو جۆرە: یەکەم: (اَلْمُحَنَّك)، واتە: دەمامککراو، کە لە سەر کولاو، یان لە سەر مێزەر دادەندرێو بەشی زۆری ڕووی پێ دادەپۆشرێو لیچکەی ڕاستەی بە بن چەناگەدا ئەهێندرێتە سەر ئەستۆو دەورە لە هەموو ملی دەداو بە سەر لا سینگی ڕاستەدا شۆڕ دەکرێتەوە، لیچکەکەیتریشی بە سەر لاسینگی چەپەدا شۆڕ دەکرێتەوە، جا ئەم جۆرەی یەکەم بە یەکدەنگی زانایان سوننەتەو چەند حەدیسێکی(صحیح)ی دەرهەق هاتوەو بنچینەیەکی ئەم جۆرە دەمامکە حەدیسەکەی کۆچکردنە، کە حەزرەتی(عائشة) دەفەرموێ: ﴿قَالَ قَائِلٌ لأَبِبَكْرٍ﷛: هَذا رَسُولُ اللهِﷺ مُتَقَنِّعاً﴾رواه البخاري، یەکێك بە ئیمامی(أبوبکر)ی گوت: ها ئەمە پێغەمبەرەﷺ دەمامکی کردوە. هەروەك لە (فتح الباري)دا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: پێی دەگوترێ: (اَلْمُقَوَّر) واتە: ناوبڕکراو، کە هیچ لیچکێکی نەخرێتە بن چەناگە، بەڵکو یەکسەر هەردوو لیچکەکانی شۆڕ بکرێنەوە، جا ئەگەر بەو شێوەیە لە بن مێزەریش دابندرێ، هەر بە بەشێکی ئەم جۆرەیدووەم دادەندرێ، چونکە ئەم جۆرەیدووەم بە یەکدەنگی زانایان (مَكْرُوه) ناپەسندە، چونکە دروشمی ئەو حەفتا هەزار جولەکانەیە: کە لەگەڵ (دَجَّال)دانە، هەروەك لە حەدیسێکدا بە ڕیوایەتی ئیمام (أحمد) هاتووە، لە (تحفة)شدا مەسەلەی (طَيْلَسَان)ی بە درێژی ڕوون کردۆتەوە.

ئەوەش وا دەگەیەنێ: کە ناپەسندە: مرۆڤی موسڵمان لە جلو بەرگدا خۆی وەکافران

بچـوێنێ، چـونكه پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ﴾رواه ابـوداود والطبراني بسند حسن، هەر كەسێك خۆی وەگەڵێك بچوێنێ، ئـەویش یەكێكە لـەم گەلـە.
واتە: لە ڕیزی ئەوان دەژمێردرێ.
﴿– لە جلو پێڵاو داكەندنـدا سـوننەتە: دەسـت بـە لایچـەپەی بكـا، بـۆ دەبـەركردنیش سـوننەتە: دەسـت بـە لایڕاسـتەی بكـا، جـا هـەر كاتێك پێڵاوێك، یـان جلێكـی نـوێی دەبەر كرد، سوننەتە بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ كَسَوْتَنِيهِ، أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِهِ وَخَيْرِ مَا صُنِعَ لَهُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا صُنِعَ لَهُ﴾حـديث صـحيح رواه أصـحاب السـنن، خوایـە حەمدو شوكر تەنها بۆ تۆیە، خوایە تۆ ئەم بەرگەت دەبەر كـردوم (نـاوی جلەكـە دێنـێ) خوایە لێت دەپاڕێمەوە چاكەی ئەم بەرگەم بدەیێو چاكەی ئەو شتەشم بدەیێ كـە بـۆی

....

دروست كراوە، خۆم بە تۆ دەپارێزم لە خراپەی ئەم بەرگەو لە خراپەی ئـەو شـتەش كـە بۆی دروست كراوە.
ئینجا سوننەتە: بەرگە كۆنەكەش بە خێر بداتـە كەسـێك، چـونكە ئـەوها لـە حەدیسـێكی بێهێزدا هاتووەو ئیمامی(الترمذي) گێڕاویەتیەوە، هەروەها سوننەتە پیرۆزبایی لە خاوەنی بەرگە نوێیەكە بكرێو بگوترێ: ﴿تُبْلِي وَيُخْلِفُ اللهُ تَعَالَى﴾رواه البخاري وأصحاب السنن، واتە: ئەم بەرگە كۆن بكەیو خوای گەورە بەرگیتریشت بداتێ.
﴿– بۆ پیاو حەڕامە: دامێنـی جلـەكانی–وەك دامێنـی كـراسو دەلینگـی شـەڵوار– لـە گۆزینگەكانی بەرەو خوارتر درێژ بكا بە مەبەستی دەعیەو لە خۆ ڕازیبوون، بەڵام ئەگەر بە هۆی دەعیە نەبو، ئەو كاتە درێژكردنی دامێنو دەلینگ حەڕام نیە، بەڵكو ناپەسـندە، هەروەك لە (المجموع)و (شرح مسلم)دا فەرموویەتی، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿مَنْ جَرَّ إِزَارَهُ خُيَلاَءَ لَمْ يَنْظُرِاللهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَقَالَ أَبُوبَكْرٍ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ أَحَدَ شِقَّيْ إِزَارِي يَسْتَرْخِي إِلاَّ أَنْ أَتَعَاهَدَ ذَلِكَ مِنْهُ، فَقَالَﷺ: لَسْتَ مِمَّنْ يَصْنَعُهُ خُيَلاَءَ﴾ رواه البخاري، هەر كەسێك لە بەر دەعیە جلیخۆی درێژ بكاو بە زەمیندا ڕایبخشێنێ، خوای گەورە بـە چـاویڕەحمەت تەماشـای ناكـا. ئیمـامی(أبوبكر) فـەرمووی: ئـەی پێغەمبـەریخواﷺ مـن لایـەكی پەشتەماڵەكەم شۆڕ دەبێتەوە مەگەر ئاگاداری بم. پێغەمبەرﷺفەرمووی: تـۆ لـەو جـۆرە پیاوانە نیت: كە بۆ دەعیە وا دەكەن.
ئینجا بزانە: بۆ ئافرەت وەها سوننەتە دامێنی كراسی زۆر شۆڕ بكاتەوە، تا بـە زەمینـدا ڕادەخشێ، هەروەك لە حەدیسی (صحيح)دا هاتووەو (أصحاب السنن) گێڕاویەتیانەوە.
﴿– جگە لە زێڕو زیو و ئاوریشم، دروستە: دەبەركردنی گشت جۆرە بەرگێكو پێڵاوێك، جا هەر ڕەنگێك بێ، بەڵام ڕەنگی سپی لە

گشتی خێرترە، ئینجا بزانە: حەرامە پیاو و ئافرەت خۆ وەیەکتری بچوێنن: لە جل و بەرگ و لە قسەکردن و لە ڕۆیشتن و...هتد ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: لَعَنَ النَّبِيُّ ﷺ الْمُتَشَبِّهِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ، وَالْمُتَشَبِّهَاتِ مِنَ النِّسَاءِ بِالرِّجَالِ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەر ﷺ لەعنەتی لەو پیاوانە کردوە: کە خۆیان وە ئافرەتان دەچوێنن، لەعنەتی لەو ئافرەتانە کردوە: کە خۆیان وە پیاوان دەچوێنن.

- هەروەها حەرامە: ئافرەت بەرگێکی وەها دەبەر بکا: کە کورت بێ و هەموو لاشەی دانەپۆشێ، یان تەنك بێ و لاشەی تێدا دیار بێ، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿صِنْفَانِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ لَمْ أَرَهُمَا: قَوْمٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأَذْنَابِ الْبَقَرِ يَضْرِبُونَ بِهَا النَّاسَ، وَنِسَاءٌ كَاسِيَاتٌ عَارِيَاتٌ مُمِيلاَتٌ مَائِلاَتٌ رُؤُوسُهُنَّ كَأَسْنِمَةِ الْبُخْتِ الْمَائِلَةِ

(بابُ صَلاةِ الْعِيدَيْنِ)

هِيَ سُنَّةٌ وَقِيلَ فَرْضُ كِفَايَةٍ، وَتُشْرَعُ جَمَاعَةً، وَلِلْمُنْفَرِدِ وَالْعَبْدِ وَالْمَرْأَةِ وَالْمُسَافِرِ،

لاَيَدْخُلْنَ الْجَنَّةَ وَلا يَجِدْنَ رِيحَهَا وَإِنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ كَذَاوَكَذَا﴾ رواه مسلم، دوو چین لەوانەی بە ئاگری دۆزەخ سزا دەدرێن من نەمدیون چونکە لە دوای من پەیدا دەبن: یەکەمیان: چینە پیاوێکن قەمچی وەهایان پێیە: وەکو کلکی مانگایە، بەو قەمچییانە لە خەڵکی دەدەن و خەڵکی ئازار دەدەن (ئەوانە دارودەستەی کاربەدەستەکانن). دووەمیان: چینە ئافرەتێکن بەرگیان دەبەردایە، بەڵام ڕووتن (واتە: چونکە جلەکەیان کورتە و هەموو لاشەیان داناپۆشێ، یان تەنکە و لاشەیان تێدا دیارە)، لە ڕێگەی خوا لایانداوە و بە لەنجەولار دەڕۆن و خەڵکی لە ڕێگەی خوا لا دەدەن، مووی سەریان وەك قەپۆزە وشتری بەلاداچووە، ئەو جۆرە ئافرەتانە - ئەگەر تۆبە نەکەن - ناچنە بەهەشت و بۆنی بەهەشتیان بۆ نایێ، لە حاڵەتێکدا بۆنی بەهەشت لە ڕێگەیەکی دووری ئەوەندە و ئەوەندەوە دێ. واتە: لە ئەندازەی ڕێگەی چل ساڵ، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ بابُ صَلاةِ الْعِيدَيْنِ: **باسی نوێژی هەردوو جەژنەکان** ﴾

(هِيَ) نوێژی جەژنی ڕەمەزان و جەژنی قوربان (سُنَّةٌ) سوننەتێکی (مۆکَّدة) و زۆر خێرە، چونکە پێغەمبەر ﷺ لە جەژنی ڕەمەزانی ساڵی دووەمی کۆچییەوە لە سەری بەردەوام بووە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (فَرْضُ كِفَايَةٍ) نوێژی هەردوو جەژنەکان (فَرْضُ الْكِفَايَةِ)یە، چونکە لە دروشمەکانی ئایینی ئیسلامە.

(وَتُشْرَعُ جَمَاعَةً) سوننەتە: نوێژی جەژن بە جەماعەت بکرێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ بە جەماعەت کردویەتی، هەروەك لە (البخاري ومسلم)دا گێڕدراوەتەوە، ئینجا سوننەتە: خەڵکەکەش بۆ جەماعەت کردن لە یەك شوێندا کۆ ببنەوە، چونکە بە بێپێویستی

ناپەسندە: لە نوێژی جەژندا زیاتر لە جەماعەتێك بكرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، كەواتە: ئەو كەسەی ئیمامەتی پێنج نوێژەكانی دراوەتێ، مافی خوتبەو نوێژی جەژنی نیە، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە، بەڵام ئەگەر پێویستی هەبوو، ئەو كاتە ناپەسند نیە زیاتر لە جەماعەتێك وەكو-جومعە- بەگوێرەی پێویستی بكرێ.

(وَلِلْمُنْفَرِدِ) نوێژی جەژن سوننەتە: بۆ مرۆڤی بە تەنهاش، چونكە جەماعەت لە نوێژی جەژندا مەرجێكی دروستبوون نیە، بەڵكو بە جەماعەت خێری زیاترە (وَالْعَبْدِ) هەروەها نوێژی جەژن سوننەتە بۆ كۆیلەو (وَالْمَرْأَةِ) بۆ ئافرەتو (وَالْمُسَافِرِ) بۆ ڕێبوار.

ئینجا بزانە: لە حەدیسێكی (صحيح)دا هاتوە: ﴿پێغەمبەر ﷺ لە (حجةالوداع)دا نوێژی جەژنی قوربانی نەكردوە﴾. جا ئەو نوێژ نەكردنەی پێغەمبەرﷺ بە هۆی

وَوَقْتُهَا بَيْنَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَزَوَالِهَا، وَيُسَنُّ تَأْخِيرُهَا لِتَرْتَفِعَ كَرُمْحٍ، وَهِيَ رَكْعَتَانِ يُحْرِمُ بِهِمَا ثُمَّ يَأْتِي بِدُعَاءِ الإِفْتِتَاحِ ثُمَّ سَبْعِ تَكْبِيرَاتٍ يَقِفُ بَيْنَ كُلِّ ثِنْتَيْنِ كَآيَةٍ مُعْتَدِلَةٍ، يُهَلِّلُ وَيُكَبِّرُ وَيُمَجِّدُ، وَيَحْسُنُ: (سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ للهِ وَلاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ)،

ڕێبواری نەبوە، بەڵكو ماوەی نەبو، چونكە خەریكی كردەوەكانی حەجو فێركردنی صەحابەكان بوو. هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَوَقْتُهَا) كاتی نوێژی هەردوو جەژنەكان (بَيْنَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَزَوَالِهَا) لە نێوان ڕۆژهەڵاتنو لادانیڕۆژێدایە، واتە: هەر كاتێك ڕۆژ بەرەو لای چاوی ڕاستە لایدا، كاتی نوێژی نیوەڕۆ دێو كاتی نوێژی جەژنەكان نامێنێ، بەڵام سوننەتە قەزا بكرێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە (وَيُسَنُّ تَأْخِيرُهَا) سوننەتە: نوێژی هەردوو جەژنەكان دوا بخرێ (لِتَرْتَفِعَ كَرُمْحٍ) تا ڕۆژ بە قەد ڕمێك بەرز دەبێتەوە.

(وَهِيَ) نوێژی هەردوو جەژنەكان (رَكْعَتَانِ) دوو ڕەكعەتە، بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام، ڕوكنو مەرجو سوننەتەكانی وەكو نوێژەكانیترە، بەڵام بانگی بۆ نادرێو ئیقامەتیشی بۆ ناكرێ ﴿عَنْ جابِرِ بن سَمُرَةَ رضي الله عنه: صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْعِدَيْنِ غَيْرَ مَرَّةٍ وَلاَ مَرَّتَيْنِ بِغَيْرِ أذانٍ وَلاَ إِقَامَةٍ﴾ رواه الشيخان، زیاتر لە جارێكو لە دوو جار نوێژی هەردوو جەژنەكانم بە جەماعەت لەگەڵ پێغەمبەرداﷺ كرد، بە بێ بانگو ئیقامەت.

كەوابو: لەجیاتی بانگو ئیقامەت یەكێك دوو جار دەڵێ: (اَلصَّلاَةُ جَامِعَةٌ)، هەروەك لە باسی بانگدا بە بەڵگەوە ڕوونمان كردەوە.

ئینجا نوێژی هەردوو جەژنەكان بەم شێوەیە دەكرێ: (يُحْرِمُ بِهِمَا) بە نیەتی نوێژی جەژنی ڕەمەزان، یان قوربان لەگەڵ (اللهُ أَكْبَر)دا نوێژەكە دادەبەستێ (ثُمَّ) ئینجا یەكسەر لە دوای نوێژدابەستن (يَأْتِي بِدُعَاءِ الإِفْتِتَاحِ) دوعای (تَوَجُّه) دەخوێنێ كە (وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِى فَطَرَ

السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ...) تا كۆتايى.

(ثُمَّ) ئينجا لە دواى ئەو دوعايە (سَبْعِ تَكْبِيرَاتٍ) حەفت (اللهُ أكْبَر) دەڵێ، جگە لە (اللهُ أكْبَر)ى نوێژدابەستن (يَقِفُ بَيْنَ كُلِّ ثِنْتَيْنِ) لە نێوان گشت دوو (اَللهُ أكْبَر)ێك لەو حەفتانەدا سوننەتە: بوەستێ (كَآيَةٍ مُعْتَدِلَةٍ) بە ئەندازەى ئايەتێكى ناوەنجى.

ئينجا لەو وەستانەدا (يُهَلِّلُ) تەهليلە دەكاو (وَيُكَبِّرُ) تەكبير لێدەداو (وَيُمَجِّدُ) گەورەيى خوا دەڵێ، واتە: حەمدو تەسبيحات دەكا، هەروەك (البيهقي بسند حسن) لە (إبن مسعود)ى گێڕاوەتەوە.

(وَيَحْسُنُ) وا جوانە: لەو زيكرانەى نێوان (اَللهُ أكْبَر)ەكاندا ئەم ڕستانە بڵێ: (سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ)-كە بە (اَلْباقِياتُ الصَّالِحَات) ناو دەبردرێن- واتە:

ثُمَّ يَتَعَوَّذُ وَيَقْرَأُ، وَيُكَبِّرُ فِىالثَّانِيَةِ خَمْسَاً قَبْلَ الْقِراءَةِ، وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ فِىالْجَمِيعِ، وَلَسْنَ فَرْضاً وَلاَ بَعْضاً، وَلَوْ نَسِيَهَا وَشَرَعَ فِىالْقِراءَةِ فَاتَتْ،

(اَللهُ أكْبَر)ێك لەو حەفتانە دەڵێ، ئينجا ئەو زيكرانە دەڵێ، ئينجا (اَللهُ أكْبَر)ێكىتر دەڵێ...بەو جۆرە (ثُمَّ) ئينجا كە (اَللهُ أكْبَر)ەكان تەواو بون (يَتَعَوَّذُ) دەڵێ: (أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ). ئينجا (وَيَقْرَأُ) فاتيحەو سورەتێك لە دواى فاتيحە دەخوێنێ.

(وَيُكَبِّرُ فِىالثَّانِيَةِ خَمْساً) لە ڕەكعەتىدووەميشدا پێنج (اَللهُ أكْبَر) دەڵێ، جگە لە (اَللهُ أكْبَر)ى هەڵسانەوە (قَبْلَ الْقِراءَةِ) پێش (أَعُوذُ بِاللهِ...)و فاتيحە خوێندن، لە نێوان گشت دوو (اَللهُ أكْبَر)ێكدا ئەو زيكرانەىڕابردووش دەڵێ ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَاللهُ عَنْهَا: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُكَبِّرُ فِىالْعِيدَيْنِ فِىالأُولَى سَبْعاً قَبْلَ الْقِرَاءَةِ وَفِىالآخِرَةِ خَمْساً قَبْلَ الْقِرَاءَةِ﴾ رواه ابوداود والترمذي بسند حسن، پێغەمبەر ﷺ لە نوێژى جەژنى ڕەمەزانو جەژنى قوربان: لە ڕەكعەتىيەكەمدا حەفت (اللهُ أكْبَر)ى دەكوتن پێش فاتيحە خوێندن، لە ڕەكعەتى دووەميشدا پێنج (اللهُ أكْبَر)ى دەكوتن پێش فاتيحە خوێندن.

(وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ) سوننەتە: هەردوو دەستەكانى بەرز بكاتەوە، تا بەرامبەر شانەكانى (فِى الْجَمِيعِ) لە گشت (اللهُ أكْبَر)ەكاندا، ئينجا لە زيكرەكانى نێوان گشت دوو (اللهُ أكْبَر)ێكيشدا: دەستى ڕاستەى لە سەر دەستى چەپەى لە بن سينگى دادەنێو لە (اللهُ أكْبَر)ەكاندا دەنگ هەڵدێنێو زيكرەكانى نێوانيشيان بە دەنگى نهێنى دەڵێ.

ئينجا بزانە: ئەو زيكرانە لە نێوان (اللهُ أكْبَر)ى نوێژ دابەستنو (اللهُ أكْبَر)ىيەكەمى حەفتەكاندا ناگوترێنو لەدواى (اللهُ أكْبَر)ىحەفتەميشدا ناگوترێن، لە ڕەكعەتىدووەميشدا لە نێوان (اللهُ أكْبَر)ى هەڵسانەوەو (اللهُ أكْبَر)ىيەكەمى پێنجەكاندا ناگوترێنو لە دواى (اللهُ أكْبَر)ىپێنجەميش ناگوترێن، هەروەك لە زۆربەى سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَسْنَ فَرْضاً) ئەو حەفتو پێنج (اللهُ أَكْبَر)ەی ناو نوێژی جەژن، ڕوکن نین، واتە: ئەگەر (اللهُ أَكْبَر)ەكان نەشلێ، نوێژەكە بەتاڵ نابێ (وَلاَ بَعْضاً) هەروەها سوننەتە ئەندامەكانی نوێژیش نین، بەڵكو وەكو سوننەتەكانیتری ناو نوێژن، كەواتە: ئەگەر (اللهُ أَكْبَر)ەكانی نەگوتن، نابێ سوجدەی سەهوو ببا، كەوابو: ناپەسندە (اللهُ أَكْبَر)ەكان نەڵێ، یان لە ژمارەی داندراو زیاتر، یان كەمتر بڵێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ نَسِيَهَا) ئەگەر (اللهُ أَكْبَر)ەكانی لەبیر كردن، یان بە قەسدی نەیگوتنو (وَشَرَعَ فِي الْقِراءَةِ) دەستی بە خوێندنی فاتیحە كرد (فَاتَتْ) ئەوە (اللهُ أَكْبَر)ەكان دەفەوتێنو قەزا ناكرێنەوە، بەڵام ئەگەر تەنها (أَعُوذُ بِاللهِ...)ی خوێندبو و دەستی بە فاتیحە نەكردبو، ئەو كاتە سوننەتە (اللهُ أَكْبَر)ەكان بڵێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَفِي الْقَدِيمِ يُكَبِّرُ مَالَمْ يَرْكَعْ، وَيَقْرَأُ بَعْدَ الْفَاتِحَةِ: فِيالأُولَى (ق)، وفِي الثَّانِيةِ (اِقْتَرَبَتْ)، بِكَمَالِهِماَ جَهْراً، وَيُسَنُّ بَعْدَهُمَا خُطْبَتَانِ، أَرْكَانُهُمَا كَهِيَ فِي الْجُمُعَةِ،

(وَفِيالْقَدِيمِ) لە فەرموودەی كۆندا: (يُكَبِّرُ) ئەگەر دەستی بە فاتیحەش كردبێ، وازی لێدێنێو (اللهُ أَكْبَر)ەكان دەڵێ، ئینجا واجبە: لە سەرەتاوە فاتیحە بخوێنێ (مَالَمْ يَرْكَعْ) تا بە پێوەیەو نەچۆتە ڕوكووع، كەواتە: ئەگەر فاتیحەشی تەواو كردبێ، (اللهُ أَكْبَر)ەكان دەڵێ، بەڵام سوننەتە: فاتیحەش دووبارە بخوێنێتەوە، جا ئەگەر لە ڕوكووعەوە بۆ (اللهُ أَكْبَر)ەكان بگەڕێتەوەو هەڵسێتە پێوە، نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَيَقْرَأُ بَعْدَالْفَاتِحةِ) لە نوێژی هەردوو جەژنەكاندا سوننەتە لە دوای فاتیحە: (فِيالأُولَى) لە ڕەكعەتی یەكەمدا (ق) سوڕەتی (ق ۚ وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ)، یان سوڕەتی (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى) بخوێنێ (وفِيالثَّانِيةِ) لە ڕەكعەتی دووەمیشدا سوڕەتی (اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ)، یان سوڕەتی (هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ) بخوێنێ (بِكَمَالِهِما) هەردوو سوڕەتەكانی هەردوو ڕەكعەتەكان بە تەواوی بخوێنێ، چونكە هەردوو حەدیسەكان لە (صحيح مسلم)دا گێڕدراونەوە (جَهْراً) سوننەتە: فاتیحەو سوڕەتی دوای فاتیحە-لە نوێژی هەردوو جەژنەكاندا- بە دەنگی ئاشكرا بخوێندرێ، بە بەڵگەی (إجماع)ی زانایانی ئیسلام، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ ووتاری هەردوو جەژنەكان ﴾

(وَيُسَنُّ بَعْدَهَا) سوننەتە لە دوای تەواوبوونی نوێژی جەژن (خُطْبَتَانِ) دوو خوتبە بخوێندرێنەوە ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَرَضِىاللهُ عَنْهُما: كَانَ النَّبِيُّﷺ وَأَبُوبَكْرٍ وَعُمَرُرَضِىاللهُ عَنْهُما يُصَلُّونَ الْعِيدَيْنِ قَبْلَ الْخُطْبَةِ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ ئیمامی(أبوبكر)و ئیمامی(عمر) نوێژی

هەردوو جەژنەكانیان لە پێش خوتبەدا دەكرد. كەوابو: ئەگەر لە پێش نوێژی جەژندا خوتبە بخوێنێتەوە، دروست نابێو بە بەر خوتبەی جەژن ناكەوێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(أَرْكَانُهُمَا) ڕوكنەكانی هەردوو خوتبەی جەژنەكان (كَهِيَ فِيالْجُمُعَةِ) وەكو ڕوكنەكانی هەردوو خوتبەی جومعەیە، هەروەها سوننەتەكانیشیان وەكو یەكترن، بەڵام ئەو مەرجانەی لە خوتبەی جومعەدا پێویست بون، لە خوتبەكانی جەژندا پێویست نین، بەڵكو سوننەتن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: خوتبەكانی دوای نوێژی جەژنەكان بۆ دروستبوونی نوێژەكە بە مەرج دانەندراون، بەڵكو تەنها لەو حاڵەتەشدا خوتبەكان سوننەتن: كە نوێژەكە بە جەماعەت

وَيُعَلِّمُهُمْ فِيالْفِطْرِ اَلْفِطْرَةَ وَفِيالأَضْحَى اَلأُضْحِيَّةَ، يَفْتَتِحُ الأُولَى بِتِسْعِ تَكْبِيرَاتٍ، وَالثَّانِيَةَ بِسَبْعٍ وَلاَءً، وَيُنْدَبُ الْغُسْلُ وَيَدْخُلُ وَقْتُهُ بِنِصْفِ اللَّيْلِ وَفِي قَوْلٍ بِالْفَجْرِ، وَالتَّطَيُّبُ وَالتَّزَيُّنُ كَالْجُمُعَةِ،

بكرێ، واتە: ئەگەر نوێژی جەژنی بە تەنهایی كرد، ئەو كاتە خوتبەكان سوننەتیش نین، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَيُعَلِّمُهُمْ فِي الْفِطْرِ) سوننەتە: لە خوتبەی جەژنی ڕەمەزاندا فێری خەڵكەكە بكا (اَلْفِطْرَةَ) زەكاتی سەرفیترەیڕەمەزان (وَفِيالأَضْحَى) لە خوتبەی جەژن قوربانیش (الأُضْحِيَةَ) چۆنیەتی قوربانی فێری خەڵكەكە بكا، چونكە پێغەمبەرﷺ لە خوتبەی جەژنی قورباندا دەیفەرموو: ﴿مَنْ صَلَّى صَلاَتَنَا فَلاَ يَذْبَحْ حَتَّى يُصَلِّيَ﴾رواه الشيخان، هەر كەسێك ئەم نوێژەی ئێمە بكا، نابێ قوربانی سەر ببڕێ تا نوێژی جەژن دەكا.

(يَفْتَتِحُ الأُولَى) سوننەتە سەرەتای خوتبەییەكەمیجەژن دەست پێبكا (بِتِسْعِ تَكْبِيرَاتٍ) بە گوتنی نۆ (اللّهُ أَكْبَر) بە دوایەكتردا (وَالثَّانِيَةَ) هەروەها سوننەتە: خوتبەی دووەمیش دەست پێبكا (بِسَبْعٍ وَلاَءً) بە گوتنی حەفت (اللّهُ أَكْبَر) بە دوایەكتردا، واتە: سوننەتە لە نێوان (اللّهُ أَكْبَر)ەكاندا نەوەستێو هیچ زیكرێكیش لە نێوانیاندا نەڵێ، كەوابو: ئەگەر لە نێوان (اللّهُ أَكْبَر)ەكاندا زیكری (سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ للهِ...)ی گوت، دروستەو خوتبەكان بەتاڵ نابن چونكە (اللّهُ أَكْبَر)ەكان بەشێكی خوتبەكان نین، بەڵكو پێشەكی خوتبەكانن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ سوننەتەكانی هەردوو جەژنەكان ﴾

(وَيُنْدَبُ الْغُسْلُ) سوننەتە: بۆ هەردوو جەژنەكان خۆی بشۆرێ ﴿عَنْ نَافِعٍ أَنَّ اِبْنَ عُمَر رَضِىاللهُ عَنْهُما: كَانَ يَغْتَسِلُ يَوْمَ الْفِطْرِ قَبْلَ أَنْ يَغْدُو ﴾رواه الإمام مالك بسند صحيح، لە جەژنی

ڕەمەزاندا (ابْن عمر) خۆی دەشۆرد، پێش ئەوەی بڕواتە نوێژی جەژن.
(وَيَدْخُلُ وَقْتُهُ) کاتی خۆ شۆردنی هەردوو جەژنەکان دێ (بِنِصْفِ اللَّيْل) بە ڕۆیشتنی نیوەی شەوی جەژن (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: کاتی خۆ شۆردن دێ (بِالْفَجْرِ) بە دەرکەوتنی ڕۆناکی بەیانی ڕۆژی جەژنەکە، لە فەرموودەیەکیشدا: لە هەموو شەوی جەژنەکەدا غوسلەکە دروستە.
(وَالتَّطَيُّبُ) هەروەها سوننەتە خۆی بۆنخۆش بکا (وَالتَّزَيُّنُ) سوننەتە: خۆی بڕازێنێتەوە بە جوانترین جلو بەرگی خۆیو بە لا بردنی موو و نینۆکو بۆنی ناخۆش (كَالْجُمُعَةِ) وەکو لە ڕۆژی هەینیدا کە باسمان کرد ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: أَخَذَ عُمَرُ جُبَّةً مِنْ اِسْتَبْرَقٍ فَأَتَى بِهَا رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: إِبْتَعْ هَذِهِ فَتَجَمَّلَ بِهَا لِلْعِيدِ وَالْوُفُودِ، فَقَالَ: رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنَّمَا هَذِهِ وَفِعْلُهَا بِالْمَسْجِدِ أَفْضَلُ وَقِيلَ بِالصَّحْرَاءِ إِلاَّ لِعُذْرٍ، وَيَسْتَخْلِفُ مَنْ يُصَلِّي بِالضَّعَفَةِ، وَيَذْهَبُ فِي طَرِيقٍ وَيَرْجِعُ فِي أُخْرَى، وَيُبَكِّرُ النَّاسُ، وَيَحْضُرُ الإِمَامُ وَقْتَ صَلاَتِهِ،

لِبَاسُ مَنْ لاَخَلاَقَ لَهُ﴾رواه الشيخان، ئیمامی(عمر رضي الله عنه) جوببەیەکی ئاوریشمی هێنا لای پێغەمبەر ﷺو فەرمووی: ئەم جوببەیە بکڕە، تاکو بۆ جەژنو بۆ پێشوازی وەفدی مێوان خۆتی پێ بڕازێنیەوە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەمە بەرگی ئەو پیاوانەیە: کە هیچ بەشیان لە بەهەشتدا نیە. واتە: پێغەمبەر ﷺ ڕەخنەی لەوە نەگرت: کە خۆی بڕازێنێتەوە، بەڵکو ڕەخنەی لە جوببەکە گرت چونکە لە ئاوریشم دروست کرابو.
ئینجا بزانە: لەو سوننەتانەیڕابردوو، یەکسانە: ئەو کەسەی ئامادەی نوێژی جەژن دەبێو ئەوەی ئامادە نابێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَفِعْلُهَا بِالْمَسْجِدِ) نوێژی جەژن لە مزگەوتدا بکرێ (أَفْضَلُ) خێرترە نەك لە شوێنێکیتردا، چونکە مزگەوت بە شەرەفە (وَقِيلَ بِالصَّحْرَاءِ) لە فەرموودەیەکیبێهێزدا نوێژی جەژن لە بیاباندا خێرترە (إِلاَّ لِعُذْرٍ) تەنها بە هۆی عوزرێك نەبێ: وەکو بارانو سەرما، ئەو کاتە لە مزگەوتدا خێرترە، بە بەڵگەی: ﴿پێغەمبەر ﷺ بۆ نوێژیجەژن دەچووە دەرەوەی (مَدِينَة)﴾. جا فەرموودەیبەهێز وەڵامی داوەتەوە: چوونەدەرەوەکەی پێغەمبەر ﷺ بە هۆی بچوکی مزگەوتەکەی بوو، هەروەك لە(تحفه)دا فەرموویەتی.
(وَيَسْتَخْلِفُ) ئیمام جێگرێك بۆ خۆی دادەنێ لەو حاڵەتەی بۆ نوێژی جەژن دەڕواتە بیابان (مَنْ يُصَلِّي بِالضَّعَفَةِ) جێگرێکی وەها: لە مزگەوتدا پێشنوێژی جەژن بۆ بێهێزو نەخۆشەکان بکا، بەڵام ناپەسندە جێگرەکە بە بێئیزنی ئیمامەکە ووتار بدا (وَيَذْهَبُ فِي طَرِيقٍ) سوننەتە: بۆ نوێژی جەژن بە ڕێگەیەکدا بڕواو (وَيَرْجِعُ فِي أُخْرَى) بە ڕێگەیەکیتردا بگەڕێتەوە ماڵ ﴿عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا كَانَ يَوْمَ عِيدٍ خَالَفَ الطَّرِيقَ﴾ رواه البخاري،

پێغەمبەرﷺ لە ڕۆژی جەژندا ڕێگەی دەگۆڕیو بە ڕێگەیەکیتردا دەگەڕاوە.
ئینجا سوننەتە: بە ڕێگە درێژترەکەدا بڕواتە نوێژ، تاکو خێری زیاتر بگاتێو هەردوو ڕێگەکەش شاهیدیی بۆ بدەن، کەوابو: ئەو ڕێگە گۆڕینە لە گشت خواپەرستیەکاندا سوننەتە، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَيُبَكِّرُ النَّاسُ) سوننەتە: هەر لە بەیانەوە خەڵکەکە زوو بڕواتە نوێژی جەژن، تاکو خێری چاوەڕوانکردنی نوێژیان بگاتێ، کەواتە: ئەگەر لە مزگەوتەکەدا نوێژی جەژن دەکرا، وا سوننەتە: لە دوای نوێژی سبەینێ لە مزگەوتەکەدا بمێننەوە تا نوێژی جەژن دەکەن، بەڵام (وَيَحْضُرُ الإِمَامُ) ئیمامی نوێژی جەژن زوو نایێ، بەڵکو ئامادە دەبێ (وَقْتَ صَلاَتِه) لە کاتی نوێژکردنەکەدا ﴿عَنْ أَبِسَعِيدٍ: كَانَ رَسُولُ اللهِﷺ يَخْرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ وَالأَضْحَى
وَيُعَجِّلُ فِي الأَضْحَى، قُلْتُ: وَيَأْكُلُ فِي عِيدِ الْفِطْرِ قَبْلَ الصَّلاَةِ وَيُمْسِكُ فِي الأَضْحَى، وَيَذْهَبُ مَاشِياً بِسَكِينَةٍ، وَلاَ يُكْرَهُ النَّفْلُ قَبْلَهَا لِغَيْرِ الإِمَامِ وَاللهُ أَعْلَمُ.
(فَصْلٌ):

إِلَى الْمُصَلَّى فَأَوَّلُ شَيْءٍ يَبْدَأُ بِهِ الصَّلاَةُ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە هەردوو جەژنەکاندا دەهاتە شوێنی نوێژو یەکسەر دەستی بە نوێژی جەژن دەکرد.
ئینجا کە کاتی نوێژی جەژن هات (وَيُعَجِّلُ) سوننەتە: ئیمام بە پەلە بێتە نوێژ (فِي الأَضْحَى) لە جەژنی قورباندا، تاکو زوو نوێژەکە بکەنو خەڵکەکە بگەڕێنەوە قوربانی بکەن، هەروەها سوننەتە نوێژی جەژنی ڕەمەزانیش درەنگ بکا، تاکو خەڵکەکە ماوەی سەرفیترەدانیان بۆ فراوان ببێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (وَيَأْكُلُ فِي عِيدِ الْفِطْرِ) سوننەتە: لە جەژنی ڕەمەزاندا شتێك بخوا (قَبْلَ الصَّلاَةِ) پێش ئەوەی نوێژی جەژن بکا (وَيُمْسِكُ فِيالأَضْحَى) بەڵام لە جەژنی قورباندا هیچ نەخوا تا نوێژی جەژن دەکا، تاکو ڕۆژی هەردوو جەژنەکان لەگەڵ ڕۆژی پێشەخۆیان لێك جیاواز بن ﴿عَنْ بُرَيْدَةَ: كَانَ رَسُولُ اللهِﷺ لاَ يَخْرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَطْعَمَ، وَلاَ يَطْعَمُ يَوْمَ الأَضْحَى حَتَّى يُصَلِّيَ﴾حديث حسن رواه احمد والترمذي، پێغەمبەرﷺ لە جەژنی ڕەمەزاندا نەدەڕۆیشتە نوێژی جەژن تا شتێکی دەخوارد، لە جەژنی قوربانیشدا هیچی نەدەخوارد تا نوێژی جەژنی دەکرد.
(وَيَذْهَبُ مَاشِياً) سوننەتە: بە پیادەیی بڕواتە نوێژی هەردوو جەژنەکان، مەگەر عوزرێکی هەبێ (بِسَكِينَةٍ) بە هێمنیو لەسەرخۆ، نەك بە غاردان (وَلاَ يُكْرَهُ النَّفْلُ قَبْلَهَا) نوێژی سوننەت ناپەسند نیە لە پێش نوێژی جەژندا، بەو مەرجەی بە قەد ڕمێك ڕۆژ بەرز بوبێ (لِغَيْرِ الإِمَامِ) بۆ خەڵکەکەی جگە لە ئیمام، چونکە نوێژی سوننەت لەو کاتەدا لە هیچ حەدیسێکدا قەدەغە نەکراوە (وَاللهُ أَعْلَم).

بەلاَم بۆ ئیمامی نوێژی جەژن ناپەسندە هیچ سوننەتێك بكا لە پـێش نوێـژی جـەژن‌و لـە دوای نوێژی جـەژن ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاس رَضِيَاللهُ عَنْهُما: خَرَجَ النَّبِيُّﷺ يَوْمَ الْفِطْرِ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُصَلِّ قَبْلَهُمَا وَلاَ بَعْدَهُمَا﴾رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ هـات دوو ڕەكعـەت نوێـژی جـەژنی ڕەمەزانی كردو هیچ سوننەتێكی نەكرد: نە لە پێش‌و نە لە دوای نوێژەكە.

﴿فَصْلٌ: لە باسی (تَكْبِيرْ)لێدانی جەژنەكان﴾

بزانە: لە شەو و ڕۆژی جەژنەكاندا (تَكْبِير) لێدان، واتـە: (اَللهُ أَكْبَـر) گـۆتن، دوو بەشـە: یەكـەم: (اَلْمُرْسَــل)، واتــە: بەرهەڵــدراو كــە لــە ماوەیــەكی دیــاركراودا لــە گشــت حاڵەتێك‌و لە گشت شوێنێكدا دەگۆترێن.

دووەم: (اَلْمُقَيَّد) واتە: بەستراوە، كە لە دوای نوێژەكاندا دەگۆترێن.

يُنْـدَبُ التَّكْبِيــرُ بِغُـرُوبِ الشَّــمْسِ لَيْلَتَــيِ الْعِيـدِ فِـى الْمَنَــازِلِ وَالطُّـرُقِ وَالْمَسَــاجِدِ وَالأَسْــوَاقِ بِرَفْــعِ الصَّــوْتِ، وَالأَظْهَــرُ إِدَامَتُــهُ حَتَــى يُحْــرِمَ الإِمَــامُ بِصَــلاَةِ الْعِيــدِ، وَلاَ يُكَبِّرُ الْحَاجُّ لَيْلَةَ الأَضْحَى بَلْ يُلَبِّى، وَلاَ يُسَنُّ لَيْلَةَالْفِطْرِ عَقِبَ الصَّلَوَاتِ فِى الأَصَحِّ،

جا دەربـارەی بەشـیەكەم دەفـەرموێ: (يُنْـدَبُ التَكْـبِيرُ) گـۆتنی (اَللهُ أَكْبَـر)ی جەژنـەكان سوننەتە بۆ پیاو و ئافرەت‌و ڕێبوارو نیشتەجێ، ئینجا كاتی (تَكْبِير)لێدان دەست پێدەكا (بِغُرُوبِ الشَّمْسِ) لەو كاتەوە: كە ڕۆژ ئاوا دەبێ (لَيْلَتَيِ الْعِيدِ) لە شـەوی جـەژنی ڕەمـەزان‌و قوربان‌دا، جا ئەو (تَكْبِير) لێدانەش سوننەتە: (فِىالْمَنَازِلِ) لە ماڵەكاندا (وَالطُّرُقِ) لە ڕێگەكاندا (وَالْمَسَـاجِدِ) لـە مزگەوتەكانـدا (وَالأَسْـوَاقِ) لـە بازاڕەكانـدا، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَلِتُكْمِلُواالْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوااللهَ﴾ تاكو ڕۆژووەكانی ڕەمەزان تەواو بكەن‌و (اَللهُ أَكْبَر) بڵێن. ﴿وَعَنْ أُمِّ عَطِيَّةَرَضِيَاللهُ عَنْهَا: كُنَّا نُـؤْمَرُ يَـوْمَ الْعِيدِ أَنْ نَخْرُجَ حَتَى نُخْرِجَ الْحُيَّضَ فَيُكَبِّـرْنَ بِتَكْبِيـرِهِمْ، أَيِ النَّاسِ﴾رواه الشيخان، واتە: فەرمانمان پێدەكرا: لـە ڕۆژی جەژنـدا ئافرەتـانی حـەیزداریش لەگەڵ خۆمان ببەینە دەرەوە، ئەوانیش لەگەڵ پیاوان (اَللهُ أَكْبَر) بڵێن.

كەواتە: لە فەرمانی ئایەتەكەدا جەژنی قوربان (قیاس) كراوەتـە سـەر جـەژنی ڕەمـەزان، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(بِرَفْعِ الصَّوْتِ) بە دەنگی بەرز پیاوەكان (تَكْبِيرْ) لێدەدەن، بەلاَم ئافرەت –لە لای پیاوی بێگانە– دەنگی نزم دەكاەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەو (تَكْبِير)لێدانە لە گشت حاڵەتێكدا سوننەتە، جا (وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (إِدَامَتُهُ) كاتەكەی (تَكْبِير)لێدان لە هەردوو جەژنەكاندا بەردەوامـە (حَتَـى يُحْـرِمَ الإِمَامُ بِصَلاَةِ الْعِيدِ) تا ئیمام نوێژی جەژنەكە دادەبەستێ، بەلاَم ئەگەر نوێژی جەژنەكەی بە تەنهایی دەكرد، ئەوە تا بە خۆی نوێژ دادەبەستێ كاتەكە بەردەوام دەبێ، واتە: هەر كاتێك نوێژی جەژن دابەسترا، (تَكْبِير)ی (مُرْسَل): بەرهەڵدراو كۆتایی دێ.

(وَلاَ يُكَبِّرُ الْحَاجُّ لَيْلَةَ الأَضْحَى) بەڵام ئەو کەسەی خەریکی حەج کردنە، نابێ لە شەوی جەژنی قوربانا (اللهُ أَكْبَر) بڵێ (بَلْ يَلَبِّى) بەڵکو (تلبية)، واتە: (لَبَّيْكَ...) دەڵێ چونکە (لَبَّيْكَ...) دروشمی حەجە، هەروەك لە باسی حەجدا ڕوون دەکەینەوە، إِن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

دەربارەی بەشی دووەم دەفەرموێ: (وَلاَ يُسَنُّ لَيْلَةَ الْفِطْرِ) لە شەوی جەژنی ڕەمەزاندا (تَكْبِير)ی (اَلْمُقَيَّد) سوننەت نیە (عَقِبَ الصَّلَوَاتِ) لە دوای نوێژەکان (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

بەڵام لە فەرموودەیەکیتردا هاتووە: سوننەتە لە دوای نوێژەکانی شەوی جەژنی ڕەمەزان (تكبير) لێبدرێ، واتە: لە دوای نوێژی مەغریبو عیشاو سبەینێ، لە (الأذكار)شدا ئەم فەرموودەی بە ڕاستتر داناوەو خەڵکیش ڕەفتاری لە سەر ئەم فەرموودەیە.

وَيُكَبِّرُ الْحَاجُّ مِنْ ظُهْرِالنَّحْرِ وَيَخْتِمُ بِصُبْحِ آخِرِالتَّشْرِيقِ، وَغَيْرُهُ كَهُوَ فِي الأَظْهَرِ، وَفِي قَوْلٍ مِنْ مَغْرِبِ لَيْلَةِالنَّحْرِ، وَفِي قَوْلٍ مِنْ صُبْحِ عَرَفَةَ وَيَخْتِمُ بِعَصْرِآخِرِالتَّشْرِيقِ وَالْعَمَلُ عَلَى هَذَا، وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يُكَبِّرُ فِي هَذِهِ الأَيَّامِ لِلْفَائِتَةِ وَالرَّاتِبَةِ وَالنَّافِلَةِ، وَصِيغَتُهُ الْمَحْبُوبَةُ: (اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ، لاَإِلَهَ إِلااللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ، اَللهُ أَكْبَرُ وَللهِ الْحَمْدُ)،

(وَيُكَبِّرُ الْحَاجُّ) ئەو کەسەی خەریکی حەج کردنە (تَكْبِير)ی (مُقَيّد)ی دوای نوێژەکان دەست پێدەکا (مِنْ ظُهْرِ النَّحْرِ) لە نیوەڕۆی جەژنی قوربانەوە (وَيَخْتِمُ) کۆتایی بە (تَكْبِير) لێدان دێنێ (بِصُبْحِ آخِرِ التَّشْرِيقِ) بە کردنی نوێژی سبەینێی ئاخر ڕۆژی (أَيَّام التَّشْرِيق)، واتە: سێ ڕۆژەکەی دوای جەژنی قوربان.

(وَغَيْرُهُ) ئەوەی بە حەج کردن خەریك نیە (كَهُوَ) هەر وەك ئەو خەریکبووەیە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: (مِنْ مَغْرِبِ لَيْلَةِ النَّحْرِ) لە مەغریبی شەوی جەژنی قوربانەوە دەست بە (تَكْبِير) دەکا.

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیسێیەمدا: (مِنْ صُبْحِ عَرَفَةَ) لە دوای نوێژی سبەینێی ڕۆژی عالفەوە دەست بە (تَكْبِير) لێدان دەکا (وَيَخْتِمُ) کۆتایی بە (تَكْبِير)ی دوای نوێژەکان دێنێ (بِعَصْرِ آخِرِ التَّشْرِيقِ) بە کردنی نوێژی عەسری ئاخیر ڕۆژی (أيّام التَّشْرِيق)، کە دەکاتە پێنج ڕۆژ، واتە: لە دوای ئەم عەسرەی ڕۆژی سێیەمی(أيّام التَّشْرِيق)ش (تَكْبِير) لێدەدا، ئینجا واز دێنێ (وَالْعَمَلُ عَلَى هَذَا) ڕەفتاریموسڵمانانیش لە سەر ئەم فەرموودەی سێیەمە، لە سەرچاوەکانیشدا بە بەهێز داندراوە؟ چونکە لە ئیمامی(عمر)و ئیمامی(علي)و (إبن مسعود)و (اِبْن عبّاس)ەوە ئەوها هاتوە، هەروەك لە (المجموع)و (مغني إبن قدامة)دا فەرموویانە، هەم (البخاري)ش لە ئیمامی(عمر)ی گێڕاوەتەوە.

جا بزانە: وەها سوننەتە: لە پێش زیکرەکانی دوایئنوێژەکاندا (تَكْبِير) لێبدا، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر: (أَنَّهُ) نوێژکەر (يُكَبِّرُ فِـى هَـذِهِ الأَيَّـامِ) لـەو پێـنج ڕۆژانـەدا (تَكْبِير) لێدەدا (لِلْفَائِتَةِ) لە دوای نوێژە فەوتاوەکان کە لـەو ڕۆژانـەدا قـەزایان دەکاتـەوەو (وَالرَّاتِبَةِ) هەروەها لە دوای سـوننەتەکانی دامـەزراو لەگـەڵ نوێـژە فەرزەکانـداو (وَالنَّافِلَـةِ) هەروەها لە دوای گشت جۆرە سوننەتێکی بەناو و بێناو، واتە: ئەو (تَكْبِير) لێدانە تایبـەت نیە بە دوای نوێژە واجبەکان، چونکە (تکبير) دروشمی ئەو پێنج ڕۆژانەیەو جیاوازی نیە: لە نێوان پیاو و ئافرەتو ڕێبوارو نیشتەجێو نوێژکەری بە تەنهاییو نوێژکەری بە جەماعەت.

(وَصِيغَتُهُ الْمَحْبُوبَـةُ) ئـەو ڕسـتە خۆشەویسـتەی داڕێـژراوە بـۆ (تَكْبِير) لێـدان، ئەمەیـە: (اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ، لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ، اَللهُ أَكْبَرُ، وَللهِ الْحَمْدُ).

وَيُسْـتَحَبُّ أَنْ يَزِيـدَ: (كَبِيـراً وَالْحَمْـدُ للهِ كَثِيـراً وَسُـ
وَلَـوْ شَـهِدُوُا يَـوْمَ الثَّلاَثِـينَ قَبْـلَ الـزَّوَالِ بِرُؤْيَـةِ الْهِـ
وَصَلَّيْنَا الْعِيدَ، وَإِنْ شَهِدُوُا بَعْدَالْغُرُوبِ لَمْ تُقْبَلِ الشَّهَادَةُ، أَوْ بَيْنَ الزَّوَالِ وَالْغُرُوبِ أَفْطَرْنَا، وَفَاتَتِ الصَّلاَةُ، وَيُشْرَعُ قَضَاؤُهَا مَتَى شَاءَ فِى الأَظْهَرِ، وَقِيلَ فِى قَوْلٍ:

ئینجـا (وَيُسْـتَحَبُّ) سـوننەتە: (أَنْ يَزِيـدَ) ئەمـەش بـە زیـادە بڵـێ: (اَللهُ أَكْبَرُ كَبِيراً وَالْحَمْدُ للهِ كَثِيراً وَسُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلاً).

(وَلَوْ شَهِدُوُا يَوْمَ الثَّلاَثِينَ) ئەگەر شـاهیدەکان شـاهیدییان دا: لـە ڕۆژی سـێیەمی مـانگی ڕەمـەزان (قَبْـلَ الـزَّوَالِ) پـێش کـاتینیوەڕۆ شـاهیدییان دا: (بِرُؤْيَـةِالْهِلاَلِ) کـە مـانگی یەکشەوەی مانگی(شَوَّال) بینراوە (اللَّيْلَةَ الْمَاضِيَةَ) لە شـەویڕابردوودا (أَفْطَرْنَـا) واجبـە: ڕۆژوو بشکێنین، چونکە ئاشکرا بوو: ئەم ڕۆژە جەژنەو یەکەمی شەشەڵانە (وَصَلَّيْنَا الْعِيدَ) سوننەتە: نوێژی جەژنیش بە ئەدا بکەین ئەگەر ماوە مابێ، ئەگەر نا: قەزا دەکرێتەوە.

(وَإِنْ شَهِدُوُا بَعْدَ الْغُـرُوبِ) بـەڵام ئەگـەر لـە دوای ڕۆژئـاوابوونی ڕۆژی سـێیەمی ڕەمـەزان شاهیدییان دا: کە مانگ شەویڕابردوو دیتراوە (لَمْ تُقْبَلِ الشَّهَادَةُ) ئەم شاهیدیە وەرناگیرێ، چونکە سی ڕۆژی ڕەمەزان تەواو بووە، کەوابو: سبەینێ دەکەینە جەژنو نوێژی جەژن بە ئەدا دەکەین.

(أَوْ بَـيْنَ الـزَّوَالِ وَالْغُـرُوبِ) یـان لـە نێـوان نیـوەڕۆو ڕۆژئاوابوونـدا شـاهیدییان دا: کـە شەویڕابردوو مانگ بینراوە (أَفْطَرْنَا) واجبە: ڕۆژووەکە بشکێنین، چونکە ئاشکرا بوو ئەم ڕۆژە جەژنە (وَفَاتَـتِ الصَّـلاَةُ) نوێژەکـەی جـەژنیش دەفـەوتێ، چـونکە بـە هـاتنی کـاتی نیوەڕۆ، کاتی نوێژەکەی جەژن دەرچووە.

کەوابو: (وَيُشْرَعُ قَضَاؤُهَا) سوننەتە: نوێژی جەژن قەزا بکاتەوە (مَتَى شَـاءَ) هـەر کاتێـك حەز بکا (فِى الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

ئینجا ئەگەر بگونجێ: خەڵكەكە كۆ بكرێتەوە، ئەوە هەر لەم ڕۆژەدا بە جەماعەت قەزا دەكرێتەوە، ئەگەر نا: سبەینێ بە جەماعەت قەزای دەكەنەوە ﴿عَنْ أَبِعُمَيْر عَنْ عُمُومَة لَهُ: أَنَّ رَكْباً جَاؤُا إِلَىالنَّبِيِّﷺ يَشْهَدُونَ: أَنَّهُمْ رَأَوُاالْهِلاَلَ بِالأَمْسِ، فَأَمَرَهُمْ أَنْ يُفْطِرُوا وَإِذَا أَصْبَحُوُا يَغْدُوا إِلَى مُصَلاَّهُمْ﴾رواه ابوداود وغيره بسند صحيح، كاروانێك هاتە لای پێغەمبەرﷺ شاهیدییان دا: دوێنێشەو مانگی یەكشەوەیان دیتوە، پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێكردن ڕۆژوو بشكێننو سبەینێ بێنە نوێژی جەژن.

ئینجا ئەگەر ویستی بە تەنهایی نوێژەكەی جەژن قەزا بكاتەوە، ئەو كاتە هەر لەو ڕۆژەدا بە پەلە قەزا بكاتەوە خێرترە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (فِي قَوْلٍ) لە تُصَلَّى مِنَ الْغَدِ أَدَاءً.

فەرموودەیەكیتردا: بەو شاهیدیە نوێژی جەژن نافەوتێ، كەوابو: (تُصَلَّى مِنَ الْغَدِ أَدَاءً) سبەینێ نوێژەكەی جەژن بە ئەدا دەكرێ.

﴿ پاشكۆ: دەربارەی پیرۆزبایىو تۆقەو ڕێزلێنان ﴾

یەكەم: سوننەتە جەژنە پیرۆزە لە یەكتری بكەن، هەروەك لە (نهاية)و(مغنى)دا فەرموویانە ﴿عَنْ جُبَيْرِ بن نُفَيْرٍ وَمحمد بن زياد الأَلْهاني: كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِﷺ إِذَا اِلْتَقَوْا يَوْمَ الْعِيدِ يَقُولُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: تَقَبَّلَ اللهُ مِنَّا وَمِنْكُمْ﴾ أخرجَهُما زاهر بن طاهر وَأبوأحمدالفرضي بسندين حسنين، هەر كاتێك لە ڕۆژی جەژندا (صحابة)ی پێغەمبەرﷺ دەگەیشتنە یەكتر، جەژنە پیرۆزەیان لە یەكتری دەكردو دەیانگوت: خوای گەورە لە ئێمەو لە ئێوەش قبوڵ بكا.

ئینجا بزانە: ئەو پیرۆزباییە تایبەت نیە بە جەژنەكان، بەڵكو هەر خۆشیو دڵشادیەك بگاتە موسڵمانێك، سوننەتە پیرۆزبایی لێبكرێ ﴿عَنْ أَنَسٍ﷜ فِي نُزُولِ سُورَةِ الْفَتْحِ: قَالَ أَصْحَابُ النَّبِيِّﷺ: هَنِيئاً مَرِيئاً يَا نَبِيَّ اللهِ﴾رواه البخاري والترمذي، كە سورەتی (إِنَّا فَتَحْنَا) بۆ پێغەمبەرﷺ هاتە خوارەوە، (صحابة)كان گوتیان: ئەی پێغەمبەری خواﷺ پیرۆزت بێ ئەو ژیانە بێگوناهو بێدەردە.

هەروەها بە بۆنەی ڕزگاربوونیشی لە غەمو تەنگانەو ناخۆشی سوننەتە: پیرۆزبایی لێبكرێ ﴿عَنْ كَعْب بن مَالِكٍ﷜ فِقِصَّةِ تَوْبَتِهِ: فَانطَلَقْتُ أَتَأَمَّمُ رَسُولَ اللهِﷺ يَتَلَقَّانِي النَّاسُ فَوْجاً فَوْجاً يُهَنِّئُونَنِي بِالتَّوْبَةِ﴾رواه الشيخان، (كعب) دەفەرموێ: كە خوای گەورە تۆبەی لێقبوڵ كردم، ڕۆیشتم تاكو بچمە خزمەت پێغەمبەرﷺ، خەڵكیش كۆمەڵ كۆمەڵ دەمگەیشتنێو پیرۆزباییان لێدەكردم. لە (فتاوىالسيوطي)دا باسی پیرۆزبایی بە درێژی ڕوون كراوەتەوە.

دووەم: لە کاتی بەیەککەیشتن سوننەتە: تۆقە لەگەڵ یەکتری بکەن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا اِلْتَقَاالْمُسْلِمَانِ فَتَصَافَحَا وَحَمِدااللهَ وَاسْتَغْفَرَاهُ غُفِرَ لَهُمَا﴾ رواه ابوداود بسند صالح، هەر کاتێك دوو موسڵمان گەیشتنە یەکترو تۆقەیان کردو سوپاسی خوایان کردو داوای لێخۆشبوونیان لە خوا کرد-واتە: بڵێن: (اَلْحَمْدُ للهِ، غَفَرَاللهُ لَنَا)- خوایگەورە لێیان خۆش دەبێ.

هەروەها لە کاتی تۆقەکردن سەلاواتیش سوننەتە، چونکە لە حەدیسێکی بێهێزدا هاتوە: ﴿مَا مِنْ مُسْلِمَيْنِ يَلْتَقِيانِ فَيَتَصَافَحَانِ وَيُصَلِّيانِ عَلَى النَّبِيِّﷺ إلاَّ لَمْ يَتَفَرَّقَا حَتَّى يُغْفَرَ لَهُمَا ذُنُوبُهُمَا﴾ رواه أبويعلى وابن حبان فیالضعفاء لە، هەر دوو موسڵمانێك بگەنە یەکتر و

....

تۆقە بکەنو سەلاوات لە سەر پێغەمبەرﷺ لێبدەن، لێك جیا نابنەوە تا لە گوناهەکانیان دەبوردرێ.

ئینجا سوننەتە: بە زەردەخەنەو ڕووخۆشی تۆقە لەگەڵ یەکتری بکەن، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاتَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئاً وَلَوْ أَنْ تَلْقَى أخَاكَ بِوَجْهٍ طَلِيقٍ﴾ رواه مسلم، هیچ چاکەیەك بە سوك دامەنێ، هەرچەند چاکەکەش ئەوەبێ: بە ڕووخۆشی بگەیە برای خۆت.

هەروەها بزانە: حەرامە پیاو و ئافرەتی نامەحرەم تۆقە لەگەڵ یەکتری بکەن، هەروەها حەرامە: پیاو تۆقە لەگەڵ کوڕێکی موو لێنەهاتوو بکا، چونکە تەماشاکردنیشی حەرامە، کەوابو: ماچ کردنیشی حەرامە، چونکە هەر کەسێك تەماشاکردنی حەرام بێ، دەست لێدانیشی حەرامە، هەروەك لە سەرچاوەکان لە سەرەتای(کتاب النکاح)دا ڕوون کراوەتەوە: ﴿عَنْ عَائِشَةَرَضِىاللهُ عَنْهَا: مَا مَسَّتْ يَدُ رَسُولِ اللهِ يَدَ امْرَأةٍ إلاَّامْرَأةً يَمْلِكُهَا﴾ رواه الشیخان، پێغەمبەرﷺ دەستی لە دەستی هیچ ئافرەتێك نەداوە، تەنها دەستی ئەو ئافرەتە نەبێ، کە حەڵاڵی خۆی بێ.

هەم پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿لأَنْ يُطْعَنَ فِي رَأْسِ أَحَدِكُمْ بِمِخْيَطٍ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَمَسَّ اِمْرَأَةً لاَ تَحِلُّ لَهُ﴾ رواه الطبراني بسند صحیح، ئەگەر یەکێکتان بە سوژنێکی ئاسن لە سەری بدرێ باشترە لە وەی دەست لە ئافرەتێکی وەها بدا: کە بۆی حەڵاڵ نەبێ.

سێیەم: دەست ماچ کردن سوننەتە، ئەگەر لە بەر باوكو دایکایەتی، یان زانست، یان پیاوچاکی، یان ڕێزداری ئایینی بێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (فاطمة)یداهاتوو، هەم ﴿عَنْ زَارِعٍ‌رضي الله عنه-وَكَانَ فِىوَفْدِعَبْدِقَيْسٍ-: فَجَعَلْنَا نَتَبَادَرُ مِنْ رَوَاحِلِنَا فَنُقَبِّلُ يَدَ رَسُولِ اللهِﷺ وَرِجْلَهُ﴾ رواه ابوداود والترمذي بسند صحیح، ئێمە نوێنەری(عبدالقیس) بە پەلە لە

ولاغەکانمان دادەبەزین‌و دەست‌و پێی پێغەمبەرمان ﷺ ماچ دەکرد.

هەروەها ﴿وَعَنْ ابْن عُمَر رضي الله عنهما فِي قِصَّةٍ: فَقَبَّلْنَا يَدَ النَّبِيِّ ﷺ﴾ رواه البخاري في الأدب المفرد وابوداود بسندحسن، ئێمە دەستی پێغەمبەرمان ماچ کرد. بەلام ئەگەر دەست ماچ کردنەکە لە بەر خاتری دەوڵەمەندی، یان گەورەیی دونیا بێ، ئەوە ناپەسندە، بەلکو ئیمامی (المتولّي) ئاماژەی کردوە: کە حەرامە دەستی ئەو جۆرە کەسانە ماچ بکرێ، هەروەك لە (المجموع)و (الأذكار)و (تحفة)دا فەرموویانە.

چوارەم: سوننەتە: باوەش لێوەرهێنان‌و ماچ کردنی ئەو کەسەی لە سەفەر گەڕاوەتەوە، ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: قَدِمَ زَيْدُ بن حَارِثَةَ الْمَدِينَةَ، فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَرَعَ الْبَابَ فَقَامَ إِلَيْهِ

....

النَّبِيُّ ﷺ فَاعْتَنَقَهُ وَقَبَّلَهُ﴾ رواه الترمذي بسند حسن، (زيد) لە سەفەر گەڕاوە (مدينة)و هاتە مالی پێغەمبەر ﷺ لە دەرگەیدا، پێغەمبەر ﷺ لەبەری هەلساو باوەشی لێوەرهێناو ماچی کرد. ﴿وَتَلَقَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ جَعْفَرَ بن أبِطَالِبٍ فَالْتَزَمَهُ وَقَبَّلَ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ﴾ رواه ابوداود بسند صالح، پێغەمبەر ﷺ پێشوازی لە (جعفر) کرد–کە لە سەفەری(حَبَشَة) گەڕاوە– باوەشی لێوەرهێناو نێوچاوانی ماچ کرد.

ئینجا بزانە: ماچ کردنی ئافرەتی نامەحرەم‌و کوڕی نامەحرەمی موو لێنەهاتوو حەرامە، هەروەها ئەگەر پیاویش لە سەفەر نەگەڕابێتەوە، ناپەسندە: باوەشی لێوەربێنێ‌و ماچی بکا، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە ﴿عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه: قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ، اَلرَّجُلُ مِنَّا يَلْقَى أَخَاهُ أَوْ صَدِيقَهُ أَيَنْحَنِي لَهُ؟ قَالَ: لا. قَالَ: أَفَيَلْتَزِمُهُ وَيُقَبِّلُهُ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: أَفَيَأْخُذُ بِيَدِهِ وَيُصَافِحُهُ؟ قَالَ: نَعَمْ﴾ رواه الترمذي بسند حسن، ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ پیاو دەگاتە برای خۆی، یان دۆستی خۆی، ئایا سەروملی خۆی بۆ بچەمێنێتەوە؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: نا. گوتی: باوەشی لێ وەربێنێ‌و ماچی بکا؟ فەرمووی: نا. گوتی: تۆقەی لەگەل بکا؟ فەرمووی: بەلێ.

پێنجەم: هەلسان لە بەر یەکتری سوننەتە، ئەگەر لە بەر باوك‌و دایکایەتی، یان ڕێزلێنانی زانست، یان پیاوچاکی، یان کاربەدەستی، یان ڕێزداری بێ، (سلف) پێشینەی ئوممەت بەردەوام لە بەر یەکتری هەلساون، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، بەلگەش لە حەدیسدا زۆرن، بۆ نموونە: حەدیسەکەی(زيد بن حارثة)ی ڕابردوو.

هەم پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ مِنْ إِجْلاَلِ اللهِ تَعَالَى: إِكْرَامَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ، وَحَامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الْغَالِي فِيهِ وَالْجَافِي عَنْهُ، وَإِكْرَامَ ذِي السُّلْطَانِ الْمُقْسِطِ﴾ رواه ابوداود بسند حسن، بەڕاستی بەشێك لە بە گەورە ناسینی خوا ئەمەیە: ڕێز لە پیری ڕیش سپی موسلمان بندرێ‌و، ڕێز لەو قورئانخوێنە بندرێ: کە

له سنووری قورئان دەرناچێ‌و لـه خوێندنیشـی دوور ناکەوێتـەوەو، ڕێـز لەکاربەدەسـتی دادپەروەر بندرێ.
هــەروەها ﴿عَنْ عَائشَـةَرضِىالله عَنْهَا: كَانَ رَسُولُ اللهِﷺ إِذَا دَخَلَ عَلَى فَاطِمَةَرضِىالله عَنْهَا، قَامَتْ إِلَيْهِ فَأَخَذَتْ بِيَدِهِ وَقَبَّلَتْهُ وَأَجْلَسَتْهُ فِي مَجْلِسِهَا﴾رواه أصـحاب السـنن بسـند حسـن، کـە پێغەمبەرﷺ دەچووە ماڵی (فاطمة)ی کیژی رَضِىاللهُ عَنْهَا، (فاطمـة) لـە بـەری هەڵدەسـتاو دەستی ماچ دەکردو لە شوێنی خۆی دایدەنیشاند.
﴿وَعَنْ كَعْبٍ﴾ فِقِصَّةِ تَوْبَتِهِ: دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَإِذَا النَّبِيُّﷺ جَالِسٌ وَحَوْلَهُ النَّاسُ، فَقَامَ طَلْحَةُ يُهَرْوِلُ حَتَّى صَافَحَنِي وَهَنَّأَنِي...فَكُنْتُ لاَ أَنْسَاهَا لَهُ﴾ رواه الشـيخان، چـوومە مزگـەوت،

پێغەمبەرﷺ دانیشتبو، خەڵکیش لە دەورەی بوو، (طلحة) لە بەرم هەڵساو غاریدا تۆقەی لەگەڵ کردمو پیرۆزبایی لێکردم، ئەو چاکانەی (طلحة)م لە بیر ناچێتەوە.
ئینجا بزانە: حەرامە: مرۆڤ بەخۆی دانیشێ‌و خەڵکیش بە بێ‌عوزر بـە پێـوە لـە خزمـەتی ڕابوەستن، لە بەر لەخۆ ڕازیبوون‌و دەعیەو زۆرداری‌و ئەو جۆرە شتانە، هەروەك ئیمامی (البيهقي) ئاماژەی بۆ کـردوە، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَتَمَثَّلَ لَهُ الرِّجَالُ قِيَاماً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ﴾ رواه ابوداود والترمذي بسند حسن، هەر کەسێك پێ‌ی خۆش بێ: پیاوان لەبەر دەستی ڕابوەستن، با جێگەی خۆی لە ئاگر ئامادە بکا. کەواتە: لە بەر هەڵسان سـوننەتە، بـەڵام لـە بـەر ڕاوەسـتانی بـە پێـوە حەرامـە، هـەروەك لـە (تحفـة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.
شەشەم: سوننەتە: سەردانی پیاوچاك‌و خزم‌و دۆست‌و دراوسێ ڕێز لێنانیان‌و چاکە لەگەڵ کردنیان، بە گوێرەی پلەو پایەو ڕازیبوونیان، لە کاتێکی وەهاداو بە شـێوەیەکی وەهـا: ڕقیـان لـە سـەردانەکە نەبێتـەوە، هـەروەك لـە (المجمـوع)و (الأذکـار)دا فەرموویـەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَنْزِلُواالنَّاسَ مَنَازِلَهُمْ﴾رواه مسلم، ئەو خەڵکـە لـە پلـەی خۆیـان دابنێن. واتە: بەگوێرەی پلەی خۆیان ڕێزیان لێبنێن.
هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ عَادَ مَرِيضاً، أَوْ زَارَ أَخاً لَهُ فِاللهِ نَادَاهُ مُنَادٍ: أَنْ طِبْتَ وَطَابَ مَمْشَاكَ وَتَبَوَّأْتَ مِنَ الْجَنَّةِ مَنْزِلاً﴾ رواه الترمذي بسند حسن، هەر کەسێك سـەردانی نەخۆشێك، یان سەردانی برا موسڵمانێك بکا لە بەر خاتری خوا، لە لای خواوە مەلائیکەتێك بانگی دەکا: بوویە پیاوی چاك، ڕۆیشتنەکەشت چاکەو شوێنێکیشت لە بەهەشت بۆ خۆت ئامادە کرد.
حەفتەم: خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿يَاأَيُّهَاالَّذِينَ آمَنُوا لاَتَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَىٰأَهْلِهَا﴾ هــۆ ئــەو کەسانەی ئیمانتان هێنـاوە، نەچـنە هـیچ

ماڵێك–جگە لە ماڵیخۆتان– تا ئیزن وەردەگرنو سەلام لە دانیشتووانی ماڵەكە دەكەن.
ئینجا بزانە: تا سێ جار ئیزن وەردەگرێ، جا ئەگەر ئیزن نەدرا، واجبە: بگەڕێتەوە، جا ئیزن وەرگرتن: یان بە قسەكردن دەبێ، یان بە لە دەرگە دان، بەڵام نابێ بە لێدانێكی بەهێز لێبدا، ئینجا ئەگەر گوتیان كێیە؟ دەبێ ناوی خۆی بڵێ، بە جۆرێكی وەها: كە بیناسن، واتە: ناپەسندە بڵێ: منم. یان بڵێ: خۆمانە ﴿عَنْ جَابِرٍ﴿ أَتَيْتُ النَّبِيَّﷺ فَدَقَقْتُ الْبَابَ، فَقَالَ: مَنْ ذَا؟ فَقُلْتُ أَنَا. فَقَالَ: أَنَا، أَنَا. كَأَنَّهُ كَرِهَهَا﴾رواه الشيخان، هاتم لە دەرگەی ماڵی پێغەمبەرم داﷺ، جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەوە كێیە؟ گوتم: منم. جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: منم، منم. وەك ئەو وەڵامەی پێ ناخۆش بوبێ.

(بابُ صَلاةِ الْكُسُوفَيْنِ)

ئینجا نابێ بە بێئیزنی خاوەن ماڵ لە شوێنی خاوەن ماڵ دانیشێو نابێ بە بێئیزن لە نێوان دوو كەس دانیشێو نابێ یەكێك هەڵسێنێو بەخۆی لە جێگەی وی دانیشێ، واتە: لە كوێ جێگە هەبوو، با لەوێ دانیشێ، ئەو ڕەووشتانە گشتی لە حەدیسی (صحيح)دا هاتوون، لە (المجموع)و (الأذكار)دا ڕوون كراونەوە.

هەشتەم: ناپەسندە: مرۆڤ لە شوێنێك هەڵسێو بڕوا پێش ئەوەی زیكری خوا بكاو سەلاوات لێبدا، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَا جَلَسَ قَوْمٌ مَجْلِساً لَمْ يَذْكُرُوااللهَ تَعَالَى فِيهِ، وَلَمْ يُصَلُّوا عَلَىنَبِيِّهِمْ فِيهِ، إلاَّ كَانَ عَلَيْهِمْ تِرَةٌ، فَإِنْ شَاءَ عَذَّبَهُمْ وَإِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُمْ﴾ حديث حسن رواه الترمذي، هەر كەسانێك لە شوێنێك دانیشنو لەو شوێنەدا زیكری خوا نەكەنو سەلاوات لە سەر پێغەمبەرەكەیانﷺ لێنەدەن، لە لای خواوە ناتەواوی دێتە سەریان، جا ئەگەر خوا حەز بكا سزایان دەدا، ئەگەر حەزیش بكا لێیان خۆش دەبێ.

ئینجا پێغەمبەر ﷺ بۆ ڕزگاربوون لەو ناتەواوییە – لەگەڵ سەلاوات– ئەم زیكرانەی داناون، كە پێش هەڵسان لە شوێنەكەدا بگوترێن: ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لاَّإِلَهَ إِلاَّأَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح.

﴿ ئاگاداری ﴾: ناوەڕۆكی ئەو پاشكۆیە لە (المجموع)دا لە دوای نوێژی جومعەو لە جلو بەرگدا گوتراوە، لە (تحفة)شدا لە سەرەتای (كتاب الجهاد)دا گوتراوە، باسی سەلام كردنیش لە سەرەتای (كتاب الجهاد)دا ڕوون دەكەینەوە. إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

﴿ بابُ صَلاةِالْكُسُوفَينِ: **باسی نوێژی ڕۆژگیران و مانگگیران** ﴾

بزانە: (كُسُوفُ الشَّمْسِ) واتە: ڕۆژگیران، بە هۆی ئەوەیە: مانگ دەكەوێتە نێوان ڕۆژو نێوان ئیمەی دانیشتووانی سەر زەمین. بەڵام (خُسُوفُ الْقَمَرِ) واتە: مانگگیران، بە هۆی ئەوەیە: زەمین دەكەوێتە نێوان ڕۆژو نێوان مانگ، سێبەری لێدەكاو تیشكەكەی ڕۆژ لە مانگ نادا؟

چونکە مـانگ ڕووناکیخۆی لـە ڕۆژ وەردەگریو دەیداتـە زەمـین، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿عَنِ الْمُغِيرَةِ رضي الله عنه إِنْكَسَفَتِ الشَّمْسُ يَوْمَ مَاتَ إِبْرَاهِيمُ، فَقَالَ النَّاسُ: إِنْكَسَفَتِ الشَّمْسُ لِمَوْتِ إِبْرَاهِيمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللهِ -تَعَالَى- لاَيَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهَا فَصَلُّوا وَادْعُوااللهَ حَتَّى يَنْكَشِفَ﴾رواه الشـيخان، لەو ڕۆژەدا: کە (إبراهیم)ی کوڕی پێغەمبەر ﷺ وەفاتی کرد، ڕۆژ گیرا، خەڵکەکەش گوتی: لە بەر مردنی(إبـراهیم) ڕۆژ گـیراوە، پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: ڕۆژوو مـانگ دوو نیشـانەن لە نیشانەکانی تاكو تەنیایی خوای گەورە، نە لە بەر مردنو نە لە بەر ژیانی هیچ کەسێك

هِـيَ سُـنَّةٌ، فَيُحْـرِمُ بِنِيَّـةِ صَـلاَةِ الْكُسُـوفِ، وَيَقْرَأُالْفَاتِحَـةَ وَيَرْكَـعُ ثُـمَّ يَرْفَـعُ ثُمَّ يَقْرَأُالفَاتِحَةَ ثُمَّ يَرْكَعُ ثُمَّ يَعْتَدِلُ ثُمَّ يَسْجُدُ، فَهَذِهِ رَكْعَةٌ، ثُمَّ يُصَلِّي ثَانِيَةً كَذَلِكَ، وَلاَ يَجُوزُ زِيَادَةُ رُكُوعٍ ثَالِثٍ لِتَمَادِيالْكُسُوفِ، وَلاَ نَقْصُهُ لِلإِنْجِلاَءِ فِي الأَصَحِّ،

ناگیرێن، جا هەر کاتێك بینیتان یەکێك لەو دووانە گیران، نوێژ بکەنو دوعا بکەن تـا ئـەو گیرانە لادەچێ.

(هِيَ سُنَّةٌ) نوێژی ڕۆژگیرانو مانگگیران سوننەتێکی(مؤکّدة)یە، بۆ پیاو و ئافرەتو مرۆڤی بە تەنهاو ڕێبوارو کۆیلە، بـە بەڵگـەی حەدیسـەکەی ڕابردوو، کـەوابو: (فَيُحْرِمُ) نوێژەکـە دادەبەستێ (بِنِيَّةِ صَلاَةِ الْكُسُوفِ) بە نیەتی نوێژی ڕۆژگیران، یان مانگگیران.

ئینجا بزانە: ئەو نوێژە دوو ڕەکعەتە، بەم سێ شێوەیە دروستە بکرێ:

یەکـەم: دوو ڕەکعـەتی وەك سـوننەتی نوێژیسـبەینێ، ئەمـەیان لای کەمیـەتیو خێـری کەمترە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئەم شێوەیە لە (بخاری)دا گێڕدراوەتەوە.

دووەم: دوو ڕەکعەتی شێوەی تەواو، بە مەبەستی ئـەم شـێوەیە نوێژەکـە دادەبەسـتێو دوعای (توجە) دەخوێنێو (أَعُوذُ بِاللهِ...) دەخوێنێو (وَيَقْرَأُ الْفَاتِحَةَ) سـوڕەتی فاتیحـە دەخوێنێ، هەروەها سوڕەتێکی کورتیش دەخوێنێو (وَيَرْكَعُ) ڕوکـووع دەبـاو (ثُمَّ يَرْفَعُ) ئینجا لە ڕوکووع هەڵدەستێتەوە، بەڵام ناڕواتە سوجدە، بەڵکو (ثُمَّ يَقْرَأُ الْفَاتِحَةَ) لە دوای هەڵسانەوە دووبارە فاتیحەیەکیتر بـە پێـوە دەخوێنـێ، هـەروەها سـوڕەتێکی کـورتیش دەخوێنێ (ثُمَّ يَرْكَعُ) ئینجا دووبارە ڕوکووعێکیتریش دەبا (ثُمَّ يَعْتَدِلُ) ئینجا لە ڕوکووعەکە هەڵدەستێتەوە (ثُمَّ يَسْجُدُ) ئینجا دەڕواتە سوجدەو هەردوو سوجدەکان دەبا.

(فَهَذِهِ) ئەوەیڕابردوو (رَكْعَةٌ) ڕەکعەتێکییەکەمە (ثُمَّ) ئینجا کە هەردوو سوجدەکەی برد، هەڵدەستێتەوە پێوەو (يُصَلِّي ثَانِيَةً) ڕەکعەتێکیتریدووەمیش دەکا (كَذَلِكَ) وەك ڕەکعەتی یەکەم، واتە: فاتیحەو سوڕەت دەخوێنێو ڕوکووع دەباو هەڵدەستێتەوە، ئینجا دووبـارە

فاتیحەو سورەت دەخوێنێو ڕوکووع دەباو هەڵدەستێتەوە، ئینجا دەڕواتە سوجدەو هەردوو سوجدەکە دەبا، ئینجا تەحیات دەخوێنێو سەلام دەداتەوە، ئەم شێوەیەش لە (بخاري و مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

(وَلاَ يَجُوزُ) لەو شێوەیەدا دروست نیە (زِيَادَةُ رُكُوعٍ ثَالِثٍ) لە ڕەکعەتێکدا ڕوکووعێکی سێیەم زیاد بکرێ (لِتَمَادِى الْكُسُوفِ) بە هۆی درێژبوونەوەی ماوەی گیرانی ڕۆژ، یان مانگ، بەڵکو لە هەر ڕەکعەتێکدا دوو ڕوکووعە (وَلاَ نَقْصُهُ) هەروەها دروست نیە لە ڕەکعەتێکدا لە دوو ڕوکووعیش کەمتر بکرێتەوە (لِلإِنْجِلاَءِ) بە هۆی ڕۆشنبوونەوەی ڕۆژ، یان مانگ (فِى الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

وَالأَكْمَلُ أَنْ يَقْرَأَ فِالْقِيَّامِ الأَوَّلِ بَعْدَالْفَاتِحَةِ اَلْبَقَرَةَ، وَفِى الثَّانِى كَمِأَتَيْ آيَةٍ مِنْهَا، وَفِالثَّالِثِ مِأَةٍ وَخَمْسِينَ، وَالرَّابِعِ مِأَةٍ تَقْرِيباً، وَيُسَبِّحُ فِى الرُّكُوعِ الأَوَّلِ قَدْرَ مِأَةٍ مِنَ الْبَقَرَةِ وَفِالثَّانِى ثَمَانِينَ وَالثَّالِثِ سَبْعِينَ وَالرَّابِعِ خَمْسِينَ تَقْرِيباً،

ئینجا بزانە: لە چەند حەدیسێکی (صحیح)دا هاتوە: ﴿پێغەمبەرﷺ لە هەر ڕەکعەتێکدا سێ ڕوکووعو چوار ڕوکووعو پێنج ڕوکووعیشی بردوە﴾. بەڵام فەرموودەیڕاستتر وەڵامی داوەتەوە: کە حەدیسەکانی دوو ڕوکووع لە هەر ڕەکعەتێکدا ناسراوترنو بەهێزترنو، لە (بخاري ومسلم)دا گێڕدراونەوە.

هەروەها بزانە: ئەگەر نوێژەکەی تەواو کردو سەلامی داوە، هێشتا ڕۆژ، یان مانگ ڕۆشن نەبوبۆوە، دروست نیە: دووبارە بە تەنهایی نوێژێکیتر داببەستێتەوە، بەڵام ئەگەر نوێژەکەی بە تەنهایی کردبو، ئینجا بینی نوێژەکە بە جەماعەت دەکرێ، ئەو کاتە سوننەتە بە جەماعەت دووبارەی بکاتەوە، بەو مەرجەی لە کاتی نوێژدابەستندا ڕۆشن نەبوبنەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

سێیەم: شێوەی(وَالأَكْمَلُ) تەواوتر، کە وەك شێوەیدووەمە، بەڵام نوێژەکە درێژتر دەکا، بەم جۆرە: (أَنْ يَقْرَأَ فِى الْقِيَّامِ الأَوَّلِ) بخوێنێ لە بەپێوە ڕاوەستانی یەکەمدا (بَعْدَ الْفَاتِحَةِ) لە دوای فاتیحە، سورەتی (الْبَقَرَةَ) بە تەواوی، یان بە ئەندازەی وی سورەتەکانیتر بخوێنێ (وَفِى الثَّانِى) لە بەپێوە ڕاوەستانی دووەمیشدا لە دوای فاتیحە (كَمِأَتَيْ آيَةٍ مِنْهَا) بە ئەندازەی دوو سەد ئایەتی (الْبقرة) قورئان بخوێنێ (وَفِى الثَّالِثِ) لە بەپێوە ڕاوەستانی سێیەمدا لە دوای فاتیحە (مِأَةٍ وَخَمْسِينَ) بە قەد سەدو پەنجا ئایەت بخوێنێ (وَالرَّابِعِ) لە بەپێوە ڕاوەستانی چوارەمدا لەدوای فاتیحە (مِأَةٍ تَقْرِيباً) نزیکەی سەد ئایەت بخوێنێ.

(وَيُسَبِّحُ) تەسبیحات دەکا، واتە: (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ) دەڵێ (فِىالرُّكُوعِ الأَوَّلِ)

لە ڕوكووعی‌یەكەمدا (قَدْرَ مأَةٍ مِنَ الْبَقَرَةِ) بە ئەندازەی سەد ئایەتی سورەتی (البقرة)، هەروەها (وَفِي‌الثَّانِي) لە ڕوكووعی‌دووەمیشدا (ثَمَانِينَ) بە قەد هەشتا ئایەت (وَالثَّالِث سَبْعِينَ) لە ڕوكووعی‌سێیەمیشدا بەقەد حەفتا ئایەت (وَالرَّابِعِ خَمْسِينَ تَقْرِيباً) لە ڕوكووعی‌چوارەمیشدا بەقەد نزیكەی پەنجا ئایەت.

ئینجا بزانە: لە هەر ڕوكووعێك هەڵساوە، سوننەتە بڵێ: (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ) هەروەك لە (بخاري ومسلم)دا هاتوە.

هەروەها سوننەتە: (حَمْداً كَثِيراً طَيِّباً مُبَارَكاً فِيهِ...) تا كۆتایی زیاد بكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَلاَ يُطَوِّلُ السَّجَدَاتِ فِي الأَصَحِّ، قُلْتُ: اَلصَّحِيحُ تَطْوِيلُهَا ثَبَتَ فِي الصَّحِيحَيْنِ، وَنَصَّ فِالْبُوَيْطِي: أَنَّهُ يُطَوِّلُهَا نَحْوَ الرُّكُوعِ الَّذِى قَبْلَهَا، وَاللهُ أَعْلَمُ. وَتُسَنُّ جَمَاعَةً

(وَلاَ يُطَوِّلُ السَّجَدَاتِ فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: سوجدەكان درێژ ناكاتەوە، (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ: (الصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست ئەمەیە: (تَطْوِيلُهَا) سوننەتە: گشت سوجدەكان درێژ بكاتەوە (ثَبَتَ فِي‌الصَّحِيحَيْنِ) چونكە لە (بخاري ومسلم)دا هاتوەو (وَنَصَّ فِي‌الْبُوَيْطِي) ئیمامی (الشافعي)ش لە كتێبی (البُوَيْطِي)دا فەرموویەتی:

(أَنَّهُ يُطَوِّلُهَا) سوجدەكانیش درێژ دەكاتەوە: هەر سوجدەیەك (نَحْوَ الرُّكُوعِ الَّذِى قَبْلَهَا) وەك ڕوكووعەكەی پێشە خۆی، واتە: سوجدەی‌یەكەم وەك ڕوكووعی‌یەكەم درێژ دەكاتەوەو تێیدا دەڵێ: (سُبْحَانَ رَبِّيَّ الأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ)، سوجدەی‌دووەمیش وەك ڕوكووعی‌دووەم...هتد (وَاللهُ أَعْلَم) بەڵام نە هەڵسانەوەی ڕوكووعی‌دووەم‌و نە دانیشتنی نێوان سوجدەكان‌و نە تەحیات، هیچیان درێژ ناكاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئەمەش حەدیسەكەی شێوەی سێیەمە: ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا: خَسَفَتِ الشَّمْسُ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَامَ فَصَلَّى بِالنَّاسِ فَأَطَالَ الْقِيَامَ، ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ، ثُمَّ قَامَ فَأَطَالَ الْقِيَامَ وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الأَوَّلِ، ثُمَّ سَجَدَ فَأَطَالَ السُّجُودَ، ثُمَّ فَعَلَ فِالرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ الأُولَى، ثُمَّ انْصَرَفَ وَقَدْ اِنْجَلَتِ الشَّمْسُ فَخَطَبَ النَّاسَ...﴾ الحديث رواه الشيخان، لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ ڕۆژ گیرا، ئینجا پێغەمبەر ﷺ هەڵسا پێشنوێژی ڕۆژگیرانی بۆ خەڵكی كرد: ڕاوەستانەكەی بە پێوە درێژ كردەوە، ئینجا ڕوكووعی برد و ڕوكووعەكەشی درێژ كردەوە، ئینجا هەڵساوە دیسان ڕاوەستانەكەی درێژ كردەوە، بەڵام كەمتر لە

ڕاوەستانی یەکەم، ئینجا ڕوکووعێکیتری بردو ڕوکووعەکەی درێژ کردەوە، بەڵام کەمتر لە ڕوکووعی یەکەم، ئینجا چووە سوجدەو سوجدەکانیشی درێژ کردنەوە، ئینجا لە ڕەکعەتی دووەمیشدا وەك ڕەکعەتی یەکەمی کرد، ئینجا کە نوێژی تەواو کرد، ڕۆژیش ڕۆشن بۆوە، ئینجا هەڵسا خوتبەی بۆ خەڵکەکە خوێندەوە...تا کۆتایی حەدیسەکە.

(وَتُسَنُّ جَمَاعَةً) سوننەتە: نوێژی ڕۆژگیرانو، مانگگیران بە جەماعەت بکرێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو و داهاتوو، واتە: بە جەماعەت خێری زیاترە، سوننەتە: لەجیاتی بانگو ئیقامەت یەکێك بڵێ: ﴿اَلصَّلاَةُ جَامِعَةٌ﴾ رواه الشیخان.

جا ئەگەر بە جەماعەتیش نەیکا، بە تەنهاییش هەر سوننەتە بیکا، هەروەها دروستە: ئەو نوێژەی ڕۆژگیرانو مانگگیران لە زۆر شوێنانیشدا بکرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

وَيَجْهَرُ بِقِرَاءَةِ كُسُوفِ الْقَمَرِ، لاَالشَّمْسِ، ثُمَّ يَخْطُبُ الإِمَامُ خُطْبَتَيْنِ بِأَرْكَانِهِمَا فِي الْجُمُعَةِ، وَيَحُثُّ عَلَىالتَّوْبَةِ وَالْخَيْرِ، وَمَنْ أَدْرَكَ الإِمَامَ فِي رُكُوعٍ أَوَّلَ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ،

(وَيَجْهَرُ بِقِرَاءَةِ كُسُوفِ الْقَمَرِ) بە دەنگی ئاشکرا فاتیحەو سوڕەت دەخوێنێ لە نوێژی مانگگیراندا، چونکە نوێژەکە سەر بە شەوێیە ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: جَهَرَالنَّبِيُّ ﷺ فِي صَلاَةِالْخُسُوفِ بِقِرَاءَتِهِ﴾رواه الشیخان، پێغەمبەرﷺ لە نوێژیمانگگیراندا دەنگیخۆی ئاشکرا دەکرد بە خوێندنی فاتیحەو سوڕەت.

(لاَ الشَّمْسِ) بەڵام لە نوێژی ڕۆژگیراندا دەنگیخۆی ئاشکرا ناکا، بەڵکو بە نهێنی دەیخوێنێ ﴿عَنْ سَمُرَةَ: صَلَّى بِنَا النَّبِيُّ ﷺ فِي كُسُوفٍ لاَنَسْمَعُ لَهُ صَوْتاً﴾رواه أصحاب السنن بسند صحیح، پێغەمبەرﷺ نوێژیڕۆژگیرانی بۆ بە جەماعەت کردین گوێمان لە دەنگی نەدەبو.

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای تەواوبوونی نوێژەکە (يَخْطُبُ الإِمَامُ خُطْبَتَيْنِ) سوننەتە: ئیمام دوو خوتبە بخوێنێتەوە (بِأَرْكَانِهِمَا) بە ڕوکنو سوننەتەکانیانەوە (فِيالْجُمُعَةِ) کە لە خوتبەکانی جومعەدا ڕوون کرانەوە، بەڵام مەرجەکان لێرەدا پێویست نین، بەڵکو سوننەتن، چونکە ئەو دوو خوتبەیە بۆ دروستبوونی نوێژەکە بە مەرج دانەنراون، واتە: بە بێخوتبەخوێندنەوەش نوێژەکە دروست دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَيَحُثُّ) لە خوتبەکاندا ئامۆژگاری خەڵکەکە دەکاو هانیان دەدا (عَلَىالتَّوْبَةِ) لە سەر تۆبەکردن (وَالْخَيْرِ) لە سەر چاکەکردن: وەك دوعای لێخۆشبوونو خێرکردنو ئاشتبوونەوەو پاڕانەوە لە خواو هەڵنەخەڵەتان بە دونیاو ئەو جۆرە باسانە ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها فِي صَلاَةِالْكُسُوفِ: فَخَطَبَ ﷺ النَّاسَ ثُمَّ قَالَ: فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَادْعُوااللهَ وَكَبِّرُوا وَصَلُّوا وَتَصَدَّقُوا﴾رواه الشیخان، پێغەمبەرﷺ لە دوای نوێژی ڕۆژگیران ووتاری خوێندەوەو فەرمووی: هەر کاتێك بینیتان ڕۆژ، یان مانگ گیرا، دوعا بکەنو زیکری خوا بکەنو نوێژ

بکەن‌و خێران بکەن.
(وَمَنْ أَدْرَكَ الإِمَامَ) هەر کەسێك لە نوێژی ڕۆژگیران‌و مانگگیران بگاتە ئیمامی نوێژەکە (فِی رُكُوعٍ أَوَّلَ) لە ڕوکووعێکی یەکەمدا (أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ) دەگاتە ڕەکعەتەکە، جیاوازی نیە ڕوکووعە یەکەمەکە: هی ڕەکعەتییەکەم بێ، یان هی ڕەکعەتیدووەم بێ، واتە: ئەگەر لە ڕوکووعی یەکەمی ڕەکعەتییەکەمدا گەیشتە ئیمامی نوێژەکە، ئەوە ئیمام فاتیحەکەی یەکەمی لەجیاتی هەڵدەگرێ‌و ئەم ڕەکعەتەی یەکەمی بە تەواو بۆ دەژمێردرێ‌و لەگەڵ ئیمام سەلام دەداتەوە، هەروەها ئەگەر لە ڕوکووعییەکەمی ڕەکعەتیدووەمیش بگاتە ئیمام، ئەم ڕەکعەتەیدووەمی بە تەواو بۆ دەژمێردرێ، کەوابو: لە دوای سەلامدانەوەیئیمام ڕەکعەتێکیتر: بە دوو ڕوکووعەوەو بە دوو فاتیحەوە دەکاو سەلام دەداتەوە.
أَوْ فِي ثَانٍ أَوْ قِيَامٍ ثَانٍ فَلاَ فِي الأَظْهَرِ، وَتَفُوتُ صَلاَةُ الشَّمْسِ بِالإِنْجِلاَءِ وَبِغُرُوبِهَا كَاسِفَةً، وَالْقَمَرِ بِالإِنْجِلاَءِ وَطُلُوعِ الشَّمْسِ، لاَ الْفَجْرِ فِي الْجَدِيدِ، وَلاَ بِغُرُوبِهِ خَاسِفاً، وَلَوِ اجْتَمَعَ كُسُوفٌ وَجُمُعَةٌ أَوْ فَرْضٌ آخَرُ قُدِّمَ الْفَرْضُ إِنْ خِيفَ فَوْتُهُ، وَإِلاَّ

(أَوْ فِي ثَانٍ) یان لە ڕوکووعێکیدووەمدا گەیشتە ئیمام (أَوْ قِيَامٍ ثَانٍ) یان لە بە پێوە ڕاوەستانێکی دووەمدا گەیشتە ئیمام (فَلاَ) ئەوە ناگاتە ڕەکعەتەکە (فِیالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، جیاوازی نیە ڕوکووعەدووەمەکەو ڕاوەستانەدووەمەکە: هی ڕەکعەتییەکەم بن، یان هی ڕەکعەتیدووەم بن، چونکە هەرچی دەکەوێتە دوای ڕوکووعی یەکەم لە هەر ڕەکعەتێکدا بێ، وەك هەڵسانەوەی ڕوکووع وایەو بۆی ناژمێردرێ، هەروەك لە نوێژەکانیتریش وەهایەو، لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَتَفُوتُ صَلاَةُ الشَّمْسِ) نوێژی ڕۆژگیران دەفەوتێ بە دوو شت، یەکەم: (بِالإِنْجِلاَءِ) بە ڕۆشنبوونەوەی هەموو کولێرەی ڕۆژ، واتە: تا بەشێکی بە گیراوی مابێ، سوننەتە: نوێژەکە دابیەستێ، هەروەك ئەگەر تەنها بەشێکیشی بگیرێ سوننەتە: نوێژەکە بکا. دووەم: (وَبِغُرُوبِهَا كَاسِفَةً) بە ئاوابوونی ڕۆژ بە گیراوی، واتە: ئەگەر ڕۆژ هەمووی ڕۆشن بۆوە، یان بە گیراوی ئاوا بوو، ئەوە ئەگەر نوێژەکەی دانەبەستبو، دروست نیە: نوێژەکە دابیەستێ، چونکە هۆیەکەی نەماوەو قەزاش ناکرێتەوە، هەروەك لە باسی (قەزاکردنەوەی نوێژە سوننەتەکان)دا ڕابرا.
(وَالْقَمَرِ) نوێژی مانگگیرانیش دەفەوتێ بە دوو شت، یەکەم: (بِالإِنْجِلاَءِ) بە ڕۆشنبوونەوەی هەموو کولێرەی مانگ. دووەم: (وَطُلُوعِ الشَّمْسِ) بە هەڵاتنی ڕۆژ، واتە: ئەگەر مانگەکە هەمووی ڕۆشن بۆوە، یان هەر گیراو بوو بەڵام ڕۆژ هەڵات، ئەوە ئەگەر نوێژی دابەستبو نوێژەکەی تەواو دەکا، ئەگەر نوێژەکەی دانەبەستبو دروست نیە دابیبەستێ، چونکە

هۆیەکەی نەماوەو قەزاش ناکرێتەوە (لاَ الْفَجْرِ) بەلاَم بە دەرکەوتنی بەیان نوێژەکە نافەوتێ (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا (وَلاَ بِغُرُوبِهِ خَاسِفاً) هەروەها ئەگەر بە گیراویش ئاوا ببێ، یان بکەوێتە پەنای هەور، نافەوتێ، کەوابو: ئەگەر بەشێکی مانگ گیرا، یان هەمووی گیراو بەشێکی ڕۆشن بۆوە، یان گیراو بەیان دەرکەوت، یان بەگیراوی ئاوا بوو، لەو حاڵەتانەدا سوننەتە: نوێژەکە بکا.

(وَلَوِ اجْتَمَعَ كُسُوفٌ وَجُمُعَةٌ) ئەگەر لەیەك کاتدا نوێژی ڕۆژگیران‌و نوێژی جومعە کۆ بونەوە (أَوْ فَرْضٌ آخَرُ) یان نوێژە واجبێکیتر: وەك نیوەڕۆ، یان عەسر (قُدِّمَ الْفَرْضُ) واجبە: نوێژە واجبەکە پێشدا بکرێ (إِنْ خِيفَ فَوْتُهُ) ئەگەر ترسی فەوتانی نوێژە واجبەکە هەبێ: جا جومعە بێ، یان نوێژێکیتر (وَإِلاَّ) بەلاَم ئەگەر ترسی فەوتانی نوێژە واجبەکە نەبێ

فَالأَظْهَرُ تَقْدِيمُ الْكُسُوفِ، ثُمَّ يَخْطُبُ لِلْجُمُعَةِ مُتَعَرِّضاً لِلْكُسُوفِ ثُمَّ يُصَلِّى الْجُمُعَةَ، وَلَوِ اجْتَمَعَ عِيدٌ أَوْ كُسُوفٌ وَجَنَازَةٌ قُدِّمَتِ الْجَنَازَةُ.

(فَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر (تَقْدِيمُ الْكُسُوفِ) سوننەتە: نوێژی ڕۆژگیران وەپێش نوێژە واجبەکە بخا، بەلاَم لە دوای فاتیحە سورەتیکورتی وەك (قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ) دەخوێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(ثُمَّ) ئینجا کە نوێژی ڕۆژگیرانی تەواو کرد (يَخْطُبُ لِلْجُمُعَةِ) دوو خوتبەی جومعە دەخوێنێتەوە (مُتَعَرِّضاً لِلْكُسُوفِ) لە ناو خوتبەی جومعەشدا باسی ڕۆژگیرانیش دەکا (ثُمَّ يُصَلِّى الْجُمُعَةَ) ئینجا نوێژی جومعەش دەکا، واتە: پێویست بە چوار خوتبە ناکا.

(وَلَوِ اجْتَمَعَ عِيدٌ أَوْ كُسُوفٌ) ئەگەر لە یەك کاتدا نوێژی جەژن، یان نوێژی ڕۆژگیران کۆ بۆوە (وَجَنَازَةٌ) لەگەڵ نوێژی جەنازە (قُدِّمَتِ الْجَنَازَةُ) نوێژی جەنازە وەپێش دێخرێ لە سەر نوێژی جەژنیش‌و لە سەر نوێژی ڕۆژگیرانیش، نەوەك مردووەکە بگۆڕێ، کەوابو: نوێژی جەنازە وەپێش نوێژە فەڕزەکانیش دێخرێ، بەو مەرجەی ماوەی فەڕزەکە بەرفراوان بێ.

بەلاَم ئەگەر نوێژی جەژن‌و ڕۆژگیران پێکەوە کۆ بونەوە: ئەو کاتە وەك نوێژی واجب ڕەفتار دەکرێ، واتە: ئەگەر بترسێ نوێژی جەژن بفەوتێ، جەژنەکە وەپێش دێخێ، ئەگەر نا: نوێژی ڕۆژگیران دەکا، ئینجا نوێژی جەژن، ئینجا دروستە: بۆ هەردووکیان تەنها دوو خوتبە بخوێنێتەوەو تێیاندا باسی هەردووکیان دەکا.

ئینجا بزانە: نوێژی مانگگیرانیش لەگەڵ نوێژە واجبەکانی شەوێ، وەك ڕۆژێ ڕەفتاری لەگەڵ دەکرێ، بەلاَم ئەگەر نوێژی مانگگیران لەگەڵ تەڕاویح، یان لەگەڵ وەتر کۆ بونەوە، ئەوە نوێژی مانگگیران پێش دەخرێ، هەرچەند بشترسێ وەترو تەڕاویحەکان بفەوتێن،

هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، واتە: چونكە دەگونجێ وەترو تەڕوایح قەزا بكرێنەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ پاشكۆ: دەربارەی زەمین لەرزین و تاریكایی و ڕەشەبا ﴾

هەر كاتێك زەمین لەرزی، یا دونیا تاریك بو، یان تۆزو غوبار، یان ڕەشەبا، یان لافاو و ئەو جۆرە مەترسیانە ڕوی‌دا، سوننەتە: هەر كەسەو دوو ڕەكعەت نوێژ بكا، وەك سوننەتی نیوەڕۆ، بە نیەتی ڕووداوەكە، بەڵام بە تەنهایی، نەك بە جەماعەت، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا رَأَيْتُمْ آيَةً فَاسْجُدُوا﴾رواه ابوداود بسندحسن، هەر كاتێك ڕووداوێكی‌ترسناكتان دیت سوجدە ببەن. واتە: سوجدە بە واتەی نوێژیش هاتوە.

(بابُ صَلاةِ الإسْتِسْقاءِ)

هِيَ سُنَّةٌ عِنْدَ الْحَاجَةِ، وَتُعَادُ ثَانِياً وَثَالِثاً إِنْ لَمْ يُسْقَوْا، فَإِنْ تَأَهَّبُوا لِلصَّلاَةِ فَسُقُوا قَبْلَهَا اِجْتَمَعُوا لِلشُّكْرِ

هەروەها تۆبەو زیكرو دوعاش لەو ڕووداوانەدا هاتوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ هَذِهِ الآياتِ يُرْسِلُ اللهُ لاَ تَكُونُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَلِحَيَاتِهِ، وَلَكِنَّ اللهَ يُرْسِلُهَا يُخَوِّفُ بِهَا عِبَادَهُ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ مِنْهَا شَيْئاً فَافْزَعُوا إِلَىاللهِ وَدُعَائِهِ وَاسْتِغْفَارِهِ﴾ رواه الشيخان، ئەو ڕووداوە ترسناكانەی وەك ڕۆژگیران كە خوای گەورە دەیاننێرێ: نە لە بەر مردنی هیچ كەسێكەو نە لە بەر ژیانی هیچ كەسێكە، بەڵام خوای گەورە دەیاننێرێ بەندەكانی‌خۆی پێ دەترسێنێ، جا هەر كاتێك شتێكتان لەو ڕووداوانە دیت، هانا ببەنە بەر زیكری‌خواو دوعاو پاڕانەوەو تكای لێخۆشبوونی گوناهەكانتان.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلرِّيحُ مِنْ رَوْحِ اللهِ تَعَالَى تَأْتِي بِالرَّحْمَةِ وَتَأْتِي بِالْعَذَابِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهَا فَلاَ تَسُبُّوهَا وَسَلُوااللهَ خَيْرَهَا وَاسْتَعِيذُوا بِاللهِ مِنْ شَرِّهَا﴾رواه ابوداود بإسنادٍ حسن، با لە ڕەحمەتی‌خوایە، ڕەحمەتو بەركەتیش دێنێ، عەزابو ئازاریش دێنێ، جا هەر كاتێك دیتتان بایەك هات، جنێوی پێ‌مەدەن، بەڵكو لە خوا بپاڕێنەوەو بڵێن: خوایە چاكەی ئەم بایەمان بدێ، خوایە لە خراپەی ئەم بایە بمانپارێزە.

﴿ بابُ صَلاَةِالإسْتِسْقاءِ: **باسی نوێژی باران** ﴾

(هِيَ) نوێژی باران، واتە: پاڕانەوەی ئاودان لە خوای گەورە (سُنَّةٌ) سوننەتێكی (مؤكّدة)یە، بۆ گشت كەسێك: ڕێبوارو نیشتەجێی شارو لادێو ڕەشماڵ، بە تەنهایی، یان بە جەماعەت، چونكە پێغەمبەرﷺ كردویەتی‌و (البخاري ومسلم) گێڕاویەتیانەوە (عِنْدَ الْحَاجَةِ) لە كاتی پێویستی‌دا ئەو نوێژە سوننەتە، وەك باران نەبارێ‌و زەمین تێنوو بێ، یان

سەرچاوەیئاو، یان ڕووبار ووشك ببێ، یان ئاوەكەیان كەم ببێتەوەو تێری خەڵك نەكا.
(وَتُعَـادُ ثَانِيـاً) ئـەم نوێـژە دووەمجـاریش دووبـارە دەكرێتـەوە (وَثَالِثـاً) هـەروەها سێیەمجاریش‌و زیاتریش (إِنْ لَمْ يُسْقَوْا) ئەگەر ئاو نەدران، كەواتە: تا خوای گەورە ئاویان دەداتێ نوێژەكە هەر دووبارە دەكەنەوە.
(فَإِنْ تَأَهَّبُوا لِلصَّلاَةِ) جا ئەگەر خەڵكەكە خۆیان ئامادە كرد بۆ نوێژی باران‌و (فَسُقُوا قَبْلَهَا) جا پێش نوێژكردنەكە ئاودران، واتە: باران باری، یان ئاو ژیاوە (اجْتَمَعُوا) سوننەتە: لـە شوێنی نوێژەكەدا كۆ ببنەوە (لِلشُّكْرِ) بـۆ حەمـدو شـوكری خـوای گـەورە لـە سـەر ئـەو نیعمەتە، خوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿لَئِنْ شَكَرْتُمْ لأَزِيدَنَّكُمْ﴾ ئەگـەر شـوكری مـن بكـەن نیعمەتی زیاترتان دەدەمێ.

وَالـــدُّعَاءِ، وَيُصَـــلُّونَ عَلَىالصَّـــحِيحِ، وَيَـــأْمُرُهُمُ الإِمَـــامُ بِصِـــيَامِ ثَلاَثَـــةِ أَيَّـــامٍ أَوَّلاً، وَالتَّوْبَةِ وَالتَّقَرُّبِ إِلَىاللهِ تَعَالَى بِوُجُوهِ الْبِرِّ وَالْخُرُوجِ مِنَ الْمَظَالِمِ،

(وَالدُّعَاءِ) هەروەها بۆ دوعاكردنیش: كە خوا زیاتریان بداتێ (وَيُصَلُّونَ عَلَىالصَّحِيحِ) لـە سـەر فـەرموودەی ڕاسـت نوێـژی بـارانیش دەكـەن هـەر بـە نیـەتی نوێـژی بـاران، بـۆ شوكری خوای گەورە.
ئینجا هەر كاتێك لە دوای نوێژیباران ئاو دران، واتە: باران باری، یان ئاو ژیاوە، سوننەت نیە نوێژەكە دووبارە بكەنەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَيَأْمُرُهُمُ الإِمَامُ) پێشەوای موسڵمانان، یان جێگرەكەی فەرمانیان دەداتێ (بِصِيَامِ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ) بە بەڕۆژووبوونی سێ ڕۆژان بە دوایەكدا (أَوَّلاً) پێش ئەوەی بڕۆنە نوێژكردن، ئینجا بزانە: ئەگەر شوێنەكە پێشەوا، یان جێگری پێشەوای لێنەبو، ئەو كاتە زاناو پیاوماقوڵانی شوێنەكە یەكێك تەرخان دەكەن تاكو ئەو كارانـە ئـەنجام بـدا، هـەروەك لـە (المجمـوع)و (الشرواني)دا فەرموویانە.
هەروەها بزانە: بە فەرمانیپێشەوا ئەو ڕۆژووانەی نوێژیباران لە سـەر خـەڵك واجـب دەبن‌و واجبە: لە شەوێدا نیەتەكەیان بۆ بهێنن، كەواتە: هەر كەسێك بە ڕۆژوو نەبێ، گوناهبار دەبێ، بـەڵام واجـب نیـە ڕۆژووەكـان قـەزا بكاتـەوە، هـەروەك لـە (تحفـة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
هەروەها ڕۆژوویواجب لەو ڕۆژانەدا دروست دەبێ‌و فەرمانی پێشەوای پێ جێبەجێ دەبێ: وەك لەو ڕۆژانەدا لە جیاتینەزر، یان (كفارة)، یان قەزا، بەڕۆژوو ببێ، یان كاتەكە ڕەمەزان بێ–هەروەك لە (نهاية)و (الشبراملسـي)دا ڕوون كراوەتـەوە– چـونكە مەبەستیسـەرەكی لێرەدا ئەوەیە: لەو ڕۆژانەدا خودی ڕۆژوو هەبێ، تاكو دوعا قبوڵ ببێ، چونكە پێغەمبەرﷺ

دەفـەرموێ: ﴿ثَلاَثَةٌ لاَتُـرَدُّ دَعْوَتُهُمْ: اَلصَّائِمُ حَتَّى يُفْطِرَ، وَالإِمَامُ الْعَادِلُ، وَالْمَظْلُومُ﴾ رواه الترمذي بسندحسن، سێ کەس دوعایان قبوڵ دەبێو ڕەد ناکرێتەوە: مرۆڤی بـەڕۆژوو تـا ڕۆژووەکەی دەشکێنێ، پێشەوای دادپەروەر، مرۆڤی ستەم لێکراو.

(وَالتَّوْبَةِ) هەروەها فـەرمانیان دەداتـێ: بـە تۆبـەکردن (وَالتَّقَـرُّبِ إِلَىاللهِ تَعَـالَى) بـە خـۆ نزیککردنـەوە لـە خـوای گـەورە (بِوُجُـوهِ الْبِـرِّ) بـە ڕووی چـاکەکان: وەك خێرکـردنو ئاشتبوونەوەو ڕوو لە خواپەرستیکردنو ئەو جۆرە شتانە.

(وَالْخُرُوجِ مِنَ الْمَظَالِمِ) هەروەها فەرمانیان پێدەکا: بە دەرچوونو خۆ پاککردنەوە لە گشت ستەمەکانی مافی ئادەمیزادان: وەك خوێنو ماڵو ئابڕوو، یـان مـافی خـوای گـەورە: وەك قەزاکردنەوەی نوێژو ڕۆژوو و زەکاتدانو ئەو جۆرە شتانە، چونکە ستەمو تاوانەکان دەبنە

وَيَخْرُجُـونَ إِلَـى الصَّـحْرَاءِ فِـالرَّابِعِ صِـيَاماً فِـي ثِيَـابِ بِذْلَـةٍ وَتخَشُّـعٍ، وَيُخْرِجُونَ الصِّبْيَانَ وَالشُّيُوخَ وَكَذَا الْبَهَائِمَ فِي الأَصَحِّ،

هۆی نەبارینی باران، چاکەو تۆبەکردنیش دەبنە هۆی ڕەحمی خوای گەورەو قبوڵبـوونی دوعـای بـاران، خـوای گـەورە لـە باسـی حـەزرەتی (هـود)پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿وَيَاقَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا﴾ هـۆ گەلەکـەم تکـای لێخۆشبوونی گوناهەکانتان لە خوای خۆتان بکەن، ئینجا تۆبە بکەن، تاکو خوای گـەورە بارانێکی زۆر بە ئاوتان بۆ ببارێنێ.

(وَيَخْرُجُونَ إِلَى الصَّحْرَاءِ) بۆ نوێژی باران دەچنە بیابانێکی دەرەوەی شار (فِيالرَّابِعِ) لـە ڕۆژی چوارەمی سێ ڕۆژەکەیڕابردوو (صِيَاماً) لەو ڕۆژەی چوارەمیشدا هەر بە ڕۆژوو دەبن کە دەچنە نوێژکردن تاکو دوعایان قبوڵ ببێ (فِي ثِيَابِ بِذْلَةٍ) لە بەرگێکی کۆنی کارکردندا (وَتخَشُّعٍ) بە زەلیلیو ملکەچـیو پاڕانـەوەو نوزانـەوە ﴿عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍرضي الله عنهما–فِي صَلاَةِ الإِسْتِسْقَاءِ–: خَرَجَ رَسُولُ اللهِﷺ مُتَبَذِّلاً مُتَوَاضِعاً مُتَضَرِّعاً حَتَّى أَتَىالْمُصَلَّى فَرَقِيَ الْمِنْبَرَ فَلَمْ يَخطُبْ خُطَبَكُمْ هَذِهِ وَلَكِنْ لَمْ يَزَلْ فِالدُّعَاءِ وَالتَّضَرُّعِ وَالتَّكْبِيرِ، ثُمَّ صَلَّىَ رَكْعَتَيْنِ كَمَا يُصَلِّى فِالْعِيدِ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ بۆ نوێژی باران لە (مدينة) چووە دەرەوە، لە بەرگێکی کۆندا، بە ملکەچیو لە خوا پاڕانەوە، تا هاتە شوێنی نوێژکردن لـە دەرەوەی (مدینـة)، ئینجـا چـووە سـەر مینبـەر، بـەڵام ئـەو جـۆرە خوتبـەی ئێـوەی نەخوێنـدەوە، بـەڵکو بـەردەوام دوعـای دەکـردو ملکەچـیی نیشـان دەداو (اللهُ أَكْبَـر)ی دەگوت، ئینجا دوو ڕەکعەت نوێژی بارانی بۆ کردین وەك نوێژی جەژن.

(وَيُخْرِجُونَ الصِّبْيَانَ) منداڵەکانیش لەگـەڵ خۆیـان دەبەنـە دەرەوە (وَالشُّـيُوخَ) هـەروەها پیرەژنو پیرەمێردیش لەگەڵ خۆیان دەبەنە دەرەوە، چونکە دوعای ئەوانە زووتر قبـوڵ

دەبێو، پێغەمبەریشﷺ دەفەرموێ: ﴿وَهَلْ تُنْصَرُونَ وَتُرْزَقُونَ إلاَّ بِضُعَفَائِكُمْ﴾ رواه البخاري وأصحاب السنن، ئایا ئێوە سەرکەوتنو ڕزقتان دەدرێتێ، تەنها لە بەر خاتری بێهێزەکانتان نەبێ.

(وَكَذَا الْبَهَائِمُ) هەروەها ئاژەڵەکانیش بە بێچووەکانیانەوە لەگەڵ خۆیان دەبەنە دەرەوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە نەهاتو بێبارانی ئازاری ئاژەڵیش دەدا، ئینجا دایکەکانو بێچووەکان لێك جیا دەکەنەوە، تاکو بارەبارو قوارەقوارو حیلەحیل بەرز ببێتەوەو خوایگەورە زوتر ڕەحم بکاو دوعایەکان قبوڵ بکا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿خَرَجَ سُلَيْمَانُ يَسْتَسْقِي، فَرَأَى نَمْلَةً مُسْتَلْقِيَةً عَلَىظَهْرِهَا رَافِعَةً قَوَائِمَهَا إلَى السَّمَاءِ –تَسْتَسْقِي– فَقَالَ: إرْجِعُوا فَقَدْ سُقِيتُمْ بِدَعْوَةِ غَيْرِكُمْ﴾رواه احمد وصححه الحاكم،

وَلاَ يُمْنَعُ أَهْلُ الذِّمَّةِ الْحُضُورَ، وَلاَ يَخْتَلِطُونَ بِنَا، وَهِيَ رَكْعَتَانِ كَالْعِيدِ، لَكِنْ قِيلَ يَقْرَأُ فِي الثَّانِيَةِ: إنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا، وَلاَ تَخْتَصُّ بِوَقْتِ الْعِيدِ فِي الأَصَحِّ،

حەزرەتی (سلیمان) پێغەمبەر؈ چووە دەرەوە بۆ نوێژی باران، کە تەماشای کرد مێرووێك لە سەر پشت درێژ بووەو پێیەکانی بەرەو ئاسمان بەرز کردونەوەو دوعای باران دەکا، حەزرەتی(سلیمان)؈ فەرمووی: بگەڕێنەوە، خوای گەورە بە دوعای مێرووەکە بارانتان بۆ دەبارێنێ.

(وَلاَ يُمْنَعُ أَهْلُ الذِّمَّةِ) خاوەن پەیمانەکان: وەك جولەکەو دیانەکان قەدەغە ناکرێن (الْحُضُورَ) کە لەگەڵ ئێمەدا ئامادە بن، ئەگەر لەخۆیانەوە هاتن، چونکە ئەوانیش بۆ ڕزقی خۆیان لە خوا دەپاڕێنەوە، بەڵام (وَلاَ يَخْتَلِطُونَ بِنَا) نابێ لەگەڵ ئێمەدا تێکەڵ بن، هەر لە کاتی ڕۆیشتنەوە تا دەشکەڕێینەوە، کەوابو: ناپەسندە ئێمە لەگەڵ خۆمان بیانبەینە دەرەوە.

﴿ چۆنیەتی نوێژی باران ﴾

(وَهِيَ) نوێژی باران (رَكْعَتَانِ) دوو ڕەکعەتە (كَالْعِيدِ) وەکو نوێژی جەژن، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (ابْن عباس)ی‌ڕابردوو، کەوابو: لە جیاتی بانگو ئیقامەت یەکێك دەڵێ: (اَلصَّلاَةُ جَامِعَةٌ). ئینجا لەگەڵ (اللهُ أكْبَر)ی نوێژدابەستندا نیەتی(صَلاَةُ الإسْتِسْقَاءِ): نوێژی باران دێنێو دوعای (تَوَجُّه) دەخوێنێ، ئینجا حەفت (اللهُ أكْبَر) دەڵێو لە نێوان گشت دوو (اللهُ أكْبَر)ێکدا (سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لله...) تا کۆتایی دەڵێ، ئینجا (أعُوذُ بِاللهِ...)، ئینجا (فاتیحە) دەخوێنێ، هەروەها لە ڕەکعەتیدووەمیشدا–جگە لە (اللهُ أكْبَر)ی هەڵسانەوە– پێنج (اللهُ أكْبَر) دەڵێو لە نێوان گشت دوو (اللهُ أكْبَر)ێکدا (سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لله...) تا کۆتایی دەڵێ، ئینجا (أعُوذُ بِاللهِ...)و فاتیحە دەخوێنێ، هەروەها لە گشت (اللهُ

أَكْبَرُ)ەكاندا دەستەكانی بەرز دەكاتەوەو لە بن سینگیخۆی دایاندەنێتەوە.
هەروەها لە دوای فاتیحەش: لە ڕەكعەتی یەكەمدا سوڕەتی(ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ)، یان سوڕەتی (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ) دەخوێنێ، لە ڕەكعەتی دووەمیشدا سوڕەتی(اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ)، یان (هَلْ أتَاكَ) دەخوێنێ، لە هەردوو ڕەكعەتەكانیشدا فاتیحەو سوڕەت بە دەنگی ئاشكرا دەخوێنێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوونیان كردۆتەوە.
(لَكِنْ قِيلَ) بەڵام لە فەرموودەی بێهێزدا هاتووە: (يَقْرَأُ فِيالثَّانِيَةِ) لە ڕەكعەتی دووەمدا لە دوای فاتیحە، سوڕەتی(إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحاً) دەخوێنێ (وَلاَ تَخْتَصُّ بِوَقْتِ الْعِيدِ) نوێژی باران تایبەت نیە: بە كاتینوێژی جەژن، بەڵكو لە گشت كاتێكی شەو و ڕۆژدا دروستە بكرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

وَيَخْطُبُ كَالْعِيدِ، لَكِنْ يَسْتَغْفِرُاللهَ تَعَالَى بَدَلَ التَكْبِ
(اَللَّهُمَّ أَسْقِنَا غَيْثاً مُغِيثاً هَنِيئاً مَرِيئاً مَرِيعاً غَدَ
اَللَّهُمَّ أَسْقِنَا الْغَيْثَ وَلاَ تَجْعَلْنَا مِنَ الْقَانِطِينَ، اَللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَغْفِرُكَ إِنَّكَ كُنْتَ غَفَّاراً فَأَرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْنَا مِدْرَاراً). وَيَسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةَ بَعْدَ صَدْرِ الْخُطْبَةِ الثَّانِيَةِ،

(وَيَخْطُبُ) لە دوای نوێژی باران دوو خوتبە دەخوێنێتەوە (كَالْعِيدِ) وەكو خوتبەكانی جەژن: لە ڕوكنو سوننەتو مەرجەكاندا ﴿عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ﴾: خَرَجَ رَسُولُ اللهِﷺ يَسْتَسْقِي: فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ بِلاَ أذانٍ وَلاَ إِقَامَةٍ ثُمَّ خَطَبَنَا﴾رواته ثقات رواه احمد والبيهقي وغيرهما، پێغەمبەرﷺ بۆ نوێژی باران لە (مدينة) چووە دەرەوەو دوو ڕەكعەتی بە جەماعەت بۆ كردین بە بێ بانگو ئیقامەت، ئینجا خوتبەی بۆ خوێندینەوە.
(لَكِنْ) بەڵام لەمەدا جیاوازن: (يَسْتَغْفِرُاللهَ تَعَالَى) ووتارخوێنەكە لە سەرتای خوتبەكاندا (أَسْتَغْفِرُ اللهَ) دەڵێ (بَدَلَ التَكْبِيرِ) لە جیاتی (اللهُ أَكْبَر)ەكان، واتە: لە سەرەتای خوتبەی یەكەمدا نۆ جار دەڵێ: (أَسْتَغْفِرُاللهَ الَّذِى لاَإِلَهَ إِلاَّهُوَالْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ).
هەروەها لە سەرەتای خوتبەی دووەمیشدا حەفت جار دەیڵێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، بەڵگەش ئایەتی﴿اِسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا﴾...الآيات، تكای لێخۆشبوونیگوناه لە خوایخۆتان بكەن، چونكە ئەو زۆر لە گوناهان خۆش دەبێ، تاكو لە ئاسمان بارانێكی زۆر بە ئاوتان بۆ ببارێنێ.
هەروەها لە خوتبەكانیشدا زۆر ئەو ئایەتە دووبارە دەكاتەوەو زۆر دەڵێ: (أَسْتَغْفِرُ اللهَ)، زۆر دەڵێ: (يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِرَحْمَتِكَ نَسْتَغِيثُ وَمِنْ رَحْمَتِكَ نَرْجُو، فَلاَ تَكِلْنَا إِلَى أَنْفُسِنَا طَرْفَةَ عَيْنٍ وَأَصْلِحْ لَنَا شَأْنَنَا كُلَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ). هەروەك لە (مغنى)دا فەرموویەتی.
(وَيَدْعُوا فِيالْخُطْبَةِ الأُولَى) سوننەتە: لە خوتبەی یەكەمدا بە دەنگی ئاشكرا ئەم دوعایەی

پێغەمبەرﷺ بکا: ﴿اَللَّهُمَّ أَسْقِنَا غَيْثاً مُغِيثاً هَنِيئاً مَرِيئاً مَرِيعاً غَدَقاً مُجَلِّلاً سَحّاً طَبَقاً دَائِماً، اَللَّهُمَّ أَسْقِنَا الْغَيْثَ وَلاَ تَجْعَلْنَا مِنَ الْقَانِطِينَ، اَللَّهُمَّ إِنَّ بِالْعِبَادِ وَالْبِلاَدِ وَالْخَلْقِ مِنَ اللأْوَاءِ وَالْجَهْدِ وَالضَّنْكَ مَا لاَنَشْكُو إِلاَّإِلَيْكَ، اَللَّهُمَّ أَنْبِتْ لَنَاالزَّرْعَ وَأَدِرَّ لَنَاالضَّرْعَ وَأَسْقِنَا مِنْ بَرَكَاتِ السَّمَاءِ وَأَنْبِتْ لَنَا مِنْ بَرَكَاتِ الأَرْضِ، اَللَّهُمَّ ارْفَعْ عَنَّاالْجَهْدَ وَالْجُوعَ وَالْعُرْيَ وَاكْشِفْ عَنَّا مِنَ الْبَلاَءِ مَا لاَيَكْشِفُهُ غَيْرُكَ، اَللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَغْفِرُكَ إِنَّكَ كُنْتَ غَفَّاراً فَأَرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْنَا مِدْرَاراً﴾رواه الإمام الشافعي فىالأم.

ئینجا بزانە: ووتارخوێن لە خوتبەییەکەمداو لە سەرەتای خوتبەیدووەمدا ڕوو لە خەڵکەکە دەکا، ئینجا (وَيَسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةَ) سوننەتە: ڕوو لە قیبلە بکاو پشت لە خەڵکەکە بکا (بَعْدَ صَدْرِ الْخُطْبَةِ الثَّانِيَةِ) پاش دەست پێکردنی خوتبەیدووەم، واتە: کە سێیەکەکی وَيُبَالِغُ فِالدُّعَاءِ سِرّاً وَجَهْراً، وَيُحَوِّلُ رِدَاءَ هُ عِنْدَ اسْتِقْبَالِهِ فَيَجْعَلُ يمِينَهُ يَسَارَهُ وَعَكْسَهُ، وَيُنَكِّسُهُ عَلَى الْجَدِيدِ فَيَجْعَلُ أَعْلاَهُ أَسْفَلَهُ وَعَكْسَهُ، وَيُحَوِّلُ النَّاسُ مِثْلَهُ، قُلْتُ: وَيُتْرَكُ مُحَوَّلاً حَتَّى يَنْزِعَ الثِّيَابَ،

خوتبەیدووەمی خوێندەوە (وَيُبَالِغُ فِىالدُّعَاءِ) لەو حاڵەتەدا ووتارخوێنەکە زۆر دوعا دەکا (سِرّاً) بە نهێنیو (وَجَهْراً) بە ئاشکرایی، هەروەها خەڵکەکەش لە کاتی نهێنیدا بە نهێنی دوعا دەکەن، بەڵام لە کاتی ئاشکراییدا دەڵێن: (آمین).

هەروەها ووتارخوێنەکەو خەڵکەکەش لە کاتیدوعاکردندا دەستیان بەرز دەکەنەوە، بەڵام لێرەدا پشتە دەستەکانیان دەخەنە لای ئاسمان ﴿عَنْ أَنَسٍ﷛: أَنَّ النَّبِيَّﷺ إِسْتَسْقَى فَأَشَارَ بِظَهْرِ كَفَّيْهِ إِلَىالسَّمَاءِ﴾رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ دوعای بارانی کردو بە پشتە دەستەکانی ئاماژەی بۆ ئاسمان کرد. ئینجا کە دوعایەکانی تەواو کردن، ڕوو لە خەڵکەکە دەکاتەوەو ئامۆژگاریان دەکا: بە خوا پەرستیو سەلاوات لە سەر پێغەمبەرﷺ لیدەداو، دوعا بۆ ئیمانداران دەکاو ئایەتێك یان دوو ئایەت دەخوێنێتەوەو کۆتایی خوتبەکەی بە (أَسْتَغْفِرُ اللهَ لِي وَلَكُمْ) دێنێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

هەروەها (وَيُحَوِّلُ رِدَاءَهُ) ووتارخوێنەکە پەشتەماڵەکەیخۆی–واتە: پارچە جلەکەی سەر بەرگەکەی– وەردەگێڕێ (عِندَ اسْتِقْبَالِهِ) لەو کاتەی ڕوو لە قیبلە دەکا (فَيَجْعَلُ يمِينَهُ يَسَارَهُ) لای ڕاستەی جلەکە دەباتە لای چەپەی (وَعَكْسَهُ) بە پێچەوانەش، هەروەها (وَيُنَكِّسُهُ) سەراو ژێریشی دەکا، ئەگەر بگونجێ (عَلَىالْجَدِيدِ) لە سەر فەرموودەی نوێ، واتە: (فَيَجْعَلُ أَعْلاَهُ أَسْفَلَهُ) لای سەرەوەی دەباتە لای بنەوەی (وَعَكْسَهُ) بە پێچەوانەش. (وَيُحَوِّلُ النَّاسُ مِثْلَهُ) خەڵکەکەش واتە: تەنها نێرینەکان وەکو ووتارخوێنەکە بە دانیشتوویی جلەکانیخۆیان وەردەگێڕن ﴿عَنْ عَبْدِاللهِ بنِ زَيْدٍ﷛: أَنَّ النَّبِيَّﷺ إِسْتَسْقَى

وَحَوَّلَ رِدَاءَهُ وَقَلَّبَهُ ظَهْراً لِبَطْنٍ وَحَوَّلَ النَّاسُ مَعَهُ﴾حديث صحيح رواه الإمام احمد وغيره، پێغەمبەرﷺ دوعای بارانی کردو پەشتەماڵەکەی وەرگێڕاو بەرو پشتی کرد، خەڵکەکەش لەگەڵ ئەوی جلەکانیان بەروپشت کردن. ئینجا بزانە: نابێ ئافرەت بەرگەکەی وەرگێڕێ، هەروەك لە (نهاية)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النـواوی) دەفـەرموێ (وَيُتْرَكُ مُحَوَّلاً) جلەکـەی ئیمـامو خەڵکەکـە بە وەرگێڕدراوی دەهێشترێتەوە (حَتَّى يَنْزِعَ الثِّيَابَ) تـا هـەر یەکـەو جلو بـەرگی خـۆی دادەکەنێ: جا لە ماڵەوە، یان لە شوێنێکیتر، چونکە لە هیچ حەدیسێکدا نەهاتوە: پێغەمبـەرﷺ پـێش داکەنـدن دەسـتکاری جلـە وەرگەڕاوەکـەی کردبـێ، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلَوْ تَرَكَ الإِمَامُ الإِسْتِسْقَاءَ فَعَلَهُ النَّاسُ، وَلَوْ خَطَبَ قَبْلَ الصَّلاَةِ جَازَ، وَيُسَنُّ أَنْ يَبْرُزَ لأَوَّلِ مَطَرِالسَّنَةِ، وَيَكْشِفَ غَيْرَ عَوْرَتِهِ لِيُصِيبَهُ، وَأَنْ يَغْتَسِلَ أَوْ يَتَوَضَّأَ فِالسَّيْلِ،

(وَلَوْ تَرَكَ الإِمَامُ الإِسْتِسْقَاءَ) ئەگەر پێشەوای موسڵمانان نوێژی بارانی نەکردو جێگریشی بۆ نوێژکردن دانەنا، یان هەر پێشەواو جێگری لەو شوێنەدا نەبون (فَعَلَهُ النَّـاسُ) سـوننەتە: خەڵکەکە سەربەخۆ نوێژی باران بکەن، واتە: ژناو پیاوماقوڵانی شوێنەکە، یەکێك دیاری ئەکەن بۆ ئەم کارە، هەروەك بـۆ جـەژنو ڕۆژ گـیرانو جومعـەش وادەکـەن، هـەروەك لـە (المجموع)و (شرح العباب)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ خَطَبَ قَبْلَ الصَّلاَةِ) ئەگەر ئیمامی نوێژی باران لە پێش نوێژەکەدا خوتبەی خوێندەوە (جَازَ) دروستەو بە بەر دەکەوێ، چونکە لە حەدیسی (صحيح)دا ئـەوەهاش هـاتوە، بـەڵام خوتبەکە بخرێتە دوای نوێژ خێری زیاترە، چونکە پێغەمبەرﷺ زۆرتر وایکردوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: پاڕانەوەیئاودان لە خوایگەورە سێ جۆرە، یەکەم: لای کەمترەکەی بە دوعاکردنی تەنهاتەنهاو کۆمەڵ کۆمەڵ بە بێنوێژکردن. دووەم: ناوەنجیەکەی بە دوعاکردن لە دوای نوێژەکانو لە خوتبەکانی جومعەو شوێنە گشـتیەکان ﴿عَنْ أَنَسٍ﷜: دَعَا رَسُولُ اللهِﷺ وَهُوَ يَخْطُبُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَمُطِرُوا مِنْ جُمُعَةٍ إِلَجُمُعَةٍ﴾رواه الشيخان، پێغەمبـەرﷺ لـە خوتبەی جومعەدا دوعای بارانی کرد، جـا لـەم جومعەیـە تـا جومعەکـەیتر بـاران بـاری. سێیەم: تەواو و خێرترەکەی بەو جۆرە نوێژکردنەو خوتبەی باسمان کـرد، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئینجا بزانە: لەو سێ جۆرانەدا گشت کەسێك یەکسانە، واتـە: نوێژکردنەکە بۆ مرۆڤی بە تەنهاش سوننەتە، بەڵام بە بێخوتبە خوێندنەوە، هەروەك لـە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَيُسَنُّ) بۆ گشت كەسێك سوننەتە: (أَنْ يَبْرُزَ) خۆی وەدەر بێخـێ (لأَوَّلِ مَطَـرِ السَّـنَةِ) بـۆ یەكەم بارانی ساڵ (وَيَكْشِفَ) بەشێكی لاشەی خۆی ڕووت بكاتەوە (غَيْرَ عَوْرَتِهِ) جگـە لـە عەورەتی خۆی (لِيُصِيبَهُ) تاكو بارانی وێبكەوێو بەرەكەتی پێ‌بگا ﴿عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه: أَصَابَنَا مَطَرٌ فَحَسَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ثَوْبَهُ حَتَّى أَصَابَهُ مِنَ الْمَطَرِ، فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ لِمَ صَنَعْتَ هَذَا؟ قَالَ: لأَنَّهُ حَدِيثُ عَهْدٍ بِرَبِّهِ تَعَالَى﴾رواه مسلم، باران باریو پێغەمبەر ﷺ جلەكەی لە خـۆ لادا، تا هەندێك بارانی بە لاشە پیرۆزەكەی كەوت، گوتمان: ئـەی پێغەمبـەری‌خوا بـۆ وات كرد؟ فەرمووی: چونكە بارانەكە نوێیەو تازە خوایگەورە ناردوويەتی. واتە: بەرەكـەتی لێوەردەگرم (وَأَنْ يَغْتَسِلَ) سوننەتە خۆی بشوا (أَوْ يَتَوضَّأَ) یـان دەسـتنوێژ بگـرێ (فِـی السَّيْلِ) لە ئاوەڕۆكانی‌باران، چونكە حەدیسێكی بـێ‌هێزی دەرهـەق هـاتوە، هـەروەك لـە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

وَيُسَبِّحَ عِنْدَ الرَّعْدِ وَالْبَرْقِ، وَلاَ يُتْبِعَ بَصَرَهُ الْبَرْقَ، وَيَقُولَ عِنْدَالْمَطَرِ: (اَللَّهُمَّ صَيِّباً نَافِعاً). وَيَدْعُو بِمَا شَاءَ، وَبَعْدَهُ: مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللهِ وَرَحْمَتِهِ. وَيُكْرَهُ مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا، وَسَبُّ الرِّيحِ، وَلَوْ تَضَرَّرُوا بِكَثْرَةِ الْمَطَرِ فَالسُّنَّةُ أَنْ يَسْأَلُوا اللهَ تَعَالَى رَفْعَهُ: اَللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا. وَلاَ يُصَلَّى لِذَلِكَ وَاللهُ أَعْلَمُ.

(وَيُسَبِّحَ) سوننەتە: گشت كەسێك تەسبیحات بكا (عِنْدَ الرَّعْدِ) كاتێ گوێی لە دەنگی هەور دەبێ، وەك (عبدالله بن الزبير رضي الله عنه) دەيفەرموو: (سُبْحَانَ مَنْ يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلاَئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ) رواه مالك بإسناد صحيح.

(وَالْبَرْقِ) هەروەها سوننەتە: لە كاتی بروسكیش تەسبیحات بكا، بە (قياس) لە سەر هەور، كەواتـە: دەڵـێ: (سُبْحَانَ مَنْ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفاً وَطَمَعاً). هـەروەك لـە (نهايـة)و (مغنـی)دا فەرموويانە (وَلاَ يُتْبِعَ بَصَرَهُ الْبَرْقَ) سـوننەتە: چـاوی خـۆی بـە دوای بروسـكدا نـەگێڕێ، چونكە (السلف الصالح) پێیان ناخۆش بوو: ئاماژە بۆ بروسكو هەور بكەن، هـەروەك لـە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

(وَيَقُولَ عِنْدَ الْمَطَرِ) سوننەتە لە كاتی باران باریندا سێ جار بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ صَيِّباً نَافِعاً﴾ رواه البخاري، خوایە بیكەیە بارانێكی سوود بەخش. (وَيَدْعُوَ بِمَا شَاءَ) هـەروەها سـوننەتە: چ دوعایەك حەز دەكا بیكا، چونكە لە حەدیسێكی بێ‌هێزدا هاتوە: ﴿لە كاتی باران باریندا دوعا قبوڵ دەبێ﴾.

هەروەها (وَبَعْدَهُ) لە دوای باران بارین بڵێ: (مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللهِ وَرَحْمَتِهِ) بارانمان بۆ باری بە گەورەیی‌خواو بە ڕەحمەتی‌خوا (وَيُكْرَهُ) ناپەسندە بڵێ: (مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا) بارانمان بۆ باری بە كاتو نیشانەی فلانە ئەستێرە، جا ئەگەر باوەڕی وابێ: ئەستێرە باران دەبارێنێ، ئەوە

کافر دەبێ، هەروەك لە حەدیسی (صحیح)دا هاتوەو، لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتـەوە (وَسَبُّ الرِّيحِ) ناپەسندە جنێو بە با بدا، هەروەك لە پاشکۆی نوێژی ڕۆژگیراندا بەڵگەمان بۆ هێناوە.

(وَلَوْ تَضَرَّرُوا) ئەگەر تووشی زەرەرو زیان بون (بِكَثْرَةِ الْمَطَرِ) بە هۆی زۆر بارین (فَالسُّنَّةُ أَنْ يَسْأَلُوا اللهَ تَعَالَى رَفْعَهُ) سوننەتە لە خوا بپاڕێنەوە: بارانەکە لا ببا، بەم دوعایانە: (اَللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا) خوایە بارانەکە ببە دەورەی ئێمە: لە دەشتو بەن، مەیهێنە سەر ئێمە لە ئاوەدانیو خانووبـەرە ﴿اَللَّهُمَّ عَلىالآكَامِ وَالظِّرَابِ وَبُطُونِ الأَوْدِيَةِ وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ﴾ رواه الشيخان، خوایە لە سەر تەپۆلکەو چیاو دۆڵاییو لێڕستان بارانەکـە ببارێنـە. (وَلاَ يُصَلَّى لِـذَلِكَ) بـۆ لابردنیبـاران نابـێ نوێـژ بکـرێ، چـونکە لـە هـیچ حەدیسـێکدا –جگـە لـە دوعایڕابردوو–نەهاتوە (وَاللهُ أَعْلَم).

....

﴿ پاشکۆ: دەربارەی پاڕانەوە لە خوا بە خاتری پێغەمبەرﷺو پیاو چاکان ﴾

1– لە (المجموع)و (مغنی)دا فەرموویانە: سوننەتە لە دوعایەکانی نوێژی باراندا (توسُّل) بکا، واتە: لە خوای گەورە بپاڕێتەوە، بە خاتری کردەوە چاکەکانی خۆی، هەروەك ﴿سێ کەسەکەی دەرگای ئەشکەوتەکەیان لێگیرا، بە کردەوە چاکەکانیان لە خوا پاڕانەوە﴾، کە لە (بخاري ومسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

هـەروەها سـوننەتە بـە خـاتری پیاوچـاکانیش لـە خـوا بپاڕێتـەوە، بـە تایبـەتی ئەگـەر پیاوچاکەکە لە خزمەکانی پێغەمبەرﷺ بێ، هەروەك ئیمامی(عمر) لە دوعـای بارانـدا، بـە خاتری ئیمامی(عبّاس)ی مامیپێغەمبەرﷺ لە خوا دەپاڕاوەو دەیفەرموو: ﴿اَللَّهُمَّ إِنَّا كُنَّا نَتَوَسَّـلُ إِلَيْـكَ بِنَبِيِّنَـاﷺ فَتَسْـقِينَا، وَإِنَّـا نَتَوَسَّـلُ إِلَيْـكَ بِعَـمِّ نَبِيِّنَـا فَاسْـقِنَا، قَـالَ–أَيْ أَنَـس–: فَيُسْقَوْنَ﴾ رواه البخـاري، خوایـە ئێمـە لەمـەو پـێش بـە خـاتری پێغەمبـەرمانﷺ لێـت دەپاڕاینەوەو بارانت بـۆ دەبارانـدین، ئێسـتاش بـە خـاتری مـامی پێغەمبـەرمانﷺ لێـت دەپاڕێینەوە: بارانمان بۆ ببارێنە. (أنس) دەفەرموێ: ئینجا باران دەباری.

٢– (تَوَسُّل) پاڕانەوە لە خوا بە خاتری کەسێك، تایبەت نیـە بـە حاڵـەتی زینـدووەتیی، چونکە لە دوای وەفاتی پێغەمبەرﷺ (تَوَسُّل) بە پێغەمبەرﷺ کراوە، هـەروەك لـە باسـی (جلو بەرگ)دا بەڵگەمان هێناوە، بەڵکو (صحابة) ڕاستەوخۆ لە سەر گۆڕی پێغەمبـەرﷺ تکای دوعایان لێکردوە ﴿عَنْ مَالِك الدّار: أَصَابَ النَّاسَ قَحْطٌ فِي زَمَنِ عُمَرَ﷛ فَجَاءَ رَجُلٌ– وَهُوَ بِلاَلُ بن الحَرث المُزَني الصَّحَابِيُّ﷛–إِلَى قَبْرِالنَّبِيِّﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ اِسْتَسْقِ لأُمَّتِكَ فَإِنَّهُمْ قَدْ هَلَكُوا. فَأَتَىالرَّجُلَ فِالْمَنَامِ فَقَالَ: أَقْرِئْ عُمَرَ مِنِّالسَّلاَمَ وَأَخْبِرْهُ أَنَّهُمْ يُسْقَوْنَ، وَقُلْ لَهُ:

عَلَيْكَ الْكَيْسَ الْكَيْسَ. فَأَتَىالرَّجُلُ عُمَرَ فَأَخْبَرَهُ فَبَكَى عُمَرُ وَقَالَ: يَا رَبِّ مَا آلُوا إِلاَّ مَاعَجَزْتُ عَنْهُ﴾ رواه البيهقي وابن أبیشيبة بإسناد صحيح، وذكرَهُ الحافِظ إبن حجر فی فتح الباري، والحافظ إبن كثير فی البداية والنّهاية، له سەردەمی ئیمامی(عمر)—واته: له (عام الرمادة)دا— قاتیو بێبارانی تووشی خەڵك بوو، (صحابة)یەك—كه ناوی (بلال الْمُزَني) بوو— هاته سەر گۆڕی پێغەمبەرﷺ گوتی: (يا رَسولَ اللهِ) دوعای باران بۆ ئوممەتت بكە، چونكه بە هیلاك چون. ئینجا پێغەمبەرﷺ هاته خەونی (صحابة)كەو پێی فەرموو: سەلامی من له (عمر) بكەو پێی ڕابگەیەنە: بارانیان بۆ دەبارێو پێی بڵێ: با زیرەكو هۆشیاربێ با زیرەكو هۆشیاربێ بۆ ئیشو كاری موسڵمانان—واته: با نوێژیباران بكا— ئینجا (صحابة)كه ڕووداوەكەی بە ئیمامی (عمر) ڕاگەیاند، ئیمامی(عمر)یش دەستی بە گریان كردو فەرمووی: خوایه كەمتەرخەمی ناكەم له كاروباری موسڵماناندا مەگەر شتێك له تواناما نەبێ.

(بابٌ)

إنْ تَرَكَ الصَّلاَةَ جَاحِداً وُجُوبَهَا كَفَرَ، أَوْ كَسَلاً قُتِلَ حَدّاً،

﴿ بابٌ: له باسی نوێژنەكەر ﴾

بزانە: نوێژنەكەر دوو بەشە، یەكەم: (إنْ تَرَكَ الصَّلاَةَ) ئەگەر مرۆڤی بالغو عاقڵ نوێژی واجبی نەكردو (جَاحِداً وُجُوبَهَا) دانی بە واجببوونی نوێژ نەدەهێنا، واته: دەیگوت نوێژ واجب نیە (كَفَرَ) بەو دانپێدانەهێنانە كافر دەبێ—بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام— چونكه فەرموودەكانی خواو پێغەمبەریﷺ بە درۆ داناوە، كەوابو: واجبە داوای تۆبەی لێبكرێ، جا ئەگەر تۆبەی كردو شادەی هێناوەو نوێژی كرد، وازی لێدێنین.

بەڵام ئەگەر تۆبەی نەكردو نەبۆوە موسڵمان، ئەو كاتە واجبە: بكوژرێو، نابێ نوێژی (جنازة)ی له سەر بكرێو نابێ له گۆڕستانی موسڵمانان بنێشترێ، ماڵەكەشی نابێتە میرات، بەڵكو دەدرێتە (بيت المال)ی موسڵمانان، هەروەك له باسی كافربووندا—نَعُوذُ بِاللهِ— ڕوونی دەكەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

ئینجا بزانە: ئەگەر كەسێك نەیدەزانی نوێژ واجبە، بۆیێ دانی پێدا نەدەهێنا: وەك تازە موسڵمان بوبێ، یان له شوێنێكی دوور له زانایانی ئایینی پێگەیشتبێ، ئەو جۆرە كەسە بە كافر دانادرێ، چونكە عوزری بە دەستە، كەوابو: لەو واجبانە شارەزا دەكرێ، ئینجا ئەگەر لەمەودوا دانی پێدا نەهێنا ئەو كاتە بە كافر دادەنرێ، هەروەك له زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

دوووەم: (أَوْ كَسَلاً) یان بە تەمبەڵی نوێژی نەدەكردو باوەڕیشی هەبو: كە نوێژ واجبە (قُتِلَ) ئەوەش واجبە: بكوژرێ، بەڵام

(حَدّاً) به بڕیاری سزادان دەکوژرێ، نەك به بڕیاری کافربوون، واته: چونکه ئەگەر باوەڕی به نوێژ هەبێ، به نوێژنەکردن کافر نابێ، بەڵام سزای کوشتنی بۆ داندراوه، چونکه پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَن لاَّإِلَـهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّداًرَّسُولُ اللهِ، وَيُقِيمُواالصَّلاَةَ، وَيُؤْتُواالزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّى دِمَائَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلاَّ بِحَقِّ الإِسْلاَمِ وَحِسَابُهُمْ عَلَىاللهِ تَعَالَى﴾ رواه الشيخان وأصحاب السنن، لە لای خوای گەورە فەرمانم پێکراوه: کافرەکان بکوژمو جەنگیان لەگەڵ بکەم تا شادە دێنن: (أَشْهَدُ أَن لاَّ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ)، وە تا پێنج نوێژەکان دەکەنو تا زەکات دەدەن، جا هەر کاتێك شادەیان هێناو نوێژیان کردو زەکاتیان دا، خوێنو ماڵیان له من دەپارێزن، تەنها بە مافی ئیسلام نەبێ، لێکۆڵینەوەی ناو دڵیشیان لە سەر خوایه لە ڕۆژی قیامەت.

کەواته: ئەگەر کافرێك شادەی هێناو بووه موسڵمان، بەڵام نوێژی نەکرد، یان زەکاتی نەدا، هەر واجبه بکوژرێ، چونکه مافی ئاینی ئیسلامی بەجێ نەهێناوه.

وَالصَّحِيحُ قَتْلُـهُ بِصَـلاَةٍ فَقَـطْ بِشَـرْطِ إِخْرَاجِهَـا عَـنْ وَقْـتِ الضَّـرُورَةِ، وَيُسْـتَتَابُ ثُمَّ تُضْرَبُ عُنُقُهُ، وَقِيلَ يُنْخَسُ بِحَدِيدَةٍ حَتَّى يُصَلِّيَ أَوْ يَمُوتَ، وَيُغَسَّلُ وَيُصَلَّى عَلَيْهِ

(وَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست ئەمەیه: (قَتْلُـهُ) واجبه: نوێژنەکەر بکوژرێ (بِصَلاَةٍ) به نەکردنی تەنها یەك نوێژ (بِشَرْطِ إِخْرَاجِهَا) بەو مەرجەی نوێژەکە دەربچوێنێ (عَنْ وَقْتِ الضَّرُورَةِ) لە کاتی نوێژکردنی ناچاریدا: کە کاتی(جمع التأخير)ە:

کەوابو: ئەگەر ڕۆژ ئاوا بوو و نوێژی نیوەڕۆ، یان نوێژی عەسری نەکرد، یان بەیان دەرکەوتو نوێژی مەغریب، یان عیشای نەکرد، یان ڕۆژ هەڵاتو نوێژی سبەینێی نەکرد، ئەو کاتە دەکوژرێ، بەڵام بەم مەرجەش: لە کاتێنوێژەکەدا فەرمانی پێبکرێو هەڕەشەی کوشتنیشی لێبکرێ، ئەویش بە ڕقەکاری نوێژەکە نەکا.

ئینجا بزانه: ئەو فەرمانو هەڕەشە لێکردنە تایبەتە: بە پێشەوای موسوڵمانان، یان کاربەدەستێکی جێگری ئەوی، واته: فەرمانو هەڕەشەی خەڵکیتر سودی نیه، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوه.

کەوابو: ئەگەر لە لای کاربەدەستی موسڵمانان فەرمانی پێ نەکرا و هەڕەشەی لێنەکرا، دروست نیه بکوژرێ، هەرچەند لە زۆربەی تەمەنیشیدا نوێژی نەکردبێ، هەروەك لە حاشیەکانی (القليوبي)و (البجيرمي)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوه.

ئینجا کە بڕیاری کوشتنی لە سەر جێگیر بوو، سوننەته به پەلە نەکوژرێ، بەڵکو (وَيُسْتَتَابُ) سوننەته: پێش کوشتنی داوای تۆبەی لێبکرێ، واته: پێی بڵێن نوێژەکە قەزا بکەوه، ئەگەر نا: دەتکوژین، هەروەك لە (البجيرمي)و (الشرواني)دا فەرموویانه.

ئینجا ئەگەر تۆبەی کردو نوێژەکەی قەزا کردەوه، ئەوه کوشتنی لە سەر لادەچێ،

هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچـاوەكاندا ڕوون كراوەتـەوە، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلاَةَ وَآتَوُاالزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ﴾ ئەگەر تۆبـەیان كـرد: نوێـژیان كـردو زەكاتیان دا، وازیان لێ بێنن.

(ثُمَّ) ئینجا كە داوای تۆبـەی لێكـرا، تۆبـەی نـەكردو نوێژەكـەی قـەزا نـەكردەوەو، هـیچ عوزرێكی شەرعیشی نەبو (تُضْرَبُ عُنُقُهُ) بە فەرمانی كاربەدەستی موسڵمانان بە شمشێر لـە ئەسـتۆی دەدرێو دەكـوژرێ. واتـە: ئەگـەر–لـەو حاڵەتـەدا– كەسـێك بـە بـێ ئیزنی كاربەدەستی موسڵمانان بیكوژێ تاوانبـار دەبـێ، بـەڵام تۆڵـەو (كفـارة)ی ناكەوێـە سـەر (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (يُـنْخَسُ بِحَدِيـدَةٍ) ئاسـنێكی تێوەدەژەنێنـدرێ (حَتَّـى يُصَلِّيَ) تا نوێژ دەكا (أَوْ يَمُوتَ) یان تا دەمرێ.

(وَيُغَسَّلُ) ئەو نوێژنەكەرەی بەشێدووەم كە مرد، واجبە: بشۆرێو (وَيُصَلَّى عَلَيْهِ) واجبە: نوێژی (جنازة)شی لە سەر بكرێ.

وَيُدْفَنُ مَـعَ الْـمُـسْلِمِينَ، وَلاَ يُطْـمَـسُ قَبْرُهُ. (كِتابُ الْجَنائِزِ)

لِيُكْثِرْ ذِكْرَ الْمَوْتِ وَيَسْتَعِدَّ بِالتَّوْبَةِ وَرَدِّ الْمَظَالِمِ، وَالْمَرِيضُ آكَدُ،

(وَيُدْفَنُ مَعَ الْمُسْلِمِينَ) دروستە: لەگەڵ موسڵمانان–لە گۆڕستان– بنێشترێ (وَلاَ يُطْمَسُ قَبْرُهُ) گۆڕەكەشی بێ ئاسەوار ناكرێ، واتە: لەگەڵ زەوی یەكسان نـاكرێ، بـەڵكو وەكـو گۆڕی تاوانبارەكانیتر دەهێشترێتەوە.

ئینجا بزانە: هەر كەسێك بە (إجماع) جومعەی لە سەر بێو بڵێ: من نوێژی نیوەڕۆ دەكەمو جومعە ناكەم. یان ڕوكنێكیێنوێژ نەكا، یان مەرجێكی نوێژ جێبەجێ نەكا، كە (إجماع)یان لە سەر بێ، ئەو كەسەش وەكو نوێژنەكەر ڕەفتاری لەگەڵ دەكرێ، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ كِتابُ الْجَنائِزِ: **پەڕتووكی مردووەكان** ﴾

(لِيُكْثِرْ ذِكْرَ الْمَوْتِ) با گشت كەسێكی بالغو عـاقڵ زۆر یـادو باسـی مـردن بكـا، جیـاوازی ساغو، نەخۆش نیە، بەڵام بۆ مرۆڤی نـەخۆش زیـاتر سـوننەتە: یـادو باسـی مـردن بكـا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَكْثِرُوا مِنْ ذِكْرِ هَاذِمِ اللَّذَّاتِ﴾ رواه الترمـذي وغـيره بأسـانيد صحيحة، زۆر باسی پچڕێنەری خۆشیەكان بكەن: كە مردنە.

(وَيَسْتَعِدَّ) واجبە: گشت گوناهبارێك خۆی بۆ مردن ئامادە بكا (بِالتَّوْبَةِ) بە تۆبەكردنێكی بە پەلەو (وَرَدِّ الْمَظَالِمِ) بە گەڕاندنەوەی ئەو ستەمانەی لە مافی خواو ئـادەمیزادان كردونـی، واتە: دانەوەی قەرزی خوای گەورە: وەك قەزاكردنەوەی نوێـژو زەكـاتو ڕۆژوو و حـەجو بەجێهێنانی نەزرو كەففارەت، هەروەها بە دانەوەی قەرزی ئادەمیزادان.

ئینجا (وَالْمَرِيضُ آكَدُ) مرۆڤی نەخۆش زیاتر داوای جێبەجێکردنی ئەوانەی ڕابردووی لێدەکرێ، چونکە پێشەکیەکانی مردن بووەتە مێوانی.

ئینجا–بۆ نموونە–: ئەگەر نوێژنەکەرێك تۆبەی کردو زۆر نوێژی لە سەر بونو بە ماوەیەکی زۆر قەزا دەکرانەوە، ئەوە با تۆبە بکاو بڕیار بدا گشتیان قەزا بکاتەوەو هەر لە ئێستاوەش دەست بە قەزاکردنەوەیان بکا، جا ئەگەر وێرانەکەیشت گشتیان قەزا بکاتەوە چونکە لەو ماوەیەدا مرد، ئەوە بە گوناهباری نامرێ.

هەروەها ئەو مافەی ئادەمیزادان ئەگەر داوای لێبوردنی کردبا فیتنەی لێ ڕوودەدا: وەك زینا کردن–کە ئاشکرا نەبوبێ– ئەوەش نابێ ئاشکرای بکا، بەڵکو لە نێوان خۆیو خوای گەورەدا تۆبە دەکاو بڕیار دەدا هیچیتر ئەو گوناهە نەکا، جا ئەوەندە بەسە، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَيُضْجَعُ الْمُحْتَضَرُ لِجَنْبِهِ الأَيْمَنِ إِلَىالْقِبْلَةِ عَلَىالصَّحِيحِ، فَإِنْ تَعَذَّرَ لِضِيقِ مَكَانٍ وَنَحْوِهِ أُلْقِيَ عَلَى قَفَاهُ وَوَجْهُهُ وَأَخْمُصَاهُ لِلْقِبْلَةِ، وَيُلَقَّنُ الشَّهَادَةَ بِلاَ إِلْحَاحٍ،

(وَيُضْجَعُ الْمُحْتَضَرُ) سوننەتە: ئەو کەسەی لە سەرەمەرگدایە درێژ بکرێ (لِجَنْبِهِ الأَيْمَنِ) لە سەر تەنیشتی ڕاستەی (إِلَىالْقِبْلَةِ) بەرەو قیبلە (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، ئینجا ئەگەر نەگونجا، ئەو کاتە لە سەر تەنیشی چەپە بەرەو قیبلە دەکرێ.

(فَإِنْ تَعَذَّرَ) جا ئەگەر لە سەر تەنیشتی چەپەش زەحمەت بوو (لِضِيقِ مَكَانٍ) چونکە شوێنەکە تەنگ بوو (وَنَحْوِهِ) هەروەها لەبەر هۆیەکیتر: وەك تەنیشتەکانی زامدار بێ، ئەو کاتە (أُلْقِيَ عَلَى قَفَاهُ) لە سەر پشت درێژ دەکرێ (وَوَجْهُهُ) دەمو چاو و (وَأَخْمَصَاهُ) بنە پێیەکانی (لِلْقِبْلَةِ) بەرەو قیبلە دەکرێن، واتە: شتێك لە بن پاشە سەری دادەندرێ، تاکو ڕووی بکەوێتە قیبلە ﴿عَنْ أبىقتَادَةَ ﷺ أَنَّ البراء بن معرور ﷺ أَوْصَى أَنْ يُوَجَّهَ إِلَى الْقِبْلَةِ لَمَّا احْتُضِرَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَصَابَ الْفِطْرَةَ﴾رواه البيهقي وصححه الحاكم، (البراء)–کە (صَحابَة) بوو–لە کاتیسەرەمەرگدا وەسێتی کرد ڕووی لە قیبلە بکەن، جا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ڕەوشتێکی پاکی ئیسلامی وەدەست هێناوە.

(وَيُلَقَّنُ الشَّهَادَةَ) سوننەتە: لە حاڵەتی سەرەمەرگدا–پێش ڕوو لە قیبلە کردن– شەهادەی تەنها (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ)ی لە لا بگوترێ، واتە: (مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ)ی لەگەڵ نەگوترێو (بِلاَ إِلْحَاحٍ) بەردەوامیش لە لای نەگوترێ، هەروەها فەرمانیشی پێنەکرێو نەگوترێ: بڵێ: (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ). نەوەك لە ڕقو قینەوە بڵێ: نایڵێم. یان قسەیەکیتری ناشیرین بکا، بەڵکو ماوەیەك بێدەنگ دەبێ، ئینجا (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ)ی لە لا دەگوترێتەوە، تاکو گوێی لێبێو بیڵێ.

ئینجا ئەگەر جارێك گوتی: (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ)، هیچیتر بۆی دووبارە ناکرێتەوە، مەگەر لە دوای

گوتنەکەی قسەیەکیتر بکا، ئەو کاتە بۆی دووبارە دەکرێتەوە، تاکو ببێتە ئاخیر قسەی لە دونیادا، چونکە پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ﴾ رواه مسلم ﴿مَنْ كَانَ آخِرُ كَلاَمِهِ لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ، دَخَلَ الْجَنَّةَ﴾ رواه ابوداود باسناد حسن، لە لای ئەو نەخۆشانەتان کە نزیکە بمرن، (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ) بڵێن، هەر کەسێك دوا گۆتەی لە دونیادا (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ) بێ، دەچێتە بەهەشت.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو دەربارەی نەخۆشیموسڵمان بوو، چونکە نەخۆشیکافر—ئەگەر چاوەڕوانی ئیسلامبوونی لێدەکرا— واجبە: هەردوو شەهادەی پێبگوترێ، واتە: پێی بگوترێ: بڵێ: (أَشْهَدُ أَن لاَّإِلَهَ إِلاَّاللهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ). تاکو موسڵمان ببێو بە موسڵمانی بمرێ ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ: كَانَ غُلاَمٌ يَهُودِيٌّ يَخْدُمُ النَّبِيَّ ﷺ فَمَرِضَ فَأَتَاهُ النَّبِيُّ ﷺ يَعُودُهُ فَقَعَدَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَقَالَ: أَسْلِمْ. فَنظَرَ إِلَى أَبِيهِ وَهُوَ عِنْدَهُ؟ فَقَالَ: أَطِعْ أَبَاالْقَاسِمِ، وَيُقْرَأُ عِنْدَهُ: (يس)، وَلْيُحْسِنْ ظَنَّهُ بِرَبِّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى، فَإِذَا مَاتَ غُمِّضَ،

فَأَسْلَمَ، فَخَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ: اَلْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِى أَنْقَذَهُ مِنَ النَّارِ﴾ رواه البخاري، کوڕێکی جولەکە خزمەتی پێغەمبەریﷺ دەکردو نەخۆش کەوت، جا پێغەمبەرﷺ هاتە سەردانیو لە لای سەری دانیشتو فەرمووی: ببە موسڵمان. کوڕەکەش تەماشەیەکی باوکی خۆی کرد، باوکەکەشی گوتی: گوێڕایەڵی باوکی قاسم ببە—واتە: بە قسەیپێغەمبەرﷺ بکە— ئینجا کوڕەکە موسڵمان بوو و پێغەمبەرﷺ چووە دەرەوەو دەیفەرموو: (اَلْحَمْدُ للهِ) سوپاس بۆ ئەو خوایەی ئەو کوڕەی لە ئاگر ڕزگار کرد.

(وَيُقْرَأُ عِنْدَهُ يس) سوننەتە: لە حاڵەتی سەرەمەرگدا سوڕەتی(یاسین)ی لە لا بخوێندرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِقْرَأُوا عَلى مَوْتَاكُمْ: يس﴾رواه ابوداود وصححه ابن حبان، سوڕەتی(یاسین) لە سەر ئەو نەخۆشانەتان بخوێنن کە نزیکە بمرن.

هەروەها سوننەتە: سوڕەتی (الرَّعْد)ش بخوێندرێ، بەڵام ئاگاداربە: هەرکاتێك نەخۆشەکە گیانی دەرچوو و مرد، دروست نیە: قورئانی لە سەر بخوێندرێ تا دەشۆرێ، چونکە بە هۆی مردن غوسلی واجب بووە، هەروەك لە (شرح الحاوی)دا فەرموویەتی.

هەروەها سوننەتە: کەم کەمەش ئاوی بدرێتێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلْيُحْسِنْ ظَنَّهُ) با نەخۆشەکە دڵو بۆچوونی خۆی جوان بکا (بِرَبِّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) دەرهەق خوای خۆی، واتە: دڵو بۆچوونی ئەوها بێ: کە خوایگەورە لێی خۆش دەبێو ڕەحمی پێدەکا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَيَمُوتُ أَحَدُكُمْ إِلاَّ وَهُوَ يُحسِنُ الظَّنَّ بِاللهِ تَعَالَى﴾ رواه مسلم، هەر یەکێکتان تەنها لەو حاڵەتەدا بمرێ: کە دڵو بۆچوونیخۆی

جوان بکا دەرهەق خوای گەورە. کەوابو: سوننەتە: ئەوانەی لە لای نەخۆشەکەنە، ئەوانیش دڵخۆشی بکەن‌و تەماعی ڕەحمی‌خوای بخەنە ناو دڵ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا (فَإِذَا مَاتَ) هەر کاتێك یەکێك مرد (غُمِّضَ) چاوەکانی دەچوقێندرێنەوە ﴿عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا: دَخَلَ رَسُولُ اللهِﷺ عَلَى أَبِىسَلَمَةَ﷛ وَقَدْ شَقَّ بَصَرُهُ، فَأَغْمَضَهُ ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الرُّوحَ إِذَا قُبِضَ تَبِعَهُ الْبَصَرُ﴾رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ هاتە لای (أبی‌سلمة) کە مردبو و چاویشی کرابۆوە، جا پێغەمبەرﷺ چاوەکانی بۆ چوقاندەوەو فەرمووی: کاتێ گیان لە لاشە وەردەگیرێ، چاو بە دوای‌دا دەڕوانێ ئایا بۆ کوێ دەڕوا.

ئینجا بزانە: سوننەتە: لە حاڵەتی چوقاندنەوەدا بڵێ: (بِسْمِ اللهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللهِﷺ). هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَشُدَّ لَحْيَاهُ بِعِصَابَةٍ، وَلُيِّنَتْ مَفَاصِلُهُ، وَسُتِرَ جَمِيعُ بَدَنِهِ بِثَوْبٍ خَفِيفٍ، وَوُضِعَ عَلَى بَطْنِهِ شَيْءٌ ثَقِيلٌ، وَوُضِعَ عَلَى سَرِيرٍ وَنَحْوِهِ، وَنُزِعَتْ ثِيَابُهُ، وَوُجِّهَ لِلْقِبْلَةِ كَالْمُحْتَضَرِ، وَيَتَوَلَّى ذَلِكَ أَرْفَقُ مَحَارِمِهِ، وَيُبَادَرُ بِغُسْلِهِ إِذَا تُيُقِّنَ مَوْتُهُ، وَغُسْلُهُ وَتَكْفِينُهُ وَالصَّلاَةُ عَلَيْهِ وَدَفْنُهُ فُرُوضُ كِفَايَةٍ،

(وَشُدَّ لَحْيَاهُ) هەردوو شەویلەکانی‌مردووەکە دەبەسترێن (بِعِصَابَةٍ) بە پارچە پەڕۆکێکی پان‌و بە لای‌سەرەوەی‌سەری دەبەسترێتەوە، چونکە ئەگەر دەمی کراوە بێ، شتی دەڕواتە ناوەوەی (وَلُيِّنَتْ مَفَاصِلُهُ) جومگەکانی نەرم دەکرێن، واتە: باسکەکانی بەرەو قۆڵەکانی دەبردرێن‌و دەگەڕێندرێنەوە، قاچەکانیشی بەرەوە ڕانەکانی‌و دەگەڕێندرێنەوە، تاکو شۆردنی ئاسان ببێ (وَسُتِرَ جَمِيعُ بَدَنِهِ) جا لە دوای بەرگ داکەندنی، گشت لاشەی مردووەکە دادەپۆشرێ (بِثَوْبٍ خَفِيفٍ) بە جلێکی سووك، بەلام ئەگەر لە ژێر ئیحرامدا مردبێ، نابێ سەری پیاو و ڕووی ئافرەت داپۆشرێ.

(وَوُضِعَ عَلَى بَطْنِهِ شَيْءٌ ثَقِيلٌ) سوننەتە: شتێکی گران لە سەر زگی مردووەکە دابندرێ تاکو فوو نەدرێ‌و هەڵنەئاوسێ، بەلام نابێ قورئان‌و کتێبەکانی ئایینی‌ی لە سەر دابندرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَوُضِعَ عَلَى سَرِيرٍ) سوننەتە: لە سەر تەختەیەك دابندرێ (وَنَحْوِهِ) یان شتێکی‌تری وەك تەختە (وَنُزِعَتْ ثِيَابُهُ) جلەکانی لێ‌دادەکەندرێن، بەلام شەهید جلەکانی داناکەنێندرێن (وَوُجِّهَ لِلْقِبْلَةِ) ڕوو لە قیبلە دادەندرێ (كَمُحْتَضَرٍ) وەك مرۆڤێکی لە سەرەمەرگدا بێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر گونجا لە سەر تەنیشتێکی درێژ بکرێ، ئەوە شتە گرانەکەی بە داوێك، یان بە پەڕۆکێك لە سەر زگی دەبەسترێ، ئەگەر نا: لە سەر پشت بەرەو قیبلە دەکرێ‌و شتە گرانەکەشی لە سەر دادەندرێ،

هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون كراوەتەوە (وَيَتَوَلَّى ذَلِكَ) سوننەتە: ئەو كارانەی‌ڕابردوو بگرێتە ئەستۆ (أَرْفَقُ مَحَارِمِهِ) نەرمترین مەحرەمەكانی مردووەكە، تاكو بەزەیی پێدا بێ، ئینجا پیاو بۆ پیاو، ئافرەت بۆ ئافرەت، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ باسی شۆردنی مردوو ﴾

(وَيُبَادَرُ بِغُسْلِهِ) سوننەتە: پەلە بكرێ بە شۆردنی مردووەكە (إِذَا تُيُقِّنَ مَوْتُهُ) هەر كاتێك مردنەكەی بێگومان بوو، بەڵام ئەگەر مردنەكەی بێگومان نەبو، وەك كتوپڕ مردبێ، یان ترسابێ، یان لە شوێنێكی بەرز كەوتبێ، ئەو كاتە دروست نیە پەلە بكرێ، بەڵكو واجبە: چاوەڕوان بكرێ تا دڵنیایی دەبێ: كە مردوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَغُسْلُهُ) شۆردنی مردووەكە (وَتَكْفِينُهُ) كفن كردنی (وَالصَّلاَةُ عَلَيْهِ) نوێژ لە سەركردنی (وَدَفْنُهُ) ناشتنی (فُرُوضُ كِفَايَةٍ) هەر چواریان واجبن بە (فَرْضُ الْكِفَايَة)، بە (إجماع)ی

وَأَقَلُّ الْغُسْلِ تَعْمِيمُ بَدَنِهِ بَعْدَ إِزَالَةِ النَّجَسِ، وَلاَ تَجِبُ نِيَّةُ الْغَاسِلِ فِي الأَصَحِّ، فَيَكْفِي غَرَقُهُ أَوْ غُسْلُ كَافِرٍ، قُلْتُ: الصَّحِيحُ الْمَنْصُوصُ: وُجُوبُ غُسْلِ الغَرِيقِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَالأَكْمَلُ وَضْعُهُ بِمَوْضِعٍ خَالٍ مَسْتُورٍ عَلَى لَوْحٍ، وَيُغَسَّلُ فِي قَمِيصٍ بِمَاءٍ بَارِدٍ،

زانایانی‌ئیسلام: لە سەر گشت كەسێك كە هەواڵی مردنەكەی گەیشتبێتێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَأَقَلُّ الْغُسْلِ) كەمترینی شۆردنی‌مردوو–كە واجبەكەی پێ پێك بێ– ئەمەیە: (تَعْمِيمُ بَدَنِهِ) بە ئاوێكی پاك گشت لاشەی بگرێتەوە، یەك جار (بَعْدَ إِزَالَةِ النَّجَسِ) لە دوای لادانی پیسی لە لاشەی مردووەكە، ئەگەر پیسی پێوە بێ.
(وَلاَ تَجِبُ نِيَّةُ الْغَاسِلِ) نیەتهێنانی مردووشۆرەكە واجب نیەو مەرج نیە بۆ دروستبوونی شۆردنەكە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە مەبەست لەم شۆردنە پاكیە، كەوابو: (فَيَكْفِي غَرَقُهُ) بە فەرموودەی‌بێ‌هێز ئەوەندە بەسە: مردووەكە نقوم ببێتە ناو ئاو (أَوْ غَسْلُ كَافِرٍ) یان كافرێك بیشۆرێ، چونكە مەبەستەكە پێك دێ.
بەڵام (قُلْتُ) ئیمامی(النواوي) دەفەرموێ (الصَّحِيحُ الْمَنْصُوصُ) دەققی فەرموودەی ڕاست ئەمەیە: (وُجُوبُ غُسْلِ الْغَرِيقِ) واجبە: مرۆڤی لە ئاودا خنكاو بشۆرێ (وَاللهُ أَعْلَم) چونكە شۆردنەكە لە سەر ئێمە واجبە، كەوابو: بە كرداری ئێمەی‌زیندوو نەبێ دروست نابێ، كەواتە: دروستە منداڵی‌فامیدەش مردووەكە بشۆرێنێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
(وَالأَكْمَلُ) تەواترینی شۆردنی‌مردوو–كە سوننەتەكانیشی ئەنجام بدرێن– ئەمەیە: (وَضْعُهُ بِمَوْضِعٍ خَالٍ) بۆ شۆردن لە شوێنێكی‌چۆل دابنرێ، جگە لە مردووشۆرەكەو

یارمەتیدەرەکانی، کەسیتری لێنەبێ (مَسْتُورٍ) شوێنەکە داپۆشراو بێو خەڵك نەیبینێ، کەوابو: وا باشترە لە ژێر بانێکدا بشۆرێ (عَلَى لَوْحٍ) لە سەر تەختێك، یان تاتەشۆرێك بشۆرێ، تاکو پرۆشکە ئاوەکانی پێنەکەونەوە.
(وَيُغَسَّلُ فِيقَمِيصٍ) سوننەتە: لە ناو کراسێکیکۆندا بشۆرێ، واتە: دەستەکانی بباتە ژێر کراسەکە، جا ئەگەر کراس دەست نەکەوت، یان نەگونجا تێیدا بشۆرێ، ئەو کاتە واجبە: عەورەتی مردووەکە بە جلێکیتر داپۆشرێ، چونکە لە مردووشۆرەکەشو لە یارمەتیدەرەکەشی حەرامە: تەماشای عەورەتیمردووەکە بکەن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی (بِمَاءٍ بَارِدٍ) سوننەتە: بە ئاوێکی سارد مردووەکە بشۆرێ، بەڵام ئەگەر مردووەکە چڵکن بوو، یان زۆر سەرما بوو، ئەو کاتە ئاوەکە نەختێك گەرم دەکرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
وَيُجْلِسُهُ الْغَاسِلُ عَلَىالْمُغْتَسَلِ مَائِلاً إِلَى وَرَائِهِ، وَيَضَعُ يَمِينَهُ عَلَى كَتِفِهِ، وَإِبْهَامَهُ فِي نُقْرَةِ قَفَاهُ، وَيُسْنِدُ ظَهْرَهُ إِلَى رُكْبَتِهِ الْيُمْنَى وَيُمِرُّ يَسَارَهُ عَلَى بَطْنِهِ إِمْرَاراً بَلِيغاً لِيَخْرُجَ مَا فِيهِ ثُمَّ يُضْجِعُهُ لِقَفَاهُ وَيَغْسِلُ بِيَسَارِهِ–وَعَلَيْهَا خِرْقَةٌ–سَوْأَتَيْهِ ثُمَّ يَلُفُّ أُخْرَى، وَيُدْخِلُ أُصْبُعَهُ فَمَهُ وَيُمِرُّهَا عَلَى أَسْنَانِهِ، وَيُزِيلُ مَا فِي مِنْخَرَيْهِ مِنْ أَذًى، وَيُوَضِّئُهُ كَالْحَيِّ، ثُمَّ يَغْسِلُ رَأْسَهُ ثُمَّ لِحْيَتَهُ بِسِدْرٍ وَنَحْوِهِ،

(وَيُجْلِسُهُ الْغَاسِلُ) سوننەتە: مردووشۆرەکە مردووەکە دابنیشێنێ (عَلَىالْمُغْتَسَلِ) لە سەر شوێنی مردووشۆردن (مَائِلاً إِلَى وَرَائِهِ) سوننەتە: لە دانیشتاندنەکەدا نەختێك بەرەو لای پشتەوە خواری بکاتەوەو (وَيَضَعُ يَمِينَهُ عَلَىكَتِفِهِ) دەستە ڕاستەکەیخۆی لە سەر شانی ڕاستەیمردووەکە دابنێو (وَإِبْهَامَهُ فِي نُقْرَةِ قَفَاهُ) پەنجە گەورەکەشی لە ناو نەوییایی پشت ملی دابنێ، تاکو سەری بە لادا نەچێ (وَيُسْنِدُظَهْرَهُ إِلَى رُكْبَتِهِ الْيُمْنَى) پشتی مردووەکەش پاڵ وە ئەژنۆ ڕاستەکەیخۆی بدا.
(وَيُمِرُّ يَسَارَهُ عَلَى بَطْنِهِ) دەستەچەپەی خۆی بە سەر زگی مردووەکەدا بێنێ (إِمْرَاراً بَلِيغاً) بە پێداهێنانێکی زۆر (لِيَخْرُجَ مَا فِيهِ) تاکو ئەو پیسیەی لە زگیدایە بێتە دەرەوە، نەوەك لە دوای شۆردن بێتە دەرەوە، ئینجا لەو حاڵەتەشدا یارمەتیدەرەکە ئاوێکی زۆر بە سەر پیسیەکە دادەکا، تاکو زوو لابچێو بۆنی نەیێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(ثُمَّ يُضْجِعُهُ لِقَفَاهُ) ئینجا لە دوای دەست پێداهێنانەکە، مردووەکە لە سەر پشت درێژ دەکا، بەڵام لای سەری بەرزتر بێ (وَيَغْسِلُ بِيَسَارِهِ) ئینجا بە دەستەچەپەیخۆی تارەتی مردووەکە دەکا (وَعَلَيْهَا خِرْقَةٌ) لەو حاڵەتەدا واجبە: دەستەکەی لە ناو پەڕۆکێك، یان دەستەوانەیەك دابنێ (سَوْأَتَيْهِ) هەردوو عەورەتەکانی مردووەکە دەشوا، واتە: پێشەوەو پشتەوەیو دەوروبەرەکەیان چونکە

حەرامە: بە دەستی ڕووت دەست لە عەورەتی مردووەکە بدا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
ئینجا ئەو پارچە پەڕۆکە دادەنێ‌و دەستەکانی خۆی پاك دەکاتەوە (ثُمَّ يَلُفُّ أُخْرَى) ئینجا پارچە پەڕۆکێکی‌تر، یان دەستەوانەیەك لە دەستی دەکا (وَيُدْخِلُ أُصْبُعَهُ فَمَهُ) پەنجەی شادەی دەستە چەپی خۆی دەنێتە ناو دەمی مردووەکە (وَيُمِرُّهَا عَلَى أَسْنَانِهِ) بە سەر ددانەکانی‌دا دێنێ‌و بە ئاو بۆی پاك دەکاتەوە.
(وَيُزِيلُ مَا فِي مَنْخَرَيْهِ مِنْ أَذىً) بە پەنجەی بچکۆلەشی چڵم‌و چڵکنی ناو لووتی لادەبا (وَ) هەروەها کە ئەوانەی‌ڕابردووی تەواو کردن (يُوَضِّئُهُ) سوننەتە: دەستنوێژێکی‌تەواو بۆ مردووەکە بگرێ (كَالْحَيِّ) وەکو دەستنوێژی مرۆڤی زیندوو: لە واجب‌و سوننەتەکاندا.
(ثُمَّ) ئینجا لە دوای دەستنوێژ (يَغْسِلُ رَأْسَهُ) سەری مردووەکە دەشوا (ثُمَّ لِحْيَتَهُ) ئینجا ڕیشی مردووەکە دەشوا (بِسِدْرٍ) بە سیدر (وَنَحْوِهِ) یان شتێکی وەك سیدر کەف بکا: وەکو
وَيُسَرِّحُهُمَا بِمِشْطٍ وَاسِعِ الأَسْنَانِ بِرِفْقٍ، وَيَرُدُّ الْمُنْتَتَفَ إِلَيْهِ، وَيَغْسِلُ شِقَّهُ الأَيْمَنَ ثُمَّ الأَيْسَرَ ثُمَّ يُحَرِّفُهُ إِلَى شِقِّهِ الأَيْسَرِ فَيَغْسِلُ شِقَّهُ الأَيْمَنَ مِمَّا يَلِيالْقَفَا وَالظَّهْرَ إِلَى الْقَدَمِ ثُمَّ يُحَرِّفُهُ إِلَى شِقِّهِ الأَيْمَنِ فَيَغْسِلُ الأَيْسَرَ كَذَلِكَ، فَهَذِهِ غَسْلَةٌ، وَيُسْتَحَبُّ ثَانِيَةٌ وَثَالِثَةٌ، وَأَنْ يُسْتَعَانَ فِي الأُولَى بِسِدْرٍ أَوْ خِطْمِيٍّ ثُمَّ يُصَبُّ مَاءٌ قَرَاحٌ مِنْ فَرَقِهِ إِلَى قَدَمِهِ بَعْدَ زَوَالِ السِّدْرِ،

سابوون (وَيُسَرِّحُهُمَا) سەرو ڕیشی مردووەکە شانە دەکا (بِمِشْطٍ وَاسِعِ الأَسْنَانِ) بە شانەیەکی ددان بەرین (بِرِفْقٍ) بە نەرمی‌و لە سەرخۆ (وَيَرُدُّ الْمُنْتَتَفَ إِلَيْهِ) ئەو مووانەی هەڵکەندراون دەگەڕێندرێنەوە لای مردووەکەو لە ناو کفنەکەی دادەندرێ، واتە: فڕێ نادرێن.
ئینجا بزانە: لە سەر مردووشۆرەکە واجبە نیەتی دەستنوێژی سوننەت بۆ مردووەکە بێنێ، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی.
ئینجا کە ئەوانەی‌ڕابردوو گشتی تەواو بون (وَيَغْسِلُ شِقَّهُ الأَيْمَنَ) لای ڕاستەی مردووەکە دەشوا، لە پێشەوەڕا: لە ئەستۆی تا پێی (ثُمَّ الأَيْسَرَ) ئینجا لای چەپەی دەشوا، لە پێشەوەڕا: لە ئەستۆی تا پێی (ثُمَّ يُحَرِّفُهُ) ئینجا مردووەکە وەردەگێڕێ (إِلَى شِقِّهِ الأَيْسَرِ) بۆ سەر تەنیشی چەپەی (فَيَغْسِلُ شِقَّهُ الأَيْمَنَ) تەنیشی ڕاستەی مردووەکە دەشوا لە پشتەوەڕا، واتە: (مِمَّا يَلِيالْقَفَا وَالظَّهْرَ) لای پشت مل‌و پشتی (إِلَىالْقَدَمِ) تا دەگاتە پێی مردووەکە (ثُمَّ يُحَرِّفُهُ إِلَى شِقِّهِ الأَيْمَنِ) ئینجا مردووەکە وەردەگێڕیتە سەر تەنیشتی ڕاستەی (فَيَغْسِلُ الأَيْسَرَ) لای چەپەی دەشوا (كَذَلِكَ) لە پشتەوەڕا: لە پشت ملی تا پێی، ئینجا بزانە: حەرامە مردوو لە سەر زگ –واتە: لای دەم‌و چاو– درێژ بکرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَهَذِهِ) ئەو شۆردنانەی دوای شۆردنی سەرو ڕیشی تا ئێرە (غَسْلَةٌ) تەنها بە یەك شۆردن دەژمێردرێ‌و واجبەکەشی پێ تەواو دەبێ.
بەلام (وَيُسْتَحَبُّ) سوننەتە (ثَانِيَةٌ وَثَالِثَةٌ) شۆردنێکیتری دووەم‌و سێیەم، بەو شێوەی باسمان کرد، جا ئەگەر بە سێ جار پاك نەبۆوە، واجبە: زیاتر بشۆرێ، سوننەتە شۆردنەکانیش تاك بن (وَأَنْ يُسْتَعَانَ فِي الأُولَى) سوننەتە لەو سێ جارانەدا لە شۆردنەکەی‌یەکەمیاندا یارمەتی ئاوەکە بدرێ (بِسِدْرٍ أَوْ خِطْمِيٍّ) بە یەکێك لەو دووانە، واتە: یان بە شتێکی‌تر، کە کەف هەبێ‌و چڵك لا ببا: وەکو سابوون‌و تایت.
(ثُمَّ) ئینجا لە هەر جارێك لەو سێ شۆردنانە (يُصَبُّ مَاءٌ قَرَاحٌ) ئاوێکی پاکی بێ‌گەرد بە سەر مردووەکەدا دەکرێ (مِنْ فَرْقِهِ) لە تۆقی سەریەوە (إِلَى قَدَمِهِ) تا پێی مردووەکە (بَعْدَ زَوَالِ السِّدْرِ) پاش لابردنی سیدر، یان کەفەکەی سابوون بە ئاو، واتە: لابردنی کەفەکە
وَأَنْ يَجْعَلَ فِي كُلِّ غَسْلَةٍ قَلِيلَ كَافُورٍ، وَلَوْ خَرَجَ بَعْدَهُ نَجَسٌ وَجَبَ إِزَالَتُهُ فَقَطْ، وَقِيلَ مَعَ الْغُسْلِ إِنْ خَرَجَ مِنَ الْفَرْجِ، وَقِيلَ الْوُضُوءِ،

بە شۆردن ناژمێردرێ‌و بە بەر واجب ناکەوێ، چونکە بە هۆی کەفەکە ئاوەکە گۆڕاوەو لە کار کەوتوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَأَنْ يَجْعَلَ فِي كُلِّ غَسْلَةٍ) سوننەتە: لە گشت جارێکی شۆردنەکەدا لە ناو ئاوە بێ‌گەردەکە بکا (قَلِيلَ كَافُورٍ) کەمێکی کافوور، کە ئاوەکە نەگۆڕێ‌و لە کاری نێخێ، تاکو لاشەی مردووەکە توند بکاو بە هۆی بۆنەکەشی مێش‌و مەگەز لێی دوور کەوێتەوە، ئینجا بەلگەی ئەو شێوەیەی‌ڕابردوو، ئەم حەدیسە:
﴿عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَرَضِىَاللهُ عَنْهَا: قَالَ رَسُولُ اللهِﷺ فِي غَسْلِ ابْنَتِهِ: اِبْدَأْنَ بِمَيَامِنِهَا وَمَواضِعِ الْوُضُوءِ مِنْهَا﴾ وفی رواية: ﴿إِغْسِلْنَهَا ثَلاَثاً أَوْ خَمْساً أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَاجْعَلْنَ فِالآخِرَةِ كَافُوراً، فَلَمَّا فَرَغْنَا آذَنَّاهُ فَأَلْقَى إِلَيْنَا حِقْوَهُ، فَقَالَ: أَشْعِرْنَهَا إِيَّاهُ، فَضَفَرْنَا شَعَرَهَا ثَلاَثَةَ قُرُونٍ وَأَلْقَيْنَاهَا خَلْفَهَا﴾ رواه الشيخان وأصحاب السنن، پێغەمبەرﷺ دەربارەی شۆردنی (زينب)ی کیژی، فەرمووی: لە شۆردندا دەست بە لای ڕاستەکانی بکەن‌و دەست بە شوێنەکانی دەستنوێژ بکەن، سێ جار، یان پێنج، یان زۆرتر بە ئاو و بە سیدر بیشۆن، لە شۆردنی کۆتایشدا نەختێك کافوور تێکەڵی ئاوەکە بکەن. (أم عطية) دەفەرموێ: کە شۆردنەکەمان تەواو کرد، پێغەمبەرمانﷺ ئاگادار کرد، ئەویش پەشتەماڵە پیرۆزەکەی‌خۆی دایە دەستمان‌و فەرمووی: لە بن کفنەکەدا لێی وەرپێچن–واتە: تاکو بەرەکەتی پێ‌بگا– ئینجا مووەکانی سەریشی–پاش شانەکردن– بۆمان کردنە سێ پەلکە=کەزی‌و بە لای پشتەوەی سەری‌دا بۆمان شۆڕ کردنەوە.
ئینجا سوننەتە لە دوای شۆردن: دووبارە جومگەکانی نەرم بکرێنەوەو زۆر

باش ووشك بكرێتەوە، تاكو كفنەكەی تەڕ نەبێ.
(وَلَوْ خَرَجَ بَعْدَهُ نَجَسٌ) جا ئەگەر لە دوای تەواوبوونی شۆردن، مردووەكە پیسیەكی لیٚهاتە دەرەوە (وَجَبَ إِزَالَتُهُ فَقَطْ) واجبە: تەنها پیسیەكە بشۆریٚو هیچیٚتر واجب نیە (وَقِيلَ مَعَ الْغُسْلِ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا شۆردنی پیسیەكەو شۆردنەوەی مردووەكەش واجبە (إِنْ خَرَجَ مِنَ الْفَرْجِ) ئەگەر پیسیەكە لە كونی پێشەوە، یان لە پشتەوە هاتبێتە دەرەوە (وَقِيلَ الْوُضُوءِ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: شۆردنی پیسەكەو دەستنوێژ گرتنەوەی مردووەكە واجبە.
ئینجا بزانە: ئەگەر مردووەكە كفن كرابێو پیسیەكەی لیٚهاتە دەرەوە، ئەو كاتە ئەو شوێنەی پیس بووە لە لاشەیو لە كفنەكەی، واجبە: هەردووكی بشۆرێن، هەرچەند لە دوای نوێژ لە سەركردنیش بێ، هەروەك لە (تحفة)و(الشرواني)دا فەرموویانە.
وَيُغَسِّلُ الرَّجُلَ الرَّجُلُ وَالْمَرْأَةَ الْمَرْأَةُ، وَيُغَسِّلُ أَمَتَهُ وَزَوْجَتَهُ وَهِيَ زَوْجَهَا، وَيَلُفَّانِ خِرْقَةً وَلاَ مَسَّ، فَإِنْ لَمْ يَحْضُرْ إِلاَّ أَجْنَبِيٌّ أَوْ أَجْنَبِيَّةٌ يُمِّمَ فِالأَصَحِّ،

هەروەها بزانە: بە هیچ هۆیەك دەستنوێژی مردوو ناشكێ، هەروەها بە هاتنە دەرەوەی (منی)ی مردووەكە، یان بە جیماع لەگەڵكردنی، مردووەكە نابێتە جەنابەتدار و غوسلی لە سەر واجب نابێ، چونكە دواكاری شەرعیی لە سەر نەماوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ باسی مردووشۆر ﴾

(وَيُغَسِّلُ الرَّجُلَ الرَّجُلُ) لە شەرعدا ئەوها دانراوە: پیاو پیاو دەیشوا (وَالْمَرْأَةَ الْمَرْأَةُ) ئافرەتیش ئافرەت دەیشوا (وَيُغَسِّلُ أَمَتَهُ) دروستە پیاو جاریەكەی خۆی بشوا (وَزَوْجَتَهُ) هەروەها دروستە: مێرد ژنی خۆی بشوا ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهَا: لَوْ مُتِّ قَبْلِي لَغَسَّلْتُكِ﴾رواه احمد وصححه ابن حبان، پێغەمبەر ﷺ فەرموویە حەزرەتی (عائشة): ئەگەر تۆ پێش من مردی من دەتشۆم.
(وَهِيَ) ژنیش (زَوْجَهَا) دروستە: مێردی خۆی بشوا ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: لَوْ اِسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ مَا غَسَّلَهُ ﷺ إِلاَّ نِسَاؤُهُ﴾ رواه ابوداود وغيره بسند صحيح، ئەگەر ئەوەی ئێستا دەیزانم لە ڕابردوومدا بمزانیایە، جگە لە ژنەكانی خۆی كەسیٚتر پێغەمبەری ﷺ نەدەشۆرد. (وَيَلُفَّانِ خِرْقَةً) ژن، یان مێرد-هەر یەكێك كە جەنازەی ئەویٚتر بشوا- سوننەتە: پارچە پەڕۆكێك، یان دەستەوانەیەك لە دەست بكەن (وَلاَ مَسَّ) بە دەستی ڕووت دەست لە لاشەی یەكتری نەدەن لە كاتی شۆردندا.
(فَإِنْ لَمْ يَحْضُرْ إِلاَّ أَجْنَبِيٌّ) جا ئەگەر بۆ شۆردنی ئافرەت-جگە لە پیاوی بێگانە- كەسیٚتر نەبو (أَوْ أَجْنَبِيَّةٌ) یان بۆ شۆردنی

پیاو-جگە لە ئافرەتی بێگانە- کەسیتر نەبو (یُمِّمَ) مردووەکە تەیەمموم دەکرێ (فیالأصَحّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

بەڵام چەند زانایەك لای فەرموودەکەیتریان گرتوە: کە لەو دوو حاڵەتانەداو هەم ئەگەر مردووەکە نێرامۆك بێ، واجبە مردووەکە لە ناو بەرگیخۆیدا بشۆرێ: بە نقومکردنە ناو ئاو، یان بە ئاو پێداکردن بە شێوەیەکی وەها: ئاوەکە بگاتە گشت لاشەی، بەڵام واجبە: مردووشۆرەکە پەڕۆکێك، یان دەستەوانەیەك لە دەستی بکاو بێپێویستی تەماشای مردووەکە نەکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە ﴿عَنْ عَائِشَةَرَضِىاللّٰهُ عَنْهَا: غَسَّلُوا رَسُولَ اللهِﷺ وَعَلَيْهِ قَمِيصُهُ يَصُبُّونَ الْمَاءَ فَوْقَ الْقَمِيصِ وَيَدْلُكُونَهُ بِالْقَمِيصِ﴾ رواه ابوداود بسند صحيح، کە پێغەمبەریانﷺ شۆرد، کراسەکەی دەبەردابو، ئاویان بە سەر کراسەکەیدا دەکردو بە کراسەکەی هەڵیاندەگوشی.

وَأَوْلَىالرِّجَال بِهِ أَوْلاهُمْ بِالصَّلاَةِ، وَبِهَا قَرَابَاتُهَا، وَيُقَدَّمْنَ ذَاتُ مَحْرَمِيَّةٍ، ثُمَّ الأَجْنَبِيَّةُ، ثُمَّ رِجَالُ الْقَرابَةِ كَتَرْتِيبِ صَلاَتِ فَكَالأَجْنَبِيِّ وَالله أَعْلَمُ. وَيُقَدَّمُ عَلَيْهِمُ الزَّوْجُ فِىالأَصَحِّ، وَلاَ يُقْرَبُ الْمُحْرِمُ طِيباً،

ئینجا بزانە: منداڵیبچکۆڵە: کچ، یان کوڕ-کە شەهوەتی لێنەهەڵنەستێ- دروستە: ئافرەتو پیاو بیشۆن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَولَىالرِّجَالِ بِهِ) لە پێشترینی پیاوەکان بۆ شۆردنی پیاو (أَوْلاَهُمْ بِالصَّلاَةِ) ئەو پیاوەیە: کە بۆ نوێژ لە سەرکردن لە پێشترە، هەروەك لە باسی نوێژی (جنازة)دا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءَ اللّٰهُ تَعَالَى (وَبِهَا) لە پێشترینی ئافرەتەکان بۆ شۆردنی ئافرەت (قَرَابَاتُهَا) خزمەکانی خۆیەتی: وەکو کیژو خوشكو دایكو پورو کیژەمامو کیژە خاڵ...هتد (وَيُقَدَّمْنَ عَلَى زَوْجٍ) ئەو ئافرەتانەی خزمی ژنە مردووەکەن-بۆ شۆردن- وەپێش مێردی ئافرەتەکە دێخرێن (فیالأصَحّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَأَوْلاَهُنَّ) لە پێشترینی ئافرەتەکانیخزم بۆ شۆردنی ئافرەتە مردووەکە (ذَاتُ مَحْرَمِيَّةٍ) ئەو ئافرەتەیە: کە مەحرەمی ئافرەتە مردووەکە بێ: وەکو خوشكو دایكو کیژ...هتد، واتە: ئەوانە وەپێش کیژە مامو کیژە خاڵو کیژە پوور دێخرێن (ثُمَّ) ئینجا لە دوای خزمەکان ئەو ئافرەتەی مەحرەمی مردووەکەیە بە هۆی شیرخواردن، ئینجا بە هۆی زاواو خەزورایەتی، ئینجا (الأَجْنَبِيَّةُ) ئافرەتی بێگانە لە پێشترە-بۆ شۆردن- لە خزمە پیاوەکانی مردووەکە.

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای ئافرەتی بێگانە (رِجَالُ الْقَرَابَةِ) پیاوە خزمەکانی ئافرەتەکە: وەکو کوڕو باوكو براو مەحرەمەکانیتر (كَتَرْتِيبِ صَلاَتِهِمْ) وەکو ڕیزی نوێژ لە سەرکردن کە لە نوێژی(جنازة)دا باس دەکەین، إن شاءَ اللّٰهُ تَعَالَى.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرمویٚ (إِلاَّ ابْنَ الْعَمِّ) تەنها کوڕە مام نەبیٚو (وَنَحْوَهُ) ئەوەی وەکو کوڕە مام تەماشاکردنی حەڕامە: وەك خالۆزاو پـوورزا (فَكَالأَجْنَبِيِّ) ئەوانـە وەکـو بێگانە مافی شۆردنی ئافرەتە مردووەکەیان نیە (وَاللهُ أَعْلَـم) چـونکە نامـەحرەمن (وَيُقَدَّمُ عَلَـيْهِمُ الـزَّوْجُ) مێـردی ئافرەتەکـە–بـۆ شـۆردن– وەپـێش پیـاوە مەحرەمـەکان دێخـریٚ (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەو تەماشاکردنەی بۆ مێردەکە دروستە، بۆ مەحرەمەکانیتر دروست نیە.

﴿ باسی نینۆك و مووی مردوو ﴾

(وَلاَ يُقْرَبُ الْمُحْرِمُ طِيباً) حەڕامە: بۆنی خۆش نزیك ئەو مردووە بێخـریٚ: کـە لـە ئیحرامـدا مردوە، کەواتە: حەڕامە ئاویشۆردنیشی کافووری تیٚبکریٚ، یان بۆنیخۆش بە کفنەکەیدا بکریٚ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلاَ يُؤْخَـذُ شَـعَرُهُ وَظُفْـرُهُ، وَتُطَيَّـبُ الْمُعْتَـدَّةُ فِيالأَصَـحِّ، والْجَدِيـدُ أَنَّـهُ لاَ يُكْـرَهُ فِـى غَيْـرِ الْمُحْـرِمِ أَخْـذُ ظُفْـرِهِ وَشَـعَرِ إِبْطِـهِ وَعَانَتِـهِ وَشَـارِبِهِ، قُـلْتُ: الأَظْهَـرُ كَرَاهَتُـهُ وَاللهُ أَعْلَـمُ. (فَصْلٌ) يُكَفَّنُ بِمَا لَهُ لُبْسُهُ حَيّاً،

(وَلاَ يُؤْخَذُ شَعَرُهُ وَظُفْرُهُ) حەڕامە: موو و نینۆکی ئەو مردووە لا ببردریٚن: کە لـە ئیحرامـدا مردوە، جیاوازی نێر و میٚ نیە (وَتُطَيَّبُ الْمُعْتَدَّةُ) دروستە: ئەو ئافرەتەی لە (عِدَّة)دا مردوە، بۆنخۆش بکریٚ (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَالْجَدِيدُ) فەرموودەی نویٚ ئەمەیە: (أَنَّـهُ لاَ يُكْـرَهُ فِـى غَيْـرِ الْمُحْـرِمِ) ناپەسـند نیـە: لـەو مردووەی لە ئیحرامدا نەمردوە (أَخْذُ ظُفْرِهِ) نینۆکی بکریٚنو (وَشَعَرِ إِبْطِهِ وَعَانَتِهِ وَشَـارِبِهِ) مووی بن هەنگڵو بەرو سمێڵی لیٚبکرێنەوە (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرمویٚ (الأَظْهَرُ) فـەرموودەی بـەهێزتر ئەمەیـە: (كَرَاهَتُـهُ) ناپەسـندە: نینـۆك و مـووی ئـەو مـردووەش لیٚبکرێنەوە: کە لە ئیحرامدا نەمردبیٚ (وَاللهُ أَعْلَم) چونکە لە هیچ حەدیسێکدا نەهاتوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەگەر موسڵمانێك بە سوننەتنەکراوی مـرد، دروسـت نیـە: لـە دوای مـردن سوننەت بکریٚ، بەڵام واجبە: گۆی ئەندامەکـەو بـن چـەرمەکەی پـاك بکرێتـەوەو بـە ئـاو بشۆریٚ، جا ئەگەر نەگونجا گۆیەکەو بن چەرمەکەی بشۆرێن، ئەو کاتـە واجبـە: لـە دوای تەواوبوونی شۆردنیمردووەکە–لە جیاتی نەشۆرانی ئەو ئەندامە– تەیـەمومیش بکـریٚ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها واجبە بن نینۆکەکانی مردووەکە: بـە داروچـکەیەك پـاك بکرێنـەوەو چـڵکی نـاو مووەکانیشی پاك بکرێتەوە، جا ئەگەر چڵکەکە لانەدەچو، ئەو کاتە واجبە مووەکان–واتە: هەم نینۆکەکان– لابدرێن، هەروەك لە (نهاية)و (الشبراملسي)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانه: بۆ ئەو نەخۆشەی مەترسی مردنی لێدەکرێ وەها سوننەتە: نینۆكو ئەو موانە لە خۆی لابدا: کە لابردنیان سوننەتە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی ﴿عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ﷜: أَنَّ خُبَيْباً اِسْتَعارَ مُوسىً اِسْتَحَدَّ بِهَا قَبْلَ قَتْلِهِ﴾رواه البخاري، حەزرەتی (خُبَيْب) پێش ئەوەی شەهید بکرێ، گوێزانێکی وەرگرتو مووەکانی خۆی پێ تاشین.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی کفن کردنی مردوو ﴾

(يُكَفَّنُ) لە دوای شۆردن، مردووەکە کفن دەکرێ (بِمَا) بەو جۆرە بەرگەی: کە (لَهُ لُبْسُهُ حَيّاً) بۆی دروست بوو: دەبەری بکا لە حاڵەتی زیندووەتیدا، کەواتە: دروستە ئافرەتو منداڵو شێت لە ئاوریشمدا کفن بکرێن، بەڵام دروست نیە: پیاو و نێراموك لە ئاوریشمدا کفن بکرێن، مەگەر هیچیتر دەست نەکەوێ، ئەو کاتە واجبە، کەواتە: ئەگەر ئاوریشمیش دەست نەکەوت، واجبە: لە ناو پیستەو نایلۆنو ئەو جۆرە شتانەدا مردووەکە کفن بکرێ، وَأَقَلُّهُ ثَوْبٌ، وَلاَ تُنَفَّذُ وَصِيَّتُهُ بِإِسْقَاطِهِ، وَالأَفْضَلُ لِلرَّجُلِ ثَلاَثَةٌ وَيَجُوزُ رَابِعٌ وَخَامِسٌ، وَلَهَا خَمْسَةٌ،

جا ئەگەر ئەو جۆرەش نەبو، واجبە بە پووشو گیاو گەڵای دار کفن بکرێ، جا ئەگەر ئەوەش نەبو، واجبە: بە قوڕ کفن بکرێ، واتە: قوڕ لە لاشەی بدرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَقَلُّهُ) لای کەمی کفن: کە واجبەکەی پێ تەواو ببێ (ثَوْبٌ) تەنها پارچە جلێکە: عەورەتی مردووەکە داپۆشێ، بەڵام چەند زانایەکیش ئەو فەرموودەیان بە بەهێز داناوە: کە لای کەمی پارچە جلێکە: گشت لاشەیمردووەکە داپۆشێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عَنْ خَبَّاب﷜: قُتِلَ مُصْعَبٌ يَوْمَ أُحُدٍ فَلَمْ نَجِدْ لَهُ مَا نُكَفِّنُهُ بِهِ إِلاَّ بُرْدَةً، فَأَمَرَنَا النَّبِيُّ ﷺ أَنْ نُغَطِّيَ رَأْسَهُ وَأَنْ نَجْعَلَ عَلَى رِجْلَيْهِ مِنَ الإِذْخِرِ﴾رواه الشيخان، حەزرەتی (مُصْعَبٌ) لە غەزای ئوحود شەهید کرا، جگە لە پەشتەماڵەکەی هیچیتر نەبو تێیدا کفن بکەین، پەشتەماڵەکەشی بە هەموو لاشەی نەدەگەیشت، جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: لای سەری پێ داپۆشنو بە گیای ئیزخیر پێیەکانیشی داپۆشن.

کەوابو: (وَلاَ تُنَفَّذُ وَصِيَّتُهُ) وەسێتی مردووەکە بەجێ ناهێندرێ: (بِإِسْقَاطِهِ) بە کفن نەکردنی لە پارچە جلەکەدا، چونکە تەنها پارچەکە مافی خوای گەورەیەو بە وەسێتی مردووەکە لانابردرێ.

ئینجا بزانە: لە گشت کفن کردنێکدا مەرجە: کفنەکە ڕەنگی پیستەیمردووەکە داپۆشێو ڕەنگەکەی دیار نەبێ–وەك لە نوێژیشدا مەرج بوو– هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

(وَالأَفْضَلُ) گەورەترینو خێرترین کفن (لِلرَّجُلِ) بۆ نێرینە: جا پیاو بێ، یان منداڵ بێ (ثَلاَثَةٌ) سێ پارچە جلە: کە هەموو

لاشـــەی دابپۆشـــێ ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِاللهُ عَنْهَا: كُفِّنَ رَسُولُ اللهِﷺ فِي ثَلاَثَةِ أَثْوَابٍ يَمَانِيَّةٍ بِيضٍ سَحُولِيَّةٍ مِنْ كُرْسُفٍ لَيْسَ فِيهَا قَمِيصٌ وَلاَ عِمَامَةٌ﴾ رواه الشـيخان وأصـحاب السـنن، پێغەمبەرﷺ كفن كرا لە ناو سێ پارچە جلی یەمەنی سپیو پـاك: كـە لـە لۆكـە دروسـت كرابون، نە كراسو نە مێزەر لەگەڵ ئەو سێ پارچانەدا نەبو.

كەوابو: (وَيَجُوزُ) دروستە: بەڵام خێر نیە (رَابِعٌ وَخَامِسٌ) بۆ نێرینە پارچـەیەكی چـوارەمو پێنجەم وەگەڵ سێ پارچەكان بێخرێ. (وَلَهَا) گەورەترینو خێرترین كفن بۆ ئافرەت: جـا گەورە بێ، یان منداڵ بێ (خَمْسَةٌ) پێنج پارچـەنە، چـونكە ئـافرەت زیـاتر پێویسـتی بـە داپۆشین هەیە، بە بەڵگەی حەدیسەكەی (لَيْلَى)یداهاتوو، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئـەوەیڕابردوو لـە حاڵەتێكدا بـوو: كـە مردووەكـە بـە مـاڵی خـۆی كفـن بكـرێو قـەرزدارێكی وەهـاش نـەبێ: قەرزەكـەی گشـت ماڵەكـەی دابگـرێ، ئـەگینا: بـەم بڕیارانەیداهاتوو ڕەفتار دەكرێ:

وَمَنْ كُفِّنَ مَنْهُمَا بِثَلاَثَةٍ فَهِيَ لَفَائِفُ، وَإِنْ كُفِّنَ فِي خَمْسَةٍ زِيدَ قَمِيصٌ وَعِمَامَةٌ تَحْتَهُنَّ، وَإِنْ كُفِّنَتْ فِي خَمْسَةٍ فَإِزَارٌ وَخِمارٌ وَقَمِيصٌ وَلِفَافَتَانِ،

﴿1– ئەگەر مردووەكە هیچی نەبو، ئەو كاتە تەنها یەك پارچە كفن لە سەر ئەو خزمەیە: كە واجبە بەخێوی بكا، جا ئەگەر خزمی نەبو، تەنها پارچەكە لە (بيت المال) دەدرێو زیاتر دروسـت نیـە، جـا ئەگـەر (بیـت المـال) نـەبو، تـەنها پارچـەكە لـە سـەر موسـڵمانە دەوڵەمەندەكانە، بەڵام بۆ خزمەكانو بۆ موسڵمانەكان دروستە: بۆی بكەنـە سـێ پارچـە كفنو خێری زیاترە.

2– ئەگەر مردووەكە ماڵی خۆی هەبوو و بـەو جـۆرەش قـەرزدار نـەبو، واجبـە: لـە سـێ پارچەدا كفن بكرێ، واتە: لە سێ پارچە كەمتر دروست نیە، هەرچەندە میراتگری شـێت، یان یەتیمیشی هەبێ.

3– ئەگەر مردووەكە ماڵی خۆی هەبوو و بەو جۆرەش قـەرزدار نـەبو، میراتگـری شـێتو یەتیمی نەبو، دروستە: لە پێنج پارچەدا كفن بكرێ، بەڵام خێر نیە، جا ئەگەر میراتگـری شێت، یان یەتیمی هەبوو، یان بەو جۆرە قەرزدار بـوو، ئـەو كاتـە لـە سـێ پارچـە زیـاتر دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ناوەڕۆكی ئەم ئاگاداریە ڕوون كراوەتەوە.

(وَمَنْ كُفِّنَ) هەر مردووێك كفن بكرێ (مِنْهُمَا) لە نێر، یان لە مێ (بِثَلاَثَةٍ) بە سێ پارچە (فَهِيَ لَفَائِفُ) ئەوە هەرسێك پارچەكان سێ لەفافی یەكسانو لە مردووەكـە وەردەپێچـرێن، بـە جۆرێكی وەها: لە درێژیو لە بەرینیدا هەر یەكەیان گشت لاشـەی مردووەكـە دابپۆشـێ، بەڵام (وَإِنْ كُفِّنَ فِي خَمْسَةٍ) ئەگەر نێرینە لە پێنج پارچەدا كفن بكرێ (زِيدَ قَمِيصٌ وَعِمَامَةٌ)

بۆی زیاد دەكرێ كراسێكو مێزەرێك (تَحْتَهُنَّ) لە ژێر هەرسێك لەفافەكاندا.

ئینجا بزانە: مەبەست بە كراسی مردوو: كراسێكی بێ قۆڵە، لە شانیەوە تا پێیەكانی، بە بێ تیرێژو بە بێ یەخەی سەر سینگی، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە، كەواتە: لەفافێك دووقات دەكرێتەوەو لای سەرەوەی بە قەد سەری مردووەكە كون دەكرێو سەری مردووەكەی تێ هەڵدەكێشرێو لایەكی لەفافەكە بە پێشەوەی مردووەكەداو لایەكەی تریشی بە پشتەوەیدا دەهێندرێتە خوارەوە تا پێیەكانی، وَاللهُ أَعْلَم.

(وَإِنْ كُفِّنَتْ فِي خَمْسَةٍ) ئەگەر ئافرەت لە پێنج پارچەدا كفن بكرێ (فَإِزَارٌ) یەكەمەكەیان: پەشتەماڵێكە: لە نێوان ناوكو ئەژنۆیەكانی (وَخِمارٌ) سێیەمەكەشیان: لەچكەیەكە سەری پێ دادەپۆشرێ (وَقَمِیصٌ) دووەمەكەشیان: كراسێكە بەو شێوەیەی باسمان كرد (وَلِفَافَتَانِ) چوارەمو پێنجەمەكەش: دوو لەفافە لە سەرەوەی ئەوانیتر ﴿عَنْ لَيْلَى الثَّقَفِية رَضِيَ اللهُ عَنْها: كُنْتُ فِيمَنْ غَسَّلَ أُمَّ كَلْثُومٍ بِنْتَ رَسُولِ اللهِ ﷺ عِنْدَ وَفَاتِهَا، فَأَوَّلُ مَا أَعْطَانَا

وَفِي قَوْلٍ ثَلاَثُ لَفَائِفَ وَإِزَارٌ وَخِمَارٌ، وَيُسَنُّ الأَبْيَضُ، وَمَحَلُّهُ أَصْلُ التَرِكَةِ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فَعَلَى مَنْ عَلَيْهِ نَفَقَتُهُ مِنْ قَرِيبٍ وَسَيِّدٍ وَكَذَا الزَّوْجُ فِالأَصَحِّ،

النَّبِيُّ ﷺ اَلْحِقَا ثُمَّ الدِّرْعَ ثُمَّ الْخِمَارَ ثُمَّ الْمِلْحَفَةَ، ثُمَّ أُدْرِجَتْ بَعْدُ فِي الثَّوْبِ الآخَرِ﴾ رواه ابوداود واحمد بسندصالح، (ليلى) دەفەرموێ: كە (أم كلثوم)ی كیژی پێغەمبەرﷺ وەفاتی كرد، لە شۆردنیدا من بەشدار بوم، پێغەمبەرﷺ بۆ كفن كردنی، یەكەم پارچە: پەشتەماڵی نێوان ناوكو ئەژنۆی داینێ، دووەم پارچە: كراس، سێیەم: لەچكە، چوارەم: لەفافێك لە سەرەوەی ئەمانە، پێنجەم: لەفافێكی تری داینێ، ئینجا لە ناو ئەم لەفافە داندراو لێی وەرپێچرا.

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەكی تردا (ثَلاَثُ لَفَائِفَ) لەو پێنجانە سێ پارچەیان دەكرێنە لەفاف (وَإِزَارٌ) یەكێكیش پەشتەماڵی نێوان ناوكو ئەژنۆ (وَخِمَارٌ) یەكێكیش لەچكە. بەڵام فەرموودەكەی تر بەهێزترە، چونكە حەدیس پاڵپشتیەتی.

(وَيُسَنُّ الأَبْيَضُ) سوننەتە: جلی سپی بكرێتە كفن، ڕەنگەكانی تریش دروستن، بە بەڵگەی كفنەكەی پێغەمبەرﷺ، هەم پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إلْبَسُوا مِنْ ثِيَابِكُمُ الْبَيَاضَ فَإِنَّهَا مِنْ خَيْرِ ثِيَابِكُمْ، وَكَفِّنُوا فِيها مَوْتَاكُمْ﴾ رواه أصحاب السنن بسندصحيح، بەرگی سپی دەبەر بكەن چونكە لە بەرگە باشەكانتانە، هەروەها مردووەكانیشتان لە بەرگی سپیدا كفن بكەن.

(وَمَحَلُّهُ) شوێنی مەسرەفی كفنو ئەركەكانیتری مردووەكە (أَصْلُ التَّرِكَةِ) بنچینەی ئەو ماڵەیە: كە لە پاش مردووەكە بەجێ ماوە، واتە: پێش هەموو شتێك ئەركی شۆردنو كفنو

نوێژو ناشتن له ماڵی مردووه‌كه جێبه‌جێ ده‌كرێ (فَإِنْ لَمْ يَكُنْ) جا ئه‌گه‌ر مردووه‌كه ماڵی نه‌بو (فَعَلَى مَنْ عَلَيْهِ نَفَقَتُهُ) مه‌سره‌فی ئه‌و ئه‌ركانه له سه‌ر ئه‌و كه‌سه‌یه: كه به‌خێوكردنی مردووه‌كه‌ی له ئه‌ستۆدا بوو: (مِنْ قَرِيبٍ) له خزمه‌كانی: وه‌ك باوكو باپیره‌و دایكو كوڕو كچو نه‌وه‌و (وَسَيِّدٍ) گه‌وره‌ی كۆیله.

(وَكَذَا الزَّوْجُ) هه‌روه‌هاش مێردی ژنه‌كه، واته: له سه‌ر مێرد واجبه: مه‌سره‌فی كفنو گشت ئه‌ركه‌كانیتری ژنه مردووه‌كه‌ی بدا، هه‌رچه‌ند ژنه‌كه‌شی ده‌وڵه‌مه‌ند بێ (فِيالأَصَحِّ) له فه‌رمووده‌ی ڕاستتردا، جا ئه‌گه‌ر مێرده‌كه‌ی ماڵی نه‌بو، ئه‌و كاته له ماڵی ژنه مردووه‌كه ده‌درێ، هه‌روه‌ك له سه‌رچاوه‌كاندا فه‌رموویانه.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئه‌گه‌ر ژنه مردووه‌كه ناشیزه بوو، یان ماره‌بڕواو بوو و ته‌سلیمی مێرده‌كه‌ی نه‌كرابو، یان ته‌ڵاقدراوی(بائن) بوو و ئاوسیش نه‌بو، له‌و حاڵه‌تانه‌دا: نه كفنو نه ئه‌ركه‌كانیتریشی له سه‌ر مێرده‌كه واجب نیه، ئینجا بزانه: هه‌ر مردووێك ماڵی نه‌بو و وَيُبْسَطُ أَحْسَنُ اللَّفَائِفِ وَأَوْسَعُهَا، وَالثَّانِيَةُ فَوْقَهَا، وَكَذَاالثَّالِثَةُ، وَيُذَرُّ عَلَى كُلِّ وَاحِدَةٍ حَنُوطٌ، وَيُوضَعُ الْمَيِّتُ فَوْقَهَا مُسْتَلْقِياً وَعَلَيْهِ حَنُوطٌ وَكَافُورٌ، وَيُشَدُّ أَلْيَاهُ وَيُجْعَلُ عَلَى مَنَافِذِ بَدَنِهِ قُطْنٌ، وَيُلَفُّ عَلَيْهِ اللَّفَائِفُ وَتُشَدُّ، فَإِذَا وُضِعُ فِي قَبْرِهِ نُزِعَ الشِّدَادُ،

خزم، یان مێردیشی نه‌بو، ئه‌و كاته كفنو ئه‌ركه‌كانیتر له (بيت المال) ده‌درێ، جا ئه‌گه‌ر (بيت المال) نه‌بو، له سه‌ر موسڵمانانی ده‌وڵه‌مه‌ند واجبه: گشت ئه‌ركه‌كانی جێبه‌جێ بكه‌ن، هه‌روه‌ك له سه‌رچاوه‌كاندا ڕوون كراوه‌ته‌وه.

﴿ چۆنیه‌تی كفن كردن ﴾

(وَيُبْسَطُ أَحْسَنُ اللفَائف وَأَوْسَعُهَا) سوننه‌ته: یه‌كه‌مجار جوانترینو به‌رینترینی له‌فافه‌كان ڕابێخسترێ (وَالثَّانِيَةُ فَوْقَهَا) ئینجا له‌فافه‌كه‌ی دووه‌میش له سه‌ر له‌فافی یه‌كه‌م ڕابێخسترێ (وَكَذَا الثَّالِثَةُ) هه‌روه‌ها له‌فافی سێیه‌میش له سه‌ر له‌فافی دووه‌م ڕابێخسترێ (وَيُذَرُّ عَلَى كُلِّ وَاحِدَةٍ) سوننه‌ته: به‌سه‌ر گشت له‌فافێكیش وه‌ربكرێ (حَنُوطٌ) چه‌ند بۆنێكی خۆشی تێكه‌ڵكراو (وَكَافُورٌ) هه‌م كافوورێكی زۆریشیان به سه‌ر وه‌ربكرێ، ئینجا مردووه‌كه به داپۆشراوی هه‌ڵبگیرێو (وَيُوضَعُ الْمَيِّتُ فَوْقَهَا) مردووه‌كه له سه‌ر له‌فافه‌كان دابندرێ، به هێمنیو له سه‌رخۆ (مُسْتَلْقِياً) مردووه‌كه له سه‌ر پشتی درێژ ده‌كرێ (وَعَلَيْهِ حَنُوطٌ وَكَافُورٌ) مردووه‌كه‌ش بۆنه تێكه‌ڵه‌كانو كافووری به سه‌ر لاشه‌یه‌وه بێ، تاكو لاشه‌ی به‌هێز ببێو مێشو مۆر لێی دوور كه‌ونه‌وه.

هه‌روه‌ها ده‌سته‌كانیشی: یان–وه‌كو نوێژ– ڕاسته‌ی له سه‌ر چه‌په‌ی له سه‌ر سینگ داده‌ندرێ، یان به ته‌نیشته‌كانیدا شۆڕ ده‌كرێنه‌وه، هه‌روه‌ك له (نهاية)و (مغني)دا فه‌رموویانه.

ئینجا هەندێك لۆكەی بۆنخۆشكراوی پەڕەكراو لە نێوان لاقینگەكانی دادەنـدرێو (وَيُشَدُّ أَلْيَاهُ) هەردوو لاقینگەكانی بە پارچە پەڕۆكێك دەبەسترێن (وَيُجْعَلُ عَلَى مَنَافِذِ بَدَنِهِ قُطْنٌ) هەروەها لۆكەی بۆنخۆشكراو لە سەر گشت كونەكانی لەشی دادەندرێ: وەك چاو و گوێو دەمو لووت، هەروەها لە سەر برینە كونبووەكانیشی دادەندرێ.

ئینجا (وَيُلَفُّ عَلَيْهِ اللَّفَائِفُ) هەرسێك لەفافەكانی لێوەردەپێچرێن: بە چەپو ڕاست، واتە: گشت لەفافێك یەكەمجار لای چەپەی لـە مردووەكـە وەردەپێچـرێ، ئینجـا لای ڕاسـتەی، ئینجا (وَتُشَدُّ) لەفافەكان بە چەند پارچە پەڕۆكێك لێی دەبەسترێنەوە.

ئینجا (فَإِذَا وُضِعُ فِي قَبْرِهِ) هەر كاتێك مردووەكە لە ناو گۆڕەكـەی دانـدرا (نُـزِعَ الشِّـدادُ) پارچە پەڕۆكەكان–كە كفنەكەیان پێ بەستراوەتەوە– لێیدەكرێنەوە، چونكە ناپەسندە: شتی بەستراو لە ناو گۆڕدا بە مردووەكەوە بێ، ئینجا بزانە: سوننەتە درێژیی كفنەكە لە لای سەریەوە زیاتر بێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَلاَ يُلْبَسُ الْمُحْرِمُ الذَّكَرُ مُحِيطاً وَلاَ يُسْتَرُ رَأْسُهُ وَلاَ وَجْهُ الْمُحْرِمَةِ، وَحَمْلُ الْجَنَازَةِ بَيْنَ الْعَمُودَيْنِ أَفْضَلُ مَنَ التَّرْبِيعِ فِالأَصَحِّ، وَهُوَ أَنْ يَضَعَ الْخَشَبَتَيْنِ الْمُقَدَّمَتَيْنِ عَلَى عَاتِقَيْهِ وَرَأْسَهُ بَيْنَهُمَا وَيَحْمِلُ الْمُؤَخَّرَتَيْنِ رَجُلاَنِ، وَالتَّرْبِيعُ أَنْ يَتَقَدَّمَ رَجُلاَنِ وَيَتَأَخَّرَ آخَرَانِ،

﴿ كفنی مردووی ژێرئیحڕام ﴾

بزانە: ئەوەمان ڕوون كردەوە: كە هەر مردووێك لە ئیحڕامی حـەج، یـان عـومرەدا بمـرێ، دروست نیە: نە بە خۆیو نە كفنەكەیو نە ئاوی شۆردنی بۆنخۆش بكرێو دروسـت نیـە: نینۆكو مووەكانیشی لێبكرێنەوەو جیاوازی نێر و مێ نیە.

هەروەها (وَلاَ يُلْبَسُ الْمُحْرِمُ الذَّكَرُ) دروست نیە دەبەر ئەو مردووە نێرینەیە بكرێ: كە لە ژێر ئیحڕامدا مردوە (مُحِيطاً) كفنێكی وەها: كە بە خۆی دەورە لە لاشەی مردووەكە بدا، یان دووراو بێ: وەكو كراس، هەروەها دروست نیە: كفنەكەشی بە گرێدان لێی ببەسترێتەوە، هەروەها (وَلاَ يُسْتَرُ رَأْسُهُ) دروست نیە: سەری ئەو نێرینەیەش داپۆشرێ: كە لە ئیحڕامدا مردوە (وَلاَ وَجْهُ الْمُحْرِمَةِ) هەروەها دروست نیە ڕووی ئەو ئافرەتـەش داپۆشـرێ: كـە لـە ئیحڕامدا مردوە، بەڵام دروستە: كفنی دووراوی دەبەر بكرێو، واجبە: سـەری داپۆشـرێ ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىاللهُ عَنْهُما: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ فِالْمُحْرِمِ الَّذِى مَاتَ: اِغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَكَفِّنُوهُ فِي ثَوْبَيْهِ، وَلاَ تُمِسُّوهُ طِيباً وَلاَ تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ﴾رواه الشيخان، دەربارەی ئەو پیاوەی لە ئیحڕامدا مرد، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بە ئاو و سیدر بیشۆنو بە هەر دوو پەشتەماڵەكەی ئیحـڕام كفنی بكەن، بۆنیخۆشی لێمەدەنو سەری دامەپۆشن.

﴿ چۆنیەتی هەڵگرتنی مردوو ﴾

(وَحَمْلُ الْجَنَازَةِ) هەڵگرتنی مردوو لە ناو جەنازەدا (بَيْنَ الْعَمُودَيْنِ) لە نێوان دوو باسکەداردا (أَفْضَلُ) خێرترە (مَنَ التَّرْبِيعِ) لە هەڵگرتنی چوار گۆشـەیی (فِیالأَصَـحِّ) لـە فـەرموودەی ڕاستتردا (وَهُوَ) هەڵگرتنی نێوان دوو باسکەدار، بەم جۆرەیە:

(أَنْ يَضَعَ الْخَشَبَتَيْنِ الْمُقَدَّمَتَيْنِ عَلَى عَاتِقَيْهِ) یەك پیاو هەردوو باسکەدارەکانی پێشـەوەی دارجەنازە لە سەر هەردوو شانەکانی خۆی دابنێ‌و (وَرَأْسَهُ بَيْنَهُمَا) سەری خۆی لە نێـوان هەردوو باسکەدارەکان دابنێ (وَيَحْمِلُ الْمُؤَخَّرَتَيْنِ رَجُلاَنِ) هەردوو باسکەدارەکەی دواوەش دوو پیاو لە سەر شانی خۆیان هەڵیبگرن: یەکێك لە ڕاستەو یەکێك لە چـەپە، جـا ئەگـەر پیاوەکەی پێشەوە توانای نـەبو، سـوننەتە: دوو پیـاویتر یارمـەتیی بـدەن: یـەکێك لـە ڕاستەو یەکێك لە چەپە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالتَّرْبِيعُ) هەڵگرتنی چوارگۆشەیی ئەمەیە: (أَنْ يَتَقَدَّمَ رَجُلاَنِ) دوو پیاو پێشکەون‌و لای پێشەوەی دارجەنازەکە لە سەر شانیخۆیان دابنێن‌و (وَيَتأَخَّرَ آخَرَانِ) دوویتریش بچـنە

وَالْمَشْيُ أَمَامَهَا بِقُرْبِهَا أَفْضَلُ، وَيُسْرَعُ بِهَا إِنْ لَمْ يُخَفْ تَغَيُّرُهُ.

دواوەو لایدواوەی لە سەر شانیخۆیان دابنـێن‌و هـەڵیبگرن، ئینجـا لـە هـەردوو شـێوەدا سوننەتە: سەریمردووەکە لە لای پێشەوەی دار جەنازەکە بێ، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی.

﴿ ئاگاداری ﴾ هەڵگرتنی جەنازە (فرض الْكفاية)یە، هیچ پیاوەتیو ڕێز کـەم ناکاتـەوە، چونکە چـاکەو ڕێزلێنـانی مردووەکـەی تێدایـەو (صـحابة)و زانـا بـەڕێزەکان جـەنازەیان هەڵگرتوە، هەروەها ڕۆیشتن لەگەڵ جەنازەدا بـۆ گۆڕسـتان سـوننەتێکی (مؤَكَّدَة)یـە بـۆ پیـاوان، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿مَنْ شَهِدَ الْجَنَازَةَ حَتَّى يُصَلِّيَ عَلَيْهَا فَلَهُ قِيرَاطٌ، وَمَنْ شَهِدَهَا حَتَّى تُدْفَنَ كَانَ لهُ قِيراطَانِ، اَلْقِيراطانِ مِثْلُ الْجَبَلَيْنِ الْعَظِيمَيْنِ﴾رواه الشـيخان، هـەر کەسێك ئامادەی وەڕێکردنی مردوو ببێ تا نوێژی لە سەر دەکا، بـە قـەد قیراتێـك خێـری دەگاتێ، وە هەر کەسێکیش ئامادەی ببێ تا دەنێشترێ، بەقەد دوو قیرات خێری دەگاتێ، هەردوو قیراتەکان وەکو دوو چیای گەورەنە.

ئینجا بزانە: ڕۆیشتن لەگەڵ جەنازەدا بۆ ئافرەتـان ناپەسـندە، هـەروەك لـە (المجمـوع)و (تحفة)دا فەرموویانـە ﴿عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَرضي الله عنها: نُهِينا عَنْ اِتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ وَلَمْ يُعْزَمْ عَلَيْنَا﴾ رواه الشيخان، لە لایەن پێغەمبەرەوەﷺ قەدەغە کراین: لە ڕەگەڵکـەوتنی جـەنازە، بـەڵام بـە توندیش لێمان حەڕام نەکرا.

(وَالْمَشْيُ) ڕۆیشتن بە پیادەیی (أَمَامَهَا) لە پێش جەنازەدا (بِقُرْبِهَا) لە نزیکی جەنازەکەوە (أَفْضَلُ) خێرترە: لە ڕۆیشتنی بە سواریو لە ڕۆیشتنی لە دواوەی جەنازەو لە دوورەوەی

جــەنازەوە ﴿عَـنْ اِبْـن عمَـرَرَضِىاللهُ عَنهُما: رَأَيْـتُ النَّبِـيَّ ﷺ وَأَبَـابَكْـرٍ وَعُمَـرَرَضِىاللهُ عَنهُما يَمْشُـونَ أَمَـامَ الْجَنازَةِ﴾ رواه أصحاب السنن وغيرهم بإسناد صحيح، دیتم پێغەمبەر ﷺ و ئیمامی (أبوبكر)و ئیمامی (عمر) لە پێش جەنازەدا بە پیادەیی دەڕۆیشتن.

(وَيُسْرَعُ بِهَا) سوننەتە: لە هەڵگرتنی جەنازەدا بە تاڵوکە بڕۆن (إِنْ لَمْ يُخَفْ تَغَيُّرُهُ) ئەگەر ترسی گۆڕانی مردووەکە نەبێ، واتە: بەڵام ئەگەر ترسی گۆڕانی مردووەکە هەبێ، لە سەرخۆ دەڕۆن، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ فَإِنْ تَكُ صَالِحَةً فَخَيْرٌ تُقَدِّمُونَهَا، وَإِنْ تَكُنْ غَيْرَ ذَلِكَ فَشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ رِقَابِكُمْ﴾رواه الشيخان، لە وەڕێکردنی جەنازەدا بە تاڵوکە بڕۆن؟ چونکە ئەگەر مردووەکە مرۆڤێکی چاك بێ، ئەوە چاکێکە بۆ شوێنێکی چاکی دەبەن، ئەگەر مرۆڤێکی خراپیش بێ، ئەوە خراپێکە لە کۆڵ خۆتانی دەکەنەوە.

﴿ ئاگـــاداری ﴾ ئیمــام(النــواوي) لــە (المجمــوع)و (شــرح مســلم)دا ئــەو فــەرموودەی هەڵبژاردوە: کە سوننەتە مرۆڤ لە بەر جەنازە هەڵبستێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفـەرموێ: ﴿إِذَا رَأَيْتُمُ الْجَنَازَةَ فَقُومُوا حَتَّى تُخَلِّفَكُمْ أَوْ تُوضَعَ﴾رواه الشيخان، هــەر کاتێك جــەنازەتان بینی، ئێوە هەڵسن تا لێتان تێدەپەڕێ، یان تا دادەندرێ بۆ ناشتن.

بەڵام زۆر زانایتریش فەرموویانە: نا پەسندە مرۆڤ لە بەر جەنازە هەڵبستێ، مەگەر لەگەڵی بڕواتە گۆڕستان، ئەو کاتە نا پەسند نیە، هەم فەرموویانە: ئەو حەدیسەی ڕابردوو (نسخ) کراوەتەوە بە حەدیسێکی تری(صحیح): کە پێغەمبەر ﷺ هەڵنەستاوەو فەرمانی بە دانیشتن کــردوە، بــەڵام ئیمــامی(النــواوي) ئــەو فەرموودەیــەی ڕەد کردۆتــەوەو فەرموویــەتی: لــە حەدیسی دانیشــتندا هــیچ (نسـخ) کردنــەوە نیــە، چــونکە دەگونجــێ پێغەمبــەر ﷺ بۆیــێ دانیشتبێ، تا ئێمە بزانین: دانیشتن دروستەو هەڵسانیش سوننەتە، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی نوێژکردن لە سەر مردوو ﴾

(فَصْلٌ) لِصَلاَتِهِ أَرْكَانٌ: أَحَدُهَا: النِّيَةُ، وَوَقْتُهَا كَغَيْرِهَا، وَتَكْفِي نِيَّةُ الْفَرْضِ، وَقِيلَ تُشْتَرَطُ نِيَّةُ فَرْضِ كِفَايَةٍ، وَلاَ يَجِبُ تَعْيِينُ الْمَيِّتِ فَإِنْ عَيَّنَ وَأَخْطَأَ بَطَلَتْ، وإِنْ حَضَرَ مَوْتَى نَوَاهُمْ.

(لِصَـــلاَتِهِ أَرْكَـــانٌ) نوێـــژی لـــە ســـەر مـــردوو حـــەفت ڕوکـــنی هەنـــە: (أَحَـدُهَا) ڕوکنی یەکـەم: (اَلنِّيَّـةُ) نیەتهێنانـە، پێغەمبـەر ﷺ دەفـەرموێ: ﴿إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ﴾رواه الشـيخان، هــەر کردەوەیــەکی خواپەرســتی بــێ، بــە نیەتهێنانــەوە نــەبێ دانامەزرێ. (وَوَقْتُهَا) کاتی نیەتهێنانەکە (كَغَيْرِهَا) وەك نیەتی نوێژەکانی تر واجبە: لەگەڵ (اللهُ أَكْبَر)ی نوێژدابەستندا بەرامبەر بکرێ.

(وَتَكْفِي نِيَّةُ الْفَـرْضِ) نیـەتی تـەنها واجبیەکـەی نوێژی جـەنازە بەسـە، وەك بـە دڵ بڵـێ: (نَوَيْتُ أَدَاءَ فَرْضِ صَلاَةِ الْجَنَازَةِ عَلَى هَذَاالْمَيِّتِ) نیەتمە فەڕزی نوێژی جەنازە لە سەر ئەم مردووە دەکەم. جا واجبـە:

ئەو نیەتە لەگەڵ (اللهُ أكْبَر)ی نوێژدابەستندا بەرامبەر بكا، بەڵام (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: (تُشْتَرَطُ نِيَّةُ فَرْضِ كِفَايَةٍ) بە مەرج دادەندرێ: نیەتی (فَرْضُ الْكِفَايَةِ) بێنێ، وەك بڵێ: (بە (فَرْضُ الْكِفَايَةِ) نوێژ لە سەر ئەم مردووە دەكەم). ئیتر پێویست نیە بڵێ: بۆ خوای گەورە، بەڵكو سوننەتە.
(وَلاَ يَجِبُ تَعْيِينُ الْمَيِّتِ) واجب نیە: مردووەكە دیاری بكاو ناوی بێنێ، بەڵكو ئەوەندە بەسە: ئاماژەی بۆ بكاو بڵێ: (لە سەر ئەم مردووە). جیاوازی مردووی نێر و مێو گەورەو بچوك نیە (فَإِنْ عَيَّنَ) جا ئەگەر مردووەكەی دیاری كرد، وەك بڵێ: نوێژ لە سەر ئازاد دەكەم (وَأَخْطَأَ) لە دیاریكردنەكەدا هەڵەی كردو مردووەكە (نەوزاد) بوو (بَطَلَتْ) نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ.
(وإنْ حَضَرَ مَوْتَى) ئەگەر كۆمەڵێك مردوو ئامادە بونو ویستی یەك نوێژ لە سەر گشتیان بكا (نَوَاهُمْ) نیەتی نوێژكردن لە سەر گشتیان دێنێ، وەك بڵێ: (لە سەر ئەم مردووانە). واتە: مەرج نیە: ژمارەیان بزانێ، یان بیانناسێ.
اَلثَّانِي: أَرْبَعُ تَكْبِيرَاتٍ، فَإِنْ خَمَّسَ لَمْ تَبْطُلْ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ خَمَّسَ إِمَامُهُ لَمْ يُتَابِعْهُ فِي الأَصَحِّ، بَلْ يُسَلِّمُ أَوْ يَنْتَظِرُهُ لِيُسَلِّمَ مَعَهُ. اَلثَّالِثُ: اَلسَّلاَمُ كَغَيْرِهَا. اَلرَّابِعُ: قِرَاءَةُ الْفَاتِحَةِ بَعْدَالأُولَى، قُلْتُ: تُجْزِىءُ الفَاتِحَةُ بَعْدَ غَيْرِالأُولَى وَالله أَعْلَمُ.

ئینجا بزانە : لە سەر مەئمووم واجبە: نیەتی ئیقتیدا، یان جەماعەت بێنێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(اَلثَّانِي) ڕوكنیدووەم: (أَرْبَعُ تَكْبِيرَاتٍ) گوتنی چوار (اللهُ أكبر)ە، بە (اللهُ أكبر)ی نوێژدابەستنەوە، بە (اجماع)یزانایانیئیسلام ﴿عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ﷛ أَنَّهُ صَلَّى بِنَا النَّبِيُّ ﷺ عَلَى النَّجَاشِي وَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ بە جەماعەت نوێژی جەنازەی لە سەر نەجاشی كردو چوار (الله أكبر)ی گوتن.
(فَإِنْ خَمَّسَ) جا ئەگەر بە قەسدی پێنج (اللهُ أكبر)ی گوتن (لَمْ تَبْطُلْ) نوێژەكە بەتاڵ نابێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەروەها (وَلَوْ خَمَّسَ إِمَامُهُ) ئەگەر ئیمامەكەی پێنج (الله أكبر)ی گوتن (لَمْ يُتَابِعْهُ) سوننەت نیە شوێنی بكەوێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (بَلْ يُسَلِّمُ) بەڵكو: یان بەدڵ نیەتی جیابوونەوە دێنێو سەلام دەداتەوە (أَوْ يَنْتَظِرُهُ) یان چاوەڕوانی ئیمامەكەی دەكا (لِيُسَلِّمَ مَعَهُ) تاكو لەگەڵ ئەودا سەلام بداتەوە، جائەم چاوەڕوانكردنە خێرترە.
(اَلثَّالِثُ) ڕوكنیسێیەم: (اَلسَّلاَمُ) سەلامدانەوەیە لە دوای تەواوبوونی(الله أكبر)ی چوارەم، بە بەڵگەی حەدیسەكەی (أبيأمامة)یداهاتوو. (كَغَيْرِهَا) وەك سەلامدانەوەی نوێژەكانیتر لە واجبو سوننەتو

ژمارەدا، کەواتە: ئیمام بە دەنگی ئاشکرا سەلام دەداتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(اَلرَّابِــعُ) ڕوکنیچوارەم: (قِــرَاءَةُ الْفَاتِحَـــةِ) خوێنـــدنی ســـورەتی فاتیحەیــە ﴿عَنْ أَبِاأُمَامَةَ: إِنَّ السُّنَّةَ فِالصَّلاَةِ عَلَاالْجَنَازَةِ أَنْ يَقْرَأَ فَاتِحَةَالْكِتَابِ وَيُصَلِّيَ عَلَىالنَّبِيِّﷺ، ثُمَّ يُخْلِصَ لَهُ الدُّعَاءَ، ثُمَّ يُسَلِّمَ﴾ حديث صحيح أخرجه الحاكم وابن الجارود بإسناد رجاله مخرجٌ لهم فى الصحيحين، ڕێگەی پێغەمبەرﷺ لە نوێژی سەر مردوودا ئەوهایە: فاتیحە بخوێنیو سەلاوات لە سەر پێغەمبەرﷺ لێبدا، ئینجا بە دڵێکی بێگەرد دوعا بۆ مردووەکە بکا، ئینجا سەلام بداتەوە.

(بَعْدَ الأُولَى) سوننەتە: لەدوای (الله أكبر)ی یەکەم -کە نوێژی پێ دادەبەستێ- فاتیحە بخوێنێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (أبیأمامة)یداهاتوو.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (تُجْزِئُ الْفَاتِحَةُ بَعْدَ غَيْرِ الأُولَى) دروستە: لە دوای (الله أكبر)ەکانیتری جگە لە یەکەمەکەش فاتیحە بخوێندرێ (وَاللهُ أَعْلَمُ) بەڵام لە دوای

اَلْخَامِسُ: اَلصَّلاَةُ عَلَى رَسُولِ اللهِﷺ بَعْدَ الثَّانِيَةِ، وَالصَّحِيحُ أَنَّ الصَّلاَةَ عَلَى الآلِ لاَ تَجِبُ. اَلسَّادِسُ: الدُّعَاءُ لِلْمَيِّتِ بَعْدَ الثَّالِثَةِ. اَلسَّابِعُ اَلْقِيَامُ عَلَاالْمَذْهَبِ إِنْ قَدَرَ، وَيُسَنُّ رَفْعُ يَدَيْهِ فِي التَكْبِيرَاتِ

(الله أكبر)ییەکەم خێرترە، ئینجا بزانە: سورەت خوێندن -واتە: یان ئایەت خوێندن- لە دوای فاتیحە سوننەت نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(اَلْخَامِسُ) ڕوکنیپێنجەم: (اَلصَّلاَةُ عَلَى رَسُولِ اللهِﷺ) سەلاوات لێدانە لە سەر پێغەمبەرﷺ بە بەڵگەی حەدیسەکەی(أبیأمامة)یڕابردوو. (بَعْدَالثَّانِيَةِ) واجبە: لەدوای (الله أكبر)ی دووەم سەلاواتەکە لێبدا، چونکە لە پێشینەی ئوممەتەوە ئەوها هاتوە.

ئینجا لایکەم: کە واجبەکەی پێ پێك بێ، بڵێ: (اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ). چونکە (وَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست (أَنَّ الصَّلاَةَ عَلَىالآلِ لاَ تَجِبُ) سەلاوات لێدان لە سەر (آل)ی پێغەمبەرﷺ واجب نیە، بەڵکو سوننەتە.

هەروەها سەلامیش سوننەتە، وەك بڵێ: (اَللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ). بەڵام لێرەشدا شێوەی ئەو سەلاواتەی لە تەحیاتدا ڕابرا، لەگشت شێوەیەکیتر خێرترە، هەروەك لە(تحفة)دا فەرموویەتی.

(اَلسَّادِسُ) روکنیشەشەم: (اَلدُّعَاءُ لِلْمَيِّتِ) دوعاکردنە بۆ مردووەکە (بَعْدَالثَّالِثَةِ) واجبە لە دوای (الله اكبر)یسێیەم دوعایەکە بکا، ئینجا لای کەم -کە واجبەکەی پێ پێك بێ- بڵێ: (اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ، اَللَّهُمَّ ارْحَمْهُ). جا لەو دوعایەدا جیاوازی نێر و مێو گەورەوەو منداڵو شێت نیە، هەروەك لە(تحفة)و(نهاية)و

حاشيەكانيدا ڕوون كراوەتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَىالْمَيِّتِ فَأَخْلِصُوا لَهُ الدُّعَاءَ﴾رواه ابوداود وصححه ابن حبان، هەركاتێك نوێژتان لە سەر مردوو كرد، بەدڵێكى بێگەرد دوعاى بۆ بكەن.

(اَلسَّابِعُ) ڕوكنىحەفتەم: (اَلْقِيَامُ) ڕاوەستانە بە پێوە تا نوێژەكە تەواو دەبێ (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەموودەى ڕاستى مەزهەب (إِنْ قَدَرَ) ئەگەر توانـاى هـەبێ، بـەڵام ئەگـەر توانـاى ڕاوەستانىبە پێوەى نەبو، ئەو كاتە بەگوێرەى توانينىخۆى نوێژى لە سـەر دەكـا، وەك نوێژە واجبەكانىتر، هەروەك لە (تحفة)و(نهاية)دا فەرموويانە.

(وَيُسَنُّ رَفْعُ يَدَيْهِ فِيالتَّكْبِيرَاتِ) سوننەتە: لە گشت (الله أكبر)ێكدا هەردوو دەستەكانى بەرز بكاتەوە تا بەرامبەر شانەكانى، هەروەها سوننەتە: ئيمام (الله أكبر)ەكان بە دەنگى ئاشكرا بڵێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموويەتى.

ئينجا بۆ گشت نوێژكەرێك سوننەتە: دەستى ڕاستەى لە سـەر چـەپەى لـە سـەر بنـەوەى سينگى دابنێ، هـەروەك لـە سەرچـاوەكاندا فەرموويانـە، چـونكە ئـەوها لـە حەديسـێكى بێهێزدا هاتوە.

وَإِسْـــرَارُ الْقِـــرَاءَةِ، وَقِيـــلَ يَجْهَـــرُ لَـــيلاً، والأَصَـــحُّ نَـــدْبُ التَّعَـــوُّذِ دُونَ الإِفْتِتَـــاحِ، وَيَقُولُ فِي الثَّالِثَةِ: اَللَّهُمَّ هَذَا عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ إِلَى آخِرِهِ،

(وَإِسْرَارُ الْقِرَاءَةِ) لە نوێژى مردوودا سوننەتە: فاتيحە بە دەنگى نهێنى بخوێنێ، جيـاوازى نيە كاتى نوێژكردنەكە: شەو بێ، يان ڕۆژ بـێ ﴿عَنْ أَبِىأُمَامَةَ﴿ اَلسُّنَّةُ فِي صَلاَةِالْجَنَازَةِ أَنْ يَقْرَأَ فِىالتَّكْبِيرَةِالأُولَى بِأُمِّ الْقُرْآنِ مُخَافَتَةً، ثُمَّ يُكَبِّرُ ثَلاَثاً، وَالتَّسْلِيمُ عِنْدَالآخِرَةِ﴾ حديث صـحيح رواه النسائي بإسناد على شرط الصحيحن، ڕێگەى پێغەمبەرﷺ لە نوێژى سـەر مـردوودا ئەوهايە: لە دواى (الله أكبر)ىيەكەم فاتيحە بخوێنێ بـە دەنگـى نهـێنى، ئينجـا سـێ (الله أكبر)ىتريش بڵێو لە دواى (الله أكبر)ىچوارەم سـەلام بداتـەوە. هـەروەهاش سـوننەتە: سەلاواتو دوعا بە دەنگى نهێنى بخوێندرێن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەيەكى بـێهێزدا (يَجْهَـرُ لَـيْلاً) لـە شـەوێدا فاتيحـە بـە دەنگىئاشـكرا دەخوێنێ.

(والأَصَحُّ) بە فەرموودەىڕاستتر (نَدْبُ التَّعَوُّذِ) سوننەتە: لە پێش فاتيحەدا (أَعُوذُ بِاللهِ...) بخوێنێ بە نهێنى (دُونَ الإِفْتِتَاحِ) بەڵام دوعاى (وَجَّهْتُ وَجْهِـيَ...) سـوننەت نيـە، چـونكە نوێژەكەى پێ درێژ دەبێتەوە.

ئينجا بزانە: گوتمـان لاىكـەمى دوعاىنوێژىجـەنازە: (اَللَّهُـمَّ اغْفِـرْ لَـهُ، اَللَّهُـمَّ ارْحَمْـهُ)، كەواتە: لە دواى ئەودوعايە، (اللهُ أكبر)ى چوارەم دەڵێو سەلام دەداتەوەو نوێژەكە تەواو

دەبێ، بە بەڵگەیحەدیسکەی (أبیامامة)یڕابردوو.

بەڵام (وَيَقُولُ فيالثَّالثَةِ) سوننەتە: لە دوای (اللهُ أكبر)یسێیەم ئەم دوعایەش بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ هَذَا عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ، خَرَجَ مِنْ رَوْحِ الدُّنْيا وَسَعَتِهَا –وَمَحْبُوبُهُ وَأَحِبَّاؤُهُ فِيها– إِلَى ظُلْمَةِ الْقَبْرِ وَمَا هُوَ لاَقِيهِ، كَانَ يَشْهَدُ أَنْ لاَّإِلَهَ إِلاَّأَنْتَ وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ، وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ، اَللَّهُمَّ إِنَّهُ نَزَلَ بِكَ وَأَنْتَ خَيْرُ مَنْزُولٍ بِهِ، وَأَصْبَحَ فَقِيراً إِلَى رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ غَنِيٌّ عَنْ عَذَابِهِ، وَقَدْ جِئْنَاكَ رَاغِبِينَ إِلَيْكَ شُفَعَاءَ لَهُ، اَللَّهُمَّ إِنْ كَانَ مُحْسِناً فَزِدْ فِي إِحْسَانِهِ وَإِنْ كَانَ مُسِيئاً فَتَجَاوَزْ عَنْهُ وَلَقِّهِ بِرَحْمَتِكَ رِضَاكَ وَقِهِ فِتْنَةَ الْقَبْرِ وَعَذَابَهُ وَافْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ وَجَافِ الأَرْضَ عَنْ جَنْبَيْهِ، وَلَقِّهِ بِرَحْمَتِكَ الأَمْنَ مِنْ عَذَابِكَ حَتَّى تَبْعَثَهُ إِلَى جَنَّتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّحِمِينَ﴾ إلْتقطَهُ الشَّافعي من مَجموع الأحاديث الواردة.

ئینجا بزانە: لە نوێژی ئافرەتیمردوودا وەها سوننەتە: ووشەی (عَبْدُكَ) بکاتە (أَمَتُكَ)و (ضَميرِ مُذَكَّرْ) بکاتە (ضَميرِ مُؤَنَّثْ) واتە: لە جیاتی(لَهُ) بۆ ئافرەتان بڵێ (لَها) بەڵام دروستیشە: گشت دوعایەکانی هەر بە (ضَميرِ مُذَكَّرْ) بڵێ بە مەبەستی (اَلشَّخْص)–مرۆڤ، یان (اَلْمَيِّتْ)–مردوو، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَيُقَدِّمُ عَلَيْهِ: اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا، اَللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَىالإِسْلاَمِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَىالإِيمَانِ. وَيَقُولُ فِي الطِّفْلِ مَعَ هَذَا الثَّانِي: اَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ فَرَطاً لأَبَوَيْهِ وَسَلَفاً وَذُخْراً وَعِظَةً وَاعْتِبَاراً وَشَفِيعاً وَثَقِّلْ بِهِ مَوَازِينَهُمَا وَأَفْرِغِ الصَّبْرَ عَلَى قُلُوبِهِمَا. وَيَقُولُ فِالرَّابِعَةِ: اَللَّهُمَّ لاَ تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ وَلاَ تَفْتِنَّا بَعْدَهُ. وَلَو تَخَلَّفَ الْمُقْتَدِى بِلاَ عُذْرٍ فَلَمْ يُكَبِّرْ حَتَّى كَبَّرَ إِمَامُهُ أُخْرَى بَطَلَتْ صَلاَتُهُ،

(وَيُقَدِّمُ عَلَيْهِ) سوننەتە: پێش ئەو دوعایەیڕابردوو، ئەم دوعایەش بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا، اَللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الإِسْلاَمِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَىالإِيمَانِ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح.

(وَيَقُولُ فِيالطِّفْلِ) لە نوێژ لەسەرکردنی منداڵ–نێر، یان مێ– سوننەتە: ئەم دوعایەی داهاتووش بکا (مَعَ هَذَاالثَّانِي) لەگەڵ تەنها ئەو دوعا دووەمەیڕابردوودا، واتە: لە نوێژی جەنازەی منداڵ دوعا درێژەکەیيەکەم ناخوێنی، هەروەك لە(المجموع)دا ئاماژەی کردوە، کەوابو: لە دوای (فَتَوَفَّهُ عَلَىالإِيمَان) بڵێ: (اَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ فَرَطاً لأَبَوَيْهِ وَسَلَفاً وَذُخْراً وَعِظَةً وَاِعْتِبَاراً وَشَفِيعاً، وَثَقِّلْ بِهِ مَوَازِينَهُمَا وَأَفْرِغِ الصَّبْرَ عَلَى قُلُوبِهِمَا). چونکە ئەو دوعایە لە نوێژی جەنازەی منداڵ دەوەشێتەوەو لە حەدیسێکی بێهێزیشدا فەرمانیدوعا بۆ دایكو باوکی منداڵە مردووەکە هاتوە.

ئینجا بزانە: لە نوێژی جەنازەی منداڵدا ئەو دوعایە بە تەنها بەسەو بە بەر دوعایەکەی نوێژ دەکەوێ، هەروەها (اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَهُ، اَللّٰهُمَّ ارْحَمْهُ)ش بـە تـەنها بەسـەو بـە بەردەکـەوێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيَقُولُ فِيالرَّابِعَةِ) هەروەها سوننەتە: لە دوای (اللهُ أكبَر)ی‌چوارەم –پێش سەلامدانەوە– ئەم دوعایە بکاو، بڵێ: ﴿اَللّٰهُمَّ لاَتَحْرِمْنَا أَجْرَهُ وَلاَتَفْتِنَّا بَعْدَهُ﴾ رواه أصـحاب السـنن بسـند صحيح. ئینجابزانە: لە نوێژی مردوودا چەند دوعای‌تریش لە حەدیسی(صحيح)دا هاتون، لە بەر درێژی نەماننووسین.

(وَلَو تَخَلَّفَ الْمُقْتَدِي) ئەگەر مەئمووم لە ئیمامەکەی دوا کەوت (بِلاَ عُذْرٍ) بە بـێ‌عوزر (فَلَـمْ يُكَبِّرْ) (اللهُ أكْبَر)ی نەگوت (حَتَّى كَبَّرَ إِمَامُهُ أُخْرَى) تا ئیمامەکەی (اللهُ أكبر)ێکی‌تری گوت (بَطَلَتْ صَلاَتُهُ) نوێژەکـەی بـەتاڵ دەبـێ، بـەڵام ئەگـەر عـوزرێکی هـەبو: وەك خوێنـدنی فاتیحەی تەواو نەکردبێ، یان گوێی لە ئیمامەکەی نەبوبێ، ئەو کاتە بە دواکـەوتنی (اللهُ أكبر)ێك نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، کەوابو: بەگوێرەی ڕیزی نوێژەکەی خۆی بەردەوام دەبێ، تا تەواوی دەکا، هەروەك لە(تحفة)دا فەرموویەتی.

وَيُكَبِّـــرُ الْمَسْـــبُوقُ وَيَقْـــرَأُ الْفَاتِحَـــةَ وَإِنْ كَـــانَ الإِمَـــامُ فِـــي غَيْرِهَـــا، وَلَوْ كَبَّرَ الإِمَامُ أُخْرَى قَبْلَ شُرُوعِهِ فِيالْفَاتِحَةِ كَبَّرَ مَعَهُ وَسَقَطَتِ الْقِرَاءَ ةُ، وَإِنْ كَبَّرَهَا وَهُوَ فِيالْفَاتِحَـــةِ تَرَكَهَـــا وَتَابَعَـــهُ فِيالأَصَـــحِّ، وَإِذَا سَـــلَّمَ الإِمَـــامُ تَـــدَارَكَ الْمَسْـــبُوقُ بَاقِيَ التَّكْبِيرَاتِ بِأَذْكَارِهَا، وَفِي قَوْلٍ لاَ تُشْتَرَطُ الأَذْكَارُ، وَيُشْتَرَطُ شُرُوطُ الصَّلاَةِ

(وَيُكَبِّرُ الْمَسْبُوقُ) مەئمومی دواکەوتوو (اللهُ أكبر)ی نوێژ دابەستن دەڵێ‌و (وَيَقْرَأُالْفَاتِحَةَ) لە دوای(اللهُ أكبر)ەکەش فاتیحە دەخوێنێ (وَإِنْ كَانَ الإِمَامُ فِي غَيْرِهَا) هەرچەند ئیمامەکەش لە(اللهُ أكبر)ێکی‌تردابێ، بەڵام (وَلَوْ كَبَّرَ الإِمَامُ أُخْرَى) ئەگەر ئیمامەکەی(اللهُ أكبر)ێکی‌تـری گوت (قَبْلَ شُرُوعِهِ فِيالْفَاتِحَةِ) پێش ئەوەی مەئمومە دواکەوتووەکە دەسـت بـە فاتیحـە بکا: وەك لە دوای (اللهُ أكبر)ی نوێژ دابەستنی‌دا، ئیمام (اللهُ أكبر)ێکی‌تر بڵـێ (كَبَّـرَ مَعَـهُ) مەئمومەکەش لەگەڵ ئیمامەکەدا (اللهُ أكبر) دەڵێ‌و (وَسَقَطَتِ الْقِرَاءَ ةُ) خوێندنی فاتیحەی لە سەر لادەچێ، چونکە ئیمامەکەی لەجیاتی هەڵیدەگرێ، هەروەك لە چـوونە ڕوکـووعی نوێژەکانی‌تریش ئەوها بوو.

(وَإِنْ كَبَّرَهَا) ئەگـەر ئیمامەکـەی (اللهُ أكـبر)ێکی‌ـتری گـوت (وَهُـوَ فِيالْفَاتِحَـةِ) مەئمومـە دواکەوتووەکەش دەستی بە فاتیحە کردبو (تَرَكَهَا) واجبە: واز لە فاتیحە بێنێ‌و (وَتَابَعَـهُ) شـوێن ئیمامەکـەی دەکـەوێ‌و ئەوەنـدە فاتیحـەی ماویـەتی ئیمامەکـەی لـە جیـاتی‌ی هەڵیدەگرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاسترتدا، وەك لە نوێژەکانی‌تریشـدا ئـەوها بـوو،

ئینجا (وَإِذَا سَلَّمَ الإِمَامُ) هەر كاتێك ئیمامەكەی سەلامی داوە (تَدَارَكَ الْمَسْبُوقُ بَاقِي التَّكْبِيرَاتِ) مەئموومی دواكەوتوو، واجبە: (الله أكبر)ەكانی ماون گشتیان بڵێ (بِأَذْكَارِهَا) بەزیكرەكانیانەوە: وەك سەلاوات و دوعا بۆ مردوو، ئینجا سەلام دەداتەوە (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەكیتردا (لاَ تُشْتَرَطُ الأَذْكَارُ) بە مەرج دانانرێ زیكرەكانیش بڵێ، بەڵكو تەنها (الله أكبر)ەكان بە دوایەكتردا دەڵێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر مەئموومیدواكەوتوو دەستی بە فاتیحە كردو ئیمامەكەشی سەلامی داوە، ئەو كاتە واجبە: فاتیحەكە تەواو بكا، چونكە ئیمام لە جیاتیی هەڵیناگرێ، هەروەك لە (نهاية)و(مغنى)دا فەرموویانە.

﴿ مەرجەكانی نوێژی جەنازە ﴾

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی نوێژی جەنازە بە مەرج دادەندرێ (شُرُوطُ الصَّلاَةِ) مەرجەكانی نوێژی تێدا بێنە جێ: وەك دەستنوێژو ڕوو لەقیبلەكردن و داپۆشینی عەورەت و پاكیی لاشەو بەرگ و شوێنی نوێژ تێدا كردن، گشت ڕوكنەكانی نوێژەكەش بە عەرەبی بن، واتە: ئەگەر لەو مەرجانە یەكێك نەبێ، نوێژی جەنازەش دروست نابێ، بەڵام كات مەرج نیە، لاَ الْجَمَاعَةُ، وَيَسْقُطُ فَرْضُهَا بِوَاحِدٍ، وَقِيلَ يَجِبُ إِثْنَانِ وَقِيلَ ثَلاَثَةٌ وَقِيلَ أَربَعَةٌ، وَلاَ يَسْقُطُ بِالنِّسَاءِ وَهُنَاكَ رِجَالٌ فِي الأَصَحِّ، وَيُصَلَّى عَلَى الْغَائِبِ عَنِ الْبَلَدِ،

چونكە نوێژی جەنازە لە گشت كاتێكدا دروستە، واتە: لەو كاتانەشدا دروستە كە نوێژكردن تێیاندا قەدەغەیە، بەو مەرجەی بە قەسدی نوێژەكە نەباتە ئەو كاتانە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

هەروەها مەرجە: شۆردنی مردووەكە وەپێش نوێژەكە بێخرێ، مردووەكەش لە پێش نوێژكەرەكە دابندرێ، هەروەك لە مەسەلە پەرت و بڵاوەكانی دوای ئێرەدا ڕوونی دەكەینەوە، إن شاء الله تعالى.

(لاَ الْجَمَاعَةُ) بەڵام لە نوێژی جەنازەدا جەماعەت مەرج نیە، بەڵكو سوننەتە: بە جەماعەت بكرێ، كەوابو: (وَيَسْقُطُ فَرْضُهَا) واجبیەكەی نوێژی جەنازە لە سەر موسوڵمانان لادەچێ (بِوَاحِدٍ) بە تەنها یەك كەس كە نوێژ لە سەر مردووەكە بكا، هەرچەند نوێژكەرەكە منداڵیش بێ، بەڵام مەرجە: منداڵێكی نێری فامیدەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (يَجِبُ إِثْنَانِ) واجبە: دوو پیاو نوێژی لە سەر بكەن (وَقِيلَ) لە بێهێزێكیتردا (ثَلاَثَةٌ) واجبە: سێ كەس (وَقِيلَ) لەبێهێزێكیتردا: (أَرْبَعَةٌ) واجبە: چوار كەس نوێژی لە سەر بكەن.

(وَلاَ يَسْقُطُ بِالنِّسَاءِ) واجبیەكەی نوێژی جەنازە بە ئافرەتان و بە نێرامووك لاناچێ (وَهُنَاكَ رِجَالٌ) لە حاڵەتێكدا لە شوێنی نوێژ لە

سەرکردندا پیاو هەبن، واتە: یان تـەنها پیاوێك، یـان منـداڵێکی نێرینـەی فامیـدە هـەبێ (فِیالأَصَحّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەواتە: ئەگەر لە شوێنی نوێژ لە سەرکردندا تـەنها منـداڵێکی نێـری فامیـدە هـەبو، واجبـە: ئافرەتـەکان فـەرمانی پێبکـەن: نوێـژ لـە سـەر جەنازەکە بکا، جا ئەگەر بە زۆرلێکردنیش نوێژەکەی لە سەر نەکرد، ئـەو کاتـە دروسـتە ئافرەت نوێژ لە سەر جەنازەکە بکا، هەروەك لە (مغنی)و (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

بەڵام ئەگەر هیچ نێرینەی فامیدە نەبو و تەنها ئافرەت هەبون، ئەو کاتە واجبە: ئـافرەت نوێژی لە سەر بکاو، واجبیەکەش لە سـەر موسـوڵمانان لادەچـێ، واتـە: ئەگـەر لـە دوای تەواوبوونی نوێژەکە پیاوێك پەیدا بوو، واجب نیـە: نوێـژی لـە سـەر جەنازەکـە دووبـارە بکاتەوە، هەروەك لە (الشـروانی)دا فەرموویـەتی، ئینجـا لـەو حاڵەتـەدا بـۆ ئافرەتـانیش سوننەتە: نوێژی جەنازە بە جەماعەت بکەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ نوێژ لە سەر مردووی نادیار ﴾

(وَيُصَلَّى) دروستە: نوێژی جەنازە بکرێ (عَلَىالْغَائِبِ) لـە سـەر مـردووی نادیـار، واتـە: (عَنِ الْبَلَدِ) لە شـاری نوێژکەرەکـەدا نـەبێ، جیـاوازی نیـە شـوێنی مـردووە نادیارەکـە:

وَيَجِــبُ تَقْــدِيمُهَا عَلَىالــدَّفْنِ، وَتَصِــحُّ بَعْــدَهُ، وَالأَصَــحُّ تَخْصِــيصُ الصَّــحَةِ بِمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ فَرْضِهَا وَقْتَ الْمَوْتِ، وَلاَ يُصَلَّى عَلَى قَبْرِ رَسُولِ اللهِﷺ بِحَالٍ.

دور بێ، یان نزیك بـێ، لـە لای قیبلـەبێ، یـان لـە لایـەکیتر، بـەڵام واجبـە: نوێژکەرەکـە لە نیەتی نوێژدا ئاماژە بۆ مردووە نادیارەکە بکـاو، واجبـە: بـەخۆی ڕوو لـە قیبلـە بکـا، نەك لە شوێنی مردووەکە.

هەروەها پێویستە نوێژکەرەکـە بزانـێ، یـان قەناعـەتی بـێ: مردووەنادیارەکـە شـۆراوە، ئەگینا: نوێژەکەی دروست نابێ، ئینجا بەم نوێژەی ئێرە، واجبیەکە لە سەر دانیشتووانی شوێنی مردووەکەش لادەچێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە ﴿عَنْ أَبِىهُرَيْرَةَ: لَمَّا مَاتَ النَّجَاشِى صَلَّى عَلَيْهِ النَّبِيُّﷺ بِالْمَدِينَةِ﴾ رواه الشـيخان، کـە (نجاشی) لە (حَبَشَة) مرد، پێغەمبەرﷺ لە (مدینة)وە نوێژی جەنازەی لە سەر کرد.

ئینجا بزانە: ئەگەر مردووەکە لە شاری نوێژکەرەکەدابێ، یان لە گوندی نوێژکەرەکەدابێ، ئەو کاتە دروست نیە: بە نادیاری نوێژی لە سەر بکـا، بـەڵکو واجبـە: لـە لای ئامادەبـێ، هەرچەند شارەکەش زۆر بەرفراوانو گەورە بێ، مەگەر عوزرێك هەبێ: وەکو نەخۆشی، یان ترس، یان بەندکردن، ئەوکاتە دوور نیە نوێژکە بە نادیاری دروست بێ، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَيَجِبُ تَقْدِيمُهَا) واجبە: نوێژ لە سەر مردوو، وەپێش بێخرێ (عَلَىالدَّفْنِ) لە سەر ناشـتنی مردووەکە، واتە: ئەگەر پێش نوێژ لە سەرکردن مردووەکە ژێر خاك کرا، گشت ئەو کەسانە

گوناهبار دەبن: کە هەواڵی مردنەکەیان زانیوە، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا دروست نیە: بۆ نوێژ لە سەرکردن بیهێننە دەرەوە، بەڵکو نوێژی جەنازە لە سەر گۆڕەکەی دەکەن، چونکە (وَتَصِحُّ بَعْدَهُ) نوێژی جەنازە لە دوای ناشتنیش دروست دەبێ‌و واجبەکەی پێ لادەچێ، بەلام (وَالأَصَحُّ) لەم مەسەلەیەدا فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (تَخْصِيصُ الصِّحَّةِ) دروستبوونی نوێژیجەنازەی لە سەر گۆڕ، تایبەتە (بِمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ فَرْضِهَا) بەو نوێژکەرەی نوێژی ئەم جەنازەیەی لە سەر واجب بوبێ (وَقْتَ الْمَوْتِ) لە کاتی مردنیدا، واتە: مەرجە: لە کاتی مردنی مردووی ناو گۆڕەکەدا، نوێژکەرەکە هەبوبێ‌و موسوڵمان بوبێ‌و بالغو عاقڵو پاك بوبێ.

کەوابو: (وَلاَ يُصَلَّى) دروست نیە: نوێژی جەنازە بکرێ (عَلَى قَبْرِ رَسُولِ اللهِﷺ) لە سەر گۆڕی پێغەمبەرﷺ (بِحَالٍ) بە هیچ حاڵەتێك: نە بەتەنهایی‌و نە بەجەماعەت، هەروەها لە سەر گۆڕی پێغەمبەرەکانیتریش عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمْ نوێژی جەنازە دروست نیە؟ چونکە لە کاتی وەفاتی هیچ پێغەمبەرێکدا ئێمە لە دونیادا نەبوین‌و واجبیەکەی نوێژی جەنازەی ئەوان ئێمەی نەگرتۆتەوە.

(فَرْعٌ) اَلْجَدِيدُ أَنَّ الْوَلِيَّ أَوْلَى بِإِمَامَتِهَا مِنَ الْوَالِي، فَيُقَدَّمُ الأَبُ ثُمَّ الْجَدُّ وَإِنْ عَلاَ، ثُمَّ الإِبْنُ ثُمَّ ابْنُهُ وَإِنْ سَفَلَ، ثُمَّ الأَخُ، وَالأَظْهَرُ تَقْدِيمُ الأَخِ لأَبَوَيْنِ عَلَى الأَخِ لأَبٍ، ثُمَّ ابْنُ الأَخِ لأَبَوَيْنِ ثُمَّ لأَبٍ، ثُمَّ الْعَصَبَةُ عَلَى تَرْتِيبِ الإِرْثِ، ثُمَّ ذَوُوالأَرْحَامِ، وَلَوِاجْتَمَعَا فِي دَرَجَةٍ فَالأَسَنُّ الْعَدْلُ أَوْلَى عَلَىالنَّصِّ، وَيُقَدَّمُ الْحُرُّالْبَعِيدُ عَلَىالْعَبْدِالْقَرِيبِ، **منهاج- بەرگی‌دووەم-9**

ئینجا بزانە: مەسەلەی نوێژەکانیتر لە سەر گۆڕی پێغەمبەروﷺ خەڵکیتر، لە کۆتایی (باسی ئەوشتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەن) ڕوونمان کردۆتەوە، وَالْحَمْدُ للهِ تَعالَى.

﴿ فَرْعٌ: لە باسی لە پێشترین کەس بۆ نوێژی جەنازە ﴾

(اَلْجَدِيدُ) فەرموودەی نوێی ئیمامی شافیعی (أَنَّ الْوَلِيَّ) خزمە نێرینەی مردووەکە (أَوْلَى) لەپێشترە (بِإِمَامَتِها) بۆ پێشنوێژی لە سەر مردووەکەی (مِنَ الْوَالِي) لە کاربەدەستی شوێنەکە، کەوابو: (فَيُقَدَّمُ الأَبُ) باوکی مردووەکە وەپێش گشت خزمێکیترو وەپێش کاربەدەستەکەش دێخرێ: بۆ ئیمامەتی نوێژی جەنازەکەی (ثُمَّ الْجَدُّ) ئینجا باپیرە: باوکی باوك (وَإِنْ عَلاَ) هەرچەند بەرەوسەرەوەتریش بێ (ثُمَّ) ئینجا لە دوای باوكو باپیرە (الإِبْنُ) کوڕی مردووەکە لە گشت کەسێکیتر لەپێشترە (ثُمَّ ابْنُهُ) ئینجا کوڕیکوڕ (وَإِنْ سَفَلَ) هەرچەند بەرەوخوارەوەتریش بێ (ثُمَّ) ئینجا لە دوای کوڕو نەوە (الأَخُ) برای مردووەکە لە گشت کەسێکیتر لەپێشترە.

(وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر (تَقْدِيمُ الأَخِ لأَبَوَيْنِ) برای لە دایکی‌وباوکی وەپێش دێخرێ (عَلَى الأَخِ لأَبٍ) لە سەر برای تەنها لە

باوکی (ثُمَّ) ئینجا له داوی برای له باوکی (ابْنُ الأخِ لأبَوَيْنِ) کوڕه برای له دایکیوباوکی لەپێشترە (ثُمَّ) ئینجا له داوی ویش (لأبٍ) کوڕی برای تەنها له باوکی (ثُمَّ) ئینجا له دوای کوڕی برای له باوکی (اَلْعَصَبَةُ) خزمه نێرینەکانیتری مردووەکه (عَلَى ترتِيبِ الإِرْثِ) له سەر ڕیزی میرات وەرگرتن: وەك مامی له دایکیوباوکی، ئینجا تەنها له باوکی، ئینجا کوڕه مام...هتد، (ثُمَّ ذَوُوالأرْحَامِ) ئینجا خزمه نێرینەکانی خاوەن ڕەحم: وەك باوکی دایك، ئینجا برای تەنها له دایك، ئینجا خاڵ...هتد.

(وَلَوِ اجْتَمَعَا فِى دَرَجَةٍ) ئەگەر دوو خزمی مردووەکه له پلەیەکدا کۆ بونەوە: وەك دوو کوڕ، یان دوو برا...(فَالأسَنُّ الْعَدْلُ) ئەوەی به تەمەنترو دادپەروەرە (أوْلَـى) لەپێشترە (عَلَى النَّصِّ) له سەر دەققی فەرموودەی ئیمامی شافیعی (وَيُقَدَّمُ الْحُرُّ الْبَعِيدُ) خزمێکی ئازادی دوور، وەپێش دێخرێ (عَلَىالْعَبْدِ الْقَرِيبِ) له سەر خزمێکی کۆیلەی نزیك.

﴿ ئاگاداری ﴾: له نوێژی جەنازەدا واجبە: مردووەکه بکەوێته لای قیبلەی نوێژ کەرەکه، ئینجا ئەگەر مردووەکه نێرینه بوو، سوننەتە: لایسەری بکەوێته لایچەپەی نوێژکەرەکه؟ به پێچەوانەی ڕەفتاری ئێستای خەڵك، بەڵام ئەگەر مێیینه، یان نێراموك بوو، سوننەتە: لای سەری بکەوێته لایڕاستەینوێژکەرەکه؟ وەك ڕەفتاری ئێستای خەڵك، هەروەك له حاشیەکانی (الشبراملسي)و (البجيرمي)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَيَقِفُ عَنْدَ رَأْسِ الرَّجُلِ وَعَجُزِهَا، وَتَجُوزُ عَلَى الْجَنَائِزِ صَلاَةٌ،

ئینجا (وَيَقِفُ) نوێژکەرەکەش ڕادەوەستێ (عَنْدَ رَأْسِ الرَّجُلِ) له لای سەری نێرینەکەو (وَعَجُزِهَا) له لای کەفەڵی ئافرەتەکه، جیاوازی ئیمامو نوێژکەری به تەنها نیە، بەڵام مەئموم له هەر لایەك بۆی گونجا له ڕیزەکەدا ڕادەوەستێ، هەروەك له(تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە ﴿عَنْ أَبِىغَالِبٍ صَلَّى أَنَسُ ابنُ مالِكٍ عَلَى جَنازَةِ رَجُلٍ فَقَامَ حَيَالَ رَأْسِهِ، ثُمَّ صَلَّى عَلَى جَنازَةِ امْرَأَةٍ فَقَامَ حَيَالَ وَسَطِ السَّرِيرِ، فَقَالَ لَهُ الْعَلاَءُ: هَكَذَا رَأَيْتَ النَّبِيَّﷺ؟ قَالَ: نَعَمْ﴾ رواه الترمذي وابوداود وغيرهما بسند حسن، (أنَس) نوێژی جەنازەی له سەر پیاوێك کردو له لای سەری ڕاوەستا، ئینجا نوێژی جەنازەی له سەر ئافرەتێك کردو له لای ناوەندی ڕاوەستا، (العلاء) لێی پرسی: ئایا پێغەمبەرتﷺ ئەوها بینیوە: له ڕاوەستاندا جیاوازی ئافرەتو پیاو بکا؟ فەرمووی: بەڵێ.

(وَتَجُوزُ عَلَى الْجَنَائِزِ صَلاَةٌ) دروستە: یەك نوێژیجەنازە له سەر زۆر مردووان بکرێ، بەو مەرجەی خزمەکانی مردووەکان ڕازی بن، ئینجا ئەگەر مردووەکان گشتیان نێر بون، یان گشتیان مێ بون، ئەو کاتە کامەیان له خواترسترو ئایین پەروەرتر بووە، ئەویان دێخرێتە لای نوێژکەرەکە، ئینجا ئەوانیتریش یەك له دوای یەك دادەندرێن.

بەڵام ئەگەر مردووەکان نێرو مێ بون، ئەو کاتە نێرەکان دێخرێنە لای نوێژکەرەکە، واتە: پیاوی بالغ لە پێش ئیمام، ئینجا کوڕی نەبالغ، ئینجا نێراموك، ئینجا ئافرەت، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە ﴿عَنْ عَمَّارٍ: أَنَّهُ شَهِدَ جَنَازَةَ أُمِّ كَلْثُومٍ وَابْنِهَا فَجُعِلَ الْغُلاَمُ مِمَّا يَلِي الإِمَامَ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَأَبُوسَعِيدٍ وَأَبُوهُرَيْرَةَ وَأَبُوقَتَادَةَ ﷺ: هَذِهِ السُّنَّةُ﴾ رواه ابوداود وغيره بسندصحيح ﴿وَصَلَّى ابْنُ عُمَرَ رَضِىالله عَنْهُما عَلَى تِسْعِ جَنَائِزَ جَمِيعاً فَجُعِلَ الرِّجَالُ يَلُونَ الإِمَامَ وَالنِّسَاءُ يَلِينَ الْقِبْلَةَ فَصَفَّهُنَّ صَفّاً وَاحِداً﴾رواه البيهقي والنسائي بإسنادحسن، (أم كلثوم)ی ژنی ئیمامی (عمر) لەگەڵ کوڕەکەی وێکڕا مردنو یەك نوێژیان لە سەر کرا، کوڕەکەی لە لای ئیمامی نوێژەکە داندرا، جا ئەو چوار (صحابة)یەش فەرموویان: ئەوە ڕێگەی پێغەمبەرەﷺ. هەروەها (ابن عمر) یەك نوێژی لە سەر نۆ جەنازە کرد بە تێکڕایی، پیاوەکانی خستنە لای ئیمامی نوێژو ئافرەتەکانیشی خستنە لای قیبلەو کردنیە یەك ڕیز.

ئینجا بزانە: وەها خێرترە: هەر مردووێك بە تەنها نوێژێکی لە سەر بکرێ هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئینجا ئەگەر خزمەکانی مردووەکان ڕازی بون گشتیان تەنها یەك نوێژیان لە سەر بکرێ، ئەوە یەکێك دیاری دەکەن بۆ نوێژ لە سەر کردنیان، بەڵام

وَتَحْرُمُ عَلَى الْكَافِرِ وَلاَ يَجِبُ غُسْلُهُ، وَالأَصَحُّ وُجُوبُ تَكْفِينِ الذِّمِّيِّ وَدَفْنِهِ، وَلَوْ وُجِدَ عُضْوُ مُسْلِمٍ عُلِمَ مَوْتُهُ صُلِّيَ عَلَيْهِ،

ئەگەر ڕازی نەبون، ئەو کاتە هەر کەسەو نوێژ لە سەر مردووەکەی خۆی دەکا، هەروەك لە(المجموع)و(تحفه)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئەو کەسانەی نوێژی جەنازەیان لە سەر ناکرێ ﴾

(وَتَحْرُمُ عَلَى الْكَافِرِ) نوێژی جەنازە حەرامە لە سەر کافریمردوو بکرێ، جیاوازی نیە: کافرەکە جولەکە بێ، یان گاور، یان بێباوەڕ، یان هەر جۆرە کافرێکیتر، هەروەها جیاوازی نیە: نێر بێ، یان مێ بێ، بلۆغی بوبی، یان بە نەبالغی مردبێ؟ چونکە منداڵی کافران لە دونیادا وەك کافران ڕفتاریان لەگەڵ دەکرێ، بەڵام لە قیامەتدا بەهەشتینە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، خوایگەورە دەفەموێ: ﴿وَلاَتُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا﴾ نوێژی جەنازە لە سەر هیچ کەسێك لەو کافرانە مەکە هەتا هەتایێ.

(وَلاَ يَجِبُ غُسْلُهُ) شۆردنی کافریمردوو واجب نیە، بەڵام دروستە (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (وُجُوبُ تَكْفِينِ الذِّمِّيِّ) واجبە: کافری پەیمان لە ئەستۆ و دڵنیاکراو کفن بکرێو (وَدَفْنِهِ) واجبە: ژێرخاکیش بکرێ لە شوێنێکی وەهادا: گۆڕستانی موسوڵمانان نەبێ، جا بزانە: ئەگەر کافرەکەماڵیخۆی هەبو، ئەوە بە ماڵیخۆی کفنو ناشتنی بۆ دەکرێ، ئەگەر نا: لە (بيت المال)، ئەگەر نەبو، لە ماڵی موسوڵمانانی دەوڵەمەند، بەڵام ئەو کافرەی

جەنگ لەگەڵ موسوڵمانان دەكاو ئەو موسوڵمانەی بوەتە كافر، كفنو ناشتنیان واجب نیە، جا ئەگەر بۆنەكەیان خەڵكی ئازار دەدا، ئەو كاتە ژێر خاك دەكرێن، هەروەك ﴿پێغەمبەرﷺ لە غەزای (بَدر) لاشەی كافرەكانی خستە ناو بیرێك﴾.

ئینجا بزانە: ئەگەر كافرێك مرد، جا تەنها یەك پیاوی دادپەروەر شاهیدیی دا: كە پێش مردن بوەتە موسوڵمان، شاهیدی پێچەوانەش نەبو، ئەو شاهیدییە تەنها بۆ نوێژەكە وەردەگیرێ، واتە: واجبە نوێژی لە سەر بكرێ، هەروەك لە (المجموع)و(تحفە)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ وُجِدَ عُضْوُ مُسْلِمٍ) ئەگەر ئەندامێكی لاشەی موسوڵمانێك دیتراوە (عُلِمَ مَوْتُهُ) بێگومان زاندرا: موسوڵمانەكە مردوەو ئەم ئەندامەشی لە دوای مردن لە لاشەی جیا بۆتەوە، واجبە: ئەم ئەندامە بشۆرێو لە پارچە پەڕۆكێكدا داپۆشرێ، ئینجا (صُلِّيَ عَلَيْهِ) واجبە: نوێژی جەنازەی لە سەر بكرێو بنێشترێ، چونكە ﴿سیسارکێك دەستێكی (صحابة)یەكی كوژراوی لە سەر شاری (مَكَّة)ی پیرۆز خستە خوارەوەو (صحابة)كان بە ئەنگوستیلەكەی ناسییانەوەو نوێژی جەنازەیان لە سەر كرد﴾، هەروەك لە سەرچاوكاندا بە بەڵگەیان هێناوەتەوە.

وَالسِّقْطُ إِنِ اسْتَهَلَّ أَوْ بَكَى كَكَبِيرٍ، وَإِلاَّ فَإِنْ ظَهَرَتْ أَمَارَةُالْحَيَاةِ كَاخْتِلاَجٍ صُلِّيَ عَلَيْهِ فِي الأَظْهَرِ، وَإِنْ لَمْ تَظْهَرْ وَلَمْ يَبْلُغْ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ

ئینجا بزانە: لەو حاڵەتەدا واجبە نیەتی نوێژكردن لە سەر تێكڕای مردووەكە بێنێ، وەك بە دڵ بڵێ: (نیەتمە فەرزی نوێژی جەنازە لە سەر تێكڕای ئەو مردووە دەكەم: كە ئەم ئەندامەی لێ جیا بۆتەوە). جا ئەگەر دەیزانی مردووەكە نەشۆراوە، ئەو كاتە نیەتی نوێژەكە لە سەر تەنها ئەندامەكە دێنێ، هەر وەك ئیمامی (الزركشی) باسی كردوە.

هەروەها بزانە: ئەگەر ئەندامەكەپێش مردن لێی جیا بوبێتەوە، ئەو كاتە هیچ واجب نیەو نوێژیشی لە سەر دروست نیە، بەڵكو سوننەتە: پەڕۆكێكی لێوەربپێچرێو ژێرخاك بكرێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ نوێژیجەنازە لە سەر منداڵ ﴾

(وَالسِّقْطُ) كۆرپەی لەبارچوو دوو جۆرە، یەكەم: (إِنِ اسْتَهَلَّ) ئەگەر دوای جیابوونەوەی لە دایكی دەنگی خۆی بەرز كردەوە (أَوْ بَكَى) یان گریا (كَكَبِيرٍ) ئەوە وەك مرۆڤی گەورەیە، واتە: واجبە بشۆرێو نوێژیجەنازەی لە سەر بكرێو كفن بكرێو بنێشترێ.

(وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر دەنگی بەرز نەكردەوەو نەشگریا، ئەوە (فَإِنْ ظَهَرَتْ أَمَارَةُ الْحَيَاةِ) ئەگەر نیشانەی زیندووەتیی بەدەر كەوت (كَاخْتِلاَجٍ) وەك لەرزینی ئەندامێكی، یان خۆجولاندنی (صُلِّيَ عَلَيْهِ) ئەوەش وەكو مرۆڤی گەورە واجبە: نوێژیجەنازەی لە سەر بكرێ، واتە: هەم

واجبە بشۆرێ‌و کفن بکرێ‌و بنێشترێ (فِي‌الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، کەواتـە: لـە فەرموودەی بەهێزتردا: جیاوازی دەنگ‌و جولان نیـە، لـە هـەردوو حاڵەتـدا ئـەو بڕیـارەی مرۆڤــی گــەورەی بــۆ دەدرێ، چــونکە بــە زینــدووەتی هاتۆتــە دونیــاو ئینجــا مــردوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَالطِّفْلُ يُصَلَّى عَلَيْهِ﴾رواه أصحاب السنن بسندصـحيح، منـداڵ نوێژی‌جەنازەی لە سەر دەکرێ.

ئینجا بزانە: بە (إجماع)ی زانایانی‌ئیسلام واجبە: نوێژی‌جەنازە لە سەر منداڵی‌مردوو بکرێ، ئـەم حەدیسـەش کـە دەفـەرموێ: ﴿أَنَّ النَّبِيَّﷺ لَمْ يُصَلِّ عَلَى ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ﴾. پێغەمبـەرﷺ نوێژی جەنازەی لە سەر (ابراهیم)ی کوڕی نەکرد. مەبەست ئەوەیە: بە خۆی نوێژی لە سەر نەکرد؟ چونکە پێغەمبەرﷺ لەو ڕۆژەدا بە نوێژی ڕۆژگیرانـەوە خـەریك بـوو–هـەر وەك لـە نوێژی ڕۆژگیراندا ڕابرا– واتە: فەرمانی بە (صحابە)کان کرد: نوێژی لە سەر بکەن. هەروەك لە ڕیوایەتێکدا هاتوە: ﴿نوێژی لە سەر کردوە﴾. لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: (وَإِنْ لَمْ تَظْهَرْ) ئەگەر هیچ نیشانەیەکی زیندووەتی‌ی بەدەر نەکەوت‌و بە مردوویی هاتە دەرەوەو (وَلَمْ يَبْلُغْ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ) تەمەنیشی لە ناو زگی دایکی‌دا نەگەیشـتبوە چـوار

لَمْ يُصَلَّ عَلَيْهِ وَكَذَا إِنْ بَلَغَهَا فِيالأَظْهَرِ، وَلاَ يُغَسَّلُ الشَّهِيدُ وَلاَ يُصَلَّى عَلَيْهِ، وَهُوَ مَنْ مَاتَ فِي قِتَالِ الْكُفَّارِ بِسَبَبِهِ، فَإِنْ مَاتَ بَعْدَ إِنْقِضَائِهِ

مانگ، واتە: وێنەی ئادەمیزادی‌ی ئاشکرا نەبوبێ (لَمْ يُصَـلَّ عَلَيْـهِ) دروسـت نیـە: نوێـژی لە سەر بکرێ، پێویستیش نیە بشۆرێ، بەڵکو تەنها سوننەتە: لە ناو پەڕۆکێك دابنـدرێ‌و ژێر خاك بکرێ.

(وَكَذَا) هەروەها ئەو کۆرپەی بە مردوویی دێتە دەرەوە، دروست نیە: نوێژی لە سەر بکرێ (إِنْ بَلَغَهَا) ئەگەر تەمەنیشی لە ناو زگی دایکی‌دا گەیشتبێتە چوار مانگ‌و سەرەوەتریش، واتە: وێنەی ئادەمیزادی‌ی ئاشکرا بوبـێ (فِيـالأَظْهَرِ) لـە فـەرموودەی بـەهێزتردا، بـەڵام ئەمەیان واجبە: بشۆرێ‌و کفن بکرێ‌و بنێشترێ.

کەواتە: ئەو کۆرپەیەی بە مردوویی دێتە دەرەوە، لە فەرموودەی بەهێزتردا جیاوازی نیە: نۆ مانگی تەواو کردبێ، یان لە نۆ مانگ کەمتر بێ، لە هیچ حاڵەتێکدا نوێژی لە سەر ناکرێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ نوێژی‌جەنازە لە سەر شەهید ناکرێ ﴾

(وَلاَ يُغَسَّلُ الشَّهِيدُ) دروست نیە: مرۆڤی شەهید بشۆرێ، تاکو ئاسەواری شەهیدبوونی هەر پێوە بمێنێ (وَلاَ يُصَلَّى عَلَيْهِ) دروست نیە: نوێژی جەنازەشی لە سەر بکرێ، چـونکە بـە فـەرموودەی قوڕئـان: شـەهید هـەر زینـدووە، هـەم ﴿وَعَنْ جَابِرٍﷺ: أَنَّ النَّبِيَّﷺ أَمَرَ فِي

قَتْلَاُحُدٍ: بَدَفْنِهِمْ فِي دِمَائِهِمْ، وَلَمْ يُغَسَّلُوا وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِمْ﴾رواه البخاري وأصحاب السنن،
پێغەمبەرﷺ دەربارەی شەهیدەکانی(أُحـد) فەرمانی دا: بە بەرگی خوێناوییانەوە بنێشترێن، نەشۆران و نوێژیان لە سەر نەکرا.
(وَهُوَ) مرۆڤی شەهید (مَنْ مَاتَ) ئەو کەسەیە: بمرێ (فِي قِتَالِ الْكُفَّارِ) لە جەنگی کافراندا، جیاوازی هیچ جۆرە کافرێك نیە (بِسَبَبِهِ) بە هۆی جەنگەکە لە حاڵەتیجەنگەکەدا بمرێ، جیاوازی نیە لە گەرمەی جەنگدا: بە دەستی کافرێك بکوژرێ، یان چەکی موسوڵمانێکی بە هەڵە وێبکەوێ، یان هەر چەکەکەیخۆی وێبکەوێتەوە، یان بکەوێتە ناو بیرێك، یان لە بەرزایی بکەوێتە خوارەوە، یان بە وولاغ، یان بە ئۆتومبیل بفەوتێ، یان موسوڵمانێکی بە کرێگیراویکافرەکان بیکوژێ، هەروەها جیاوازی نیە شەهیدەکە: پیاو بێ، یان ئافرەت، گەورە بێ، یان منداڵ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(فَإِنْ مَاتَ) جا ئەگەر موسوڵمانەکە بە هۆی جەنگی کافران مرد، بەڵام (بَعْدَ إِنْقِضَائِهِ) مردنەکەی لە دوای تەواوبوونی جەنگ بوو: وەك لە گەرمەی جەنگدا بریندار ببێ، بەڵام نەمرێ، ئینجا جەنگەکە تەواو ببێو برینداره‌کەش هێشتا گیانی جێگیری تێدا مابێ، ئینجا
أَوْ فِي قِتَالِ الْبُغَاةِ فَغَيْرُ شَهِيدٍ فِي الأَظْهَرِ، وَكَذَا فِي الْقِتَالِ لاَ بِسَبَبِهِ عَلَى الْمَذْهَبِ، وَلَوِ اُسْتُشْهِدَ جُنُبٌ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يُغَسَّلُ وَأَنَّهُ تُزَالُ نَجَاسَتُهُ غَيْرَالدَّمِ، وَيُكَفَّنُ فِي ثِيَابِهِ الْمُلَطَّخَةِ بِالدَّمِ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ ثَوْبُهُ سَابِغاً تُمِّمَ.

بمرێ (أَوْ فِي قِتَالِ الْبُغَاةِ) یان موسوڵمانەکە لە جەنگی ئەو موسوڵمانانە بکوژرێ: کە لە دژی پێشەوای ئیسلام بە ناهەق جەنگ دەکەن، واتە: بە دەستی ئەو موسوڵمانانە بکوژرێ، یان کافرەکان بە دیل بیگرن، ئینجا پاش ماوەیەك بیکوژن (فَغَيْرُ شَهِيدٍ) ئەوە لە هەرسێك مەسەلەکەدا ئەو جۆرە شەهیدە نیە: کە ناشۆرێو نوێژی لە سەر ناکرێ (فِيالأَظْهَرِ) لەفەرموودەی بەهێزتردا، بەڵکو لە هەرسێك مەسەلەکەدا—وەکو شەهیدی قیامەت—واجبە: بشۆرێو نوێژی لە سەر بکرێ.
بەڵام لە مەسەلەی یەکەمدا ئەگەر برینداره‌کە لە کۆتایی جەنگدا تەنها جولەی سەربڕاوی مابو، واتە: بزوتنی بە ویستی خۆی نەبو، ئەوەیان وەك ئەو شەهیدەی لە جەنگدا مردبێ، بە شەهیدی تەواو دادەندرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَكَذَا) هەروەها ئەو کەسەش شەهید نیە: کە دەمرێ (فِيالْقِتَالِ) لە جەنگی کافراندا (لاَ بِسَبَبِهِ) بەڵام بە هۆی جەنگەکە نەمرێ: وەك کتوپڕ بمرێ، یان بە هۆی نەخۆشی، یان موسوڵمانێك بە قەسدی بیکوژێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.
(وَلَوِ اُسْتُشْهِدَ جُنُبٌ) ئەگەر جەنابەتدار، یان حەزیزدار شەهید بوو (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی

ڕاستتر (أَنَّهُ لاَ يُغَسَّلُ) دروست نیە بشۆرێ ﴿عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ الزُّبَيْرِ رضي الله عنهما: أُسْتُشْهِدَ حَنْظَلَةُ يَوْمَ أُحُدٍ وَهُوَ جُنُبٌ وَلَمْ يُغَسِّلْهُ النَّبِيُّ ﷺ وَقَالَ: رَأَيْتُ الْمَلاَئِكَةَ تُغَسِّلُه﴾ رواه ابن حبان والبيهقي بإسناد جيد، (حنظلة) لە غەزای(أُحد) شەهید بوو و جەنابەتداریش بوو، پێغەمبەر ﷺ نەیشۆردو فەرمووی: بینیم (ملائکة) دەیشۆن. واتە: ئەگەر شۆردنی واجب بێ، بە شۆردنی (ملائکة) لە سەر ئێمە لا ناچێ.

(وَأَنَّهُ تُزَالُ نَجَاسَتُهُ غَيْرَالدَّمِ) لە فەرموودەی ڕاستتردا واجبە: جگە لە خوێنی شەهیدبوون گشت پیسیەکیتری لێ لابەردرێ، هەرچەند خوێنی شەهیدیشی لەگەڵ لابچێ (وَيُكَفَّنُ فِي ثِيَابِهِ الْمُلَطَّخَةِ بِالدَّمِ) سوننەتە: هەر لە جلە خوێناویەکانیخۆیدا شەهید کفن بکرێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (جابر)یڕابردوو (فَإِنْ لَمْ يَكُنْ ثَوْبُهُ سَابِغاً) جا ئەگەر جلەکانی شەهید هەموو لاشەی دانەدەپۆشی (تُمِّمَ) واجبە کفنەکەی بۆ تەواو بکرێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (مصعب)یڕابردوو: لە باسی کفندا.

﴿ ئاگاداری ﴾ شەهید لە ئیسلامدا سێ بەشن، یەکەم: شەهیدی دونیاو قیامەت، واتە: لە دونیادا ناشۆرێو نوێژی لە سەر ناکرێ، لە قیامەتیشدا پاداشێکی تایبەتیی هەیەو لە لای

(فَصْلٌ) أَقَلُّ الْقَبْرِ حُفْرَةٌ تَمْنَعُ الرَّائِحَةَ وَالسَّبُعَ،

خوای گەورە زیندووەو خواردنی دەدرێتێ، ئەم بەشە ئەو جۆرە شەهیدەیە: کە لە ڕێگەی خوایگەورە بۆ بەرزکردنەوەی ئیسلام لە جەنگی کافراندا لە گەرمەی جەنگدا شەهید بوبێ، هەروەك باسمان کرد.

دووەم: شەهیدی دونیا–نەك قیامەت–: کە لە جەنگیکافراندا شەهید بوبێو لە گەرمەی جەنگیشدا مردبێ، بەڵام دزیی لە تاڵان کردبێ، یان لە حاڵەتی بەزینو هەڵاتندا کوژرابێ، یان بۆ ناوبانگی دونیاو مەدح کردن جەنگی کردبێ، ئەوە لە دونیادا وەك بەشییەکەم ناشۆرێو نوێژی لە سەر ناکرێ، بەڵام لە قیامەتدا پاداشی نیە، هەروەك لە چەند حەدیسێکی (بخاري)و (مسلم)دا هاتوە، بەڵام ئەگەر تەنها بە مەبەستیشەهیدبوون جەنگ بکا، ئەویش وەك بەشی یەکەم شەهیدی دونیاو قیامەتە، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی.

سێیەم: شەهیدی قیامەت–نەك دونیا–: وەك بە ناهەق کوژرابێ، یان بە نەخۆشیی زگ، یان بە تاعون، یان بە خنکان لە ئاودا، یان بە ڕوخانی شتێك بە سەریا، یان بە سووتانو بروسك لێدان، یان لە دوور وڵات مردبێ، یان لە حاڵەتی خوێندنیئایینیدا مردبێ، یان بە هۆی منداڵ لێبوون مردبێ، یان بە هۆی عیشقێکی حەڵاڵو بێگوناه مردبێ، ئەوانە گشتیان لە دونیادا دەشۆرێنو نوێژیان لە سەر دەکرێ، بەڵام لە قیامەتدا پاداشتی تایبەتییان هەیە، هەروەك لە چەند حەدیسێکی(صحیح)دا هاتوەو، لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراونەوە.

ئینجا بزانە: هەر کەسێك بەخۆی خۆی بکوژێ، ئەوە بە شەهید داناندرێ‌و بە دۆزەخیش سزا دەدرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِشَيْءٍ عُذِّبَ بِهِ فِي نَارِجَهَنَّم﴾ رواه الشيخان، هەر کەسێك بەخۆی خۆی بکوژێ بە شتێك، هەر بەو شتە لە ئاگری دۆزەخدا سزادەدرێ. (اَللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِىالدُّنيا وَالآخِرَة) آمين.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ناشتنی مردوو ﴾

(أَقَلُّ الْقَبْرِ) لای کەمی گۆڕ: کە واجبەکەی پێ پێك بێ (حُفْرَةٌ) چاڵێکی وەك جۆرەیە: کە (تَمْنَعُ الرَّائِحَةَ) ڕێگەی بۆنی‌مردووەکە بگرێ: لە دوای ناشتن بۆنی مردووەکە نەیەتە دەرەوە (وَالسَّبُعَ) هەروەها ڕێگەی دڕندەش بگرێ: چاڵەکە هەڵنەکەنێ‌و مردووەکە نەخوا، کەوابو: دروست نیە مردووەکە لە سەر ڕووی زەوی دابندرێ‌و خۆڵ‌و بەردێکی زۆری لە سەر دابندرێ، واتە: بە بەر ناشتن ناکەوێ، هەرچەند ڕێگەی بۆنهاتن‌و دڕندەش بگرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی‌داهاتوو.

بەڵام ئەگەر عوزرێك هەبو: وەك چاڵەکە هەڵنەکەندرێ، یان زەویەکە ئاوی لێ‌هەڵدەقوڵاو تەڕایەتیەکی وەهای لێ هەبو: زیانی بە مردووەکەو بە کفنەکەی دەگەیاندو شوێنێکی

وَيُنْدَبُ أَنْ يُوَسَّعَ وَيُعَمَّقَ قَدْرَ قَامَةٍ وَبَسْطَةٍ، وَاللَّحْدُ أَفْضَلُ مِنَ الشَّقِّ إِنْ صَلُبَتِ الأَرْضُ، وَيُوضَعُ رَأْسُهُ عِنْدَ رِجْلِ الْقَبْرِ، وَيُسَلُّ مِنْ قِبَلِ رَأْسِهِ بِرِفْقٍ وَيُدْخِلُهُ الْقَبْرَ الرِّجَالُ،

تریش نەبو، ئەو کاتە–بە هۆی عوزرەکە– ئەو شێوەیەی سەر زەویش دروستە هەروەك لە (الشبراملسي)و (البجيرمی)دا فەرموویانە.

(وَيُنْدَبُ) سوننەتە: (أَنْ يُوَسَّعَ) گۆڕەکە فراوان بکرێ: لە بەرینی‌و لە درێژاییدا (وَيُعَمَّقَ) سوننەتە: گۆڕەکە قووڵ بکرێ (قَدْرَ قَامَةٍ) بە ئەندازەی باڵای پیاوێك‌و، هەم (وَبَسْطَةٍ) لە گەڵ دەستێکی‌بەرزکراوەش، واتە: پیاوەکە لە ناو گۆڕەکەدا بە پێوە ڕابوەستێ‌و هەردوو دەستەکانیشی بەرەو سەرەوە بەرز بکاتەوەو پەنجەکانیشی بکاتەوە، پێغەمبەرﷺ لە غەزای(أحد)دا فەرمووی: ﴿إِحْفِرُوا وَأَعْمِقُوا وَأَوْسِعُوا﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، لە زەوی‌دا چاڵ هەڵکەنن، چاڵەکەش قووڵ بکەن‌و فراوانی بکەن.

(وَاللَّحْدُ) گۆڕی لادڕ (أَفْضَلُ) خێرترە (مِنَ الشَّقِّ) لە گۆڕی ناودڕ (إِنْ صَلُبَتِ الأَرْضُ) ئەگەر خاکەکە ڕەق‌و توند بێ ﴿عَنْ سَعد بِن أَبِوَقَّاصﷺ: أَلْحِدُوا لِي لَحْداً كَمَا صُنِعَ بِرَسُولِ اللهِﷺ﴾ رواه مسلم، گۆڕێکی لادڕ بۆ من هەڵکەنن، هەروەك بۆ پێغەمبەرﷺ لادڕ هەڵکەندراوە.

ئینجا بزانە: لادڕ ئەوەیە: کە قووڵایی گۆڕەکە تەواو کرا، بنەوەی تەنیشتی لای قیبلە هەڵبدرێ‌و مردووەکەی لە ناو دابندرێ، ئینجا بە دیوارێك دا بپۆشرێ‌و گۆڕەکە پڕ

بكرێتەوە. هەروەها ناودڕ ئەوەیە: کە قوولایی گۆڕەکە تەواو کرا، لەم لاو لەو لای دیوار بکرێ‌و مردووەکە لە نێوان هەردوو دیوارەکە دابندرێ، ئینجا بانێکی لە سەر بکرێ‌و کەلێنەکانی بگیرێ‌و گۆڕەکە پڕ بکرێتەوە، جا ئەگەر خاکەکە ڕەق‌و توند نەبو، ئەو کاتە ئەم شێوەی ناودڕ خێرترە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيُوضَعُ رَأْسُهُ) سوننەتە: سەری‌مردووەکە دابندرێ (عِنْدَ رِجْلِ الْقَبْرِ) لە لای پێی گۆڕەکە، واتە: ئەو لایەی دەبێتە لای پێی مردووەکە، کە لە ناو گۆڕەکەی دادەندرێ (وَيُسَلُّ) سوننەتە: مردووەکە لە ناو دارجەنازە بهێندرێتە دەرەوە (مِنْ قِبَلِ رَأْسِهِ) لە لای سەریەوە (بِرِفْقٍ) بە هێواشی، تاکو لای سەری‌مردووەکە بە لای پێی‌گۆڕەکەدا بدرێتە دەست ئەو کەسەی لە ناو گۆڕەکەدا وەری‌دەگرێ.

(وَيُدْخِلُهُ الْقَبْرَ الرِّجَالُ) سوننەتە پیاوەکان مردووەکە بنێنە ناو گۆڕەکە، هەرچەند مردووەکەش ئافرەتێکی بێگانە بێ، چونکە پیاوەکان بەهێزترو داپۆشراوترن بۆ ئەوکارە قورسانە ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ: شَهِدْنَا بِنَتَ رَسُولِ اللهِ ﷺ -وَرَسُولُ اللهِ ﷺ جَالِسٌ عَلَى الْقَبْرِ- فَأَمَرَ أَباطَلْحَةَ فَنَزَلَ فَى قَبْرِهَا فَقَبَّرَهَا﴾ رواه البخاري، بەشداری جەنازەی (أم كلثوم)ی کیژی

وَأَوْلاَهُمُ الأَحَقُّ بِالصَّلاَةِ، قُلْتُ: إِلاَّ أَنْ تَكُونَ امْرَأَةً مُزَوَّجَةً فَأَوْلاَهُمُ الزَّوْجُ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيَكُونُونَ وِتْرَاً، وَيُوضَعُ فِى اللَّحْدِ عَلَى يَمِينِهِ لِلْقِبْلَةِ، وَيُسْنَدُ وَجْهُهُ إِلَى جِدَارِهِ، وَظَهْرُهُ بِلَبِنَةٍ وَنَحْوِهَا،

پێغەمبەرمان ﷺ کرد، لەو کاتەش پێغەمبەر ﷺ لە سەر گۆڕەکەی دانیشتبو، جا فەرمانی‌دا: (أبو طلحة) چووە ناو گۆڕەکەی‌و جەنازەکەی لە ناو گۆڕەکە دانا.

(وَأَوْلاَهُمُ) لەپێشترینی پیاوەکان بۆ دانانی مردوو لە ناو گۆڕەکەی (الأَحَقُّ بِالصَّلاَةِ) ئەوانەن: کە بۆ نوێژ لە سەرکردن لەپێشتر بون (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: (إِلاَّ أَنْ تَكُونَ امْرَأَةً مُزَوَّجَةً) مەگەر مردووەکە ئافرەتێکی بەمێرد بێ، ئەو کاتە (فَأَوْلاَهُمُ الزَّوْجُ) مێردەکەی -ئەگەر توانای هەبێ- لەپێشترە بۆ دانانی لە ناو گۆڕەکەی: لە باوك‌و کوڕو گشت پیاوەکانی‌تریش، واتە: بەلام لە جەنازەی (أم كلثوم)ی‌ڕابردوودا ئیمامی (عثمان)ی مێردی-بە هۆی دڵتەنگی- نەیتوانی بینێتە ناو گۆڕەکەی (وَاللهُ أَعْلَم).

(وَيَكُونُونَ وِتْراً) سوننەتە: ئەوانەی مردووەکە لە ناو گۆڕ دادەنێن تاك بن (وَيُوضَعُ فِى اللَّحْدِ) مردووەکە لە ناو گۆڕەکەی دادەندرێ (عَلَى يَمِينِهِ) لە سەر تەنیشتی ڕاستەی، واتە: ناپەسندە: لە سەر تەنیشتی چەپەی دابندرێ (لِلْقِبْلَةِ) واجبە: مردووەکە لە سەر تەنیشتەکەی بەرەو قیبلە دابندرێ، چونکە ﴿لە سەردەمی پێغەمبەرەوە ﷺ تا ئێستا گشت مردووێکی موسوڵمان هەر بەرەو قیبلە نێژراوە﴾.

کەوابو: ئەگەر مردووەکە ڕوو لە لایەکیتری جگە لە قیبلە نێشترابو، یان لە ناو گۆڕەکەی لە سەر پشت درێژ کرابو، دروست نیەو واجبە: لە گۆڕەکەی دەری بێننو بەرەو قیبلە بکرێ، بەو مەرجەی تێك نەچوبێ، واتە: ئەگەر بۆن بوبێ، یان ڕزی بێ، ئەو کاتە دروست نیە: دەری بێنن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئافرەتێکیئاوسیکافر مردو کۆرپەیەکی موسوڵمانی لە زگدا بوو، کۆرپەکەش گیانی تێکرابو، ئەو ئافرەتە لە نێوان گۆڕستانی موسوڵمانانو کافران دەنێشترێو واجبە: پشتی لە قیبلە بکرێ، تاکو کۆرپە موسوڵمانەکە ڕووی بکەوێتە قیبلە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُسْنَدُ وَجْهُهُ إِلَى جِدَارِهِ) سوننەتە: ڕووی مردووەکە پاڵ وەدیواری گۆڕەکەی بدرێ، هەروەهاش پێیەکانیشی، تاکو بە سەر ڕوویدا نەکەوێ (وَظَهْرُهُ بِلَبِنَةٍ) سوونەتە: لای پشتیشی پاڵ وەخشتێك بدرێ (وَنَحْوِهَا) یان شتێکی وەکوخشت، تاکو بە لای پشتەوەدا نەکەوێ، ئینجا سوننەتە: کفنەکەی لە کوڵمەی ڕاستەی لابدرێو کوڵمەکەی بە ڕووتی لە سەر کۆمەڵە خۆڵێك، یان لە سەر خشتێك دابندرێ، هەروەك لە سەرچاوکاندا فەرموویانە.

وَيُسَدُّ فَتْحُ اللَّحْدِ بِلَبِنٍ، وَيَحْثُو مَنْ دَنَا ثَلاَثَ حَثَيَاتِ تُرابٍ ثُمَّ يُهَالُ بِالْمَسَاحِي، وَيُرْفَعُ الْقَبْرُ شِبْراً فَقَطْ، وَالصَّحِيحُ أَنَّ تَسْطِيحَهُ أَوْلَى مِنْ تَسْنِيمِهِ، وَلاَ يُدْفَنُ إِثْنَانِ فِي قَبْرٍ إِلاَّ لِضَرُورَةٍ، فَيُقَدَّمُ أَفْضَلُهُمَا،

ئینجا (وَيُسَدُّ فَتْحُ اللَّحْدِ) واجبە: زارکی لادڕەکە بگیرێ (بِلَبِنٍ) بە خشت، یان بە شتێکیتر، ئینجا گۆڕەکە پڕ بکرێتەوە، هەروەهاش واجبە: دیواری ناودڕەکە بانێکی لە سەر بکرێ، بە شێوەیەکی وەها: پاڵەپەستەی مردووەکە نەکا، ئینجا گۆڕەکە پڕ بکرێتەوە، هەروەك لە مەو پێش ڕوونمان کردەوە.

(وَيَحْثُو مَنْ دَنَا) ئەو کەسەی لە گۆڕەکە نزیکە، سوننەتە: بپڕژێنێتە ناو گۆڕەکە (ثَلاَثَ حَثَيَاتِ تُرابٍ) سێ مستەخۆڵ بە هەردوو دەستەکانی ﴿عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ﴿: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ حَثَا عَلَىالْمَيِّتِ مِنْ قِبَلِ رَأْسِهِ ثَلاَثًا﴾رواه ابن ماجە والبيهقي بإسناد جيد، پێغەمبەر ﷺ سێ مستەخۆڵی پڕژاندنە سەر مردووەکەی ناو گۆڕ لە لای سەریەوە.

ئینجا سوننەتە: لەگەڵ مستی یەکەمدا بڵێ: ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ﴾. لە دووەمدا بڵێ: ﴿وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ﴾. لە سێیەمدا بڵێ: ﴿وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾. چونکە ئەوانەش لە حەدیسێکی بێهێزدا هاتون (ثُمَّ) ئینجا لە دوای ئەو مستە خۆڵانە (يُهَالُ) گۆڕەکە خۆڵی تێدەکرێتەوە (بِالْمَسَاحِي) بە بێڵو بەو جۆرە شتانە.

(وَيُرْفَعُ الْقَبْرُ شِبْراً) سوننەتە: گۆڕەکە بە قەد بستێك بڵند بکرێ، وەکو گۆڕی پێغەمبەر ﷺ

تـاكو بزانـدرێ: گـۆڕه (فَقَـطْ) زیـاتر بڵنـد نـه‌كرێ (وَالصَّـحِیحُ) بـه‌ فـه‌رمووده‌ی ڕاسـت (أنَّ تَسْطِیحَهُ) سه‌رگۆڕكردن=سه‌رته‌ختكردنی گۆڕه‌كه‌ (أوْلَى) خێرتره‌ (مِـنْ تَسْـنِیمِهِ) لـه‌ سه‌ر باریككردنی.

ئینجا بزانه‌: له‌ حه‌دیسێكی(صحیح)دا هاتوه‌: ﴿گۆڕی پێغه‌مبه‌رﷺ سه‌رگۆڕ كراوه‌﴾. له‌ حه‌دیسێكی‌تری (صحیح)دا هاتوه‌: ﴿گۆڕی پێغه‌مبه‌رﷺ سه‌رباریك بـوو﴾. جا ئیمـامی (البیهقی) وه‌ڵامی داوه‌ته‌وه‌: كه‌ له‌ سه‌ره‌تاوه‌ سه‌رگۆڕ كرابو، به‌ڵام دیواره‌كانی ڕوخان‌و له‌ سه‌رده‌می (أُمَوِي)یه‌كاندا سه‌رباریك كرا، هه‌روه‌ك له‌ (المجموع)و(تحفه‌)دا فه‌رموویانه‌.

(وَلاَ یُدْفَنُ إِثْنَانِ فِی قَبْرٍ) دروست نیه‌: دوو مردوو، یان زیاتر له‌ ناو یه‌ك گۆڕدا بنێشـترێن، ئه‌گه‌ر دیوارێك لـه‌ نێوانیانـدا نه‌كرێتـه‌ پـه‌رده‌، واتـه‌: ئه‌گـه‌ر دیوارێـك لـه‌ نێـوان هـه‌ردوو مردووه‌كه‌دا كرا په‌رده‌، ئه‌وكاته‌ دروسته‌، هه‌روه‌ك له‌ (تحفـة)دا ئامـاژه‌ی بـۆ كـردوه‌ (إلاَّ لِضَرُورَةٍ) ته‌نها له‌ به‌ر ناچاری نه‌بێ: وه‌ك مردوو زۆر بن‌و زه‌حمه‌ت بـێ هـه‌ر یه‌كـه‌یان لـه‌ گۆڕێكدا بنێشترێ، ئه‌و كاته‌ دروسته‌: دوو مردوو، یان زیاتر له‌ ناو یه‌ك گۆڕدا بنێشـترێن، جا له‌و حاڵه‌ته‌دا (فَیُقَدَّمُ أفْضَلُهُمَا) كام مردوو گه‌وره‌تره‌، ئه‌و وه‌پێش دێخرێ بۆ لای قیبله‌

وَلاَ یُجْلَسُ عَلَى الْقَبْرِ وَلاَ یُوطَأُ،

﴿عَنْ هِشامٍ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ فِی قَتْلَى أُحُدٍ: إجْعَلُوا الرَّجُلَیْنِ وَالثَّلاثَةَ فِی الْقَبْرِ، قِیلَ: فَأَیُّهُمْ یُقَدَّمُ؟ قَالَ أَكْثَرُهُمْ قُرْآناً﴾ رواه أصحاب السنن بسند صـحیح، ده‌ربـاره‌ی شـه‌هیده‌كانی (أحـد)، پێغه‌مبه‌رﷺ فه‌رمووی: دوو پیاو و سێ پیاو له‌ ناو گۆڕێك دابنێن، گوترا: كامه‌یان له‌ لای قیبله‌ بێ؟ فه‌رمووی: ئه‌وه‌ی زۆرتر قورئانی خوێندوه‌.

ئینجا بزانه‌: له‌و حاڵه‌ته‌دا نێرینه‌ له‌ لای قیبله‌ داده‌ندرێ، ئینجا ئافره‌ت، له‌ نێرینه‌كانیش: گه‌وره‌ وه‌پێش منداڵ دێخرێ، هه‌روه‌ها له‌ ئافره‌تانیش: گـه‌وره‌ وه‌پـێش منـداڵ دێخـرێ، به‌ڵام به‌ هه‌موو جۆرێك باوك وه‌پێش كوڕی خۆی دێخرێ‌و دایكیش وه‌پـێش كیـژی خـۆی دێخرێ، ئینجا سوننه‌ته‌: له‌ نێوان ئه‌م مردووه‌و مردووه‌كه‌ی‌تردا خـۆڵ دابنـدرێ‌و بكرێتـه‌ په‌رده‌، هه‌روه‌ك له‌ سه‌رچاوه‌كاندا فه‌رموویانه‌.

﴿ ئاگـاداری ﴾: ئه‌گـه‌ر گۆڕێـك هه‌ڵكه‌نـدراو گه‌یشـته‌ ئێسـقانی مـردووێكی‌تر، ته‌ماشـا ده‌كرێ: ئه‌گه‌ر چاڵه‌كه‌ ته‌واو هه‌ڵنه‌كه‌ندرابو، واجبه‌: گۆڕه‌كه‌ پڕ بكرێته‌وه‌و وازی لـێبێنن. بـه‌ڵام ئه‌گـه‌ر چـاڵه‌كه‌ تـه‌واو هه‌ڵكه‌نـدرابو، ئـه‌وجا ئێسـقانه‌كان ده‌ركـه‌وتن، ئـه‌و كاتـه‌ ئێسقانه‌كان له‌ لایه‌كی‌گۆڕه‌كه‌ داده‌ندرێن‌و مردووه‌كه‌ش تێیدا ده‌نێشترێ، واته‌: دروسـت نیـه‌ مردووه‌كـه‌ لـه‌ سـه‌ر ئێسـقانه‌كان بنێشـترێ، چـونكه‌ حه‌ڕامـه‌: مردووێـك لـه‌ سـه‌ر مردووێكی‌تر بنێشترێ، مه‌گه‌ر گشت ئێسقانه‌كانیشی ڕزی بن، ئه‌و كاته‌ دروسته‌، كه‌واته‌: هـه‌ر كاتێك مردووه‌كـه‌ هـیچ ئێسـقانی

نەمانو گشتی بووە خۆڵ، دروستە: گۆڕەکەی هەڵبکەندرێو مردووێکیتری تێدا بنێشترێ، بەو مەرجەی گۆڕەکە هی (صَحابَة)و پیاوچاکە ناودارەکان نەبێ، چونکە هەڵکەندنەوەی گۆڕی ئەوانە، لە دوای ڕزینیش قەدەغەیەو حەرامە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلاَ يُجْلَسُ عَلَىالْقَبْرِ) نابێ، واتە: ناپەسندە دانیشتن لە سەر گۆڕی موسوڵمانان، هەروەها ناپەسندە پاڵی وێبدرێ، یان لە سەری پاڵ بدرێتەوە (وَلاَيُوطَأُ) نابێو ناپەسندە پێی لە سەر دابندرێ: جا لە سەری بڕوا، یان لە سەری ڕابوەستێ، چەند زانایەکیش فەرموویانە: ئەوانەیڕابردوو گشتی حەرامن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لأَنْ يَجْلِسَ أَحَدُكُمْ عَلَى جَمْرَةٍ فَتُحْرِقَ ثِيَابَهُ فَتَخْلُصَ إِلَى جِلْدِهِ خَيْرٌلَهُ مِنْ أَنْ يَجْلِسَ عَلَى قَبْرٍ﴾رواه مسلم، یەکێکتان لە سەر پشکۆیەکیئاگر دابنیشێو جلەکانی بسوتێنێ تا دەگاتە پیستەکەی، باشترە لەوەی لە سەر گۆڕی موسوڵمانێك دابنیشێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر ناچار بوو: وەك نەگاتە گۆڕی مردووەکەی خۆی، یان نەدەگونجا گۆڕێکیتر لە تەنیشتی هەڵبکەنێ، یان گۆڕەکە گۆڕی کافرێك بوو، لەو حاڵەتانەدا ناپەسند نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَيَقْرُبُ زَائِرُهُ كَقُرْبِهِ مِنْهُ حَيّاً، وَالتَّعْزِيَةُ سُنَّةٌ قَبْلَ دَفْنِهِ وَبَعْدَهُ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ،

(وَيَقْرُبُ زَائِرُهُ) ئەو کەسەی زیارەتی مردووێك دەکا، سوننەتە: لە گۆڕەکەی نزیك ببێتەوە (كَقُرْبِهِ مِنْهُ حَيّاً) بەو ئەندازەیەی لە حاڵەتی زیندووەتیدا لێی نزیك دەبۆوە، ئیتر لە باسی (زیارەتی گۆڕستاندا) ئێرە زیاتر ڕوون دەکەینەوە، إن شاء الله تعالى.

﴿ باسی تازیەو گریان ﴾

(وَالتَّعْزِيَةُ) تازیە، واتە: دڵدانەوەی خزمەکانیمردووەکە (سُنَّةٌ) سوننەتەو خێرە ﴿عَنْ عَبْدِاللهِ بِن عَمْرورضي الله عنهما: أَنَّ النَّبِيَّﷺ قالَ لِفَاطِمَةَ: مَا أَخْرَجَكِ يَا فَاطِمَةُ مِنْ بَيْتِكِ؟ قَالَتْ أَتَيْتُ أَهْلَ هَذَاالْمَيِّتِ فَتَرَحَّمْتُ إِلَيْهِمْ مَيِّتَهُمْ، أَوْ عَزَّيْتُهُمْ بِهِ﴾حديث حسن رواه ابوداود والنسائي، پێغەمبەرﷺ فەرموویە (فاطمة)ی کیژیخۆی: ئەوە لە بەرچی لە ماڵەوەت هاتویتە دەرەوە؟ (فاطمة) فەرمووی: هاتمە لای خزمەکانی ئەم مردووە، دوعام بۆ مردووەکەیان کردو دڵم دانەوە.

ئینجا بزانە: سوننەتە: تازیە لە گشت خزمەکانی مردووەکە بکا: گەورەو بچوكو ئافرەتو پیاو، هەروەها لە دۆستو مێردو ژنو خەزورو خەسوشی، بەڵام نابێ ئافرەتیگەنج تازیە لە پیاوی بێگانە بکاو نابێ بێگانەش تازیە لە ئافرەتیگەنج بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها بزانە: تازیە تایبەت نیە تەنها بە مردن، بەڵکو هەر بەڵایەکیگیانی، یان ماڵی، تووشی موسوڵمان ببێ، سوننەتە: تازیەی لێبکرێو دڵی بدرێتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يُعَزِّى أَخَاهُ بِمُصِيبَةٍ إِلاَّ كَسَاهُ اللهُﷻ مِنْ حُلَلِ الْكَرَامَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ رواه إبن ماجه والبيهقي بإسناد حسن، هەر ئیماندارێك تازیە لە برایخۆی بکا بە هۆی بەڵایەك، خوای گەورە لە ڕۆژی قیامەتدا خشڵی ڕێزداریی دەبەر دەکا.

ئینجا کاتی تازیە لە مردنەوە دەست پێ دەکا (قَبْلَ دَفْنِهِ) پێش ناشتنی مردووەکە، چونکە لەو کاتەدا زۆرتر دڵتەنگن (وَبَعْدَهُ) لە دوای ناشتنیش تازیەکە بەردەوام دەبێ (ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ) سێ ڕۆژان، واتە: تازیەکردن لە دوای ئەوسێ ڕۆژانە ناپەسندە، مەگەر تازیەدارەکە لەو ماوەیەدا ئامادە نەبوبێ، یان تازیەکەرەکە هەواڵیمردنی نەزانیبێ، یان لە سەفەر بوبێ، لەو حاڵەتانەدا لە دوای سێ ڕۆژەکان ناپەسند نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لە گشت سەرچاوەکاندا فەرموویانە: ناپەسندە خزمەکان لە شوێنێك دابنیشنو کۆ ببنەوە تاکو خەڵك تازیەیان لێبکا، بەڵکو دەبی هەر کەسەیان بۆ کارو پێویستیەکانی خۆی بڕوا، جا هەر کەسێك بیانگاتێ، تازیەیان لێبکا، هەروەك لە (المجموع)و(تحفة)دا فەرموویانە.

وَيُعَزَّى الْمُسْلِمُ بِالْمُسْلِمِ: أَعْظَمَ اللهُ أَجْرَكَ وَأَحْسَنَ عَزَائَكَ وَغَفَرَ لِمَيِّتِكَ. وَبِالْكَافِرِ: أَعْظَمَ اللهُ أَجْرَكَ وَصَبَّرَكَ. وَالْكَافِرُ بِالْمُسْلِمِ: غَفَرَاللهُ لِمَيِّتِكَ وَأَحْسَنَ عَزَائَكَ. وَيَجُوزُ الْبُكَاءُ عَلَيْهِ قَبْلَ الْمَوْتِ وَبَعْدَهُ، وَيَحْرُمُ النَّدْبُ بِتَعْدِيدِ شَمَائِلِهِ وَالنَّوْحُ وَالْجَزَعُ بِضَرْبِ صَدْرِهِ وَنَحْوِهِ،

ئینجا لە تازیەکردندا فەرمان بە تازیەدارەکان دەکا: خۆڕاگر بن لە بەرامبەر ئەو بەڵایەو باسی پاداشتی قیامەتیان بۆ دەکا، کەواتە: ئەوحەدیسانەشیان بۆ دەخوێنێتەوە: کە باسی پاداشتی مردنیمنداڵەکانو بەڵایەکانیتر دەکەن.

هەروەها دوعا بۆ مردووە موسوڵمانەکەش دەکا، کەوابو: (وَيُعَزَّى الْمُسْلِمُ) کە تازیە لە موسوڵمان دەکرێ (بِالْمُسْلِمِ) بە هۆی مردووە موسوڵمانەکەی، سوننەتە تازیەکەرەکە بڵێ: (أَعْظَمَ اللهُ أَجْرَكَ وَأَحْسَنَ عَزَائَكَ وَغَفَرَ لِمَيِّتِكَ) خوا پاداشت گەورەبکاو خوا سەبرو دڵدانەوەیەکی جوانت بداتێو خوا لە مردووەکەت خۆش ببێ.

(وَ) هەورەها کە تازیە لە موسوڵمان دەکرێ (بِالْكَافِرِ) بە هۆی مردووە کافرەکەی، تازیەکەرەکە بڵێ: (أَعْظَمَ اللهُ أَجْرَكَ وَصَبَّرَكَ) خوا پاداشتت گەورە بکاو سەبرت بداتێ. (وَالْكَافِرُ) کە تازیە لە کافر دەکرێ (بِالْمُسْلِمِ) بە هۆی مردووە

موسوڵمانەکەی، تازیەکەرەکە بڵێ: (غَفَرَاللهُ لِمَيِّتِكَ وَأَحْسَنَ عَزَائَكَ) خوا لە مردووەکەت خۆش ببێو سەبرو دڵدانەوەیەکی جوانت بداتێ.

(وَيَجُوزُ الْبُكَاءُ عَلَيْهِ) گریان دروستە لە سەر مردووەکە (قَبْلَ الْمَوْتِ) پێش گیان دەرچوونی ﴿عَنْ أَنَسٍ﷛: أَخَذَ النَّبِيُّ ﷺ إِبْرَاهِيمَ فَقَبَّلَهُ وَشَمَّهُ –وَإِبْرَاهِيمُ يَجُودُ بِنَفْسِهِ– فَجَعَلَتْ عَيْنَا رَسُولِ اللهِ ﷺ تَذْرِفَانِ...﴾ الحديث رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ (ابراهيم)ی کوڕی خۆی ماچ کردو بۆنی کرد–لەو حاڵەتەدا (ابراهيم) گیانی دەردەچو– ئینجا چاوەکانی پێغەمبەرﷺ فرمێسکی لێدەڕژا خوارەوە.

(وَبَعْدَهُ) هەروەها لە دوای مردنیش گریان دروستە ﴿عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ﷛: زَارَالنَّبِيُّ ﷺ قَبْرَ أُمِّهِ فَبَكَى وَأَبْكَى مَنْ حَوْلَهُ﴾رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ زیارەتی گۆڕی دایکیخۆی کرد، جا بەخۆی گریاو خەڵکی دەوروبەری خۆیشی گریاند.

(وَيَحْرُمُ النَّدْبُ)حەرامە: دولکەو پێداهەڵگوتنی مردووەکە: (بِتَعْدِيدِ شَمَائِلِهِ) وەك سیفەتی بەرزی باس بکاو مەدحی بکا (وَالنَّوْحُ) حەرامە دەنگ هەڵێنان بە هاوارو ڕۆ ڕۆ، هەر چەند نەشگریێ (وَالْجَزَعُ) حەرامە: دەربڕینی ناڕەزاییو بێزاری: (بِضَرْبِ صَدْرِهِ) وەك مست لە سینەی خۆی بداو (وَنَحْوِهِ) ئەو جۆرە شتانە: وەك ڕوو ڕنینو یەخەدادڕینو موو ڕاکێشانو قوڕو خۆڵ بە سەرداکردنو جل گۆڕینو دوعای خراپ، پێغەمبەرﷺ

قُلْتُ: هَذِهِ مَسَائِلُ مَنْثُورَةٌ: يُبَادَرُ بِقَضَاءِ دَيْنِ الْمَيِّتِ وَوَصِيَّتِهِ، وَيُكْرَهُ تَمَنِّىالْمَوْتِ لِضُرٍّ نَزَلَ بِهِ لاَ لِفِتْنَةِدِينٍ، وَيُسَنُّ التَّدَاوِي

دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الْخُدُودَ وَشَقَّ الْجُيُوبَ وَدَعَا بِدَعْوَىالْجَاهِلِيَّةِ﴾ رواه الشيخان، ئەو کەسە لە ئێمە نیە: کە چەپۆك لە ڕووی خۆی دەداو یەخەی دادەدڕێو بانگەوازی نەفامیی پێش ئیسلامەتی دەکا. واتە: وەك کافرەکان گریەوزاری بۆ مردووەکەی دەکا.

﴿ قەرزدانەوەی مردوو و خۆ دەرمانکردن ﴾

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (هَذِهِ) ئەوانەیداهاتوو (مَسَائِلُ مَنْثُورَةٌ) چەند مەسەلەیەکی پەرتوبڵاون لە بەشەکانیڕابردووی جەنازەدا نەگوتراون:

(يُبَادَرُ) سوننەتە پەلە بکرێ (بِقَضَاءِ دَيْنِ الْمَيِّتِ) بە دانەوەی قەرزیمردووەکە، جا ئەگەر بگونجێ، با پێش شۆردنو واجبەکانیتر قەرزەکەی بدەنەوە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿نَفْسُ الْمُؤْمِنِ مُعَلَّقَةٌ بِدَيْنِهِ حَتَّى يُقْضَىعَنْهُ﴾حديث صحيح رواه الترمذي، گیانی مرۆڤیئیماندار–بە هۆی قەرزەکەی– قەدەغە دەکرێ: لە چونە بەهەشت تا قەرزەکەی بۆ دەدرێتەوە. جائەگەر نەگونجا زوو قەرزەکان بدرێنەوە، ئەو کاتە خزمێکی مردووەکە با داوا لە خاوەن قەرزەکان بکا:

قەرزەكان حەواڵەی ئەستۆی وی بكەن، تاكو لە ئەستۆی مردووەكە لابچێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە (وَوَصِيَّتِهِ) هەروەها سوننەتە: بە پەلە وەسێتەكانی جێبەجێ بكەن، تاكو زوو خێرەكەی بگاتێ.

(وَيُكْرَهُ) نا پەسندە (تَمَنِّيالْمَوْتِ) مرۆڤ خۆزگەی مردن بكا (لِضُرٍّ نَزَلَ بِهِ) بە هۆی زیانێكی گیانی، یان ماڵی: كە تووشی بوبێ (لاَ لِفِتْنَةِ دِينٍ) بەڵام لە ترسی فیتنەیەك كە تووشی ئایینەكەی ببێ، ناپەسند نیە خۆزگەی مردن بكا: بەم دوعایەی پێغەمبەرﷺ كە دەفەرموێ: ﴿لاَيَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ لِضُرٍّ نَزَلَ بِهِ، فَإِنْ كَانَ لاَبُدَّ مُتَمَنِّياً لِلْمَوْتِ فَلْيَقُلْ: اَللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ خَيْراً لِي وَتَوَفَّنِي إِذَا كَانَتِ الْوَفَاةُ خَيْراً لِي﴾ رواه الشيخان، كەستان خۆزگەی مردن نەكا بە هۆی زیانێك كە تووشی بوبێ، جا ئەگەر هەر پێویست بوو خۆزگەی مردن بكا، با بڵێ: خوایە ئەوەندەی ژیان بۆ من باشتربێ بمژیێنە، هەر كاتێكش مردن بۆ من باشتر بوو بممرێنە. ئینجا بزانە: خۆزگەیی شەهیدبوون لە ڕێگەی خوا، سوننەتە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَيُسَنُّ التَّدَاوِي) بۆ مرۆڤی‌نەخۆش سوننەتە: خۆی دەرمان بكا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿تَدَاوَوْا فَإِنَّ اللهَ لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلاَّ وَضَعَ لَهُ دَوَاءً غَيْرَ الْهَرَمِ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، خۆتان دەرمان بكەن چونكە خوای‌گەورە هەر دەردێكی دانابێ، دەرمانێكیشی بۆ داناوە جگە لە پیری. واتە: پیری دەرمانی نیە.

وَيُكْرَهُ إِكْرَاهُهُ عَلَيْهِ، وَيَجُوزُ لأَهْلِ الْمَيِّتِ وَنَحْوِهِمْ تَقْبِيلُ وَجْهِهِ، وَلاَ بَأْسَ بِالإِعْلاَمِ بِمَوْتِهِ لِلصَّلاَةِ وَغَيْرِهَا، بِخِلاَفِ نَعْيِ الْجَاهِلِيَّةِ، وَلاَ يَنْظُرُ الْغَاسِلُ مِنْ بَدَنِهِ إِلاَّ قَدْرَالْحَاجَةِ مِنْ غَيْرِالْعَوْرَةِ، وَمَنْ تَعَذَّرَ غُسْلُهُ يُمِّمَ،

(وَيُكْرَهُ إِكْرَاهُهُ عَلَيْهِ) نا پەسندە زۆر لە نەخۆشەكە بكرێ: بۆ خۆ دەرمانكردن، چونكە خۆ دەرمانكردن واجب نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، بەڵام لە فەرموودەیەكدا: ئەگەر برینێكی وەهای لێبێ: كە مەترسی لە ناوچوونی تێدابێ، ئەو كاتە دەرمانكردنی واجبە، واتە: ئەگەر بزانێ بە دەرمانكردن چاك دەبێتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

(وَيَجُوزُ لأَهْلِ الْمَيِّتِ) دروستە بۆ خزمەكانی مردووەكەو (وَنَحْوِهِمْ) ئەوانەی وەك ئەوانیش: كە دۆستەكانیەتی (تَقْبِيلُ وَجْهِهِ) ڕووی مردووەكە ماچ بكەن ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَاللهُ عَنْهَا: أَنَّ أَبَابَكْرٍ رضي الله عنه قَبَّلَ وَجْهَ النَّبِيِّﷺ بَعْدَ مَوْتِهِ﴾رواه البخاري، ئیمامی (أبوبكر) ڕووی پێغەمبەریﷺ ماچ كرد لە دوای وەفاتی.

(وَلاَ بَأْسَ) هیچ نا پەسند نیە (بِالإِعْلاَمِ بِمَوْتِهِ) بە هۆی بانگەوازی كردن بە مردنی مردووەكە (لِلصَّلاَةِ) تاكو خەڵك بزانێو

بێن نوێژی له سەر بکەن (وَغَيْرِهَا) بۆ جگه له نوێژیش: وەك دوعا بۆ کردنو ناشتنو ئـەو جۆره شتانه (بِخِلَافِ نَعْيِ الْجَاهِلِيَّةِ) به پێچەوانەی پێداهەڵگوتنی سەردەمی نەفامیی پێش ئیسلام، چونکه پێدا هەڵگوتن نا پەسندە، هەروەك باسمان کرد.

﴿ مەسەلەکانی شۆردنو تەیەمومی مردوو ﴾

(وَلاَ يَنْظُرُ الْغَاسِلُ مِنْ بَدَنِهِ) ناپەسندەو نابێ مردووشۆرەکە تەماشای لاشەی مردووەکه بکا (إِلاَّ قَدْرَ الْحَاجَةِ) تەنها ئەندازەی پێویستی نەبێ: وەك تەماشا بکا باش شۆراوە، یان نا، جا ئەو تەماشاکردنەش که دروسته (مِنْ غَيْرِ الْعَوْرَةِ) لـه شـوێنەکانیتری جگـه لـه عـەورەت دروسـته، چـونکه تەماشـاکردنیعەورەتو دەسـت لێدانیعـەورەت بـه دەسـتیڕووت هەردووکیان حەرامن، هەروەك له سەرچاوەکاندا فەرموویانه.

(وَمَنْ تَعَذَّرَ غُسْلُهُ) هـەر مردووێـك نـەگونجا بشـۆرێ: لـه بـەر نـەبوونیئاو، یـان مردووکـه سووتابو، یان ڕزیبو، یان بـه دەردێکـی وەهـا مردبـو: کـەس نـەدەوێرا بیشـوا؟ نـەوەك دەردەکەی تـووش ببـێ، لـەو حاڵەتانـەدا (يُمِّمَ) واجبـه–لـەجیاتی شـۆردن– مردووەکـه تەیەموم بکرێ: وەك تەیەمومی مرۆڤیزیندوو: که باسمان کرد.

جـا ئـەم تەیەمومـەی مـردوو–بـۆ دروسـتبوون– پەیوەنـدی بـه لابردنـی پیسـیەوە نیه، هەروەك له (المجموع)دا فەرموویەتی، بەڵام له (تحـفـة)دا فەرموویەتی: بەو مەرجەی

وَيُغَسِّلُ الْجُنُبُ وَالْحَائِضُ اَلْمَيِّتَ بِلاَ كَرَاهَةٍ، وَإِذَا مَاتَا غُسِّلاَ غُسْلاً وَاحِداً فَقَطْ، وَلْيَكُنِ الْغَاسِلُ أَمِيناً، فَإِنْ رَأَى خَيْراً ذَكَرَهُ أَوْ غَيْرَهُ حَرُمَ ذِكْرُهُ إِلاَّ لِمَصْلَحَةٍ، وَلَوْ تَنَازَعَ أَخَوانِ أَوْ زَوْجَتَانِ أُقْرِعَ، وَالْكَافِرُ أَحَقُّ بِقَرِيبِهِ الْكَافِرِ، وَيُكْرَهُ الْكَفَنُ الْمُعَصْفَرُ وَالْمُغَالاَةُ فِيهِ، وَالْمَغْسُولُ أَوْلَى مِنَ الْجَدِيدِ،

نەگونجێ پیسـیەکه لابـدرێ، چـونکه ئەگـەر بگونجـێ، واجبـه: پیسـیەکه لابـدرێ ئینجـا تەیەموم بکرێ، ئەگینا: تەیەمومەکه دروست نابێ، هەروەك لـه باسـی تەیەمومیشـدا ئێرەمان درێژتر ڕوون کردەوە، وَالْحَمْدُ للهِ تَعالَى.

(وَيُغَسِّلُ الْجُنُبُ وَالْحَائِضُ اَلْمَيِّتَ) دروسـته: مرۆڤـی جەنابەتـدارو ئـافرەتی زەیسـانیو حەیزدار مرۆڤی مردوو بشۆن (بِلاَكَرَاهَةٍ) بـه بـێهیچ ناپەسـندیەك (وَإِذَا مَاتَا) هـەرکاتێك جەنابەتدارو زەیسانیو حەیزدار مردن (غُسِّلاَ غُسْلاً وَاحِداً) تەنها یەك غوسلیان بۆ دەکرێ: کـه غوسـلی مردنـه (فَقَطْ) هیچـیتر، واتـه: واجـب نیـه لـەجیاتی جەنابـەت، یـان حـەیز غوسلێکیتریان بۆ بکرێ.

(وَلْيَكُنِ الْغَاسِلُ أَمِيناً) سوننەته: مردووشۆرەکەو یارمەتیدەرەکەشی ئەمین بێو لـێی دڵنیا بین: که به تەواوی مردووەکه دەشوا، هـەروەها (فَإِنْ رَأَى خَيْراً) ئەگـەر چـاکەیەکی لـه

مردووەکە بینی: وەك بۆنخۆشیو درەوشانەوەی ڕووخساری (ذَكَرَهُ) باسی بکا (أَوْ غَيْرَهُ) بەڵام ئەگەر شتێکی خراپی بینی: وەك ڕوو ڕەشیو بۆگەنی (حَرُمَ ذِكْرُهُ)حەرامە باسی بکا (إِلاَّ لِمَصْلَحَةٍ) تەنها لە بەر بەرژەوەندیەك نەبێ: وەك مرۆڤە مردووەکە بیدعەچی، یان فاسقو ظالم بێ، ئەو کاتە دروستە: باس بکا، تاکو خەڵك لێی ئاگادار بنو لە ترسانیش تۆبە بکەن.

(وَلَوْ تَنَازَعَ أَخَوَانِ) ئەگەر دوو برا، یان دوو کوڕ لێیان بووە کێشە: بۆ شۆردن (أَوْ زَوْجَتَانِ) یان دوو ژن لێیان بووە کێشە (أُقْرِعَ) پشکەیان بۆ دەکرێ: ناوی کامەیان دەرچو، ئەویان مردووەکە دەشوا (وَالْكَافِرُ) مرۆڤی کافر (أَحَقُّ) لەپێشترە (بِقَرِيبِهِ الْكَافِرِ) بۆ وەرێکردنی مردووە کافرەکەی خۆی.

﴿ مەسەلەکانی کفنی مردوو ﴾

(وَيُكْرَهُ) ناپەسندە (الْكَفَنُ الْمُعَصْفَرُ) کفنی ڕەنگکراو بە گیای (عُصْفُر): کە ڕەنگی زەردە (وَالْمُغَالاَةُ فيهِ) ناپەسندە کفنی زۆر بە نرخ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَتُغَالُوا فِي الْكَفَنِ فَإِنَّهُ يُسْلَبُهُ سَرِيعاً﴾رواه ابوداود بإسناد حسن، جلی زۆر بە نرخ مەکەنە کفن، چونکە کفن زوو لە مردوو دادەڕنێ. (وَالْمَغْسُولُ) جلی شۆردارو (أَوْلَى) باشترە بۆ کفنی مردوو (مِنَ الْجَدِيدِ) لە جلی نوێ، چونکە ئەویان بۆ کێم و خوێنە.

منهاج- بەرگیدووەم-10

وَالصَّبِيُّ كَبَالِغٍ فِي تَكْفِينِهِ بِأَثْوَابٍ، وَالْحَنُـ
وَلاَ يَحْمِلُ الْجَنَازَةَ إِلاَّالرِّجَالُ وَإِنْ كَانَ أُنْثَى، وَيَحْرُمُ حَمْلها على هيئَةٍ مزريهٍ وهيئَةٍ يخاف مِنْهَا سُقُوطُهَا، وَيُنْدَبُ لِلْمَرْأَةِ مَا يَسْتُرُهَا كَتَابُوتٍ، وَلاَ يُكْرَهُ الرُّكُوبُ فِي الرُّجُوعِ مِنْهَا، وَلاَ بَأْسَ بِاتِّبَاعِ الْمُسْلِمِ جَنَازَةَ قَرِيبِهِ الْكَافِرِ، وَيُكْرَهُ اللَّغَطُ فِي الْجَنَازَةِ

(وَالصَّبِيُّ) منداڵ: کوڕ و کچ (كَبَالِغٍ فِي تَكْفِينِهِ) وەکو بالغ وایە لە کفن کردنیدا (بِأَثْوَابٍ) بە سێ پارچە جل (وَالْحَنُوطُ) پێوەرکردنی بۆنیخۆش بە سەر کفنەکە (مُسْتَحَبٌّ) سوننەتە (وَقِيلَ وَاجِبٌ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا واجبە.

﴿ مەسەلەکانی هەڵگرتنی مردوو بۆ گۆڕستان ﴾

(وَلاَ يَحْمِلُ الْجَنَازَةَ) سوننەتە: جەنازە هەڵنەگرێ (إِلاَّالرِّجَالُ) تەنها پیاوەکان نەبێ (وَإِنْ كَانَ أُنْثَى) هەرچەند مردووکەش مێینەبێ، چونکە پیاو بۆ ئەو کارە بەهێزترە، کەوابو: ناپەسندە ئافرەتان جەنازە هەڵبگرن، بەڵام ئەگەر نێرینە دەست نەکەوت، ئەو کاتە واجبە: ئافرەتان جەنازەکە هەڵبگرن، هەروەك لە(نهاية)و(مغنی)دا فەرموویانە.

(وَيَحْرُمُ) حەرامە (حَمْلُهَا) جەنازەکە هەڵبگێری (عَلَى هَيْئَةٍ مُزْرِيَةٍ) لە سەر شێوەیەکی سوكو بێڕێزانە: وەك بە هەرچوار پەلی هەڵیبگرن، یان بە بێدارجەنازە لە سەر شان

دایبنێن (وَهَيْئَةٍ يُخَافُ مِنْهَا سُقُوطُهَا) هەروەها حەرامە لە سەر شێوەیەکی وەها هەڵیبگرن: کە ترسی کەوتنی هەبێ، بەڵام دروستە: یەك کەس جەنازەیمنداڵ لـە سـەر دەسـتەکانی هەڵبگرێ، هەروەك لە سەر چاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَيُنْدَبُ لِلْمَرْأَةِ) سوننەتە: بۆ جەنازەی ئافرەت (مَا يَسْتُرُهَا) دارجەنازەیـەکی وەهـا: کـە دایبپۆشێ (كَتَابُوتٍ) وەك سندوقێکی سەرپۆشکراو بە چادرێك، یان بە شتێکیتر (وَلاَ يُكْرَهُ الرُّكُوبُ) سواری ناپەسند نیە (فِي الرُّجُوعِ مِنْهَا) کە لە ناشتنی جەنازە دەگەڕێتەوە، بەڵام کە لەگەڵ جەنازە دەڕواتە گۆڕستان، ناپەسندە بە سواری بڕوا، مەگەر عوزرێکی هـەبێ: وەك دووری، یان بێهێزی، ئەو کاتە ناپەسندنیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانـە (وَلاَ بَأْسَ) هیچ ناپەسندی نیە (بِاتِّبَاعِ الْمُسْلِمِ جَنَازَةَ قَرِيبِهِ الْكَافِرِ) پیاوی موسوڵمان لەگەڵ جەنازەی خزمە کافرەکەی خۆی بڕواتە گۆڕستان.
(وَيُكْرَهُ اللَّغَطُ) ناپەسندە دەنگ هەڵێنان بە زیکرو دوعـاو قوڕئـان خوێنـدنو، دەف لێـدانو شتیتریش (فِي الْجَنَازَةِ) لە حاڵەتی ڕۆیشتندا لەگـەڵ جـەنازە ﴿عَنْ قَيْسِ بنِ عبَّادٍ: كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَكْرَهُونَ رَفْعَ الصَّوْتِ عِنْدَ الْجَنَائِزِ﴾ رواه البيهقـــي، ســـەحابەی پێغەمبەر ﷺ بە ناپەسندیان دادەنا: دەنگ بەرز بکرێتەوە لە کاتی جەنازە بردندا. کەوابو: سوننەتە: بە بێدەنگ لەگەڵ جەنازەدا بڕواو بیر لە مردن بکاتەوەو لە دڵدا زیکری خوا بکا، هەروەك لە(تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
وَإِتْبَاعُهَـــا بِنَـــارٍ، وَلَـــوِاخْتَلَطَ مُسْـــلِمُونَ بِكُفَّـــارٍ وَجَـــبَ غُسْـــلُ الْجَمِيـــعِ وَالصَّـــلاَةُ، فَـــإِنْ شَـــاءَ صَـــلَّى عَلَـــالْجَمِيعِ بِقَصْـــدِ الْمُسْـــلِمِينَ، وَهُـــوَ الأَفْضَـــلُ وَالْمَنْصُـــوصُ، أَوْ عَلَى وَاحِدٍ فَوَاحِدٍ نَاوِيَاً اَلصَّلاَةَ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مُسْلِماً، وَيَقُولُ: اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ إِنْ كَانَ مُسْلِماً. وَيُشْتَرَطُ لِصِحَّةِ الصَّلاَةِ تَقَدُّمُ غُسْلِهِ،

(وَإِتْبَاعُهَا بِنَارٍ) ناپەسندە: ئاگر لەگەڵ جەنازەدا ببردرێ بـۆ گۆڕسـتان، مەگـەر شـەوێکی تاریك بێ، ئەو کاتە ناپەسند نیە چرا دابگیرسێنن لە بەر پێویستی، هـەروەك لـە(تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

﴿ مەسەلەکانی نوێژی جەنازە ﴾

(وَلَـوِ اخْـتَلَطَ مُسْـلِمُونَ) ئەگـەر تێکـەڵ بـون مردووەموسـڵمانەکان (بِكُفَّـارٍ) بـە مـردووە کافرەکانو نەتوانرا لێك جیابکرێنەوە (وَجَبَ غُسْلُ الْجَمِيعِ) واجبە: گشتیان بشۆرێنو کفن بکـرێنو بنێشـترێن، واتـە: لـە نێـوان گۆڕسـتانی موسـوڵمانو کافرانـدا، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَالصَّلاَةُ) واجبە نوێژیجەنازە لە سەر گشتیان بکرێ، تاکو بە دڵنیایی لەو ئەرکە واجبانە دەرچین:

(فَإِنْ شَاءَ) جا له نوێژكردنه‌كه‌شدا ئه‌گه‌ر حه‌ز ده‌كا: (صَلَّى عَلَىالْجَمِيعِ) له‌ سه‌ر گشتیان یه‌ك نوێژ ده‌كا (بِقَصْدِ الْمُسْلِمِينَ) به‌ مه‌به‌ستی مردووه‌ موسوڵمانه‌كان، واته‌: به‌ دڵ ده‌ڵێ: (نیه‌تمه‌ فه‌رزی نوێژی جه‌نازه‌ ده‌كه‌م له‌ سه‌ر موسوڵمانه‌كانیئه‌م كۆمه‌ڵه‌ مردووه‌).
هه‌روه‌ها له‌ دوعای ناو نوێژیش به‌ عه‌ره‌بی ده‌ڵێ: (اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُسْلِمِينَ مِنْهُم) خوایه‌ له‌ موسوڵمانه‌كانیئه‌م كۆمه‌ڵه‌ مردووه‌ خۆش ببه‌. هه‌روه‌ك له‌ (تحفة)دا فه‌رموویه‌تی (وَهُوَ الأَفْضَلُ) ئه‌و جۆره‌ خێرتره‌ له‌ جۆره‌كه‌یداهاتوو (وَالْمَنْصُوصُ) ده‌قی فه‌رمووده‌ی ئیمامی(شافعي)یه‌.
(أَوْ عَلَى وَاحِدٍ) یان نوێژێك له‌ سه‌ر مردووێك ده‌كا (فَوَاحِدٍ) ئینجا نوێژێكیتر له‌ سه‌ر مردووێكیتر ده‌كا...به‌و جۆره‌، تا یه‌كه‌ یه‌كه‌ نوێژ له‌ سه‌ر گشتیان ده‌كا (نَاوِياً) نیه‌ت دێنێ: (اَلصَّلاَةَ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مُسْلِماً) فه‌رزی نوێژیجه‌نازه‌ له‌ سه‌ر ئه‌م مردووه‌ ده‌كه‌م ئه‌گه‌ر موسوڵمان بێ. هه‌روه‌ها (وَيَقُولُ) له‌ دوعای ناو نوێژه‌كه‌شدا به‌ عه‌ره‌بی ده‌ڵێ: (اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ إِنْ كَانَ مُسْلِماً) خوایه‌ له‌م مردووه‌ خۆش ببه‌ ئه‌گه‌ر موسوڵمان بێ. ئینجا بزانه‌: ئه‌گه‌ر شه‌هیدو كوژراوه‌كانیتریش تێكه‌ڵ بون، واجبه‌: گشتیان بشۆرێن‌و نوێژ له‌ سه‌ر گشتیان بكرێ:، به‌ نیه‌تی ئه‌وانه‌ی شه‌هید نین، هه‌روه‌ك له‌ سه‌ر چاوه‌كاندا فه‌رموویانه‌.
(وَيُشْتَرَطُ) به‌ مه‌رج داده‌ندرێ (لِصِحَّةِالصَّلاَةِ) بۆ دروستبوونی نوێژی جه‌نازه‌ (تَقَدُّمُ غُسْلِهِ) ده‌بی شۆردنی مردووه‌كه‌، یان ته‌یه‌مومكردنی وه‌پێش نوێژه‌كه‌ بێخرێ، واته‌: وَتُكْرَهُ قَبْلَ تَكْفِينِهِ، فَلَوْ مَاتَ بِهَدْمٍ وَنَحْوِهِ وَتَعَذَّرَ إِخْرَاجُهُ وَغُسْلُهُ لَمْ يُصَلَّ عَلَيْهِ، وَيُشْتَرَطُ أَنْ لاَ يَتَقَدَّمَ عَلَى الْجَنَازَةِ الْحَاضِرَةِ

تا مردووه‌كه‌ نه‌شۆرێ، دروست نیه‌ نوێژی له‌ سه‌ر بكرێ، جا ئه‌گه‌ر پێش شۆردنی، یان پێش ته‌یه‌مومكردنی نوێژی له‌ سه‌ر كرا، ئه‌وه‌ حه‌رامه‌و نوێژه‌كه‌ش دروست نابێ، كه‌واته‌: واجبه‌ له‌ دوای شۆردنی، یان ته‌یه‌مومكردنی دووباره‌ نوێژی له‌ سه‌ر بكرێته‌وه‌، ئینجا بزانه‌: پێش كفن كردنی مردووه‌كه‌ نوێژه‌كه‌ دروسته‌، به‌لاّم (وَتُكْرَهُ) ناپه‌سنده‌ نوێژ له‌ سه‌ر مردوو بكرێ (قَبْلَ تَكْفِينِهِ) پێش كفن كردنی.
(فَلَوْ مَاتَ) ئه‌گه‌ر یه‌كێك مرد (بِهَدْمٍ) به‌ هۆی به‌سه‌رداڕوخانی شتێك (وَنَحْوِهِ) یان به‌ هۆیه‌كیتری ئه‌وها: وه‌ك بكه‌وێته‌ كه‌لێنیچیایه‌ك، یان ناو بیرێك، یان بكه‌وێته‌ ژێر لمو لیته‌ی لافاو (وَتَعَذَّرَ إِخْرَاجُهُ) نه‌شكونجا بهێندرێته‌ ده‌ره‌وه‌ (وَغُسْلُهُ) تاكو بشۆرێ، یان ته‌یه‌موم بكرێ، هه‌م ئه‌گه‌ر درنده‌ خواردی، یان سووتاو بووه‌ خۆڵه‌مێش، یان پارچه‌پارچه‌ كراو پارچه‌كان نه‌دیترانه‌وه‌، له‌و هه‌موو حاڵه‌تانه‌دا (لَمْ يُصَلَّ عَلَيْهِ) حه‌رامه‌و دروست نیه‌ نوێژیجه‌نازه‌ی له‌ سه‌ر بكرێ، چونكه‌ مه‌رجێكی نوێژه‌كه‌: كه‌ پاكی

مردووەکەیە، نەهاتۆتە جێ.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: هەندێك لە زانایان ڕێگەیان داوە: ئەگەر بە هۆی عوزرێك نەگونجا مردووەکە بشۆرێ، یان تەیەمموم بکرێ، ئەو کاتە –بە هۆی عوزرەکە– دروستە: نوێژی جەنازەی لە سەر بکرێ، جا پێویستە لەو نوێژکردنەدا: (تقلید)ی ئەو زانایانە بکا، تاکو گوناهبار نەبێ، هەروەك لە (مغنی)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

دیسان بزانە: لە ووشەی (وَتَعَذَّرَ إِخْرَاجُهُ) دەفامێتەوە: ئەگەر یەکێك بکەوێتە ژێر بەفر، جا پاش ماوەیەك دەگونجا بهێندرێتە دەرەوە، واجبە: چاوەڕوانیدەرهێنانی بکرێ، چونکە مردوو لە ژێر بەفردا ناگۆڕێ، وَاللهُ أَعْلَم.

دووەم: مەرجە بۆ دروستبوونی نوێژی جەنازە: کفنو لاشەی مردووەکەو ئەو شتەی لێی بەستراوە، گشتی پاك بن، هەروەك لە(تحفة)و (القليوبي)دا فەرموویانە، واتە: ئەگەر یەکێك لەوانەیڕابردوو پیس بن، نوێژەکە دروست نابێ، بەڵام ئەگەر شوێنێکی مردووەکە خوێنی لێدەهات، واجبە: شتێکی وەکو لۆکەی لە ناو دابندرێ، جا ئەگەر خوێنەکە نەوەستا، ئەو کاتە لە بەر ناچاری دروستە نوێژی لە سەر بکرێ، هەروەك لە (الشرواني)و (إعانةالطالبين)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيُشْتَرَطُ) هەروەها بە مەرج دادەندرێ بۆ دروستبوونی نوێژی جەنازە (أَنْ لاَ يَتَقَدَّمَ عَلَى الْجَنَازَةِ الْحَاضِرَةِ) لە حاڵەتی نوێژکردندا وەپێش ئەو جەنازەیە نەکەوێ: کە لە لایەتی وَلاَ الْقَبْرِ عَلَىالْمَذْهَبِ فِيهِمَا، وَتَجُوزُ الصَّلاَةُ عَلَيْهِ فِي الْمَسْجِدِ، وَيُسَنُّ جَعْلُ صُفُوفِهِمْ ثَلاَثَةً فَأَكْثَرَ، وَإِذَا صُلِّيَ عَلَيْهِ فَحَضَرَ مَنْ لَمْ يُصَلِّ صَلَّى،

(وَلاَ الْقَبْرِ) هەروەها وەپێش گۆڕەکەش نەکەوێ لەو حاڵەتەی نوێژی جەنازە لە سەر گۆڕەکە دەکا (عَلَىالْمَذْهَبِ فِيهِمَا) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب لە هەردوو مەسەلەکەدا.

هەروەهاش مەرجە: نوێژکەرەکەو جەنازەکە لە یەك شوێن بنو نێوانیان لە سێسەد گەز –واتە: سەدوپەنجا مەتر– زیاتر نەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەواتە: واجبە لە شوێنی نوێژی جەنازەدا: مردووەکە، یان گۆڕەکە بکەوێتە قیبلەی نوێژکەرەکە، ئەگینا: نوێژەکەی دروست نابێ، بەڵام لە جەنازەی نادیاردا ئەوانە مەرج نەبون، هەروەك ڕوونمان کردەوە.

(وَتَجُوزُالصَّلاَةُ عَلَيْهِ فِيالْمَسْجِدِ) دروستە لە ناو مزگەوتدا نوێژیجەنازە لە سەر مردوو بکرێ، بەو مەرجەی بە هۆی مردووەکە مزگەوت پیس نەبێ ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِىاللهُ عَنْهَا: صَلَّى رَسُولُ اللهِﷺ عَلَى اِبْنَىْبَيْضَاءَ فِىالْمَسْجِدِ: سُهَيْلٍ وَأَخِيهِ﴾رواه مسلم وأصحاب السنن،

پێغەمبەرﷺ نوێژی جەنازەی لە ناو مزگەوتدا لە سەر (سُهَیْل)و برایەکەی کرد، کە کوڕی (بَیضاء) بون.
(وَ) هەرکاتێك نوێژکەرەکان شەش کەس، یان زیاتر بون (یُسَنُّ) لـە حالـەتی جەماعەتـدا، سوننەتە (جَعْلُ صُفُوفِهِمْ ثَلاَثَةً فَأَكْثَرَ) ڕیزەکانیان بکەنە سێ ڕیزو زیاتریش، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ:﴿مَا مِنْ مَيِّتٍ يَمُوتُ فَيُصَلِّي عَلَيْهِ ثَلاَثَةُصُفُوفٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلاَّ أَوْجَبَ﴾ رواه ابوداود والترمذي بسند حسن، هەر کەسێك بمرێو سێ ڕیز لە موسوڵمانان نوێژی لە سـەر بکەن، لێخۆشبوونی خوایگەورەی بۆ دەبێ.
هەروەها تا نوێژکەرەکان زۆرتر بن خێرترە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَا مِنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَقُومُ عَلَىجَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلاً لاَيُشْرِكُونَ بِاللهِ شَيْئاً إِلاَّ شَفَّعَهُمُ اللهُ فِيهِ﴾ رواه مسلم، هەر پیاوێکی موسوڵمان بمرێو چل پیاوی وەها نوێژی لە سەر بکەن: کە هیچ هاوبەش بۆ خوا دانەنێن، خوای گەورە تکایان قبوڵ دەکا دەربارەی مردووەکە.
(وَإِذَا صُلِّيَ عَلَيْهِ) هەر کاتێك نوێژی جەنازە لە سەر مردووێك کرا (فَحَضَـرَ مَـنْ لَـمْ يُصَـلِّ) ئینجا یەکێکی وەها ئامادەبو: کە نوێژی لە سەر نەکردبو (صَلَّى) سوننەتە: ئەویش نوێژی لە سەر بکا، هەرچەند مردووەکە ژێر خاکیش کرابێ ﴿عَنْ أَبِىهُرَيْرَةَ‌رضي الله عنه: أَنَّ امْرَأَةً–كَانَتْ تَقُمُّ الْمَسْجِدَ– مَاتَتْ، فَفَقَدَهَا النَّبِيُّﷺ فَسَأَلَ عَنْهَا؟ فَقَالُوا: مَاتَتْ. فَأَتَى قَبْرَهَا فَصَلَّى عَلَيْهَا﴾ رواه الشيخان، ئافـرەتێك–کە خزمەتی مـزگەوتی دەکرد– مرد، پێغەمبەرﷺ لـێی پرسیار

وَمَـــــنْ صَـــــلَّى لاَ يُعِيـــــدُ عَلَىالصَّـــــحِيحِ، وَلاَ تُـــــؤَخَّرُ لِزِيَـــــادَةِ مُصَـــــلِّينَ، وَقَاتِـلُ نَفْسِـهِ كَغَيْـرِهِ فِىالْغُسْـلِ وَالصَّـلاَةِ، وَلَـوْ نَـوَى الإِمَـامُ صَـلاَةَ الْغَائِـبِ وَالْمَـأْمُومُ صَلاَةَ حَاضِرٍ أَوْ عَكَسَ جَازَ، وَالدَّفْنُ فِي الْمَقْبَرَةِ أَفْضَلُ،

کرد: بۆ دیار نیە؟ گوتیان: مردوە. ئینجا گۆڕەکەیان بە پێغەمبەرﷺ نیشـان داو نوێـژی جەنازەی لە سەر گۆڕەکەی کرد. واتە: پێشداش سەحابەکان نوێژیان لە سەر کردبو.
(وَمَنْ صَلَّى) بەڵام هەر کەسێك جارێك نوێژی لە سەر مردووێك کرد (لاَ يُعِيدُ) سوننەت نیە لە سەر هەمان مردوو نوێژەکە دووبارە بکاتەوە (عَلَىالصَّحِحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونکە نوێژی جەنازە ناکرێتە سوننەت.
(وَلاَ تُؤَخَّرُ لِزِيَادَةِ مُصَلِّينَ) سوننەت نیە: نوێژی جەنازەکـە دوا بخـرێ تـاکو نوێژکـەرەکان زیاتر بن، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ﴾رواه الشـيخان، پەلـە بکـەن: لـە وەڕێکردنی مردوودا. بەڵام ئەگەر خزمێکیمردووەکە ئامادە نەبو، چاوەڕوانی وی دەکرێ، بەو مەرجەی ترسی گۆڕانی مردووەکە نەبێ، هەروەك لە سەر چاوەکاندا فەرموویانە.
(وَقَاتِلُ نَفْسِهِ) ئەو کەسەی بەخۆی خۆی کوشتوە (كَغَيْرِهِ) وەك موسوڵمانە مردووەکانیتر

بڕیاری بۆ دەدرێ (فِیالْغُسْلِ) لە شۆردنو (وَالصَّلاَةِ) لە نوێژ لە سەرکردنو کفنو ناشتندا، هەروەها گشت موسوڵمانێکیتری گوناهباریش نوێژی جەنازەی لە سەر دەکرێ ﴿عَنْ بُرَيْدَةَ وَجَابِرٍ رَضِىاللهُ عَنهُما: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى عَلَى الزَّانِي والزَّانِيَةِ﴾ رواهما البخاري ومسلم، پێغەمبەر ﷺ نوێژی جەنازەی لە سەر زیناکەر کرد.

ئینجا بزانە: لە حەدیسی(صحیح)دا هاتوە: ﴿پێغەمبەر ﷺ نوێژی لە سەر ئەو کەسە نەکرد: کە خۆی کوشتبو﴾. وەڵامەکەی ئەوەیە: بۆیێ نوێژی لە سەر نەکرد، تاکو خەڵك تەمبێ ببێو ئەو گوناهە نەکا، هەروەك لەزۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: سەحابە نوێژیان لە سەر کرد، هەروەك نوێژی لە سەر قەرزداریش نەکردو فەرمووی: خۆتان نوێژی لە سەر بکەن.

(وَلَوْ نَوَىالإِمَامُ صَلاَةَ غَائِبٍ) ئەگەر ئیمام نیەتی نوێژی لە سەر مردووێکی نادیار هێناو (وَالْمَأْمُومُ صَلاَةَ حَاضِرٍ) مەئموومەکەش نیەتی نوێژی لە سەر مردووێکی دیاربوو هێنا (أَوْ عَكْسَ) یان بە پێچەوانە، هەریەکە نیەتی مردووێکی هێنا (جَازَ) لە هەردوو مەسەلەدا دروستە، هەروەك نوێژی نیوەڕۆ لە پشت نوێژکەری عەسر دروست بوو.

﴿ مەسەلەکانی ناشتنی مردوو ﴾

(وَالدَّفْنُ) ناشتنی مردوو (فِيالْمَقْبَرَةِ) لە گۆڕستانی موسوڵماناندا (أَفْضَلُ) خێرترە لەوەی لە شوێنێکی بێگۆڕدا بنێشترێ، چونکە ﴿پێغەمبەرو ﷺ سەحابەکان مردووەکانیان لە گۆڕستانی (بَقِيع)دا دەناشتن﴾.

وَيُكْـــرَهُ الْمَبِيـــتُ بِهَـــا، وَيُنْـــدَبُ سَـــتْرُالْقَبْرِ بِثَـــوْبٍ وإِنْ كَـــانَ رَجُـــلاً، وَأَنْ يَقُولَ: بِسْمِ اللهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ. وَلاَ يُفْرَشُ تَحْتَهُ شَيْءٌ وَلاَ مِخَدَّةٌ،

بەڵام سوننەتە: شەهید لە شوێنی شەهیدبوونیدا بنێشترێ، هەروەك پێغەمبەرو ﷺ سەحابەکان وایان دەکرد ﴿عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه حَمَلْنَاالْقَتْلَى يَوْمَ أُحُدٍ لِنَدْفِنَهُمْ، فَجَاءَ مُنَادِي النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَدْفِنُواالْقَتْلَى فِي مَضَاجِعِهِمْ فَرَدَدْنَاهُمْ﴾ رواه أصحاب السنن بسندصحيح، لە غەزای(أُحُد) شەهیدەکانمان هەڵگرتن تاکو لە (مدینة)دا بیاننێشین، ئینجا بانگەوازکاریپێغەمبەر ﷺ هاتو گوتی: پێغەمبەر ﷺ فەرمانتان پێدەکا: شەهیدەکان لە شوێنیشەهیدبوونیاندا بنێشن. جا ئێمەش شەهیدەکانمان گەڕاندەوە بۆ (أُحد)و لەوێدا ناشتمان.

جا بزانە: بۆیێ پێغەمبەر ﷺ لە ماڵیخۆیدا نێشتراوە، چونکە پێغەمبەران عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمْ لە شوێنی وەفاتکردنیان دەنێشترێن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: دروست نیە موسوڵمان لە گۆڕستانی کافراندا بنێشترێ، بە پێچەوانەش دروست

نیه، دووباره بزانه: ئەگەر گۆڕستانە گشتیەکە هی(فاسق)و (أهل البدعة) بوو، یان نێماوی هەبو، یان شوبهە لە حەڕامیەدا هەبو، ئەو کاتە شوێنیتر خێرترن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراونەوە.

(وَيُكْرَهُ الْمَبِيتُ بِهَا) ناپەسندە بە تەنها–بە بێعوزر–لە گۆڕستاندا شەوێ بمێنێتەوە، نەوەك بترسێ، بەڵام ئەگەر کۆمەڵێك بن، ئەو کاتە ناپەسند نیە، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە.

(وَيُنْدَبُ) سوننەتە: (سَتْرُالْقَبْرِ بِثَوْبٍ) گۆڕەکە بە پارچە جلێك داپۆشرێ لەو حاڵەتەی مردووەکەی لە ناو دادەندرێ (وَإِنْ كَانَ رَجُلاً) هەرچەند مردووەکە نێرینەش بێ، نەوەك ئەندامێکی بەدەر بکەوێ، کەواتە: ئەو داپۆشینە بۆ مێیینە خێرترە، هەروەك لە سەر چاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَنْ يَقُولَ) ئەو کەسەی مردووەکە لە ناو گۆڕ دادەنێ، سوننەتە بڵێ: ﴿بِسْمِ اللهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللهِﷺ﴾ رواه أصحاب السنن بسند حسن، واتە: بە ناوی خواو لە سەر ڕێبازی پێغەمبەرﷺ دەتخەمەناو گۆڕ.

(وَلاَ يُفْرَشُ تَحْتَهُ شَيْءٌ) ناپەسندەو نابێ هیچ شتێك–لە ناو گۆڕدا– لە ژێر مردووەکە ڕابێخرێ (وَلاَ مِخَدَّةٌ) نابێو ناپەسندە سەرین لە ژێر سەری دابندرێ، چونکە ماڵ بە فیڕۆدانێکی بێسودە، کەوابو: بە ڕووتی ڕووی لە سەر کۆمەڵە خۆڵێك دادەندوێ، هەروەك ڕوونمان کردەوە.

وَيُكْرَهُ دَفْنُهُ فِي تَابُوتٍ إِلاَّ فِي أَرْضٍ نَدْيَةٍ أَوْ رِخْوَةٍ، وَيَجُوزُ الدَّفْنُ لَيْلاً وَوَقْتَ كَرَاهَةِالصَّلاَةِ مَا لَمْ يَتَحَرَّهُ، وَغَيْرُهُمَا أَفْضَلُ، وَيُكْرَهُ تَجْصِيصُ الْقَبْرِ وَالْبِنَاءُ وَالْكِتَابَةُ عَلَيْهِ، وَلَوْ بُنِيَ فِي مَقْبَرَةٍ مُسَبَّلَةٍ هُدِمَ،

(وَيُكْرَهُ دَفْنُهُ فِي تَابُوتٍ) ناپەسندە مردووەکە لە ناو سندوقدا بە سندوقەوە بنێشترێ (إِلاَّ) مەگەر عوزرێك هەبێ: وەك (فِي أَرْضٍ نَدْيَةٍ) لە خاکێکی نێماویدا (أَوْ رِخْوَةٍ) یان لە خاکێکی نەرمی بێهێزدا بنێشترێ، یان لاشەی مردووەکە ڕزیبێ، یان سوتابێ، بە بێسندوق چارەی نەکرێ، لەو حاڵەتانەدا ناپەسند نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَجُوزُ الدَّفْنُ لَيْلاً) دروستە: بە شەوێ مردوو بنێشترێ ﴿عَنْ جَابِرٍ: أَنَّ النَّبِيَّﷺ دَفَنَ الرَّجُلَ الَّذِي كَانَ يَرْفَعُ صَوْتَهُ بِالذِّكْرِ، لَيْلاً﴾رواه ابوداود بسندحسن، ئەو پیاوەی دەنگی بەرز دەکردەوە بە زیکرکردن، پێغەمبەرﷺ بە شەوێ ناشتی.

(وَوَقْتَ كَرَاهَةِ الصَّلاَةِ) هەروەها دروستە لەو کاتانەشدا مردوو بنێشترێ: کە نوێژی سوننەتیان تێدا قەدەغە بوو (إِذَا لَمْ يَتَحَرَّهُ) بەو مەرجەی بە قەسدی نەیخاتە ئەو کاتانە،

بەڵام ئەگەر بە قەسدی بیخاتە یەکێك لەو کاتانە، ناشتنەکە ناپەسندە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَغَيْرُهُمَا أفْضَلُ) کاتەکانیتری جگە لە شەو و ئەو کاتانەی نوێژی سوننەتیان تێدا قەدەغەیە، خێرترە بۆ مردوو ناشتن.

(وَيُكْرَهُ) ناپەسندە (تَجْصِيصُ الْقَبْرِ) گۆڕ بە گەچ، یان بە چەمەنتۆ مارنج بکرێ: لە ناوەوەی، یان لە دەرەوەی، هەروەك لە (بجيرمي)دا فەرموویەتی، بەڵام مارنج کردن بە قوڕ ناپەسند نیە (وَالْبِنَاءُ) ناپەسندە خانوو لە سەر گۆڕ دروست بکرێ، ئەگەر گۆڕەکە لە ملکی خۆیدابێ، بەڵام ئەگەر لە گۆڕستانی گشتیدابو، ئەو کاتە خانوو لە سەرکردن حەرامە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْكِتَابَةُ عَلَيْهِ) ناپەسندە نووسین لە سەر گۆڕ، هەرچەند تەنها ناوی خاوەنەکەش بێ، جیاوازی نیە نووسینەکە: لە سەر گۆڕو کێلەکانی بێ، یان لە سەر شتێکیتر بێ: کە لە لای گۆڕەکە دانرابێ ﴿عَنْ جَابِرٍ﷛: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يُجَصَّصَ الْقَبْرُ وَأَنْ يُقْعَدَ عَلَيْهِ وَأَنْ يُبْنَى عَلَيْهِ﴾ رواه مسلم زاد الترمذي: ﴿وَأَنْ يُكْتَبَ عَلَيْهِ﴾ پێغەمبەر ﷺ قەدەغەی کردوە: گۆڕ بە گەچ مارنج بکرێو لە سەری دانیشێو خانووی لە سەر بکرێو لە سەری بنووسرێ.

(وَلَوْ بُنِيَ) ئەگەر خانوو لە سەر گۆڕ دروست کرا (فِي مَقْبَرَةٍ مُسَبَّلَةٍ) لە گۆڕستانی خێرات، واتە: گشتیدا (هُدِمَ) واجبە خانووەکە بڕوخێندرێ؟ چونکە حەرامەو شوێنی گۆڕیتر دەگرێو بەرتەسکی دەکا، کەواتە: بەرزکردنەوەی گۆڕ بە بەردی گەورە: لە هەر چوار لایەوە، یان دروستکردنی حەوشێك، یان پەرژینێك لە دەرەوەی گۆڕ، هەمان بڕیاری خانووی بۆ دەدرێ، هەروەك لە(تحفة)دا ڕوونی کردۆتەوە.

وَيُنْدَبُ أَنْ يُرَشَّ الْقَبْرُ بِمَاءٍ، وَيُوضَعَ عَلَيْهِ حَصىً، وَعِنْدَ رَأْسِهِ حَجَرٌ أَوْ خَشَبَةٌ، وَجَمْعُ الأَقَارِبِ فِي مَوْضِعٍ، وَزِيَارَةُ الْقُبُورِ لِلرِّجَالِ، وَتُكْرَهُ لِلنِّسَاءِ وَقِيلَ تَحْرُمُ وَقِيلَ تُبَاحُ،

(وَيُنْدَبُ) سوننەتە: (أَنْ يُرَشَّ الْقَبْرُ بِمَاءٍ) لە دوای ناشتن گۆڕەکە ئاوی بە سەردا بکرێ، تاکو خۆڵەکەی بڵاو نەبێو ئاسەواری بمێنێ (وَيُوضَعَ عَلَيْهِ حَصىً) سوننەتە: ووردە بەرد لە سەر گۆڕەکە دابندرێن ﴿عَنْ جَابِرٍ﷛: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَشَّ عَلَى قَبْرِ ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ الْمَاءَ﴾. هەم ﴿وَأَنَّهُ ﷺ وَضَعَ عَلَيْهِ حَصْبَاءَ﴾رواهما الشافعي وابوداود مرسلاً، پێغەمبەر ﷺ ئاوی ڕشاندە سەر گۆڕی (ابراهیم)ی کوڕی خۆی، هەم ووردە بەردی لە سەر دانا.

(وَعِنْدَ رَأْسِهِ حَجَرٌ) سوننەتە: لە لای سەری مردووەکەش –لە دوای ناشتن– کێلێکی بەرد دابندرێ (أَوْ خَشَبَةٌ) یان دار، لە فەرموودەیەکی بێهێزدا سوننەتە: کێلێکیتریش لە لای پێیەکانی دابندرێ ﴿عَنِ الْمُطَّلِبِ بِنِ أَبِوَدَاعَةَ﷛: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ –لَمَّا دُفِنَ عُثْمَانُ بِن مَظْعُونٍ– وَضَعَ حَجَراً عِندَ رَأْسِهِ، وَقَالَ: أَتَعَلَّمُ بِهَا قَبْرَ أَخِي وَأَدْفِنُ إِلَيْهِ مَنْ مَاتَ مِنْ أَهْلِي﴾ رواه ابوداود بسند صالح، کە (عثمان)ی براشیریەکەی پێغەمبەر ﷺ نێشترا، پێغەمبەر ﷺ کێلێکی بەردی

له لای سەری داناو فەرمووی: گۆڕی برایەکەمم پێ دەناسمەوەو خزمەکانی خۆشم لە لای ئەو دەنێشم. (وَجَمْعُ الأَقَارِبِ فِيمَوْضِعٍ) سوننەتە: خزمەکان لە یەك شوێن لە گۆڕستاندا بنێشترێن، بە بەڵگەی حەدیسەکەی تازە، چونکە بۆ سەرلێدانیش ئاسانتردەبێو مردووەکانیش دڵخۆشتر دەبن.

﴿ زیارەتی گۆڕستان ﴾

(وَزِيَارَةُالْقُبُورِ لِلرِّجَالِ) سەردانی گۆڕەکان=گۆڕستانی موسوڵمان سوننەتە: بۆ پیاوان، بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام، واتە: لە سەرەتای ئیسلامدا زیارەتی گۆڕەکان قەدەغە بوو، بەڵام (نَسْخ) کراوەو پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيارَةِالْقُبُورِ، فَزُورُوهَا فَإِنَّهَا تُذَكِّرُالآخِرَةَ﴾رواه مسلم وأصحاب السنن، لەمەوپێش زیارەتی گۆڕەکان لە ئێوەم قەدەغە کردبو، بەڵام لە مەو دوا زیارەتی گۆڕەکان بکەن، چونکە قیامەتتان بە بیر دێنێتەوە.

(وَتُكْرَهُ لِلنِّسَاءِ) زیارەتیگۆڕ ناپەسندە بۆ ئافرەتان (وَقِيلَ تَحْرُمُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: زیارەتیگۆڕ حەرامە: بۆ ئافرەتان، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَعَنَ اللهُ زَائِرَاتِ الْقُبُورِ وَالْمُتَّخِذِينَ عَلَيْهَا الْمَساجِدَ والسُّرُجَ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، لەعنەتی خوا لەو ئافرەتانە بێ: کە زیارەتی گۆڕەکان دەکەن، لەعنەت لەو کەسانە بێ : کە مزگەوت لە سەر گۆڕ دروست دەکەنو چرا لە سەر گۆڕ دادەگیرسێنن. بەڵام فەرموودەی بەهێز وەڵامی داوەتەوە: ئەو لەعنەتە بۆ ئەو ئافرەتانەیە: کە لە سەر گۆڕ دەگریێنو ماتەمینی نوێ دەکەنەوە. هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَقِيلَ تُبَاحُ) لە فەرموودەیەکیتری بێهێزدا: حەڵاڵە، واتە: ناپەسندیش نیە، بەو مەرجەی هیچ بێشەرعیەك ڕوونەداو نەگرییێن.

وَيُسَلِّمُ الزَّائِرُ وَيَقْرَأُ وَيَدْعُو،

ئینجا بزانە: سەردانی گۆڕ لە گشت کاتێکدا سوننەتە، بە تایبەتیش لە عەسری پێنج شەممەوە تا ڕۆژی شەممە، هەروەهاش سەردانی گۆڕی دایكو باوكو خزمو دۆستەکانی زیاتر خێرترە، هەروەك لە حاشیەکانی(الشبراملسي)و(البجيرمي)و(الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە. ئنجا (وَيُسَلِّمُ الزَّائِرُ) سوننەتە: زیارەتکەرەکە یەکەمجار سەلام لە تێکڕای گۆڕستانەکە بکاو بڵێ: ﴿اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ دَارَقَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَاللهُ بِكُمْ لاَحِقُونَ﴾ رواه احمد ومسلم، وللترمذي: ﴿يَغْفِرُاللهُ لَنَا وَلَكُمْ أَنْتُمْ سَلَفُنَا وَنَحْنُ بِالأَثَرِ﴾.

ئینجا پشت لە قیبلەو ڕوو لە مردووەکەی بکاو بە هەمان ووشەکانیڕابردوو سەلامی لێبکا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَامِنْ عَبْدٍ يَمُرُّ بِقَبْرِ رَجُلٍ كَانَ يَعْرِفُهُ فِالدُّنْيَا فَيُسَلِّمُ عَلَيْهِ إِلاَّ عَرَفَهُ وَرَدَّ عَلَيْهِ السَّلاَمَ﴾رواه ابن عبدالبر فيالتمهيد والاستذكار باسناد صحيح، هەر کەسێك بە لای گۆڕی پیاوێکدا بڕوا—کە لە دونیادا دەیناسی— سەلامی لێبکا، مردووەکە دەیناسێتەوەو وەڵامی سەلامەکەی دەداتەوە.

(وَيَقْرَأُ) ئینجا لەدوای سەلام، سوننەتە: زیارەتكەرەكە –بە گوێرەی توانین– هەندێك قورئان لە سەر گۆڕەكان بخوێنێ، ئینجا لە دوای قورئان خوێندن، ڕوو لە قیبلە دەكاو (وَيَدْعُو) دوعا بۆ مردووەكەی دەكا، هەروەها بۆ مردووەكانیتریش دوعا بكا.

ئینجا بزانە: دەست پێداهێنانی گۆڕو دیوارەكانیو قەفەسەكەیو باوەش لێوەرهێنانیانو ماچ كردنیانو لە دەورە سوڕان، گشتی (بدعة)یەكی ناپەسندو ناشیرنن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ خێركردن و قورئان خوێندن بۆ مردوو ﴾

یەكەم: بە (اجماع)ی زانایانی ئیسلام خێركردنو دوعاكردن بۆ مردووان سودی هەیەو دەیانگاتێ، جیاوازی نیە: خزم بۆیان بكا، یان بێگانە، هەروەك لە باسی وەسێتدا بە درێژی ڕوونی دەكەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعالَى ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا: أَنَّ رَجُلاً أَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: يَارَسُولَ اللهِ إِنَّ أُمِّي أُفْتُلِتَتْ نَفْسُها وَلَمْ تُوصِ وَأَظُنُّهَا لَوْ تَكَلَّمَتْ تَصَدَّقَتْ، أَفَلَهَا أَجْرٌ إنْ تَصَدَّقْتُ عَنْها؟ قَالَ: نَعَمْ﴾ رواه الشيخان، پیاوێك بە پێغەمبەری ﷺ گوت: دایكم كتوپڕ مردو وەسێتیشی نەكردوە، وا تێدەگەم ئەگەر ماوەی قسەكردنی هەبوایە خێری دەكرد، ئایا خێری بۆ دەبێ ئەگەر من خێری بۆ بكەم؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەڵێ. واتە خێرەكەی دەگاتێ.

دووەم: لە فەرموودەیەكی زانایانی مەزهەبی (شافعی)و لە هەرسێك مەزهەبەكەیتردا: خێری قورئان خوێندن دەگاتە مردوو، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكان لە باسی وەسێتدا ڕوون كراوەتەوە.

وَيَحْرُمُ نَقْلُ الْمَيِّتِ إِلَى بَلَدٍآخَرَ، وَقِيلَ يُكْرَهُ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ بِقُرْبِ مَكَّةَ أَوِالْمَدِينَةِ أَوْ بَيْتِ الْمَقْدِسِ نَصَّ عَلَيْهِ، وَنَبْشُهُ بَعْدَ دَفْنِهِ للنَّقْلِ وَغَيْرِهِ حَرَامٌ إِلاَّ لِضَرُورَةٍ: بِأَنْ دُفِنَ بِلاَ غُسْلٍ

هەروەها ئیمام (أحمد بن حنبل) دەفەرموێ: هەر كاتێك چونە گۆڕستان، سوورەتی (فاتيحة)و (قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ)و هەردوو (قُلْ أَعُوذُ)ەكان بخوێننو خێرەكەش بدەنە مردووەكان، چونكە خێرەكە دەیانگاتێ، هەروەك لە (تَذْكِرَةُالْقُرْطُبِي)و (إرشادالعباد)و (هدايةالمرتاب)دا گێڕاویەتیانەوە.

كەواتە: بە خوێندنی ئەو چوار سورەتانە، یان تەنها یەكێكیان، سوننەتەكە بەجێدێ، چونكە لە كاتی خوێندنی قورئاندا ڕەحمەتیخوا دێتە خوارەوە، هەروەك پێغەمبەر ﷺ لە حەدیسەكەی سوورەتی(الكهف)دا دەفەرموێ: ﴿تِلْكَ السَّكِينَةُ تَنَزَّلَتْ بِالْقُرْآنِ﴾ رواه الشيخان، ئەوە ڕەحمەتی خوایە دڵفراوانی تێدایەو بە هۆی خوێندنی قورئان دێتە خوارەوە.

﴿ گوازتنەوەی مردوو و هەڵكەندنەوەی گۆڕ ﴾

(وَيَحْرُمُ) حەرامە: (نَقْلُ الْمَيِّتِ) گوازتنەوەی مردوو، پێش ناشتنی لە شوێنی مردنی (إِلَى بَلَدٍ آخَرَ) بۆ شوێنێکیتر، هەرچەند مردووەکەش تێك نەچێو نەگۆڕێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يُكْرَهُ) ناپەسندە بگوازرێتەوە (إِلاَّ أَنْ يَكُونَ بِقُرْبِ مَكَّةَ) مەگەر مردووەکە لە نزیك (مكة)ی پیرۆز بێ (أَوِالْمَدِينَةِ) یان لە نزیك (مدینة)ی پێغەمبەرﷺ (أَوْ بَيْتِ الْمَقْدِسِ) یان لە نزیك (بیت المقدس) بێ، ئەو کاتە سوننەتە: بگوازرێتەوە بۆ یەکێك لەو سێیانە (نَصَّ عَلَيْهِ) ئیمامی شافیعی وەهای فەرمووە، چونکە ئەو سێ جێگایانە ڕێزی تایبەتییان هەیە.

کەوابو: ئەگەر مردووەکە وەسێتی کرد: بگوازرێتەوە بۆ یەکێك لەو سێیانە، واجبە: وەسێتەکەی جێبەجێ بکرێ، بەو مەرجەی لاشەکەی نەگۆڕێو بۆن نەبێ، هەروەك لە (نهاية)و(مغنى)دا فەرموویانە.

بەڵام ئەگەر بۆ شوێنێکیتر –جگە لەو سێیانە– وەسێتی کرد: بگوازرێتەوە، دروست نیە وەسێتەکەی جێبەجێ بکرێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لە هەر حاڵەتێکدا گوازتنەوەی مردووەکە دروست بێ، واجبە: لە پێش گوازتنەوەدا بشۆرێو کفن بکرێو نوێژی لە سەر بکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَنَبْشُهُ) هەڵکەندنەوەی گۆڕ (بَعْدَ دَفْنِهِ) لە دوای ناشتنی مردووەکە (لِلنَّقْلِ) بۆ گوازتنەوەی مردووەکە بۆ شوێنێکیتر (وَغَيْرِهِ) هەروەها لە بەر هۆیەکیتری ناشەرعیش (حَرَامٌ) گشتی حەرامە، چونکە سوکایەتیکردنە بە مردووەکە (إِلاَّ لِضَرُورَةٍ) تەنها لە بەر ناچاری نەبێ، ئەو کاتە دروستە (بِأَنْ دُفِنَ بِلاَ غُسْلٍ) وەك بە بێغوسل نێشترابێ، واتە: نەشۆرابێو تەیەممومیش نەکرابێ بە تەیەممومێکیدروستبوو، ئەو کاتە واجبە: مردووەکە بهێندرێتە دەرەوەو بشۆرێو نوێژی جەنازەی لە سەر بکرێ، بەو مەرجەی لاشەی تێك نەچوبێو بۆن نەبوبێ، ئەگینا: واجب نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

أَوْ فِي أَرْضٍ أَوْ ثَوْبٍ مَغْصُوبَيْنِ أَوْ وَقَعَ فِيهِ مَالٌ

(أَوْ فِي أَرْضٍ أَوْ ثَوْبٍ مَغْصُوبَيْنِ) یان لە خاکێکی داگیرکراودا نێشترابێ، یان بەکفنێکی داگیرکراو، یان دزراو کفن کرابێ، لەو حاڵەتانەشدا واجبە: مردووەکە بهێندرێتە دەرەوە، هەر چەند لاشەکەشی تێك چوبێو بۆن بوبێ، تاکو مافەکە بدرێتەوە خاوەن ماف، جا ئەگەر خاوەن مافەکە چاوپۆشیی کردو گەردەنی ئازاد کرد، یان بە تۆڵە وەرگرتن ڕازی بوو، ئەو کاتە حەرامە: بهێندرێتە دەرەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(أَوْ وَقَعَ فِيهِ مَالٌ) یان گۆڕەکە ماڵێکی بکەوێتە ناو: جا پارە بێ، یان شتێکیتر، ئەو کاتە –ئەگەر خاوەن ماڵەکە داوا بکا– واجبە: گۆڕەکە هەڵبکەندرێو ماڵەکە بهێندرێتە دەرەوە، هەروەها ئەگەر مردووەکە لە کاتی

زیندووەتیدا پارە، یان زێڕی کەسێکی‌تری قووتدابێ‌و خاوەنەکەشی داوای بکا، واجبە: بهێندرێتە دەرەوەو، وورگی هەڵبدڕێ‌و ماڵەکەی لێ‌دەربهێنن‌و بیدەنەوە خاوەن ماف، بەڵام ئەگەر پارەکە، یان زێڕەکە، یان هەر ماڵێکی‌تری خۆی بە زیندووەتی قووتدابێ، ئەو کاتە دروست نیە: نە بهێندرێتە دەرەوەو نە وورگیشی هەڵبدڕێ بۆ دەرهێنانی ماڵەکەی، هەروەك لە سەرچاوەماندا فەرموویانە، واتە: تا مردووەکە بە تەواوی دەڕزێ، ئەو کاتە دروستە: ماڵەکە لە گۆڕەکە دەربهێنن، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ئاگاداری﴾ یەکەم: لەو مەسەلەیە بۆمان ڕوون بۆوە: کە دروست نیە لاشەی مردووی موسوڵمان، یان ئەندامێکی لەت بکرێ تاکو وانەی پزیشکیی لە سەر بخوێندرێ، یان بۆ ئەوەی پلاتین‌و ئەو جۆرە شتە بە نرخانە لە لاشەی مردووەکە دەربهێندرێن، چونکە لەتکردنی لاشەی مردوو بە بێ‌حەقێکی شەرعی حەرامە، لە (المجموع)دا بەڵگەی بەوە هێناوەتەوە: کە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿كَسْرُ عَظْمِ الْمَيِّتِ كَكَسْرِهِ حَيّاً﴾رواه ابوداود بسندصالح، شکاندنی ئێسقانی‌مردوو، وەکو شکاندنی ئێسقانەکەیەتی بە زیندووەتی. واتە: حەڕامە. ئینجا بزانە: دروستە دەرهێنانی ددانی زێڕ لە دەمی مردوو، چونکە ئەو لە تکردن‌و ئازاردانەی تێدانیە، وَاللهُ أَعْلَم.

دووەم: هەر کاتێك ئافرەتێك مردو کۆرپەیەکی‌زیندووی لە زگی‌دا بوو، ئەوە دوو حاڵەتی هەنە: **حاڵەتی‌یەکەم**: ئەگەر ژینی کۆرپەکەی ڕەچاو دەکرا: وەك تەمەنی شەش مانگ‌و بە سەرەوەتر بێ، ئەو کاتە واجبە: زگی ئافرەتەکە هەڵبدڕن‌و کۆرپەکەی لێ‌دەربێنن، چونکە ڕزگارکردنی ئادەمیزادی بێ‌گوناه لە مردن واجبە، خوای‌گەورە دەفەرموێ:

أَوْ دُفِنَ لِغَيْرِ الْقِبْلَةِ لاَ لِلتَّكْفِينِ فِالأَصَحِّ، وَيُسَنُّ أَنْ يَقِفَ جَمَاعَةٌ بَعْدَ دَفْنِهِ عِنْدَ قَبْرِهِ سَاعَةً يَسْأَلُونَ لَهُ:

﴿وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا﴾ هەر کەسێك ئادەمیزادێك لە مردن ڕزگار بکا، خێری وەك هەموو خەڵکی ڕزگار کردبێ وایە.

حاڵەتی‌دووەم: ئەگەر ژینی کۆرپەکەی ڕەچاو نەدەکرا: وەك تەمەنی لە شەش مانگ کەمتر بێ، ئەو کاتە دروست نیە: زگی ئافرەتەکە هەڵبدڕێ‌و کۆرپەکەی بهێندرێتە دەرەوە، چونکە سوکایەتی‌کردنێکی بێ‌سوودە بە مردووەکە، هەروەها دروستیش نیە: ئافرەتەکە بنێشترێ تا کۆرپەکەی لە ناو زگی‌دا بەخۆی لە جولە دەکەوێ‌و دەمرێ، واتە: نابێ بە هیچ هۆیەك کۆرپەکەی بمرێندرێ، چونکە بە هیچ شێوەیەك کوشتنی ئادەمیزادی بێ‌گوناه دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەومەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە.

(أَوْ دُفِنَ لِغَيْرِ الْقِبْلَةِ) یان مردووەکە بەرەولایەکی‌تری–جگە لە قیبلە– نێشترابێ، ئەو کاتەش

واجبه: گۆڕەکە هەڵبکەندرێ‌و مردووەکە ڕوو لەقیبلە بکرێ، بەو مەرجەی تێك نەچوبێ، ئەگینا: واجب نیە، هەروەك لە باسی ناشتندا ڕوونمان کردەوە.

(لاَ لِلتَّكْفِينِ) بەلاّم بۆ کفن کردن ناهێندرێتە دەرەوە، واتە: ئەگەر بە کفننەکراوی نێشترابێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە مەبەست لە کفن کردن داپۆشینی مردووەکەیە، وا ئێستاش بە هۆی ژێرخاککردن داپۆشراوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر گۆڕەکە لافاوی دەگەیشتێ، یان نێماوی لێ‌پەیدا بوو، یان هەر هۆیەکی‌تری شەرعی هەبێ، دروستە: مردووەکە دەربهێندرێ‌و لە گۆڕێکی‌تردا بنێشترێ، هەروەك لە سەر چاوەکاندا فەرموویانە ﴿عَنْ جابِرِ بِن عَبْدِاللهِ رضي الله عنهما: دُفِنَ مَعَ أَبِي رَجُلٌ آخَرُ فِي قَبْرٍ، ثُمَّ لَمْ تَطِبْ نَفْسِي أَنْ أَتْرُكَهُ مَعَ الآخَرِ، فَاسْتَخْرَجْتُهُ بَعْدَ سِتَّةِأَشْهُرٍ فَإِذَا هُوَ كَيَوْمِ وَضَعْتُهُ هَيْئَةً غَيْرَ أُذُنِهِ﴾ رواه البخاري، وفي رواية له: ﴿فَجَعَلْتُهُ فِي قَبْرٍ عَلَىحِدَةٍ﴾. لە یەك گۆڕدا پیاوێك لەگەڵ (عبدالله)ی باوکم نێشترا—واتە: لە شەهیدەکانی(أُحد)— منیش دڵم بەوە خۆش نەبو ئەوها واز لە باوکم بێنم، ئینجا لە دوای شەش مانگ باوکمم لە گۆڕەکە دەرهێناو بە تەنهایی لە گۆڕێکی‌تردا ناشتمەوە، لاشەی باوکم هەروەك ئەو ڕۆژەی ناشتبوم ساغ بوو، جگە لە گوێ یەکی نەبێ.

ئینجا بزانە: ئەو حەدیسەش بەڵگەیە: کە لاشەی شەهیدان نارزێ، هەروەك لە (تَذْكِرَةالقُرْطُبِي)دا ڕوون کراوەتەوە، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ باسی (تَلْقِين)ی مردوو ﴾

(وَيُسَنُّ) سوننەتە: (أَنْ يَقِفَ جَمَاعَةٌ) کۆمەڵێك بمێننەوە (بَعْدَ دَفْنِهِ) لە دوای ناشتنی مردووەکە (عِنْدَ قَبْرِهِ) لە لای گۆڕەکەی (سَاعَةً) سەعاتێك، واتە: ماوەیەك (يَسْأَلُونَ لَهُ التَّثْبِيتَ، وَلِجِيرَانَ أَهْلِهِ تَهْيِئَةُ طَعَامٍ

التَّثْبِيتَ) بۆ مردووەکە لە خوا بپاڕێنەوە: تاکو وەلاّمی پرسیارەکانی ناو قەبر بداتەوە، واتە: بڵێن: خوایە لە گوناهەکانی خۆش ببە، خوایە وەلاّمی ڕاست بێنە سەر زوبانی، خوایە وەلاّمەکانی پێ بڵێ ﴿عَنْ عُثْمَانَ رضي الله عنه: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا فَرَغَ مِنْ دَفْنِ الْمَيِّتِ وَقَفَ عَلَيْهِ فَقَالَ: إِسْتَغْفِرُوا لأَخِيكُمْ وَاسْئَلُوا لَهُ التَّثْبِيتَ فَإِنَّهُ الآنَ يُسْأَلُ﴾ رواه ابوداود وغيره بإسناد جيد، کە پێغەمبەر ﷺ لە ناشتنی مردوو تەواو دەبو، لە سەر گۆڕەکەی ڕادەوەستاو دەیفەرموو: تکای لێخۆشبوونی گوناه بۆ براتان بکەن‌و لە خوا بپاڕێنەوە: وەلاّمی ڕاست بهێنێتە سەر زوبانی، چونکە ئێستا پرسیاری لێ‌دەکرێ.

هەروەها سوننەتە: نەختێك قورئانیش لە لای گۆڕەکەی بخوێنن، ئیمامی (شافعی) دەفەرموێ: (ئەگەر هەموو قورئان لە لای گۆڕەکەی ختم بکەن جوانەو خێرترە). هەروەك لە (المجموع)و(الاذكار)دا گێڕاویەتیەوە.

هــەم ﴿وَعَنْ ابنِ عُمَرَ رَضِيَاللهُ عَنْهُما: أَنَّهُ إسْتَحَبَّ أنْ يُقْرَأَ عَلَىالْقَبْرِ بَعْدَ الدَّفْنِ أَوَّلُ سُورَةِالْبَقَرَةِ وَخاتِمَتُهَا﴾ رواه البيهقي بإسناد حسن، (ابن عمر) بە خێری دەزانی: سەرەتای سـوورەتی (البقرة)و کۆتاییەکەی-لە دوای ناشتنی مردووەکە- لە سەر گۆڕەکەی بخوێندرێ.

ئینجا بزانە: هەر مردوویێك بالغو عاقڵ بوبێ، سوننەتە: لە دوای ناشتن (تَلْقِين) بدرێ، واتە: بەڵام ئەگەر منداڵێك بمرێ، یان یەکێك لە منداڵیەوە شێت بوبێو بە شێتی بمرێ، سوننەت نیە (تَلْقِين) بدرێ.

ئینجا هەر چەند حەدیسەکەی (تَلْقِين) بـێهێزە، بـەڵام لـە چـەند حەدیسـێکی(صـحیح)دا (شاهد)ی هەیە: وەك حەدیسەکەی (عثمان)یڕابردوو، جگە لەوەش حەدیسی بـێهێز بـۆ کردەوەی چاك ڕەفتاری پـێدەکرێ، لـە سەرچـاوەکاندا ئـەوها مەسـەلەی (تَلْقِـين) ڕوون کراوەتـەوەو لـە (المجمـوع)و (مغنـی)دا فەرموویانـە: یـەکێك لـە لای سـەری مردووەکـە دادەنیشێ، واتە: ڕوو لە ڕووی مردووەکە دەکاو دەڵـێ: (يَا عَبْدَاللهِ ابْنَ أَمَةِاللهِ أُذْكُرِ الْعَهْدَ الَّذِى خَرَجْتَ عَلَيْهِ مِنَ الدُّنيا: شَهَادَةَ أَنْ لآإِلَهَ إلاَّاللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَأَنَّ النَّارَ حَقٌّ وَأَنَّ الْبَعْثَ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لاَرَيْبَ فِيها وَأَنَّ اللهَ يَبْعَثُ مَنْ فِىالْقُبُورِ، وَأَنَّكَ رَضِيتَ بِاللهِ رَبّاً وَبِالإِسْلاَمِ دِيناً وَبِمُحَمَّدٍﷺ نَبِيّاً وَبِالْقُرْآنِ إِمَاماً وَبِالْكَعْبَةِ قِبْلَةً وَبِالْمُؤْمِنِينَ إِخْواناً، رَبِيَّ اللهُ لاَإِلَهَ إِلاَّ هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ).

﴿ خواردەمەنیی تازیە ﴾

(وَلِجِيرانِ أَهْلِه) بۆ دراوسێیەکانی کەسوکاری مردووەکەو هـەم بـۆ خزمـە دوورەکانیشـی سـوننەتە: (تَهْيِئَـةُ طَعَـامٍ) خواردەمـەنی دروسـت بکـەن بـۆ کـەسوکاری مردووەکـە، يُشْبِعُهُمْ يَوْمَهُمْ وَلَيْلَتَهُمْ، وَيُلَحُّ عَلَيْهِمْ فِىالأَكْلِ، وَيَحْرُمُ تَهْيِئَتُهُ لِلنّائِحَاتِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

بە ئەندازەیەکی وەها: (يُشْبِعُهُمْ يَوْمَهُمْ وَلَيْلَتَهُمْ) خواردنەکە لە ڕۆژێكو شەوێکی ماتەمینیدا تێریان بکا، واتە: لە مردنیەوە ڕۆژو شەوەکە دەست پێدەکا.

(وَيُلَحُّ عَلَيْهِمْ فِىالأَكْلِ) زۆر داوایان لـێدەکرێ: تاکو خواردەنەکە بخۆن، نەوەك شەرم بکەن ﴿عَنْ عَبْدِاللهِ بِن جَعْفَرَ رَضِيَاللهُ عَنْهُما: لَمَّا جَاءَ نَعْيُ جَعْفَرَ قَالَ النَّبِيُّﷺ: إصْنَعُوا لآلِ جَعْفَرَ طَعَاماً فَإِنَّهُ قَدْ جَاءَهُمْ مَايَشْغُلُهُمْ﴾ رواه الترمذي وابوداود بسندصحيح، کـە هـەواڵی شـەهیدبوونی (جعفر) گەیشتە (مدینة)، پێغەمبەرﷺ فـەرمووی: خواردەمەنیـەك بـۆ مـاڵو منداڵـەکانی (جعفر) دروست بکەن، چونکە ڕووداوێکـی وەهایـان تـووش بـووە: مـاوەی دروسـتکردنی خواردنیان نیە.

ئینجا بزانە: سوننەتە دەست بە سەری یەتیمەکاندا بێنێو ڕێزیان لـێبنێ، هەروەها لە دوای تەواوبوونی سێ ڕۆژەکەیتازیە، کوڵوخاوێنی بۆ تازیەدارەکان بکرێو سەری نێرینـەکانیان

بتاشرێ، به بەڵگەی حەدیسەکەی منداڵەکانی(جعفر): که له پاشکۆی دەستنوێژدا ڕوونمان کردەوە (وَيَحْرُمُ تَهْيِئَتُهُ) حەرامە: دروستکردنی خواردەمەنی (لِلنَّائِحَاتِ) بۆ ئەو ئافرەتانەی گریەو شین دەگێڕن، چونکە یارمەتیدانە لە سەر تاوانباری (وَاللَّهُ أَعْلَم).

ئینجا بزانە: (بدعة)یەکی ناپەسندە: کەس‌وکاری مردووەکە خواردن دروست بکەن، تاکو خەڵکی کۆ بکەنەوە بۆ خواردنی، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەوابو: ئامادەبوونیش بۆ ئەو خواردنە هەر ناپەسندە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی ﴿عَنْ جَرِيرِ بنِ عَبْدِاللهِ رضي الله عنه: كُنَّا نَعُدُّ الإِجْتِمَاعَ إِلَى أَهْلِ الْمَيِّتِ وَصَنْعَهُمُ الطَّعَامَ مِنَ النِّيَاحَةِ﴾رواه احمد وابن ماجه بإسناد صحيح، ئێمە کۆبوونەوەمان لە لای کەس‌وکاری مردووەکەو دروستکردنی خواردەمەنی ئەوانمان بە گریەوزاری دادەنا. واتە: لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ.

ئینجا بزانە: ئەو ناپەسندیە لە کاتێکدایە: کە خواردنەکە بە ماڵێکی وەها دروست نەکرابێ: کە بەشی شێتو یەتیمی تێدا بێ، ئەگینا: حەرامە، کەوابو: چارەی ئەو مەسەلەیە ئەمەیە: دراوسێو خزمە دوورەکانی مردووەکە خواردەمەنی دروست بکەنو بیبەخشنە ژنو منداڵو خزمە نزیکەکانی مردووەکە، جا ئەگەر ئەوان بیدەنە مێوانەکانی تازیە ناپەسند نیە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

ئەوەش وا دەگەیەنێ: ئەگەر خەڵکی گەڕەکەکە، یان دێیەکە بە خۆشی خۆیان خواردن بدەنە مێوانەکانی تازیە، ئەویش ناپەسند نیە، چونکە دانیشتن بۆ تازیە–کە ناپەسندە– مەسەلەیەکە، نان دانیش مەسەلەیەکیترە، وَاللهُ أَعْلَم.

....

ئینجا بزانە: چلە، واتە: بیرەوەریو تازیە نوێکردنەوە لە دوای چل ڕۆژ، (بدعة)یەکی ناشیرنە، هەروەك لە (بجيرمي)دا فەرموویەتی.

﴿ پاشکۆ: دەربارەی سەردانی نەخۆش ﴾

سوننەتە: سەردانی نەخۆشی موسوڵمان بکا، جا نەخۆشەکە: خزم بێ، یان نا، دۆست بێ، یان نا، بیناسێ، یان نا، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا عَادَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ لَمْ يَزَلْ فِي خُرْفَةِ الْجَنَّةِ﴾ رواه مسلم والترمذي واللفظ له، هەر کاتێك موسڵمان سەردانی نەخۆشێکی موسڵمان بکا، تا دەگەڕێتەوە هەر لە میوە چنینی بەهەشتدا دەبێ.

هەروەها سەردانی نەخۆشی (أهل الذمة)=جولەکەو گاوریش سوننەتە، ئەگەر خزم بێ، یان دراوسێ بێ، یان چاوەڕوانی ئیسلامبوونی لێبکرێ، ئەگەر نا: سەردانەکە سوننەت نیە، بەڵکو دروستە ﴿عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه: كَانَ غُلاَمٌ يَهُودِيٌّ يَخْدُمُ النَّبِيَّ ﷺ فَمَرِضَ، فَعَادَهُ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ لَهُ: أَسْلِمْ. فَأَسْلَمَ﴾ رواه البخاري،

کوڕێکی‌جولەکە خزمەتی پێغەمبەریﷺ دەکرد، ئینجا نەخۆش کەوت و پێغەمبەرﷺ سەردانی کردو فەرمووی: ببە موسڵمان. ئەویش موسڵمان بوو.

ئینجا بزانە: سوننەت نیە سەردانی نەخۆشی ستەمکارو بیدعەچی بکا، ئەگەر تۆبەیان لێ ڕەچاو نەکرێ، هەروەها ئەگەر نەخۆشەکە بە هۆی سەردان تووشی ئازارو ناخۆشی دەبو، ئەو کاتە سەردانی ناپەسندە، هەروەها سوننەتە: سەردانەکە جار جارە بێ، مەگەر خزم، یان دۆستی نەخۆشەکە بێ و نەخۆشەکە دڵی پێی خۆش ببێ، ئەو کاتە گشت ڕۆژێك سوننەتە، هەروەها ناپەسندە: زۆر لە لای نەخۆشەکە بمێنێتەوە، مەگەر نەخۆشەکە داوای مانەوەی لێبکا، ئەو کاتە سوننەتە بمێنێتەوە.

هەروەها سوننەتە: دڵی نەخۆشەکە خۆش بکاو بڵێ: ﴿لاَبَأْسَ طَهُورٌ إِنْ شَاءَاللَّهُ﴾ رواه البخاري، هیچ نیە إن شاءَ الله ئەم نەخۆشیە پاککەرەوەی گوناهەکانتە. هەروەها دوعای شیفای بۆ بکاو حەفت جار بڵێ: ﴿أَسْأَلُ اللهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيَكَ﴾ رواه أصحاب السنن بسند حسن، لە خوای‌گەورەی خاوەنی عەرشی‌گەورە دەپاڕێمەوە شیفات بداتێ. جا ئەو دوعا بۆکردنە لە حاڵەتێکدایە: کە نەخۆشەکە ژیانی موسڵمانانی نەبێ، ئەگینا: نابێ دوعای بۆ بکا، بەڵکو دوور نیە سوننەت بێ: دوعای مردنی لێبکا.

ئینجا بزانە: ناپەسند نیە نەخۆشەکە ناڵە ناڵ بکا، بەلام وا سوننەتە: زیکری‌خوا بکاو قورئان بخوێنێ‌و دوعا بۆ خۆی بکا ﴿عَنْ عَائِشَةَرَضِىالله عَنها: كَانَ النَّبِيُّﷺ إِذَا اِشْتَكَى يَقْرَأُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوِّذاتِ وَيَنْفُثُ﴾رواه الشيخان، کە پێغەمبەرﷺ نەخۆش دەبو، (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ)و (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ)و (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ) لە سەر خۆی

(كِتابُ الزَّكَاةِ)

(بابُ زَكَاةِ الْحَيَوانِ)

إِنَّمَا تَجِبُ مِنْهُ فِي النَّعَمِ: وَهِيَ الإِبِلُ وَالْبَقَرُ وَالْغَنَمُ،

دەخوێندن‌و فووی دەکردە خۆی. هەروەها ئەگەر یەکێکیش نەخۆش کەوتبا، پێغەمبەرﷺ ئەو سێ سورەتانەی لە سەر دەخوێندن‌و فووی لێدەکرد. جا ناوەڕۆکی ئەم پاشکۆیە لە زۆربەی سەرچاوەکان وەرگیراوە.

اَلْحَمْدُ للهِ لێرەدا پەرتووکی‌نوێژەکان تەواو بوو، پەرتووکی زەکاتی بە دوادا دێ، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

﴿ كِتَابُ الزَّكَاةِ: **پەرتووکی زەکات** ﴾

زەکات سێیەمین ڕوکنی ئیسلامە، لە مانگی (شوال)ی ساڵی دووەمی کۆچی‌دا واجب کراوە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَأَقِيمُواالصَّلاَةَ وَآتُواالزَّكَاةَ﴾ نوێژ بکەن‌و زکات بدەن. پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَن لاَّإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ

مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ، وَإِقَامِ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَحَجِّ الْبَيْتِ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ﴾ رواه الشيخان، ئايينى ئيسلام له پێنج ڕوكن پێك هاتوه: شاده هێنان، نوێژكردن، زەكاتدان، حەج كردن، بەڕۆژووبوونى ڕەمەزان.

كەوابو: هەر كەسێك له ناو موسڵمانان گەوره بوبێو باوەڕى به واجببوونى زەكات نەبێ، ئەوه كافرەو وەكو موسڵمانى كافربوو بڕيارى كوشتنى لـه سـەر دەدرێ، بـەڵام ئەگـەر باوەڕى به واجببوونى زەكات هەبو و له بەر بەخيلى زەكاتى نـەدەدا، ئـەوه كـافر نابێ، بەڵام به زۆر زەكاتەكەى لێوەردەگيرێ.

جا ئەگەر يەكێك، يان كۆمەڵێك به پشتيوانى جەنگو چەك هەر ڕقەكارىى كردو زەكـاتى نەدا، واجبه: موسڵمانان جەنگى لەگەڵ بكەنو زەكاتەكەى لێوەربگرن، هەروەك (ئيمامى (أبوبكر)و سـەحابەكانﷺ جـەنگيان لەگـەڵ زەكاتنـەدەرەكان كـرد)و (بخـاري و مسـلم) گێڕاويەتيانەوە، له زۆربەى سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

ئينجا بزانه: ئەگەر كەسێك تازه موسـڵمان بـوو، يـان لـه شـوێنێكى دوور لـه موسـڵمانان پێگەيشتبو، بۆيێ باوەڕى به واجببوونى زەكات نەبو، ئەوه يەكەمجار كافر نابێ، بـەڵكو پێى دەگوترێ: زەكات واجبه، ئينجا ئەگەر لەمەودوا باوەڕى نەبو، ئەو كاته كافر دەبێ، هەروەك له (المجموع)و (نهاية)دا فەرموويانه.

﴿ بَابُ زَكَاةِ الْحَيْوَانِ: **باسى زەكاتى ئاژەڵ** ﴾

(إِنَّمَا تَجِبُ) زەكات واجبه (مِنْهُ) له چينى ئـاژەڵ، تـەنها (فِـى الـنَّعَمِ) لـەو چـوار جـۆرەى پڕ له نيعمـەتن (وَهِـيَ) ئەو چوارانه: (اَلإِبِلُ) ووشـترەو (وَالْـبَقَـرُ) ڕەشـه وڵاغەو (وَالْـغَنَمُ)

لاَ الْخَيْلُ وَالرَّقِيقُ وَالْمُتَوَلِّدُ مِنْ غَنَمٍ وَظِبَاءٍ، وَلاَ شَيْ

شَاةٌ، وَفِعَشْرٍ شَاتَانِ، وَخَمْسَ عَشَرَةَ ثَلاَثٌ، وَعِشْ[illegible]

مَخَاضٍ، وَسِتٍّ وَثَلاَثِينَ بِنْتُ لَبُونٍ، وَسِتٍّ وَأَرْبَعِينَ حِقَّةٌ، وَإِحْدى وَسِتِّينَ جَذَعَةٌ، وَسِتٍّ وَسَبْعِينَ بِنْتَا لَبُونٍ، وَإِحْدى وَتِسْعِينَ حِقَّتَانِ، وَمِأَةٍوَإِحْدىوَعِشْرِينَ ثَلاَثُ بَنَاتِ لَبُونٍ،

كارەگەله، واته: بزنو مەڕ، كەوابو: جگه لەو چوار جۆره لـه هـيچ ئـاژەڵێكىتردا زەكـات واجب نيه، هەروەك دەفەرموێ:

(لاَ الْخَيْلُ) له ووڵاغەبەرزەدا–واته: ئەسپو ماين– زەكـات واجـب نيـه، هـەروەها لـه كـەرو هێستريشـدا زەكـات واجـب نيـه (وَالرَّقِيـقُ) هـەروەها لـه كۆيلەشـدا زەكـات واجـب نيـه، پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لَيْسَ عَلَىالْمُسْلِمِ فِى عَبْدِهِ وَلاَ فَرَسِهِ صَدَقَةٌ﴾ رواه الشيخان، لـه سەر موسڵمان واجب نيه: له كۆيلەىو له ووڵاغەبەرزەكانىدا زەكات بدا. (وَالْمُتَوَلِّدُ) هەروەها لەو ئاژەڵەشدا واجب نيه: كه (مِنْ غَنَمٍ وَظِبَاءٍ) له كارەگەلو ئاسك لـه دايـك بوبـێ، يـان لـه

مانگای کەیی‌و گای کێوی لە دایك بوبێ، یان لە نێری کەیی‌و بزنە کێوی لە دایك بوبێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر وولآغە بەرزەو ئاژەڵەکانی‌تریش بۆ بازرگانی بکڕێن، ئەو کاتە زەکاتی بازرگانییان تێدا واجبە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ زەکاتی ووشتر ﴾

(وَلاَ شَيْءَ فِيالإِبِلِ) هیچ زەکات واجب نیە لە ووشتردا (حَتَّى تَبْلُغَ خَمْساً) تا ژمارەیان دەگاتە پێنج ووشتر (فَفِيها شَاةٌ) لەو پێنج ووشترانەدا مەڕێك، یان بزنێك واجبە: لە زەکات بدرێ (وَفِي عَشْرٍ) لە دە ووشتردا (شَاتَانِ) دوو مەڕ، یان دوو بزن واجبن (وَخَمْسَ عَشَرَةَ) لە پانزە ووشتردا (ثَلاَثٌ) سێ مەڕ، یان سێ بزن (وَعِشْرِينَ) لە بیست ووشتردا (أَرْبَعٌ) چوار مەڕ، یان چوار بزن، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿فِي أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الإِبِلِ فَمَا دُونَهَا الْغَنَمُ: فِي كُلِّ خَمْسٍ شَاةٌ﴾رواه البخاري، لە بیست‌و چوار ووشتر بەرەو خوارتر، کارەگەل لە زەکات دەدرێ: لە هەر پێنج ووشترێکدا مەڕێك، یان بزنێك واجبە.

(وَخَمْسٍ وَعِشْرِينَ) لە بیست‌و پێنج ووشتردا (بِنْتُ مَخَاضٍ) فەرخە ووشترێکی مێی یەك ساڵە واجبە (وَستٍّ وَثَلاَثِينَ) لە سی‌و شەش ووشتردا (بِنْتُ لَبُونٍ) ووشترێکی مێی دوو ساڵە واجبە (وَستٍّ وَأَرْبَعِينَ) لە چلو شەش ووشتردا (حِقَّةٌ) ووشترێکی مێی سێ ساڵە واجبە (وإِحْدَى وَستِّينَ) لە شەست‌و یەك ووشتردا (جَذَعَةٌ) ووشترێکی مێی چوار ساڵە واجبە (وَستٍّ وَسَبْعِينَ) لە حەفتاو شەش ووشتردا (بِنْتَا لَبُونٍ) دوو ووشتری مێی دوو ساڵە واجبە (وإِحْدَى وَتِسْعِينَ) لە نەوەدو یەك ووشتردا (حِقَّتَانِ) دوو ووشتری مێی سێ ساڵە واجبە (وَمِأَةٍ وَإِحْدَى وَعِشْرِينَ) لە سەدو بیست‌و یەك ووشتردا (ثَلاَثُ بَنَاتِ لَبُونٍ) سێ ووشتری مێی دوو ساڵە واجبن.

ثُمَّ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ بِنْتُ لَبُونٍ وَكُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ، وَبِنْتُ الْمَخَاضِ لَهَا سَنَةٌ، وَاللَّبُونِ سَنَتَانِ، وَالْحِقَّةُ ثَلاَثٌ، وَالْجَذَعَةُ أَرْبَعٌ، وَالشَّاةُ جَذَعَةُضَأْنٍ لَهَا سَنَةٌ وَقِيلَ سِتَّةُ أَشْهُرٍ، أَوْ ثَنِيَّةُمَعِزٍ لَهَا سَنَتَانِ وَقِيلَ سَنَةٌ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ مُخَيَّرٌ بَيْنَهُمَا، وَلاَ يَتَعَيَّنُ غَالِبُ غَنَمِ الْبَلَدِ،

(ثُمَّ) ئینجا کە ژمارەی ووشترەکان گەیشتە سەدو سی‌و بە سەرەوەتر (فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ) لە گشت چل ووشترێکدا (بِنْتُ لَبُونٍ) ووشترێکی مێی دوو ساڵە دەدرێ‌و (وَفِي كُلِّ خَمْسِينَ) لە گشت پەنجا ووشترێکیشدا (حِقَّةٌ) ووشترێکی مێی سێ ساڵە دەدرێ، هەروەك لە حەدیسی (البخاري وأصحاب السنن)دا گێڕدراوەتەوە، بۆ وێنـە: لە سەدو سیدا: دوو (بنت لبون)و یەك (حقة) واجبن، چونکە دوو چلو یەك پەنجای تێدایە، هەروەها لە سەدو چل دا: دوو (حقة)و یەك (بنت لبون) واجبن، چونکە دوو پەنجاو یەك چلی تێدایەو، لە سەدو پەنجادا: سێ (حقة) واجبن، چونکە سێ پەنجای تێدانە...بەو جۆرە.

(وَبِنْتُ الْمَخَاضِ) فەرخە ووشتری یەك ساڵە ئەمەیە: (لَهَا سَنَةٌ) تەمەنی ساڵێك بوبێ‌و گەیشتبێتە ساڵی‌دووەم، واتە: لەو تەمەنە كەمتر دروست نیە لە زەكاتدا بدرێ (وَاللَّبُونِ) ووشتری دوو ساڵەش (سَنَتَانِ) تەمەنی دوو ساڵ تەواو بوبێ‌و گەیشتبێتە ساڵی‌سێیەم (وَالْحِقَّةُ) سێ ساڵەش (ثَلاَثُ) سێ ساڵی تەواو كردبێ‌و گەیشتبێتە ساڵی‌چوارەم (وَالْجَذَعَةُ) چوار ساڵەش (أَرْبَعٌ) چواری تەواو كردبێ‌و گەیشتبێتە ساڵی‌پێنجەم.

(وَالشَّاةُ) مەڕو بزنی زەكات تەمەنیان ئەمەیە: (جَذَعَةُ ضَأْنٍ) یان كاوڕێكی‌مێیە: كە (لَهَا سَنَةٌ) ساڵێكی تەواو كردبێ، یان ددانەكانی پێشەوەی كەوتبن، واتە: مەڕی لەو تەمەنە كەمتر دروست نیە لە زەكاتدا بدرێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێ‌هێزدا (سِتَّةُ أَشْهُرٍ) شەش مانگی تەواو كردبن (أَوْ ثَنِيَّةُ مَعِزٍ) یان چوشتیرێك، واتە: بزنێك (لَهَا سَنَتَانِ) دوو ساڵی تەواو كردبن، واتە: بزنی لەو تەمەنە كەمتر دروست نیە لە زەكاتدا بدرێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێ‌هێزدا (سَنَةٌ) ساڵێكی تەواو كردبێ.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ مُخَيَّرٌ بَيْنَهُمَا) زەكاتدەر سەرپشكە لە نێوان كاوڕە یەك ساڵیەكەو چوشتیرە دوو ساڵیەكە: كامەیان لە زەكات بدا دروست دەبێ (وَلاَ يَتَعَيَّنُ) دیاری ناكرێ، واتە: مەرج نیە (غَالِبُ غَنَمِ الْبَلَدِ) ئەو جۆرە مەڕو بزنەی بە ئەغلەبی لە شاری زەكاتدا هەنە لە زەكات بدا، بەڵكو هەر جۆرە مەڕو بزنێكی شارەكە لە زەكات بدا، دروست دەبێ، بەڵام دروست نیە: جۆرێكی جیاوازی شوێنێكی‌تر لە زەكات بدا، مەگەر بەنرختر بێ، یان وەكو یەكتر بن، ئەو كاتە دروستە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەو چوار چینە وشترەی‌ڕابردوو—كە لە زەكاتدا دەدرێن— مەرجە: گشتیان مێ بن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، بەڵام ئەو مەڕ و بزنەی لە زەكاتی وشتردا

وَأَنَّهُ يُجْزِئُ الذَّكَرُ، وَكَذَا بَعِيرُ الزَّكَاةِ عَنْ دُونِ خَمْسٍ وَعِشْرِينَ، فَإِنْ عَدِمَ بِنْتَ الْمَخَاضِ فَابْنُ لَبُونٍ، وَالْمَعِيبَةُ كَمَعْدُومَةٍ، وَلاَ يُكَلَّفُ كَرِيمَةً لَكِنْ تَمْنَعُ ابْنَ لَبُونٍ فِي الأَصَحِّ،

دەدرێن مەرج نیە: مێ بن، بەڵكو (وَأَنَّهُ) لە فەرموودەی ڕاستتر (يُجْزِىءُ الذَّكَرُ) نێرینەی كارەگەل دروستە لە زەكاتی ووشتردا بدرێ، واتە: یان كاوڕە نێرێك، یان نێرییێك لە زەكات بدا، هەرچەند ووشترەكانیش گشتی مێ بن.

(وَكَذَا) هەروەها دروستە (بَعِيرُالزَّكَاةِ) ووشترە مێیەكی زەكات بە تەواوی بدرێ: جا یەك ساڵە بێ، یان زیاتر (عَنْ دُونِ خَمْسٍ وَعِشْرِينَ) لە زەكاتی كەمتر لە بیستو پێنج ووشتردا: لە جیاتی چوار مەڕ، یان سێ مەڕ، یان دوو مەڕ، یان یەك مەڕ، هەرچەند نرخی ووشترەكەش نەگاتە نرخی یەك مەڕ، چونكە ووشتری مێی یەك ساڵە لە زەكاتی بیستو پێنج ووشتردا دروست بوو، كەوابو: لە زەكاتی كەمتردا باشتر دروست دەبێ، بەڵام بۆیێ شەرع مەڕ، یان بزنی دانابو، تاكو

زەرەرو زیان تووشی خاوەنەکەی نەبێ، جا ئەگەر ئەو دڵی بێ: ووشترێکی مێ بدا، ئەوە باشترەو تەواوی ووشترەکەش بە بەر واجب دەکەوێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(فَإِنْ عَدِمَ بِنْتَ الْمَخَاضِ) جا ئەگەر خاوەنی بیستو پێنج ووشترەکە –لە کاتی واجببوونی زەکاتدا– ووشتری مێی یەك ساڵەی نەبو لە زەکات بدا (فَابْنُ لَبُونٍ) ئەو کاتە دروستە: ووشترێکی نێری دوو ساڵە لە جیاتیی بدا، هەرچەندە نرخیشی لە یەك ساڵیە مێیەکە کەمتر بێ، هەروەها دروستیشە: مێیەکی یەك ساڵە بکڕێو لە زەکاتی بدا، جا ئەگەر نرخی نێرە دوو ساڵیەکە زیاتر بوو: نابێ خاوەنەکەی داوای ئەندازەی زێدەییەکە بکا، هەروەك لە (المجموع)دا، بە بەڵگەی حەدیسی(البخاری) فەرموویەتی.
(وَالْمَعِيبَةُ) ووشتری مێی یەك ساڵەی عەیبدار: وەك نەخۆش، یان شەلە، یان کوێر (كَمَعْدُومَةٍ) وەکو نەبوویی وایە، واتە: ئەگەر عەیبدارێکی مێی یەك ساڵەی هەبێ، وەك نەیبێ وایە، کەوابو: نێرە دوو ساڵیەکە دەدا، چونکە عەیبدار نابێتە زەکات.
(وَلاَ يُكَلَّفُ كَرِيمَةً) داوای ووشتریمێی یەك ساڵەی ڕێزدار لە خاوەنەکەی ناکرێ، لەو حاڵەتەی ووشترەکانی لاوازبن، چونکە پێغەمبەرﷺ بە(معاذ)ی فەرموو: ﴿فإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ﴾ رواه الشيخان، ئاگاداربە: ئاژاڵە ڕێزدارەکانیان لە زەکاتدا لێ مەستێنە.
(لَكِنْ تَمْنَعُ) بەلام ئەو مێیە یەك ساڵیە ڕێزدارەی هەیەتی، قەدەغە دەکا (ابْنَ لَبُونٍ) ووشترە نێری دوو ساڵە لە زەکاتدا بدا (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: واجبە: ووشترێکی مێی یەك ساڵە بکڕێو لەجیاتی یەك ساڵیە ڕێزدارەکەی لە زەکات بدا، بەلام ئەگەر بە خۆشیخۆی یەك ساڵیە ڕێزدارەکەی لە زەکات بدا، ئەوە خێرترە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

وَيُؤْخَذُ الْحِقُّ عَنْ بِنْتِ الْمَخَاضِ، لاَ لَبُونٍ فِالأَصَحِّ، وَلَو اتَّفَقَ فَرْضَانِ: كَمِائَتَيْ بَعِيرٍ فَالْمَذْهَبُ لاَ يَتَعَيَّنُ أَرْبَعُ حِقَاقٍ، بَلْ هُنَّ أَو خَمْسُ بَنَاتِ لَبُونٍ، فَإِنْ وَجَدَ بِمَالِهِ أَحَدَهُمَا أَخَذَ، وَإِلاَّ فَلَهُ تَحْصِيلُ مَا شَاءَ، وَقِيلَ يَجِبُ الأَغْبَطُ لِلْفُقَرَاءِ،

هەروەها ئەگەر ووشترەکانی گشتی ڕێزدار بون، ئەو کاتەش واجبە: مێیە یەك ساڵیە ڕێزدارەکە کە لە زەکات بدا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَيُؤْخَذُ الْحِقُّ) دروستە: ووشترە نێری سێ ساڵەش لە زەکات وەربگیرێ ئەگەر خاوەنەکەی بە خۆشی خۆی بیدا (عَنْ بِنْتِ الْمَخَاضِ) لە جیاتی ووشترە مێی یەك ساڵە، بەو مەرجەی یەك ساڵیە مێیەکەی نەبێ، چونکە نێرە سێ ساڵیەکە لە نێرە دوو ساڵیەکەیڕابردوو خێرترە (لاَ لَبُونٍ) بەلام دروست نیە: ووشترە نێری سێ ساڵە، لە جیاتی ووشترە مێی دوو ساڵە بدرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی

ڕاستتردا، چونکە ئاژەڵی دوو ساڵە وەك سێ ساڵی بەهێزە، مێینەش لە نێرینە چاکترە.
(وَلَوِ اتَّفَقَ فَرْضَانِ) ئەگەر لە زەکاتی ووشتردا دوو جۆرە واجب ڕێك کەوتن (كَمِائَتَيْ بَعِيرٍ) وەك دووسەد ووشتر: کە پێنج چل، یان چوار پەنجای تێدایە، لەو حاڵەتـەدا (فَالْمَـذْهَبُ) فەرموودەی ڕاستی مەزهەب ئەمەیە: (لاَ يَتَعَيَّنُ أَرْبَعُ حِقَاقٍ) دیار ناکرێ، واتە: واجـب نیـە چوار ووشتری مێی سێ ساڵە بدا (بَلْ هُنَّ) بەڵکو: یان ئەو چوارانە دەدا: بە حیسابی چوار پەنجایەکان (أَو خَمْسُ بَنَاتِ لَبُونٍ) یان پێنج ووشتری مێی دوو ساڵە دەدا: بـە حیسـابی پێـنج چـلەکان (فَـإِنْ وَجَـدَ) جـا ئەگـەر زەکـاتوەرگر دەسـتی کـەوت (بِمَالِـهِ) لـە مـاڵی زەکاتدەرەکەدا (أَحَدَهُمَا) تەنها جۆرێك لەو دووانەی ڕابردوو بە تەواوی، واتە: یان چواری تەواو، یان پێنجی تەواو (أَخَذَ) واجبە: زەکاتوەرگرەکە ئەو جۆرە وەربگرێو نابـێ داوای وەدەستهێنانی جۆرەکەیتری لێبکا، هەرچەند سوودیشی زۆرتر بێ.
هەروەها ئەگەر جۆرێکی بە تەواوی هەبو و جۆرەکەیتریشی بە ناتەواوی، یان بە عەیبداری هەبو، ئەو کاتەش واجبە: جۆرە تەواوەکە وەربگرێ، چونکە ناتەواو و عەیبدار بە نەبوویی دادەندرێن، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا فەرموویانە.
(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر لە ماڵی زەکاتدەرەکەدا هیچ جۆرێك–لەو دووانە– بـە تـەواوی نـەبون، واتە: هەر نەیبون، یان هیچ جۆرێك ژمارەی تەواو نەدەبو، یان عەیبدار بون، لەو حاڵەتانەدا (فَلَهُ تَحْصِيلُ مَا شَاءَ) بۆ زەکاتدەرەکە دروستە: کامەیان حەز دەکا وە دەستی بێنێ، یان ژمارەی جۆرێکیان تەواو بکا، بە کڕین، یان بە قەرز، جا واجبە: زەکاتوەرگرەکەش پێی ڕازی بێو لێی وەربگرێ (وَقِيـلَ) لـە فەرموودەیـەکی بـێهێزدا: (يَجِـبُ الأَغْـبَطُ لِلْفُقَـرَاءِ) کامەیان باشترە بۆ هەژاران واجبە: ئەویان وەدەست بێنێ.
وَإِنْ وَجَدَهُمَا فَالصَّحِيحُ تَعَيُّنُ الأَغْبَطِ، وَلاَ يُجْزِئُ غَيْـرُهُ إِنْ دَلَّسَ أَوْ قَصَّرَ السَّاعِي، وَإِلاَّ فَيُجْزِئُ، وَالأَصَـحُّ وُجُوبُ قَدْرِالتَّفَاوُتِ، وَيَجُوزُ إِخْرَاجُهُ دَرَاهِـمَ، وَقِيـلَ يَتَعَيَّنُ تَحْصِـيلُ شِقْصٍ بِهِ، وَمَنْ لَزِمَهُ بِنْـتُ مَخَاضٍ فَعَدِمَهَا وَعِنْدَهُ بِنْـتُ لَبُونٍ دَفَعَهَا وَأَخَذَ شَـاتَيْنِ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَماً، أَوْ بِنْتُ لَبُونٍ فَعَدِمَهَا دَفَعَ بِنْتَ مَخَاضٍ مَعَ شَاتَيْنِ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَماً،

(وَإِنْ وَجَدَهُمَا) ئەگەر هەردوو جۆرەکەیڕابردووی لە ماڵەکەیدا بە تەواوی دەست کـەوتن (فَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست: (تَعَيُّنُ الأَغْبَطِ) کامەیان بۆ هەژاران باشترە ئەویان دیاری دەکرێو لێیوەردەگیرێو (وَلاَ يُجْزِىءُ غَيْرُهُ) جگە لە باشترەکە، جۆرێکیتر دروست نابێو بە بەر زەکات ناکەوێ (إِنْ دَلَّسَ) ئەگـەر زەکاتدەرەکـە فێڵـی کردبـێ: وەك باشـترەکەی شاردبێتەوە (أَوْقَصَّرَ السَّاعِي) یان زەکاتوەرگرەکە کەمتەرخـەمیی کردبـێ: وەك هـەوڵی نەدابێ باشترەکە وەربگرێ، کەوابو: ئەمەیان دەگەڕێندرێتەوە بۆ خاوەنەکـەیو یـەکێکی

باشتری لێوەردەگیرێ.
(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر هیچ لایەك كەمتەرخەمیو فێڵی نەكردبو (فَيُجْزِيءُ) ئەو كاتە دروست دەبێو بە بەر زەكات دەكەوێ، بەڵام ناتەواوە، كەوابو: (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (وُجُوبُ قَدْرِالتَّفَاوُتِ) واجبە: خاوەنەكەی ئەندازەی جیاوازی نرخی ئەمەیانو باشترەكە بدا؟ تاكو ناتەواویەكە پڕ بكرێتەوە (وَيَجُوزُ إِخْرَاجُهُ دَرَاهِمَ) دروستە: بە ئەندازەی جیاوازیەكە پارەی شوێنەكە بداتە زەكاتوەرگرەكە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (يَتَعَيَّنُ تَحْصِيلُ شِقْصٍ بِهِ) واجبە: بە ئەندازەی جیاوازیەكە بەشێكی ووشترێك پەیدا بكاو تەسلیمی زەكاتوەرگرەكەی بكا.
ئینجا بزانە: ئەگەر زەكاتدەر ووشتری لەو تەمەنەی نەبو: كە واجبە لە زەكاتدا بیدا، ئەو كاتە بۆی دروستە: پلەیەك بە سەرەوەتر بداو (جُبْـران): پڕكردنەوەیەك لەزەكاتوەرگرەكە وەربگیرێتەوە، یان پلەیەك بەرەو خوارتر بداو (جُبْـران): پڕكردنەوەیەكیش بداتە زەكاتوەرگرەكە، هەر پڕكردنەوەیەكیش بریتیە: یان لە دوو مەڕ، یان لە بیست دیرهەمی زیو، كەوابو: (وَمَنْ لَزِمَهُ بِنْتُ مَخَاضٍ) هەر كەسێك لە سەری واجب بوو: ووشترێكی مێی یەك ساڵە لە زەكاتدا بدا (فَعَدِمَهَا) ووشترەكەشی نەبو، بەڵام (وَعِنْدَهُ بِنْتُ لَبُونٍ) ووشترێكی مێی دوو ساڵەی هەبو (دَفَعَهَا) دروستە: ووشترە دوو ساڵیەكە بداو (وَأَخَذَ شَاتَيْنِ) پڕكردنەوەش: یان دوو مەڕ وەربگرێتەوە (أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَمَاً) یان بیست دیرهەم.
هەروەها (أَوْ بِنْتُ لَبُونٍ) یان ئەگەر ووشترێكی مێی دوو ساڵەی لە سەر واجب بوو (فَعَدِمَهَا) ووشترەكەشی نەبو (دَفَعَ بِنْتَ مَخَاضٍ) دروستە پلەیەك دابەزێو ووشترێكی مێی یەك ساڵە بدا (مَعَ شَاتَيْنِ) پڕكردنەوەش: یان دوو مەڕ لەگەڵ بدا (أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَمَاً)
أَوْ حِقَّةً وَأَخَذَ شَاتَيْنِ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَماً، وَالْخِيَارُ فِىالشَّاتَيْنِ وَالدَّرَاهِمِ لِدافِعِهَا، وَفِىالصُّعُودِ وَالنُّزُولِ لِلْمَالِكِ فِىالأَصَحِّ، إِلاَّ أَنْ تَكُونَ إِبِلُهُ مَعِيبَةً، وَلَهُ صُعُودُ دَرَجَتَيْنِ وَأَخْذُ جُبْرانَيْنِ وَنُزُولُ دَرَجَتَيْنِ مَعَ جُبْرانَيْنِ بِشَرْطِ تَعَذُّرِ دَرَجَةٍ فِىالأَصَحِّ، وَلاَ يَجُوزُ أَخْذُ جُبْرانٍ مَعَ ثَنِيَّةٍ بَدَلَ جَذَعَةٍ عَلَى أَحْسَنِ الْوَجْهَيْنِ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ عِنْدَ الْجُمْهُورِ اَلْجَوَازُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

یان بیست دیرهەم (أَوْ حِقَّةً) یان پلەیەك سەركەوێو ووشترێكی مێی سێ ساڵە بدا (وَأَخَذَ شَاتَيْنِ) پڕكردنەوەش: یان دوو مەڕ وەربگرێتەوە (أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَمَاً) یان بیست دیرهەم، هەروەك لە حەدیسی (البخاري)دا گێڕدراوەتەوە.
(وَالْخِيَارُ) سەرپشكی (فِىالشَّاتَيْنِ وَالدَّرَاهِمِ) لە نێوان دوو مەڕەكەو بیست دیرهەمەكەدا: (لِدَافِعِهَا) بۆ ئەو كەسەیە: كە پڕكردنەوەكە دەدا: جا زەكاتدەر بێ، یان زەكاتوەرگر،

واتە: سەرپشکە: یان دوو مەڕەکە دەدا، یان بیست دیرهەمەکە دەدا، بەڵام (وَفِيالصُّعُودِ) لە سەرکەوتنی پلەیەكو (وَالنُّزُولِ) لە دابەزینی پلەیەکدا (لِلْمَالِكِ) سەرپشکی بۆ زەکاتدەرەکەیە (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (إلاَّ أنْ تَكُونَ إبِلُهُ مَعِيبَةً) مەگەر ووشترەکانی عەیبدار بن، ئەو کاتە دروست نیە: پلەیەك سەرکەوێ بۆ ووشترێکی عەیبدارو داوای پڕکردنەوەش بکا.

(وَلَهُ) بۆ زەکاتدەرەکە دروستە: (صُعُودُ دَرَجَتَيْنِ) دوو پلە سەرکەوێ: وەك لە جیاتی ووشتری یەك ساڵە، ووشترێکی سێ ساڵە بداو (وَأَخْذُ جُبْرَانَيْنِ) دوو پڕکردنەوەش وەربگرێ، واتە: یان چوار مەڕ، یان چل دیرهەم (وَنُزُولُ دَرَجَتَيْنِ) هەروەها بۆی دروستە: دوو پلە دابەزێ: وەك لەجیاتی سێ ساڵە: یەك ساڵیەك بدا (مَعَ جُبْرَانَيْنِ) دوو پڕکردنەوەش لەگەڵ بدا، بەڵام سەرکەوتنو دابەزینەکە (بِشَرْطِ تَعَذُّرِ دَرَجَةٍ) بەو مەرجەی پلەی نزیکتر نەبێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەواتە: ئەگەر دوو ساڵەی هەبێ، دروست نیە: سەرکەوێ بۆ سێ ساڵەو دروستیش نیە: دابەزێ بۆ یەك ساڵە.

(وَلاَ يَجُوزُ) دروست نیە (أَخْذُ جُبْرَانٍ) زەکاتدەرەکە پڕکردنەوەیەك وەربگرێتەوە (مَعَ ثَنِيَّةٍ) کە لەگەڵ ووشترێکی مێی پێنج ساڵەدایەو لە زەکاتدا داویەتی (بَدَلَ جَذَعَةٍ) لە جیاتی ووشتری چوار ساڵە (عَلَى أَحْسَنِ الْوَجْهَيْنِ) لە سەر جوانترینی دوو فەرموودەکان، بەڵام (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (الأَصَحُّ عِنْدَ الْجُمْهُورِ) فەرموودەی ڕاستتر لە لای کۆمەڵە زۆرەکەی زانایان (اَلْجَوَازُ) دروستە: پێنج ساڵیەکە لەجیاتی چوار ساڵیەکە بداو پڕکردنەوەش وەربگرێتەوە، بەو مەرجەی چوار ساڵیەکەی نەبێ (وَاللهُ أَعْلَم) کەوابو: ئەگەر بێوەرگرتنی پڕکردنەوە بیدا، خێری زیاترە، بەڵام دروست نیە: فەرخە ووشترێکی

وَلاَ تُجْزِيءُ شَاةٌ وَعَشَرَةُ دَرَاهِمَ، وَتُجْزِئُ شَاتَانِ وَعِشْرُونَ لِجُبْرانَيْنِ. وَلا الْبَقَرِ حَتَّى تَبْلُغَ ثَلاَثِينَ فَفِيهَا تَبِيعٌ ابْنُ سَنَةٍ، ثُمَّ فِي كُلِّ ثَلاَثِينَ تَبِيعٌ، وَكُلِّ أَرْبَعِينَ مُسِنَّةٌ لَهَا سَنَتَانِ.

وەها بدا: کە تەمەنی لە ساڵێك کەمتر بێ، هەرچەند پڕکردنەوەش لەگەڵ بدا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلاَ تُجْزِئُ) دروست نابێ: لە یەك پڕکردنەوەدا زەکاتدەر (شَاةٌ وَعَشَرَةُ دَرَاهِمَ) مەڕێكو دە دیرهەم بدا، چونکە دروست نیە: یەك پڕکردنەوە پارچە بکرێ، بەڵام ئەگەر پڕکردنەوەکە لە لایەن زەکاتوەرگرەکە دەدراوە، زەکاتدەرەکەش پێی ڕازی بوو، ئەو کاتە دروستە پارچە بکرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها دروستە: دوو پڕکردنەوە لێك جیاواز بن، کەوابو: (وَتُجْزِئُ) دروست دەبێ: (شَاتَانِ) دوو مەڕ لە لایەكو (وَعِشْرُونَ) بیست دیرهەم لە لایەکیتر (لِجُبْرَانَيْنِ) بۆ دوو

پڕكردنەوە، ئینجا بزانە: ئەو پڕكردنەوەیە تایبەتە بە زەكاتی ووشتر، واتە: لە زەكاتی ڕەشە ووڵاغو مەڕو بزندا نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ زەكاتی ڕەشەووڵاغ ﴾

(وَلاَالْبَقَرِ) هیچ زەكات واجب نیە لە ڕەشەووڵاغدا (حَتَّى تَبْلُغَ ثَلاَثِينَ) تا دەگاتە سی سەر، جیاوازی نیە: گشتی مانگا بێ، یان گامێش بێ، یان لەو دووانە تێكەڵ بێ (فَفِيها) واجبە: لە زەكاتی سی سەردا (تَبِيعٌ) گوێلكێكی نێر بدرێ، كە (ابْنُ سَنَةٍ) ساڵێكی تەواو كردبێ‌و گەیشتبێتە ساڵیدووەم، واتە: لەو تەمەنە كەمتر دروست نابێ، جا ئەگەر گوێلكە مێیەك بەو تەمەنە لە زەكات بدا خێرترە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(ثُمَّ) ئینجا (فِي كُلِّ ثَلاَثِينَ) لە گشت سی سەرێكدا: (تَبِيعٌ) گوێلكە نێرێك واجبەو (وَكُلِّ أَرْبَعِينَ) لە گشت چل سەرێكدا: (مُسِنَّةٌ) مێنگوینێك واجبە لە زەكاتدا بدرێ: كە (لَهَا سَنَتَانِ) دوو ساڵی تەواو كردبێ‌و گەیشتبێتە ساڵیسێیەم ﴿عَنْ مُعَاذٍ﷜: بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلَى الْيَمَنِ وَأَمَرَنِي أَنْ آخُذَ مِنْ كُلِّ ثَلاَثِينَ بَقَرَةً: تَبِيعاً أَوْ تَبِيعَةً، وَمِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ: مُسِنَّةً﴾ رواه أصحاب السنن بسند حسن، پێغەمبەرﷺ ناردمی بۆ (يَمَنْ)و فەرمانی دامێ: لە گشت سی ڕەشەووڵاغێكدا: گوێلكێكی یەك ساڵەی نێر، یان مێ وەربگرم، لەگشت چل ڕەشە ووڵاغێكیشدا مێنگوینێكی دوو ساڵە وەربگرم.

كەوابو: لە شەست سەردا: دوو گوێلك واجبن، لە حەفتادا: گوێلكێك‌و مێنگوینێك واجبن، جا ئەگەر دوو جۆرە واجب ڕێك كەوتن: وەك سەدو بیست ڕەشە ووڵاغ، ئەوە ئەگەر حەز دەكا: چوار گوێلك دەدا بە حیسابی چوار سیەكان، یان سێ مێنگوین دەدا بە حیسابی سێ چلەكان، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَلاَ الْغَنَمِ حَتَّى تَبْلُغَ أَرْبَعِينَ فَشَاةٌ جَذَعَةُ ضَأْنٍ أَوْ ثَنِيَّةُ مَعِزٍ، وَفِي مِأَةٍ وَإِحْدَى وَعِشْرِينَ شَاتَانِ، وَمِأَتَيْنِ وَوَاحِدَةٍ ثَلاَثٌ، وَأَرْبَعِمِأَةٍ أَرْبَعٌ، ثُمَّ فِي كُلِّ مِأَةٍ شَاةٌ.

﴿ زەكاتی مەڕ و بزن ﴾

(وَلاَ الْغَنَمِ) هیچ زەكات واجب نیە لە بزن‌و مەڕدا (حَتَّى تَبْلُغَ أَرْبَعِينَ) تا دەگاتە چل سەر، جیاوازی نیە: گشتی بزن بێ، یان گشتی مەڕ بێ، یان لەو دووانە تێكەڵ بێ، نێر بێ، یان مێ بێ (فَشَاةٌ) یەك مەڕ، یان یەك بزن واجبە لە زەكاتی چل سەرەكەدا بدرێ، واتە: (جَذَعَةُ ضَأْنٍ) كاوڕێكی مێی یەك ساڵە (أَوْ ثَنِيَّةُ مَعِزٍ) یان چوشتیرێكی دوو ساڵە، واتە: لەو دوو تەمەنە كەمتر هیچیان دروست نابن، هەروەك ڕوونمان كردەوە.

(وَفِي مِأَةٍ وَإِحْدَى وَعِشْرِينَ) لە سەدو بیست‌و یەك سەردا (شَاتَانِ) دوو مەڕ، یان دوو بزن لە زەكاتدا واجبن (وَمِأَتَيْنِ وَوَاحِدَةٍ) لە دووسەدو یەك سەردا (ثَلاَثٌ) سێ مەڕ، یان سێ بزن

واجبن (وَأَرْبَعِمِأَةٍ) له چوارسەد سەردا (أَرْبَعٌ) چوار مەڕ، یان چوار بزن واجبن (ثُـمَّ) ئینجـا هەر بەو شێوەیە (فِی کُلِّ مِأَةٍ) له هەر سەدێکدا (شَاةٌ) مەڕێك، یان بزنێك واجبە، واتە: له پێنج سەددا: پێنج، له شەشسەددا: شەش...هتد.

﴿عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه أَنَّ أَبَابَکْرٍ رضي الله عنه كَتَبَ لَهُ: فَرَضَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَىالْمُسْلِمِينَ فِي صَدَقَةِ الْغَنَمِ فِي سَائِمَتِهَا إِذَا كَانَتْ أَرْبَعِينَ إِلَى عِشْرِينَ وَمِأَةٍ: شَاةٌ، فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَمِأَةٍ إِلَى مِأَتَيْنِ: شَاتَانِ، فَإِذَا زَادَتْ عَلَى مِأَتَيْنِ إِلَى ثَلاَثِمِأَةٍ: فَفِيها ثَلاَثٌ، فَإِذَا زَادَتْ عَلَى ثَلاَثِمِأَةٍ: فَفِي كُلِّ مِأَةٍ شَاةٌ﴾ رواه البخاري وأصحاب السنن، له زەکاتی مەڕو بزنی لەوەڕاودا پێغەمبەرﷺ له سەر موسڵمانانی واجب کردوە: له چل سەر تا سەدو بیست سەر: تەنها یەك سەر زەکات بدرێ، له سەدو بیست سەر زیاتر تا دووسەد سەر: تەنها دوو سەر بدرێن، له دووسەد سەر زیاتر تا سێسەد سەر: تەنها سێ سەر بدرێن، ئینجا له سێسەد زیاتر: له هەر سەدێکدا سەرێك له زەکات دەدرێ.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئەگەر خاوەنێك ئاژەڵەکانی له چەند شوێنێکدا پەرت بون، ئەو کاتەش هەروەك له یەك شوێندابن ڕەفتار دەکا، بۆ وێنە: ئەگەر بیست مەڕی له وڵاتێکدا هەبو، بیستیتریشی له وڵاتێکیتردا هەبو، ئەوە واجبە: زەکات بدا، هەروەها ئەگەر چل مەڕی له وڵاتێکدا هەبو، چلیتریشی له وڵاتێکیتردا هەبو، ئەوەش تەنها یەك مەڕ زەکاتی له سەرە، هەرچەند وڵاتەکانیش لێك دوور بن، هەروەك له (نهاية)و(مغنى)دا فەرموویانە.

دووەم: له زەکاتی ئاژەڵدا ئەو ژمارەی دەکەوێتە نێوان ڕادەکانی زەکات: وەك نێوان پێنجو دە: له زەکاتی ووشتردا، نێوان چلو سەدوبیستویەك: له زەکاتی کارەگەلدا،

(فَصْلٌ) إِنِ اتَّحَدَ نَوْعُ الْمَاشِيَةِ أَخَذَالْفَرْضَ مِنْهُ، فَلَوْ أَخَذَ عَنْ ضَأْنٍ مَعِزاً أَوْ عَكْسَهُ جَازَ فِالأَصَحِّ بِشَرْطِ رِعَايَةِالْقِيمَةِ، وَإِنِ اخْتَلَفَ كَضَأْنٍ وَمَعِزٍ فَفِي قَولٍ يُؤْخَذُ مِنَ الأَكْثَرِ، فَإِنِ اسْتَوَيَا فَالأَغْبَطُ، وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يُخْرِجُ مَا شَاءَ مُقَسِّطاً عَلَيْهِمَا بِالْقِيمَةِ، فَإِذَا كَانَ ثَلاَثُونَ عَنْزاً وَعَشْرُ نَعَجَاتٍ أَخَذَ عَنْزاً

نێوان سیو چل: له زەکاتی ڕەشەووڵاغدا ئەوانە گشتی لێبووردراوەو زەکاتی تێدا نیە، کەوابو: ئەگەر نۆ ووشتری هەبن، چواریان بمرن هیچ کار له زەکاتەکە ناکاو مەڕێك هەر واجب دەبێ، هەروەك له (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: له باسی چۆنیەتی زەکاتدانی ئاژەڵ ﴾

(إِنِ اتَّحَدَ نَوْعُ الْمَاشِيَةِ) ئەگەر ئاژەڵەکانی یەك جۆر بون: وەك گشت ووشترەکانی یەك قەپۆزی بن، یان گشتی دوو قەپۆزی بن، یان ڕەشەووڵاغەکان گشتی مانگا بن، یان گشتی

گامێش بن، یان کارەگەلەکە گشتی مەڕ بێ، یان گشتی بزن بێ، ئەوە (أَخَذَ الْفَرْضَ مِنْهُ) زەکاتوەرگرەکە هەر لەو جۆرە ئاژەڵە زەکات وەردەگرێ، هەروەها دروستیشە: لە جیاتی جۆرێك جۆرێکیتر وەربگرێ.
کەوابو: (فَلَوْ أَخَذَ عَنْ ضَأْنٍ مَعِزاً) ئەگەر لە جیاتی جۆری مەڕ، بزنی وەرگرت (أَوْ عَكْسَهُ) یان پێچەوانەکەی: لە جیاتی جۆری بزن، مەڕی وەرگرت، یان لە جیاتی جۆری مانگا، گامێشی وەرگرت، یان پێچەوانەکەی، ئەوە (جَازَ) گشتی دروستە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە مەڕو بزن یەك ڕەگەزن، مانگاو گامێشیش یەك ڕەگەزن، بەڵام (بِشَرْطِ رِعَايَةِ الْقِيمَةِ) بە مەرجی ڕەچاوکردنی نرخی ئاژەڵە وەرگیراوەکە، واتە: نرخەکەی بگاتە نرخی ئەو ئاژەڵەی لە جۆری خۆی واجب بووەو وەرنەگیراوە.
(وَإِنِ اخْتَلَفَ) ئەگەر جۆری ئاژەڵەکان جیاواز بوو: (كَضَأْنٍ وَمَعِزٍ) وەك کارەگەلەکەی لە مەڕو بزن تێکەڵ بێ، یان گاڕانەکەی لە مانگاو گامێش تێکەڵ بێ، یان ڕەوّی ووشترەکانی لە دوو قەپۆزیو یەك قەپۆزی تێکەڵ بێ (فَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (يُؤْخَذُ مِنَ الأَكْثَرِ) زەکاتەکە لەو جۆرە وەردەگیرێ: کە ژمارەی زۆرترە.
(فَإِنِ اسْتَوَيَا) جا ئەگەر هەردوو جۆرەکە ژمارەیان یەکسان بوو (فَالأَغْبَطُ) ئەو کاتە کامەیان بۆ هەژاران باشترە، ئەویان وەردەگیرێ، بەڵام (وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أَنَّهُ يُخْرِجُ مَا شَاءَ) زەکاتدەرەکە کامە جۆر حەز بکا: ئەویان لە زەکاتدا دەدا (مُقَسِّطاً) زەکاتەکەش بەش دەکا (عَلَيْهِمَا) لە سەر هەردوو جۆرەکە (بِالْقِيمَةِ) بەگوێرەی نرخەکەیان، واتە: هەر جۆرەو بەشە نرخی خۆی تێبینی دەکا:
بۆ وێنە: (فَإِذَا كَانَ ثَلاَثُونَ عَنْزاً) هەر کاتێك سی بزنی هەبون (وَعَشْرُ نَعَجَاتٍ) دە مەڕیشی هەبون، ئەوە دەکاتە چل سەر، کەوابو: (أَخَذَ عَنْزاً) زەکاتوەرگرەکە، یان بزنێك وەردەگرێ

أَوْ نَعْجَةً بِقِيمَةِ ثَلاَثَةِ أَرْبَاعِ عَنْزٍ وَرُبُعِ نَعْجَةٍ، وَلاَ تُؤْخَذُ مَرِيضَةٌ وَلاَ مَعِيبَةٌ إِلاَّ مِنْ مِثْلِهَا، وَلاَ ذَكَرٌ إِلاَّ إِذَا وَجَبَ وَكَذَا لَوْ تَمَحَّضَتْ ذُكُوراً فِي الأَصَحِّ،

(أَوْ نَعْجَةً) یان مەڕێك وەردەگرێ (بِقِيمَةِ ثَلاَثَةِ أَرْبَاعِ عَنْزٍ) نرخی بزنەکە، یان نرخی مەڕەکە بە ئەندازەی سێ چارێکی بزنێك بێو (وَرُبُعِ نَعْجَةٍ) بە چارێکی مەڕێك بێ، واتە: ئەگەر نرخی بزنەکە سەد دینار بوو و نرخی مەڕەکە دوو سەد دینار بوو، واجبە ئەو مەڕە، یان ئەو بزنەی لە زەکاتدا دەیدا: نرخەکەی سەدو بیستو پێنج دینار بێ، چونکە حەفتاو پێنج دینار سێ چارێکی نرخی بزنەکەیەو پەنجا دیناریش چارێکی نرخی مەڕەکەیە.

﴿ ئەو ئاژەڵانەی دروست نیە لە زەکاتدا بدرێن ﴾

یەکەم: (وَلاَ تُؤْخَذُ مَرِيضَةٌ) ئاژەڵی نەخۆش لە زەکاتدا وەرناگیرێ. دووەم: (وَلاَ مَعِيبَةٌ) ئاژەڵی عەیبدار لە زەکاتدا وەرناگیرێ، واتە: ئەو دوو ناتەواوانە وەبەر زەکات ناکەون (إِلاَّ

مِنْ مِثْلِهَا) تەنها لە زەکاتی ئەو ئاژەڵانەدا نەبێ: کە گشتیان ناتەواو بن: بە هۆی نەخۆشی، یان عەیبداری، ئەو کاتە لە نەخۆشەکاندا نەخۆش دەدرێ، لە عەیبدارەکاندا عەیبدار دەدرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَلاَ يُخْرَجُ فِيالصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ وَلاَ ذَاتُ عَوَارٍ وَلاَ تَيْسٌ إِلاَّ مَاشَاءَ الْمُصْدِقُ﴾ رواه البخاري، لە زەکاتدا: ئاژەڵی پیر نادرێ، ئاژەڵی عەیبدار نادرێ، نێریش نادرێ، مەگەر زەکاتوەرگرەکە حەز بکاو بۆ هەژاران باشتر بێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئاژەڵەکان گشتیان نەخۆش، یان عەیبدار نەبون، بەڵکو ئاژەڵی ساغیشیان تێدا هەبو، ئەو کاتە واجبە: ئاژەڵی ساغ لە زەکاتدا بدرێ، لەگەڵ ڕەچاوکردنی نرخ، واتە: ئەگەر لە چل سەر بیستیان ساغو بیستیان نەخۆش بوو، واجبە: ئاژەڵێکی ساغ لە زەکاتدا بدا: کە نرخەکەی بە ئەندازەی نیوەی ساغێکو نیوەی نەخۆشێك بێ، جا ئەگەر هاتوو: لە ناو ئاژەڵەکاندا تەنها یەك سەر ساغ بوو، واجبە: ئاژڵێکی ساغ بدا.

هەروەها ئەگەر دوو ئاژەڵ زەکاتی لە سەر بون بەڵام تەنها دووانیان ساغ بون، واجبە: دوو ئاژەڵی ساغ بداو نرخەکەشیان ڕەچاو دەکرێ، هەروەها ئەگەر دوو ئاژەڵ زەکاتی لە سەر بوو، بەڵام تەنها یەکێکی ساغی هەبو، ئەو کاتە ساغێكو نەخۆشێك لە زەکاتدا دەداو نرخی ساغەکەش ڕەچاو دەکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

سێیەم: (وَلاَ ذَكَرٌ) ئاژەڵی نێر لە زەکاتدا وەرناگیرێو بە بەر ناکەوێ (إِلاَّ إِذَا وَجَبَ) تەنها لەو حاڵەتەدا نەبێ کە نێر واجب بێ: وەك گوێلکە نێرێك لە سی ڕەشەووڵاغداو، وەك کارگەلی نێر لە زەکاتی کەمتر لە بیستو پێنج ووشتر، کە باسمان کردن.

(وَكَذَا) هەروەها دروستە: ئاژەڵی نێر لە زەکاتدا بدرێ (لَوْ تَمَحَّضَتْ ذُكُوراً) ئەگەر گشت ئاژەڵەکانی نێر بون (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

وَفِي الصِّغَارِ صَغِيرَةٌ فِالْجَدِيدِ، وَلاَ رُبَّى وَأَكُولَةٌ وَحَامِلٌ وَخِيَارٌ إِلاَّ بِرِضَا الْمَالِكِ،

بەڵام ئەگەر گشتی نێر نەبون، بەڵکو ئاژەڵەکانی لە نێر و مێ تێکەڵ بون، ئەو کاتە واجبە: ئاژەڵی مێ لە زەکاتدا بدا، واتە: ئەگەر لە ناو ئاژەڵەکاندا تەنها یەکێك مێ هەبێ، واجبە: ئاژەڵێکی مێ لە زەکاتدا بدا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

چوارەم: ئاژەڵی بچووك واتە: کە نەگەیشتبێتە تەمەنی زەکات، لە زەکات وەرناگیرێ، لەو حاڵەتەی ئاژەڵەکانی گشتی گەورەبن، یان لە گەورەو بچووك تێکەڵ بن، واتە: هەر چەندەش تەنها یەك ئاژەڵ لە ناویاندا گەورە بێ، واجبە: ئاژەڵێکی گەورە لە زەکاتدا بدا، لەگەڵ ڕەچاوکردنی نرخەکەی، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

بەڵام ئەگەر ئاژەڵەکان گشتی بچووك بون، ئەو کاتە (وَفِيالصِّغَارِ) لە زەکاتی ئاژەڵی بچووکدا (صَغِيرَةٌ) ئاژەڵێکی بچووك دەدا (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا، وك چل کارە

مێی هەبێ و ساڵێکی ئیسلامی بە سەردا سوڕابێتەوەو تەمەنیان نەبوبێتە دوو ساڵ، یان گشت مەڕەکانی بمرن و بەرخەکانیان لە پاش بەجێ بمێنێ، لەو حاڵەتانەدا کارێکی بچووك، یان بەرخێکی بچووك دەدا، هەروەك لە زەکاتی بێچوودا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى ﴿عَنْ أَبِبَكْرٍ: وَاللهِ لَوْ مَنَعُونِي عَناقاً كَانُوا يُؤَدُّونَهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَى مَنْعِهَا﴾ رواه الشيخان، سوێند بە خوا ئەگەر لە زەکاتدا کاریلەیەك لە من قەدەغە بکەن: کە تەمەنی لە ساڵێك کەمتر بێ و کاتی خۆی دەیاندا پێغەمبەرﷺ، من جەنگیان لەگەڵ دەکەم لە سەر ئەو نەدانە.

پێنجەم: جۆری خراپ لە زەکات وەرناگیرێ، مەگەر گشتی خراپ بن: وەك گشتی بزن بن، ئەو کاتە بزن وەردەگیرێ، بەڵام ئەگەر لە باش و خراپ تێکەڵ بون، ئەو کاتە زەکاتدەر بە خۆشیی خۆی جۆرێك دەداو نرخەکەشی ڕەچاو دەکا، هەروەك لە باسی چۆنیەتی زەکاتدانی ئاژەڵدا ڕوون کراوە (وَلاَ رُبَّى) نابێ ئاژەڵی تازە زایی لە زەکاتدا وەربگیرێ، تا دوو مانگ بە سەر زانیدا تێدەپەڕێ، چونکە بێچووەکەی پەروەردە دەکا.

(وَأَكُولَةٌ) نابێ ئاژەڵی قەڵەوکراو بۆ خواردن لە زەکاتدا وەربگیرێ (وَحَامِلٌ) نابێ ئاژەڵی ئاوس لە زەکاتدا وەربگیرێ، چونکە ئاوس بە دوو ئاژەڵ دەژمێردرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەوابو: نابێ ئاژەڵ بە بێچووەوە لە زەکاتدا وەربگیرێ (وَخِيَارٌ) نابێ ئاژەڵی زۆر باش لە زەکاتدا وەربگیرێ (إِلاَّ بِرِضَا الْمَالِكِ) تەنها بە ڕەزامەندی خاوەنەکەیان نەبێ، واتە: ئەگەر خاوەنەکەیان ڕازی بێ، ئەو کاتە دروستە: ئەوانەی تازە ڕابردوو گشتیان لە زەکاتدا وەربگیرێن، پێغەمبەرﷺ بە (معاذ)ی فەرموو: ﴿فَإِيَّاكَ وَكَرائِمَ أَمْوالِهِمْ﴾رواه الشيخان، ئاگادار بە: ئاژەڵە ڕێزدارەکانیان لە زەکاتدا لێمەستێنە.

وَلَوِ اشْتَرَكَ أَهْلُ الزَّكَاةِ فِي مَاشِيَةٍ زَكَّيَا كَرَجُلٍ، وَكَذَا لَوْ خَلَطَا مُجَاوَرَةً بِشَرْطِ أَنْ لاَ تَتَمَيَّزَ فِالْمَشْرَبِ وَالْمَسْرَحِ وَالْمُراحِ وَمَوْضِعِ الْحَلَبِ، وَكَذَا الْفَحْلِ وَالرَّاعِي فِي الأَصَحِّ، لاَ نِيَّةُالْخُلْطَةِ فِالأَصَحِّ، وَالأَظْهَرُ تَأْثِيرُ خُلْطَةِ الثَّمَرِ وَالزَّرْعِ وَالنَّقْدِ

ئینجا بزانە: ئەگەر ئاژەڵەکان گشتیان ڕێزدارو قەڵەو بون، ئەو کاتە ئاژەڵی ڕێزدارو قەڵەو لە زەکات وەردەگیرێ، بەڵام ئەگەر گشتیان ئاوس بون، نابێ بۆ زەکات داوای ئاوسی لێبکرێ، مەگەر بە خۆشی خۆی بیدا، ئەو کاتە دروستە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ زەکاتی ماڵی هاوبەش و تێکەڵ ﴾

(وَلَوْ اشْتَرَكَ أَهْلُ الزَّكَاةِ) ئەگەر ئەو کەسانەی زەکاتیان لە سەر واجبە، بونە هاوبەش (فِي مَاشِيَةٍ) لە کۆمەڵە ئاژەڵێکدا (زَكَّيَا كَرَجُلٍ) وەك یەك خاوەن زەکات دەدەن، بەو سێ مەرجانە: یەکەم: ماڵە هاوبەشەکەیان لە یەك ڕەگەز بێ. دووەم: کۆی بەشەکانی

هەموویان بگاتە ڕادەی زەکات، یان کۆی بەشەکان نەگاتە ڕادەی زەکات، بەڵام یەکێك لە هاوبەشەکان هەندێك ماڵیتری هەبێو لەگەڵ بەشەکەیهاوبەش بگاتە ڕادەی زەکات، وەك لە ئاگاداریی یەکەمدا وێنەی بۆ دێنین، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى. سێیەم: ساڵێکیئیسلامی تەواو هاوبەشیەکە بەردەوام بێ، ئەگەر ماڵەکە زەکاتەکەی ساڵانە بێ، جیاوازی نیە هاوبەشیەکەیان: بە هۆی میرات بێ، یان بە هۆی کڕین، یان بە هۆیەکیتر بێ.

(وَكَذَا) هەروەها وەك یەك خاوەن زەکات دەدەن (لَوْ خَلَطَا مُجَاوَرَةً) ئەگەر بە جیاکراوەیی ئاژەڵەکانیان تێکەڵ کردبن، واتە: خودی ماڵی گشت خاوەنێك لەویتر دیار بوو، ئەو تێکەڵکردنەش–وەك هاوبەشی–کار لە واجببوونیزەکات دەکا، بەو سێ مەرجانەیڕابردوو، هەم (بِشَرْطِ أَنْ لاَ تَتَمَيَّزَ) بەو مەرجەش ئاژەڵەکانی هیچ خاوەنێك لەوانیتر جیا نەکرێنەوە، لەم حاڵەتانەیداهاتوو: (فِيالْمَشْرَبِ) لە شوێنی ئاو خواردنەوەداو (وَالْمَسْرَحِ) لە مۆڵگەی ڕۆژێو، هەم لە لەوەڕگەشدا (وَالْمُراحِ) لە شوێنی لێمانەوەی شەوێداو (وَمَوْضِعِ الْحَلَبِ) لە شوێنی دۆشینێداو (وَكَذَاالْفَحْلُ) هەروەها نێرەی پەڕینیشیان یەك بێ، واتە: بێ جیاوازی نێرەکە بپەڕێتە سەر مێیەی گشتیان، بەڵام ئەگەر جۆری ئاژەڵەکانیان جیاواز بون: وەك مەڕو بزن، ئەو کاتە جیاوازی نێرەکە زیانی نیە (وَالرَّاعِي) هەروەها شوانیشیان یەك بێ، واتە: شوانێك، یان چەند شوانێك گشت ئاژەڵەکان پێکەوە بلەوەڕێنن، نەك تەنها تەنها (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (لاَ نِيَّةُالْخُلْطَةِ) بەڵام نیەتی تێکەڵکردن مەرج نیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر: (تَأْثِيرُ خُلْطَةِالثَّمَرِ) کار لە واجببوونی زەکات دەکا: تێکەڵیی میوەجاتو (وَالزَّرْعِ) تێکەڵیی داچاندنی دانەوێڵەو (وَالنَّقْدِ) تێکەڵیی پارەو وَعَرْضِ التِّجَارَةِ، بِشَرْطِ أَنْ لاَ يَتَمَيَّزَ النَّاطُورُ وَالْجَرِينُ والدُّكَّانُ وَالْحارِسُ وَمَكَانُ الْحِفْظِ وَنَحْوُهَا،

پولو (وَعَرْضِ التِّجَارَةِ) تێکەڵیی کەلوپەلی بازرگانی، جیاوازی نیە: تێکەڵیەکە بە شێوەی هاوبەشی بێ، یان بە شێوەی جیاکراوەیی، هەروەها بە هۆی میرات، یان کڕین، یان هۆیەکیتر بێ، بەو سێ مەرجانەی لە هاوبەشی ئاژەڵدا ڕابران.

هەم (بِشَرْطِ أَنْ لاَ يَتَمَيَّزَ النَّاطُورُ) بەو مەرجەش پاسەوان لێك جیا نەکرێتەوەو (وَالْجَرِينُ) مشتاغو خەرمان لێك جیا نەکرێنەوەو (والدُّكَّانُ) شوێنی شت لێفرۆشتن لێك جیا نەکرێتەوە (وَالْحَارِسُ) چاودێر لێك جیا نەکرێتەوەو (وَمَكَانُ الْحِفْظِ) شوێنی لێپاراستن لێك جیا نەکرێتەوەو (وَنَحْوِهَا) ئەوانەی وەك ئەوانەش لێك جیا نەکرێنەوە: وەك فرۆشیارو تەرازوو و پێوەو ئاودانو دروێنەو کێڵانو ژمێریار...هتد.

ئینجا بزانە: بەڵگەی زەکاتی ماڵی هاوبەشو تێکەڵ ئەم حەدیسەیە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَلاَ يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ وَلاَ يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَالصَّدَقَةِ، وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَإِنَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ﴾رواه البخاري وأصحاب السنن، نابێ لە ترسی زەکات: ماڵی پەرتکراو تێکەڵ بکرێو نابێ ماڵی تێکەڵ پەرت بکرێ، جا هەر ماڵێکی تێکەڵکراو زەکاتی لێدرا، خاوەنەکانیان دەگەڕێنەوە سەر یەکتر: بە گوێرەی ئەندازەی بەشی خۆیان.

﴿ئاگاداری﴾ یەکەم: ئەو حەدیسە وادەگەیەنێ: کە هاوبەشیو تێکەڵکردن، هەندێ جار بارسووکیيە بۆ خاوەنەکان: وەك دوو خاوەن هەشتا مەڕ بە یەکسانی–هەر یەکەو چل– تێکەڵ بکەن، یان سێ خاوەن سەدو بیست مەڕ بە یەکسانی–هەر یەکەو چل– تێکەڵ بکەن، ئەوانە لە حاڵەتی هاوبەشیو تێکەڵیدا تەنها یەك مەڕ دەدەن، بەڵام ئەگەر تەنها تەنها بن، واجبە: هەر یەکەو مەڕێك زەکات بدا.

هەندێ جاریش بارگرانیيە: وەك دوو خاوەن چل مەڕ بە یەکسانی–هەر یەکەو بیست– تێکەڵ بکەن، لە حاڵەتی هاوبەشیو تێکەڵیدا واجبە مەڕێك بدەن، بەڵام تەنها تەنها هیچیان لە سەر واجب نیە.

هەندێ جاریش بۆ یەکێك بارسووکیيەو بۆ یەکێك بارگرانیيە: وەك دوو خاوەن بە یەکسانی بیست مەڕ–هەر یەکەو دە– تێکەڵ بکەن، بەڵام یەکێکیان سی مەڕیتری هەبێو تێکەڵی نەکردبێ، ئەوە لە حاڵەتی هاوبەشیو تێکەڵیدا واجبە: پێکەوە مەڕێك بدەن، واتە: پێنجێکی لە سەر خاوەنی دەیەکەیە، بەڵام تەنها تەنها خاوەنی دەیەکە هیچی لە سەر نیەو ئەویتر بە تەنهاییش مەڕێکی تەواوی هەر لە سەرە؟ چونکە لە ڕاستیدا خاوەنی چل سەرە.

....

ئینجا بزانە: هاوبەشیو تێکەڵیی میوەو دانەوێڵەو پارەو بازرگانی تەنها بارگرانی دێنێ، چونکە ئەوانە وەکو ئاژەڵ لێبووردنیان تێدانیە، هەروەك هەر یەکەو لە شوێنی خۆیاندا ڕوونیان دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

دووەم: هەر بە بەڵگەی حەدیسەکە، دروستە: یەکێك لە هاوبەشەکان، یان لە خاوەنەکان بە بێئیزنی ئەوانیتر زەکات بداو نیەتی زەکاتدانیش بێنێ: هەم بۆ خۆیو هەم لە جیاتی ئەوانیتر، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە، جا ئەگەر لە خودی ماڵە هاوبەشەکە زەکاتی دا، ئەوە هەر یەکەو بە ئەندازەی بەشی خۆی زەکاتی لێدەردەچێ، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە، بەڵام ئەگەر لە ماڵی یەکێکیان زەکاتەکە درا، ئەوە خاوەنەکەی بە ئەندازەی بەشەکانی ئەوانیتر نرخەکەیان لێوەردەگرێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

سێیەم: هەر بە بەڵگەی حەدیسەکە، هەر کاتێك خاوەنەکان ماڵەکەیان لێك جیاکردەوەو بە تەنها بەشەکەی خۆیان برد، ئەوە لەو کاتەوە هاوبەشیو تێکەڵی کۆتایی دێ، کەوابو: هەر یەکەیان-بە جیا- زەکاتی بەشەکەی خۆی دەدا ئەگەر بگاتە ڕادەی زەکات، ئەگەر نا: نا، بەڵام سەرەساڵەکەشی لەو کاتەوە دەست پێدەکا: کە بووەتە خاوەنی ئەو بەشە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

جا ئەگەر بە پێچەوانەوە بوو، واتە: سەرە ساڵەکەیان بە تەنها تەنها دامەزرابو، ئینجا بونە هاوبەش، یان تێکەڵیان کرد، ئەوە تەماشا دەکرێ: ئەگەر سەرە ساڵەکەیان وەکو یەکتری بوو: وەك گشتیان لە مانگی (مُحَرَّم)دا بوبنە خاوەنی ماڵەکەو لە مانگی (صَفَرْ)ش بونە هاوبەش، یان تێکەڵیان کرد، ئەوە لە کۆتایی ساڵییەکەمدا هەر خاوەنێك زەکاتی خۆی بە جیا دەدا، ئینجا لە کۆتایی ساڵی دووەمو دواوەتر، وەکو یەك خاوەن زەکاتی تێکەڵاوی دەدەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەڵام ئەگەر سەرە ساڵەکەیان لێك جیا بوو: وەك یەکێکیان لە (مُحَرَّم)داو ئەویتریش لە (صَفَر)دا بوبێتە خاوەن، ئینجا لە مانگی مەولوددا تێکەڵیان کرد، ئەوانەش هەر یەکەو لە کۆتایی ساڵەکەی خۆیدا واجبە: بە تەنها زەکات بدا، ئینجا لە کۆتایی ساڵی دووەمو دواوەتر هەموویان وەکو یەك خاوەن زەکات دەدەن، بەڵام بەشێکی زەکاتەکە لە (مُحَرَّم)دا لە سەر خاوەنێکە بە گوێرەی بەشەکەی خۆیو بەشێکیتریش لە (صَفَر)دا لە سەر خاوەنێکە بە گوێرەی بەشەکەی خۆی، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

چوارەم: ووشەی (أهل الزكاة) وا دەگەیەنێ: کە هاوبەشیو تێکەڵی لەگەڵ ئەو خاوەنانەی زەکاتیان لە سەر نیە، وەك تەنهایی وایە، واتە: ئەگەر یەکێك لە خاوەنەکانی

وَلِوُجُوبِ زَكَاةِ الْمَاشِيَةِ شَرْطَانِ: مُضِيُّ الْحَوْلِ فِي مِلْكِهِ، لَكِنْ مَا نُتِجَ مِنْ نِصَابٍ يُزَكَّى بِحَوْلِهِ،

ماڵە هاوبەشەکە، یان تێکەڵەکە: کافر بوو، یان مزگەوت بوو، یان (بيت المال) بوو، یان ماڵەکە هی وەسێتو خێراتی گشتی بوو، لەو حاڵەتانەدا ئەم هاوبەشیو تێکەڵیە کار لە زەکات ناکا، چونکە ئەو جۆرە خاوەنانە زەکاتیان لە سەر واجب نیە، کەوابو: ئەگەر بەشی ئەو خاوەنەی کە زەکاتی لە سەر واجبە، بە تەنها دەگەیشتە ڕادەی زەکات، ئەوە تەنها زەکاتی بەشەکەی خۆی دەدا، ئەگەر بە تەنها نەدەگەیشتە ڕادەی زەکات، ئەویش زەکاتی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ زەکاتی بێچوو ﴾

(وَلِوُجُوبِ زَكَاةِ الْمَاشِيَةِ) بۆ واجببوونی زەکاتیئاژەڵ (شَرْطَانِ)-جگە لە مەرجەکانی ڕابردوو- دوو مەرجیتر هەنە:

مەرجی‌یەکەم: (مُضِيُّ الْحَوْلِ) ساڵێکی‌ئیسلامی بە سەردا بـڕواو (فی‌مِلْکِـه) ئاژەڵەکـەش هەر لە ملکایەتی خاوەنەکەی‌دابێ ﴿عَنْ أَبِىبَكْرٍ وَعُثْمَانَ وَعَلِيٍّ ﷺ أَنَّهُ لاَزَكَاةَ فِى مَالٍ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ﴾أثر صحيح رواه البيهقي وغيره، لە هیچ ماڵێکدا زەکات واجب نابێ تـا ساڵی بە سەردا دەسوڕێتەوە.

کەوابو: بێچووی ئاژەڵەکان-کە تەمەنیان لە ساڵێك کەمتر بێ- چونکە ساڵێکیان بە سەردا نەسوڕاوەتەوە، زەکاتیان تێدا نیە، تەنها لە دوو حاڵەتدا نەبێ:

حاڵەتی‌یەکەم: (لَكِنْ مَا نُتِجَ مِنْ نِصَابٍ) بەڵام ئەو بێچووانەی لەو دایکانەی ڕادەی زەکات پەیدا بونە (يُزَكَّى بِحَوْلِهِ) هەر بە سوڕانەوەی ساڵی ڕادەی دایکەکان زەکاتیان لێ‌دەدرێ، واتە: لە دوای تـەواوبوونی ڕادەی یەکـەمی‌زەکات، هـەر بێچووێك پەیـدا ببـێ، ئـەوە بـۆ تەواوکردنی ڕادەی دووەمی‌زەکاتو سـێیەمی‌و چـوارەمی‌و...هتـد، لەگـەڵ دایکـەکانیان سەرژمێر دەکرێنو دوو زەکات، یان زیاتریان لێ‌دەدرێن، بە بەڵگەی فەرموودەکەی ئیمامی (عمر)ی‌داهاتوو.

بۆ وێنـە: ئەگەر سەد مەڕی هـەبونو بیسـتو یـەك بـەرخ، یـان زیاتریـان لێ‌پەیـدا بـون، هەروەها ئەگەر سی مانگای هەبونو دە گوێلك، یان زیاتریان لێ‌پەیدا بون، ئەو بێچووانەش لەگەڵ دایکەکانیان سەرژمێر دەکرێنو ڕادەی‌دووەمی زەکاتو بە سەرەوەتریان پێ تەواو دەکرێ: دوو مەڕ، یان زیاتر، هەروەها مێنگوینێك، یان زیاتر، لە زەکاتیان دەدرێ، بەڵام بەو مەرجەش: پێش سوڕانەی ساڵ ئەو بێچـووانە لـە دایکیـان پەیـدا بـوبن. هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلاَ يُضَمُّ الْمَمْلُوكُ بِشِرَاءٍ أَوْ غَيْرِهِ فِى الْحَوْلِ،

ئینجا بزانە: سودی کۆکردنەوەی بێچووەکان لەگەڵ دایکیاندا لەو حاڵەتەدا دەردەکەوێ: کە پێکەوە بگەنە ڕادەیەکی‌تری زەکات، هەروەك ڕوونمان کردەوە، کەواتە: ئەگەر پێکەوە نەگەنە ڕادەیەکی‌تر: وەك سەد مەڕ تەنها بیست بەرخی لێ‌ببێ، لەو حاڵەتەدا بێچووەکان سودیان نیەو تەنها یەك زەکاتیان تێدا واجب دەبێ.

هەروەها بزانە: ڕادەی‌یەکەمی زەکات بە بێچووەکان تەواو ناکرێ، کەواتە: ئەگـەر تـەنها بیست مەڕی هەبێو تەنها بیست بەرخیان لێ‌ببێ، یان بیستو نۆ مانگای هەبێو بیسـتو نۆ گوێلکیان لێ‌ببێ، ئەوە لـەم سـاڵەدا زەکـاتی لـە سـەر نیـە، بـەڵکو لـەو کاتـەوە: کـە ژمارەیان بە بێچووەکانیان تەواو بووە، سەرە ساڵێکی نوێ دەست پێ‌دەکا.

هـەروەها ئەگـەر لـە دوای سـوڕانەوەی سـاڵ بێچـووەکانیان لێ‌بـون ئـەو کاتـەش بـۆ ساڵی‌ڕابردوو سەرژمێر ناکرێن، بەڵکو بۆ ساڵی داهاتوو-لەگـەڵ دایکـەکانیان- سـەرژمێر

دەكرێن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانەیان ڕوون كردونەوە.

هەروەها بزانە: لەو حاڵەتانەی ئاژەڵەكان لە دایكەكانو بێچووەكانیان تێكەڵن، واجبە: ئاژەڵی تەمەنیزەكات لە زەكاتدا بدا، بەڵام نرخەكەشی ڕەچاو دەكرێ، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

حاڵەتیدووەم: ئەگەر دایكەكان گشتیان بمرن، یان هەندێكیان بمرن، لەو حاڵەتەشدا بێچووەكانیان لە جێ دادەندرێنەوەو زەكاتیان لێدەدرێ: وەك تەنها چل مەڕی بە بەرخەوەی هەبنو گشت مەڕەكان بمرن، ئەو كاتە بەرخەكان لە جێی دایكەكانیان دادەندرێنو بەرخێكیبچووك لە زەكاتدا دەدرێ، یان تەنها لەو چلە بیست مەڕ بمرن، ئەو كاتەش بیست بەرخیان لە جێ دادەندرێ، بەڵام مەڕێك-بەگوێرەینرخ- لە زەكاتدا دەدرێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، بە بەڵگەیحەدیسەكەی ئیمامی (أبیبكرالصدیق)یڕابردوو، هەم ﴿عَنْ عُمَرَ ﷺأَنَّهُ قَالَ لِساعِيهِ: إِعْتَدَّ عَلَيْهِمْ بِالسَّخْلَةِالَّتِي يَرُوحُ بِهَا الرَّاعِي عَلَى يَدَيْهِ﴾ رواه الإمامان مالك والشافعي بإسنادهماالصحيح، بۆ زەكات ئەو بەرخە ساوایەش سەرژمێر بكە: كە شوان لە سەر دەستەكانی خۆی دەیهێنێتەوە.

ئینجا بزانە: ئەو بێچووانەی ساڵێكیان بە سەردا دەسوڕێتەوەو نەشگەیشتونە تەمەنی زەكات، لە ژمارە چوارەمی باسی ئاژەڵی بچووكدا ڕوون كرانەوە، وَالْحَمْدُ للهِ تَعالَى.

(وَلاَ يُضَمُّ الْمَمْلُوكُ) ئەو ئاژەڵەی وەدەستی هێناوە، كۆ ناكرێتەوە لەگەڵ ئەو ئاژەڵانەی پێشدا هەیەتی، جا وەدەستهێنانەكەی: (بِشِراءٍ) بە كڕین بێ (أَوْ غَيْرِهِ) یان بە هۆیەكیتر: وەك میراتو بەخشین، هەروەها جیاوازی گەورەو بێچووش نیە (فِي الْحَوْلِ) لە سوڕانەوەی

فَلَوِ ادَّعَى النِّتاجَ بَعْدَ الْحَوْلِ صُدِّقَ، فَإِنِ اتُّهِمَ حُلِّفَ، وَ...

ساڵدا، واتە: لە كۆتایی ساڵی ئاژەڵەكانی پێشدا، زە

نادا، بەڵام بۆ تەواوبوونی ڕادەی زەكات، گشتیان پێكەوە كۆ دەكرێنەوە، واتە: هەم ڕادەی یەكەمی پێ تەواو دەكرێ: وەك سیو نۆ مەڕی هەبنو مەڕێكیتریش بكڕێ، ئەوە لە كاتی كڕینیەوە سەرە ساڵەكەیان دەست پێدەكا، هەروەك لە (بجیرمي)دا ڕوون كراوەتەوە.

هەم ڕادەی دووەمو بە سەرەوەتریشی پێ تەواو دەكرێ: وەك لە (محرم)دا سی مانگا بكڕێو لە (صفر)دا دە مانگایتر بكڕێ، ئەوە كە ساڵ تەواو بوو، لە (محرم)دا گوێلكێك لە زەكاتی سییەكەدا دەداو لە (صفر)دا: چوارێكە مێنگوینێك لە زەكاتی دەیەكە دەدا، ئینجا بۆ ساڵێكیتر: سێ چوارێكە مێنگوین لە (محرم)دا دەداو چوارێكە مێنگوینێك لە (صفر)دا دەدا...بەو جۆرە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئاژەڵە دەستکەوتووەکان بە تەنها ڕادەی زەکات بوون، بەڵام لەگەڵ ئاژەڵەکانی پێشدا نەدەگەیشتنە ڕادەیەکیتری زەکات، ئەوە لە ساڵی یەکەمدا وەك ئاژەڵی تێکەڵکراو ڕفتاریان لەگەڵ دەکرێ، بۆ وێنە: لە مانگی(محرم)دا چل مەڕی هەبو، ئینجا لە مانگی (صفر)دا چل مەڕیتری کڕی، ئینجا لە مانگی (مەولود)دا چل مەڕیتری کڕی، ئەوە کە ساڵ تەواو بوو، لە (محرم)دا یەك مەڕ زەکاتی چلەکەی یەکەم دەداو لە (صفر)دا نیو مەڕ زەکاتی چلەکەی دووەم دەداو لە (مەولود)دا: سێیەکە مەڕێك زەکاتی چلەکەی سێیەم دەدا، چونکە چلەکەی یەکەم بە تەنهایی سەرەساڵی دامەزراوەو هی دووەم بە هاوبەشیی یەکەم دامەزراوەو هی سێیەم بە هاوبەشیی یەکەم و دووەم دامەزراوە، ئینجا لە ساڵی دووەم و بە سەرەوەتردا هەرسێك چلەکان لێك دەدرێنەوە، لە سەرە ساڵی چلەکەی یەکەمەوە ساڵەکە بەردەوام دەبێو وەك یەك ماڵی یەك خاوەن زەکاتی لێدەدرێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

(فَلَوِ ادَّعَى) جا ئەگەر خاوەن ئاژەڵەکە ئیدیعای کردو گوتی: (النِّتَاجَ بَعْدَالْحَوْلِ) پاش سوڕانەوەیساڵ بێچووەکان لە دایکیان بونە، یان گوتی بێچووەکان هی ئەم دایکانە نینەو کڕیونم، یان پێم بەخشراون (صُدِّقَ) باوەڕی پێدەکرێو بێچووەکان لەگەڵ دایکەکان سەرژمێر ناکرێن (فَإِنْ اُتُّهِمَ) جا ئەگەر خاوەنەکە تۆمەتی درۆی پێدەکرا (حُلِّفَ) سوننەتە: سوێند بدرێ، جا ئەگەر سوێندی نەخوارد وازی لێدەهێندرێو لە سەر سوێندنەخواردنەکە سزا نادرێ.

ئینجا بزانە: گوتمان: مەرجە: ساڵێکی تەواو ئاژەڵەکان لە ملکایەتی خاوەنەکەیاندابن، کەوابو: (وَلَوْ زَالَ مِلْكُهُ فِي الْحَوْلِ) ئەگەر لە ناو ساڵەکەدا ملکایەتیماڵەکەی نەما: وەك فَعَادَ أَوْ بَادَلَ بِمِثْلِهِ اِسْتَأْنَفَ.

بیفرۆشێ، یان بیبەخشێ (فَعَادَ) ئینجا دووبارە ماڵەکەی هاتەوە ژێر ملکایەتیخۆی: وەك بیکڕێتەوە، یان بە میرات بۆی بێتەوە (أَوْ بَادَلَ بِمِثْلِه) یان ئەو ماڵەی بە ماڵێکیتر گۆڕییەوە، ئەوە ساڵەکەی دەپچڕێ، کەوابو: (اسْتَأْنَفَ) لەو حاڵەتانەدا سەرەساڵێکی نوێ دەست پێدەکاتەوە، لەو کاتەوە: کە گەڕاوەتەوە ژێر ملکایەتیخۆی.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: هەر ماڵێك زەکاتی ساڵانە بێ، ئەویش وەکو ئاژەڵ مەرجە: ساڵێکی تەواو لە ملکایەتی خاوەنەکەیدا بێ، کەوابو: ئەگەر خاوەن ئاژەڵێك، یان بازرگانێك، یان خاوەن زێڕو زیو و پارەیەك پێش تەواوبوونیساڵ مرد، ئەوە ساڵەکەی دەپچڕێ، کەوابو: میراتگرەکانیان لە ڕۆژی مردنیانەوە سەرەساڵێکی نوێ دەست پێدەکەن، هەروەها ئەگەر خاوەنەکە خۆی کافر کرد، ئەو کاتە چاوەڕوان دەکەین: ئەگەر بۆوە موسڵمان، ئەوە ساڵەکەی ناپچڕێو لە کۆتایی ساڵەکەیدا زەکاتەکەی لە سەر واجبە، بەڵام ئەگەر بە کافری مرد، ئەوە دەردەکەوێ: لە

کافربوونیەوە ساڵەکەی پچڕاوەو زەکات لە ماڵەکەیدا واجب نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

دووەم: هەر کاتێك ماڵەکە زەکاتی تێدا واجب بوو: وەك بگاتە ڕادەی زەکاتو ساڵێکی بە سەردا بسوڕێتەوە، ئەوە یەکسەر–بێدواخستن– واجبە زەکاتەکەی بدا، جا ئەگەر گونجا زەکاتەکەی بدا: وەك ماڵەکەی لە بەر دەستدابێو زەکاتوەرگریش دەست بکەوێ، ئەویش بە قەسدی زەکاتەکەی نەداو ماڵەکەش لەناو چوو، ئەوە دەبێتە زامنو واجبە: زەکاتەکەی بدا، بەڵام ئەگەر لە دوای ساڵ سوڕانەوە بۆی نەگونجا زەکاتەکە بداو ماڵەکەش بە بێکەمتەرخەمی گشتی لەناو چوو، ئەوە نابێتە زامنو هیچ زەکاتی لە سەر نیە، بەڵام ئەگەر بەشێکی لەناو چوو و بەشێکیش مایەوە، ئەو کاتە بە گوێرەی ئەو ئەندازەیەی ماوەتەوە زەکاتی لە سەر واجبە، بۆ وێنە: ئەگەر سی مانگای هەبێو پاش سوڕانەوەی ساڵ پێنجیان لەناو چوون، ئەوە لە زەکاتی بیستو پێنجەکەی مایەوە پێنج شەشێکی گوێلکێکی لە سەر واجبە، نەك گوێلکێکی تەواو.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو لەو حاڵەتەدا بوو: کە ماڵەکە بە بێکەمتەرخەمی بەخۆی لەناو بچێ، بەڵام ئەگەر–لە دوای سوڕانەوەی ساڵ– خاوەنەکە بەخۆی ماڵەکە لەناو ببا، ئەوە دەبێتە زامنو واجبە: زەکاتەکەی بدا، هەرچەندەش بۆی نەگونجابێ زەکاتەکەی بدا، چونکە کەمتەرخەمیی کردوە، هەروەها ئەگەر یەکێکیتری–جگە لە خاوەنەکە– ماڵەکە لە ناو ببا، ئەوە تۆڵەی لێوەردەگیرێو لەو تۆڵەیەش ئەندازەی زەکاتەکە دەدرێتە گەداو هەژاران، هەروەك لە (المجموع)دا ئەم مەسەلەیە ئەوها بە درێژی ڕوون کراوەتەوە.

وَكَوْنُهَا سَائِمَةً فَإِنْ عُلِفَتْ مُعْظَمَ الْحَوْلِ فَلاَ زَكَاةَ، وَإِلاَّ فَالأَصَحُّ إِنْ عُلِفَتْ قَدْرَاً تَعِيشُ بِدُونِهِ بِلاَ ضَرَرٍ بَيِّنٍ وَجَبَتْ وَإِلاَّ فَلاَ، وَلَوْ سَامَتْ بِنَفْسِهَا أَوْ اعْتَلَفَتِ السَّائِمَةُ، أَوْ كَانَتْ عَوَامِلَ فِي حَرْثٍ وَنَضْحٍ وَنَحْوِهِ فَلاَ زَكَاةَ

(و)مەرجیدووەمی زەکاتی ئاژەڵ: (كَوْنُهَا سَائِمَةً) ئاژەڵەکان لەوەڕاو بن، واتە: خاوەنەکە، یان جێگری خاوەنەکە لە پووشو گیای گشتیدا بیانلەوەڕێنێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (أنس)یڕابردوو لە زەکاتی مەڕو بزندا.

کەوابو: (فَإِنْ عُلِفَتْ) ئەگەر ئاژەڵەکان ئەڵفیان درایێ (مُعْظَمَ الْحَوْلِ) زۆرترینی ساڵ شەو و ڕۆژ (فَلاَ زَكَاةَ) زەکاتیان تێدا نیە، چونکە ئەرکی بەخێوکردنی زۆر گران بووە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر زۆرترینی ساڵ ئەڵفیان نەدرایێ، ئەوە (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (إِنْ عُلِفَتْ قَدْرَاً) ئەگەر ئەندازەیەکیوەها ئەڵف دران: کە (تَعِيشُ بِدُونِهِ) لەو ماوەیەدا بە بێئەڵف دەژیان (بِلاَ ضَرَرٍ بَيِّنٍ) بە بێزیانێکی ئاشکرا (وَجَبَتْ) ئەوە زەکاتیان تێدا واجبە (وَإِلاَّ)

بەلآم ئەگەر لەو ماوەیەدا بە بێ زیانێکیئاشکرا، بێئەلَف نەدەژیان (فَلاَ) زەکاتیان تێدا واجب نیە، چونکە ئەرکی بەخێوکردنیان زۆر قورس بووە.

﴿ ئاگاداری ﴾ پوختەی دەرکەوتنی قورسایی بەخێوکردنیئاژەڵەکان ئەمەیە: ئەگەر بە پارە ئەلَفو گەلآی درەختو پووشو گیای دەرخوارد دان، ئەوە تێبینی دەکرێ: ئەگەر کۆی نرخی ئەو خواردنانەیڕابردوو، کەمتر بوو: لە نرخی بەروبومیئاژەڵەکان، یان لە نرخی خودی ئاژەڵەکان ئەگەر بەروبوومیان نەبو، واتە: یان بە ئەندازەی تەنها یەکێك لەو دووانە بوو، ئەوە هەر بە لەوەڕاو دادەندرێو زەکاتەکەیان واجبە، بەلآم ئەگەر نرخی ئەو خواردنانەی ڕابردوو زۆرتر بوو: لە بەروبومەکە، یان لە نرخی خودیئاژەڵەکان ئەگەر بەروبومیان نەبو، ئەو کاتە زەکات واجب نیە، مەبەستیش لە بەروبوم لێرەدا: بێچووەکانو شیرو خوریو مووەکەیانە بە تێکڕایی، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانەو، لە (شرح المنهج)و(تحفة)و چەند کتێبێکیتردا ناوەڕۆکی ئەم ڕوونکردنەوەیان بە بەهێز داناوە.

(وَلَوْ سَامَتْ بِنَفْسِهَا) ئەگەر ئاژەڵەکان بەخۆیان لەوەڕان، واتە: خاوەنەکە، یان جێگری خاوەنەکە، نەیناردنە لەوەڕگە: وەك لێی ون بوبن، یان دزرا بن، یان داگیر کرابن (أَوْ اِعْتَلَفَتِ السَّائِمَةُ) یان ئاژەڵە لەوەڕاوەکان بەخۆیان ئەلَفیان خوارد بە ئەندازەیەکی وەها زۆر: کاری لە واجببوونی زەکات دەکرد، لەو هەردوو حاڵەتانەدا زەکات واجب نیە.

(أَوْ كَانَتْ عَوَامِلَ) یان ئەگەر ئاژەڵەکان کاریان پێدەکرا بە کرێ، یان بە خۆڕایی (فِي حَرْثٍ) لە کێڵاندا (أَوْ نَضْحٍ) یان لە ئاوهێناندا (وَنَحْوِهِ) یان لە کارێکیتری ئەوەهادا: وەك بارکردنو سواری، ئەوە (فَلاَ زَكَاةَ) ئەوانەش فِي الأَصَحِّ، وَإِذَا وَرَدَتْ مَاءً أُخِذَتْ زَكَاتُهَا عِنْدَهُ وَإِلاَّ فَعِنْدَ بُيُوتِ أَهْلِهَا، وَيُصَدَّقُ الْمَالِكُ، فِي عَدَدِهَا إِنْ كَانَ ثِقَةً، وَإِلاَّ فَتُعَدُّ عِنْدَ مَضِيقٍ.

(بابُ زَكاةِ النَّباتِ)

زەکاتیان تێدا واجب نیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەوانە بۆ بەکارهاتن ئامادە کراون وەکو جلوبەرگو کەلوپەلی خانوو ﴿عَنْ عَلِيٍّ ﷺ: لَيْسَ فِي الْبَقَرِ الْعَوَامِلِ صَدَقَةٌ﴾ رواه ابوداود وصححه إبن حبان، لە مانگای کارکردندا هیچ زەکات واجب نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەو ڕوونکردنەوەیڕابردوو بەلگەیە: کە ئوتۆمبیلی تایبەتیو ئوتۆمبیلی کارپێکردنی بە کرێو خانووی بەکرێدانو ئامێرو کەرەستەی کارکردن، ئەوانە هیچیان زەکاتیان تێدا واجب نیە، بەو مەرجەی بۆ بازرگانی نەبن، بەلآم ئەگەر پارەی بەرهەمەکەیان گەیشتە ڕادەی زەکاتو ساڵێکی بە سەردا سوڕاوە، ئەو کاتە زەکات لە

پارەی بەرهەمەکەیاندا واجبە. وَاللهُ أَعْلَم.

(وَإِذَا وَرَدَتْ مَاءً) هەر کاتێك ئاژەڵەکان هاتنە سەر ئاوێك (أُخِذَتْ زَكَاتُهَا عِنْدَهُ) سوننەتە: لە لای ئاوەکە زەکاتەکەیان وەربگیرێ، چونکە بۆ گشت لایەك ئەوها ئاسانترە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر نەهاتنە سەر ئاو: وەك وەرزەکە بەهار بێو پێویستیان بە ئاو نەبێ (فَعِنْدَ بُيُوتِ أَهْلِهَا) ئەو کاتە لە لای ماڵەکانی خاوەنەکانیان زەکاتیان لێوەردەگیرێ.

(وَيُصَدَّقُ الْمَالِكُ) خاوەنی ئاژەڵەکانو جێگرەکەشی باوەڕی پێدەکرێ (فِي عَدَدِهَا) لە ژمارەی ئاژەڵەکاندا (إِنْ كَانَ ثِقَةً) ئەگەر باوەڕپێکراو بێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر باوەڕپێکراو نەبو، یان گوتی: نازانم ژمارەیان چەندە (فَتُعَدُّ) واجبە: ئاژەڵەکان بژمێردرێن، ئینجا وا باشە (عِنْدَ مَضِيقٍ) لە لای شوێنێکی تەسکدا دارێکی درێژ بە دەستەوە بگرنو بیانژمێرن، تاکو هەڵە نەکەن.

ئینجا بزانە: ئەرکی ئامادەکردنو هێنانی ئاژەڵەکەی زەکات بۆ لای زەکاتوەرگر، لە سەر خاوەنی ئاژەڵەکانە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ بَابُ زَكَاةِ النَّبَاتِ: **باسی زەکاتی میوەو دانەوێڵە** ﴾

پێشەکی بزانە: لە زەکاتی میوەو دانەوێڵەدا مەرج نیە: ساڵێك بە سەریاندا بسوڕێتەوە، بەڵکو هەر بە هەبوونیان زەکات واجب دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ﴾ زەکاتی میوەو دانەوێڵە بدەن لە کاتی بڕینەوەیدا. کەوابو: هەر بە بەڵگەی ئەم ئایەتە: میوەو دانەوێڵە تەنها یەك جار زەکاتیان تێدا واجبە، واتە: ئەگەر جارێك زەکاتیان لێدرا، دووبارە زەکاتیان تێدا واجب نابێ، هەرچەند ماوەی زۆر ساڵیش لە لایخاوەنەکەی بمێنێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

تَخْتَصُّ بِالْقُوتِ، وَهُوَ مِنَ الثِّمَارِ: اَلرُّطَبُ وَالْعِنَبُ، وَمِنَ الْحَبِّ: اَلْحِنْطَةُ وَالشَّعِيرُ وَالأَرُزُّ وَالْعَدَسُ وَسَائِرُ الْمُقْتَاتِ اِخْتِيَاراً، وَفِي الْقَدِيمِ تَجِبُ فِي الزَّيْتُونِ وَالزَّعْفَرَانِ وَالْوَرْسِ وَالْقُرْطُمِ وَالْعَسَلِ، وَنِصَابُهُ خَمْسَةُ أَوْسُقٍ:

(تَخْتَصُّ بِالْقُوتِ) زەکات تایبەتە بەو جۆرە خواردنەی ئادەمیزاد پێی دەژێ (وَهُوَ) ئەو خواردنەی ئادەمیزاد پێی دەژێ (مِنَ الثِّمَارِ) لە چینی میوە: (اَلرُّطَبُ) خورمایەو (وَالْعِنَبُ) ترێیە. (وَمِنَ الْحَبِّ) لە چینی دانەوێڵەش (اَلْحِنْطَةُ) گەنمە (وَالشَّعِيرُ) جۆیە (وَالأَرُزُّ) برنجە (وَالْعَدَسُ) نیسکە (وَسَائِرُ الْمُقْتَاتِ اخْتِيَاراً) هەم گشت دانەوێڵەیەکیتریش کە لە حاڵەتی هەرزانیدا بۆ پێژیان بخورێ: وەك نۆکو پاقلەو فاسۆلیەو هەرزنو هەر شتێکیتری بۆ پێژیان دابچیندرێ.

کەوابو: زەکات واجب نیە: لە گوڵە بەڕۆژەو گندۆرەو شفتیو خەیارو تەرۆزیو تەماتەو کونجی، هەروەها هەنارو گوێزو توو و سێو و قەیسیو لیمۆو پرتەقاڵو هەرمێو ئەو جۆرە شتانە، هەروەها زەکات واجب نیە: لەو جۆرە شتانەی لە حاڵەتی گرانیدا دەخورێن: وەکو بەڕوو و گوێژەو قەلۆكو تۆوی کەنگرو ئەو دەنكو گیایانەی لە دەشتو چیادا بە خۆیان دەڕوێن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَفِي الْقَدِيمِ) لە فەرموودەی کۆندا (تَجِبُ فِي الزَّيْتُونِ) زەکات واجبە: لە زەیتونو (وَالزَّعْفَرَانِ) لە زەغفەرانو (وَالْوَرْسِ) لە بەری وەرس: کە ڕەنگی لێدروست دەکرێو (وَالْقُرْطُمِ) لە دەنکی قورتوم: کە ڕەنگی لێدروست دەکرێو (وَالْعَسَلِ) لە هەنگوین، بەڵام لە فەرموودەی نوێی بەهێزدا: لەوانەشدا زەکات واجب نیە.

ئینجا بزانە: هەر خواردەمەنیەك: کە زەکاتی تێدا واجب نەبێ، ئەگەر بە پارە فرۆشتی، یان بازرگانیی پێکردو پارەکەشی گەیشە ڕادەی زەکاتو ساڵێکی بە سەردا سوڕاوە، ئەو کاتە زەکات لە پارەکەدا واجبە، هەروەك لە زەکاتی پارەو بازرگانیدا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

(وَنِصَابُهُ) سەرەتای ڕادەی زەکاتی میوەو دانەوێڵە (خَمْسَةُ أَوْسُقٍ) پێنج بارە، هەر بارێکیش شەست ساعە، کۆی دەکاتە سێسەد ساع، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ فِيما دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ مِنْ تَمْرٍ وَلاَ حَبٍّ صَدَقَةٌ﴾ رواه الشيخان، لە پێنج بار کەمتر قەسپو دەغڵ زەکاتی تێدا نیە. ئینجا بزانە: لە زەکاتی میوەو دانەوێڵەدا لێبوردن نیە، واتە: هەر کامەیان لە پێنج بار زیاتر بێ، بە گوێرەی زێدەبییەکەش زەکاتەکە دەدرێ، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

وَهِيَ أَلْفٌ وَسِتُّمِأَةِ رِطْلٍ بَغْدَادِيَّةٌ، وَبِالدِّمَشْقِيِّ ثَلاَثُمِأَةٍ وَسِتَّةٌ وَأَرْبَعُونَ رِطْلاً وَثُلُثَانِ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ ثَلَثُمِائَةٍ وَاثْنَانِ وَأَرْبَعُونَ رِطْلاً وَسِتَّةُ أَسْبَاعِ رِطْلٍ لأَنَّ الأَصَحَّ أَنَّ رِطْلَ بَغْدَادَ مِأَةٌ وَثَمَانِيَةٌ وَعِشْرُونَ دِرْهَماً وَأَرْبَعَةُ أَسْبَاعِ دِرْهَمٍ، وَقِيلَ بِلا أَسْبَاعٍ وَقِيلَ وَثَلاَثُونَ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيُعْتَبَرُ تَمْراً أَوْ زَبِيباً إِنْ تَتَمَّرَ

(وَهِيَ) کێشی ئەو پێنج بارە (أَلْفٌ وَسِتُّمِأَةِ رِطْلٍ بَغْدَادِيَّةٌ) هەزارو شەشسەد ڕیتلی بەغدادییە (وَبِالدِّمَشْقِيِّ) بە ڕیتلی دیمەشقی دەکاتە (ثَلاَثُمِأَةٍ وَسِتَّةٌ وَأَرْبَعُونَ رِطْلاً وَثُلُثَانِ) سێسەدو چلوشەش ڕیتلو دوو سێیەکی ڕیتلێك.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (الأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (ثَلَثُمِأَةٍ وَاثْنَانِ وَأَرْبَعُونَ رِطْلاً وَسِتَّةُ أَسْبَاعِ رِطْلٍ) بە دیمەشقی دەکاتە سێسەدو چلو دوو ڕیتلو شەش حەفتێکی ڕیتلێك (لأَنَّ الأَصَحَّ) چونکە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ رِطْلَ بَغْدَادَ) کێشی ڕیتلی بەغدادیی (مِأَةٌ وَثَمَانِيَةٌ وَعِشْرُونَ دِرْهَماً) سەدو بیستو هەشت دیرهەمی زیوەو (وَأَرْبَعَةُ

أَسْبَاعِ دِرْهَمٍ) چوار حەفتێکی دیرهەمێکە (وَقِيلَ بِلاَ أَسْبَاعٍ) لە فەرموودەیەکدا: بە بێ چوار حەفتێك (وَقِيلَ وَثَلاَثُونَ) لە فەرموودەیەکدا: سەدو سی دیرهەمە (وَاللهُ أَعْلَم).

﴿ ڕوونکردنەوە ﴾ ئەندازەی پێنج بارەکە بە پێوانەی تەنەکەی نەفت: دەکاتە چل تەنەکەی سەرکۆمەڵکراو، واتە: هەر بارێك هەشت تەنەکەیە، بەڵام ئەگەر تەنەکەکان دارماڵ بکرێن، ئەو کاتە دەبێتە چلو پێنج تەنەکەی دارماڵکراو، هەروەها بە کێشانەی کیلۆ: دەگاتە نزیکەی (725) حەفتسەدو بیستو پێنج کیلۆ، واتە: هەر بارێك (145) سەدو چلو پێنج کیلۆیە، ئینجا بزانە: لە ڕادەی زەکاتی میوەو دانەوێڵەدا، پێوان ڕەچاو دەکرێ، بەڵام بۆ پارێزکاریو ڕوونبوونەوەی واجبەکە، زانایان بە کێشانیش ئەندازەیان داناوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا ئاگاداربە: منیش لە لێکدانەوەی ساعو مستی زەکاتو حەجو ڕۆژوودا پارێزکاریم کردوە: ئەو غرامانەی دەشکێنەوە بە زیادەم ژماردون، ئەگینا: بە ڕیتلی بەغدایی پێنج بارەکان-بێ‌پارێزکاری- دەکەنە (720) حەفتسەدو بیست کیلۆ؟ چونکە کێشی ڕیتلی بەغدایی (90) نەوەد میسقالە-هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا فەرموویانە-کە دەگاتە (450) چوار سەدو پەنجا غرام، کەوابو: هەر مستێك دەکاتە (600) شەشسەد غرام، ساعیش دەکاتە (2400)دوو کیلۆو چوارسەد غرام، هەر بارێکیش دەکاتە (144) سەدو چلو چوار کیلۆ، وَاللهُ أَعْلَم.

(وَيُعْتَبَرُ) ئەو پێنج بارەی خورماو ترێ بە ووشککراوەیی حیساب دەکرێن، واتە: (تَمْراً) لە حاڵەتی بوونە قەسپ (أَوْ زَبِيباً) یان لە حاڵەتی بوونە مێوژ (إِنْ تَتَمَّرَ) ئەگەر خورمایەکە وَتَزَبَّبَ، وَإِلاَّ فَرُطَباً وَعِنَباً، وَالْحَبُّ مُصَفًّى مِنْ تِبْنِهِ، وَمَاادُّخِرَ فِي قِشْرِهِ كَالأَرُزِّ وَالْعَلَسِ فَعَشَرَةُ أَوْسُقٍ، وَلاَ يُكَمَّلُ جِنْسٌ بِجِنْسٍ،

ببێتە قەسپو (وَتَزَبَّبَ) ترێیەکەش ببێتە مێوژ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی‌ڕابردوو، هەروەها واجبە: مێوژو قەسپیش لە زەکاتیاندا بدرێ، واتە: ئەو ترێو خورمایەی دەبنە مێوژو قەسپ دروست نیە: ترێو خورما لە زەکاتیاندا بدرێو بە بەر زەکات ناکەوێ، کەواتە: ئەگەر وەرگیران، واجبە: ترێیەکەو خورمایەکە بۆ خاوەنەکەیان بگەڕێندرێنەوەو دووبارە مێوژو قەسپ لە زەکاتەکەدا وەربگیرێ، جا ئەگەر ترێو قەسپەکە نەمابون، واجبە تۆڵەیان بدرێتە خاوەنەکەیان، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر نەدەبونە قەسپو مێوژ؟ چونکە ئەگەر ووشك کرابانەوە ڕەق دەبون، یان تێك دەچون (فَرُطَباً) ئەو کاتە پێنج بارەکە حیساب دەکرێن لە حاڵەتی خورمایی‌داو (وَعِنَباً) لە حاڵەتی‌ترێیی‌دا، هەر ئەو دەمەش بێ‌دواخستن زەکاتەکەیان بە تەڕی دەدرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ڕوونکردنەوە ﴾ ئەگەر خودی ئەو خورمایەی نابێتە قەسپو خودی ئەو ترێیەی نابێتە مێوژ–بە تەڕی– پێنج بار تەواو بوو، زەکاتی تێدا واجب دەبێ، لە سەر فەرموودەی ڕاستتر، هەروەك لە (شرح الوجين)و (روضة)و (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە، بەڵام ئاگاداریە: لە (الشبراملسي)و (الشرواني)دا ئەم مەسەلەیە لە سەر فەرموودەی بێهێز ڕوون کراوەتەوە، کە دەفەرموێ: وەها لێك دەدرێتەوە: ئەگەر ئەو خورمایە ووشك کراباوە پێنج بار قەسپ دەردەچوو؟ یان ئەگەر ئەو ترێیە ووشك کراباوە پێنج بار مێوژ دەردەچوو؟ ئەگەر دەربچێ: زەکاتی واجبە، ئەگەر نا: نا.

(وَالْحَبُّ) دانەوێڵەش پێنج بارەکەی حیساب دەکرێ (مُصَفًّى مِنْ تِبْنِهِ) لەو حاڵەتەدا: کە پاك کراوەتەوە لە کاو کۆتەکەی، واتە: لەو توێکڵەی لەگەڵیدا ناخورێ، کەوابو: (وَمَا ادُّخِرَ فِي قِشْرِهِ) ئەو دانەوێڵەیەی لە ناو توێکڵەکەیدا هەڵدەگیرێو لە گەڵیشی ناخورێ: (كَالأَرُزِّ) وەکو برنج لە ناو توێکڵەکەیدا–کەپێی دەگوترێ چەڵتوك–(وَالْعَلَسِ) هەم وەکو گەنمە سنعانی، کە هەر توێکڵێك دوو، یان سێ دەنکی تێدایە، ئەویش–وەکو چەڵتوك– بە هاڕینی دەستاڕ توێکڵەکەی لە سەر لادەچێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی (فَعَشَرَةُ أَوْسُقٍ) ڕادەی زەکاتی ئەو دووانە: دە بارە، جگە لەو دووانەش هیچ دانەوێڵەیەکیتر لە توێکڵەکەیدا هەڵناگیرێ، کەوابو: هەر بە توێکڵەوە زەکاتەکەیان وەردەگیرێو لە سەر خاوەنەکەیان واجب نیە: توێکڵەکەیان لە سەر لاببا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلاَ يُكَمَّلُ) لە زەکاتی میوەو دانەوێڵەدا، تەواو ناکرێ (جِنْسٌ) ڕادەی زەکاتی ڕەگەزێك (بِجِنْسٍ) بە ڕەگەزێکیتر، واتە: ڕادەی زەکاتی قەسپ بە مێوژ تەواو ناکرێ، ڕادەی

وَيُضَمُّ النَّوْعُ إِلَى النَّوْعِ، وَيُخْرِجُ مِنْ كُلٍّ بِقِسْطِهِ، فَإِنْ عَسُرَ أَخْرَجَ الْوَسَطَ، وَيُضَمُّ الْعَلَسَ إِلَىالْحِنْطَةِ لأَنَّهُ نَوْعٌ مِنْهَا، وَالسُّلْتُ جِنْسٌ مُسْتَقِلٌّ، وَقِيلَ شَعِيرٌ وَقِيلَ حِنْطَةٌ، وَلاَ يُضَمُّ ثَمَرُ عَامٍ وَزَرْعُهُ إِلَى آخَرَ،

زەکاتی گەنم بە جۆ تەواو ناکرێ، نۆك بە نیسك تەواو ناکرێ، برنج بە ماش تەواو ناکرێ، کەواتە: ئەگەر ڕەگەزەکە هەر بە خۆی گەیشتە ڕادەی زەکات، ئەوە زەکاتی لێدەدرێ، ئەگەر نا: بە ڕەگەزێکیتر تەواو ناکرێو زەکاتی واجب نابێ.

بەڵام (وَيُضَمُّ النَّوْعُ إِلَىالنَّوْعِ) جۆری ڕەگەزێك کۆ دەکرێتەوە لەگەڵ جۆرێکیتری هەمان ڕەگەزو ڕادەی زەکاتی پێ تەواو دەکرێ: واتە: مێوژی ڕەشو سوورو گشت جۆرێکیتری مێوژ، پێکەوە حیساب دەکرێن، چونکە یەك ڕەگەزن، گەنمی قەندەهاریو ڕەشکوڵو گشت جۆرێکیتری گەنم، پێکەوە حیساب دەکرێن، چونکە یەك ڕەگەزن، جۆی ڕەشو سپیو گشت جۆرێکیتری جۆ، پێکەوە حیساب دەکرێن، چونکە یەك ڕەگەزن...هتد.

ئینجا ئەگەر دوو جۆرە میوە، یان دوو جۆرە دانەوێڵە هەبونو پێکەوە گەیشتنە ڕادەی زەکات، ئەو کاتە (وَيُخْرِجُ) زەکاتەکەیان دەدا (مِنْ كُلٍّ) لە هەر جۆرێکیان (بِقِسْطِهِ) بە گوێرەی بەشی خۆی، بۆ وێنە: ئەگەر نیوەی گەنمی ڕەشکوڵ بوو نیوەیشی قەندەهاری بوو، ئەوە نیوەی زەکاتەکەی لە ڕەشکوڵ دەداو نیوەیشی لە قەندەهاری، بەلام (فَإِنْ عَسُرَ) ئەگەر زەحمەت بوو؟ لە بەر ئەوەی جۆرەکان زۆر بونو بەرهەمەکەشیان کەم بوو (أَخْرَجَ الْوَسَطَ) ئەو کاتە جۆرە ناوەنجیەکە لە زەکاتدا دەدا، واتە: نە زۆر باشەکەو نە زۆر خراپەکە.

(وَيُضَمُّ الْعَلَسُ إِلَىالْحِنْطَةِ) گەنمە سەنعانی کۆ دەکرێتەوە لەگەڵ گەنم (لأَنَّهُ نَوْعٌ مِنْهَا) چونکە سەنعانیش جۆرێکە لە ڕەگەزی گەنم (وَالسُّلْتُ) شەیلەمی ئەوڕوپی (جِنْسٌ مُسْتَقِلٌّ) ڕەگەزێکی سەربەخۆیەو لەگەڵ هیچ ڕەگەزێکیتر کۆ ناکرێتەوە بۆ تەواوکردنی ڕادەی زەکات (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (شَعِيرٌ) شەیلەم لە ڕەگەزی جۆیە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکیتری بێهێزدا (حِنْطَةٌ) لە ڕەگەزی گەنمە، بەلام فەرموودەی یەکەم ڕاستە: کە سەربەخۆیە، نەگەنمەو نە جۆیە.

(وَلاَ يُضَمُّ) کۆ ناکرێتەوە: بۆ تەواوکردنی ڕادەی زەکات (ثَمَرُ عَامٍ) میوەی ساڵێك (وَ) هەروەها کۆ ناکرێتەوە (زَرْعُهُ) دانەوێڵەی ساڵێك (إِلَى آخَرَ) لەگەڵ میوەو دانەوێڵەی ساڵێکیتر، کەواتە: ئەگەر میوەی هەر ساڵێك بە تەنها، دانەوێڵەی هەر ساڵێك بە تەنها، گەیشتە ڕادەی زەکات، زەکاتی لێدەدرێ، ئەگەر نا: نا، بەڵکو ئەگەر ڕوو بدا: دارخورمایەکانی، یان دارمێوەکانی لە یەك ساڵدا دوو جار بەر بگرن، ئەو کاتەش هیچیان

وَيُضَمُّ ثَمَرُ الْعَامِ بَعْضُهُ إِلَى بَعْضٍ وَإِنِ اخْتَلَفَ إِدْرَاكُهُ، وَقِيلَ إِنْ طَلَعَ الثَّانِي بَعْدَ جَذَاذِ الأَوَّلِ لَمْ يُضَمَّ، وَزَرْعَاالْعَامِ يُضَمَّانِ، وَالأَظْهَرُ اعْتِبَارُ وُقُوعِ حَصَادَيْهِمَا فِي سَنَةٍ، وَوَاجِبُ مَا شَرِبَ بِالْمَطَرِ أَوْ عُرُوقُهُ بِقُرْبِهِ مِنَ الْمَاءِ مِنْ ثَمَرٍ وَزَرْعٍ:

لەگەڵ ئەویتر کۆ ناکرێتەوە، واتە: هەر بەرێك بە میوەی ساڵێکیتر دادەندرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

بەلام (وَيُضَمُّ ثَمَرُ الْعَامِ) کۆ دەکرێتەوە گشت میوەکانی یەك ساڵ (بَعْضُهُ إِلَى بَعْضٍ) هەندێکی لەگەڵ هەندێکیتر (وَإِنِ اخْتَلَفَ إِدْرَاكُهُ) هەرچەندەش پێگەیشتنی هەندێکی لەویتر جیاواز بێ: بە هۆی جیاوازی جۆرەکانیان، یان بە هۆی جیاوازی گەرمیو ساردیو شوێنەکانیان: وەك هەندێکی لە عەرەبستان بێو هەندیکیتریش لە باکووری کوردستان بێ، کەواتە: لە هەر شوێنێکدا هەر جۆرە میوەیەکی یەك ڕەگەزیی هەبێو لە ماوەی دوانزە مانگدا پێبگا، گشتی پێکەوە حیساب دەکرێو زەکاتی لێدەدرێ، هەروەك لە

سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (إِنْ طَلَعَ الثَّانِي) ئەگەر دووەمەکە بەر بگرێ (بَعْدَ جَذَاذِ الأَوَّلِ) لە دوای بڕینەوەی میوەی یەکەمەکە (لَمْ يُضَمَّ) کۆ ناکرێتەوە، چونکە وەك میوەی دوو ساڵ وایە، بەڵام لە بەر بێهێزی ڕەفتاری پێ ناکرێ.
ئینجا هەروەك گشت میوەکانی یەك ساڵ پێکەوە کۆ دەکرێنەوە، هەروەهاش (وَزَرْعَا الْعَامِ) دوو دانەوێڵەی یەك ساڵو زیاتریش (يُضَمَّانِ) پێکەوە کۆ دەکرێنەوە بۆ تەواوکردنی ڕادەی زەکات، بەو مەرجەی یەك ڕەگەز بن.
(وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر: (إِعْتِبَارُ وُقُوعِ حَصَادَيْهِمَا فِي سَنَةٍ) مەرجە: دروێنەی گشت دانەوێڵەکان بکەوێتە یەك ساڵ، واتە: نێوان دروێنەی یەکەمەکەو ئاخیرەکە لە دوانزە مانگ کەمتر بێ، مەبەستیش خودی دروێنە نیە، بەڵکو مەبەست ئەوەیە: دانەکە بە جۆرێکی وەها ڕەق ببێ: کە بگونجێ بدروێتەوە، ئیتر مەرج نیە: دانەوێڵەکان لە یەك ساڵدا چێندرابن، چونکە هەر دروێنە مەبەستەو لەو کاتدا واجببوونی زەکات جێگیر دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئەندازەی زەکاتی میوەو دانەوێڵە ﴾

(وَوَاجِبُ مَا شَرِبَ) ئەندازەی ئەو زەکاتەی واجب دەبێ: لەو میوەو دانەوێڵەی ئاوی خواردۆتەوە (بِالْمَطَرِ) لە ئاوی بارانو بەفرو تەزرە، یان ئاوی ڕووبار، یان سەرچاوە، یان ئاوە زێیەکانیتر (أَوْ عُرُوقُهُ) یان ڕەگەکانی بێئاودان ئاویان خواردبۆوە (بِقُرْبِهِ مِنَ الْمَاءِ) بە هۆی نزیکی لە ئاو: وەك کەنارەکانی دەریاو ڕووبار (مِنْ ثَمَرٍ وَزَرْعٍ) لە میوەو دانەوێڵە: اَلْعُشْرُ، وَمَا سُقِيَ بِنَضْحٍ أَوْ دُولاَبٍ أَوْ بِمَا اشْتَرَاهُ نِصْفُهُ، وَالْقَنَوَاتُ كَالْمَطَرِ عَلَى الصَّحِيحِ، وَمَا سُقِيَ بِهِمَا سَوَاءً ثَلاَثَةُ أَرْبَاعِهِ، فَإِنْ غَلَبَ أَحَدُهُمَا فَفِي قَوْلٍ يُعْتَبَرُ هُوَ، وَالأَظْهَرُ يُقَسَّطُ بِاعْتِبَارِ عَيْشِ الزَّرْعِ وَنَمَائِهِ،

ئەندازەی زەکات (اَلْعُشْرُ) دەیەکە، واتە: لە چل تەنەکەدا: چوار تەنەکە، لە پەنجادا: پێنج، لە سەدا: دە...هتد، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿فِيمَا سَقَتِ الأَنْهَارُ وَالْغَيْمُ اَلْعُشُورُ، وَفِيمَا سُقِيَ بِالسَّانِيَةِ نِصْفُ الْعُشْرِ﴾رواه الشيخان، لەو میوەو دانەوێڵەیەدا کە ڕووبارو هەور ئاویان داوە: دەیەك زەکاتە، لەوەشدا کە بە هۆی ئاژەڵ ئاو دراوە: نیوەی دەیەك زەکاتە.
جا هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە: (وَمَا سُقِيَ) هەر میوەو دانەوێڵەیەکی ئاو درابێ (بِنَضْحٍ) بەو ئاوەی کە لە ڕووبار، یان لە بیر بۆی هێندراوە: بە ئاژەڵ، یان بە ئۆتۆمبیل (أَوْ دُولاَبٍ) یان بە هۆی دۆلاب: کە ئاژەڵ دەیسوڕێنێو ئاو لە ڕووبار و بیر دەردێنێ، یان بە هۆی ناعورە: کە ئاو بە خۆی دەیسوڕێنێو ئاو فڕێ دەداتە دەرەوە (أَوْ بِمَا اشْتَرَاهُ) یان بەو

ئاوەی: کە کرییەتی، یان پێی بەخشراوە، ئەندازەی زەکاتی ئەوانەش: (نِصْفُهُ) نیوەی دەیەکە، واتە: لە چل تەنەکەدا: دوو تەنەکە، لە پەنجادا: دوو و نیو...هتد، چونکە ئەرکی زۆرەو هەندێکیش پێویستی بە چاککردنەوە هەیە ئەگەر بشکێ، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی.

ئەوەش وا دەگەیەنێ: کە ئەو میوەو دانەوێڵەی بەو ئامێرانە ئاو دەدرێ: کە بە کارەبا، یان بە گاز و بەنزین کار دەکەن، ئەویش زەکاتەکەیان نیوەی دەیەکە، بەلاّم (وَالْقَنَوَاتُ) ئاوی کارێز، هەم ئەو جۆگانەی لە ڕوبارەوە ئاویان تێکراوە (كَالْمَطَرِ) وەکو بارانن، واتە: دەیەکێکی زەکاتە (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونکە خودی ئاو هێنانەکە ئەرکی نیەو بەخۆی دەڕوا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَمَا سُقِيَ بِهِمَا سَوَاءً) ئەو میوەو دانەوێڵەیەی بە یەکسانی بەو دوو جۆرەیڕابردوو ئاو درابێ: وەك بە بارانو ناعورە (ثَلاَثَةُ أَرْبَاعِهِ) ئەندازەی زەکاتەکەی سێ چوارێکی دەیەکە، واتە: لە چل تەنەکەدا: سێ تەنەکە، تاکو هەر جۆرێك بە گوێرەی واجبی خۆی ڕەفتاری پێ بکرێ (فَإِنْ غَلَبَ أَحَدُهُمَا) جا ئەگەر جۆرێکیان لە جۆرەکەیتر زۆرتر بوو، واتە: یان بە باران زۆرتر ئاو درابو، یان بە ناعورە زۆرتر ئاو درابو (فَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: (يُعْتَبَرُ هُوَ) کامەیان زۆرترە ئەویان ڕەفتاری پێدەکرێ.

بەلاّم (وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر: (يُقَسَّطُ) زەکاتەکە بەش دەکرێ بە سەر هەردوو جۆرەکەدا (بِاعْتِبَارِ عَيْشِ الزَّرْعِ) بە گوێرەی ژینی دانەوێڵە، یان میوەکەو (وَنَمَائِهِ) هەم بە گوێرەی ماوەی گەورەبوونی دانەوێڵەکە، یان میوەکە.

وَقِيلَ بِعَدَدِ السَّقْيَاتِ، وَتَجِبُ بِبُدُوِّ صَلاَحِ الثَّمَرِ وَاشْتِدَادِ الْحَبِّ،

بۆ وێنە: ئەگەر ماوەی دانەوێڵەکە لە داچاندنیەوە تا پێگەیشتنی، هەشت مانگ بوو و لە ماوەی شەش مانگدا پێویستی بە دوو ئاودان هەبو و ئەو دوو ئاوەشی درایێ بە هۆی باران، بەلاّم دوو مانگەکەیتر پێویستی بە سێ ئاودان هەبو و ئەو سێ ئاوەشی بە هۆی ناعورە درایێ، ئەوە زەکاتەکەی: سێ چوارێکی دەیەك لەجیاتی شەش مانگەکەیە، چوارێکی نیوەی دەیەکیش هی دوو مانگەکەیە. (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێ هێزدا: (بِعَدَدِ السَّقْيَاتِ) بە گوێرەی ئاودانەکان بە سەریاندا بەش دەکرێ.

(وَتَجِبُ) زەکاتی میوەو دانەوێڵە واجب دەبێ (بِبُدُوِّ صَلاَحِ الثَّمَرِ) بە هۆی ئاشکرابوونی پێگەیشتنی بەشێکی میوە: وەك خورمایەکە سۆر ببێ، ترێیەکە ئاوی شیرنی بکەوێتێ، یان ڕەش ببێ (وَاشْتِدَادِ الْحَبِّ) هەم بە هۆی ڕەقبوونی بەشێکی دانەوێڵەکە، واتە: مەرج نیە: میوەکە بە تەواوی پێبگاو دەنکی دانەوێڵەکەش بە تەواوی ڕەق ببێ، هەروەها مەرج

نیە: هەموو میوەکەش پێگەیشتنی ئاشکرا ببێو هەموو دانەوێڵەکەش دەنکی ڕەق ببێ.
ئینجا بزانە: مەبەست بە واجببوون، ئەوە نیە: لەو کاتدا زەکات بدا، بەڵکو مەبەست ئەوەیە: لەو کاتدا زەکاتی میوەو دانەوێڵەی لە سەر جێگیر دەبێ، تاکو لە دوای ووشککردنەوەی میوەو لە دوای پاککردنەوەی دانەوێڵە زەکاتەکە بدا.
کەوابو: هەر کاتێك پێگەیشتنی میوە ئاشکرا بوو، یان دەنکی دانەوێڵە ڕەق بوو، دروستە: پێش بڕینەوەو درونەوە –میوەیەکی‌تری ووشكو دانەوێڵەیەکی‌تری پاککراوە– لە زەکاتدا بداو بە بەر زەکاتی ئەو میوەو دانەوێڵەیە دەکەوێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا لە باسی وەپێشخستنی زەکاتدا ڕوون کراوەتەوە.
﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئەگەر یەکێك چەند درەختێکی بە بەرەوە کڕی، یان بە میراتی گرت، ئینجا لە لای ئەوی پێگەیشتنی میوەکەیان ئاشکرا بوو، ئەوە زەکاتەکە لە سەر ئەوی واجب دەبێ، چونکە لە لای ئەوی هۆیەکەی واجببوون پەیدا بووە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەواتە: دانەوێڵەی چاندراویش هەمان بڕیاری بۆ دەدرێ.
دووەم: لەو کاتەوە: کە پێگەیشتنی میوە ئاشکرا دەبێو دەنکی دانەوێڵە ڕەق دەبێ –ئەگەر بگەنە ڕادەی زەکات– پێش زەکاتدانو قرساندنی میوە، لە سەر خاوەنەکەیان حەڕامە: بەشێکی گوڵە دانەوێڵەکان، یان ترێ، یان خورما بدەنە هەژارانو خەڵکانی‌تر، هەروەها حەڕامە: بەخۆیو منداڵەکانی لێیان بخۆنو حەڕامە: بیانفرۆشێ، جا هەر کارێکی لەوانەی‌ڕابردوو کرد، واجبە: لە لای‌خۆی زەکاتی ئەو ئەندازەیە بدا: کە پێش زەکاتدان لە دەستی داوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.
وَيُسَنُّ خَرْصُ الثَّمَرِ إِذَا بَدا صَلاَحُهُ عَلَى مَالِكِهِ، وَالْمَشْهُورُ إِدْخَالُ جَمِيعِهِ فِي الْخَرْصِ، وَأَنَّهُ يَكْفِي خَارِصٌ، وَشَرْطُهُ الْعَدَالَةُ، وَكَذَا الْحُرِّيَّةُ وَالذُّكُورَةُ فِي الأَصَحِّ، فَإِذَا خَرَصَ فَالأَظْهَرُ أَنَّ حَقَّ الْفُقَرَاءِ يَنْقَطِعُ مِنْ عَيْنِ الثَّمَرِ وَيَصِيرُ فِي ذِمَّةِ الْمَالِكِ اَلتَّمْرُ وَالزَّبِيبُ

بەڵام ئەگەر خۆی (تقليد)ی مەزهەبی ئیمام (احمد) بکا، ئەو کاتە بۆی دروستە: خۆیو منداڵەکانی بەگوێرەی عادەت بخۆن، هەم بۆیشی دروستە: بە خەڵکیش ببەخشێو لە سەری ناژمێردرێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.
(وَيُسَنُّ) سوننەتە: (خَرْصُ الثَّمَرِ) قرساندنی ئەو میوەیەی زەکاتی تێدا واجبە (إِذَا بَدا صَلاَحُهُ) هەر کاتێك پێگەیشتنی ئاشکرا بوو (عَلَى مَالِكِهِ) لە سەر خاوەنەکەی، واتە: خورمایەکەو ترێیەکە لە سەر درەختەکەیانەوە تەخمین بکرێن: کە لە دوای ووشککردنەوە ئەوەندە بارە مێوژ، یان ئەوەندە بارە قەسپەی لێدێتەوە ﴿عَنْ عَتَّاب بن أَسِيد ﷺ أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يُخْرَصَ الْعِنَبُ كَمَا يُخْرَصُ النَّخْلُ، وَتُؤْخَذَ زَكَاتُهُ زَبِيباً كَمَا تُؤْخَذُ صَدَقَةُ

النَّخْلِ تَمْراً﴾رواه أصحاب السنن بسند حسن، پێغەمبەرﷺ فەرمانی داوە: ترێ بقرسێندرێ هەروەکو خورما دەقرسێندرێ، زەکاتەکەشی بە مێوژی وەربگیرێ هەروەکو زەکاتی خورما بە قەسپ وەردەگیرێ. کەوابو: هەر بە بەڵگەی ئەم حەدیسە: دانەوێڵە ناقرسێندرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْمَشْهُورُ) فەرموودەی ناسراوی مەزهەب: (إِدْخَالُ جَمِيعِهِ فِيالْخَرْصِ) گشت میوەکە دەقرسێندرێو زەکاتی گشتی لە سەر خاوەنەکەی تۆمار دەکرێو هیچی بۆ خاوەنەکە جیا ناکرێتەوە، ئینجا بزانە: لە حەدیسێکی (صحیح)دا هاتوە: ﴿هەر کاتێك میوەتان قرساند، زەکاتەکەی وەربگرنو سێیەکی، یان چوارێکی واز لێبێنن﴾. بەڵام وەڵام دراوەتەوە کە مەبەست ئەوەیە: سێیەکی، یان چوارێکی زەکاتەکەی بۆ خاوەنەکە واز لێبێنن تاکو بەخۆی بیداتە هەژارەکانی خزمو دراوسێی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَنَّهُ يَكْفِي خَارِصٌ) هەروەها یەك قرسێنەریش بەسە بۆ قرساندن (وَشَرْطُهُ) مەرجی قرسێنەر: (اَلْعَدَالَةُ) دادپەروەرییە (وَكَذَا الْحُرِّيَّةُ) هەروەها مەرجە: ئازاد بێو (وَالذُّكُورَةُ) نێرینەش بێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەروەها مەرجە: قرساندنەکەش بزانێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَإِذَا خَرَصَ) جا هەر کاتێك میوەکەی قرساندو ئەندازەکەی خستە ئەستۆی خاوەنەکەی (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّ حَقَّ الْفُقَرَاءِ) مافی گەداو هەژاران (يَنْقَطِعُ مِنْ عَيْنِ الثَّمَرِ) لە خودیمیوەکە دەپچڕێو (وَيَصِيرُ فِي ذِمَّةِالْمَالِكِ) دەکەوێتە ئەستۆی خاوەنی میوەکە: (اَلتَّمْرُ وَالزَّبِيبُ) ئەندازەی ئەو قەسپو مێوژەی بۆ زەکات لە سەری تۆمار کراوە لِيُخْرِجَهُمَا بَعْدَ جَفَافِهِ، وَيُشْتَرَطُ التَّصْرِيحُ بِتَضْمِينِهِ وَقَبُولُ الْمَالِكِ عَلَى الْمَذْهَبِ، وَقِيلَ يَنْقَطِعُ بِنَفْسِ الْخَرْصِ، فَإِذَ ضَمِنَ جَازَ تَصَرَّفُهُ فِي جَمِيعِ الْمَخْرُوصِ بَيْعَاً وَغَيْرَهُ،

(لِيُخْرِجَهُمَا) تاکو لە زەکاتی میوە قرساوەکەی بیاندا (بَعْدَ جَفَافِهِ) پاش ووشککردنەوەی میوەکە، کەوابو: دروستە: لە خودی ئەو میوەیە زەکاتەکە بداو هەم دروستە: لە میوەیەکیتر بیدا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ ئەو پچڕانو کەوتنە ئەستۆیە، بە مەرج داندراوە: (اَلتَّصْرِيحُ بِتَضْمِينِهِ) قرسێنەرەکە، یان جێگرەکەی بە ئاشکرایی بە خاوەنەکە بڵێ: تۆم کردە زامینی ئەوەندە قەسپە، یان ئەوەندە مێوژە: لە زەکاتی ئەم میوەیە. (وَقَبُولُ الْمَالِكِ) هەروەها مەرجە: خاوەنەکەش، یان جێگرەکەی ئەو زامینیە قبوڵ بکا (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (يَنْقَطِعُ) مافی هەژاران دەپچڕێ (بِنَفْسِ الْخَرْصِ) بە خودی قرساندنەکە.

(فَإِذَ ضَمِنَ) جا هەر كاتێك خاوەنەكە كرا زامین‌و زامینیەكەشی قبوڵ كرد (جَازَ تَصَرُّفُهُ فِي جَمِيعِ الْمَخْرُوصِ) دروستە: دەستكاری گشت میوە قرساوەكە بكا (بَيْعاً) بە فرۆشتن‌و (وَغَيْرَهُ) بە دەستكاریتریش: وەك خواردن‌و بەخشین، واتە: پێش زامینی، ئەو دەستكاریانە دروست نینە، كەوابو: ئەگەر كاربەدەست قرسێنەری نەنارد، یان كاربەدەست نەبو، یان قرسێنەر نەبو، ئەو كاتە خاوەنەكە دوو پیاوی دادپەروەرو لێزان دەكاتە (حَكَم)؟ تاكو میوەكەی لە سەر بقرسێنن‌و بیكەنە زامین‌و ئەویش قبوڵ بكا، تاكو مافی هەژاران لە میوەكە بپچڕێ‌و بكەوێتە ئەستۆی خۆی‌و بتوانێ دەستكاری میوەكە بكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ئەوها ڕوون كراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەكەم: ئەگەر پێش دەنك ڕەقبوون، یان پێش ئاشكرابوونی پێگەیشتن، دانەوێڵەكە، یان میوەكەی فرۆشت، یان خواردی، یان بە هۆیەكیتر لە ناوی برد، ئەوە تۆڵەی لە سەر نیەو زەكاتی ناكەوێتە سەر، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە. بەڵام ئەگەر لە دوای دەنك ڕەقبوون، یان لە دوای ئاشكرابوونی پێگەیشتن، دانەوێڵەكە، یان میوەكەی لە ناو برد، ئەو كاتە تۆڵەی لە سەرە، واتە: واجبە: زەكاتی ئەو دانەوێڵەیە، یان ئەو میوەیە بدا: كە لە دەستی داوەو لە ناوی بردوە، هەروەك باسمان كرد. ئینجا تۆڵەی زەكاتی‌میوە دوو حاڵەتی هەنە:

حاڵەتی‌یەكەم: ئەگەر پاش قرساندن‌و زامینی لە ناوی ببا، ئەو كاتە واجبە: مێوژ و قەسپی ووشك لە تۆڵەی زەكاتەكە بدا.

حاڵەتی‌دووەم: ئەگەر پێش قرساندن‌و زامینی لەناوی ببا، ئەو كاتە لە فەرموودەی

وَلَوِ ادَّعَى هَلاَكَ الْمَخْرُوصِ بِسَبَبٍ خَفِيٍ كَسَرِقَةٍ، أَوْ ظَاهِرٍ عُرِفَ صُدِّقَ بِيَمِينِهِ، فَإِنْ لَمْ يُعْرَفِ الظَّاهِرُ طُولِبَ بِبَيِّنَةٍ عَلَىالصَّحِيحِ، ثُمَّ يُصَدَّقُ بِيَمِينِهِ فِالْهَلاَكِ بِهِ، وَلَوِ ادَّعَى حَيْفَ الْخَارِصِ أَوْ غَلَطَهُ بِمَا يَبْعُدُ لَمْ يُقْبَلْ، أَوْ بِمُحْتَمَلٍ قُبِلَ فِي الأَصَحِّ.

ڕاستتردا واجبە: میوەی تەڕ لە تۆڵەی زەكاتەكە بدا، لە فەرموودەیەكیشدا واجبە: میوەی ووشككراوە بدا، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون كراوەتەوە.

دووەم: ئەگەر میوەكە پێش ووشككردنەوە بە هۆی ڕووداوێك لەناو چوو، یان لە سەر درەختەكەوە، یان لە مشتاخدا دزرا، هیچ كەمتەرخەمیش لە خاوەنەكەی نەبو، ئەو كاتە هیچ تۆڵەو زەكاتی ناكەوێتە سەر خاوەنەكەی، بەڵام ئەگەر بەشێكی مایەوەو لەناو نەچوبو، ئەو كاتە واجبە: زەكاتی ئەو بەشە بدا، هەرچەند بە ئەندازەی ڕادەی زەكاتیش نەمابێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە، هەروەها ئەگەر خاوەنەكەشی كەمتەرخەمی كردبێ: وەك بەرگری نەكردبێ، یان لە شوێنێكی نەپارێزراو داینابێ، ئەو

کاتەش تۆڵەی زەکاتەکەی لە سەر واجب دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
سێیەم: ئەگەر لە دوای قرساندنو زامینی -جگە لە خاوەنەکە- یەکێکیتر میوەکەی لەناو برد، ئەوە تۆڵەی لێوەردەگیرێ، خاوەنەکەش ئەندازەیزەکاتەکە لەو تۆڵەیە دەدا، واتە: لە سەری واجب نیە میوەی ووشك بۆ هەژاران بکڕێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.
(وَلَوِ ادَّعَى هَلاَكَ الْمَخْرُوصِ) ئەگەر خاوەنەکە ئیددیعای کردو گوتی: میوە قرساوەکە گشتی، یان بەشێکی لەناو چووە (بِسَبَبٍ خَفِى) بە هۆیەکی شاراوە: (كَسَرِقَةٍ) وکو دزی (أَوْ ظَاهِرٍ) یان بە هۆیەکی ئاشکرا: کە (عُرِفَ) لە ناو خەڵکیدا زاندرا بوو: وەکو سوتانو سەرماو کلۆو فەرهود (صُدِّقَ بِيَمِينِهِ) بە سوێندخواردنی باوەڕی پێدەکرێ: کە بەو هۆیە میوەکەی لەناو چووە.
(فَإِنْ لَمْ يُعْرَفِ الظَّاهِرُ) جا ئەگەر ئەو هۆیە ئاشکرایە لە ناو خەڵکیدا نەزاندرابو (طُولِبَ بِبَيِّنَةٍ) داوای شاهیدی لێدەکرێ: کە ئەو هۆیە ڕوویداوە (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست (ثُمَّ) ئینجا لە دوای شاهیدیدانەکەش (يُصَدَّقُ بِيَمِينِهِ) بە سوێند خواردنی باوەڕی پێ دەکرێ: (فِىالْهَلاَكِ بِهِ) کە میوەکەی بەو هۆیەی شاهیدی لە سەر دراوە لەناو چووە؟ چونکە دەگونجێ میوەکەی سەلامەت بوبێو شاهیدەکان نەیانزانیبێ.
(وَلَوِ ادَّعَى حَيْفَ الْخَارِصِ) ئەگەر ئیددیعای کردو گوتی: قرسێنەرەکە ستەمی کردوەو زیادی داناوە (أَوْ غَلَطَهُ) یان گوتی: هەڵەی کردوە (بِمَا يَبْعُدُ) بە ئەندازەیەکی وەها: بە گوێرەی عادەت دوور بوو ئەو هەڵەیە ڕوو بدا (لَمْ يُقْبَلْ) بە بێشاهید دەعوایەکەی وەرناگیرێ (أَوْ بِمُحْتَمَلٍ) یان دەعوایەکەی بە ئەندازەیەکیوەها بوو دەگونجا ڕوو بدا (قُبِلَ)
....

دەعوایەکەی وەردەگیرێو ئەندازەکەی لە سەر لادەدرێ (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو لەو حاڵەتەدا بوو: کە قرساوەکە نەمابێ، واتە: ئەگەر مابێ، دووبارە دەپیودرێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
﴿ پاشكۆ ﴾ یەکەم: هەروەك واجبە زەکاتی میوە بە ووشككراوەیی بدرێ، ئەوهاش واجبە: دانەوێڵە -جگە لە برنجو گەنمە سنعانی- لە کاو کۆت پاك بکرێتەوە، ئینجا لە زەکاتدا بدرێ، ئینجا بزانە: کرێی برینەوەی میوەو ووشککردنەوەیو کرێی دروێنەو گێرەو پاککردنەوەو بارکردنو پاراستنو گشت ئەرکەکانیتریش، هەمووی لە کیسەی خاوەنەکە دەدرێو دروست نیە: هیچی لە میوەو دانەوێڵەکە بدرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، جا ئەگەر کرێی ئەو

ئەركانەیڕابردووی لە میوەو دانەوێڵەكە دابێ، لە سەر خاوەنەكە واجبە: لە ماڵیخۆی زەكاتی ئەو بەشەش بدا: كە لە كرێی داوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، كەواتە: لە سەر خاوەنەكە واجبە: زەكاتی ئەو بەشە دانەوێڵەیەش بدا: كە لە كرێی دروێنە داویەتیە سەپانەكان، یان داویەتیە خاوەنی (دَرّاسة)=ئامێری دروێنە، وَاللهُ أَعْلَم.

هەروەها ئەگەر زەویەكە بەكرێ درابو–بە نیوەتۆو، یان بە بنەتۆو–دروست نیە: كرێیەكەی لە پێش زەكاتدا لە دانەوێڵەكە بدرێ، كەواتە: ئەگەر خاوەن زەویەكە كرێیەكەی پێش زەكاتدان لە دانەوێڵەكە وەرگرت، ئەوە ئەندازەی زەكات نابێتە ملكی ئەوی و واجبە: ئەندازەكەی لێوەربگێڕێتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

دووەم: ئەو خەرجییەی بە ستەمو زۆرداری لە خاوەن دانەوێڵەكان وەردەگیرێ، بە بەر زەكات ناكەوێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، واتە: وەك ئەو سێیەكە، یان چوارێكە، یان دەیەكەی ئاغاو زۆردارەكان بە ناهەق لە جووتیارانی دەستێنن.

سێیەم: میوەو بەرهەمی زەویی (وقف)كراو بۆ سەر ڕووی گشتی: وەك مزگەوتو خوێندگاو (مجاهد)انو هەژارانو ئەو جۆرە ڕووە گشتیانە، هیچی زەكاتی تێدا نیە، چونكە خاوەنێكی دیاركراوی نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، بەڵام ئەگەر بۆ سەر دیاركراوێك، یان كۆمەڵێكی دیاركراو (وقف) كرا بونو گەیشتنە ڕادەی زەكات، ئەو كاتە واجبە: زەكاتیان بدەن.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە زەویەكی (وقف)كراودا، یان داگیركراودا، دانەوێڵە بچێنێ، ئەو كاتەش زەكات لە سەر خاوەنیدانەوێڵەكە واجبە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی؟

(بابُ زَكَاةِ النَّقْدِ)

نِصَابُ الْفِضَّةِ مِأَتَا دِرْهَمٍ، وَالذَّهَبِ عِشْرُونَ مِثْقَالاً بِوَزْنِ مَكَّةَ، وَزَكَاتُهُمَا رُبُعُ عُشْرٍ،

چونكە زۆربەی سەرچاوەكان لە باسی (المساقاة)دا فەرموویانە: (**كشتوكاڵ پابەندی تۆوەكەیە**). ئەوەش وا دەگەیێنێ: ئەگەر بە سەپانی–بە نیوەتۆو، یان بە بنەتۆو–لە زەویی كەسێكدا دانەوێڵە بچێنێ، ئەوە زەكاتی بەشەكەی هەردووكیان لە سەر خاوەنیتۆوەكەیە، كەواتە: ئەندازەیزەكاتەكە تەنها لە بەشەكەیوی دەردەكرێ، جیاوازی نیە خاوەنیتۆوەكە: سەپانەكە بێ، یان خاوەن زەویەكە بێ، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ بابُ زَكَاةِالنَّقْدِ: **باسی زەكاتی زێڕو زیو و پارە** ﴾

(نِصَابُ الْفِضَّةِ) سەرەتای ڕادەی زەكاتی زیو (مِأَتَادِرْهَمٍ) دوو سەد دیرهەمە: كە بە كێشان دەكاتە (140) سەدو چل میسقال، واتە: (700) حەفتسەد غرام (وَالذَّهَبِ) سەرەتای ڕادەی زەكاتی زێڕ (عِشْرُونَ مِثْقَالاً) بیست میسقالە، واتە: (100) سەد غرام.

ئینجا بزانە: کێشی هەر میسقالێك (72) حەفتاو دوو دەنکە جۆیـە: کـە لـە هـەردوو لای دەنکەکە زلکە باریکەکەی قرتابێ، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(بِوَزْنِ مَكَّةَ) بە کێشانی (مكة)ی پیرۆز ڕادەی زەکاتی زێڕو زیو ڕەچاو دەکرێ (وَزَكَاتُهُمَا) ئەندازەی زەکاتی واجب: لە زێڕو زیودا (رُبُعُ عُشْرٍ) چوارێکی دەیەکێکە، واتە: لـە بیسـت میسقالی زێڕدا: نیو مسقال، لە دوو سەد دیرهەمی زیودا: پێنج دیرهەم، کەواتە: ئەندازەی زەکاتی هەردووکیان لە سەدا: دوو و نیوە، هەم لە هەزاردا: بیستو پێنجە.

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿فَإِذَا كَانَتْ لَكَ مِأَتَا دِرْهَمٍ وَحَالَ عَلَيْهَاالْحَوْلُ فَفِيها خَمْسَةُ دَرَاهِمَ، وَلَيْسَ عَلَيْكَ شَيْءٌ حَتَّى تَكُونَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَاراً فَإِذَا كَانَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَاراً وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيها نِصْفُ دِينَارٍ، فَمَا زَادَ فَبِحِسَابِ ذَلِكَ﴾ حديث حسن رواه ابوداود وغـيره، هـەر کاتێك دوو سەد دیرهەمی زیوت هەبو و ساڵی بە سەردا سوڕاوە پێنج دیرهەم زەکاتی تێدا واجبە، هەر کاتێکیش بیست دیناری زێڕت هـەبو و سـاڵی بـە سـەردا سـوڕاوە نیـو دینـار زەکاتی تێدا واجبە، ئینجا هەر کامەیان لە ڕادەی زەکاتی خۆیان زیـاتر بـون، ئـەوە بـە گوێرەی زێدەییەکە–بەو ئەندازەیڕابردوو–زەکاتیان تێدا واجبە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئەو حەدیسە بەڵگەیە: کە لە زەکاتی زێڕو زیـو و پـارەدا مەرجـە: ڕادەی زەکاتەکەیان تا ساڵێکیتەواوی بە سەردا دەسووڕێتەوە هەر لە مڵکی خاوەنەکەیدا بێ، واتە: ئەگەر لە ماوەیەکیکەم لە ناو سـاڵدا ڕادەی زەکاتەکـەیان کـەم بـۆوە، ئینجا دووبـارە گەیشـتەوە ڕادەی زەکـات، ئـەوە سـاڵیەکەم دەپچـڕێو لـەکاتی بوونـەوە ڕادەیزەکاتەوە سەرە ساڵێکینوێ دەست پێدەکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

جا هەر بە بەڵگەی حەدیسەکە: لە زەکاتی زێڕو زیو و پارە زەکات بە سەرەوەتر هەرچەند زیاد بێ، بەگوێرەی زێدەییەکە: چوارێکی دەیەك زەکـاتی لێدەدرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

دووەم: زەکاتی زێـڕو زیـو و پـارەش–وەکـو زەکـاتی ئـاژەڵ– هـەموو سـاڵێك دووبـارە دەبێتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، واتە: هەرچەند زێڕو زیـو و پارەکەشـی بـە بێئیش دانابێو زیادیشـی نـەکردبێ، چـونکە خوایگـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ ئەوانەی زێڕو زیـو دەکەنـە گەنجینە: کۆی دەکەنەوەو دایدەنێنو لە ڕێگەی خوا زەکاتی لێنادەن، مژدەیان بدێ بـە سزایەکی زۆر بەئازار لە قیامەتدا. واتە: ئەگەر زەکاتی لێبدرێ هەڕەشـەکە نایگرێتـەوە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَا بَلَغَ أَنْ تُؤَدَّى زَكَاتُهُ فَزُكِّيَ فَلَيْسَ بِكَنْزٍ﴾ رواه ابـوداود وغيره بإسناد حسن، هەر ماڵێك بگاتـە

ڕادەی زەکاتو زەکاتی لێدرا، ئەوە گەنجینە نیە.

سێیەم: پارەو دراوی ئەم سەردەمە -وەکو زێڕو زیو- زەکاتی تێدا واجبە؟ چونکە پارەی ئەم سەردەمە جێگری زێڕو زیوە، بەڵام بۆ زانینی ڕادەی زەکات تەنها بەرامبەری زیو دادەندرێ؟ چونکە ئەوها زووتر دەگاتە ڕادەی زەکاتو بەرژەوەندی هەژارانی زیاتر تێدایە، زەکاتیش بۆ بەرژەوەندی هەژارانیش داندراوە، هەروەك لە باسی قرساندنی ماڵی بازرگانیدا ڕوونی کردۆتەوە، جگە لەمەش: پێغەمبەرﷺ زیوی بە پارەیەکی ڕاستەقینەو سەرەکی داناوە بۆ زانینی نرخی زێڕو شتیتریش:

بۆ نموونە: ﴿عَنْ عَبْدِاللهِ ﷺ قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا يُغْنِيهِ؟ قالَ خَمْسُونَ دِرْهَماً أَوْ قِيمَتُهَا مِنَ الذَّهَبِ﴾ رواه أصحاب السنن بأسانيد حسنة، گوترا: ئەی پێغەمبەریخوا ﷺ چی مرۆڤ دەوڵەمەند دەکا لە دەرۆزەکردن؟ فەرمووی: پەنجا دیرهەمی زیو، یان نرخی ئەو پەنجا دیرهەمە زێڕی هەبێ.

هەم لە حەدیسێکیتردا پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ سَأَلَ وَلَهُ قِيمَةُ أُوقِيَّةٍ فَقَدْ أَلْحَفَ﴾ رواه ابوداود بسند صالح، هەر کەسێك دەرۆزە بکا لەو حاڵەتەی بە نرخی چل دیرهەم ماڵی هەبێ، بێگومان زێدەڕۆیی کردوەو تاوانبارە.

کەوابو: هەر کەسێك بە نرخی (﴿﴾) سەدو چل میسقال، واتە: (﴿﴾) غرامی زیو، یان زیاتر پارەی ئەم سەردەمەی هەبێ، زەکاتی لە سەرەو، واجبە: ئەندازەی لە چلدا: یەك، لە سەدا: دوو و نیو، لە هەزاردا: بیستو پێنج، لە زەکاتدا بدا، وَاللهُ أَعْلَمُ.

چوارەم: زێڕ ڕەگەزێکی سەربەخۆیەو زیویش ڕەگەزێکی سەربەخۆیە، کەوابو: ڕادەی زەکاتی هیچیان بەویتر تەواو ناکرێ، بەڵام بە جۆرەکانی هەر ڕەگەزێك زەکاتی وَلاَ شَيْءَ فِي الْمَغْشُوشِ حَتَّى يَبْلُغَ خَالِصُهُ نِصَاباً، وَلَوِ اخْتَلَطَ إِنَاءٌ مِنْهُمَا وَجُهِلَ أَكْثَرُهُمَا زُكِّيَ الأَكْثَرُ ذَهَباً أَوْ فِضَّةً أَوْ مُيِّزَ، وَيُزَكَّى الْمُحَرَّمُ مِنْ حُلِيٍّ وَغَيْرِهِ،

جۆرێکیتری هەمان ڕەگەز تەواو دەکرێ، هەرچەند نرخیشیان لێك جیاواز بێ، کەواتە: زێڕی چاكو زێڕی خراپ ڕادەی زەکاتی یەکتری تەواو دەکەن؟ چونکە یەك ڕەگەزن، هەروەها زیوی چاكو زیوی خراپ ڕادەی زەکاتی یەکتری تەواو دەکەن؟ چونکە یەك ڕەگەزن، ئینجا بزانە: زەکاتەکەش بە سەر جۆرەکاندا بەش دەکرێ: بەگوێرەی ئەندازەی خۆیان، واتە: دروست نیە جۆری خراپ لەجیاتی جۆرێکی باش لە زەکاتدا بدا، بەڵام دروستە: جۆرێکی باش لەجیاتی جۆرێکی خراپ لە زەکاتدا بدا، هەروەها دروست نیە: وردە لە جیاتی درشتە بدرێ، بەڵام بە پێچەوانەوە دروستە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

پێنجەم: هەر لەو ڕوونکردنەوەیەش دەفامێتەوە: کە پارەی ئەم

سەردەمەش–باش‌و خراپ–گشتی ڕادەی زەکاتی ئەوی‌تر تەواو دەکا، جیاوازیش نیە گشت پارە باشەکە، یان گشت پارە خراپەکە: هی وولاتێك بێ، یان هی چەند وولاتی جۆراوجۆر بێ؟ چونکە گشتی بە ڕەگەزی زیو دەقرسێندرێ، کەواتە: ڕادەی زەکاتی پارەی وولاتێك بە پارەی وولاتێکی‌تر تەواو دەکرێ، هەروەها لە پارەشدا دروست نیە: وورده لە جیاتی درشتە لە زەکاتدا بدرێ‌و بە پێچەوانەش دروستە، وَاللهُ أَعْلَم.

(وَلاَ شَيْءَ) هیچ زەکات واجب نیە (فِيالْمَغْشُوشِ) لە زێڕو زیوی غەش تێداکراو: وەك لە زێڕو سفر تێکەڵ کرابێ، یان لە زیوو مس تێکەڵ کرابێ (حَتَّى يَبْلُغَ خَالِصُهُ) تا پوختەی زێڕەکە بە تەنها، یان زیوەکە بە تەنها دەگاتە (نِصَاباً) ڕادەی زەکات (وَلَوِ اخْتَلَطَ إِنَاءٌ مِنْهُمَا) ئەگەر قاپێکی‌چێشت لە زێڕو زیو بە تێکەڵی دروست کرابو و هەردووکیان بە تەنها تەنها دەگەیشتنە ڕادەی زەکات، بەڵام (وَجُهِلَ أَكْثَرُهُمَا) نەزاندرا: کامەیان زۆرترە، لەو حاڵەتەدا (زُكِّيَ الأَكْثَرُ ذَهَباً وَفِضَّةً) زەکاتی زۆرەکە دەدرێ، هەم لە زێڕو هەم لە زیو:

بۆ وێنە: ئەگەر کێشی قاپەکە بە هەردووکیان هەزار بوو، یەکێکیان شەشسەد بوو، یەکێکیشیان چوار سەد بوو، بەڵام نەزاندرا: کامەیان شەشسەدەکەیە، ئەوە واجبە: زەکاتی زێڕەکەش‌و هی زیوەکەش لە سەر حیسابی شەشسەد بدرێ (أَوْ مُيِّزَ) یان دەبێ بە هۆی ئاگر لێك جیابکرێتەوە، تاکو ئەندازەی زەکاتی هەر یەکەیان بزاندرێ.

﴿ باسی زێڕ و زیوی حەڵاڵ و حەڕام ﴾

(وَيُزَكَّىالْمُحَرَّمُ) بە (إجماع) زانایانی ئیسلام واجبە: زەکاتی زێڕو زیوی حەڕامکراو بدرێ (مِنْ حُلِيٍّ) جا حەڕامکراوەکە لە چینی خشڵ بێ (وَغَيْرِهِ) یان چینێکی‌تر بێ: وەك لاَ الْمُبَاحُ فِي الأَظْهَرِ، فَمِنَ الْمُحَرَّمِ: اَلإِنَاءُ وَالسِّوارُ وَالْخَلْخَالُ لِلُبْسِ الرَّجُلِ،

کەلوپەلی چێشت (لاَ الْمُبَاحُ) بەڵام زێڕو زیوی حەڵاڵکراو زەکاتی تێدا واجب نیە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتری ئیمامی (الشافعي)و هەم لە مەزهەبی ئیمام (مالك)و ئیمام (احمد)دا ﴿عَنْ عَمْرو بن دينارٍ﷿: أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ جَابِر بن عَبْدِاللهِ عَنِ الْحُلِيِّ: أَفِيهِ زَكَاةٌ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: وَإِنْ كَانَ يَبْلُغُ أَلْفَ دِينارٍ؟ قَالَ: وَإِنْ كَثُرَ﴾ رواه الشافعي والبيهقي باسناده الصحيح ﴿وَصَحَّ عَنْ ابْنِ عُمَرَ وَعَائِشَةَ﷿ مِثْلُهُ﴾رواه مالك، پیاوێك پرسیاری لە حەزرەتی(جابر) کرد–کە سەحابەیەکی پێغەمبەر بوو ﷺ–: ئایا زەکات لە خشڵی ئافرەتدا واجبە؟ فەرمووی: نا، گوتی: ئەگەر هەزار میسقالیش بێ؟ فەرمووی: ئەگەر زۆریش بێ هەر واجب نیە. هەروەها زەکات نەدان لە خشڵی ئافرەتاندا لە حەزرەتی (ابنُ عُمَر)و حەزرەتی (عائشة)ش گێڕدراوەتەوە.

ئینجا بزانە: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا: زەکات لە خشڵی ئافرەتانیش واجبە، بە

بەڵگەی چەند حەدیسێکی(صحیح)، بەڵام ئەو ئیمامانەی دەفەرموون: لە خشڵی ئافرەتاندا زەکات واجب نیە، وەڵامی حەدیسەکانیان داوەتەوە: کە لە سەرەتای ئیسلامدا خشڵیزێڕ لە سەر ئافرەتانیش حەڕام بوو، ئینجا کە بۆ ئافرەتان حەڵاڵ کرا، زەکاتی لە سەر هەڵگیرا، دەشگونجێ: حەدیسەکان دەرهەقی ئیسراف هاتبن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، لە پێش کۆتایی ئەم باسەدا بەڵگەکە دێنین، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

کەواتە: هەر شتێك لە زێڕ، یان لە زیو دروست کرابێ: ئەگەر شەریعەتی ئیسلام ناپەسند، یان حەڕامی کردبێ بەکار بهێندرێ، یان دەبەر بکرێ، یان هەڵبگیرێ، ئەوە زەکاتی تێدا واجبە، بەڵام ئەگەر حەڵاڵی کردبێ، ئەوە زەکاتی تێدا واجب نیە، جیاوازی پیاو و ئافرەتیش نیە، چونکە ئەو (صحابة) بەڕێزانە سەربەخۆ وایان نەفەرمووە.

بۆ وێنە: قاپو کەلوپەلی چێشت لە زێڕ بێ، یان لە زیو، هەڵگرتنو هەم بەکارهێنانیشی حەڕامە: بۆ پیاو و بۆ ئافرەت، کەواتە: بە هۆیحەڕامیەکە گوناهبار دەبن، جا ئەگەر قاپەکەش بگاتە ڕادەی زەکات، واجبە: زەکاتی لێبدەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَمِنَ الْمُحَرَّمِ) هەندێك لەو زێڕو زیوەی حەڕامە، ئەمانەیە: (اَلإِنَـاءُ) قاپو کەلوپەلیتری چێشت: بۆ پیاو و بۆ ئافرەت، هەروەك لە (کتاب الطهارة)دا ڕوونمان کردەوە.

(وَالسِّوارُ) هەروەها حەڕامە: بازن (وَالْخَلْخَالُ) خڵخاڵیشو گشت خشڵێکیتری ئافرەتان (لِلُبْسِ الرَّجُلِ) بۆ پیاو، بەو مەبەستەی بە خۆی دەبەری بکا، بە بەڵگەی حەدیسەکەیداهاتوو، چونکە مەبەستەکەی حەڕامە.

فَلَوِ اتَّخَذَ سِواراً بِلاَ قَصْدٍ أَوْ بِقَصْدِ إِجَارَتِهِ لِمَنْ لَهُ اسْتِعِمَالُهُ فَلاَ زَكَاةَ فِالأَصَحِّ، وَكَذَا لَوِ انْكَسَرَالْحُلِيُّ وَقَصَدَ إِصْلاَحَهُ، وَيَحْرُمُ عَلَىالرَّجُلِ حُلِيُّ الذَّهَبِ إِلاَّالأَنْفَ وَالأُنْمُلَةَ وَالسِّنَّ،

کەوابو: (فَلَوِ اتَّخَذَ سِواراً) ئەگەر پیاوێك بازنێك، یان چەند پارچە خشڵێکیتری کردە ملکی خۆیو داینا (بِلاَ قَصْدٍ) بە بێهیچ مەبەستێك (أَوْ بِقَصْدِ إِجَارَتِهِ) یان بەو مەبەستەی بە کرێی بداتە (لِمَنْ لَهُ اسْتِعِمَالُهُ) ئەو کەسەی کە بۆی دروست بێ خشڵەکە بەکار بێنێ: وەك ئافرەت (فَلاَ زَكَاةَ) لەو حاڵەتانەدا زەکات لە خشڵەکەدا واجب نیە (فِيالأصَحِّ) لە فەرمودەی ڕاستتردا، چونکە بە مەبەستێکی حەڕام خشڵەکەی دانەناوە.

(وَكَذَا لَوِ انْكَسَرَ الْحُلِيُّ) هەروەها ئەگەر خشڵەکە شکا (وَقَصَدَ إِصْلاَحَهُ) پیاوەکە مەبەستی بوو چاکی بکاتەوە، ئەویش زەکاتی تێدا نیە، هەرچەند ساڵیشی بە سەردا بسوورێتەوەو هێشتا چاك نەکرابێتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەگەر پیاو خشڵی زێڕو زیوی بەو مەبەستە دانابو: کە ئافرەتەکانی، یان

منداڵەکانی پێ بڕازێنێتەوە، ئەوە لەو حاڵەتەشدا زەکات لە خشڵەکەدا واجب نیە، بەڵام ئەگەر بە مەبەستی گەنجینەیی داینابو-وەك ئەو کەسەی خشڵەکە دابنێ تاکو لە کاتی پێویستیدا بیفرۆشێ- ئەوە لەو حاڵەتەدا زەکاتی تێدا واجبە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا هەردوو حاڵەت ڕوون کراونەوە، جا لەم مەسەلەی گەنجینەدا جیاوازی پیاو و ئافرەت نیە، هەروەك لە (الشبراملسي)دا فەرموویەتی.

(وَيَحْرُمُ عَلَى الرَّجُلِ) حەرامە لە سەر پیاو و هەم نێرامولك (حُلِيُّ الذَّهَبِ) ڕازاندنەوە: بە هەر جۆرە خشڵێکی زێڕ ﴿عَنْ عَلِيٍّ رضي الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَخَذَ حَرِيراً وَذَهَباً ثُمَّ قَالَ: إِنَّ هَذَيْنِ حَرَامٌ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِى﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح زاد الترمذي: ﴿وَأُحِلَّ لِإِنَاثِهِمْ﴾. پێغەمبەرﷺ ئاوریشمو زێڕی بە دەستەوە گرتنو فەرمووی: ئەم دووانە لە سەر نێرینەی ئوممەتم حەرامنو بۆ مێیینەکانیشیان حەڵاڵ کراون.

(إِلاَّ الأَنْفَ) تەنها لووت نەبێو (وَالأَنْمُلَةَ) سەرەپەنجە نەبێو (وَالسِّنَّ) ددان نەبێ، واتە: ئەگەر لووتی، یان سەرەپەنجەی لێکرابۆوە، یان ددانی هەڵکەندرابو، دروستە: لە زێڕ دروستیان بکاتەوەو لە شوێنی ئەندامەکە دایبنێتەوە ﴿عَنْ عَرْفَجَةَ رضي الله عنه: أُصِيبَ أَنْفِي يَوْمَ الْكُلاَبِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَاتَّخَذْتُ أَنْفاً مِنْ وَرِقٍ فَأَنْتَنَ عَلَيَّ، فَأَمَرَنِي النَّبِيُّ ﷺ: أَنْ أَتَّخِذَ أَنْفاً مِنْ ذَهَبٍ﴾رواه أصحاب السنن بسند حسن، لە سەردەمی نەفامی پێش ئیسلامدا، لە جەنگی (کولاب)دا لووتم لە دەست چوو، منیش لووتێکم لە زیو دروست کردو لێم بۆگەن بوو، پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێکردم: لووتێك لە زێڕ لە خۆم بنێم. واتە: سەرەپەنجەو ددان (قیاس) کراونە سەر لووت، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

لاَ الأَصْبُعَ، وَيَحْرُمُ سِنُّ الْخَاتَمِ علَى الصَّحِيحِ، وَيَحِلُّ لَهُ مِنَ الْفِضَّةِ الْخَاتَمُ،

(لاَ الأُصْبُعَ) بەڵام پەنجەی تەواو لە زێڕ دروست نیە، چونکە کار ناکا، کەوابو: دەستی زێڕیش حەرامە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَحْرُمُ) لە سەر پیاو حەرامە (سِنُّ الْخَاتَمِ) ددانی ئەنگوستیلەکەی زێڕ بێ: کە لە گلێنەی ئەنگوستیلەدا مۆرییەکەی پێ ڕادەگیرێ (علَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرمودەی ڕاست، کەوابو: ئەگەر ئاڵقەو ئەنگوستیلەش لە زێڕ بن، ئەوانیش وەکو خشڵەکانی‌تر-بێگومان- لە سەر پیاوان حەرامن ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما: إِصْطَنَعَ النَّبِيُّ ﷺ خاتَماً مِنْ ذَهَبٍ، فَاصْطَنَعَ النَّاسُ الْخَواتِيمَ مِنْ ذَهَبٍ، فَرَقِيَ الْمِنْبَرَ وَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَقَالَ: إِنِّي كُنْتُ اِصْطَنَعْتُهُ وَإِنِّي لاَ أَلْبَسُهُ. فَنَبَذَهُ، فَنَبَذَ النَّاسُ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ ئەنگوستیلەیەکی زێڕی خستە پەنجەیی‌و خەڵکیش ئەنگوستیلەی زێڕیان خستە پەنجەیان، ئینجا کە زێڕ لە پیاوان حەرام کرا، پێغەمبەرﷺ ووتاری داو فەرمووی: لەمەودوا من ئەنگوستیلەی زێڕ ناخەمە پەنجەم‌و

ئەنگوستیلەکەی فڕێدا، خەڵکیش ئەنگوستیلەکانیان فڕێدان.
(وَيَحِلُّ لَهُ) بۆ پیاو حەلاڵە: (مِنَ الْفِضَّةِ الْخَاتَمُ) ئەنگوستیلەی زیو بخاتە پەنجەی بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام، بەڵکو سوننەتە، وەهاش خێرترە: لە پەنجەی قلیجەی دەستی ڕاستەی بکا ﴿عَنْ أَنَسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَبِسَ خَاتَمَ فِضَّةٍ فِي يَمِينِهِ﴾رواه مسلم وأصحاب السنن، پێغەمبەرﷺ ئەنگوستیلەیەکی زیوی خستە پەنجەی دەستی ڕاستەی.
هەروەها لە چەپەشدا خێرە ﴿عن أَنَسٍ: كَانَ خَاتَمُ النَّبِيِّ ﷺ فِي هَذِهِ الْخِنْصَرِ مِنَ الْيُسْرَى﴾ رواه مسلم، ئەنگوستیلەی پێغەمبەرﷺ لە قلیجەی دەستە چەپیدابو. کەوابو: ناپەسندە: بیخاتە پەنجەکانیتری -جگە لە قلیجە- هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە ﴿ عَنْ عَلِيٍّ: نَهَانِي النَّبِيُّ ﷺ أَنْ أَتَخَتَّمَ فِي إِصْبَعِيَّ هَذِهِ وَهَذِهِ: اَلْوُسْطَى والَّتِي تَلِيهَا ﴾رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی کردم: ئەنگوستیلە بخەمە پەنجەی دۆڵە درێژو پەنجەی شادە.
ئینجا بزانە: حەلاڵە ئاڵقە بخاتە پەنجەی، چونکە ئەویش ئەنگوستیلەیەکی بێگلێنەیە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
هەروەها دروستە: پیاو دوو ئەنگوستیلەو زیاتریشی هەبێ، تاکو بە نۆبەت دە پەنجەی بکا، بەڵام لە لای چەند زانایەك ئەو فەرموودەیە بەهێزە: کە حەرامە پیاو لە یەك کاتدا دوو ئەنگوستیلە، یان زیاتر بخاتە پەنجەی دەستێکی، یان پەنجەی هەر دوو دەستەکانی، چونکە لە هیچ حەدیسێکی(صحیح)دا زیاتر لە ئەنگوستیلەیەك نەهاتوە، هەم زیاتر لە یەك ئەنگوستیلە بووەتە دروشمی ئافرەتانو کەم عەقڵەکان، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.
وَحِلْيَةُ آلاَتِ الْحَرْبِ كَالسَّيْفِ وَالرُّمْحِ وَالْمِنْطَقَةِ، لاَ مَا لاَ يَلْبَسُهُ كَالسَّرْجِ وَاللِّجَامِ فِي الأَصَحِّ، وَلَيْسَ لِلْمَرْأَةِ حِلْيَةُ آلَةِ الْحَرْبِ، وَلَهَا لُبْسُ أَنْوَاعِ حُلِيِّ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، وَكَذَا مَا نُسِجَ بِهِمَا فِالأَصَحِّ، وَالأَصَحُّ تَحْرِيمُ الْمُبَالَغَةِ فِي السَّرْفِ كَخَلْخَالٍ وَزْنُهُ مَأَتَا دِينَارٍ،

(وَحِلْيَةُ آلاَتِ الْحَرْبِ) هەروەها حەلاڵە بۆ پیاوی(مجاهد): کەرستەکانی جەنگ بە زیو جوان بکا (كَالسَّيْفِ) وەکو شمشێرو (وَالرُّمْحِ) ڕمو (وَالْمِنْطَقَةِ) تەکبەندی ناوقەدیو خودە پۆڵایی سەرو...هتد (لاَ مَا لاَ يَلْبَسُهُ) بەڵام ئەو کەرەستەیەی دەبەری ناکا، دروست نیە بە زیویش بیڕازێنێتەوە: (كَالسَّرْجِ) وەکو زینی ووڵاغەکەیو (وَاللِّجَامِ) جڵەوی ووڵاغەکەیو ...ئەو جۆرە شتانە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
هەروەها جوانکردنی کەرەستەی جەنگیش بە زێڕ دروست نیە، ئەو حەدیسەش کە دەفەرموێ: ﴿لە (فتح مكة)دا شمشێرەکەی پێغەمبەرﷺ زێڕ، یان زیوی لە سەر بوو﴾. دەگونجێ مەبەستی: زێڕکراوێکی کەم بێو هەم (إبن القطان) حەدیسەکەی بە بێهێز

داناوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.
(وَلَيْسَ لِلْمَرْأَةِ) بۆ ئافرەت دروست نیە: (حِلْيَةُ آلَةِ الْحَرْبِ) کەرەستەی جەنگ برازێنێتەوە: نە بە زێڕو نە بەزیو، چونکە حەڕامە: ئافرەت خۆی وەپیاوان بچوێنێ‌و لـە حەدیسـدا بـە لەعنەت کراوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
بەڵام (وَلَهَا) بۆ ئافرەت دروستە: (لُبْسُ أَنْوَاعِ حُلِيِّ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ) هەموو جۆرە خشڵێکی زێڕو زیو دەبەر بکا: وەك بازن‌و گەردانەو ملوانکەو ئەنگوستیلەو ئاڵقەو ملـەکۆو گـوارەو تاس‌و خڵخاڵ‌و کەوش‌و...هەموو خشڵێکی‌تر، بە (إجماع)ی‌زانایانی‌ئیسلام‌و حەدیسەکەی ئیمامی (علي)ی‌ڕابردوو، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراونـەوە (وَكَـذَا) هـەروەها بـۆ ئافرەت حەڵاڵە: (مَا نُسِجَ بِهِمَا) ئەو جل‌و بەرگە دەبـەر بکـا: کـە بـە زێـڕو زیـو چـندراوە (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا، چونکە بەڵگەکانی حەڵاڵی زێڕ بـۆ ئـافرەت گشـت جۆرێك دەگرنەوە.
(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (تَحْرِيمُ الْمُبَالَغَةِ فِي‌السَّرَفِ) حەڕامە: ئافرەت زۆر ئیسـراف بکا لەو شتانەدا: کە بە حەڵاڵ دانـدراون (كَخَلْخَـالٍ وَزْنُـهُ مِاْئَتَـا دِينَـارٍ) وەك خڵخـاڵێکی‌زێڕ کێشی هەردوو تاکەکەی پێکەوە دوو سەد میسقال بێ، ئینجا بزانە: ئەگـەر ئیسـراف زۆر نەبو ئەو کاتە ئیسرافەکە ناپەسندە، بەڵام لە حاڵەتی حەڕامی‌و ناپەسندی‌دا، زەکات لـە هەموو خشڵەکەدا واجب دەبێ، نەك تەنها لە ئەندازەی ئیسرافەکەدا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویـەتی ﴿عَنْ عمرو بن شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ ﷺ: أَنَّ امْرَأَةً أَتَتِ النَّبِيَّ ﷺ وَفِي يَدِ بِنْتِهَا مَسْكَتَانِ غَلِيظَتَانِ مِنْ ذَهَبٍ، فَقَالَ لَهَا: أَتُعْطِينَ زَكَاةَ هَذَا؟ قَالَتْ لاَ. قَالَ: أَيَسُرُّكِ
وَكَـذَا إِسْـرَافُهُ فِـآلَـةِ الْحَـرْبِ، وَجَـوَازُ تَحْلِيَـةِ الْمُصْـحَفِ بِفِضَّـةٍ، وَكَذَا لِلْمَرْأَةِ بِذَهَبٍ، وَشَرْطُ زَكَاةِ النَّقْدِ الْحَوْلُ،

أَنْ يُسَوِّرَكِ اللهُ بِهِمَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ سِوَارَيْنِ مِنْ نَارٍ؟﴾رواه أصـحاب السـنن وقـال النـواوي: هـذا إسناد حسن، وقال إبن القطان: صحيح، ئافرەتێك هاتە لای پێغەمبـەرﷺ دوو بـازنی‌زێڕی گەورە لە دەستی کیژەکەی‌دا بون، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: زەکاتی ئەم بازنانە دەدەی؟ گوتی: نا. فەرمووی: پێت خۆشە بە هۆی ئەم بازنانە خوای‌گەورە لـە ڕۆژی قیامـەت دوو بازنی ئاگر دە دەستت بکا. واتە: لە ووشەی (غَلِيظَتَان) دەردەکەوێ: کە ئیسرافی کردوە، ئەگینا: خشڵی ئافرەتان زەکاتی تێ‌دا نیە، هەروەك بەڵگەمان بۆ هێناوە.
(وَكَذَا إِسْرَافُهُ فِي‌آلَةِ الْحَرْبِ) هەروەها لە سەر پیاویش حەڕامە ئیسراف بکا لە ڕازاندنەوەی کەرەستەی جەنگی‌دا هەرچەند ئیسرافەکەش زۆر نەبێ (وَجَوَازُ تَحْلِيَةِالْمُصْحَفِ بِفِضَّةٍ) هەم بۆ پیاو و بۆ ئافرەت دروستە: بۆ ڕێز لێنان بەرگ‌و پەڕەکانی قورئان بە زیو جوان بکەن،

واتە: خودی پەڕەکان زیوبن، یان نووسینەکە زیو بێ.
(وَكَذَا لِلْمَرْأَةِ) هەروەها بۆ ئافرەتیش دروستە: (بِذَهَبٍ) قوڕئان بە زێڕ جوان بکا، هەروەها بۆ پیاو و بۆ ئافرەت دروستە: قوڕئان بە زێڕ بنووسنەوە، بەڵام جوانکردنی بەرگی قوڕئان بە زێڕ–بۆ ئافرەتیش– دروست نیە، هەروەها جوانکردنی کتێبەکانی ئایینی–نە بە زێڕو نە بە زیو– بۆ پیاو و بۆ ئافرەتیش دروست نیە، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا فەرموویانە.
(وَشَرْطُ زَكَاةِ النَّقْدِ) مەرجی واجببوونی زەکاتی زێڕو زیو و پارە ئەمەیە: (اَلْحَوْلُ) ساڵێکی بە سەردا بسووڕێتەوەو هەر لە ملکایەتی خاوەنەکەیدابێ، هەروەك لە سەرەتای ئەم باسەدا بەڵگەمان هێناوە، واتە: هەرچەندەش لە لای خۆی نەبێ:
بۆ وێنە: ئەگەر بە ڕادەی زەکات پارەی هەبێ، ئینجا لە دوای شەش مانگ بە قەرز بیداتە یەکێکیتر، ئەوە ساڵەکەی ناپچڕێ، چونکە لە ملکایەتی وی دەرنەچوە، کەوابو: لە دوای شەش مانگیتر ساڵەکەی تەواو دەبێو واجبە: زەکاتەکەی لێبدا، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.
هەروەها ئەگەر قەرزدارەکەش ساڵێکیتەواو خودیپارەکەی لە لا بمێنێتەوە، ئەویش لە سەری واجبە: زەکاتی پارەکە بدا، هەروەك لە (إعانة)دا فەرموویەتی، واتە: چونکە لەو حاڵەتەدا بە گەنجینە دادەندرێ، هەروەك لە (ئاگاداری)ی سەرەتاو پێش ئێرەدا ڕوونمان کردەوە.
ئینجا بزانە: هەر قەرزێك–لە پێش وەرگرتنەوەدا– واجب بێ زەکاتی بدرێ، ئەوە ڕادەی زەکاتی ئەو پارەیەشی پێ تەواو دەکرێ: کە لە لای خۆیەتی، ئینجا کە ساڵێکیان
وَلاَ زَكَاةَ فِي سَائِرِ الْجَوَاهِرِ كَاللُّؤْلُؤِ.

(بابُ زَكَاةِ الْمَعْدِنِ وَالرِّكَازِ وَالتِّجارَةِ)

مَنْ اِسْتَخْرَجَ ذَهَباً أَوْ فِضَّةً مِنْ مَعْدِنٍ لَزِمَهُ رُبُعُ عُشْرِهِ، وَفِى قَوْلٍ اَلْخُمُسُ وَفِى قَوْلٍ إِنْ حَصَلَ بِتَعَبٍ فَرُبُعُ عُشْرِهِ

بە سەردا سوڕاوە، واجبە: زەکاتی هەردووکیان بدا، بەڵام ئەگەر زەکاتی قەرزەکە ئێستا واجب نەبێ، ئەوە تەنها زەکاتی پارەکەی لایخۆی دەداو کە قەرزەکەشی وەرگرتەوە، ئەو کاتە زەکاتەکەی دەدا:
بۆ وێنە: ئەگەر سەد دیرهەمیزیوی بە قەرز دابو و سەدیتریشی لە لایخۆی بوو، ئەوە ڕادەی زەکاتیان بە یەکتری تەواو دەبێو واجبە: پێنج دیرهەم لە زەکات بدا، ئەگەر قەرزەکەی لە سەر مرۆڤێکیهەبوویی بێو بیداتەوە، بەڵام ئەگەر لە سەر یەکێکی نەبوویی بێ، یان نەیداتەوە، ئەوە تەنها لە زەکاتەکەیسەد دیرهەمی لایخۆی دوو دیرهەمو نیو

دەدا، زەکاتەکەی سەد دیرهەمەکەی قەرزیش هەر کاتێك وەریگرتەوە دەیدا، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلاَزَكَاةَ فِيسَائِرِ الْجَوَاهِرِ) زەکات واجب نییە لە هیچ گەوهەرێکیتری بە نرخو جواندا جگە لە زێڕو زیو (كَاللُّؤْلُؤِ) وەك لوئلوءو یاقوتو مەرجانو ئەڵماسو زوبەرجەدو ستیلو ئاسنو مسو شوشەو ئەو جۆرە شتانە، بەڵام ئەگەر ماڵی بازرگانی بون، ئەو کاتە زەکاتی بازرگانیان تیدا واجبە، هەروەك لە باسی بازرگانیدا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءَ اللّٰهُ تَعَالَى.

﴿ بابُ زَكَاةِالْمَعْدِنِ وَالرِّكَازِ وَالتِّجارَةِ: **زەکاتی کانگەو گەنجینەو بازرگانی** ﴾

1- (زەکاتی کانگەی زێڕو زیو)

(مَنِ اسْتَخْرَجَ ذَهَباً أَوْ فِضَّةً) هەر کەسێك زێڕ، یان زیو بهێنێتە دەرەوە (مِنْ مَعْدِنٍ) لە کانگەیەك، کانگەکەش لە ملکی خۆیدابو، یان لە شوێنێکیگشتیی بێخاوەندابو، ئەوە زێڕو زیوەکە دەبێتە ملکی خۆی، کەوابو: (لَزِمَهُ) زەکاتی ئەو زێڕو زیوەی لە سەر واجبە، بە بەڵگەی (إجماع)، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، هەم بە بەڵگەی حەدیسەکەی داهاتووش، ئینجا ئەندازەی زەکاتەکەش لە سەر فەرموودەی ڕاست: (رُبُعُ عُشْرِهِ) چوارێکی دەیەکی دەرهێندراوەکەیە، واتە: لە بیست میسقالی زێڕدا: نیو میسقال، لە دوو سەد دیرهەمی زیودا: پێنج دیرهەم، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو لە زێڕو زیودا.

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (اَلْخُمُسُ) پێنجێکی دەرهێندراوەکە واجبە: لە زەکاتیدا بدرێ (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی تردا (إِنْ حَصَلَ بِتَعَبٍ) ئەگەر دەرهێندراوەکە بە ماندووبوون وەدەست بکەوێ (فَرُبُعُ عُشْرِهِ) ئەوە چوارێکی دەیەکی لە زەکاتیدا دەدرێ

وَإِلاَّ فَخُمُسُهُ، وَيُشْتَرَطُ النِّصَابُ لاَ الْحَوْلُ علَىالْمَذْهَبِ فِيهِمَا، وَيُضَمُّ بَعْضُهُ إِلَى بَعْضٍ إِنْ تَتَابَعَ الْعَمَلُ،

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بێماندووبوون وەدەستی بکەوێ (فَخُمُسُهُ) ئەو کاتە پێنجێکی لە زەکاتیدا دەدرێ.

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ واجببوونی زەکاتی دەرهێندراوی کانگە بە مەرج دادەندرێ: (اَلنِّصَابُ) زێڕەکە، یان زیوەکە بگاتە ڕادەی زەکات (لاَ الْحَوْلُ) بەڵام سوڕانەوەی ساڵ -لە زەکاتی کانگەدا- بە مەرج داناندرێ، بەڵکو هەر بە خودی وەدەستکەوتن زەکاتی واجب دەبێ (علَى الْمَذْهَبِ فِيهِمَا) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەبی لە هەردوو مەسەلەکەدا.

ئینجا لە سەر دەرهێنەرەکە واجبە: بە ماڵیخۆی زێڕو زیوەکە لە خڵتو خۆڵ جیا بکاتەوەو پوختەی بکاو لە زەکاتدا بیدا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عَنْ بِلاَلِ بن الحَرْثِ الْمُزَنِيِّ رضي الله عنه: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَخَذَ مِنْ مَعَادِنِ الْقَبَلِيَّةِ اَلصَّدَقَةَ﴾رواه مالك والشافعي وأبوداود وصححه الحاكم، پێغەمبەر ﷺ

له کانگەکانی (القبلیة) زەکاتی وەرگرت.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر کانگەکە لە زەویی کەسێکیتردا بوو، ئەو کاتە ئەو زێڕو زیوەی دەریهێناوە، هی خاوەنی زەوییەکەیەو واجبە بیداتەوە ئەوی، ئینجا کە ئەویش وەریگرتەوە، واجبە: زەکاتەکەی بدا، بەڵام ئەگەر موسڵمانێك زەویەکی لە یەکێکیتر کڕی، ئینجا کانگەکەی تێدا وەدەر کەوت، ئەو کانگەیەش دەبێتە ملکی کڕیارەکە، جا ئەگەر حەز بکا دەریدێنێ، ئەگەر نا: وازی لێدێنێ، واتە: کەسیتر مافی بە سەردا نیە، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو دوو مەسەلەیە ڕوون کراونەوە.

هەروەها بزانە: جگە لە زێڕو زیو، هیچ شتێکیتری دەرهێندراو لە کانگەکاندا زەکاتی تێدا نیە، هەرچەند زۆر بە نرخیش بێ، هەروەها ئەگەر دەرهێنەرەکە زەکاتی لە سەر نەبو: وەکو کافرو کۆیلە، ئەوانە زەکاتی کانگەشیان لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: بەو مەرجەی کافرەکە پێش قەدەغەکردن کانگەکەی دەرهێنابێ، چونکە نابێ کافری پەیمان لە ئەستۆش ڕێگەی بدرێتێ لە (دارالإسلام)دا گەنجینە، یان کانگە دەربێنێ، جا بزانە: ئەگەر دوو کەس، یان زیاتر بە ڕادەی زەکات لە کانگەیەك دەربێنن، ئەو کاتە واجبە: پێکەوە–وەك ماڵی تێکەڵاو– زەکاتەکەی بدەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کرانەوە.

(وَيُضُمُّ) بۆ تەواوکردنی ڕادەی زەکات کۆدەکرێتەوە (بَعْضُهُ إِلَى بَعْضٍ) بەشێکی دەرهێندراوەکە لەگەڵ بەشێکیتر (إِنْ تَتَابَعَ الْعَمَلُ) بەو مەرجەی: کارکردن لە کانگەکەدا بە دوای یەکتردا بێ و دەرهێندراوەکەش یەك ڕەگەز بێ و شوێنی لێدەرهێندرانەکەش یەك شوێن بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە

وَلاَ يُشْتَرَطُ اِتِّصَالُ النَّيْلِ عَلَىالْجَدِيدِ، وَإِذَا قَطَعَ الْعَمَلَ بِعُذْرٍ ضُمَّ، وَإِلاَّ فَلاَ يَضُمُّ الأَوَّلَ إِلَى الثَّانِي، وَيَضُمُّ الثَّانِي إِلَى الأَوَّلِ كَمَا يَضُمُّهُ إِلَى مَا مَلَكَهُ بِغَيْرِ الْمَعْدَنِ فِي إِكْمَالِ النِّصَابِ. وَفِىالرِّكَازِ اَلْخُمُسُ، يُصْرَفُ مَصْرِفَ الزَّكَاةِ عَلَىالْمَشْهُورِ، وَشَرْطُهُ النِّصَابُ،

(وَلاَ يُشْتَرَطُ اتِّصَالُ النَّيْلِ) بە مەرج داناندرێ: بێپچڕان ڕادەی زەکاتەکەی دەست بکەوێ (عَلَىالْجَدِيدِ) لە سەر فەرموودەی نوێ.

(وَإِذَا قَطَعَ الْعَمَلَ بِعُذْرٍ) هەر کاتێك بە هۆی عوزرێك وازی لە کارکردن هێنا، ئینجا دەستی بە کار کردەوە (ضُمَّ) ئەو کاتەش بەشەکان لەگەڵ یەکتری کۆ دەکرێنەوە: بۆ تەواوکردنی ڕادەی زەکات (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر واز لە کارهێنانەکەی بە عوزر نەبو (فَلاَ يَضُمُّ الأَوَّلَ إِلَىالثَّانِي) ئەو کاتە بەشی جارییەکەم لەگەڵ جاری دووەمدا کۆ ناکرێتەوە، بەڵام (وَيَضُمُّ الثَّانِي إِلىالأَوَّلِ) بەشی جاری‌دووەم لەگەڵ بەشی جارییەکەم کۆ دەکرێتەوە: بۆ تەواوکردنی ڕادەی زەکات:

بۆ وێنە: ئەگەر جارێیەکەم پەنجا دیرهەمی زیوی دەست کەوت، جاری دووەمیش سەدو پەنجای دەست کەوت، ئەوە پەنجایەکەی جارێیەکەم ئێستا زەکاتی تێدا نیە، بەلام سەدو پەنجایەکەی جاری دووەم بە ئەندازەی خۆی هەر ئێستا زەکاتی تێدا واجبە.
(كَمَا يَضُمُّهُ) هەروەك دەرهێندراوەکەی کانگە کۆ دەکاتەوە (إِلَى مَامَلَكَهُ) لەگەڵ ئەو زێڕە، یان زیوەی هەیەتی (بِغَيْرِ الْمَعْدِنِ) بە هۆیەکیتری جگە لە کانگە: وەك کڕین، یان میرات (فِى إِكْمَالِ النِّصَابِ) لە تەواوکردنی ڕادەی زەکاتدا:
بۆ وێنە: ئەگەر لە ماڵەوە سەد دیرهەمی زیوی هەبو، لە کانگەش سەدیتری دەست کەوت، ئەوە ڕادەی زەکاتی سەدەکەی کانگە بە سەدەکەی ماڵەوە تەواو دەکرێو هەر ئێستا زەکاتی سەدەکە دەدا، ئینجا کە ساڵێك سوڕاوە زەکاتی سەدەکەی ماڵەوەش دەدا، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

2- (زەکاتی گەنجینەی دۆزراوە)

﴿وَفِى الرِّكَازِ اَلْخُمُسُ﴾ رواه الشيخان، لە گەنجینەی دۆزراوەدا: پێنجێك واجبە لە زەکاتیدا بدرێ. (يُصْرَفُ مَصْرِفَ الزَّكَاةِ) ئەو پێنجێکەش-وەکو کانگە- دەدرێتە ئەو هەشت جۆرانەی زەکات (عَلَىالْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی ناسراوی مەزهەب (وَشَرْطُهُ) مەرجی واجببوونی زەکاتی گەنجینەی دۆزراوە، ئەوەیە: (اَلنِّصَابُ) بگاتە ڕادەی زەکات، جا هەر بەخۆی بگاتە ڕادەی زەکات، یان بە هۆی کۆکردنەوەی لەگەڵ گەنجینەیەکیتر، یان لەگەڵ ئەو زێڕو زیوەی لە ماڵەوە هەیەتی، وەك ئەو درێژەپێدانەی لە کانگەدا ڕوون کراوە، هەروەك لە سەر چاوەکاندا فەرموویانە.
وَالنَّقْدُ عَلَى الْمَذْهَبِ، لاَ الْحَوْلُ، وَهُوَ الْمَوْجُودُ الْجَاهِلِيُّ، فَإِنْ وُجِدَ إِسْلاَمِيٌّ عُلِمَ مَالِكُهُ فَلَهُ، وَإِلاَّ فَلُقَطَةٌ، وَكَذَا إِنْ لَمْ يُعْلَمْ مِنْ أَيِّ الضَّرْبَيْنِ هُوَ، وَإِنَّمَا يَمْلِكُهُ الْوَاجِدُ وَتَلْزَمُهُ الزَّكَاةُ إِذَا وَجَدَهُ فِي مَوَاتٍ أَوْ مِلْكٍ أَحْيَاهُ،

(وَالنَّقْدُ) هەروەها مەرجە: گەنجینە دۆزراوەکەش: زێڕ، یان زیو بێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، واتە: جگە لەگەنجینەی زێڕو زیو هیچ گەنجینەیەکیتر زەکاتی تێدانیە (لاَ الْحَوْلُ) بەلام بە بەڵگەی (اجماع): سوڕانەوەی ساڵ مەرج نیە، واتە: هەر ئەو کاتەی گەنجینەکەی دۆزیەوە، واجبە: پێجێکی لە زەکاتیدا بدا.
(وَهُوَ) گەنجینەی دۆزراوە (اَلْمَوْجُودُ الْجَاهِلِيُّ) زێڕو زیوی دەستکەوتووی سەردەمی نەفامیی پێش هاتنی ئیسلامە: کە لە زەمیندا شاردرابێتەوە، کەوابو: (فَإِنْ وُجِدَ إِسْلاَمِيٌّ) ئەگەر گەنجینەیەکی سەردەمی ئیسلام دۆزراوە: وەك قورئانی لە سەر نووسرابێ، یان ناوی پاشایەکی مۆسوڵمانی لێنووسرابێ، یان نیشانەیەکیتری لە سەربێ، ئەوە ئەگەر

(عُلِمَ مَالِكُهُ) زاندرا: خاوەنی گەنجینەکە کێیە (فَلَـهُ) ئـەوە هـی خاوەنەکەیـەتیو واجبـە بیدرێتەوە (وَإِلاَّ) بەلاَم ئەگەر نەزاندرا: خاوەنی کێیـە، ئـەوە (فَلُقَطَـةٌ) وەك مـاڵی ونبـوو ڕەفتاری لەگەڵ دەکرێ، واتە: ساڵێك بانگەوازیی بـۆ دەکـا، ئینجـا ئەگـەر خاوەنەکـەی دەست نەکەوت، دروستە بیکاتە ملکی خۆی.

(وَكَذَا) هەروەها گەنجینەکە: وەك ماڵی ونبوو ڕەفتاری لەگەڵ دەکرێ (إِنْ لَمْ يُعْلَمْ مِـنْ أَيِّ الضَّرْبَيْنِ هُوَ) ئەگەر نەزاندرێ: لە کام سـەردەمدا دروسـت کـراوە، وەك خشـڵ بـێ، یـان پارچەیەکی بێ نیشانە بێ.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو گشتی دەربارەی ئەو گەنجینەیە بـوو: کـە ئیسـلامی بـێو لـە شوێنە گشتیەکانی بێخاوەندا بدۆزرێتەوە، چونکە ئەگەر گەنجینەی ئیسـلامی لـە ملکـی کەسێکدا بدۆزرێتەوە، ئەو کاتە گەنجینەکە هی خاوەنی ملکەکەیەو واجبە: بۆی بپارێزرێ تا دەیدرێتەوە، جا ئەگەر خاوەنەکەی دەست نەکەوتو لـێی بێئومێد بـوین، ئـەو کاتـە گەنجینەکە—وەکو ماڵی بێخاوەن— دەبێتە هـی (بیـت المـال)، هـەروەك لـە (المجمـوع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

(وَ) هەروەها بزانە: گەنجینەی سەردەمی نەفامیی پێش ئیسلامیش (إِنَّمَا يَمْلِكُهُ الْوَاجِـدُ) هەر بەو مەرجە دەبێتە ملکی ئەو کەسەی دۆزیویەتیەوەو (وَتَلْزَمُهُ الزَّكَاةُ) زەکاتیشی لە سەر واجب دەبێ: (إِذَا وَجَدَهُ فِي مَوَاتٍ) هەر کاتێك لە شوێنێکی گشتی وەهادا بیدۆزێتەوە: کە مردوو بێ، واتە: هیچ موسوڵمانێك ئەو شوێنەی نەکردبێتەملکیخۆی، یان لە کاولگـەو قـەلاتو گۆڕسـتانی کافرەکانـدا بیدۆزێتـەوە (أَوْ مِـلْكٍ أَحْـيَاهُ) یـان لـە شـوێنێکی

فَإِنْ وُجِدَ فِي مَسْجِدٍ أَوْ شَارِعٍ فَلُقَطَةٌ عَلَىالْمَذْهَبِ، أَوْ فِي مِلْكِ شَخْصٍ فَلِلشَّخْصِ إِنْ ادَّعَاهُ، وَإِلاَّ فَلِمَن مُلِكَ مِنْهُ وَهَكَذَا حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَىالْمُحْيِي، وَلَوْ تَنَازَعَهُ بَائِعٌ وَمُشْتَرٍ أَوْ مُكْرٍ وَمُكْتَرٍ أَوْ مُعِيرٌ وَمُسْتَعِيرٌ صُدِّقَ ذُوالْيَدِ بِيَمِينِهِ.

وەهادا بیدۆزێتەوە: کە بەخۆی زیندووی کردبێتەوەو کردبێتیە ملکیخۆی، واتە: تەنها لەو دوو حاڵەتەدا گەنجینەکە دەبێتە ملکیخۆی، کەوابو: ئەگەر شوێنەکە (وقف)کرابوە سەر مزگەوت، یان ڕووێکیتری گشتی، ئەو کاتەش گەنجینەکـە بـۆ مزگـەوتو ڕووە گشـتیەکە سەرف دەکرێ، هەروەك لە (تحفە)دا فەرموویەتی.

بـەلاَم (فَـإِنْ وُجِـدَ) ئەگـەر گەنجینەکـەی سـەردەمی نـەفامی دۆزراوە (فِـي مَسْـجِدٍ) لـە مزگەوتێکدا (أَوْ شَارِعٍ) یان لە ڕێگەیەکدا (فَلُقَطَةٌ) ئەوەش—وەك گەنجینەی ئیسلامی— بە ماڵی ونبوو دادەندرێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، کەواتە: ساڵێك بانگەوازیی بۆ دەکا، جا ئەگەر خاوەنەکەی دەست نەکەوت دروستە بیکاتە ملکیخـۆی،

بەڵام لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: ئەمەش بە گەنجینەی دۆزراوە دادەندرێ.
(أَوْ فِي مِلْكِ شَخْصٍ) یان گەنجینەکەی سەردەمی نەفامی لە ملکی کەسێکدا دۆزرایەوە (فَلِلشَّخْصِ) ئەو گەنجینەیەش -وەکو گەنجینەی ئیسلامی- هی خاوەنی ملکەکەیە (إِنْ ادَّعَاهُ) ئەگەر داوای بکا: بە بێسوێند دەیدرێتەوە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر داوای نەکرد، وەك بڵێ: نامەوێ، یان هی من نیە، ئەو کاتە (فَلِمَنْ مُلِكَ مِنْهُ) گەنجینەکە هی ئەو کەسەیە: کە ملکەکەی لێوەرگیراوە، جا ئەگەر مردبو: میراتگرەکانی دەبنە جێگری، ئەگەر ئەوانیش داوایان نەکرد، گەنجینەکە هی ئەو کەسەیە: کە لە پێش ئەواندا خاوەنی ملکەکە بووە (وَهَكَذَا) هەر بەو جۆرە بە دوای خاوەنەکەدا دەگەڕێ (حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَى الْمُحْيِي) تا دەگاتە ئەو کەسەی یەکەمجار ملکەکەی زیندوو کردۆتەوە، یان میراتگرەکانی.
ئینجا ئەگەر خاوەنەکەی یەکەمیش نەدۆزراوەو لێی بێ ئومێد بون، ئەو کاتە پێشەوای موسوڵمانان -یان هەر ئەو کەسەی دۆزیویەتیەوە- دەیکاتە خێر، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
جا ئەگەر ئەو کەسەی دۆزیویەتیەوە مافی لە (بيت المال)دا هەبو، دروستە: وەکو هەژارێك بەشێکیش بۆ خۆی دابنێ، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.
(وَلَوْ تَنَازَعَهُ) ئەگەر لە ملکێکدا لە سەر گەنجینەکە بووە کێشەیان: (بَائِعٌ وَمُشْتَرٍ) کڕیارێكو فرۆشیارێك (أَوْ مُكْرٍ وَمُكْتَرٍ) یان بەکرێدەرو بەکرێگر (أَوْ مُعِيرٌ وَمُسْتَعِيرٌ) یان ئەو کەسەی ملکەکەی بە خواستن داوەو ئەوەی بە خواستن وەریگرتوە (صُدِّقَ ذُوالْيَدِ) ئەوە خاوەن دەست: کە کڕیارو بەکرێگرو بەخواستن وەرگرە، باوەڕی پێدەکرێ (بِيَمِينِهِ) بە سوێندخواردن، وَاللهُ أَعْلَم.
(فَصْلٌ) شَرْطُ زَكَاةِ التِّجَارَةِ اَلْحَوْلُ وَالنِّصَابُ مُعْتَبَراً بِآخِرِالْحَوْلِ، وَفِي قَوْلٍ بِطَرَفَيْهِ، وَفِي قَوْلٍ بِجَمِيعِهِ، فَعَلَىالأَظْهَرِ لَوْ رُدَّ إِلَىالنَّقْدِ فِي خِلاَلِ الْحَوْلِ وَهُوَ دُونَ النِّصَابِ وَاشْتَرَى بِهِ سِلْعَةً فَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَنْقَطِعُ الْحَوْلُ وَيُبْتَدَأُ حَوْلُهَا مِنْ شِرَائِهَا،

﴿ فَصْلٌ: لە باسی زەکاتی بازرگانی ﴾

واتە: ئاڵوگۆڕکردنی ماڵ بە مەبەستی قازانج کردن. ئینجا بزانە: بە (اجماع)ی زۆرترینی زانایانی ئیسلام: زەکاتی کەلوپەلی بازرگانی واجبە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿فِي الإِبِلِ صَدَقَتُهَا وَفِي الْغَنَمِ صَدَقَتُهَا وَفِي الْبَقَرِ صَدَقَتُهَا وَفِي الْبَزِّ صَدَقَتُهُ﴾رواه الدارقطني والبيهقي وصححه الحاكم على شرط الشيخين، ووشتر زەکاتی خۆی تێدایە، کارەگەل زەکاتی خۆی تێدایە، مانگا زەکاتی خۆی تێدایە، جلو بەرگی بازرگانیش زەکاتی خۆی تێدایە.
(شَرْطُ زَكَاةِ التِّجَارَةِ) مەرجی واجببوونی زەکاتی بازرگانی ئەمەیە: (اَلْحَوْلُ) ساڵێکی ئیسلامی بە سەردا بسوڕێتەوەو

(وَالنِّصَابُ) بشگاته ڕادەی زەکات، واته: نرخی دووسەد دیرهەمی زیو، که دەکاته (ﷺ) سەدو چل میسقالی زیو (مُعْتَبَراً) لـه سـەر فـەرمووده‌ی بـەهێزتر: ڕادەی زەکـات ڕەچـاو دەکرێ (بِآخِرِالْحَوْلِ) له ئاخیری ساڵدا، چونکه کۆتایی ساڵ کاتی واجببوونی زەکاته، واته: ئەگەر له سەرەتاو له ناوەندیساڵدا نرخی کەلوپەکه له ڕادەی زەکات کەمتر بوو، بەڵام له کۆتایی ساڵدا نرخەکەی گەیشته ڕادەی زەکات، ئەوە زەکاتی تێدا واجبـه، هـەروەك لـه (المجموع)دا فەرموویەتی (وَفِيقَوْلٍ) له فەرمووده‌یەکدا (بِطَرَفَيْـهِ) لـه سـەرەتاو ئـاخیری ساڵدا ڕەچاودەکرێ (وَفِيقَوْلٍ) له فەرمووده‌یەکیتردا (بِجَمِيعِهِ) له هەموو ساڵەکەدا ڕەچاو دەکرێ، بەڵام ئەو دووانه بێهێزن.

(فَعَلَىالأَظْهَر) جا له سەر فەرمووده‌ی یەکەمی بەهێزتر: (لَوْ رُدَّ إِلَىالنَّقْدِ) ئەگـەر گشـت کەلوپـەلی بازرگـانی کـراوه پـاره (فِـي خِـلاَلِ الْحَـوْلِ) لـه نـاوەوەی سـاڵدا، واتـه: پـێش سوڕانەوەی ساڵ گشتی بەو جۆره پارەیه فرۆشتەوه: که پێی دەقرسـێندرێ (وَهُـوَ دُونَ النِّصَابِ) پارەکەش له ڕادەی زەکات کەمتر بوو، جگه لەو پارەیەش هیچ پارەیتری نەبو ڕادەی زەکاتی پێ تەواو بکا، ئینجا (وَاشْتَرَىَ بِهِ سِلْعَةً) هەر بەو پارەیەش کەلوپەلێکیتری بۆ بازرگانی کڕیەوه (فَالأَصَحُّ) به فەرمووده‌ی ڕاسـتتر (أَنَّـهُ يَنْقَطِـعُ الْحَـوْلُ) ئـەم سـاڵەی دەپچڕێو (وَيُبْتَدَأُ حَوْلُهَا مِنْ شِرَائِهَا) سەره ساڵی کەلوپەله نوێیەکه له کڕینیەوه دەسـت پێدەکاتەوه.

بەڵام ئەگەر گشت کەلوپەلی بازرگانیی نەکردەوه پاره، بەڵکو به شێکی کەمی هێشتەوه، یان گشتی کردەوه پاره، بەڵام پارەکەی گەیشته ڕادەی زەکات، یان ئەو پارەیه به تەنها نەگەیشـته ڕادەی زەکـات بـەڵام جگـه لـەو پارەیـه هەنـدێك پـارەیتری هـەبوو

وَلَـوْ تَـمَّ الْحَـوْلُ وَقِيمَـةُ الْعَـرْضِ دُونَ النِّصَـابِ فَالأَصَـحُّ أَنَّـهُ يُبْتَـدَأُ حَـوْلٌ وَيَبْطُـلُ الأَوَّلُ، وَيَصِـيرُ عَـرْضُ التِّجَـارَةِ لِلْقِنْيَـةِ بِنِيَّتِهَـا، وَإِنَّمَـا يَصِـيرُ الْعَـرْضُ لِلتِّجَـارَةِ إِذَا اقْتَرَنَتْ نِيَّتُهَا بِكَسْبِهِ بِمُعَاوَضَةٍ كَشِرَاءٍ،

لەگـەڵ ئـەوەیتر دەگەیشـتنه ڕادەی زەکـات، لـەو حاڵەتانـەدا سـاڵەکەی ناپچڕێو هـەر بەردەوام دەبێ، هەروەك له (بجیرمي)دا ڕوون کراوەتەوه.

(وَلَوْ تَمَّ الْحَوْلُ) ئەگەر ساڵی بازرگانی تەواو بوو (وَقِيمَةُ الْعَرْضِ دُونَ النِّصَابِ) نرخی کەلوپەلی بازرگانیەکەش له ڕادەی زەکات کەمتر بـوو: وەك قـازانجی نـەکردبێ، یـان نرخی بازاڕ دابەزی بێو زەرەری کردبـێ، لەگـەڵ ئەوەشـدا هـیچ پارەیتریشـی نـەبو ڕادەی زەکاتی پێ تەواو بکا (فَالأَصَحُّ) فەرمووده‌ی ڕاستتر (أَنَّهُ يُبْتَدَأُ حَوْلٌ) لێرەوه دووباره ساڵێکیتر دەست پێدەکاتـەوەو (وَيَبْطُـلُ الأَوَّلُ) سـاڵەکەی یەکـەمی بـەتاڵ

دەبێتەوە، واتە: زەکاتەکەی ساڵی یەکەم واجب نیە، بەڵکو کە ساڵێکیتر سوڕاوەو نرخەکەی گەیشتە ڕادەی زەکات، ئەو کاتە زەکاتی لێدەدا، بەڵام ئەگەر لە سەرەتای ساڵی یەکەمەوە هەندێ پارەیتری هەبو و لەگەڵ نرخەکەی کەلوپەلیبازرگانی ڕادەی زەکاتی پێ تەواو دەبو، ئەو کاتە ساڵەکەی بەتاڵ نابێو واجبە: زەکاتەکەی بدا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَصِيرُ عَرْضُ التِّجَارَةِ لِلْقِنْيَةِ) کەلوپەلی بازرگانی دەبێتە کەلوپەلی ڕاگرتنو زەکاتی لە سەر لادەچێ (بِنِيَّتِهَا) بە نیەتی ڕاگرتنەکە، واتە: هەر کاتێك نیەتی هێنا: گشت کەلوپەلەکەی بازرگانی دابنێ بۆ بەکارهێنانو سوود لێوەرگرتن، ئەوە لەو کاتەوە ساڵەکەی دەپچڕێو زەکات لە سەر گشتی لادەچێ، هەروەها ئەگەر نیەتی دانانی بەشێکی کەلوپەلەکەش بێنێ بۆ بەکارهێنانو سود لێوەرگرتن، ئەوە ساڵی ئەو بەشە دەپچڕێو زەکات لە سەر ئەو بەشە لادەچێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

بەڵام ئەگەر کەلوپەلێکی بازرگانی بەکار بێنێو نیەتی ڕاگرتنی نەبێ، ئەوە هەر بە ماڵی بازرگانی دادەنرێو زەکاتی لە سەر لاناچێ، هەروەك لە (مغنی)و (الشرواني)دا فەرموویانە، ئینجا ئەگەر بیەوێ: ماڵە داندراوەکە بکاتەوە ماڵی بازرگانی، ئەوە پێویستە لەگەڵ ئاڵوگۆڕکردنیدا دووبارە نیەتی بازرگانی لێبێنێتەوە، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَإِنَّمَا يَصِيرُ الْعَرْضُ لِلتِّجَارَةِ) بەڵام کەلوپەل دەبێتە ماڵی بازرگانی، تەنها (إِذَا اقْتَرَنَتْ نِيَّتُهَا) بەو مەرجەی نیەتی بازرگانیەکە بەرامبەر بێ (بِكَسْبِهِ) لەگەڵ وەدەستهێنانی کەلوپەلەکە (بِمُعَاوَضَةٍ) وەدەستهێنانەکەش لە بەرامبەر شتێك بێ (كَشِرَاءٍ) وەکو کڕینی وَكَذَا الْمَهْرُ وَعِوَضُ الْخُلْعِ فِىالأَصَحِّ، لاَ بِالْهِبَةِ وَالإِحْتِطَابِ وَالإِسْتِرْدَادِ بِعَيْبٍ،

کەلوپەلەکە بە مەبەستی بازرگانی: جا بە قەرز بێ، یان هەر ئەو دەم پارەکە بدا، یان کڕینەکە بە کەلوپەلێکیتری جگە لە پارە بێ.

(وَكَذَا الْمَهْرُ) هەروەهاش مارەیی: وەك ئافرەتەکە لە کاتیمارەبڕینیدا مەبەستیبێ: بازرگانی بە مارەییەکەی بکا (وَعِوَضُ الْخُلْعِ) هەروەهاش ئەو ماڵەی لە بەرامبەر تەڵاقدانی ژنەکەی وەردەگرێ: وەك لە کاتی تەڵاقداندا مەبەستی بێ: بازرگانی بە ماڵەکە بکا (فِى الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەو دووانەش لە بەرامبەر شتێك وەرگیراون.

(لاَ بِالْهِبَةِ) نەك ئەو ماڵەی بە بەخشین وەدەستی کەوتوە (وَالإِحْتِطَابِ) هەم بە دارهێنانو پووش هێنانو ڕاوکردنو میرات وەرگرتنو ئەو جۆرە کارانە (وَالإِسْتِرْدَادِ بِعَيْبٍ) هەم بە ماڵ وەرگرتنەوە بە هۆی عەیبداری، ئەوانە هیچیان نابنە ماڵی بازرگانی، هەرچەند نیەتی

بازرگانیشی هەبێ، چونکە لە بەرامبەر هیچ شتێك وەرنەگیراون.
کەوابو: ئەگەر ئەو ماڵەی بەو هۆیانەیڕابردوو دەستی کەوتوە–بە مەبەستی بازرگانی– بە شتێکیتری فرۆشت، ئەو کاتە شتەکەیتر دەبێتە ماڵی بازرگانی، یان ئەگەر بەو هۆیانەیڕابردوو پارەی وەدەست کەوتو ساڵێکی بە سەردا سوڕاوە، ئەو کاتە واجبە: زەکاتی پارەکە بدا، هەروەك لە شوێنیخۆیدا ڕوون کراوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئەگەر مرۆڤێك–بە مەبەستی بازرگانی– خودی خۆی بە کرێ بدا، یان ماڵێکی خۆی بە کرێ بدا، یان ماڵی کەسێکیتر بە کرێ بگرێو بە مەبەستی بازرگانی بە کرێی بداتەوە، ئەوانەش گشتی بە بازرگانی دادەندرێن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەوابو: هەر کاتێك ساڵ سوڕاوەو کرێیەکەش هەر لە ملکایەتی خۆیدابو، واتە: سەرفی نەکردبێ و دەشگەیشتە ڕادەی زەکات، ئەوە واجبە: زەکاتی کرێیەکە بدا، جیاوازی نیە: کرێیەکەی وەرگرتبێ، یان قەرز بێ، بەڵام ئەگەر پێش تەواوبوونی ساڵ کرێیەکەی سەرف کردبو و لە ملکایەتییدا نەمابو، یان بە ئەندازەی ڕادەی زەکات نەمابو، ئەو کاتە زەکاتی تێدا نیە.

ئینجا بزانە: ئەگەر خانووێك، یان زەویەکی بە کرێ گرتبو تاکو بە مەبەستی بازرگانی بە کرێی بداتەوە، بەڵام ساڵ تەواو بوو و هێشتا بە کرێی نەدابو، لەو حاڵەتەشدا واجبە: زەکاتی بازرگانی بدا، واتە: کرێی هاووێنەی ئەو خانووە، یان ئەو زەوییە بۆ ماوەی ساڵێك چەندە؟ زەکاتی ئەو ئەندازەیە دەدا، هەروەك لە (تحفة)و(الشرواني)دا ناوەڕۆکی ئەو ئاگادارییە ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: ئەگەر سبوغی کڕی تاکو شتومەکی خەڵکی–بە پارە– پێ سبوغ بکا، ئەوەش دەبێتە ماڵی بازرگانیو واجبە: زەکاتی لێبدا، بەڵام ئەگەر سابوونی کڕی تاکو جلوبەرگی

وَإِذَا مَلَكَــــهُ بِنَقْــــدٍ نِصَــــابٍ فَحَوْلُــــهُ مِــــنْ حِــــينِ مِلْــــكِ النَّقْــــدِ، أَوْ دُونَــهُ أَوْ بِعَــرْضٍ قِنْيَــةٍ فَمِــنَ الشِّــرَاءِ، وَقِيــلَ إِنْ مَلَكَــهُ بِنِصَــابِ سَــائِمَةٍ بَنَى عَلَى حَوْلِهَا، وَيُضَمُّ الرِّبْحُ إِلَىالأَصْلِ فِي الْحَوْلِ إِنْ لَمْ يَنِضَّ،

خەڵکی پێ بشوا، ئەوە زەکات لە سابوونەکەدا نیە؟ چونکە خودی سابوونەکە ناکەوێتە دەستی کڕیار، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

کەوابو: دارو بزمارو شوشەی دارتاشو ئاسنی ئاسنگەرو گشت کەلوپەلی وەستاو سنعەتکاران: کە دەرکەو پەنجەرەو سندوقو شتیتریان لێدروست دەکرێ، ئەوانەش گشتی بە ماڵیبازرگانی دادەندرێنو واجبە: زەکاتیان لێبدرێ، چونکە دەکەونە دەست کڕیار، بەڵام ئامێرو کەرەستەی پیشەسازیو کارپێکردن زەکاتی تێدا نیە، چونکە ئەوانەش–وەکو سابوون– ناکەونە دەستی کڕیارو، هەم لە کۆتایی زەکاتی

ئاژەڵدا ڕوونمان کردەوە، وَالْحَمْدُ للهِ تَعالَى.

(وَإِذَا مَلَكَهُ) هەر کاتێك کەلوپەلی بازرگانیی کڕی (بِنَقْدٍ نِصَابٍ) بە پارەیەکی وەها: کە دەگەیشتە ڕادەی زەکات، یان نەدەگەیشتێ بەڵام پارەیتری هەبو و بەویەوە دەگەیشتێ، ئەوە (فَحَوْلُهُ) سەرەتای ساڵی بازرگانیەکە دادەمەزرێ (مِنْ حِينِ مِلْكِ النَّقْدِ) لەو کاتەوە کە پارەکەی هەبووە، بۆ وێنە: لە ڕەمەزاندا بە نرخی دووسەد دیرهەمی زیو پارەی هەبو، ئینجا لە مانگی مەولوددا کەلوپەلێکی بازرگانیی بەو هەموو پارەیە، یان بە بەشێکی ئەو پارەیە کڕی، ئەوە سەرە ساڵەکەی ئەو بازرگانیە لە ڕەمەزانەوە دامەزراوە.

(أَوْ دُونَهُ) یان کەلوپەلی بازرگانیی بە پارەیەکی کەمتر لە ڕادەی زەکات کڕیو هیچ پارەیتریشی نەبو (أَوْ بِعَرْضِ قِنْيَةٍ) یان بە کەلوپەلی ماڵەوەی کەلوپەلی بازرگانیی کڕی، یان بە قەرزی کڕی، ئەوە (فَمِنَ الشِّرَاءِ) لە هەرسێك مەسەلەدا لە کڕینیەوە سەرە ساڵ دەست پێدەکا (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (إِنْ مَلَكَهُ بِنِصَابِ سَائِمَةٍ) ئەگەر کەلوپەلەکەی کڕی بێ: بە ڕادەی زەکاتی ئاژەڵی لەوەڕاو (بَنَى عَلَى حَوْلِهَا) ساڵی بازرگانی لە سەر ساڵی ئاژەڵەکان دادەمەزرێ، بەڵام لەبەر بێهێزی ڕەفتاری پێ ناکرێ.

(وَيُضَمُّ الرِّبْحُ) کۆ دەکرێتەوە: قازانجی کەلوپەلیبازرگانی (إِلَىالأَصْلِ) لەگەڵ سەرمایەکەو پێکەوە زەکاتیان لێدەدرێ (فِيالْحَوْلِ) لە کاتی تەواوبوونی ساڵی بازرگانیدا (إِنْ لَمْ يَنِضَّ) ئەگەر قازانجەکە گشتی نەبوبێتە پارە:

بۆ وێنە: لە مانگی(محرم)دا شتێکی کڕی بە نرخی دووسەد دیرهەمی زیو، ئینجا لە ناو ساڵدا، یان پێش تەواوبوونی ساڵ بە سەعاتێك، نرخی بووە سێسەد دیرهەم، ئەوە واجبە: زەکاتی سێسەد دیرهەمەکە بدا، ئیتر جیاوازی نیە قازانجەکە: بە هۆی بەرزبوونەوەی نرخی بازاڕ بێ، یان بە هۆی خودی کەلوپەلەکە بێ: وەك ئاژەڵەکانیبازرگانی گەورەو قەڵەو بوبن، هەروەك لە سەرچاوەکان ئەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە.

(لاَ إِنْ نَضَّ) نەك ئەگەر قازانجەکە گشتی بوبێتە پارە؟ ئەو کاتە لەگەڵ سەرمایەکە کۆ ناکرێتەوە، بەڵکو سەربەخۆی زەکاتی لێدەدرێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا:

بۆ وێنە: بە نرخی دووسەد دیرهەمیزیو شتێکی کڕی، جا لە دوای شەش مانگ هەموو شتەکەی بە سێسەد دیرهەم فرۆشتو پارەکەشی هەڵگرت، یان شتێکیتری پێ کڕیەوە، ئەوە کە ساڵ سوڕاوە زەکاتی سەرمایەکەی -کە دووسەد دیرهەمە- دەداو، لە دوای شەش مانگیتریش زەکاتی قازانجەکەی -کە سەد دیرهەمە- دەدا.

لاَ إِنْ نَضَّ فِىالأَظْهَرِ، وَالأَصَحُّ أَنَّ وَلَدَ الْعَرْضِ وَثَمَرَهُ مَ...

وَوَاجِبُهَا رُبُعُ عُشْرِالْقِيمَةِ،

جا بزانە: ئەگەر ساڵ سوڕاوەو بازرگانیەکە هیچ قازانجی نەبو، ئەوە تەنها زەکاتی سەرمایەکە دەدا ئەگەر بگاتە ڕادەی زەکات، ئینجا ئەگەر لە دوای سوڕانەوەیساڵ قازانجی کرد، ئەو کاتە قازانجەکە بۆ ساڵیڕابردوو لەگەڵ سەرمایەکە کۆ ناکرێتەوە، بەڵکو بۆ ساڵی ئێستا کۆ دەکرێتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: ئەگەر ماڵی بازرگانیەکەی ئاژەڵ، یان میوەو خواردەمەنیەکانیتر بوو، ئەوە دوو حاڵەتی هەنە، یەکەم: وا دەبێ زەکات لە خودی ئاژەڵەکەو میوەکەو دانەوێڵەکەدا هەیە، ئەمەیان لە پێش کۆتایی ئەم باسەدا ڕوون دەکەینەوە،إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

دووەم: وا دەبێ زەکات لە خودی ئاژەڵەکەو میوەکەو خواردەمەنیەکانیتردا نیە: وەکو ئەسپو هێستر، یان هەنارو سێو، یان پەتاتەو تەماتەو خەیارو...هتد، ئەوانە تەنها زەکاتی بازرگانییان تێدا واجبە.

بەڵام (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (أَنَّ وَلَدَالْعَرْضِ) بێچووی ئاژەڵی بازرگانیو (وَثَمَرَهُ) میوەی درەختی بازرگانی، هەم بەری گیای بازرگانیو، هەم کاو کۆتو گشت بەرهەمێکیتریان (مَالُ تِجَارَةٍ) هەموویان ماڵی بازرگانینو زەکاتیان تێدا واجبە (وَأَنَّ حَوْلَهُ) تەواوبوونی ساڵی هەر یەکێکیان (حَوْلُ الأَصْلِ) تەواوبوونی ساڵی بنچینەکەیە، واتە: دایکەکەو درەختەکە، کەواتە: هەر کاتێك ساڵی بازرگانی بە سەر دایکەکانو بە سەر درەختەکاندا سوڕاوە، هەر ئەو کاتەش—لەگەڵ ئەواندا— زەکاتی بێچوو و میوەو بەرەکە دەدرێ.

(وَوَاجِبُهَا) ئەندازەی ئەو زەکاتەی لە بازرگانیدا واجب دەبێ (رُبُعُ عُشْرِ الْقِيمَةِ) چوارێکی دەیەکی نرخەکەیەتی، واتە: لە چل دیرهەمدا: یەك دیرهەم، لە سەدا: دوو و نیو، لە هەزاردا: بیستو پێنج، کەوابو: دروست نیە: خودی کەلوپەلی بازرگانی لە زەکاتدا بدا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئینجا بزانە: هەرچەندی لە ڕادەی زەکات زیاتر بێ، بەگوێرەی زێدەییەکەش زەکاتی لێدەدرێ، چونکە لە زەکاتی بازرگانیدا لێبوردن نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

هەروەها مەبەستیش لە نرخی بازرگانی: نرخی فرۆشتنەوەیەتی، نەك نرخی کڕینی، هەروەها ئەو نرخەش لە کۆتاییساڵدا ڕەچاو دەکرێ، هەروەك لە سەرەتای ئەم باسەو لە باسی قازانجدا ڕوونمان کردەوە، هەروەها بزانە: مەبەستیش بە نرخیفرۆشتنەوە ئەو نرخەیە: کە خەڵك لەو دەمەدا وێنەی ئەو کەلوپەلە بەو نرخە بکڕێ، هەروەك لە

فَإِنْ مُلِكَ بِنَقْدٍ قُوِّمَ بِهِ إِنْ مُلِكَ بِنِصَابٍ، وَكَذَا دُونَهُ فِالأَصَحِّ، أَوْ بِعَرْضٍ فَبِغَالِبِ نَقْدِ الْبَلَدِ، فَإِنْ غَلَبَ نَقْدَانِ وَبَلَغَ بِأَحَدِهِمَا نِصَاباً قُوِّمَ بِهِ، فَإِنْ بَلَغَ بِهِمَا قُوِّمَ بِالأَنْفَعِ لِلْفُقَرَاءِ،

(الشبراملسي)دا ڕوون كراوەتەوە.

كەوابو: ئەگەر بازرگانەكە لە دوای سوڕانەوەیسال–پێش زەكاتدان– بەشێكی كەلوپەلەكەی بازرگانی ببەخشێ، یان بیكاتە مارەیی ژن، یان لە تۆڵەی شتێك بیدا، یان لە بەر خاترانە بە كەمتر لە نرخی خۆی بیفرۆشێتەوە، ئەوە لە سەر بازرگانەكە واجبە: زەكاتی ئەو كەلوپەلانەش بدا، چونكە ئەو دەستكاریانە لە ئەندازەی زەكاتدا دروست نەبوونە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ قرساندنی ماڵی بازرگانی ﴾

ئینجا بۆ زانینی نرخەكەش واجبە: كەلوپەلەكەی بازرگانی بقرسێندرێ، كەوابو: (فَإِنْ مُلِكَ بِنَقْدٍ) ئەگەر كەلوپەلەكەی بازرگانیی بە جۆرە پارەیەك كڕیبو (قُوِّمَ بِهِ) هەر بە هەمان پارەش كەلوپەلەكە دەقرسێندرێ (إِنْ مُلِكَ بِنِصَابٍ) ئەگەر كڕینەكە بە پارەیەكی ڕادەی زەكات بوبێ (وَكَذَا دُونَهُ) هەروەها ئەگەر لە ڕادەیزەكاتیش كەمتر بوبێ، هەر بە هەمان پارە دەقرسێندرێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا (أَوْبِعَرْضٍ) یان ئەگەر كەلوپەلەكەی بازرگانیی بە كەلوپەلێكیتر كڕیبو، ئەو كاتە (فَبِغَالِبِ نَقْدِالْبَلَدِ) بە پارەی شاری بازرگانیەكە دەقرسێندرێ، ئەو پارەیەی بە زۆری معامەلەی پێدەكرێ.

(فَإِنْ غَلَبَ نَقْدَانِ) جا ئەگەر لە شارەكەدا دوو جۆرە پارە هەبونو بە زۆری بە هەردووكیان بە یەكسانی معامەلە دەكرا (وَبَلَغَ بِأَحَدِهِمَا نِصَاباً) نرخی بازرگانیەكە تەنها بە یەكێكیان دەگەیشتە ڕادەی زەكات (قُوِّمَ بِهِ) ئەو كاتە هەر بە وی دەقرسێندرێ (فَإِنْ بَلَغَ بِهِمَا) جا ئەگەر بە هەردووكیان نرخەكە دەگەیشتە ڕادەی زەكات، ئەوكاتە (قُوِّمَ بِالأَنْفَعِ لِلْفُقَرَاءِ) كامەیان بە سودترە بۆ هەژاران: بەوی دەقرسێندرێ وَقِيلَ يَتَخَيَّرُ الْمَالِكُ، وَإِنْ مُلِكَ بِنَقْدٍ وَعَرْضٍ قُوِّمَ مَا قَابَلَ النَّقْدَ بِهِ وَالْبَاقِي بِالْغَالِبِ، وَتَجِبُ فِطْرَةُ عَبِيدِ التِّجَارَةِ مَعَ زَكَاتِهَا، وَلَوْ كَانَ الْعَرْضُ سَائِمَةً، فَإِنْ كَمُلَ نِصَابُ إِحْدَىالزَّكَاتَيْنِ فَقَطْ وَجَبَتْ، أَوْ نِصَابُهُمَا فَزَكَاةُ الْعَيْنِ فِيالْجَدِيدِ،

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكدا: (يَتَخَيَّرُ الْمَالِكُ) خاوەنی بازرگانیەكە سەرپشكە: بە كامەیان بقرسێنێ دروست دەبێ.

ئینجا بزانە: لە چۆنیەتی ئەو قرساندنەدا ئاشكرا بوو: كە پارەی ئەم سەردەمەیئێمەش بە زیو دەقرسێندرێ، چونكە–بە زیو– زووتر دەگاتە ڕادەی زەكاتو بۆ هەژاران بە سوودترە، هەروەك لە زەكاتی پارەو پولدا ڕوونمان كردەوە.

(وَإِنْ مُلِكَ بِنَقْدٍ وَعَرْضٍ) ئەگەر ماڵی بازرگانیەكەی كڕیبو بە پارەو بە كەلوپەلێكیتری جگە لە پارە، ئەو كاتە (قُوِّمَ مَا قَابَلَ النَّقْدَ بِهِ) ئەوەی بە پارە كڕاوە، هەر بە هەمان پارە

دەقرسێندرێ (وَالْبَاقِي) ئەوەی بە کەلوپەلیتری کڕیوە (بِالْغَالِبِ) بە پارەی شارەکەی دەقرسێندرێ (وَتَجِبُ فِطْرَةُ عَبِيدِالتِّجَارَةِ) لە سەر بازرگانەکە واجبە: سەرفیترەی کۆیلەکانی بازرگانی بدا (مَعَ زَكَاتِهَا) هەروەها واجبە: زەکاتی بازرگانیەکەش بدا، چونکە هۆی زەکاتی بازرگانیو سەرفیترە لێك جیاوازن.

(وَلَوْ كَانَ الْعَرْضُ سَائِمَةً) ئەگەر کەلوپەلی بازرگانی ئاژەڵی لەوەڕاو بوو، یان خورماو ترێی بە درەختەوە بوو، یان دانەوێڵەی داچێندراو بوو، ئەوە تەنها یەك جۆرە زەکاتی تێدا واجبە، کەوابو: (فَإِنْ كَمُلَ نِصَابُ إِحْدَىالزَّكَاتَيْنِ فَقَطْ) ئەگەر تەنها ڕادەی زەکاتێك تەواو بوو (وَجَبَتْ) زەکاتی تەواوبووەکە واجب دەبێ:

بۆ وێنە: ئەگەر چل مەڕی بازرگانی نرخی سەدو نەوەد دیرهەمی زیو بوو، ئەوە لە کۆتایی ساڵی مەڕەکاندا واجبە: کاوڕێك لە زەکات بدرێ، بە پێچەوانەوەش: ئەگەر سیو نۆ مەڕی بازرگانی نرخی دوو سەد دیرهەم بوو، ئەوە لە کۆتایی ساڵی بازرگانیدا چوارێکی دەیەکی نرخی مەڕەکان—واتە: لە سەدا: دوو و نیو— واجبە: لە زەکاتدا بدرێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئاژەڵەکانی دابەستنو نەیلەوەڕاندن، واتە: ئەڵفی دانێ، ئەو کاتە تەنها زەکاتی بازرگانیەکە واجب دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئاماژەی بۆ کراوە.

(أَوْ نِصَابُهُمَا) یان ئەگەر ڕادەی زەکاتی هەردووکیان تەواو بوو: وەك چل مەڕ نرخی دوو سەد دیرهەمی زیو بێ، یان چل تەنەکە گەنمی داچێندراو نرخی دوو سەد دیرهەمی زیو بێ، ئەوە (فَزَكَاةُ الْعَيْنِ) تەنها زەکاتی کەلوپەلەکە واجبە، نەك بازرگانی (فِي الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا، کەواتە: واجبە کاوڕێك لە زەکاتی مەڕەکاندا بدا، چوار تەنەکەش لە زەکاتی گەنمەکە بدا، هەم واجبە: درەختەکانو کاوکۆتەکەش بۆ بازرگانی بقرسێنێ.

فَعَلَى هَذَا لَوْ سَبَقَ حَوْلُ التِّجَارَةِ: بِأَنْ اِشْتَرَى بِمَالِهَا بَعْدَ سِتَّةِ أَشْهُرٍ نِصَابَ سَائِمَةٍ فَالأَصَحُّ وُجُوبُ زَكَاةِ التِّجَارَةِ لِتَمَامِ حَوْلِهَا ثُمَّ يَفْتَتِحُ حَوْلاً لِزَكَاةِ الْعَيْنِ أَبَداً، وَإِذَا قُلْنَا: عَامِلُ الْقِرَاضِ لاَ يَمْلِكُ الرِّبْحَ بِالظُّهُورِ فَعَلَىالْمَالِكِ زَكَاةُ الْجَمِيعِ، فَإِنْ أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِ الْقِرَاضِ حُسِبَتْ مِنَ الرِّبْحِ

ئینجا بزانە لە هەر حاڵەتێکدا زەکات لە ئاژەڵەکاندا بدرێ، بێچووەکانیشیان لەگەڵ سەرژمێر دەکرێن، وەکو لە باسی زەکاتی بێچوودا ڕوونمان کردەوە، بەڵام ئەگەر زەکاتی بازرگانیان لێبدرێ، ئەو کاتە بێچووەکانو خوریو شیر لەگەڵ دایکەکان دەقرسێندرێو، درەختەکانو میوەکەو هەروەهاش دانەوێڵەو کاوکۆتەکەو هەرچی نرخی هەبێ، گشتی پێکەوە دەقرسێندرێو کە ساڵی بازرگانی تەواو بوو، زەکات لە گشتی دەدرێ، هەروەك لە (المجموع)دا بە درێژیو لە سەرچاوەکانیتریشدا ڕوون کراوەتەوە.

(فَعَلَى هَذَا) هەر لە سەر فەرموودەی نویٚ: (لَوْ سَبَقَ حَوْلُ التِّجَارَةِ) ئەگەر ساڵی بازرگانی پێش ساڵی کەلوپەلەکە تەواو بوو: (بِأَنِ اشْتَرَى بِمَالِهَا بَعْدَ سِتَّةِ أَشْهُرٍ نِصَابَ سَائِمَةٍ) وەك بە ماڵی بازرگانیەکە –لە دوای شەش مانگ– چل مەڕ بکڕیٚو لە سەر لەوەڕاندنەکەش بەردەوام بیٚ (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (وَجُوبُ زَكَاةِ التِّجَارَةِ) یەکەم جار زەکاتی بازرگانیەکە واجبە (لِتَمَامِ حَوْلِهَا) کە ساڵی بازرگانیەکە تەواو بوو (ثُمَّ) ئینجا کە ساڵی بازرگانی تەواو بوو (يَفْتَتِحُ حَوْلاً) لەو کاتەوە سەرە ساڵێکیتر دەکاتەوە (لِزَكَاةِ الْعَيْنِ أَبَداً) بۆ زەکاتی کەلوپەلەکەی بازرگانی هەتا هەتایە، کەواتە: کە ساڵی بازرگانی سوڕاوە، زەکاتی بازرگانی لە سەدا: دوو و نیو دەدا، ئینجا لە دوای ساڵێکیتر کاوڕێك لە زەکاتی چل مەڕەکان دەداو زەکاتی بازرگانی نادا.

﴿ زەکاتی مامڵەتی قازانجی هاوبەش ﴾

ئینجا بزانە: هەر کاتێك موسوڵمانێك پارەی دایە موسڵمانێکیتر: تاکو بازرگانیی پیٚ بکاو قازانجیش لە نێوانیاندا هاوبەش بیٚ، ئەوە کە ساڵ تەواو بوو، زەکات لەو بازرگانیەدا واجب دەبیٚ، کەوابو: (وَإِذَا قُلْنَا) هەر کاتێك لە سەر فەرموودەی ڕاستتر بڵێین: (عَامِلُ الْقِرَاضِ) ئەو کرێکارەی بە پارەی خەڵکی بازرگانی دەکا (لاَ يَمْلِكُ الرِّبْحَ بِالظُّهُورِ) بەشە قازانجەکەیخۆی نابێتە ملکیخۆی بە تەنها ئاشکرابوونیقازانجەکە، بەڵکو دەبیٚ بەش بکریٚ ئینجا دەبێتە ملکیخۆی (فَعَلَى الْمَالِكِ زَكَاةُ الْجَمِيعِ) ئەوە لە سەر فەرموودەی ڕاستتر: لە سەر خاوەن پارەکە واجبە زەکاتی گشت بازرگانیەکە بدا: بە سەرمایەو قازانجەوە؟ چونکە گشتی ملکی خاوەن پارەکەیە.

ئینجا (فَإِنْ أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِ الْقِرَاضِ) ئەگەر خاوەنەکە لە خودی پارەی بازرگانیەکە زەکاتەکەیدا (حُسِبَتْ مِنَ الرِّبْحِ) ئەو زەکاتە لە قازانجەکە حیساب دەکریٚ، نەك فِي الأَصَحِّ، وَإِنْ قُلْنَا يَمْلِكُ بِالظُّهُورِ لَزِمَ الْمَالِكَ زَكَاةُ رَأْسِ الْمَالِ وَحِصَّتِهِ مِنَ الرِّبْحِ، وَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ يَلْزَمُ الْعَامِلَ زَكَاةُ حِصَّتِهِ.

(بابُ زَكَاةِ الْفِطْرِ)

تَجِبُ بِأَوَّلِ لَيْلَةِ الْعِيدِ فِي الأَظْهَرِ،

لە سەرمایەکە (فيالأصَحّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەواتە: کرێکارەکەش بەگوێرەی بەشە قازانجەکەی خۆی زەکاتی لە سەر حیساب دەکریٚ، هەروەك لە (بجيرمي)دا فەرموویەتی.

بەڵام ئەگەر خاوەن پارەکە لە پارەیەکیتری جگە لە پارەی بازرگانیەکە زەکاتەکەی دا، ئەوە گشتی لە کیس خۆی دەچیٚو دروست نیە هیچی لە کرێکارەکەو لە قازانج وەربگرێتەوە، هەروەك لە (الشبراملسي)و (بجيرمي)دا فەرموویانە.

(وَإِنْ قُلْنَـا) ئەگـەر بـە فـەرموودەی بـێهێز بڵـێن: (يَمْلِـكُ بِـالظُّهُورِ) کرێکارەکـە بەشـە قازانجەکەی دەبێتە مڵکی خۆی بە تەنها ئاشکرابوون (لَزِمَ الْمَالِكَ) ئەو کاتە لە سەر خاوەن پارەکە واجبە: (زَكَاةُ رَأْسِ الْمَالِ وَحِصَّتِهِ مِنَ الرِّبْحِ) زەکاتی سـەرمایەکەو زەکـاتی بەشـە قازانجەکەی خۆی بدا.

(وَالْمَذْهَبُ) مەزهەبی سەر ئەو فەرموودە بێهێزە: (أَنَّهُ يَلْزَمُ الْعَامِلَ زَكَاةُ حِصَّتِهِ) لە سـەر کرێکارەکەش واجبە: زەکاتی بەشە قازانجەکەی خۆی بدا، چونکە مڵکی خۆیەتی.

ئینجا بزانە: ئەگەر خاوەن پارەکە زەکاتی لە سەر نەبو: وەکو مزگەوتو کافر، ئەو کاتـە زەکات لە بازرگانیەکەدا واجب نیە.

بەڵام ئەگەر بە پێچەوانەوە: خاوەن پارەکە زەکاتی لە سەر بوو و کرێکارەکە لـە سـەری نەبو، چونکە کافر بوو، ئەو کاتە گشت زەکاتەکە لە سەر خاوەن پارەکەیە، وەك باسمان کرد، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ بابُ زَكَاةِالْفِطْرِ: باسی زەکاتی سەرفیترەی ڕەمەزان ﴾

(تَجِبُ) زەکاتی سەرفیترەی ڕەمەزان واجب دەبێ (بِأَوَّلِ لَيْلَةِالْعِيدِ) بە گەیشتنە سەرەتای شـەوی جەژنیڕەمـەزانو بەشـێکیڕەمەزانیش (فِيـالأَظْهَرِ) لـە فەرموودەیبـەهێزتردا ﴿عَنْ ابْنِ عمر رَضِيَاللهُ عَنْهُما: فَرَضَ رَسُولُ اللهِﷺ زَكَاةَالْفِطْرِ صَاعاً مِنْ تَمْرٍ أَوْ صَاعاً مِنْ شَعِيرٍ: عَلَى الْعَبْدِ وَالْحُرِّ والذَّكَرِ والأُنْثَى وَالصَّغِيرِ والْكَبِيرِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، وَأَمَرَ بِهَا: أَنْ تُؤَدَّى قَبْلَ خُرُوجِ النَّاسِ إِلَىالصَّلاَةِ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ زەکاتی سـەرفیترەی واجب کردوە: ساعێك لە قەسپ، یان لە جۆ، لە سـەر کۆیلـەو ئـازاد، نێـرو مـێ، منـداڵو گەورە، ئەگەر ئەوانە موسڵمان بـن، هـەروەها پێغەمبـەرﷺ فەرمانیداوە: پـێش چـوونە نوێژی جەژن سەرفیترە بدرێ.

فَتُخْرَجُ عَمَّنْ مَاتَ بَعْدَ الْغُرُوبِ دُونَ مَنْ وُلِدَ، وَيُسَنُّ أَنْ لاَ تُؤَخَّرَ عَنْ صَلاَتِهِ، وَيَحْرَمُ تَأْخِيرُهَا عَنْ يَوْمِهِ، وَلاَ فِطْرَةَ عَلَى كَافِرٍ إِلاَّ فِي عَبْدِهِ وَقَرِيبِهِ الْمُسْلِمِ فِالأَصَحِّ، وَلاَ رَقِيقٍ

کەوابو: (فَتُخْرَجُ) واجبە: سەرفیترە بدرێ (عَمَّنْ) لەجیاتی ئەو موسڵمانەی لە ئاخیر ڕۆژی ڕەمەزان لە ژیاندا بوە، ئینجا (مَاتَ بَعْدَ الْغُرُوبِ) لە دوای ڕۆژئاوابوون –واتـە: لـە شـەوی جەژندا– مردبێ؟ چونکە لە بەشـێکی ڕەمەزانـدا هـەبووەو گەیشـتۆتە سـەرەتای شـەوی جـەژنیش (دُونَ مَـنْ وُلِـدَ) بـەڵام سـەرفیترە لـەجیاتی ئـەو منداڵـە نـادرێ: کـە لـە دوای ڕۆژئاوابوون–واتە: لە شەوی جەژندا– لە دایك بوبێ، هەروەها لە سەر ئەو کافرەش واجب نیە: کە لە شەوی جەژندا دەبێتە موسڵمان، چـونکە ئـەو دووانـە لـە بەشـێکی ڕەمەزانـدا بە تەواوی نەبوینە.

هەروەها ئەگەر موسڵمانیش لە ئاخیری ڕەمەزاندا پێش ڕۆژئاوابوون بمرێ، ئەویش سەرفیترەی لەجیاتی نادرێ، چونکە نەگەیشتۆتە سەرەتای شەوی جەژن، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ئاماژەی بۆ کراوە، بەڵام ئەگەر بە ماوەیەکی کەم پێش ڕۆژئاوابوون لە دایك ببێ‌و یەکسەر لە دوای ڕۆژئاوابوون بمرێ، واجبە: سەرفیترەی بۆ بدرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، چونکە لە بەشێکی ڕەمەزان‌و لە سەرەتای شەوی جەژندا هەبوە (وَيُسَنُّ) سوننەتە: (أَنْ لاَ تُؤَخَّرَ عَنْ صَلاَتِهِ) زەکاتی سەرفیترە نەخرێتە دوای نوێژی جەژن، بەڵکو سوننەتە: لە پێش چوونە نوێژدا بدرێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو

هەروەها دروستە: لە یەکەمی ڕەمەزاندا سەرفیترە بدرێ، هەم لە ڕۆژی جەژندا تا ڕۆژ ئاوا دەبێ، کاتی زەکاتی سەرفیترە دەمێنێ، کەوابو: (وَيَحْرُمُ تَأْخِيرُهَا عَنْ يَوْمِهِ) حەرامە: زەکاتی سەرفیترە بخاتە دوای ڕۆژی جەژن، ئەگەر هیچ عوزرێکی نەبێ، کەوابو: ئەگەر ڕۆژی جەژن ئاوا بو و سەرفیترەی نەدا، گوناهبار دەبێ‌و واجبە: بە پەلە قەزای بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَلاَ فِطْرَةَ عَلَى كَافِرٍ) سەرفیترە لە سەر کافری‌بنەڕەتی واجب نیە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو (إِلاَّ فِي عَبْدِهِ) تەنها سەرفیترەی کۆیلەکەی‌و (وَقَرِيبِهِ الْمُسْلِمِ) ئەو خزمە موسڵمانەی بەخێوکردنی لە ئەستۆیەتی‌و، هەم ژنە موسڵمانەکەشی–لە ماوەی (عدة)دا– واجبە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: کافرەکە سەرفیترەی ئەوانە دەداو نیەتەکەش دێنێ، بەڵام ئەم نیەتە نیەتی خواپەرستی نیە، بەڵکو نیەتی جیاکردنەوەیە، هەروەك لە (الشبراملسي)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

(وَلاَ رَقِيقٍ) هەروەها لە سەر کۆیلە واجب نیە: سەرفیترەی خۆی‌و ژنەکەی‌و خزمەکانی بدا، بەڵکو واجبە: گەورەکەی سەرفیترەی وی بدا.

وَفِي الْمُكَاتَبِ وَجْهٌ، وَمَنْ بَعْضُهُ حُرٌّ يَلْزَمُهُ قِسْطُهُ، وَلاَ مُعْسِرٍ فَمَنْ لَمْ يَفْضُلْ عَنْ قُوتِهِ وَقُوتِ مَنْ فِي نَفَقَتِهِ لَيْلَةَ الْعِيدِ وَيَوْمَهُ شَيْءٌ فَمُعْسِرٌ، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهُ فَاضِلاً عَنْ مَسْكَنٍ وَخَادِمٍ يَحْتَاجُ إِلَيْهِ فِي الأَصَحِّ، وَمَنْ لَزِمَهُ فِطْرَتُهُ لَزِمَهُ فِطْرَةُ مَنْ تَلْزَمُهُ نَفَقَتُهُ

(وَفِي الْمُكَاتَبِ وَجْهٌ) دەربارەی کۆیلەی نووسراوپێدراو فەرموودەیەکی بێ‌هێز هەیە: کە واجبە: سەرفیترەکانی بدا (وَمَنْ بَعْضُهُ حُرٌّ) هەر کۆیلەیەك بەشێکی ئازاد بێ‌و بەشێکی کۆیلە بێ (يَلْزَمُهُ قِسْطُهُ) واجبە: بە ئەندازەی ئازادیەکەی سەرفیترەی خۆی بدا.

(وَلاَ مُعْسِرٍ) زەکاتی سەرفیترە لە سەر مرۆڤی نەبوویی واجب نیە، کەوابو: (فَمَنْ لَمْ يَفْضُلْ) هەر کەسێك زیادەی نەبێ: (عَنْ قُوتِهِ وَقُوتِ مَنْ فِي نَفَقَتِهِ) لە خواردنی خۆی‌و ئەو کەسانەی بەخێوکردنیانی لە ئەستۆیەتی (لَيْلَةَ الْعِيدِ وَيَوْمَهُ) لە شەو و ڕۆژی جەژندا (شَيْءٌ) هیچی زیاد نەبو (فَمُعْسِرٌ) ئەوە

مرۆڤێکی نەبوویی‌یەو سەرفیترەی لە سەر واجب نیە، بەڵام ئەگەر تەنها یەك ساعی زیاتر هـەبێ، ئـەوە مرۆڤێکـی هەبوویی‌یـە، واتـە: سـەرفیترەی لـە سـەر واجبـە، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهُ فَاضِلاً) هەروەها بە مەرج دادەندرێ: ئەوەی دەیداتە سـەرفیترە، زیادبـێ (عَنْ مَسْكَنٍ) لە شوێنی تێدا حاوانەوە، کەواتە: ئەگەر خانووەکەی بە کرێ بـێ، واجبـە: سەرفیترەکە لە کرێی خانوو زیادبێ (وَخَـادِمٍ يَحْتَـاجُ إِلَيْـهِ) هـەروەها زیادبـێ لـە کـرێی خزمەتکارێك کە پێویستیی پێ هەبێ (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ ئاگاداری ﴾ لەو پێناسەیەدا دەرکەوت: کە مرۆڤـی نـەبوویی جیایـە لـە مرۆڤـی گـەداو هەژار، واتە: مرۆڤی‌نەبوویی لە هەردووکیان حاڵی نزمترە، کەواتە: دەگونجێ مرۆڤێـك لـە سەرفیترەداندا هەبوویی بێ، بەڵام لە زەکات وەرگرتندا گەدا، یان هەژار بێ، هەروەك لـە باسی ئەو هەشت کەسانەی زەکاتیان دەدرێتێ پێناسەیان دەکەین، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

کەوابو: دروستە: مرۆڤێکی‌گەدا، یان هەژار سـەرفیترەی خـۆی بداتـە مـرۆڤێکی‌تری وەك خۆی، ئینجا کە سەرفیترەکەی لێ‌وەرگرت‌و قبوڵی کرد، دروسـتە: ئەمـەش سـەرفیترەی خۆی بداتە ئەو، ئەویش لێی قبوڵ بکـا، چـونکە هـەردووکیان سـەرفیترەیان لـە سـەرەو هەردووکیشـیان دروسـتە: زەکـات وەربگـرن، هـەروەك لـە (مغنـی)و (الشـرواني)دا ئـەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە.

(وَمَنْ لَزِمَهُ فِطْرَتُهُ) هەر کەسێك سەرفیترەی‌خۆی لە سەر واجب بێ (لَزِمَهُ فِطْرَةُ مَنْ تَلْزَمُـهُ نَفَقَتُهُ) لە سەری واجبە: سەرفیترەی ئەو کەسانەش بدا کە بەخێوکردنیانی لە ئەستۆیەتی: وەك ژنەکەی‌و منداڵەکانی‌و دایکی‌و باوکی...هتد، بەڵام ئەگەر ئەوانە سەربەخۆ —بێ‌ئیزنی بەخێوکەرەکە— سەرفیترەی خۆیان بدەن، ئەوە سەرفیترەکەیان دروست دەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

لَكِـنْ لاَيَلْـزَمُ الْمُسْـلِمَ فِطْـرَةُ الْعَبْـدِ وَالْقَرِيـبِ وَالزَّوْجَـةِ الْكُفَّـارِ، وَلاَ الْعَبْـدَ فِطْـرَةُ زَوْجَتِـهِ، وَلاَ الإِبْـنَ فِطْـرَةُ زَوْجَـةِ أَبِيـهِ، وَفِـى الإِبْـنِ وَجْـهٌ، وَلَـوْ أَعْسَـرَالزَّوْجُ أَوْ كَـانَ عَبْـداً فَـالأَظْهَرُ أَنَّـهُ يَلْـزَمُ زَوْجَتَـهُ الْحُـرَّةَ فِطْرَتُهَـا، وَكَـذَا سَـيِّدَالأَمَةِ، قُلْـتُ: اَلأَصَـحُّ الْمَنْصُـوصُ لاَ يَلْـزَمُ الْحُـرَّةَ وَاللهُ أَعْلَـمُ. وَلَـوِ انْقَطَـعَ خَبَـرُ الْعَبْـدِ فَالْمَـذْهَبُ وُجُـوبُ إِخْـرَاجِ فِطْرَتِـهِ فِـالْحَـالِ، وَقِيلَ إِذَا عَادَ وَفِى قَوْلٍ لاَ شَيْءَ، وَالأَصَحُّ أَنَّ مَنْ أَيْسَرَ بِبَعْضِ صَاعٍ يَلْزَمُهُ،

ئینجا بزانە: مەرجە: ئەو بەخێوکراوانە موسڵمان بن، هـەروەك دەفـەرموێ (لَكِـنْ لاَ يَلْـزَمُ الْمُسْلِمَ) بەڵام لە سەر موسڵمان واجب نیە (فِطْرَةُ الْعَبْدِ وَالْقَرِيبِ وَالزَّوْجَةِ الْكُفَّارِ) سەرفیترەی کۆیلە کافرەکەو خزمە کافرەکەو ژنە کافرەکـەی بـدا، بـە بەڵگـەی حەدیسـەکەی‌ڕابردوو، هەرچەندەش بەخێوکردنیان واجب بـێ (وَلاَ الْعَبْـدَ فِطْـرَةُ زَوْجَتِـهِ) هـەم لـە سـەر

کۆیلەش واجب نیە: سەرفیترەی ژنەکەی خۆی بدا، چونکە کۆیلە سەرفیترەی خۆیشی لە سەر نیە.

(وَلاَ الإِبْنَ فِطْرَةُ زَوْجَةِ أَبِيهِ) هەروەها لە سەر کوڕ واجب نیە: سەرفیترەی ژنی باوکی خۆی بدا، هەرچەند واجبیش بێ بەخێویان بکا، هەروەهاش لە سەر باوك واجب نیە: سەرفیترەی ژنی کوڕەکەی بدا.

(وَفِيالإِبْنِ وَجْهٌ) بەڵام دەربارەی کوڕ فەرموودەیەکی بێهێز هەیە: کە سەرفیترەی ژنی باوکی لە سەرە.

(وَلَوْ أَعْسَرَ الزَّوْجُ) ئەگەر مێرد هیچی نەبو لە سەرفیترەی ژنەکەی بدا (أَوْ كَانَ عَبْداً) یان مێردەکە کۆیلە بوو (فَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّهُ يَلْزَمُ زَوْجَتَهُ الْحُرَّةَ) لە سەر ژنە ئازادەکەی واجبە (فِطْرَتُهَا) بەخۆی سەرفیترەی خۆی بدا (وَكَذَا سَيِّدَالأَمَةِ) هەروەها لە سەر گەورەی جاریەکەش واجبە: سەرفیترەی جاریە بەشوودراوەکە بدا.

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوي) دەفەرموێ (الأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ) دەقێی فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە (لاَ يَلْزَمُ الْحُرَّةَ) لە سەر ژنە ئازادەکەی واجب نیە: سەرفیترەی خۆی بدا، بەڵکو سوننەتە (وَاللهُ أَعْلَم)، بەڵام ئەگەر ژنەکە (ناشیزە) بوو، ئەو کاتەش لە سەر مێردەکەی واجب نیە، کەوابو: واجبە بە خۆی سەرفیترەی خۆی بدا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوِ انْقَطَعَ خَبَرُالْعَبْدِ) ئەگەر کۆیلەیەك بێهەواڵ بوو (فَالْمَذْهَبُ) فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (وُجُوبُ إِخْرَاجِ فِطْرَتِهِ فِيالْحَالِ) واجبە: گەورەکەی-لە جەژندا- بێدواخستن سەرفیترەکەی بدا (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (إِذَا عَادَ) هەر کاتێك گەڕاوە سەرفیترەکەی دەدا (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (لاَ شَيْءَ) هیچ سەرفیترەی واجب نیە.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ مَنْ أَيْسَرَ بِبَعْضِ صَاعٍ) هەر کەسێك تەنها بەشە ساعێکی زیادی هەبوو لە شەو و ڕۆژی جەژندا (يَلْزَمُهُ) واجبە: ئەو بەشە بداتە سەرفیترە.

وَأَنَّهُ لَوْ وَجَدَ بَعْضَ الصِّيعَانِ قَدَّمَ نَفْسَهُ ثُمَّ زَوْجَتَهُ ثُمَّ وَلَدَهُ الصَّغِيرَ ثُمَّ الأَبَ ثُمَّ الأُمَّ ثُمَّ الْكَبِيرَ، وَهِيَ صَاعٌ: وَهُوَ سِتُّمِأةِ دِرْهَمٍ وَثَلاَثَةٌ وَتِسْعُونَ دِرْهَمَاً وَثُلُثٌ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ سِتُّمِأةٍ وَخَمْسَةٌ وَثَمَانُونَ دِرْهَمَاً وَخَمْسَةُ أَسْبَاعِ دِرْهَمٍ لِمَا سَبَقَ فِي زَكَاةِ النَّبَاتِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

(وَأَنَّهُ لَوْ وَجَدَ بَعْضَ الصِّيعَانِ) ئەگەر کەسێك تەنها چەند ساعێکی دەست کەوت بۆ سەرفیترە (قَدَّمَ نَفْسَهُ) واجبە: پێشدا سەرفیترەی خۆی بدا (ثُمَّ زَوْجَتَهُ) ئینجا سەرفیترەی ژنەکەی (ثُمَّ وَلَدَهُ الصَّغِيرَ) ئینجا منداڵە بچووکەکانی (ثُمَّ الأَبَ) ئینجا باوکی خۆی (ثُمَّ الأُمَّ) ئینجا دایکی خۆی (ثُمَّ الْكَبِيرَ) ئینجا منداڵە گەورەکەی: کە هەژار بێو

توانای کارکردنی نەبێ.

﴿ ئەندازەی سەرفیترە ﴾

(وَهِيَ) ئەندازەی سەرفیترەی یەك کەس: (صَاعٌ) یەك ساعە بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو (وَهُوَ) کێشی یەك ساع (سِتُّمِائَةِ دِرْهَمٍ وَثَلاَثَةٌ وَتِسْعُونَ دِرْهَمَاً وَثُلُثٌ) شەشسەدو نەوەدو سێ دیرهەمو سێیەکی دیرهەمێکە (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (الأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (سِتُّمِائَةٍ وَخَمْسَةٌ وَثَمَانُونَ دِرْهَمَاً وَخَمْسَةُ أَسْبَاعِ دِرْهَمٍ) شەشسەدو هەشتاو پێنج دیرهەمو پێنج حەفتێکی دیرهەمێکە (لِمَا سَبَقَ فِي زَكَاةِ النَّبَاتِ) لەبەر ئەو لێکدانەوەی لە زەکاتی دانەوێڵەدا ڕابرا (وَاللهُ أَعْلَم).

ئینجا بزانە: کێشی یەك ساع -بە پارێزکارییەوە- دەکاتە (2420)غرام، واتە: دوو کیلۆو چوارسەدو بیست غرام.

﴿ ئاگاداری ﴾ لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا: کێشی یەك ساع -بە پارێزکارییەوە- دەکاتە (3630)غرام، واتە: سێ کیلۆو شەشسەدو سی غرام، ئینجا ئەگەر لە سەرفیترەدا: گەنم، یان ئاردیگەنم بدرێ، ئەو کاتە نیو ساع واجبە، کە دەکاتە (1815)غرام، واتە: یەك کیلۆو هەشتسەدو پانزە غرام، بەڵام ئەگەر قەسپ، یان جۆ، یان ئاردیجۆ بدرێ، ئەو کاتە ساعێکی تەواو واجبە.

ئینجا بزانە: لە مەزهەبی ئیمامی (حنفي)دا دروستە: سەرفیترە بدرێتە تەنها یەك گەدا، یان یەك هەژار، هەم دروستە لە جیاتی دانەوێڵە: نرخی دانەوێڵەکە لە سەرفیترەدا بدرێ، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)و کتێبەکانی مەزهەبی خۆیاندا ڕوون کراوەتەوە.

کەوابو: ئەگەر یەکێك بیەوێ لە سەر مەزهەبی(حنفي) سەرفیترەی خۆی بدا، ئەوە نرخی نزیکەی دوو کیلۆ گەنم لەجیاتی هەر نەفەرێك دەداتە هەژارێك، بەگوێرەی نرخی بازاڕ لە ڕۆژی جەژنیڕەمەزاندا.

وَجِنْسُهُ الْقُوتُ الْمُعَشَّرُ، وَكَذَا الأَقِطُ فِي الأَظْهَرِ، وَتَجِبُ مِنْ قُوتِ بَلَدِهِ، وَقِيلَ قُوتِهِ وَقِيلَ يَتَخَيَّرُ بَيْنَ الأَقْوَاتِ، وَيُجْزِئُ الأَعْلَى عَنِ الأَدْنَى وَلاَ عَكْسَ، وَالإِعْتِبَارُ بِالْقِيمَةِ فِي وَجْهٍ، وَبِزِيَادَةِ الإِقْتِيَاتِ فِي الأَصَحِّ، فَالْبُرُّ خَيْرٌ مِنَ التَّمْرِ وَالأَرُزِّ، وَالأَصَحُّ أَنَّ الشَّعِيرَ خَيْرٌ مِنَ التَّمْرِ وَأَنَّ التَّمْرَ خَيْرٌ مِنَ الزَّبِيبِ، وَلَهُ أَنْ يُخْرِجَ عَنْ نَفْسِهِ مِنْ قُوتِهِ وَعَنْ قَرِيبِهِ أَعْلَى مِنْهُ،

(وَجِنْسُهُ) ڕەگەزی ئەو خواردەمەنییەی واجبە لە سەرفیترەدا بدرێ (الْقُوتُ الْمُعَشَّرُ) ئەو خواردەمەنییە: کە لە زەکاتیدا دەیەك واجب بوو، هەروەك لە باسی میوەو دانەوێڵەدا ڕابرا، چونکە لە حەدیسەکەیڕابردوو ناوی بەشێکی ئەو خواردەمەنیانە هاتوەو

ئەوانیتریش (قیاس) کراونە سەر ئەوان هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە.
(وكَذَا الأقطُ) هەروەهاش دروستە: کەشك لە سەرفیترەدا بدرێ (فِیالأظْهَر) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە لە (بخاريومسلم)دا هاتوە.
(وَتجِبُ) لە فەرموودەی ڕاستتردا واجبە: سەرفیترە بدرێ (مِنْ قُوتِ بَلَدِهِ) لە خواردەمەنی شاری سەرفیترەبۆدراوەکە: کە بە ئەغلەبی بۆ پێژیان دەیخۆن، کەواتە: ئەگەر سەرفیترەدەرەکە لە شوێنێك بوو، سەرفیترەبۆدراوەکەش لە شوێنێکیتر بوو، ئەو کاتە واجبە: خواردەمەنی شوێنی سەرفیترەبۆدراوەکە ڕەچاو بکرێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکیبێهێزدا (قُوتِه) لەو خواردەمەنیەی بەخۆی بە ئەغلەبی دەیخوا (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکیتری بێهێزدا (يَتَخَيَّرُ بَيْنَ الأقْوَاتِ) زەکاتدەرەکە سەرپشك دەبێ لە نێوان هەموو خواردەمەنیەکان یەکێکیان لە سەرفیترە دەدا، ئینجا بزانە:
ئەم سێیەمە: مەزهەبی ئیمامی (حنفي)یە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.
(وَيُجْزِىءُ الأعْلَى عَنِ الأدْنَى) دروستە: خواردەمەنیی باشتر، لە جیاتی خواردەمەنیی نزمتر بدا (وَلاَ عَكْسَ) بەلام بە پێچەوانەوە دروست نیە (وَالإِعْتِبَارُ بِالْقِيمَةِ) باشیو نزمی خواردەمەنی بە نرخەکەی ڕەچاو دەکرێ (فِي وَجْهٍ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (وَبِزِيَادَةِ الإقْتيَاتِ فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: بە زیاتر خواردنی بۆ پێژیان ڕەچاو دەکرێ (فَالْبُرُّ خَيْرٌ مِنَ التَّمْرِ) کەوابو: گەنم باشترە لە قەسپو لە مێوژ (وَالأرُزُّ) هەم لە برنجیشو لە جۆش (وَالأصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ الشَّعِيرَ خَيْرٌ مِنَ التَّمْرِ) جۆ لە قەسپ باشترە (وَأَنَّ التَّمْرَ خَيْرٌ مِنَ الزَّبِيبِ) قەسپ لە مێوژ باشترە.
(وَلَهُ) بۆ زەکاتدەرەکە دروستە: (أَنْ يُخْرِجَ عَنْ نَفْسِهِ مِنْ قُوتٍ) سەرفیترەی خودیخۆی لە خواردەمەنییێکی واجبی خۆی بداو (وَعَنْ قَرِيبِهِ أَعْلَى مِنْهُ) سەرفیترەی ئەوانەیتریش، واتە: خزمو ژنەکانی لە خواردەمەنیەکی باشتر بدا.

وَلاَ يُبَعَّضُ الصَّاعُ، وَلَوْ كَانَ فِي بَلَدٍ أَقْوَاتٌ لاَ غَالِبَ فِيهَا تَخَيَّرَ، وَالأَفْضَلُ أَشْرَفُهَا، وَلَوْ كَانَ عَبْدُهُ بِبَلَدٍ آخَرَ فَالأَصَحُّ أَنَّ الإعْتِبَارَ بِقُوتِ بَلَدِ الْعَبْدِ، قُلْتُ: اَلْوَاجِبُ الْحَبُّ السَّلِيمُ، وَلَوْ أَخْرَجَ مِنْ مَالِهِ فِطْرَةَ وَلَدِهِ الصَّغِيرِ الْغَنِيِّ جَازَ كَأَجْنَبِيٍّ أَذِنَ،

(وَلاَ يُبَعَّضُ الصَّاعُ) دروست نیە: یەك ساع بکرێتە دوو بەش، یان زیاتر: وەك ساعێك بە گەنمو بە جۆ تەواو بکاو لە جیاتی یەك کەس بیدا (وَلَوْ كَانَ فِي بَلَدٍ أَقْوَاتٌ) ئەگەر لە شوێنێکدا چەند ڕەگەز خواردەمەنی هەبون: گشتیان بۆ پێژیان دەخورانو (لاَ غَالِبَ فِيها) هیچیان لە هیچیان بە ئەغلەبتر نەدەخوران (تَخَيَّرَ) زەکاتدەرەکە سەرپشك دەبێ: کامەیان بدا دروستە، بەلام (وَالأفْضَلُ) وەها خێرترە: (أَشْرَفُهَا) باشترەکەیان بدا (وَلَوْ كَانَ عَبْدُهُ

بِبَلَدٍ آخَرَ) ئەگەر کۆیلەکەی لە شوێنێکیتر بوو (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ الإِعْتِبَارَ بِقُوتِ بَلَدِ الْعَبْدِ) خواردەمەنی شوێنی کۆیلەکە ڕەچاو دەکرێ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (اَلْوَاجِبُ) ئەو خواردەمەنیەی واجبە: لە سەرفیترە بدرێ (اَلْحَبُّ السَّلِيمُ) دەنکی ساغە، واتە: ئاردو ساوارو بڕوشو گەنمەکوتراو و پوچەڵو، هەروەها دۆشاو و سرکە، ئەوانە هیچیان دروست نینە لە سەرفیترەدا بدرێن.

(وَلَوْ أَخْرَجَ مِنْ مَالِهِ فِطْرَةَ وَلَدِهِ الصَّغِيرِالْغَنِيِّ) ئەگەر باوك لە ماڵی خۆی سەرفیترەی منداڵە بچووکە دەوڵەمەندەکەی بدا، یان سەرفیترەی منداڵە شێتە دەوڵەمەندەکەی بدا (جَازَ) هەردووکی دروستە، چونکە باوك دەتوانێ سەربەخۆ شتێك بکاتە مڵکی منداڵی بچووكو شێت، ئینجا بزانە: ئەگەر باوك نەبو، باپیرە جێگەی باوك دەگرێتەوە.

بەڵام ئەگەر منداڵو شێتەکە سەرپەرشتکاریان نەبو، ئەو کاتە بۆ چاودێرو بەڕێوەبەرەکانیان دروست نیە: بە بێئیزنیقازی لە ماڵیخۆیان سەرفیترەی منداڵو شێتەکە بدەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، جا ئەگەر سەرپەرشتکار نەبو، شوێنەکەش (قازی)ی نەبو، ئەو کاتە دروستە: چاودێرو بەڕێوەبەرەکانیان سەرفیترەیان بۆ بدەن، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(كَأَجْنَبِيٍّ أَذِنَ) هەروەك ئەگەر مرۆڤێکی بێگانە یەکێك ئیزن بدا، دروستە: ئیزندراوەکە لە ماڵی خۆی سەرفیترەی بۆ بدا، واتە: وەك سەرفیترەکەی بە قەرز دابیتێ، ئەوها دروستە لێی وەربگرێتەوە، بەڵام ئەگەر بێگانە ئیزنی نەدا، دروست نیە سەرفیترەی بۆ بدا، چونکە زەکاتی سەرفیترە خواپەرستیەو پێویستی بە نیەت هەیە، کەواتە: ئەو خواپەرستیە بە بێئیزن لە سەر مرۆۋ لاناچێ، هەرچەند زەکاتدەرەکەش بە پیاوەتی بەخێوی بکا، کەوابو: ئەگەر سەرفیترەکەی بە بێئیزن بدا، بە بەر سەرفیترە ناکەوێو بۆی دروستە وەری بگرێتەوە، هەروەك لە حاشیەکانی(الشبراملسي)و(الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

بِخِلاَفِ الْكَبِيرِ، وَلَوْ اِشْتَرَكَ مُوسِرٌ وَمُعْسِرٌ فِي عَبْدٍ لَزِمَ الْمُوسِرَ نِصْفُ صَاعٍ، وَلَوْ أَيْسَرَا وَاخْتَلَفَ وَاجِبُهُمَا أَخْرَجَ كُلُّ وَاحِدٍ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ وَاجِبِهِ فِالأَصَحِّ، وَاللهُ أَعْلَمُ.

(بابُ مَنْ تَلْزَمُهُ الزَّكَاةُ وَما تَجِبُ فِيهِ)

شَرْطُ وُجُوبِ زَكَاةِ الْمَالِ: اَلإِسْلاَمُ وَالْحُرِّيَّةُ،

(بِخِلاَفِ الْكَبِيرِ) بەڵام دروست نیە: باوكو باپیرە –بە بێئیزن– سەرفیترەی منداڵی گەورەو هەبوویی بدەن، چونکە نە باوكو نە باپیرە ناتوانن شتێك بکەنە مڵکی منداڵی گەورە، واتە: بالغو عاقڵ، کەوابو: بۆ دروستبوونی سەرفیترە، مەرجە: کوڕو کچی گەورەو هەبوویی –وەکو بێگانە– ئیزن بدەن سەرفیترەیان بۆ بدرێ، ئەگینا: سەرفیترەکەیان دروست

نابێ؟ چونكە پێویستی بە نیەت هەیە، هەروەك تازە ڕوونمان كردەوە.

ئینجا بزانە: لێرەدا مەبەست لە منداڵی گەورەو هەبوویی ئەمەیە: لە شەو و ڕۆژی جەژندا ئەوەندە هەبوویی بێ: لەو كاتدا بەخێوكردنی لە سەر باوكو باپیرە واجب نەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە، چونكە ئەگەر نەبوویی بێ، ئەو كاتە بەخێوكردنی واجب دەبێو پێویست بە ئیزندان ناكا، هەروەك لە (بجيرمي)دا فەرموویەتی.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر سەرفیترەكەی بە مەزهەبی(حنفي) بدا، ئەو كاتە دروستە: بە بێ‌ئیزن سەرفیترەی منداڵە گەورەكانیشی بدا، بەو مەرجەی ئەوانیش لەگەڵ ژنو منداڵە بچووكەكانیدا بنو یەك خێزان بنو پێكەوە بەخێویان بكا، هەروەك لە (مجمع الأنهر)ی مەزهەبی(حنفي)دا ڕوون كراوەتەوە، بەڵام بە هیچ جۆرێك دروست نیە: بە بێ‌ئیزن سەرفیترەی براو برازاو براژنو ژنی‌كوڕی بدا، چونكە ئەوانە گشتی بێگانەن، وَاللهُ أَعْلَم.

(وَلَوِ اشْتَرَكَ مُوسِرٌ وَمُعْسِرٌ) ئەگەر هەبوویەكو نەبوویەك بونە هاوبەش (فِي عَبْدٍ) لە كۆیلەیەكدا (لَزِمَ الْمُوسِرَ نِصْفُ صَاعٍ) لە سەر هەبووەكە واجبە: نیو ساعی بەشە كۆیلەكەی خۆی سەرفیترە بدا، هیچیش لە سەر نەبووەكە واجب نیە (وَلَوْ أَيْسَرَا) ئەگەر هەردوو هاوبەشەكان هەبوویی بون، بەڵام (وَاخْتَلَفَ وَاجِبُهُمَا) واجبەكەیان جیاواز بوو: وەك یەكێك گەنمی لە سەر بوو، ئەوی‌تریش جۆ (أَخْرَجَ كُلُّ وَاحِدٍ نِصْفَ صَاعٍ) ئەو كاتە هەر یەكەیان نیو ساع سەرفیترە دەدا (مِنْ وَاجِبِهِ) لە خواردەمەنیەكەی خۆی (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَاللهُ أَعْلَم).

﴿ بابُ مَنْ تَلْزَمُهُ الزَّكاةُ وَما تَجِبُ فِيهِ ﴾

(باسی ئەو كەسانەی زەكاتیان لە سەر واجبەو ئەو حاڵەتانەی تێیاندا واجبە)

(شَرْطُ وُجُوبِ زَكَاةِ الْمَالِ) مەرجی واجببوونی زەكاتی ماڵ، ئەوەیە: (اَلإِسْلاَمُ) خاوەن ماڵەكە موسڵمان بێ (وَالْحُرِّيَّةُ) هەم ئازاد بێ، كەوابو: كۆیلە زەكاتی لە سەر نیەو وَتَلْزَمُ الْمُرْتَدَّ إِنْ أَبْقَيْنَا مِلْكَهُ، دُونَ الْمُكَاتَبِ، وَتجِبُ فِي مَالِ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ، وَكَذَا عَلَى مَنْ مَلَكَ بِبَعْضِهِ الْحُرِّ نِصَاباً فِيالأَصَحِّ، وَفِيالْمَغْصُوب وَالضَّالِّ وَالْمَجْحُودِ فِيالأَظْهَرِ، وَلاَ يَجِبُ دَفْعُهَا حَتَّى يَعُودَ،

هەروەهاش كافری بنەڕەتی زەكاتی لە سەر نیە، واتە: كە بووە موسڵمان زەكاتی ڕابردووی لە سەر لادەچێ، بەڵام (وَتَلْزَمُ الْمُرْتَدَّ) زەكات لە سەر موسڵمانی كافربوو واجبە (إِنْ أَبْقَيْنَا مِلْكَهُ) ئەگەر بڵێین: مڵكایەتی دەمێنێ، بەڵام لە فەرموودەی ڕاستتردا مڵكایەتیەكەی ڕادەگیرێ: ئەگەر بێتەوە موسڵمان، مڵكایەتی دەمێنێو واجبە: زەكاتەكەی بدا، ئەگەر نا: نا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(دُونَ الْمُكَاتَبِ) بەلام لە سەر كۆیلەی نووسراو پێدراو واجب نیە، هەروەها لە سەر كۆرپەی ناو زگیش واجب نیە، چونكە هەبوونی بێگومان نیە، هەروەها ماڵی (وقف)كراو بۆ سەر ڕووێكی گشتی زەكاتی تێدا نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَتجِبُ) زەكات واجبە (فِی مَالِ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ) لە ماڵی منداڵو شێتدا، چونكە لە حەدیسەكەدا هاتووە: ﴿هَذِهِ فَرِيضَةُالصَّدَقَةِالَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللهِﷺ عَلَىالْمُسْلِمِينَ﴾ رواه البخاري وأصحاب السنن، ئەمە ئەندازەی ئەو زەكاتەیە: كە پێغەمبەرﷺ لە سەر موسڵمانانی واجب كردوە. واتە: (اَلْمُسْلِمِين) منداڵو شێتیش دەگرێتەوە.

ئینجا بزانە: واجبە: سەرپەرشتكارەكەی شێتو منداڵ زەكاتەكەیان بۆ بدا، جا ئەگەر نەیدا، گوناهبار دەبێو هەر كاتێكیش منداڵەكە بلۆغی بوو، شێتەكەش چاك بۆوە، واجبە: زەكاتەكەی گشت ساڵەكانیڕابردوو بدەن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە

(وَكَذَا) هەروەها زەكات واجبە: (عَلَى مَنْ مَلَكَ بِبَعْضِهِ الْحُرِّ نِصَاباً) لە سەر ئەو كۆیلە بەشكراوەی، بە بەشە ئازادیەكەی ڕادەی زەكاتی وەدەست هێناوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿باسی زەكاتی قەرزو ماڵی داگیركراو﴾

(وَفِيالْمَغْصُوبِ) زەكات واجبە: لە ماڵی داگیركراودا (وَالضَّالِّ) لە ماڵی ونبوودا (وَالْمَجْحُودِ) لە ماڵی ئینكاركراودا: وەك بە ئەمانەت لە لایكەسێكی دانابێ، كەسەكەش بڵێ: لە لای من داتنەناوە. شاهیدیش نەبو، هەروەها لە ماڵی دزراوداو لە ماڵی شاردراوەدا: كە شوێنەكەی نەناسێتەوە (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەلام (وَلاَ يَجِبُ دَفْعُهَا) واجب نیە: پێش وەدەستكەوتنەوەی ئەو ماڵەیڕابردوو زەكات بدا، بەڵكو چاوەڕوان دەكا (حَتَّى يَعُودَ) تا ماڵەكەی بۆ دەگەڕێتەوە، ئەو كاتە زەكاتی گشت ساڵەكانیڕابردوو دەدا، كەواتە: ئەگەر ئەو جۆرە ماڵانەیڕابردوو—پاش چەند ساڵێك—

وَالْمُشْتَرَى قَبْلَ قَبْضِهِ، وَقِيلَ فِيهِ الْقَوْلاَنِ، وَتَجِبُ فِالْحَالِ عَنِ الْغَائِبِ إنْ قَدَرَ عَلَيْهِ، وَإِلاَّ فَكَمَغْصُوبٍ، وَالدَّيْنُ إنْ كَانَ مَاشِيَةً أَوْ غَيْرَلاَزِمٍ كَمَالِ كِتَابَةٍ فَلاَزَكَاةَ، أَوْ عَرْضاً أَوْ نَقْداً فَكَذَا

بفەوتێنو نەكەونەوە بەر دەستی خاوەنەكەیان، ئەو كاتە زەكاتی ئەو ماڵانەی لە سەر لادەچێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: زەكاتی گشت ساڵەكانیڕابردوو، لەو حاڵەتەدا واجبە: كە ماڵەكەی لە ڕادەیەكی زەكات زیاتر بێ، یان تەنها ڕادەیەك بێو لە لای خۆی هەندێ ماڵیتری لەو ڕەگەزەی هەبێ، چونكە ئەگەر تەنها ڕادەیەك بێو هیچیتریشی نەبێ، ئەو كاتە تەنها

زەکاتی ساڵی یەکەم واجب دەبێ، چونکە بۆ ساڵەکانیتر ڕادەی زەکات کەم دەبێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە مەزهەبیئیمام(مالك)دا: ماڵیداگیرکراو-کە چاوەڕوانی گەڕاندنەوەی دەکا- هەم ماڵیونبوو-هەر کاتێك بۆی گەڕاوە- هەر یەکەیان زەکاتی تەنها یەك ساڵی تێدا واجبە بۆ گشت ئەو ساڵانەی بە سەریدا ڕابردوە، هەروەك لە(شرح الموطأ)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالْمُشْتَرَى قَبْلَ قَبْضِهِ) هەروەها زەکات لەو ماڵەشدا واجبە: کە کڕیویەتیو هێشتا نەیقەبڵاندوەو وەرینەگرتوە، واتە: کە لە کڕینیەوە ساڵێك تەواو بوو، واجبە زەکاتەکەی بدا (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکیبێهێزدا (فِيهِ الْقَوْلَانِ) لەو کراوەشدا دوو فەرموودەکە هەنە: بەهێزو بێهێز، وەك ئەو ماڵانەیڕابردوو.

(وَيَجِبُ فِيالْحَالِ) هەر ئەو دەمەی کاتی زەکات هات، واجبە: زەکاتەکە بدا (عَنِ الْغَائِبِ) لەو ماڵەی لە لای خۆی نیە (إِنْ قَدَرَ عَلَيْهِ) ئەگەر دەسەڵاتی بە سەردا هەبێ: وەك بە ئاسانی بیگاتێ (وَإِلَّا) بەڵام ئەگەر دەسەڵاتی بە سەردا نەبێ: وەك ڕێگەکە بە ترس بێ، یان هەواڵی ماڵەکەی نەزانێ (فَكَمَغْصُوبٍ) ئەوەش وەك ماڵی داگیرکراو ڕەفتاری لەگەڵ دەکرێ، واتە: هەر کاتێك کەوتەوە ژێر دەسەڵاتیخۆی واجبە: زەکاتی ساڵەکانیڕابردوو بدا.

(وَالدَّيْنُ) ماڵی بەقەرزدراو (إِنْ كَانَ مَاشِيَةً) ئەگەر ئاژەڵ بێ: وەك چل مەڕ بە قەرز بداو ساڵێکی لە سەر بسوڕێتەوە (أَوْ غَيْرَ لَازِمٍ) یان قەرزەکە دانەوەی واجب نەبێ (كَمَالِ كِتَابَةٍ) وەکو ماڵی نوسراوپێدان: وەك بڵێتە کۆیلەکەی دووسەد دیرهەمم بۆ بێنە ئازادت دەکەم (فَلَا زَكَاةَ) ئەو دوو جۆرە قەرزانە زەکاتیان تێدا واجب نیە، چونکە بەخۆی ئاژەڵەکانی نەلەوەڕاندوە، کۆیلەکەش دەتوانێ نوسراوپێدرانەکەی هەڵبوەشێنێتەوە (أَوْ عَرْضاً) یان قەرزەکەی کەلوپەلی بازرگانی بوو (أَوْ نَقْداً) یان پارە بوو (فَكَذَا) ئەوانەش زەکاتیان تێدا

فِي الْقَدِيمِ، وَفِي الْجَدِيدِ إِنْ كَانَ حَالاً وَتَعَذَّرَ أَخْذُهُ لِإِعْسَارٍ وَغَيْرِهِ فَكَمَغْصُوبٍ، وَإِنْ تَيَسَّرَ وَجَبَتْ تَزْكِيَتُهُ فِالْحَالِ، أَوْ مُؤَجَّلاً فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ كَمَغْصُوبٍ، وَقِيلَ يَجِبُ دَفْعُهَا قَبْلَ قَبْضِهِ،

نیە (فِيالْقَدِيمِ) لە فەرموودەی کۆندا، بەڵام (وَفِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا، کە-بە یەکدەنگی زانایانیمەزهەب-بە بەهێز داندراوە: (إِنْ كَانَ حَالاً) ئەگەر قەرزەکەی کاتی دانەوەی هاتبو، بەڵام (وَتَعَذَّرَ أَخْذُهُ) نەدەکرا وەریبگرێتەوە (لِإِعْسَارٍ) چونکە قەرزدارەکە هیچی نەبو (وَغَيْرِهِ) یان لە بەر هۆیەکیتر: وەك ئینکاری بکاو بڵێ: قەرزدارت نیم. شاهیدیش نەبو، یان بە ڕقەکاری نەیداتەوە، یان خۆی شاردبێتەوە (فَكَمَغْصُوبٍ) ئەو جۆرە قەرزە وەکو ماڵی داگیرکراوە، واتە: هەرکاتێك قەرزەکەی وەرگرتەوە، واجبە: زەکاتی گشت

ساڵەکانیڕابردووی لێبدا، بەو شێوەیەی لە باسیماڵیداگیرکراودا ڕوونمان کردەوە.
(وَإِنْ تَيَسَّرَ) بەڵام ئەگەر وەرگرتنەوەی قەرزەکە ئاسان بوو: چونکە قەرزدارەکە ماڵی هەبو و دانی بە قەرزەکەشدا هێنا، یان شاهید هەبو، ئەوە کە کاتی زەکاتیقەرزەکە داهات (وَجَبَتْ تَزْكِيَتُهُ فِيالْحَالِ) واجبە: خاوەن قەرزەکە لە لای خۆی یەکسەر زەکاتی قەرزەکە بدا، هەر چەند قەرزەکەشی وەرنەگرتبێتەوە.
(أَوْ مُؤَجَّلاً) یان ئەگەر قەرزەکە هێشتا کاتیدانەوەی نەهاتبو و ساڵیشی سوڕاوە (فَالْمَذْهَبُ) فەرموودەی ڕاستی مەزهەب ئەمەیە (أَنَّهُ كَمَغْصُوبٍ) ئەو جۆرە قەرزەش وەکو ماڵی داگیرکراوە، واتە: هەر کاتێك وەریگرتەوە زەکاتەکەیڕابردووی لێدەدا (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يَجِبُ دَفْعُهَا قَبْلَ قَبْضِهِ) واجبە پێش وەرگرتنەوەی زەکاتەکەی بدا.
﴿ **ئاگاداری** ﴾ یەکەم: هەر کاتێك ساڵێك، یان چەند ساڵێك بە سەر ماڵە بەقەرزدراوەکەدا سوڕاوە، ئینجا خاوەنەکەی گەردەنی قەرزدارەکەی ئازاد کرد، ئەوە لە ئەندازەیزەکات گەردەنی ئازاد نابێ، چونکە ئەندازەیزەکات لە گشت ساڵێکدا دەبێتە ملکی گەداو هەژاران، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
دووەم: ئەگەر خاوەنەکە بە قەرزدارەکەی بڵێ: قەرزەکەم لێت وەرناگرمەوەو بە بەر زەکاتی دێخم. یان بڵێ: ئەوەندەم کردە زەکاتی قەرزەکەم. قەرزدارەکەش قبوڵ بکا، ئەوە دروست نابێو بە بەر زەکات ناکەوێ، هەروەهاش دروست نیە: بەو مەرجە زەکات بداتە قەرزدارەکەی: کە لێی قبوڵ بکا، ئینجا لەجیاتی قەرزەکەی بیداتەوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ئەو دوو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.
سێیەم: لە مەزهەبیئیمام(مالك)دا: قەرزی وەرگیرایەوە لە دوایچەند ساڵێك، زەکاتی تەنها یەك ساڵی واجبە لێبدرێ، هەرچەند زۆر ساڵانیش لە لایقەرزدارەکە مابێتەوە، بەڵام قەرزی بازرگانیبەڵسوڕێنەر–کە لە بری کەلوپەلیبازرگانیەکەیە– وەك کەلوپەلی
وَلاَ يَمْنَعُ الدَّيْنُ وُجُوبَهَا فِي أَظْهَرِالأَقْوَالِ، وَالثَّالِثُ يَمْنَعُ فِيالْمَالِ الْبَاطِنِ: وَهُوَ النَّقْدُ وَالْعَرْضُ، فَعَلَىالأَوَّلِ لَوْ حُجِرَ عَلَيْهِ لِدَيْنٍ فَحَالَ الْحَوْلُ فِيالْحَجْرِ فَكَمَغْصُوبٍ، وَلَوْ اِجْتَمَعَ زَكَاةٌ وَدَيْنُ آدَمِيٍّ فِي تَرِكَةٍ قُدِّمَتْ، وَفِي قَوْلٍ اَلدَّيْنُ وَفِي قَوْلٍ يَسْتَوِيَانِ، وَالْغَنِيمَةُ قَبْلَ الْقِسْمَةِ إِنِ اخْتَارَ الْغَانِمُونَ تَمَلُّكَهَا

بازرگانیەکە بڕیاری بۆ دەدرێو واجبە: زەکاتیگشت ساڵەکانی لێبدا، هەروەك لە کتێبەکانی مەزهەبی (مالکی)دا ڕوون کراوەتەوە.
(وَلاَ يَمْنَعُ الدَّيْنُ وُجُوبَهَا) قەرزداری ڕێگەی واجببوونی زەکات ناگرێ (فِي أَظْهَرِالأَقْوالُ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، جیاوازی نیە قەرزەکە: قەرزی خوای گەورە بێ، یان هی ئادەمیزاد

بێ، کاتی دانەوەی هاتبێ، یان نا، لە هەموو حاڵەتێکدا واجبە: قەرزدارەکە زەکاتیماڵی خۆی بدا. لە فەرموودەی دووەمدا ڕێگە دەگرێ.

(والثَّالِثُ) فەرموودەی سێیەم: (يَمْنَعُ فِيالْمَالِ الْبَاطِنِ) لە ماڵی نادیاردا ڕێگە دەگرێ (وَهُوَ النَّقْدُ وَالْعَرْضُ) ماڵی نادیار پارەو کەلوپەلی بازرگانیيە، بەڵام لە ماڵی بەرچاودا ڕێگە ناگرێ: وەك ئاژەڵو میوەو دانەوێڵەو کانگە.

(فَعَلَىالأَوَّلِ) لە سەر فەرموودەی یەکەمی بەهێزتر (لَوْ حُجِرَ عَلَيْهِ) ئەگەر قەرزدارەکە (حجر)ی لە سەر داندرا، واتە: قەدەغە کرا دەستکاری ماڵی خۆی بکا (لِدَيْنٍ) بە هۆی قەرزێك (فَحَالَ الْحَوْلُ فِيالْحَجْرِ) ئینجا ساڵ بە سەر ماڵەکەیدا سوڕاوەو هەر لەژێر (حجر)دا بوو (فَكَمَغْصُوبٍ) ئەوە گشت ماڵەکەی وەکو ماڵی داگیرکراوە، واتە: ئەگەر گەردەنی ئازاد کرا، یان یەکێك قەرزەکەی لە جیاتی داوە، ئەو کاتە ماڵەکەی بۆ دەگەڕێتەوەو واجبە: زەکاتی ڕابردووی بدا، بەڵام ئەگەر ماڵەکەی قەرزی پێ دراوە خاوەن قەرزەکانو هیچی نەماوە، ئەو کاتە زەکاتی ئەو ماڵەی لە سەر لا دەچێ.

(وَلَو اجْتَمَعَ زَكَاةٌ وَدَيْنُ آدَمِيٍّ) ئەگەر زەکاتو قەرزی ئادەمیزادێك کۆ بونەوە (فِيتَرِكَةٍ) لە میراتێکدا: وەك یەکێك زەکاتی نەدابێو قەرزداری ئادەمیزادێکیش بێ، ئینجا بمرێو میراتەکەشی بەشی قەرزو زەکاتەکە نەبێ (قُدِّمَتْ) زەکاتەکە وەپێش قەرزەکە دێخرێ، هەروەها حەجو کە ففارەتو نەزریش وەپێش قەرزی ئادەمیزادان دێخرێن، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿فَدَيْنُ اللهِ أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ﴾رواه الشيخان، قەرزی خوایگەورە لەپێشترە: کە بدرێتەوە. (وَفِيقَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (اَلدَّيْنُ) قەرزی ئادەمیزاد لەپێشترە (وَفِيقَوْلٍ) لە فەرموودیەکیتردا (يَسْتَوِيَانِ) قەرزو زەکات هەردووکیان یەکساننو ماڵەکەیان بە سەردا بەش دەکرێ.

(وَالْغَنِيمَةُ) تالان، واتە: ئەو ماڵەی لە جەنگی کافراندا دەست دەکەوێ (قَبْلَ الْقِسْمَةِ) پێش ئەوەی بەش بکرێ: (إِنِ اخْتَارَ الْغَانِمُونَ تَمَلُّكَهَا) ئەگەر جەنگاوەرە موسوڵمانەکان

وَمَضَى بَعْدَهُ حَوْلٌ وَالْجَمِيعُ صِنْفٌ زَكَوِيٌّ وَبَلَـ
أَوْ بَلَغَهُ الْمَجْمُوعُ فِى مَوْضِعِ ثُبُوتِ الْخُلْطَـ
وَلَوْ أَصْدَقَهَا نِصَاب سَائِمَةٍ مُعَيَّناً لَزِمَهَا زَكَاتُهُ إِذَا تَمَّ حَوْلٌ مِنَ الإِصْدَاقِ،

ئەوەیان هەڵبژارد: بیکەنە ملکی خۆیان (وَمَضَى بَعْدَهُ حَوْلٌ) لە پاش هەڵبژاردنەکەش ساڵێك تەواو بوو (وَالْجَمِيعُ صِنْفٌ زَكَوِيٌّ) گشت تالانەکەش لەو جۆرە بوو: کە زەکاتی تێدا واجب بوو (وَبَلَغَ نَصِيبُ كُلِّ شَخْصٍ نِصَاباً) بەشی هەر نەفەرێکیش گەیشتە ڕادەی زەکات (أَوْ بَلَغَهُ الْمَجْمُوعُ) یان کۆی بەشی هەموویان گەیشتە ڕادەی زەکات (فِى مَوْضِعِ ثُبُوتِ الْخُلْطَةِ) لەو حاڵەتەی مەرجەکانی ماڵی تێکەڵاوی لێدێتەجێ (وَجَبَتْ زَكَاتُهَا) واجبە:

زەكاتی تالانەكە بدرێ (وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر مەرجێك لەو مەرجانەیڕابردوو نەبو (فَلاَ) زەكاتی تێدا واجب نیە.

﴿ زەكاتی مارەیی ژن ﴾

(وَلَوْ أَصْدَقَهَا نِصَابَ سَائِمَةٍ) ئەگەر مێرد ڕادەیەكی زەكات ئاژەڵی لەوەڕاوی كردە مارەیی ژنەكەی (مُعَيَّناً) ڕادە زەكاتەكەش دیاركراو بێ: وەك بڵێ: ئەم چل مەڕەم مارەیی تۆ بێ (لَزِمَهَا زَكَاتُهُ) لە سەر ژنەكە واجبە: زەكاتی ڕادەی زەكاتەكە بدا (إِذَا تَمَّ حَوْلٌ) هەر كاتێك ساڵێك تەواو بوو (مِنَ الإِصْدَاقِ) لەو كاتەوە: كە ئاژەڵەكان كراونەتە مارەیی، جیاوازی نیە: وەریگرتبێ، یان نا، جیماعی لەگەڵ ژنەكەی كردبێ، یان نا، هەر دەبێ ژنەكە زەكاتی بدا. بەلام ئەگەر چل مەڕەكەی دیاری نەكرد: وەك بڵێ: چل مەڕ مارەیی تۆ بێ. ئەو كاتە زەكاتی مەڕەكان لە سەر ژنەكە واجب نیە؟چونكە لەوەڕاندنی دیار نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر زێڕ، یان زیو، یان پارەی كردە مارەیی ژنەكەیو گەیشتە ڕادەی زەكاتو ساڵێكی بە سەردا سوڕاوە، ئەویش هەر لە سەر ژنەكە واجبە: زەكاتەكەی بدا، هەر چەند زێڕو زیو و پارەكەش دیارنەكراوبنو ژنەكەش وەرینەگرتبێو جیماعی لەگەڵ نەكردبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

كەواتە: ئەگەر گەردەنی مێردەكەی ئازاد بكا، ئەوە لە ئەندازەی زەكات گەردەنی ئازاد نابێو هەر دەبێ زەكاتەكەیڕابردوو بدا، هەروەك لە ئاگاداریەكەیڕابردوودا ڕوونمان كردوە.

ئینجا ئەگەر ژنەكە داوای مارەیی لە مێردەكەی كرد، مێردەكەش مارەیی نەدایێ، ئەو كاتە مارەیەكە وەك ماڵیداگیركراوە، واتە: هەر كاتێك لێی وەرگرتەوە، واجبە: زەكاتی ساڵانیڕابردوو گشتی بدا، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا ڕوون كراوەتەوە.

وَلَوْ أَكْرَى دَاراً أَرْبَعَ سِنِينَ بِثَمَانِيَنَ دِينَاراً وَقَبَضَهَا فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ لاَيَلْزَمُهُ أَنْ يُخْرِجَ إِلاَّ زَكَاةَ مَااسْتَقَرَّ، فَيُخْرِجُ عِنْدَ تَمَامِ السَّنَةِالأُولَى زَكَاةَ عِشْرِينَ، وَلِتَمَامِ الثَّانِيَةِ زَكَاةَ عِشْرِينَ لِسَنَةٍ وعِشْرِينَ لِسَنَتَيْنِ، وَلِتَمَامِ الثَّالِثَةِ زَكَاةَ أَرْبَعِينَ لِسَنَةٍ وَعِشْرِينَ لِثَلاَثِ سِنِينَ، وَلِتَمَامِ الرَّابِعَةِ زَكَاةَ سِتِّينَ لِسَنَةٍ وَعِشْرِينَ لأَرْبَعٍ، وَالثَّانِي يُخْرِجُ لِتَمَامِ الأُولَى زَكَاةَ الثَّمَانِينَ. (فَصْلٌ) تَجِبُ الزَّكَاةُ عَلَى الْفَوْرِ إِذَا تَمَكَّنَ: وَذَلِكَ بِحُضُورِ الْمَالِ وَالأَصْنَافِ،

(وَلَوْ أَكْرَى دَاراً) ئەگەر خانووێكی بە كرێ دا (أَرْبَعَ سِنِينَ) بۆ ماوەی چوار ساڵان (بِثَمَانِينَ دِينَاراً) بە هەشتا دینار (وَقَبَضَهَا) هەشتا دینارەكەشی یەكسەر هەموو وەرگرتو تا كۆتایی

چوار ساڵەکانیش لە لای مابۆوە (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّهُ لاَ يَلْزَمُهُ أَنْ يُخْرِجَ) لە سەر خاوەن خانووەکە واجب نیە زەکاتی هەموو کرێیەکە ئێستا بدا، بەڵکو (إِلاَّ زَكَاةَ مَااسْتَقَرَّ) تەنها زەکاتی ئەو بەشە کرێیە دەدا: کە جێگیر بووەو بە تەواوی بووەتە ملکیخۆی.

کەوابو: (فَيُخْرِجُ عِنْدَ تَمَامِ السَّنَةِالأُولَى زَكَاةَ عِشْرِينَ) کە ساڵی یەکەم تەواو بوو، زەکاتی بیست دینار دەدا، چونکە تازە بیست دینارەکە بە تەواوی بووتە ملکی خۆی (وَلِتَمَامِ الثَّانِيَةِ) کە ساڵی دووەم تەواو بوو (زَكَاةَ عِشْرِيَنَ لِسَنَةٍ) بیست دینارەکەی ساڵییەکەم زەکاتی ساڵێکیتریشی لێدەداو (وَعِشْرِيَنَ لِسَنَتَيْنِ) بیستەکەی ساڵیدووەمیش-کە هیچ زەکاتی لێنەدراوە- زەکاتی دوو ساڵیڕابردووی پێکەوە لێدەدا (وَلِتَمَامِ الثَّالِثَةِ) کە ساڵیسێیەم تەواو بوو (زَكَاةَ أَرْبَعِينَ لِسَنَةٍ) زەکاتی چل دینار بۆ ساڵێکیتریش دەدا، واتە: بیستەکەی یەکەمو دووەم (وَعِشْرِيَنَ لِثَلاَثِ سِنِينَ) بیستەکەی ساڵیسێیەمیش-کە هیچ زەکاتی لێنەدراوە- زەکاتی سێ ساڵیڕابردووی پێکەوە لێدەدا (وَلِتَمَامِ الرَّابِعَةِ) کە ساڵی چوارەم تەواو بوو (زَكَاةَ سِتِّينَ لِسَنَةٍ) زەکاتی شەست دینار بۆ ساڵێکیتر دەدا، واتە: بیستەکەی یەکەمو دووەمو سێیەم (وَعِشْرِينَ لأَرْبَعٍ) بیستەکەیساڵیچوارەمیش زەکاتی چوار ساڵیڕابردووی پێکەوە لێدەدا، جا ئەمەیان لە سەر فەرموودەی یەکەمی بەهێزتر بوو (وَالثَّانِي) فەرموودەی دووەم: (يُخْرِجُ لِتَمَامِ الأُولَى زَكَاةَ الثَّمَانِينَ) هەر کە ساڵی یەکەم تەواو بوو، واجبە: زەکاتی هەموو هەشتا دینارەکە بدا.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی شێوەی زەکاتدان ﴾

(تَجِبُ الزَّكَاةُ عَلَىالْفَوْرِ) واجبە: دەمودەست زەکات بدرێ هەر کاتێك ساڵ تەواو بوو، هەم (إِذَا تَمَكَّنَ) هەر کاتێك بۆی گونجا زەکاتەکەی بدا (وَذَلِكَ) گونجانی زەکاتدان (بِحُضُورِ الْمَالِ) بەوەیە: ماڵەکەی لە لایخۆی بێو (وَالأَصْنَافِ) ئەو چینانەی زەکاتیش وەردەگرن وَلَهُ أَنْ يُؤَدِّيَ بِنَفْسِهِ زَكَاةَ الْمَالِ الْبَاطِنِ وَكَذَا الظَّاهِرِ عَلَى الْجَدِيدِ، وَلَهُ التَّوْكِيلُ وَالصَّرْفُ إِلَى الإِمَامِ،

ئامادە بن، یان جێگری ئەوان ئامادەبێ، کەواتە: ئەگەر ماڵەکەی لە لایخۆی نەبو، یان کەسی دەست نەکەوت زەکاتەکەی بداتێ، ئەو کاتە چاوەڕوان دەکاو گوناهبار نابێ، بەڵام ئەگەر گونجا زەکاتەکە بداو بە قەسدی نەیداو ماڵەکەشی فەوتا، ئەوە گوناهبار دەبێو زەکاتی لە سەر لا ناچێو هەر واجبە زەکاتەکە بدا.

هەروەها ئەگەر خاوەن ماڵەکە بشمرێ، هەر واجبە: لە میراتەکەی زەکاتەکەینەدراو بدرێ، بەڵکو ئەگەر چەند ساڵێك زەکاتی نەدابێ، واجبە: زەکاتی گشت ساڵەکان بدرێ، جا

خاوەنەکە زیندوو بێ، یان مردبێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتـەوە، بەبەڵگـەی حەدیسەکەی﴿فَدَيْنُ اللهِ أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ﴾ی ڕابردوو.

(وَلَهُ) بۆ زەکاتدەرەکە دروستە: (أَنْ يُؤَدِّيَ بِنَفْسِهِ زَكَاةَ الْمَالِ الْبَاطِنِ) هەر بەخۆی زەکاتی ماڵی نادیار بداو بەشـی بکـا: وەك زەکـاتی پـارەو بازرگـانیو سـەرفیترە (وَكَذَا الظَّاهِرِ) هەروەها بۆی دروستە: زەکاتی ماڵی بەرچاویش بەخۆی بـداو بەشـی بکـا: وەك زەکـاتی ئاژەڵو میوەو دانەوێڵە (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا.

(وَلَهُ التَّوْكِيلُ) هـەروەها بـۆ زەکاتدەرەکـە دروسـتە یـەکێك بکاتـە وەکیلـی خـۆی: تـاکو زەکاتەکەی بۆ بەش بکا (وَالصَّرْفُ إِلَىالأَمَامِ) هەروەها بۆی دروستە: زەکاتەکـەی بداتـە دەست پێشەوای موسوڵمانان، یان جێگری پێشەوا، چونکە پێشەوا جێگـری ئـەو هەشـت کەسانەیە: کە زەکاتیان دەدرێتێ.

﴿ ئاگاداری ﴾ هەر کاتێك زەکاتدەر زەکاتەکەی دایە دەست پیشەوا، یان جێگری پێشەوا، ئەوە زەکاتەکەی لە سەر لا دەچێ، هەر چەند زەکاتەکەش لە لای ئەوان بفەوتێو بەشـی نەکەن، بەڵام ئەگەر بیداتە وەکیلو لە لای وەکیلەکە بفەوتێو بەشی نەکردبێ، ئەو کاتـە زەکاتەکـەی لـە سـەر لا ناچـێو واجبـە: دیسـان زەکاتەکـەی بـدا، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجـا ئەگـەر پێشـەوا، یـان جێگرەکـەی کەمتەرخـەمییان کردبـێ: وەك زەکاتەکـەیان نەپاراستبێ، یان بەشکردنیان دواخستبێ، واجبە: ئەوان تۆڵەی زەکاتەکە بدەنـە هـەژاران، ئەگـەرنا: نـا، هـەروەها ئەگـەر وەکیلەکـەش –جگـە لـە دواخسـتنی بەشـکردن– کەمتـەر غەمیتری کردبێ، واجبە تۆڵەی زەکاتەکە بداتەوە زەکاتدەرەکە، بەڵام ئەگەر کەمتەرغەمی نەکردبێ، تۆڵـەی لـە سـەر نیـە، هەرچـەند بەشـکردنی زەکاتەکەشـی دواخسـتبێ، چـونکە وەکیلەکـە بەشـکردنی زەکاتەکـەی لـە سـەر واجـب نیـە، هـەروەك لـە (المجمـوع)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَالأَظْهَـــــرُ أَنَّ الصَّــــــرْفَ إِلَىالإِمَــــــامِ أَفْضَــــــلُ، إِلاَّ أَنْ يَكُــــــونَ جَــــــائِراً، وَتَجِــبُ النِّيَّــةُ: فَيَنْــوِى هَــذَا فَــرْضُ زَكَــاةِ مَــالِي، أَوْ فَــرْضُ صَــدَقَةِ مَــالِي وَنَحْوَهُمَــا، وَلاَ يَكْفِي هَذَا فَرْضُ مَالِي وَكَذَا الصَّدَقَةُ فِىالأَصَحِّ،

(وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بە هێزتر: (أَنَّ الصَّرْفَ إِلَىالإِمَامِ أَفْضَلُ) وەها خێرترە: زەکاتەکەی بداتە پێشەوایموسوڵمانان؟ چونکە ئەگەر پێشـەوا زەکاتەکـەی لـێوەربگرێ: بێگومـان زەکاتەکەی لە ئەستۆ لادەچێ، ئەگـەر پێشـەوا بـە ڕێگەیـەکی شـەرعیش بەشـی نـەکا، خاوەنەکە بەرپرسیار نیە ﴿عَنْ ابْنِ عمررَضِىالله عَنهُما: إِدْفَعُوا صَدَقَاتِكُمْ إِلَى مَنْ وَلاَّهُ اللهُ أَمْرَكُمْ،

فَمَنْ بَرَّ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَثِمَ فَعَلَيْهَا﴾رواه البيهقي باسنادصحيح، زەکاتەکانتان بدەنە کاربەدەستەکانتان، جا هەر کاربەدەستێك لە بەشکردنی زەکاتدا چاکەی کرد، ئەوە خێری چاکەکەی بۆ خۆیەتی، ئەگەر تاوانباریی کرد، تاوانەکەی لە سەر خۆیەتی.

(إِلاَّ أَنْ يَكُونَ جَائِراً) مەگەر پێشەوایەکە، یان جێگرەکەی ستەمکار بێ لە زەکاتدا، ئەو کاتە وەها خێرترە: بەخۆی زەکاتەکەی بەش بکا.

﴿ نیەتی زەکات ﴾

(وَتَجِبُ النِّيَّةُ) واجبە: لە زەکاتداندا نیەتی زەکات بهێندرێ، چونکە زەکات خواپەرستیە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَاالأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ﴾رواه الشيخان، هەر کردەوەیەکی خواپەرستی بێ بە نیەتەوە نەبێ دانامەزرێ. کەوابو: ئەگەر هەموو ماڵی خۆی ببەخشێ‌و بیکاتە خێرو نیەتی زەکاتیشی لێ‌نەهێنێ، ئەوە زەکاتی لە سەر لا ناچێ، هەروەك ئەگەر نوێژێکی واجبی لە سەر بێ‌و سەد ڕەکعەت سوننەت بکا، بە بەر نوێژە واجبەکە ناکەوێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

کەوابو: (فَيَنْوِي) بە دڵ نیەت دێنێ‌و دەڵێ: (هَذَا فَرْضُ زَكَاةِمَالِي) ئەمە واجبی زەکاتی ماڵی‌خۆمە (أَوْ فَرْضُ صَدَقَةِمَالِي) یان ئەمە واجبی سەدەقەی‌ماڵی‌خۆمە (وَنَحْوَهُمَا) وێنەی ئەو دووانەش، وەك بڵێ: ئەمە زەکاتە واجبەکەی ماڵی‌خۆمە (وَلاَ يَكْفِي) بەڵام دروست نیەو بە بەر ناکەوێ بڵێ: (هَذَا فَرْضُ مَالِي) ئەمە واجبی ماڵی‌خۆمە، چونکە ئەو ووشەیە کەففارەت‌و نەزریش دەگرێتەوە (وَكَذَاالصَّدَقَةُ) هەروەها دروست نیە بڵێ: ئەمە سەدەقەی ماڵی‌خۆمە، چونکە خێرکردنیش دەگرێتەوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

ئینجا بزانە: مەرج نیە لە نیەتەکەی یەکەم‌و سێیەمدا لە گەڵ ووشەی زەکاتدا، نیەتی واجبیش بێنێ، بەڵکو سوننەتە، کەوابو: ئەگەر بە دڵ بڵێ: ئەمە زەکاتی ماڵی‌خۆمە، یان ئەمە زەکاتمە. ئەو نیەتە دروست دەبێ، چونکە زەکات تەنها بۆ واجب بەکار دێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلاَ يَجِبُ تَعْيِينُ الْمَالِ، وَلَوْ عَيَّنَ لَمْ يَقَعْ عَنْ غَيْرِهِ، وَيَلْزَمُ الْوَلِيَّ اَلنِّيَّةُ إِذَا أَخْرَجَ زَكَاةَ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ، وَتَكْفِي نِيَّةُالْمُوَكِّلِ عِنْدَالصَّرْفِ إِلَىالْوَكِيلِ فِيالأَصَحِّ، وَالأَفْضَلُ أَنْ يَنْوِيَ الْوَكِيلُ عِنْدَ التَّفْرِيقِ أَيْضاً،

(وَلاَ يَجِبُ تَعْيِينُ الْمَالِ) واجب نیە: لە نیەتەکەیدا ئەو ماڵە دیاری بکا: کە زەکاتی لێ‌دەدا، وەك بڵێ: ئەمە زەکاتی فلانە ماڵەم بێ (وَلَوْ عَيَّنَ) بەڵام ئەگەر ماڵەکەی دیاری کرد (لَمْ يَقَعْ عَنْ غَيْرِهِ) بە بەر زەکاتی ماڵێکی‌تر ناکەوێ، بۆ وێنە: ئەگەر دووسەد دیرهەمی لێرە هەبو، دووسەدی‌تریشی لەوێ هەبو، ئەوە دروستە: دە دیرهەم زەکات بداو دیاریش

نەکا: ئەم پێنجە بۆ ئەو دووسەدە بێ‌و ئەمەش بۆ ئەوی‌تر، هەروەها دروستە: تەنها پێنج دیرهەم بداو دیاریش نەکا: پێنجەکە زەکاتی کام دووسەدە؟ کەواتە: ئەگەر یەکێك لەو دووسەدانە فەوتا، دەتوانێ: پێنج دیرهەمەکە بکاتە زەکاتی ئەو دووسەدەی ماوە، بەڵام ئەگەر دیاری کردبو: کە پێنجەکە زەکاتی ئەم دووسەدە بێ، ئەوە نابێتە زەکاتی دووسەدەکەی‌تر، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(وَيَلْزَمُ الوَلِيَّ اَلنِّيَّةُ) لە سەر سەرپەرشتکار واجبە: نیەتی زەکات بێنێ (إِذَا أَخْرَجَ زَكَاةَ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ) هەر کاتێك زەکاتی منداڵ، یان شێت بدا، وەك بە دڵ بڵێ: ئەمە زەکاتی فڵانە منداڵە، یان فڵانە شێتەیە، کەوابو: ئەگەر بە بێ‌نیەتهێنان زەکاتەکەیان بدا، بە بەر زەکات ناکەوێ‌و تۆڵەشی دەکەوێتە سەر، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَتَكْفِي نِيَّةُالْمُوَكِّلِ) نیەتی وەکیلگرەکە بەسە، واتە: ئەگەر زەکاتدەرەکە وەکیلێك بگرێ بۆ بەشکردنی زەکات، ئەوە دروستە نیەتی زەکاتەکەی بێنێ (عِنْدَالصَّرْفِ إِلَىالْوَكِيلِ) لەو کاتەی زەکاتەکەی دەداتە دەست وەکیلەکەی (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، جا ئەگەر وەکیلەکە نیەتیش نەهێنێ هەر دروست دەبێ، بەڵام (وَالأَفْضَلُ) ئەوها خێرترە (أَنْ يَنْوِيَ الْوَكِيلُ) وەکیلەکەش نیەت بێنێ (عِنْدَ التَّفْرِيقِ أَيْضَاً) لە کاتی بەشکردنی زەکاتەکە، بەڵام ئەگەر وەکیلگرەکە نیەت نەهێنێ، ئەوە زەکاتەکە دروست نابێ، هەر چەند وەکیلەکەش نیەت بێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لەو کاتەی زەکاتەکەی دەداتە زەکاتوەرگرەکە، دروستە: نیەتی زەکات بێنێ، هەم پێشداش دروستە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

کەوابو: ئەگەر ئەندازەی زەکاتی جیا کردەوەو لەو کاتدا نیەتی‌زەکاتی لێ‌هێنا، یان لە مەودوا–پێش بیداتە زەکاتوەرگرەکە– نیەتی هێنا، ئەو نیەتەشی دروست دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، هەروەها بزانە: ئەگەر ئەندازەیەکی بۆ زەکات جیا کردەوە، مەرج نیە: هەر ئەو ئەندازەیەش لە زەکاتدا بدا، هەروەك لە (تحفە)و (نهایە)دا فەرموویانە، واتە: دروستە: ئەو ئەندازەیە بۆ خۆی دابنێتەوەو ئەندازەیەکی‌تر لە زەکاتدا بدا.

وَلَوْ دَفَعَ إِلَىالسُّلْطَانِ كَفَتِ النِّيَّةُ عِنْدَهُ، فَإِنْ لَمْ يَنْوِ لَمْ يُجْزِئْ عَلَىالصَّحِيح وَإِنْ نَوَى السُّلْطَانُ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَلْزَمُ السُّلْطَانَ اَلنِّيَّةُ إِذَا أَخَذَ زَكَاةَالْمُمْتَنِعِ وَأَنَّ نِيَّتَهُ تَكْفِي.

(فَصْلٌ) لاَ يَصَحُّ تَعْجِيلُ الزَّكَاةِ عَلَى مِلْكِ النِّصَابِ، وَيَجُوزُ قَبْلَ الْحَوْلِ، وَلاَ تُعَجَّلُ لِعَامَيْنِ فِي الأَصَحِّ،

(وَلَوْ دَفَعَ إِلَىالسُّلْطَانِ) ئەگەر زەکاتەکەی دایە دەست گەورەی موسوڵمانان، یان جێگرەکەی (كَفَتِ النِّيَّةُ عِنْدَهُ) لەو کاتەی دەیداتە دەستی‌وی، نیەتەکەی بەسەو دروست دەبێ، هەر چەند کاربەدەستەکەش نیەت نەهێنێ.

(فَإِنْ لَمْ يَنْوِ) بەڵام ئەگەر خاوەنەکە لەو کاتـدا نیـەت نـەهێنێ (لَـمْ يُجْـزِىءْ) زەکاتەکـەی دروست نابێ (عَلَىالصَّحِ) لـە سـەر فـەرموودەی ڕاسـت (وَإِنْ نَوَىالسُّـلْطَانُ) هـەر چـەند کاربەدەستەکەش نیەتی زەکات بێنێ، هەر دروست نابێ.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ يَلْزَمُ السُّلْطَانَ النِّيَّةُ) لە سەر کاربەدەست واجبە: نیەتی زەکات بێنێ (إِذَا أَخَذَ زَكَاةَ الْمُمْتَنِعِ) لەو کاتەی زەکات لە زەکاتنەدەر دەستێنێ (وَأَنَّ نِيَّتَهُ تَكْفِي) ئەو نیەتەی کاربەدەست بە سەو بە بەر نیـەتی زەکاتنەدەرەکـەش دەکـەوێ: بـۆ دونیـاو قیامـەت، بـەڵام ئیمـامی(الغزالی) لـە (احیـاء العلـوم)دا دەفـەرموێ: بـۆ قیامـەت زەکاتەکەی هەر لە ئەستۆدا دەمێنێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر لەو کاتەی زەکاتەکەی لـێدەستێندرێ، نیەت بێنێ، ئەوە بێگومان لە دونیاو قیامەت زەکاتی لە سەر لا دەچێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی وەپێشخستنی زەکات ﴾

(لاَ يَصِحُّ) دورستە نیە (تَعْجِيلُ الزَّكَاةِ) زەکات وەپێش بێخرێ (عَلَى مِلْكِ النِّصَابِ) لە سەر هەبوونی ڕادەی زەکات، وەك ئێستا سەد دیرهەمی زیوی هـەبێ، یـان سـی بزنـی هـەبێ، ئینجا پێنج دیرهەم، یان بزنێك زەکات بدا، تاکو ئەگەر بووە دووسەد دیرهـەم، یـان چـل بزن، ئەوەی داویەتی ببێتە زەکات، ئەو زەکاتە دروست نابێو بە بەر ناکەوێ.

بەڵام (وَيَجُوزُ) دروستە زەکاتەکەی بدا (قَبْلَ الْحَوْلِ) پێش تەواوبوونیساڵ، بەو مەرجـەی ماڵەکـەی گەیشـتبێتە ڕادەی زەکـاتو سـاڵەکەش دامـەزرابێ، واتـە: دروسـتە: هـەر لـە سەرەتای ساڵەوە بیدا، هەروەك لـە (المجمـوع)دا فەرموویـەتی ﴿عَنْ عَلِيٍّ رضي الله عنه: أَنَّ الْعَبَّاسَ سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ فِي تَعْجِيلِ صَدَقَتِهِ قَبْلَ أَنْ تَحِلَّ؟ فَرَخَّصَ لَهُ فِي ذَلِكَ﴾رواه ابـوداود والترمـذي باسـناد حسـن، ئیمامی(عبـاس) پرسـیاری لـە پێغەمبـەرﷺ کـرد: ئایـا دروسـتە پـێش تەواوبوونی ساڵ زەکاتەکەی بدا؟ پێغەمبەرﷺ ئیزنی دا. بەڵام (وَلاَ تُعَجَّلُ لِعَامَيْنِ) دروست نیە: بۆ دوو ساڵ، یان زیاتر زەکات وەپێش بێخرێ (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا،

وَلَـــهُ تَعْجِيـــلُ الْفِطْـــرَةِ مِـــنْ أَوَّلِ رَمَضَـــانَ، وَالصَّـــحِيحُ مَنْعُـــهُ قَبْلَـــهُ، وَأَنَّـــهُ لاَ يَجُوزُ إِخرَاجُ زَكَاةِ الثَّمَرِ قَبْلَ بُدُوِّ صَلاَحِهِ، وَلاَ الْحَبِّ قَبْلَ اِشْتِدَادِهِ، وَيَجُوزُ بَعْدَهُمَا، وَشَـرْطُ إِجْـزَاءِ الْمُعَجَّـلِ بَقَـاءُ الْمَالِـكِ أَهْـلاً لِلْوُجُـوبِ إِلَـآخِرِالْحَوْلِ، وَكَـوْنُ الْقَـابِضِ فِي آخِرِ الْحَوْلِ مُسْتَحِقّاً، وَقِيلَ إِنْ خَرَجَ عَنِ الإِسْتِحْقَاقِ فِي أَثْنَاءِ الْحَوْلِ لَمْ يُجْزِهِ،

چـونکە زەکاتەکـەی سـاڵی دووەمو بـە سـەرەوەتر، هێشـتا سـاڵەکەیان دانەمـەزراوە.

(وَلَهُ) بۆ زەکاتدەر دروستە (تَعْجِيلُ الْفِطْرَةِ) سەرفیترەی ڕەمەزان وەپێش جـەژن بێخـێو (مِنْ أَوَّلِ رَمَضَانَ) هەر لە یەکەمی ڕەمەزانەوە دروستە سەرفیترەکەی بـدا ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ

رَضِي اللهُ عَنْهُما: وَكَانُوا يُعْطُونَها قَبْلَ الْفِطْرِ بِيَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ﴾ رواه البخاري، ڕۆژێك، یان دوو ڕۆژ پێش جەژن، خەڵك سەرفیترەیان دەدا.

(وَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست (مَنْعُهُ قَبْلَهُ) دروست نیە: پێش ڕەمەزان سەرفیترە بدرێ، چونكە هیچ هۆیەكیواجیبوونی نەهاتوە.

(وَأَنَّهُ) هەر لە فەرموودەیڕاستدا (لاَيَجُوزُ إِخرَاجُ زَكَاةِالثَّمَرِ) دروست نیە زەكاتی میوە بدا (قَبْلَ بُدُوِّ صَلاَحِهِ) پێش ئاشكرابوونی پێگەیشتنی میوەكە (وَلاَ الْحَبِّ) هەروەها دروست نیە زەكاتی دانەوێڵەش بدا (قَبْلَ اشْتِدَادِهِ) پێش ڕەقبوونی دەنكەكەی، بەلام (وَيَجُوزُ بَعْدَهُمَا) دروستە: لە دوای ئاشكرابوونی پێگەیشتنی میوەكەو لە دوای ڕەقبوونی دەنكی دانەوێڵەكە، زەكاتەكەیان بدا، كەواتە: پێش بڕینەوەو دروێنە، هەم پێش ووشككردنەوەو پاككردنەوە، دروستە میوەیەكی ووشكو دانەوێڵەكی پاككراوە، لە زەكاتیاندا بدا، ئینجا ئەگەر دەركەوت: كەمی داوە واجبە تەواوی بكا، ئەگەر زیادی دابو بۆی بەخێر دەچێ، هەروەك لە (تحفە)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَشَرْطُ إِجْزَاءِ الْمُعَجَّلِ) مەرجی دروستبوونی زەكاتی وەپێشخستراو ئەمەیە: (بَقَاءُ الْمَالِكِ أَهْلاً لِلْوُجُوبِ) خاوەنی ماڵەكە هەر لەوانە بێ: زەكاتی لە سەر واجب بێ (إِلَى آخِرِالْحَوْلِ) تا كۆتایی ساڵ، هەم ماڵەكەشی تا كۆتایی ساڵ بمێنێ، واتە: ئەگەر خاوەن ماڵەكە مرد، یان ماڵەكەی فەوتا، ئەو زەكاتەی دراوە دروست نابێ، واتە: بە بەر زەكات ناكەوێ.

(وَ) هەروەها مەرجە: (كَوْنُ الْقَابِضِ) ئەوەی زەكاتی وەرگرتوە (فِى آخِرِالْحَوْلِ مُسْتَحِقّاً) لە كۆتایی ساڵدا مستەحەقی زەكاتوەرگرتن بێ، واتە: دروست بێ زەكاتی بدرێتێ، كەواتە: ئەگەر پێش كۆتایی ساڵ زەكاتوەرگرەكە مردبێ، یان كافر بوبێ، یان دەوڵەمەند بوبێ، ئەو زەكاتەی دراویەتیێ دروست نابێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (إِنْ خَرَجَ عَنِ الإِسْتِحْقَاقِ فِى أَثْنَاءِ الْحَوْلِ) ئەگەر لە ناوەوەی ساڵدا زەكاتوەرگرەكە وای لێهات زەكاتی پێنەچێو لە كۆتایی ساڵیشدا زەكاتی پێدەچوو (لَمْ يُجْزِهِ) ئەم زەكاتەش دروست نابێ.

وَلاَ يَضُرُّ غِنَاهُ بِالزَّكَاةِ، وَإِذَا لَمْ يَقَعِ الْمُعَجَّلُ زَكَاةً اِسْتَرَدَّ إِنْ كَانَ شَرَطَ الإِسْتِرْدَادَ إِنْ عَرَضَ مَانِعٌ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ إِنْ قَالَ: هَذِهِ زَكَاتِىالْمُعَجَّلَةُ فَقَطْ اِسْتَرَدَّ، وَأَنَّهُ إِنْ لَمْ يَتَعَرَّضْ لِلتَّعْجِيلِ وَلَمْ يَعْلَمْهُ الْقَابِضُ لَمْ يَسْتَرِدَّ، وَأَنَّهُمَا لَواخْتَلَفَا فِى مُثْبِتِ الإِسْتِرْدَادِ صُدِّقَ الْقَابِضُ بِيَمِينِهِ، وَمَتَى ثَبَتَ وَالْمُعَجَّلُ تَالِفٌ وَجَبَ ضَمَانُهُ، وَالأَصَحُّ إِعْتِبَارُ قِيمَتِهِ وَقْتَ الْقَبْضِ، وَأَنَّهُ لَوْ وَجَدَهُ نَاقِصاً فَلاَ أَرْشَ، وَأَنَّهُ لاَ يَسْتَرِدُّ زِيَادَةً مُنْفَصِلَةً،

(وَلاَ يَضُرُّ) زیان لە دروستبوونی زەكاتی وەپێشخستراو نادا (غِنَاهُ بِالزَّكَاةِ) دەوڵەمەندبوونی زەكاتوەرگرەكە بە زەكاتی وەپێشخستراو: وەك زۆر زەكاتی وەپێشخستراوی وەگرتبێ،

یان زەکاتەکە زاوزێی کردبێ، یان بازرگانیی پێکردبێ.
(وَإِذَا لَمْ يَقَعِ الْمُعَجَّلُ زَكَاةً) ئینجا هەر کاتێك زەکاتە وەپێشخراوەکە نەبێتە زەکات، چونکە مەرجێکی ڕابردووی ناتەواو بوو (اِسْتَرَدَّ) دروستە: خاوەنەکە زەکاتەکەی وەربگرێتەوە (إِنْ كَانَ شَرَطَ الإِسْتِرْدَادَ) ئەگەر لە کاتی زەکاتداندا بە مەرجی دانابێ زەکاتەکە وەربگرێتەوە (إِنْ عَرَضَ مَانِعٌ) ئەگەر قەدەغەیەکی دروستبوونی پەیدا ببێ.
(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ إِنْ قَالَ) ئەگەر خاوەنەکە لە کاتی زەکاتداندا بڵێ: (هَذِهِ زَكَاتِي الْمُعَجَّلَةُ) ئەمە زەکاتە وەپێشخستراوەکەمە (فَقَطْ) هیچیتری نەگوت (اِسْتَرَدَّ) لەو حاڵەتەشدا دروستە وەریبگرێتەوە.
(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەیڕاستتر (إِنْ لَمْ يَتَعَرَّضْ لِلتَّعْجِيلِ) ئەگەر خاوەنەکە باسی وەپێشخستنی زەکاتی نەکردو (وَلَمْ يَعْلَمْهُ الْقَابِضُ) زەکاتوەرگرەکەش نەیزانی ئەمە زەکاتی وەپێشخستراوە (لَمْ يَسْتَرِدَّ) دروست نیە وەریبگرێتەوە.
(وَأَنَّهُمَا لَوِاخْتَلَفَا) هەر بە فەرموودەی ڕاستر: ئەگەر خاوەنەکەو زەکاتوەرگرەکە بووە کێشەیان (فِي مُثْبِتِ الإِسْتِرْدَادِ) لەوەدا: مافی وەرگرتنەوە هەیە، مافی وەرگرتنەوە نیە (صُدِّقَ الْقَابِضُ) زەکاتوەرگرەکە باوەڕی پێدەکرێ (بِيَمِينِهِ) بەوەی سوێند بخوا: خاوەنەکە پێی نەگوتوە ئەمە زەکاتی وەپێشخستراوە، ئەویش نەیزانیوە.
(وَمَتَى ثَبَتَ) هەر کاتێك مافی وەرگرتنەوەی بۆ هەبو، بەڵام (وَالْمُعَجَّلُ تَالِفٌ) زەکاتە وەپێشخستراوەکە نەمابو (وَجَبَ ضَمَانُهُ) واجبە زەکاتوەرگرەکە تۆڵەی بدا (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (إِعْتِبَارُ قِيمَتِهِ يَوْمَ الْقَبْضِ) لە تۆڵەدا نرخەکەی ڕۆژی وەرگرتنی ڕەچاو دەکرێ (وَأَنَّهُ لَوْ وَجَدَهُ نَاقِصاً) ئەگەر خودی زەکاتەکە مابو، بەڵام خاوەنەکە بە کەموکوڕیەوەی وەدەستی کەوتەوە (فَلاَ أَرْشَ) تۆڵەی کەموکوڕیەکەی نیە، واتە: بە بێتۆڵە وەریدەگرێتەوە.
(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: ئەگەر خودی زەکاتەکەی وەرگرتەوە (لاَ يَسْتَرِدُّ زِيَادَةً مُنْفَصِلَةً) دروست نیە ئەو زیدەییانە وەربگرێتەوە: کە لە زەکاتەکە جیا بونەتەوە: وەك
وَتَأْخِيرُ الزَّكَاةِ بَعْدَ التَّمَكُّنِ يُوجِبُ الضَّمَانَ وَإِنْ تَلِفَ الْمَالُ، وَلَوْ تَلِفَ قَبْلَ التَّمَكُّنِ فَلاَ، وَلَوْ تَلِفَ بَعْضُهُ فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يَغْرَمُ قِسْطَ مَابَقِيَ، وَإِنْ أَتْلَفَهُ بَعْدَ الْحَوْلِ وَقَبْلَ التَّمَكُّنِ لَمْ تَسْقُطِ الزَّكَاةُ،

شیرو خوریو بێچوو، بەڵام ئەگەر گەورەو قەڵەو بوبێ، ئەوها وەریدەگرێتەوەو تۆڵەی بەخێوکردنیشی دەداتە زەکاتوەرگرەکە، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فەوتانی ماڵی زەکات ﴾

ئینجا بزانە: هەر کاتێك زەکاتی لە سەر واجب بوو، واجبە: دەمودەست–بێدواخستن– زەکاتەکەی بدا، بەو مەرجەی بۆی

بگونجێ، هەروەك لە سەرەتایزەكاتداندا ڕوونمان كردەوە، كەوابو: (وَتَأْخِيرُالزَّكَاةِ) دواخستنیزەكاتدان (بَعْدَالتَّمَكُّنِ) لە دوای ئەوەی بۆی گونجا بیدا، بەڵام دوای خست (يُوجِبُ الضَّمَانَ) تۆڵەی لە سەر واجب دەكا، واتە: واجبە ئەندازەیزەكاتەكەی هەر بدا (وَإِنْ تَلِفَ الْمَالُ) هەر چەند گشت ماڵەكەشی فەوتابێ، یان فەوتێندرابێ.

بەڵام (وَلَوْ تَلِفَ) ئەگەر ماڵەكەی فەوتا (قَبْلَ التَّمَكُّنِ) پێش ئەوەی بۆی بگونجێ زەكاتەكە بدا (فَلَا) ئەو كاتە تۆڵەی لە سەر نیەو گوناهباریش نابێ، بەو مەرجەی كەمتەرخەمی نەكردبێ، ئەگینا: تۆڵەی دەكەوێتە سەر، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ تَلِفَ بَعْضُهُ) ئەگەر لە دوای تەواوبوونی ساڵ‌و پێش بۆگونجان بەشێكی ماڵەكەی فەوتاو بەشێكیشی مایەوە (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەیبەهێزتر (أَنَّهُ يَغْرَمُ قِسْطَ مَابَقِيَ) خاوەنەكە بەشە زەكاتی ئەو ئەندازەیە دەدا: كە ماوەتەوە، هەر چەند بە ئەندازەی ڕادەی زەكاتیش نەمابێ، بۆ وێنە: پێنج ووشتری هەبون، لە دوای تەواوبوونی ساڵ‌و پێش بۆگونجان یەكێكیان مرد، واجبە لە زەكاتی ئەو چوارەی ماوەتەوە: چوار پێنجێكیمەڕێك بدا.

(وَإِنْ أَتْلَفَهُ) ئەگەر خاوەنەكە بەخۆی هەموو ماڵەكەی بفەوتێنێ (بَعْدَالْحَوْلِ وَقَبْلَ التَّمَكُّنِ) لە دوای تەواوبوونیساڵ‌و پێش بۆگونجان (لَمْ تَسْقُطِ الزَّكَاةُ) زەكاتەكەی لە سەر لاناچێ‌و واجبە: هەموو زەكاتەكەی بدا، چونكە كەمتەرخەمی كردوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر–جگە لە خاوەن ماڵەكە– یەكێكیتر ماڵەكەی فەوتاند، ئەو كاتە مافی زەكاتوەرگرەكان لە سەر خاوەنەكە لا دەچێ‌و دەكەوێتە لای تۆڵەیماڵەكە، واتە: تۆڵەی ئەندازەی زەكات لە تاوانكارەكە دەستێندرێ بۆ زەكاتوەرگرەكان، جا ئەگەر خاوەن ماڵەكە تۆڵەی هەموو ماڵەكەی لێوەرگرت، ئەو كاتە واجبە: ئەندازەی زەكات لەو تۆڵەیە بداتە زەكاتوەرگرەكان، هەروەك لە (تحفة)و(الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

وَهِيَ تَتَعَلَّقُ بِالْمَالِ تَعَلُّقَ شَرِكَةٍ، وَفِي قَوْلٍ تَعَلُّقَ الرَّهْنِ وَفِي قَوْلٍ بِالذِّمَّةِ، فَلَوْ بَاعَهُ قَبْلَ إِخْرَاجِهَا فَالأَظْهَرُ بُطْلَانُهُ فِي قَدْرِهَا وَصَحَّتُهُ فِالْبَاقِي.

(وَهِيَ) زەكات (تَتَعَلَّقُ بِالمَالِ) پەیوەندی بە خودی ماڵیزەكاتەوە هەیە (تَعَلُّقَ شَرِكَةٍ) وەك پەیوەندی هاوبەشی، واتە هەر ماڵێك زەكاتی تێدا واجب ببێ، ئەوە زەكاتوەرگرەكان بە ئەندازەی زەكات دەبنە هاوبەشی خاوەن ماڵەكە.

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەكدا (تَعَلُّقَ الرَّهْنِ) وەك پەیوەندی ماڵی ڕەهنكراو (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەكیتردا (بِذِمَّةٍ) زەكات پەیوەندی بە ئەستۆی خاوەن ماڵەكەوەیە.

(فَلَوْ بَاعَهُ) جا ئەگەر خاوەنەکە گشت ماڵەکەی فرۆشت (قَبْلَ إِخْرَاجِهَا) پێش ئەوەی زەکاتەکە بدا (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (بُطْلاَنُهُ فِى قَدْرِهَا) فرۆشتنەکە لە ئەندازەی زەکاتدا بەتاڵ دەبێو دروست نابێ (وَصِحَّتُهُ فِى الْبَاقِى) لەوی‌تریشدا دروست دەبێ، کەواتە: واجبە کڕیارەکە ئەندازەکەی زەکات بگەڕێنێتەوە بۆ خاوەن ماڵەکە، تاکو لە زەکاتی‌دا بیدا، جا ئەگەر خاوەن ماڵەکە لە ماڵێکی‌تری –جگە لە فرۆشراوەکە– زەکاتەکەی بدا، ئەو زەکاتە دروست دەبێ، بەڵام کڕیارەکە مافی پەشیمانبوونەوەی هەر دەمێنێ، چونکە ئەندازەی زەکات نابێتە ملکی ئەو، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: هەرچەند زەکات پەیوەندی بە خودی‌ماڵەکەوە هەیە، بەڵام ئەو پەیوەندی‌یە تەنها لە ئەندازەی زەکاتدایە، واتە: ناگاتە ئەو زیدەبییانەی لە دوای واجبوونی زەکات پەیدا دەبن:

بۆ وێنە: ئەگەر چل مەڕی هەبو و ساڵ بە سەر مەڕەکانی‌دا سوڕاوەو زەکاتەکەی نەدا، ئینجا مەڕەکان بێچوویان لێ‌بو، هەم شیرو خوری‌ی لێ‌وەدەست کەوتن، ئینجا ویستی زەکاتەکەی بدا، ئەوە تەنها مەڕێك واجبەو خوری‌و شیرو بێچووەکان بۆ خۆی دەمێننەوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ پاشکۆ: لە باسی دابەشکردنی زەکات بە سەر زەکاتوەرگرەکاندا ﴾

ئەم باسە لە پێش (کتاب النکاح)دا ئیمامی(النواوي) نووسیویەتی، بەڵام ئێمەش لێرەدا کورتەیەك ڕوون دەکەینەوە، بزانە: واجبە زەکات بدرێتە ئەو هەشت چیینانەی خوای گەورە دیاری کردون، کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَاالصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِالرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِى سَبِيلِ اللهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللهِ وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ زەکات تەنها دەدرێتە هەژاران‌و گەدایان‌و کرێکارانی زەکات‌و نوێ‌موسوڵمانەکان‌و کۆیلەکان‌و قەرزدارەکان‌و جەنگاوەری‌ڕێگەی‌خواو ڕێبوار، خوای گەورە ئەوەهای واجب کردوەو خوای گەورە زانایەو کار لەجێ‌یە.

....

﴿–(اَلْفَقِير) واتە: هەژار، کەسێکە ئەوەندە ماڵەی نەبێو کارێکی وای پێ‌نەکرێ: نیوەی پێویستیەکانی ژیانی پڕ بکەنەوە، بۆ وێنە: پێویستی بە دە دینار هەبێ، بەڵام ئەو تەنها سێ دینار، یان چوار دیناری دەست بکەوێ.

﴾–(اَلْمِسْكِين) واتە: گەدا، کەسێکە ئەوەندە ماڵەی هەبێ، یان کارێکی وەها بکا: کە پێویستیەکانی ژیانی لە نیوە زیاتر پڕ بکاتەوە، بەڵام هەموویانی پڕ نەکاتەوە، وەك پێویستی بە دە دینار هەبێ، بەڵام تەنها هەشت، یان نۆ دیناری دەست بکەوێ.

❁–(اَلْعامِل) واته: كرێكاری زەكات، ئەو كەسەیە: بە فەرمانی پێشەوای موسوڵمانان زەكات كۆ دەكاتەوەو بەشی دەكا.
❁–(اَلْمُؤَلَّفَـةِقُلُوبُهُمْ) واتـە: نـوێ موسـوڵمانەكان، ئـەو كەسـەیە: تـازە موسـوڵمان بـووەو نیەتەكەی بێهێزە، یان نیەتەكەی بەهێزە، بەڵام مرۆڤێكی ڕێزدارەو ئەگەر بەزەكات ڕێزی لـێبندرێ، كەسانیتریش وەك ئەوی موسوڵمان دەبن.
❁–(الرِّقَاب) ئەو كۆیلانەیە: كە نووسراویان دراوەتێ: ئەگەر پارە بۆ گەورەكـەیان بێـنن، ئازاد دەبن.
❁–(اَلْغَارِمِين) قەرزدارەكان، كەسێكە: بۆ كاروباری خۆی–بـە بێگوناهكـاری– تووشـی قەرزداری بوبێ: وەك خانووكردنو ژن هێنانو تووشبوونی كارەساتێك، یان بۆ نەهێشتنی ئاژاوەیەك تووشی قەرزداری بوبێ.
❁–(سَبِيل اللهِ) جەنگاوەری ڕێگەیخوا، ئەو كەسەیە: كـە بـە بێمووچـە لـە ڕێگـەیخوا جەنگ دەكا.
❁–(إبن السَّبِيل) ڕێبوار، ئەو كەسەیە: ئەیەوێ–بە بێگوناهكاری–بۆ شوێنێك بچێ، یان بگەڕێتەوە، پێویستی بە پارە هەیە.
❁ **ئاگاداری** ❁ یەكەم: واجبە خودی زەكاتەكە بداتە ئەو هەشت چینانە، كەواتە: دروست نیـە زەكاتەكـەی بفرۆشـێ، چـونكە زەكاتەكـە مڵكیزەكاتوەرگرەكانـەو هـەر ئـەوانیش بەرژەوەندی خۆیان دەزانن، هەم بۆ هـیچ كەسـێكیش دروسـت نیـە–بـە بـێئیزن– مـاڵی كەسێكیتر بفرۆشێ، واتە: ئەگـەر تـەنها یـەك مـەڕ زەكـاتی لـە سـەر بـوو، دروسـت نیـە بیفرۆشێو پارەكـەی بـە سـەر زەكاتوەرگرەكانـدا بـەش بكـا، بـەڵكو كۆیـان دەكاتـەوەو مەڕەكەیان بە هاوبەشی دەداتێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
دووەم: بـــە هـــیچ مەزهـــەبێك دروســـت نیـــە: بـــە پـــارەی زەكـــات مزگـــەوتو پـــردو ڕێگەو بەرژەوەندیەیە گشتیەكان ئەنجام بدرێن، چونكە پێغەمبەرﷺ بە پیاوێكی فەرموو: ﴿إِنَّ اللهَ لَمْ يَرْضَ بِحُكْمِ نَبِيٍّ وَلاَ غَيْرِهِ فِي الصَّدَقَاتِ، حَتَّى حَكَمَ فِيها هُوَ فَجَزَّأَهَا ثَمَـانِيَةَ

أَجْزَاءٍ، فَإِنْ كُنْتَ مِنْ تِلْكَ الأَجْزَاءِ أَعْطَيْتُكَ حَقَّكَ﴾رواه ابوداود بسندصالح، خوای گەورە لە بەشكردنی زەكاتەكاندا بە بڕیاری هیچ پێغەمبەرێكو هیچ كەسێكیتر ڕازی نەبو، تا بەخۆی بڕیاری داو زەكاتوەرگرەكانی كردنە هەشت بەش، جا ئەگەر تۆ یـەكێك بـی لـەو بەشـانە مافەكەی زەكاتت دەدەمێ.
كەواتە: ئەگەر كەسێك خۆی بە زانا، یان بە پیاوماقوڵ دابنێو مـافی ئـەو هەشـت چـینانە –بـە پێچـەوانەوەی بڕیـاریخوا– لـە پڕۆژەیەكدا سـەرف بكـا، ئـەوە دژایـەتی

شەریعەتی خوای گەورە دەکا.

سێیەم: ئەو کەسەی زەکات وەردەگرێ، مەرجە: موسڵمانو بالغو عاقڵ بێ، کەواتە: شێتو منداڵی یەتیم دەبی سەرپەرشتکارەکەیان زەکاتیان بۆ قبوڵ بکاو وەریبگرێ.

ئینجا بزانە: ئەو کەسەی لە لای دایکو باوك، یان کوڕو کیژ، یان لە لای مێردی بەخێو دەکرێو پێویستیەکانی ژیانی دابین دەکرێن، دروست نیە: زەکات وەربگرێ، هەروەها ئەو ژنەی (ناشزة)یەو لە مێردەکەی تۆراوە، دروست نیە زەکاتی بدرێتێ، هەروەك لە باسی بەشکردنی زەکاتدا ڕوون کراوەتەوە.

چوارەم: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا دروستە: زەکات بدرێتە تەنها یەك کەس لەو هەشتانە، هەروەها دروستە زەکات لە شوێنێك بۆ شوێنێکیتر بنێردرێ، هەروەك لە کتێبەکانی مەزهەبی(حنفي)دا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها لە فەرموودەیەکی بێهێزدا دروستە: زەکات بدرێتە سەیدەکان بەو مەرجەی پێنجێکیان نەدرێتێ، زۆر لە زانایانیش بەو فەرموودە بێهێزە ڕازینە، ئیتر لە باسی بەشکردنیزەکاتەکاندا ناوەڕۆکی ئەم پاشکۆیە درێژتر ڕوون دەکەینەوە، إن شاءَاللهُ تَعَالَى.

اَلْحَمْدُ للهِ پەرتووکی(زەکات) کۆتایی هاتو پەرتووکی(ڕۆژووەکان)ی بە دوادا دێ، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

﴿ كِتابُ الصِّيامِ: **پەرتووکی ڕۆژووەکان** ﴾

ڕۆژووی‌ڕەمەزان چوارەمین ڕوکنی‌ئیسلامە، لە مانگی(شعبان)ی ساڵی‌دووەمی کۆچیدا واجب کراوە، خوای‌گەورە دەفەرموێ: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِى أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ﴾ تا ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ مانگی ڕۆژووتان مانگی‌ڕەمەزانە، کە قورئانی تێدا هاتۆتە خوارەوە... —تا—هەر کەسێك ئامادەی ئەم مانگە بوو، با تێیدا بەڕۆژوو ببێ.

هەم بە بەڵگەی حەدیسەکەی ﴿بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ﴾ی‌ڕابردوو لە سەرەتای زەکاتدا.

کەوابو: هەر کەسێك لە ناو موسڵمانان گەورە بوبێو باوەڕی بە واجببوونی ڕۆژووی ڕەمەزان نەبێ، ئەوە کافرەو وەکو موسڵمانی کافربوو بڕیاری کوشتنی لە سەر دەدرێ، يَجِبُ صَوْمُ رَمَضَانَ بِإِكْمَالِ شَعْبَانَ ثَلاَثِينَ، أَوْ رُؤْيَةِ الْهِلاَلِ، وَثُبُوتُ رُؤْيَتِهِ بِعَدْلٍ، وَفِي قَوْلٍ عَدْلاَنِ، وَشَرْطُ الْوَاحِدِ صِفَةُ الْعُدُولِ فِالأَصَحِّ، لاَ عَبْدٍ وَامْرَأَةٍ،

بەڵام ئەگەر تازە موسڵمان بوبێ، یان لە شوێنێکی‌دوور لە زانایانی‌ئایینی گەورە بوبێ، ئەوە یەکەمجار کافر نابێ، بەڵکو تێدەگەیەندرێ: کە ڕۆژووی ڕەمەزان واجبە، جا ئەگەر لەمەودوا باوەڕی نەبێ، ئەو کاتە کافر دەبێ.

ئینجا بزانە: هەر کەسێکیش باوەڕی بەڕۆژووی ڕەمەزان هەبێو بە بێعوزرێکی شەرعی –بە ڕقەکاری– بەڕۆژوو نەبێ، ئەوە لە بەندیخانەدا بەند دەکرێو خواردنو خواردنەوەشی لە ڕۆژێدا لێقەدەغە دەکرێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە.

(يَجِبُ صَوْمُ رَمَضَانَ) ڕۆژووی ڕەمەزان واجب دەبێ (بِإِكْمَالِ شَعْبَانَ ثَلاَثِينَ) بە تەواوکردنی سی ڕۆژی مانگی شەعبان (أَوْ رُؤْيَةِ الْهِلاَلِ) یان بە دیتنی مانگی یەکشەوەی ڕەمەزان لە دوای ڕۆژ ئاوابوونی بیستو نۆی شەعبان، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ، فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُواالْعِدَّةَ ثَلاَثِينَ﴾ رواه الشيخان وأصحاب السنن بألفاظ متقاربة، کە مانگی یەکشەوەی ڕەمەزانتان دیت بەڕۆژوو بن، کە مانگی یەکشەوەی شەشەلاَنتان دیت بیکەنە جەژن، جا ئەگەر هەور بوو و مانگ نەدیترا، سی ڕۆژی شەعبانو سی ڕۆژی ڕەمەزان تەواو بکەن.

(وَثُبُوتُ رُؤْيَتِهِ) ئیسباتبوونی دیتنی مانگی یەکشەوەی ڕەمەزان بۆ ئەو کەسانەی بەخۆیان نەیاندیتوە (بِعَدْلٍ) بە شاهیدی دادپەروەرێك دەبێ، کە لە لای (قازی) شاهیدی بداو بڵێ: (شاهیدی دەدەم: من مانگی یەکشەوەی ڕەمەزانی ئەم ساڵم دیتوە).

ئینجا (قازی)ش بڵێ: (بۆم ئیسبات بوو، یان بڵێ: بڕیارم دا: سبەینێ ببێتە ڕەمەزان). واتە: بەم بڕیارە ڕۆژووی ڕەمەزان لە سەر خەڵکیتریش واجب دەبێ، کە بەخۆیان مانگیان نەدیتوە ﴿ عَنْ ابنِ عُمَر رضي الله عنهما: أَخْبَرْتُ رَسُولَ اللهِﷺ: أَنِّي رَأَيْتُ الْهِلاَلَ فَصَامَ وَأَمَرَالنَّاسَ بِصِيَامِهِ ﴾ حديث صحيح رواه ابوداود وغيره، بە پێغەمبەرمﷺ ڕاگەیاند: من مانگی یەکشەوەی ڕەمەزانم دیتوە، جا پێغەمبەرﷺ بەڕۆژوو بوو و فەرمانیشیدا خەڵك بەڕۆژوو ببێ.

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (عَدْلاَنِ) پێویستە دوو دادپەروەر شاهیدی بدەن. (وَشَرْطُ الْوَاحِدِ) مەرجی یەك دادپەروەر کە شاهیدیی لێوەردەگیرێ ئەمەیە (صِفَةُ الْعُدُولِ) سیفەتی دادپەروەرانی لێبێتەجێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (لاَ عَبْدٍ وَامْرَأَةٍ) نەك سیفەتی کۆیلەو ئافرەت، کەواتە: ئەو دووانە شاهیدی مانگ دیتنیان لێوەرناگیرێ، هەروەك لە پیاوی (فاسق)ش وەرناگیرێ.

وَإِذَا صُمْنَا بِعَدْلٍ وَلَمْ نَرَ الْهِلاَلَ بَعْدَ ثَلاَثِينَ أَفْطَرْنَا فِيالأَصَحِّ وَإِنْ كَانَتِ السَّمَاءُ مُصْحِيَةً،

(وَإِذَا صُمْنَا بِعَدْلٍ) هەر کاتێك بە شاهیدیی دادپەروەرێك بەڕۆژوو بوین (وَلَمْ نَرَ الْهِلاَلَ بَعْدَ ثَلاَثِينَ) بەلاَم لە دوای تەواوبوونی سی ڕۆژی ڕەمەزان مانگی یەکشەوەی شەشەلاَنمان نەدیت (أَفْطَرْنَا) واجبە: بکەینە جەژن، واتە: هیچیتر بەڕۆژوو نەبین (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَإِنْ كَانَتِ السَّمَاءُ مُصْحِيَةً) هەرچەند ئاسمانیش ساماڵ بێو هەور

نەبێ، چونکە بە بەڵگەیەکی شەرعی ژمارەمان تەواو کردوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: بە بەڵگە حەدیسەکەی﴿صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ﴾ی‌رابردوو، هەر کەسێك بـە تەنها مانگی یەکشەوە ی ڕەمەزانی دیت، واجبە: بەڕۆژوو ببێ، هەروەهاش ئەگەر بە تەنها مانگی یەکشەوەی شەشەڵان ببینێ، واجبە: بکاتە جەژن، بەڵام بە پەنهانی؟ تاکو تۆمەتی پێ‌نەکرێ‌و سزا نەدرێ، ئیتر جیاوازی نیە: لە لای (قازی) شاهیدی لێ‌وەربگیرێ، یان نا، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە، هەروەها هەر کەسێکیش بـاوەڕ بـە یـەکێکی‌تر بکا: کە مانگی دیتوە، واجبە: ئەویش بەڕۆژوو ببێ، هەرچەند مانگ بینەکەش ئافرەت بێ، یان کۆیلە بـێ، یـان فاسـق بـێ‌و لـە لای قـازیش شـاهێدی لێ‌وەرنـەگیرابێ، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: ئەگەر لە شەوی سی‌ی‌شەعبان مانگ نەدیتراو سبەینێ بەڕۆژوو نەبو، ئینجـا–بـە ڕۆژ– ئیسبات بوو: کـە مـانگی ڕەمـەزان دیـتراوە، واجبـە: ئـەو ڕۆژووە قـەزا بکرێتـەوە، هەروەها واجبە: تا ڕۆژ ئاوا دەبێ–لە بەر ڕێزلێنانی ڕەمەزان– (إمساك) بکا، واتە: خۆی قەدەغە بکا لە خواردن‌و خواردنەوەو دژەکـانی‌تری ڕۆژوو، جیـاوازی نیـە خواردەمـەنی‌ی خواردبێ، یان نا، جا بەم (إمساك)کردنە خێری دەگاتێ، بەڵام بۆی نابێتە ڕۆژوو، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

هـەروەهاش ئەگـەر ڕۆژی سـی‌ی ڕەمـەزان ئیسـبات بـوو: مـانگ دیـتراوە، واجبـە: ڕۆژوو بشکێنێ ﴿عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ اخْتَلَفَ النَّاسُ فِي آخِرِ يَوْمٍ مِنْ رَمَضَانَ فَقَدِمَ أَعْرَابِيَّانِ فَشَهِدَا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ بِاللهِ: لأَهَلاَّ الْهِلاَلَ أَمْسِ عَشِيَّةً، فَأَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ النَّاسَ: أَنْ يُفْطِرُوا وَأَنْ يَغْدُوا إِلَىمُصَلاَّهُمْ﴾ رواه‌أبوداود واحمـد بسندصـحيح، لـە ڕۆژی سـی‌ی‌ڕەمەزان دوو کــەس لــە دەرەوەی (مدینـــة)وە هـــاتن لـــە لای پێغەمبـــەرﷺ شـــاهیدییان دا: کە دوێنێ شەو مانگی‌یەکشەوەیان دیتوە، جا پێغەمبەرﷺ فەرمانی‌دا: ڕۆژوو بشـکێنن‌و سبەینێ وەرنە نوێژی‌جەژن.

سـێیەم: مەرجە: مانگی یەکشەوە لە دوای ڕۆژ ئاوابوونەوە بدیترێ، واتە: ئەگەر بـە ڕۆژ بدیترێ هیچ بڕیارێکی پێ نادرێ: نە بۆ ڕەمەزان‌و نە بۆ جـەژن، نـە لـە ڕابـردوو و نـە لـە

وَإِذَا رُؤِيَ بِبَلَدٍ لَزِمَ حُكْمُهُ الْبَلَدَالْقَرِيبَ دُونَ الْبَعِيدِ فِالأَصَحِّ، وَالْبَعِيدُ مَسَافَةُ الْقَصْرِ، وَقِيلَ بِاخْتِلاَفِ الْمَطَالِعِ، قُلْتُ: هَذَا أَصَحُّ وَاللهُ أَعْلَمُ.

داهاتوودا، هەروەها مانگ ئیسبات نابێ بە حیسابی حیسابکەران‌و ئەستێرەناسان، چونکە پێغەمبەرﷺ ووشەی (رُؤْيَة)، واتە: دیتنی فەرمووە، هەروەها –جگە لە مانگی‌ڕەمەزان– یەکشەوە ی مانگەکانی‌تر بە تەنها یەك دادپەروەر ئیسبات نابێ، بەڵکو پێویسـتی بـە دوو

دادپەروەر هەیە، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە.
(وَإِذَا رُؤِيَ بِبَلَدٍ) هەر كاتێك مانگیی‌یەكشەوە لە شوێنێك دیترا (لَـزِمَ حُكْمُـهُ الْبَلَـدَالْقَرِيبَ) بڕیاری دیتنی ئەم شوێنە واجب دەبێ: لە سەر گشت شوێنێكی نزیكی ئەم شوێنە، واتـە: بۆ ڕەمەزانو بۆ جەژن لە سەر دانیشتووانی نزیك واجب دەبێ بە دیتنی ئەو شوێنە ڕەفتار بكەن (دُونَ الْبَعِيدِ) بەلام لە سەر شوێنی دوور واجب نابێ (فِیالأَصَحِّ) لـە فـەرموودەی ڕاستتردا، چونكە هەروەك كاتی ڕۆژهەلاتنو ئاوابوونو كاتی نوێـژەكانیان لێك جیـاوازن، ئەوهاش دەگونجێ سەرەتای مانگەكانیشیان لێك جیاواز بێ.
(وَالْبَعِيدُ) شوێنی دوور (مَسَافَةُالْقَصْرِ) ئەندازەی سەفەری نوێژ كورتكردنەوەیە: كە هەشتا كیلۆمترو بە سەرەوەترە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكدا (بِاخْتِلاَفِ الْمَطَالِعِ) دووری بەگوێرەی جیاوازی هەلاتنو ئاوابوونی ڕۆژو مانگو ئەستێرەكانە: وەك (حجاز)و (عراق)، هەروەك لە زۆربـەی سەرچـاوەكاندا فەرموویانـە (قُلْـتُ) ئیمـامی (النـواوي) دەفـەرمێ (هَـذَا) ئـەم فەرموودەیەیدووەم (أَصَحُّ) ڕاستترە (وَاللهُ أَعْلَم) بە بەلگەی ئەم حەدیسە:
﴿عَنْ كُرَيْبٍ ﷺ: قَدِمْتُ الشَّامَ فَرَأَيْتُ الْهِلاَلَ لَيْلَةَالْجُمُعَةِ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَسَأَلَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَاللهُ عَنْهُما؟ فَقُلْتُ: رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَالْجُمُعَةِ وَصَامَ النَّاسُ وَصَامَ مُعَاوِيَةُ ﷺ. فَقَالَ: لَكِنَّا رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَالسَّبْتِ فَلاَ نَزَالُ نَصُومُ حَتَّى نُكْمِلَ ثَلاَثِينَ أَوْ نَرَاهُ. فَقُلْتُ: أَوَ لاَ تَكْتَفِي بِرُؤْيَةِ مُعَاوِيَةَ وَصِيَامِهِ؟ قَالَ: لاَ، هَكَذا أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ﴾رواه مسـلم وأصـحاب السـنن، (كريب) فەرمووی: چوومە (شام) لەوێ لە شـەویهەینی مـانگی یەكشـەوەی ڕەمـەزانمان دیت، كە گەڕامەوە (مدینة)ی پیرۆز، (ابن عباس) پرسیاری لێكردم؟ منیش گووتم: شەوی هەینی مانگمان دیتو (معاوية)و خەلكەكەش بەڕۆژوو بون. (ابْن عباس) فەرمووی: بـەلام ئێمە لە شەوی شەممە مانگمان دیت، بۆیێ هەر بەڕۆژوو دەبین تا سی ڕۆژ تەواو دەكەین، یـان بـە خۆمـان مـانگی شەشـەلان دەبیـنین. منـیش گـووتم: چـۆن دیـتنی(معاویـة)و بەڕۆژووبوونەكەی بەس نیە؟ فەرمووی: نا، پێغەمبەرﷺ ئەوها فەرمانی پێكردوین. واتە: چونكە (شام)و (مدینة) لە ڕۆژهەلاتنو ئاوابووندا لێك جیاوازن، بۆیێ بڕیاری دیتنی مانگ لە (شام)، لە سەر (مدینة) واجب نابێ.

....

﴿ ئاگـاداری ﴾ یەكـەم: مەبەسـت بـە (إِخْـتِلاف الْمَطـالِع)، واتـە: جیـاوازی هـەلاتنو ئاوابوونەكە، ئەوەیە: جیاوازی نێوان ڕۆژئاوابوونی ئەم شوێنەو ئـەو شـوێنە، لـە هەشـت (دَرَجَة)، واتە: سی‌ودوو دەقیقە زیاتر بێ، چونكە ئەگەر سی‌ودوو دەقیقە بێ، یان كەمتر بێ، بە جیاوازی دانانرێ، هەروەك لە (بغيةالمسترشدين)دا ڕوون كراوەتەوە.

جا هەر کاتێك جیاوازیەکە هەبو: ئەگەر مانگ لە شوێنێکی ڕۆژ هەلآت بدیترێ، پێویستە: لە شوێنەکەی ڕۆژئاواش بدیترێ، بەلآم بە پێچەوانەوە نابێ، چونکە لە لای ڕۆژهەلآتەوە زووتر شەو دادێ-کەواتە: مانگ فریا ناکەوێ خۆی بۆ دیتن ئامادە بکا- هەروەك لە حەدیسەکەی ڕابردوودا (مدینة) دەکەوێتە ڕۆژهەلآتی(شام)و، لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
دووەم: جگە لە مەزهەبی(شافعي) سێ مەزهەبەکانیتر: ئەو جیاوازیەیڕابردوو ڕەچاو ناکەن، واتە: لە هەر شوێنێك مانگی یەکشەوە بدیترێ، بڕیارەکەی لە سەر گشت موسڵمانانیتر واجب دەبێ، هەروەك لە (المجموع)و (مجمع الأنهر)و (میزان الشعراني)دا ڕوون کراوەتەوە.
کەوابو: ئەگەر لە حاڵەتی جیاوازیڕابردوودا (قازی) بە مەزهەبێکیتر-وەکو (حنفي)- بڕیاریدا: ببێتە ڕەمەزان، ئەو کاتە هەر کەسێك لەژێر دەسەلآتی ئەو (قازی)یەدا بێ، واجبە: گوێڕایەڵی بڕیارەکەی ببێو بەڕۆژوو ببێ، هەرچەند ئەو کەسانە مەزهەبیان (شافعی)ش بێ، هەروەك لە فەرموودەی (المجموع) وەردەگیرێ، کەواتە: هەرکەسێك بەڕۆژوو نەبێ، واجبە: ڕۆژووەکە قەزا بکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.
بەلآم ئەگەر لە ژێر دەسەلآتی ئەو (قازی)یەدا نەبون، ئەو کاتە لە سەریان واجب نابێ، چونکە (قازی) تەنها لە شوێنیدەسەلآتیخۆیدا بڕیاری جێبەجێ دەکرێو لە شوێنەکانیدەرەوەی دەسەلآتی خۆیدا جێبەجێ ناکرێ، هەروەك لە (بغیةالمسترشدین)و لە زۆربەی سەرچاوەکانیش لە باسی (قازی)دا ڕوون کراوەتەوە.
سێیەم: هەوڵدانی دیتنیمانگی یەکشەوە (فَرْضُ الْكِفايَة)یە، جا ئەگەر شوێنێك (قازی)ی لێنەبو، پیاوماقوڵانیشوێنەکە یەکێك دەکەنە (حَكَم) بۆ ئەوەی لەجیاتی(قازی) شاهیدی مانگ دیتن وەربگرێ، یان بە ڕێگەیەکی شەرعی بڕیار بداو بکاتە ڕەمەزان، چونکە ئەگەر لە شوێنێکینزیکیش مانگ بدیترێ، پێویستە: دوو شاهید لەوێوە بێنو لێرە شاهیدی بدەن، کەواتە: ئەگەر کەسێکی وەها نەبێ: شاهیدیەکە وەربگرێ، یان هەبێ، بەلآم بە ڕقەکاری شاهیدیەکەی وەرنەگرت، ئەو کاتە دیتنی مانگ بۆ ئەم شوێنە ئیسبات نابێ، مەگەر کەسێك باوەڕ بە هەواڵدەرەکە بکا، ئەو کاتە لە سەر ئەوی واجب دەبێ بەڕۆژوو ببێ، هەروەك لە (تحفة)دا ئەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە.

وَإِذَا لَمْ نُوجِبْ عَلَىالْبَلَدِالآخَرِ فَسَافَرَ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُوَافِقُهُمْ فِي الصَّوْمِ آخِراً، وَمَ[illegible] إِلَى بَلَدِالرُّؤْيَةِ عَيَّدَ مَعَهُمْ وَقَضَى يَوْماً، وَمَنْ أَصْبَحَ مُعَيِّداً فَسَارَتْ سَفِينَتُهُ إِلَى بَلَدَةٍ بَعِيدَةٍ أَهْلُهَا صِيَامٌ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُمْسِكُ بَقِيَّةَ الْيَوْمِ.

(وَإِذَا لَمْ نُوجِبْ) هەر کاتێك -بە شەرع- ڕۆژوو واجب نەکەین (عَلَىالْبَلَدِ الآخَرِ) لە سەر شوێنەکەیتر؟ چونکە ڕۆژ هەڵاتن‌و ئاوابوونی جیاواز بوو و مانگیش لەوێ نەدیترابو (فَسَافَرَ إِلَيْهِ مِنْ بَلَدِالرُّؤْيَةِ) جا لەو شوێنەوە: کە مانگی لێ‌دیتراوە، یەکێك بە سەفەر چووە ئەوێ (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ يُوَافِقُهُمْ فِيالصَّوْمِ آخِراً) واجبە: لە کۆتایی ڕەمەزاندا لەگەڵ ئەوان بەڕۆژوو ببێ، هەرچەند بە بڕیاری دیتنی شوێنەکەی‌خۆی سی ڕۆژیشی تەواو کردبێ، چونکە بەو سەفەرە بووەتە دانیشتووێکی ئەو شوێنە.

بەڵام ئەگەر شوێنەکەی‌تریش بە شەرع ڕۆژوویان لە سەر واجب بوو؟ چونکە ڕۆژ هەڵاتن‌و ئاوابوونیان وەکو یەکتری بوو، لەو حاڵەتەدا هەر کاتێك ڕێبوارەکە سی ڕۆژی خۆی تەواو کرد، واجبە: بە پەنهانی بیکاتە جەژن، ئینجا ئەگەر دانیشتووانی شوێنەکەش بە شاهیدی ڕێبوارەکە، یان بە ڕێگەیەکی‌تر بۆیان ئیسبات بوبێ: کە لە شوێنە نزیکەکە مانگ دیتراوە، واجبە: ئەوانیش بکەنە جەژن‌و ڕۆژووی یەکەمیش قەزا بکەنەوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

بەڵام ئەگەر ڕێبوارەکە لە ڕۆژی یەکەمی ڕەمەزاندا بچێتە شوێنەکە، ئەو کاتە نابێ ڕۆژووەکەی بشکێنێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَمَنْ سَافَرَ مِنْ الْبَلَدِالآخَرِ) هەر کەسێك لەو شوێنەوە: کە مانگی لێ‌نەدیتراوە، بە سەفەر بچێ (إِلَى بَلَدِالرُّؤْيَةِ) بۆ ئەو شارەی مانگی لێ‌دیتراوە (عَيَّدَ مَعَهُمْ) واجبە: لەگەڵ ئەواندا بکاتە جەژن‌و (وَقَضَى يَوْماً) هەم واجبە: ڕۆژووێکیش قەزا بکاتەوە، ئەگەر بیست‌و هەشت ڕۆژووی گرتبێ، بەڵام ئەگەر بیست‌و نۆی گرتبێ، قەزا کردنەوەی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَمَنْ أَصْبَحَ مُعَيِّداً) هەر کەسێك بە ڕێگەیەکی شەرعی لە شوێنی‌خۆی کردیە جەژن (فَسَارَتْ سَفِينَتُهُ إِلَى بَلْدَةٍ بَعِيدَةٍ) ئینجا بە هۆی کەشتی، یان فرۆکە بە سەفەر چووە شوێنێکی دوور: کە (أَهْلُهَا صِيَامٌ) دانیشتووانی شوێنەکە بەڕۆژوو بون (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ يُمْسِكُ بَقِيَّةَ الْيَوْمِ) واجبە: ئەویش تا ڕۆژ ئاوا دەبێ (إمساك) بکا، چونکە بووەتە دانیشتووی شوێنەکەو هەم واجبە: ڕێز لە ڕەمەزان بنێ.

(فَصْلٌ) اَلنِّيَّةُ شَرْطٌ لِلصَّوْمِ وَيُشْتَرَطُ لِفَرْضِهِ اَلتَّبْيِيتُ،

﴿ پاشکۆ ﴾ پێغەمبەرﷺ هەر کاتێك مانگی یەکشەوەی دەدیت، دەیفەرموو: ﴿اَللهُ أَكْبَرُ، اَللَّهُمَّ أَهِلَّهُ عَلَيْنَا بِالأَمْنِ وَالإِيمانِ وَالسَّلاَمَةِ وَالإِسْلاَمِ وَالتَّوْفِيقِ لِمَا تُحِبُّهُ وَتَرْضَى، رَبُّنَا وَرَبُّكَ الله ﴾ رواه الدارمي وحسنه الترمذي من طريق آخر.

﴿ فَصْلٌ: له باسى نيەتى ڕۆژوو ﴾

(اَلنِّيَّةُ) نيەتهێنان (شَرْطٌ لِلصَّوْمِ) مەرجە: بۆ دروستبوونى ڕۆژوو، جياوازى ڕۆژووى واجب‌و سوننەت نيە، هەم جياوازى گەورەو منداڵيش نيە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموويەتى، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَاالأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ﴾ رواه الشيخان، هەر كردەوەيەكى خواپەرستى بێ بە نيەتەوە نەبێ دانامەزرێ. كەوابو: خواردنى پاشێو بە بەر نيەتهێنان ناكەوێ، ئەگەر لەو كاتەدا ڕۆژووى بە سەر دڵدا نەيێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

(وَيُشْتَرَطُ لِفَرْضِهِ) بە مەرج دادەندرێ بۆ نيەتى ڕۆژووى واجب (التَّبْيِيتُ) نيەتەكە بە شەو بهێندرێ، واتە: لە نێوان ڕۆژئاوابوون‌و دەركەوتنى بەياندا، جياوازى نيە ڕۆژووەكە: ڕەمەزان بێ، نەزر بێ، كەففارەت بێ، ئەدا بێ، يان قەزا بێ، ڕۆژووگرەكەش: گەورە بێ، يان منداڵ بێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ لَمْ يُجْمِعِ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلاَ صِيَامَ لَهُ﴾ رواه أصحاب السنن بإسناد صحيح، هەر كەسێك لە پێش دەركەوتنىبەيان نيەتى ڕۆژوو نەهێنێ، ڕۆژووى دروست نابێ.

﴿ ئاگادارى ﴾ بۆ هەر ڕۆژێك واجبە: نيەتێكى سەربەخۆ-بە شەو- بهێندرێ، ئينجا بزانە: لە مەزهەبى ئيمامى(حنفي)دا: بۆ ڕۆژووى ڕەمەزان‌و بۆ نەزرى دياركراو، هەم بە شەو و هەم بە ڕۆژيش تا پێش كاتى نيوەڕۆ دروستە: نيەت بێنێ، بەڵام بۆ نەزرەكانىتر‌و بۆ كەففارەتەكان‌و بۆقەزاكردنەوەى ڕەمەزان-وەكو مەزهەبى شافيعى- واجبە: بە شەوێ نيەت بێنێ: هەروەك لە (المجموع)و كتێبەكانى(حنفي)دا ڕوون كراوەتەوە.

كەوابو: ئەگەر لە ڕەمەزاندا كەسێك-بە شەوێ- نيەتى لە بير چوو، بۆى دروستە: خۆى (تقليد)ى ئيمامى(حنفي) بكاو پێش كاتى نيوەڕۆ نيەتى ڕۆژوو بێنێ، ڕۆژووەكەى دروست دەبێ.

هەروەها لە مەزهەبى ئيمام(مالك)دا دروستە: لە شەوى يەكەمى ڕەمەزاندا نيەتى هەموو ڕەمەزان بێنێ، جا ئەگەر هەموو شەوێكيش نيەت نەهێنێ، ڕۆژووەكانى دروست دەبن، بەو مەرجەى بە دواى يەكترىدا بەڕۆژوو ببێ، واتە: ئەگەر ڕۆژێك بەڕۆژوو نەبێ، واجبە: بۆ ئەو ڕۆژانەى ماون، نيەتەكەى نوێ بكاتەوە، هەروەها ڕۆژووەكانىترى

وَالصَّحِيحُ أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ النِّصْفُ الآخِرُ مِنَ اللَّيْلِ، وَأَنَّهُ لاَ يَضُرُّ الأَكْلُ وَالْجِمَاعُ بَعْدَهَا، وَأَنَّهُ لاَ يَجِبُ التَّجْدِيدُ إِذَا نَامَ ثُمَّ تَنَبَّهَ، وَيَصِحُّ النَّفْلُ بِنِيَّةٍ قَبْلَ الزَّوَالِ وَكَذَا بَعْدَهُ فِي قَوْلٍ، وَالصَّحِيحُ اِشْتِرَاطُ حُصُولِ شَرْطِ الصَّومِ مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ،

كەففارەتەكانيش: كە واجبە بە دواى يەكترىدا بن، ئەوانيش-وەكو ڕەمەزان- دروستە: لە

شەوی یەکەمی دەست پێکردنیان نیەتی بەڕۆژووبوونی هەردوو مانگەکە بێنێ، هەروەك لە (شرح الموطأ)دا ڕوون کراوەتەوە.

جا ئەگەر یەکێك بیەوێ لەو نیەتهێنانەدا (تقلید)ی ئیمام(مالك) بکا، پێویستە تێبینی بکا: لە مەزهەبی ئیمام(مالك)دا: ئەگەر کل دەچاوی خۆی بکاو ئاسەواری بگاتە ناو گەرووی، یان بە هۆی دەستبازیو ماچ کردن (مَذي)ی بێتە دەرەوە، ڕۆژووەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، لە (فتح المعين)و (الشرواني)دا ئەو (تقلید)کردنەیان بە پێویست داناوە.

(وَالصَّحِيحُ) بە فەرموودەی ڕاست: (أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی نیەت بە مەرج دانادرێ (النِّصْفُ الآخِرُ مِنَ اللَّيْلِ) لە نیوەی ئاخیری شەودا نیەتی ڕۆژوو بێنێ، بەڵکو هەر لە سەرەتای شەوەوە دروستە (وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاست (لاَ يَضُرُّ الأَكْلُ وَالْجِمَاعُ) زیان لە ڕۆژوو نادا: خواردنو جیماع کردنو دژەکانیتری ڕۆژوو، بە شەو ڕوو بدەن (بَعْدَهَا) لە دوای نیەتهێنان (وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاست (لاَ يَجِبُ التَّجْدِيدُ) واجب نیە: نیەتەکەی نوێ بکاتەوە (إِذَا نَامَ) هەر کاتێك بە شەو لە دوای نیەتهێنان خەوتو (ثُمَّ تَنَبَّهَ) ئینجا لە خەو هەڵسا، چونکە نووستن دژایەتی لەگەڵ ڕۆژوودا نیە.

بەڵام ئەگەر بە شەو لە دوای نیەتهێنان کافر بوو، واتە: کوفرێکی کرد، ئینجا بووەوە موسڵمان، واجبە: دووبارە نیەتی ڕۆژوو بێنێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَصِحُّ النَّفْلُ) ڕۆژووی سوننەت دروستە: (بِنِيَّةٍ قَبْلَ الزَّوَالِ) بە نیەتهێنانێك: کە لە پێش کاتی نیوەڕۆدا بهێندرێ، لە فەرموودەی بەهێزتردا (وَكَذَا بَعْدَهُ) هەروەها دروستە: لە دوای کاتی نیوەڕۆش نیەتەکە بێنێ (فِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا، بەڵام هەر بە یەکەمەکەی بەهێزتر ڕەفتار دەکرێ.

(وَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست بۆ دروستبوونی نیەتەکە (اشْتِرَاطُ حُصُولِ شَرْطِ الصَّوْمِ) بە مەرج دادەندرێ: مەرجی ڕۆژوو لە مرۆڤەکەدا بێتەجێ (مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ) لە سەرەتای ڕۆژەوە—واتە: لە دەرکەوتنیبەیانەوە— هیچ دژێکی ڕۆژووی لێ ڕوو نەدابێ، کەواتە: ئەگەر پێش نیەتهێنانەکە: کافر بوبێ، یان جیماعی کردبێ، یان شێت بوبێ، یان لە حەیز، یان

وَيَجِبُ التَّعْيِينُ فِي الْفَرْضِ، وَكَمَالُهُ فِي رَمَضَانَ: أَنْ يَنْوِيَ صَوْمَ غَدٍ عَنْ أَدَاءِ فَرْضِ رَمَضَانِ هَذِهِ السَّنَةِ لِلَّهِ تَعَالَى.

لە نیفاسدا بوبێ، یان شتێکی خواردبێ، یان خواردبێتیەوە، ئەوە ڕۆژووەکەی دروست نابێ، ئەگەر نا: دروست دەبێو لە سەرەتای ڕۆژەکەوەش خێری ڕۆژووەکەی بۆ

دەنووسرێ، بەڵگەش ئەم حەدیسەیە: ﴿عَنْ عَائِشَةَرضي الله عنها: دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ: هَلْ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ؟ قُلْنَا: لاَ، قَالَ: فَإِنِّي إِذاً صَائِمٌ﴾رواه مسلم وأصحاب السنن، پێغەمبەرﷺ ڕۆژێك هاتە ماڵەوەو فەرمووی: چیتان هەیە بیخۆم؟ گوتمان: نا. فەرمووی: کەوابو: من ئەم ڕۆ بەڕۆژوومە، واتە: بەڕۆژوو دەبم.

﴿ ئاگاداری ﴾: واجبە: نیەتی ڕۆژوو بە دڵ بهێندرێ، بە تەنها زوبان دروست نابێ، بەڵام سوننەتە: بە دڵو بە زوبان نیەتی ڕۆژوو بێنێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، واتە: بە بەڵگەی﴿ فَإِنِّي إِذاً صَائِمٌ ﴾ی‌ڕابردوو.

(وَيَجِبُ التَّعْيِينُ فِيالْفَرْضِ) لە نیەتی ڕۆژی واجبدا واجبە: ڕۆژووەکە دیاری بکا: وەك هەموو شەوێك نیەت بێنێ: سبەینێ بەڕۆژوو دەبم لە ڕۆژووی ڕەمەزان، یان لە ڕۆژووی نەزرەکەم، یان لە ڕۆژووی کەففارەتەکەم. پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى﴾رواه الشيخان، هەر مرۆڤێك تەنها خێری ئەو کردەوەیەی بۆ دەنووسرێ: کە نیەتی بۆ هێناوە.

ئینجا بزانە: لە نیەتی ڕۆژووی سوننەتدا، واجب نیە: ڕۆژووەکە دیاری بکا، بەڵکو ئەوەندە بەسە نیەت بێنێ: (بەڕۆژوو دەبم)، هەروەها ئەگەر دەیزانی ڕۆژووێکی واجبی لە سەرە، بەڵام نەیدەزانی: ئایا هی ڕەمەزانە، یان نەزرە، یان کەففارەتە، ئەو کاتەش ئەوەندە بەسە: نیەت بێنێ: (سبەینێ بەڕۆژوو دەبم لە ڕۆژووێکی واجب)، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها ئەگەر قەزای دوو ڕەمەزانی لە سەر بون، یان دوو جۆرە نەزر، یان دوو کەففارەتی لە سەر بون، ئەو کاتەش واجب نیە: ڕەمەزانەکە، یان نەزرەکە، یان کەففارەتەکە دیاری بکا، بەڵکو ئەوەندە بەسە: (نیەتمە سبەینێ بەڕۆژوو دەبم لە قەزای ڕەمەزانم)، یان (لە نەزرم)، یان (لە کەففارەتم). جا ئەگەر دیاریی کردنو بە هەڵەدا چوو، ئەو کاتە ڕۆژووەکەی دروست نابێ، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَكَمَالُهُ) تەواوی دیارکردن (فِي رَمَضَانَ) لە نیەتی ڕۆژووی ڕەمەزاندا (أَنْ يَنْوِيَ) ئەوەیە بە دڵ نیەت بێنێ: (صَوْمَ غَدٍ عَنْ أَدَاءِ فَرْضِ رَمَضَانِ هَذِهِ السَّنَةِ للهِ تَعَالَى) سبەینێ بەڕۆژوو دەبم لە واجبی ڕەمەزانی ئەم ساڵ بە ئەدا بۆ خوای گەورە.

وَفِي الأَدَاءِ وَالْفَرْضِيَّةِ وَالإِضَافَةِ إِلَى اللهِ تَعَالَى الْخِلاَفُ الْمَذْكُورُ فِي الصَّلاَةِ، وَالصَّحِيحُ أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ تَعِيينُ السَّنَةِ، وَلَوْ نَوَى لَيْلَةَالثَّلاثِينَ مِنْ شَعْبَانَ صَوْمَ غَدٍ عَنْ رَمَضَانَ إِنْ كَانَ مِنْهُ فَكَانَ مِنْهُ لَمْ يَقَعْ عَنْهُ إِلاَّ إِذَا اِعْتَقَدَ كَوْنَهُ مِنْهُ بِقَوْلِ مَنْ يَثِقُ بِهِ: مِنْ عَبْدٍ أَوْ امْرَأَةٍ أَوْ صِبْيَانٍ رُشَداءَ، وَلَوْ نَوَى لَيْلَةَ الثَّلاثِينَ مِنْ رَمَضَانَ

صَوْمَ غَدٍ إِنْ كَانَ مِنْ رَمَضَانَ أَجْزَأَهُ إِنْ كَانَ مِنْهُ، وَلَوْ اِشْتَبَهَ صَامَ شَهْراً بِالإِجْتِهَادِ:

(وَفِي الأَدَاءِ) دەربارەی گوتنی بە ئەدا، هەم (وَالْفَرْضِيَّةِ) گوتنی واجب، هەم (وَالإِضَافَةَ إِلَىالله تَعَالَى) گوتنی بۆ خوای گەورە، لە گوتنی هەرسێکیاندا (اَلْخِلاَفُ الْمَذْكُورُ فِيالصَّلاَةِ) ئەو فەرمووده جیاوازانە هەنە: کە لە نوێژدا ڕابران، کەواتە: لە نیەتی ڕەمەزاندا –لە سەر فەرموودەیڕاستتر– واجب نیە بڵێ: بە ئەدا، لە واجب، بۆ خوایگەورە، بەڵکو هەرسێکیان سوننەتن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالصَّحِيحُ) بە فەرموودەی ڕاست: (أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ تَعْيِينُ السَّنَةِ) بە مەرج دانانرێ: ساڵی ڕەمەزانەکە دیاری بکا، واتە: واجب نیە: بڵێ ڕەمەزانی ئەم ساڵ، یان ڕەمەزانی ئەو ساڵە.

ئینجا بزانە: مەرجە: نیەتەکە بە بڕاوەیی بێنێ، کەوابو: (فَلَوْ نَوَى لَيْلَةَ الثَّلاَثِينَ مِنْ شَعْبَانَ) ئەگەر لە شەوی سیەیەمی شەعباندا نیەتی هێنا: (صَوْمَ غَدٍ عَنْ رَمَضَانَ إِنْ كَانَ مِنْهُ) سبەینێ لە ڕەمەزان بەڕۆژوو ببێ، ئەگەر ڕەمەزان بێ. ئینجا (فَكَانَ مِنْهُ) سبەینێ ڕەمەزان بوو (لَمْ يَقَعْ عَنْهُ) ئەم ڕۆژووە بە بەر ڕەمەزان ناکەوێ، چونکە بە بڕاوەیی نیەتەکەی نەهێناوە (إِلاَّ إِذَا اعْتَقَدَ كَوْنَهُ مِنْهُ) مەگەر باوەڕی وابێ: سبەینێ ڕەمەزانە (بِقَوْلِ مَنْ يَثِقُ بِهِ) بە گۆتەی ئەو کەسەی باوەڕی پێ دەکا (مِنْ عَبْدٍ) لە کۆیلە (أَوْ امْرَأَةٍ) یان ئافرەت، یان پیاوی فاسق (أَوْ صِبْيَانٍ رُشَدَاءَ) یان منداڵانی تاقیکرایەوە بە ڕاستگۆیی، ئەو کاتە نیەتەکەی دروست دەبێ، ئەگەر سبەینێ ڕەمەزان بوو ڕۆژووەکەی بە بەر ڕەمەزان دەکەوێ.

ئەم جارە (وَلَوْ نَوَى لَيْلَةَ الثَّلاَثِينَ مِنْ رَمَضَانَ) ئەگەر لە شەوی سیەیەمی ڕەمەزاندا نیەتی هێنا: (صَوْمَ غَدٍ إِنْ كَانَ مِنْ رَمَضَانَ) سبەینێ لە ڕەمەزان بەڕۆژوو ببێ، ئەگەر ڕەمەزان بێ (أَجْزَأَهُ) دروستەو بە بەر ڕەمەزان دەکەوێ (إِنْ كَانَ مِنْهُ) ئەگەر ڕەمەزان بێ، چونکە لێرەدا بنچینە ئەوەیە ڕەمەزان مابێ.

(وَلَوِ اشْتَبَهَ) ئەگەر مانگی ڕەمەزان شێوا: لە بەدیلگیراوێك، یان لە بەندکراوێك، یان لە هەر کەسێکیتری لەم جۆرە (صَامَ شَهْرَاً بِالإِجْتِهَادِ) واجبە: بیر بکاتەوەو مانگێك بە (إجتهاد)ی خۆی بەڕۆژوو ببێ، واتە: ئەگەر بە بێ(إجتهاد) بەڕۆژوو ببێ، بە بەر ڕەمەزان ناکەوێ، هەرچەند ئاشکراش ببێ: کە لە ڕەمەزاندا بەڕۆژوو بووە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئینجا ئەم سەر لێشێواوە چوار حاڵەتی هەنە:

فَإِنْ وَافَقَ مَا بَعْدَ رَمَضَانَ أَجْزَأَهُ وَهُوَ قَضَاءٌ عَلَىالأَصَحِّ فَلَوْ نَقَصَ وَكَانَ رَمَضَانُ تَامَّاً لَزِمَهُ يَوْمٌ آخَرُ، وَلَوْ غَلِطَ بِالتَّقْدِيمِ وَأَدْرَكَ رَمَضَانَ لَزِمَهُ صَوْمُهُ وَإِلاَّ فَالْجَدِيدُ وُجُوبُ الْقَضَاءِ،

حاڵەتییەکەم: (فَإِنْ وَافَقَ مَا بَعْدَ رَمَضَانَ) ئەگەر ئەو مانگەی تێیدا بەڕۆژوو بووە، کەوتبێتە دوای ڕەمەزان (أَجْزَأَهُ) مانگەکەی هەموو دروست دەبێ (وَهُوَ قَضَاءٌ) ڕۆژووی ئەو

مانگەی بۆ بە قەزای ڕەمەزان دادەندرێ (عَلَى الأصَحِّ) لە سەر فەرموودەی ڕاستتر، کەوابو: (فَلَوْ نَقَصَ) ئەگەر لە مانگەکەدا –بە کەمی– بیستو نۆ ڕۆژووی گرتبێو (وَكَانَ رَمَضَانُ تَامًّا) ڕەمەزانی ئەو ساڵەش سی ڕۆژ تەواو بوو (لَزِمَهُ يَوْمٌ آخَرُ) واجبە: ڕۆژوویکیتریش قەزا بکاتەوە، هەروەها ئەگەر لە مانگی شەشەڵان، یان لە مانگی قورباندا سی ڕۆژیش بەڕۆژوو بوبێو ڕەمەزانیش سیی تەواو بوبێ، واجبە: ڕۆژووەکانی جەژنو سێ ڕۆژەکانی دوای جەژنی قوربان قەزا بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

حاڵەتیدووەم: (وَلَوْ غَلِطَ بِالتَّقْدِيمِ) ئەگەر هەڵەی کردبێ: لە مانگێکی پێش ڕەمەزاندا بەڕۆژوو بوبێو (وَأَدْرَكَ رَمَضَانَ) بۆی ئاشکرا بوو هەڵەی کردوەو گەیشتە مانگی ڕەمەزان (لَزِمَهُ صَوْمُهُ) واجبە: لە ڕەمەزاندا بەڕۆژوو ببێ (وَإِلَّا) بەڵام ئەگەر نەگەیشتە ڕەمەزان، بەڵکو لە دوای ڕەمەزان هەڵەکەی ئاشکرا بوو (فَالْجَدِيدُ) بە فەرموودەی نوێ (وُجُوبُ الْقَضَاءِ) واجبە: هەموو ڕەمەزانەکە قەزا بکاتەوە، چونکە خواپەرستیەکەی لە پێش کاتی خۆیدا کردوە.

حاڵەتیسێیەم: ئاشکرا ببێ ئەو مانگەی تێیدا بەڕۆژوو بووە: ڕەمەزان بووە، ئەوە ڕۆژووەکانی دروستن.

حاڵەتیچوارەم: سەر لێشێوانەکەی بەردەوام بێو هیچی بۆ ئاشکرا نەبێ، ئەو کاتەش ڕۆژووەکانی دروست دەبنو قەزا کردنەوەی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ **ئاگاداری** ﴾ یەکەم: ئەگەر سەری لێشێواو نەیزانی کەینێ شەوەو کەینێ ڕۆژە؟ ئەو کاتەش واجبە بیر بکاتەوەو بەڕۆژوو ببێ، ئینجا ئەگەر بۆی ئاشکرا نەبو: ئایا لە شەوێدا بەڕۆژوو بووە، یان لە ڕۆژێدا؟ ئەوە قەزاکردنەوەی لە سەر نیە، بەڵام ئەگەر بۆی ئاشکرا بوو لە شەوێدا بەڕۆژوو بووە، واجبە: قەزا بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

دووەم: جگە لە ڕۆژووی ڕەمەزان هیچ ڕۆژوویکیتر لە ڕەمەزاندا دروست نابێ، کەواتە: ئەگەر نەخۆشێك، یان ڕێبوارێك، یان هەر کەسێکیتر لە ڕەمەزاندا نیەتی ڕۆژووی سوننەت، یان نەزر، یان کەففارەت، یان قەزای ڕەمەزانێکیتر بێنێ، ئەو ڕۆژووانە هیچیان دروست نابنو بە بەر ڕۆژووی ڕەمەزانەکەش ناکەون، هەروەك لە(المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

وَلَوْ نَوَتِ الْحَائِضُ صَوْمَ غَدٍ قَبْلَ انْقِطَاعِ دَمِهَا ثُمَّ انْقَطَعَ لَيْلاً صَحَّ إِنْ تَمَّ لَهَا فِي اللَّيْلِ أَكْثَرُ الْحَيْضِ، وَكَذَا قَدْرُ الْعَادَةِ فِي الأَصَحِّ.

(فَصْلٌ) شَرْطُ الصَّوْمِ اَلإِمْسَاكُ عَنِ الْجِمَاعِ

(وَلَوْ نَوَتِ الْحَائِضُ) ئەگەر ئافرەتی زەیسانی، یان حەیزدار –شەوێ– نیەتی هێنا (صَوْمَ غَدٍ)

سبەینێ بەڕۆژوو بێ (قَبْلَ انْقِطَاعِ دَمِهَا) پـێش ئـەوەی خـوێنی زەیسـانی، یـان حـەیزی بوەستێ (ثُمَّ) ئینجا لە دوای نیەتهێنانەکە (انْقَطَعَ لَـيْلاً) لـە شـەوێدا خوێنەکـەی وەسـتا (صَحَّ) بەم نیەتە ڕۆژووەکەی دروستە (إِنْ تَمَّ لَهَا فِيْاللَّيْلِ أَكْثَرُالْحَيْضِ) بـەو مەرجـەی لـە شەوێدا زۆرترینی ماوەی حەیزی بۆ تەواو ببێ، واتە: پانزە ڕۆژو شەو (وَكَذَا) هـەروەها ڕۆژووەکەی دروست دەبێ (قَدْرُالْعَادَةِ) ئەگەر ئەندازەی عادەتی حەیزی خۆی لەو شەوەدا تەواو ببێ (فِيْالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە لە هەردوو مەسەلەدا نیەتەکـەی بە بڕاوەیی هێناوە، کەوابو: ئەگەر لە پێش بەیاندا خـوێنی بوەسـتێو نیـەتی نـەهێنابێ، واجبە: یەکسەر نیەتی ڕۆژووی ڕەمەزان بێنێ، هەرچەند تا دوای بەیانیش خـۆی نەشـوا، هەروەك لە باسی حەیزدا ڕوونمان کردەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ئەو شتانەی ڕۆژوو بەتـاڵ دەکەن ﴾

یەکەم: جیماع کردن (شَرْطُ الصَّوْمِ) مـەرجی دروسـتبوونی ڕۆژوو (اَلإِمْسَـاكُ عَـنِ الْجِمَـاعِ) خۆقەدەغەکردنە: لە جیماع کردن، واتـە: هـەر کەسـێك جیمـاع بکـا، ڕۆژووەکـەی بـەتاڵ دەبـێو کەففارەتیشـی دەکەوێتـە سـەر، بـەو مەرجـەی بـە ویسـتی خـۆیو بـە قەسـدی جیماعەکە بکاو بشزانێ جیماع کردن لە ڕۆژوودا حەرامە.

جا لەو بەتاڵبوونەشدا جیاوازی ئافرەتو پیاو نیەو جیاوازی نیە: ئاویان بێ، یان نا، هەم جیاوازی نیە: جیماعەکە بە حەلاڵی بێ، یان بە حەرامی، لە کونی پێشەوەدا بێ، یـان لـە پشـتەوەدا، لەگـەڵ ئـادەمیزاددا بـێ، یـان لەگـەڵ ئاژەڵـدا، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ﴾ بۆتـان حـەلاڵ کـراوە: لـە شـەویڕۆژووەکاندا جیماع لەگەڵ ژنەکانتان بکەن. واتـە: بـەڵام لـە ڕۆژوودا هـەر حەرامـە، هـەم بـە بەڵگـەی حەدیسەکەی داهاتووش لە کەففارەتدا.

بەڵام ئەگەر نەیدەزانی جیماع لە ڕۆژوودا حەرامە، چـونکە تـازە موسـڵمان بـوو، یـان لـە شوێنێکی دوور لە زانایان گەورە ببوو، یان لە بیری چوو بێ: کە بەڕۆژووە، یان بە ویستی خۆی نەبێ: وەك بە زۆرلێکردن جیماعیان لەگەڵ کردبێ، یان لە خەودا جیماعیان لەگـەڵ کردبێ، لەو حاڵەتانەدا ڕۆژوویان بەتاڵ نابێ، بەڵام ڕۆژووی بە ئاگایەکەو زۆردارەکە بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَالإِسْـتِقَاءَةِ، وَالصَّـحِيحُ أَنَّـهُ لَـوْ تَـيَقَّنَ أَنَّـهُ لَـمْ يَرْجِـعْ شَـيْءٌ إِلَـى جَوْفِـهِ بَطَـلَ، وَإِنْ غَلَبَـهُ الْقَـيْءُ فَـلاَ بَـأْسَ، وَكَـذَا لَـوْ اِقْتَلَـعَ نُخَامَـةً وَلَفَظَهَـا فِيالأَصَـحِّ، لَـوْ نَزَلَـتْ مِـنْ دِمَاغِـهِ وَحَصَـلَتْ فِـي حَـدِّ الظَّـاهِرِ مِـنَ الْفَـمِ فَلْيَقْطَعْهَـا مِنْ مَجْرَاهَا وَلْيَمُجَّهَا فَإِنْ تَرَكَهَا مَعَ الْقُدْرَةِ فَوَصَلَتِ الْجَوْفَ أَفْطَرَ فِيالأَصَحِّ،

دووەم: خۆڕشـاندنەوە (وَالإِسْـتِقَاءَ ةِ) هـەروەها مـەرجێکیتری دروسـتبوونی ڕۆژوو: خۆقەدەغەکردنە لە خۆڕشاندنەوە (وَالصَّحِيحُ) بە فەرموودەی ڕاست (أَنَّهُ لَوْ تَيَقَّنَ) ئەگەر بێگومانیش بزانێ (أَنَّهُ لَمْ يَرْجِعْ شَيْءٌ إِلَى جَوْفِهِ) لەو ڕشانەوەیە هیچی نەگەڕاوەتەوە بۆ ناوەوەی (بَطَلَ) ڕۆژووەکەی هەر بەتاڵ دەبێ، بەڵام (وَإِنْ غَلَبَهُ الْقَيْءُ) ئەگەر ڕشانەوە بە سەریدا زاڵ بوو، واتە: بە بێویستی خۆی ڕشاوە (فَلاَ بَأْسَ) ئەوە هیچ نیەو ڕۆژووەکەی بەتاڵ نابێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ ذَرَعَهُ الْقَيْءُ وَهُوَ صَائِمٌ فَلَيْسَ عَلَيْهِ قَضَاءٌ وَإِنْ اِسْتَقَاءَ فَلْيَقْضِ﴾ رواه أصحاب السنن بسند حسن، هەر کەسێك ڕشانەوەی بـە سـەردا زاڵ بوو قەزاکردنەوەی ڕۆژووەکەی لە سەر نیە، هەر کەسێکیش بە قەسدی خۆی بڕشێنێتەوە با ڕۆژووەکەی قەزا بکاتەوە.

(وَكَذَا) هەروەها ڕۆژووەکەی بەتاڵ نابێ (لَواقْتَلَعَ نُخَامَةً) ئەگەر مرۆڤەکە بە خۆی چڵمێك، یان بەڵغەمێکی هەڵکەندو (وَلَفَظَهَا) فڕێیدا دەرەوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام ئەگەر چڵمەکە، یان بەڵغەمەکە بگاتە بۆشایی دەمـیو توانـای هـەبێ فـڕێی بداتـە دەرەوە، لەگەڵ ئەوەشدا قوتیداوە، ئەوە ڕۆژووەکەی بەتاڵ دەبێ، بەڵام ئەگەر توانـای فڕێدانی نـەبو و بـە خـۆی ڕۆیشـتە خـوارەوە، ئـەو کاتـە ڕۆژووەکـەی بـەتاڵ نابـێ، جـا مەبەستیش بە بۆشاییدەم: شوێنی دەرچوونی پیتی (ح)و بە سـەرەوەترە، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(فَلَوْ نَزَلَتْ مِنْ دِمَاغِهِ) ئەگەر چڵمەکە بەخۆی لە مێشکیەوە هاتە خوارەوەو (وَحَصَلَتْ فِي حَدِّالظَّاهِرِ مِنَ الْفَمِ) گەیشتە سنووری بۆشایی دەمی (فَلْيَقْطَعْهَا) با چڵمەکە بپچڕێنێ (مِنْ مَجْرَاهَا) لەو شوێنەوە کە لێیەوە دێو (وَلْيَمُجَّهَا) با فڕێی بداتە دەرەوە (فَإِنْ تَرَكَهَا) جا ئەگەر فڕێی نەدا دەرەوە (مَعَ الْقُدْرَةِ) لەگەڵ ئەوەی توانای فڕێدانیشـی هـەبو (فَوَصَلَتِ الْجَوْفَ) بەخۆی ڕۆیشتە ناو بۆشایی (أَفْطَرَ فِيالأَصَحِّ) ڕۆژووی دەشکێ، لـە فـەرموودەی ڕاستتردا، چونکە کەمتەرخەمی کردوە، بەڵام ئەگەر توانای فڕێدانی نەبو و بەخۆی ڕۆشتە خوارەوە، ئەو کاتە ڕۆژووەکەی ناشکێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: لـە مەزهـەبی ئیمـامی(حنفی)دا: بـە قوتدانـەوەی چـڵمو بەڵغـەمی خـۆی ڕۆژووی ناشکێ، هەروەك لە کتێبەکانیخۆیاندا فەرموویانە.

وَعَـنْ وُصُـولِ الْعَـيْنِ إِلَـى مَـا يُسَـمَّى جَوْفـاً، وَقِيـلَ يُشْـتَرَطُ مَـعَ هَـذَا أَنْ يَكُـونَ فِيـهِ قُـوَّةٌ تُحِيـلُ الْغِـذاءَ أَوِ الـدَّواءَ، فَعَلَـالْوَجْهَيْنِ بَـاطِنُ الـدِّمَاغِ وَالْـبَطْنِ وَالأَمْعَـاءِ وَالْمَثَانَـةِ مُفْطِرٌ بِالإِسْتِعَاطِ أَوِ الأَكْلِ أَوِ الْحُقْنَةِ أَوِ الْوُصُولِ مِنْ جَائِفَةٍ أَوْ مَأْمُومَةٍ وَنَحْوِهِمَا،

سـێیەم: تێنـانی شـتێکە دەنـاو بۆشـاییەکانی لاشـە (وَعَـنْ وُصُـولِ الْعَـيْنِ) هـەروەها

مەرجێکیتری دروستبوونی ڕۆژوو، خۆقەدەغەکردنە: لە گەیاندنی شتێك کە لاشەی هەبێ (إِلَى مَا يُسَمَّى جَوْفاً) بۆ ناو بۆشایی لاشەی ڕۆژووگرەکە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّواالصِّيَامَ إِلَىاللَّيْلِ﴾ لە شەویڕۆژوودا شتی حەڵاڵ بخۆنو بخۆنەوە، تا تاریو ڕۆنی بەیانی لێك جیا دەبنەوە، ئینجا لەو کاتەوە ڕۆژووەکەتان تەواو بکەن تا دەبێتە شەو.

ئیتر جیاوازی نیە: ئەو شتەی دەیباتە بۆشایی: خواردەمەنی بێ، یان شتێکیتر بێ، زۆر بێ، یان کەم بێ: وەکو یەك دەنکی هەنجیر، شل بێ، یان پەیت بێ، پیس بێ، یان پاك بێ: تێیدا بمێنێتەوە، یان لێی بێتە دەرەوە: وەکو پەنجە، یان دارێك، یان شتێکیتر دەکونێکی لاشەی خۆی بنێ، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَبَالِغْ فِىالإِسْتِنْشَاقِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِماً﴾رواه أصحاب السنن بسند صحيح، لە دەستنوێژدا ئاو لە لووتت وەربکەو بەرەو سەرەوەش هەڵیمژە، مەگەر بەڕۆژوو بی. واتە: لە حاڵەتی ڕۆژوودا هەڵینەمژێ؟ چونکە دەچێتە ناو بۆشاییو ڕۆژووەکە دەشکێ.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (يُشْتَرَطُ مَعَ هَذَا) بە مەرج دادەندرێ لەگەڵ ئەوەش کە بۆشایی بێ: (أَنْ يَكُونَ فِيهِ قُوَّةٌ) ئەو بۆشاییەش هێزێکی وەهای تێدا بێ: کە (تُحِيلُ الْغِذاءَ أَوالدَّواءَ) ئاسەواری خواردنو خواردنەوە، یان دەرمان، بگوازێتەوە بۆ لاشەی مرۆڤ (فَعَلَى الْوَجْهَيْنِ) جا لە سەر هەردوو فەرموودەکەی بەهێزو بێهێز: (بَاطِنُ الدِّمَاغِ) ناو مێشکە سەرو (وَالْبَطْنِ) ناو زگو (وَالأَمْعَاءِ) ناو ڕیخۆڵەکانو (وَالْمَثَانَةِ) ناو میزدان (مُفْطِرٌ) هەر یەکەیان ڕۆژوو دەشکێنن: (بِالإِسْتِعَاطِ) بە تێکردنو هەڵمژینی شتێك: لە ڕێگەی لووتەوە بۆ ناو بۆشایی سەر (أَوالأَكْلِ) یان بە هۆی خواردن بۆ ناو زگ (أَوالْحُقْنَةِ) یان بە تێکردنی دەرمانێك: لە کونی پشتەوە بۆ ناو ڕیخۆڵە، یان لە پێشەوە بۆ ناو میزدانە (أَوِالْوُصُولِ) یان شتەکە بگاتە بۆشایی (مِنْ جَائِفَةٍ) لە برینێکی دوودەرەوە: وەك زگی کون بوبێو دەرمانی لە کونەکەوە تێبکرێ (أَوْ مَأْمُومَةٍ) یان لە برینێکی مێشکە سەر: وەك ئێسقانی سەری شکابێو دەرمانەکە لە برینەکەوە بگاتە بۆشایی سەر (وَنَحْوِهِمَا) هەرچی وەك ئەو دوو برینەش بێ، کەوابو: ئەگەر بە خۆی، یان یەکێکیتر بە ئیزنی وی خەنجەرێك، یان شتێکیتری لێبداو بگاتە بۆشاییەکی لاشەی، ڕۆژووەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَالتَّقْطِيرُ فِى بَاطِنِ الأُذُنِ وَالإِحْلِيلِ مُفْطِرٌ فِىالأَصَحِّ، وَشَرْطُ الْوَاصِلِ كَوْنُهُ مِنْ مَنْفَذٍ مَفْتُوحٍ، فَلاَ يَضُرُّ وُصُولُ الدُّهْنِ بِتَشَرُّبِ الْمَسَامِّ، وَلاَ الإِكْتِحَالُ وَإِنْ وَجَدَ طَعْمَهُ بِحَلْقِهِ،

(وَالتَّقْطِيرُ) تێکردنی دڵۆپە دەرمانو ئاو و شتیتر (فِى بَاطِنِ الأُذُنِ) دەناوەوەی گوێو (وَالإِحْلِيلِ) ناو ئەندامی میزکردن (مُفْطِرٌ) ڕۆژوو دەشکێنێ (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی

ڕاستتردا، واتە: هەرچەند کونی گوێیەکانیش دوودەر نینەو ناگاتە هیچ بۆشاییەکیتر؟ چونکە لە فەرموودەی ڕاستتردا: مەرج نیە: بۆشاییەکە هێزی گوازتنەوەی خۆراکو دەرمانی هەبێ.

(وَشَرْطُ الْوَاصِلِ) مەرجی ئەو شتەی دەگاتە ناو بۆشاییلەشو ڕۆژووش دەشکێنێ، ئەوەیە: (كَوْنُهُ مِنْ مَنْفَذٍ مَفْتُوحٍ) لە کونێکی کراوەڕا بڕواتە ناو بۆشاییەکە، وەك ئەو کونانەی باسمان کردن، کەوابو: (فَلاَ يَضُرُّ) زیان لە ڕۆژوو نادا (وُصُولُ الدُّهْنِ بِتَشَرُّبِ الْمَسَامِّ) ڕون، یان دەرمان بگاتە ناو بۆشایی بە هۆی کونە وردیلەکانی پیست، هەروەك ئەگەر ئاسەواری ئاو–لە کاتی خۆشۆردن– بە کونە وردیلەکاندا بڕواتە ناو بۆشایی، زیان نـــــــــــــــــــــــــــــــــــــادا

﴿عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ: لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ الْمَاءَ وَهُوَ صَائِمٌ مِنَ الْحَرِّ أَوِالْعَطَشِ﴾رواه ابوداود وغيره بسند صحيح، پێغەمبەرم ﷺ بینی بەڕۆژوو بوو، لە بەر گەرما، یان لە تێنووەتی ئاوی بە سەری خۆی دادەکرد.

(وَلاَ الِاكْتِحَالُ) هەروەها کل دەچاو کردن زیان نادا (وَإِنْ وَجَدَ طَعْمَهُ بِحَلْقِهِ) هەرچەند ڕەنگ، یان تامی کلەکەش لە گەرووی بێ، چونکە چاو کونی کراوەی نیە، بەڵکو لە کونە وردیلەکانیدا دەڕواتە ناو گەروو، بەلام لە مەزهەبی ئیمام(مالك)دا ئەگەر کل بگاتە گەروو، ڕۆژوو دەشکێنێ ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: هەر ئەو حەدیسەش بەڵگەیە: ئەگەر دەرمان، یان خوێن، یان ئاوی‌ژیاندەر بە هۆی دەرزی‌شرونقە لە ڕێی پیستەوە، یان لە ڕێی دەمارەوە دەناو لاشەی مرۆڤ بکرێن، ڕۆژووی ناشکێ، هەروەك لە (الأنوار) وەردەگیرێ، واتە: چونکە ئەوانەش–وەکو ئاوی خۆشۆردن– لە کونێکی کرایەوەڕا ناچنە ناو بۆشایی، ئاسەواریش بە تەنها زیانی نیە.
دووەم: ئەو دەرمانانەی بە هێزی هەوا دەخرێنە ناو بۆشایی، ئەوانیش ڕۆژوو بەتاڵ دەکەن، بۆ وێنە–وەك (بَخاخ)– ئەو دەرمانانەی لە ناو قوتیەکدا لەگەڵ هەوا دادەگیرێو بە هێزی هەوایەکە دەردەچێو نەخۆشە پشووتەنگەکان بەکاری دێنن؟ چونکە دەرمانەکە لاشەی هەیەو ئەگەر لە سەر دەستت پرژێنی ڕووی بکەی لاشەکەی ئاشکرا دەبێ، هەروەك دوکەڵی جگەرەش لە ناو قەلنەکەدا قیرەکەی ئاشکرا دەبێو هەر بە هۆی ئەو قیرەش جگەرەکە ڕۆژوو بەتاڵ دەکاتەوە، هەروەك لە (الشرواني)و(إعانة)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَكَوْنُهُ بِقَصْدٍ فَلَوْ وَصَلَ جَوْفَهُ ذُبَابٌ أَوْ بَعُوضَةٌ أَوْ غُبَارُ الطَّرِيقِ أَوْ غَرْبَلَةُالدَّقِيقِ لَمْ يُفْطِرْ، وَلاَ يُفْطِرُ بِبَلْعِ رِيقِهِ مِنْ مَعْدِنِهِ، فَلَوْ خَرَجَ عَنِ الْفَمِ ثُمَّ رَدَّهُ وَابْتَلَعَهُ أَوْ بَلَّ خَيْطاً بِرِيقِهِ وَرَدَّهُ إِلَى فَمِهِ وَعَلَيْهِ رُطُوبَةٌ تَنْفَصِلُ أَوْ ابْتَلَعَ رِيقَهُ مَخْلُوطاً

بغَيْـرِهِ أَوْ مُتَنَجِّسـاً أَفْطَـرَ، وَلَـوْ جَمَـعَ رِيقَـهُ فَابْتَلَعَـهُ لَـمْ يُفْطِـرْ فِـالأَصَـحِّ، وَلَـوْ سَـبَقَ مَـاءُ الْمَضْمَضَةِ أَوِ الإِسْتِنْشَاقِ إِلَى جَوْفِهِ فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ إِنْ بَالَغَ

(وَكَوْنُهُ بِقَصْدٍ) هەروەها مەرجی ئەو شتەی دەچێتە بۆشاییو ڕۆژوو دەشكێنێ، ئەوەیە بە قەسدی بێو بە حەزكردنی خۆی بێ، كەوابو: (فَلَوْ وَصَلَ جَوْفَهُ ذُبَابٌ) ئەگەر مێشێك چووە ناو گەرووی (أَوْ بَعُوضَةٌ) یان پێشولەیەك (أَوْ غُبَـارُ الطَّرِيـقِ) یـان تـۆزی ڕێگـە (أَوْ غَرْبَلَـةُ الدَّقِيقِ) یان تۆزی لە هێڵەنگدانی ئارد (لَمْ يُفْطِرْ) بەوانەیڕابردوو ڕۆژوو ناشكێ.

ئینجا بزانە: ئەگـەر كەسـێك تووشـی نەخۆشـی مایسـیری بوبـێو قینگـی بێتـە دەرەوە، دروستە قینگەكەی بباتەوە ژوورەوەو ڕۆژووەكەشی بەتاڵ نابێتەوە، هەروەك لە زۆربـەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلاَ يُفْطِرُ بِبَلْعِ رِيقِهِ مِنْ مَعْدِنِهِ) ڕۆژووی ناشكێ بەوەی تفیخۆی بە تەنهاو بە پاكی لە ناو دەمیخۆیەوە قوت بداتەوە، كەوابو: (فَلَوْ خَرَجَ عَنِ الْفَمِ) ئەگەر تفەكەی لە دەمی هاتە دەرەوە (ثُمَّ رَدَّهُ وَابْتَلَعَهُ) ئینجا گەڕاندیەوەو قوتیدا (أَوْ بَلَّ خَيْطاًبِرِيقِهِ) یان داوێكی بە تفیخۆی تەڕ كرد، یان سیواكی بە تفەكەیخۆی تەڕ كرد، یان بە ئاو تەڕی كرد (وَرَدَّهُ إِلَى فَمِهِ) داوەكەی، یان سیواكەكەی خستەوە ناو دەمیخۆی (وَعَلَيْهِ رُطُوبَةٌ تَنْفَصِلُ) داوەكە، یان سیواكەكە تەڕایەتیەكەی بە شێوەیەكیوەها پێوە مابو: لێـی جیادەبۆوەو قوتیدا (أَوِابْتَلَعَ رِيقَهُ مَخْلُوطاً بغَيْرِهِ) یـان تفەكـەی تێكـەڵی شـتێكیتر بوبێو قوتی بدا (أَوْ مُتَنَجِّساً) یان تفەكەی بە خوێن، یان بە شـتێكیتر پـیس بوبـێو قوتی بـدا، یـان تفـی كەسـێكیتر قـوت بـدا (أَفْطَـرَ) لـەو هـەموو حاڵەتانـەدا ڕۆژووی دەشكێ، بەڵام ئەگەر بەردەوام خوێن لـە دەمو پوكـەی دەهـاتو نەیـدەتوانی خـۆی بپارێزێ، ئەوە تەنها تف فڕێدانەكە بەسە، واتە: هەرچەند ناودەمیشی پـیس بـووە، لێی دەبووردرێ، هەروەك لە (نهاية)و(مغنى)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ جَمَعَ رِيقَهُ) ئەگەر بە قەسدی تفەكەی لە ناو دەمیدا كۆ كـردەوە (فَابْتَلَعَـهُ) ئینجـا قوتیدا (لَمْ يُفْطِرْ) ڕۆژووی ناشكێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَلَوْ سَبَقَ) ئەگەر بە بێویستیخۆی پێشبڕكەی لێكرد (مَاءُ الْمَضْمَضَةِ أَوِالإِسْتِنْشَاقِ) ئاوی لە دەموەركردن، یان لە لووتوەركردن لە غوسلی واجبو لە دەستنوێژدا (إِلَى جَوْفِهِ) چـووە نـاو بۆشـایی گەرووی، یان بۆشایی سەری (فَالْمَذْهَبُ) بە فـەرموودەی ڕاسـتی مەزهـەب (أَنَّـهُ إِنْ بَـالَغَ)

أَفْطَرَ وَإِلاَّ فَلاَ، وَلَوْ بَقِيَ طَعَامٌ بَيْنَ أَسْنَانِهِ فَجَرى بِهِ رِيقُهُ لَمْ يُفْطِرْ إِنْ عَجَزَ عَنْ تَمْيِيزِهِ وَمَجِّـهِ، وَلَـوْ أُوجِـرَ مُكْرَهـاً لَـمْ يُفْطِـرْ، وَإِنْ أُكْـرِهَ حَتَّـى أَكَـلَ أَفْطَـرَ فِـالأَظْهَرِ، قُلْتُ: اَلأَظْهَرُ لاَيُفْطِرُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

ئەگەر لە سنوور زێدەڕۆیی کردبێ (أَفْطَرَ) ڕۆژووی دەشکێ، چونکە بە دژی حەدیسەکەی ﴿إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِماً﴾ی ڕابردوو ڕەفتاری کردوە.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر لە سنوور دەرنەچووبێ، یان نەیزانیبێ حەڕامە، یان لە بیری چووبێ کە بەڕۆژووە (فَلاَ) لەو حاڵەتانەدا ڕۆژووی ناشکێ، بەڵام ئەگەر لەکارێکیتری جگە لە دەستنوێژو غوسلی واجبدا ئاوەکە چووە ناو دەمو لووتی، یان لە غوسلی واجبدا خۆی نقومی ناو ئاو کردو ئاوەکە چووە ناو دەمو لووتی، ئەوە لەو حاڵەتانەدا ڕۆژووی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: هەر کاتێك مرۆڤیبەڕۆژوو ئاوی لە دەمی خۆی وەرکرد، تەنها واجبە: ئاوەکە فڕێ بداتە دەرەوە، واتە: واجب نیە: دەمی خۆی ووشك بکاتەوە، کەواتە: ئەگەر لە دوای ئاو فڕێدانەکە تفی خۆی قووت بداتەوە، ڕۆژووی ناشکێ، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە، هەروەها ئەگەر لە کاتی گوێ شۆردن لە غوسلی حەیزو جەنابەتدا، بە بێویستیخۆی ئاو بکەوێتە ناو گوێیەکانی، ڕۆژووی ناشکێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ بَقِيَ طَعَامٌ بَيْنَ أَسْنَانِهِ) ئەگەر خواردەمەنیەك لە نێوان ددانەکانیدا مایەوە (فَجَرَى بِهِ رِيقُهُ) بە بێکرداریوی تفەکەی خواردنەکەی ڕۆیاندە خوارەوە (لَمْ يُفْطِرْ) ڕۆژووی ناشکێ (إِنْ عَجَزَ عَنْ تَمْيِيزِهِ وَمَجِّهِ) ئەگەر توانای نەبێ: لە تفەکەی جیای بکاتەوەو فڕێی بداتە دەرەوە، بەڵام ئەگەر بە قەسدی قوتی بدا، یان توانای جیاکردنەوەو فڕێدانی هەبێو فڕێی نەدا، ئەو کاتە ڕۆژووەکەی دەشکێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَلَوْ أُوجِرَ مُكْرَهاً) ئەگەر بە زۆرلێکردن شتێکی خسترا ناو گەرووی: وەك دەمی لێك بکەنەوەو شتێکی بڕژێننە ناو گەرووی (لَمْ يُفْطِرْ) ڕۆژووی ناشکێ، هەروەهاش ئەگەر لە حاڵەتی خەوتندا، یان لە حاڵەتی بێهۆشیدا خواردن، یان دەرمانی تێبکرێ، یان جیماعی لەگەڵ بکرێ، ڕۆژووی ناشکێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَإِنْ أُكْرِهَ) ئەگەر زۆری لێکرا (حَتَّى أَكَلَ) تا شتێکی خوارد (أَفْطَرَ فِيالأَظْهَرِ) ڕۆژووی دەشکێ لە فەرموودەیبەهێزتردا (قُلْتُ) ئیمامی(النواوي) دەفەرموێ (الأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر ئەمەیە: (لاَيُفْطِرُ) مرۆڤی زۆرلێکراو ڕۆژووی ناشکێ (وَاللهُ أَعْلَم) چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ وَضَعَ عَنْ أُمَّتِي اَلْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَااسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ﴾ حديث حسن رواه

وَإِنْ أَكَلَ نَاسِياً لَمْ يُفْطِرْ إِلاَّ أَنْ يَكْثُرَ فِي الأَصَحِّ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ لاَ يُفْطِرُ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَالْجِمَاعُ كَالأَكْلِ عَلَى الْمَذْهَبِ، وَعَنِ الإِسْتِمْنَاءِ فَيُفْطِرُ بِهِ، وَكَذَا خُرُوجُ الْمَنِيِّ بِلَمْسٍ وَقُبْلَةٍ

ابن ماجه وغيره، خوای گەورە تاوانی بەهەڵەداچوون‌و لەبیرچوون‌و زۆرلێکردن، لە سەر ئۆممەتی منی لاداوە. کەوابو: ئەگەر بە زۆرلێکردن جیماعیان پێکرد ڕۆژووی ناشکێ، جیاوازی پیاو و ئافرەتیش نیە، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإِنْ أَكَلَ) ئەگەر شتێکی خوارد، یان خواردیەوە (نَاسِياً) لەو حاڵەتەدا: کە لە بیری چوبێ بەڕۆژووە (لَمْ يُفْطِرْ) ڕۆژووی ناشکێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ نَسِيَ وَهُوَ صَائِمٌ فَأَكَلَ أَوْ شَرِبَ فَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللهُ وَسَقَاه ﴾رواه الشيخان، هەر کەسێك بەڕۆژوو بوو و لەبیری چوو: شتێکی خوارد، یان خواردیەوە، با ڕۆژووەکەی تەواو بکا، چونکە خوای گەورە ئەو شتەی دەرخوارد داوە. (إِلاَّ أَنْ يَكْثُرَ فِيالأَصَحِّ) مەگەر زۆر بێ، لە فەرموودەی ڕاستتردا (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (الأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (لاَ يُفْطِرُ) ڕۆژووەکەی ناشکێ، هەرچەند خواردن‌و خواردنەوەکەش زۆر بێ (وَاللهُ أَعْلَم) چونکە حەدیسەکە، کەم‌و زۆر دەگرێتەوە.

(وَالْجِمَاعُ) جیماع کردن لەو حاڵەتەی لە بیری چوبێ بەڕۆژووە (كَالأَكْلِ) وەکو خواردنە، ڕۆژووی پێناشکێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، هەروەها گشت ڕۆژووشکێنەکانی‌تریش وەکو خواردن‌و جیماعن، لە حاڵەتی زۆرلێکردن‌و لە بیرچووندا ڕۆژوو ناشکێنن.

هەروەها مرۆڤی‌نەزان ئەگەر نەزانێ: کردنی ڕۆژووشکێنەکان حەرامە؟ چونکە تازە موسڵمان بوو، یان لە شوێنێکی دوور لە زانایان گەورە بوبێ، ئەویش ڕۆژووی ناشکێ، بەڵام ئەگەر بزانێ حەرامەو نەزانێ ڕۆژوو دەشکێنن، یان لە ناو موسڵمانان گەورە بوبێ، ئەو کاتە ڕۆژووەکەی دەشکێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەم مەسەلانە ڕوون کراوەتەوە.

چوارەم: هێنانەوەی ئاوی خۆی، واتە: خۆ ڕەحەتکردن، هەروەك دەفەرموێ (وَعَنِ الإِسْتِمْنَاءِ) مەرجێکی‌تری دروستبوونی ڕۆژوو ئەوەیە: خۆی قەدەغە بکا: لە هێنانەوەی ئاوی خۆی (فَيُفْطِرُ بِهِ) بە هێنانەوەی‌ئاوی‌خۆی ڕۆژووی دەشکێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی‌داهاتوو، جیاوازی نیە: ئاو هێنانەوەکەی بە شێوەیەکی حەڵاڵ بێ: وەك بە ئەندامی ژنەکەی‌خۆی، یان حەرام بێ: وەك بە ئەندامێکی‌خۆی، یان بە کەسێکی‌تری جگە لە ژنەکەی خۆی.

(وَكَذَا خُرُوجُ الْمَنِيِّ) هەروەها ئەگەر ئاوەکەی بە خۆیشی بهێتە دەرەوە، ڕۆژووی دەشکێ: ئەگەر (بِلَمْسٍ) بە هۆی دەست لێدانی‌ئافرەتێك، یان ئەندامێکی‌خۆی بێ (وَقُبْلَةٍ) یان وَمُضَاجَعَةٍ، لاَ فِكْرٍ وَنَظَرٍ بِشَهْوَةٍ، وَتُكْرَهُ الْقُبْلَةُ لِمَنْ حَرَّكَتْ شَهْوَتَهُ، وَالأَوْلَى لِغَيْرِهِ تَرْكُهَا، قُلْتُ: هِيَ كَرَاهَةُ تَحْرِيمٍ فِىالأَصَحِّ وَاللهُ أَعْلَمُ.

بە هۆی ماچ کردن بێ (وَمُضَاجَعَةٍ) یان بە هۆی لەگەڵ پاڵدانەوە بێ، بە بەڵگەی

حەدیسەکەی داهاتوو (لاَ فِكْرٍ) بەلاّم ئەگەر بە هۆی بیرکردنەوەو (وَنَظَرٍ بِشَهْوَةٍ) تەماشاکردنی بە شەهوەت ئاوی بهێتە دەرەوە، ڕۆژووی ناشکێ.
(وَتُكْرَهُ الْقُبْلَةُ)ماچ کردنی ئافرەتو پیاو ناپەسندە، بە ناپەسندیەکی حەرام (لِمَنْ) بۆ ئەو مرۆڤە بەڕۆژووەی (حَرَّكَتْ شَهْوَتَهُ) ماچ کردن شەهوەتی بجولێنێ (وَالأَوْلَى لِغَيْرِهِ تَرْكُهَا) ئەوەی شەهوەتیشی بە ماچ کردن ناجولێ، وا باشترە ماچ نەکا.
(قُلْتُ) ئیمامی(النـواوي) دەفەرموێ (هِيَ كَرَاهَةُ تَحْرِيمٍ) ئەو ناپەسندیە ناپەسندی حەرامکردنە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَاللّهُ أَعْلَم) چونکە مەترسی تووشبوونی حەرامی لێدەکرێ، کەوابو: گشت دەستبازیو دەست لەملانێش–وەکو ماچ کردن– بۆ ئەو جۆرە کەسانە حەرامە، هەروەك لە (المجموع)و(تحفة)دا فەرموویانە ﴿عَنْ أَبِىهُرَيْرَةَ رضي الله عنه: أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ الْمُبَاشَرَةِ لِلصَّائِمِ؟ فَرَخَّصَ لَهُ، وَسَأَلَهُ آخَرُ؟ فَنَهَاهُ، فَإِذَاالَّذِى رَخَصَّ لَهُ شَيْخٌ، وَالَّذِى نَهَاهُ شَابٌّ﴾ رواه ابوداود والبيهقي بإسناد جيد، پیاوێکیپیر پرسیاری لە پێغەمبەرﷺ کرد: دەربارەی دەستبازی مرۆڤی بەڕۆژوو لەگەڵ ژنی خۆیدا؟ پێغەمبەرﷺ ڕێگەی دایێ، یەکێکیتری گەنج هەمان پرسیاری لێکرد؟ پێغەمبەرﷺ ڕێگەی نەدا، واتە: چونکە پیر مەترسی ئاوهاتنی لێناکرێو گەنج مەترسی لێدەکرێ.
ئینجا بزانە: ئەگەر بە هۆی ماچ کردنو دەستبازی ئەندامەکەی هەڵساو (مَذْي)ی لێهاتە دەرەوە، ڕۆژووی ناشکێ بەلاّم لە مەزهەبی ئیمام(مالك)دا دەشکێ، هەروەها ئەگەر لە خەودا (إحتلام)ی ببێو ئاوی بێتە دەرەوە ڕۆژووی ناشکێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراوەتەوە.
هەروەها ئەگەر لە شەودا جیماع بکا، یان (إحتلام)ی ببێ، یان لە حەیز، یان لە زەیسانی پاك ببێتەوە، ئەوانە نیەتی ڕۆژوو دێنن، جا ئەگەر تا دوای بەیانیش خۆیان نەشۆن، گشتیان ڕۆژووەکەیان دروست دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، بە بەڵگەی ئەم حەدیسە﴿عَنْ عَائِشَةَ وَأُمِّ سَلَمَة رضي الله عنهما: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ يُصْبِحُ جُنُباً مِنْ جِماعٍ فَيَغْتَسِلُ وَيَصُومُ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ بە هۆی جیماع کردن بە جەنابەت دەبو، بەیان دەردەکەوت، ئینجا غوسلی دەکردو بەڕۆژووش دەبو.
پێنجەم: شێتبوون. شەشەم: کافربوون. حەفتەم: حەیز. هەشتەم: منداڵ لێبوونو زەیسانی. هەر یەکێك لەوانەش لە بەشێکیڕۆژێدا ڕوو بدەن، ڕۆژووەکە بەتاڵ دەبێتەوە، وَلاَ يُفْطِرُ بِالْفَصْدِ وَالْحِجَامَةِ، وَالإِحْتِيَاطُ اَنْ لاَ يَأْكُلَ آخِرَ النَّهَارِ إِلاَّ بِيَقِينٍ، وَيَحِلُّ بِالإِجْتِهَادِ فِىالأَصَحِّ، وَيَجُوزُ إِذَا ظَنَّ بَقَاءَ اللَّيْلِ، قُلْتُ: وَكَذَا لَوْ شَكَّ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلَوْ أَكَلَ بِاجْتِهَادٍ أَوَّلاً أَوْ آخِراً وَبَانَ الْغَلَطُ بَطَلَ صَوْمُهُ

هـەروەك لـە سەرچـاوەكاندا فەرموويانـە، هەرچـەند كافربووەكـەش لـە بـيرى چـوبێ: كە بەڕۆژووەو هەر ئەو دەميش ببێتەوە موسڵمان، ڕۆژووەكـەى هـەر دەشـكێ، هـەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا فەرموويانەو لە مەرجـەكانى واجببـوونى ڕۆژوودا درێـژتر ڕوونـى دەكەينەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

(وَلاَ يُفْطِرُ) ڕۆژووى ناشكێ (بِالْفَصْدِ) بە هۆى خوێن لێوەرگرتن لە دەمارەوەو (وَالْحِجَامَةِ) بە هۆى خوێن لێوەرگرتن لە پيستەوە، جا بە هەر جۆرە ئامێرێك بێ ﴿عَنْ ابن عَبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: إِحْتَجَمَ النَّبِيُّ ﷺ وَهُوَ صَائِم ﴾رواه البخاري وأصحاب السنن، پێغەمبەر ﷺ خوێنى لـە خۆى گرت لەو حاڵەتەى كە بەڕۆژوو بـوو. ئينجـا بزانـە: لـە چـەند حەديسـى (صـحيح)دا هاتوە: (بە هۆى خوێن لێوەرگرتن ڕۆژوو دەشـكێ). بەڵام حەديسەكان بـەم حەديسـەو چەند حەديسێكىتر (نسخ) بوينەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

ئينجا بزانە: ئەگەر بەڕۆژوو بوو، ئينجـا لـە ڕۆژێدا نيـەتى هێنـا: ڕۆژووەكـەى بپچـڕێنێو بەڕۆژوو نەبێ، ئەوە بەو نيەتهێنانە ڕۆژووى ناشكێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموويەتى.

(وَالإِحْتِيَاطُ) پارێزكارى لـە ڕۆژوودا ئەوەيـە: (أَنْ لاَ يَأْكُـلَ آخِرَالنَّهَـارِ) لـە كۆتـايى ڕۆژێدا –واتە: لە بەربانگدا– هيچ نەخواو نەخواتەوە (إِلاَّ بِيَقِينٍ) تەنها تا بێگومان دەبێ: كە ڕۆژ ئاوا بووە (وَيَحِلُّ بِالإِجْتِهَادِ) دروستە خواردنو خواردنەوە لە بەربانگدا: بە (إجتهاد)و هەم بە گوێلێبوونى بانگى دادپەروەرێكو هەم بـە خەبـەردانى دادپـەروەرێك (فِيالأَصَحِّ) لـە فەرموودەى ڕاستتردا.

(وَيَجُـوزُ) لـە پاشـيودا خـواردنو خواردنـەوە دروسـتە (إِذَا ظَـنَّ بَقَـاءَ اللَّيْـلِ) هـەر كاتێـك واتێبگا: شەو ماوە (قُلْتُ) ئيمامى (النواوي) دەفەرموێ (وَكَـذَا لَـوْ شَـكَّ) هـەروەها ئەگـەر بشكەوێتە گومان: ئايا شەو ماوە، يان نا، هەر دروستە: لە پاشيودا خواردنو خواردنەوە (وَاللهُ أَعْلَم) چونكە لێرەدا بنچينە ئەوەيە: شەو مابێ، كەوابو: ئەگەر باوەڕ پێكراوێك پێى ڕاگەيانـد: كـە بـەيان دەركـەوتوە، واجبـە: واز لـە خـواردن بێنـێ، هـەروەك لـە زۆربـەى سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

(وَلَوْ أَكَلَ بِاجْتِهَادٍ) ئەگەر خواردى، يان خوارديەوە، بە (إجتهاد)ێك (أَوَّلاً) لە پاشيودا (أَوْ آخِراً) يان لە بەر بانگدا (وَبَانَ الْغَلَطُ) ئينجا ئاشكرا بو: هەڵەى كردوە، واتە: لە پاشيودا لە دواى بەيان خواردبوى، لە بـەر بانگـدا پـێش ڕۆژئـاوابوون خواردبـوى (بَطَـلَ صَـوْمُهُ) لـە

أَوْ بِلاَ ظَنٍّ وَلَمْ يَبِنِ الْحَالُ صَحَّ إِنْ وَقَعَ فِي أَوَّلِهِ وَبَطَلَ فِي آخِرِهِ، وَلَوْ طَلَعَ الْفَجْرُ وَفِي فَمِهِ طَعَامٌ فَلَفَظَهُ صَحَّ صَوْمُهُ، وَكَذَا لَوْ كَانَ مُجَامِعاً فَنَزَعَ فِي الْحَالِ، فَإِنْ مَكَثَ بَطَلَ.

هەردوو حاڵەتدا ڕۆژووەكەى بەتاڵ دەبێو واجبە: قەزاى بكاتـەوە، چـونكە لـە هـەردوو

حاڵەتدا لە ڕۆژیدا خواردویەتی ﴿عَنْ أَسْمَاءَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا: أَفْطَرْنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَوْمَ غَيْمٍ ثُمَّ طَلَعَتِ الشَّمْسُ. قِيلَ لِهِشَامٍ: فَأُمِرُوا بِالْقَضَاءِ؟ قَالَ: لاَبُدَّ مِنْ قَضَاءٍ﴾ رواه البخاري، لە سەردەمی پێغەمبەرﷺ لە ڕۆژێکی هەوردا بەربانگمان شکاند–واتە: فەتارمان کردەوە– ئینجا لە ژێر هەوردا ڕۆژ بەدەر کەوت، بە (هشام)ی حەدیسگێڕەوە گوترا: فەرمانیان پێکرا ڕۆژووەکە قەزا بکەنەوە؟ فەرمووی: واجبە: قەزا بکرێتەوە.

(أَوْ بِلاَ ظَنٍّ) یان ئەگەر بێ ئەوەی وا تێبگا شەو ماوە، هێرشی کردو خواردی، یان خواردیەوە (وَلَمْ يَبِنِ الْحَالُ) حاڵەتەکەش ئاشکرا نەبو: ئایا لە شەویدا خواردوە، یان لە ڕۆژیدا (صَحَّ) ڕۆژووەکەی دروست دەبێ (إِنْ وَقَعَ فِي أَوَّلِهِ) ئەگەر خواردنەکەی لە پاشیودا بوبێ، چونکە لێرەدا بنچینە ئەوەیە: شەو مابێ (وَبَطَلَ فِي آخِرِهِ) ئەگەر خواردنەکەش لە بەر بانگدا بوبێ، ڕۆژووەکەی بەتاڵ دەبێ، چونکە لێرەدا بنچێنە ئەوەیە: ڕۆژ مابێ، بەڵام –لە هەردوو مەسەلەدا– لە هەریەکێکیاندا ئاشکرا ببێ هەڵەی کردوە، واجبە: ڕۆژووەکەی قەزا بکاتەوە، ئەگەر ئاشکراش ببێ خواردنەکەی لە شەویدا بووە ڕۆژووەکەی دروست دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لەو مەسەلانەی پاشیو و بەر بانگدا، گشت ڕۆژووشکێنەکانیتریش وەکو خواردن بڕیاریان بۆ دەدرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ خواردن و خواردنەوە لەگەڵ بانگی بەیانی ﴾

(وَلَوْ طَلَعَ الْفَجْرُ) ئەگەر بەیان دەرکەوت=بانگی سبەینێ درا (وَفِي فَمِهِ طَعَامٌ) لەو حاڵەتەدا خواردەمەنیەکی لە ناو دەمیدا بوو (فَلَفَظَهُ) جا دەمودەست فڕێیدا دەرەوە، ئەوە (صَحَّ صَوْمُهُ) ڕۆژووەکەی دروست دەبێ، بەڵام ئەگەر بە ویستیخۆی قوتی بدا، ڕۆژووەکەی بەتاڵ دەبێ، بە بەڵگەیحەدیسەکەی(إِنَّ بِلالاً)یداهاتوو.

(وَكَذَا لَوْ كَانَ مُجامِعاً) هەروەها ئەگەر لە حاڵەتی بانگدان=دەرکەوتنی بەیاندا خەریکی جیماع کردن بوو (فَنَزَعَ فِي الْحَالِ) جا دەمودەست ئەندامەکەی لە ئەندامی ژنەکەی دەرهێنا، ئەوەش ڕۆژووی دروست دەبێ، هەرچەند ئاویشی بهێتەوە (فَإِنْ مَكَثَ) جا ئەگەر لە دوای دەرکەوتنی بەیان هەر لە سەر جیماع کردن مابۆوە (بَطَلَ) ڕۆژووەکەی بەتاڵەو دروست نابێ، هەرچەند نەشیزانیبێ بەیان دەرکەوتوە، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

(فَصْلٌ) شَرْطُ الصَّوْمِ: اَلإِسْلاَمُ وَالْعَقْلُ وَالنَّقَاءُ عَنِ الْحَيْضِ

جا ئەگەر لەو مەسەلەیەدا زانیبێتی بەیان دەرکەوتوەو بە کاتە (کفارة)شی دەکەوێتە سەر، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە حەدیسێکدا

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا سَمِعَ أَحَدُكُمُ النِّداءَ وَالإِناءُ عَلى يَدِهِ فَلا يَضَعْهُ حَتَّى يَقْضِيَ حاجَتَهُ مِنْهُ﴾ حديث صحيح رواه الحاكم والبيهقي، هەر كاتێ یەكێكتان گوێی لە بانگ بوو و جامە ئاویشی لە سەر دەستی بوو، با جامەكە دانەنێ تا پێویستیخۆی لێ بەجێ دێنێ.
لێرەدا مەبەست بانگیێەكەمە–كە لە پێش بەیاندا دەدرێ– نەك بانگیدووەم؟ چونكە بۆ نوێژیسبەینێ دوو بانگ سوننەتن، یەكەمیان: پێش بەیان. دووەمیان: لە دوای دەركەوتنیبەیان. هەروەك لە (باسی بانگو ئیقامەت)دا ڕابرا، جا پێغەمبەرﷺ بەخۆی ئەم مەبەستەی ئاشكرا كردوەو دەفەرموێ: ﴿إِنَّ بِلالاً يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّى يُنادِيَ اِبْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ–وَفِرِوايَةٍ–فَإِنَّهُ لايُؤَذِّنُ حَتّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ﴾ رواه الشيخان، (بلال الحبشي) لە پێش بەیاندا بە شەوێ بانگ دەدا، ئێوە لە پاشیودا بخۆنو بخۆنەوە تا (عبدالله ابن أُم مكتوم) بانگ دەدا؟ چونكە (عبدالله) بانگ نادا تا بەیان دەردەكەوێ. ئیمامی(البيهقی) لە (السنن الكبری)دا ئەوها ڕوونی كردۆتەوەو ئیمامی (النـواوی)ش لە (المجموع)دا گێڕاویەتیەوە، وَالْحَمْدُ لله تعالى.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مەرجەكانی ڕۆژووگرو، كاتەكانی ڕۆژوو ﴾

(شَرْطُ الصَّوْمِ) مەرجی دروستبوونی ڕۆژوو، یەكەم: (الإِسْلاَمُ) ئیسلامەتیيە، واتە: ڕۆژووی هیچ جۆرە كافرێك دروست نابێ. دووەم: (وَالْعَقْلُ) عاقڵیيە، واتە: ڕۆژووی شێتو منداڵی نەفام دروست نابێ، بەڵام ڕۆژووی منداڵی فامیدە دروست دەبێ.
سێیەم: (وَالنَّقَاءُ عَنِ الْحَيْضِ والنِّفَاسِ) پاكیيە: لە حەیزو نیفاس، واتە: ڕۆژووی ئافرەتی زەیسانیو حەیزدار دروست نابێ، بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام.
ئینجا پێویستە ئەو سێ مەرجانە بەردەوام بن (جَمِيعَ النَّهَارِ) لە هەموو ڕۆژێدا، واتە: لە دەركەوتنیبەیانەوە تا ڕۆژ ئاوا دەبێ، كەوابو: ئەگەر لە بەشێكی ڕۆژێدا: (كفر)ێك بكا، یان شێت ببێ، یان حەیز، یان نیفاسی تووش ببێ، یان منداڵی ببێ، ئەوە ڕۆژووەكەی بەتاڵ دەبێو–جگە لە شێت– لە سەر گشتیان واجبە: ڕۆژووەكە قەزا بكەنەوە، هەرچەند كافربووەكەش هەر ئەو دەم ببێتەوە موسڵمان، هەروەك لە (فصل)ی داهاتووشدا ڕوونی دەكەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.
﴿ ئاگاداری ﴾: دروستە ئافرەت دەرمان بە كار بێنێ بۆ نەهاتنی خوێنی حەیز، تاكو (طواف)یحەج بە پاكی بكا، هەروەك (ابن حجر) لە (حاشية الإيضاح)دا فەرموویەتی، وَلاَ يَضُرُّ النَّوْمُ الْمُسْتَغْرِقُ عَلَىالصَّحِيحِ، وَالأَظْهَرُ أَنَّ الإِغْمَاءَ لاَ يَضُرُّ إِذَا أَفَاقَ لَحْظَةً مِنْ نَهَارِهِ، وَلاَ يَصِحُّ صَوْمُ الْعِيدِ وَكَذَاالتَّشْرِيقُ فِالْجَدِيدِ، وَلاَ يَحِلُّ التَّطَوُّعُ يَوْمَ الشَّكِّ بِلاَ سَبَبٍ، فَلَوْ صَامَهُ

ئەوەش وا دەگەیەنێ: کە دروستە دەرمان بە کار بێنێ بۆ دواخستنی حەیز لە ڕەمەزاندا، تاکو ڕەمەزانەکە بە تەواوی بگرێ‌و قەزاکردنەوەی نەکەوێتە سەر، والله أعلم.

(وَلاَ يَضُرُّ النَّوْمُ الْمُسْتَغْرِقُ) زیان لە ڕۆژوو نادا: خەوتنی بەردەوامی ڕۆژێ، کە لە بەیانەوە تا ڕۆژئاوابوون بە ئاگا نەیێ (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەیڕاست (وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّ الإِغْمَاءَ) بێهۆشبوون (لاَ يَضُرُّ) زیان لە ڕۆژوو نادا (إِذَا أَفَاقَ لَحْظَةً مِنْ نَهَارِهِ) بەو مەرجەی لە ڕۆژەکەیدا دەمێکیکەم بە هۆش بێتەوە، بەڵام ئەگەر لە بەیانەوە تا ڕۆژئاوابوون بێهۆش بوبێ، ڕۆژووەکەی بەتاڵەو واجبە: قەزای بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: ئەگەر بۆ پێویستی دەرمانێکی بێهۆشکەری بەکار هێناو بێهۆش بوو، ئەوەش-وەکو بێهۆشبوون- ئەگەر سەرتاسەری ڕۆژێ بێهۆش ببێ، ڕۆژووەکەی بەتاڵەو واجبە: قەزای بکاتەوە، بەڵام ئەگەر دەمێکیکەم-لە ڕۆژەکەیدا- هۆشی هەبوبێ، ئەو کاتە ڕۆژووەکەی دروست دەبێ، هەروەها ئەگەر لە شەوێدا شەرابو تریاكو ئەو جۆرە شتانە بەکاربێنێ‌و لە ڕۆژێدا سەرخۆش ببێ، ئەویش-لە هەردوو حاڵەتدا- وەکو بێهۆشی بڕیاری بۆ دەدرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

﴿ ئەو ڕۆژانەی ڕۆژوویان تێدا حەڕامە ﴾

(وَلاَ يَصِحُّ) دروست نیەو حەڕامە: (صَوْمُ الْعِيدِ) لە جەژنی ڕەمەزان، یان قورباندا بەڕۆژوو ببێ، هەرچەند نەزریشی کردبێ، واتە: لەو دوو ڕۆژانەدا هیچ جۆرە ڕۆژووەك دروست نابێ ﴿عَنْ أَبِيهُرَيْـرَةَﷺ: نَهَى رَسُولُ اللهِﷺ عَنْ صِيامِ يَـوْمَيْنِ: يَـوْمِ الأَضْـحَى وَيَـوْمِ الْفِطْـرِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی کردوە: لە جەژنی قوربان‌و لە جەژنی ڕەمەزاندا بەڕۆژوو ببێ. (وَكَذَا التَّشْرِيقُ فِيالْجَدِيدِ) هەروەها حەڕامە: لە (أيام التشريق)دا-واتە: لە سێ ڕۆژەکەی دوای جەژنیقورباندا- بەڕۆژوو ببێ، جا لەو سێ ڕۆژەدا هیچ جۆرە ڕۆژووەك دروست نابێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَذِكْرِاللهِ تَعَالَى﴾ رواه احمد ومسلم، سێ ڕۆژەکەی (أيام التشريق)ی دوای جەژنیقوربان ڕۆژانی خواردن‌و خواردنەوەو زیکری خوای گەورەنە.

(وَلاَ يَحِلُّ التَّطَوُّعُ) حەڵاڵ نیەو حەڕامە: ڕۆژووی سوننەت (يَوْمَ الشَّكِّ) لە ڕۆژی بەگوماندا (بِلاَ سَبَبٍ) بە بێهیچ هۆیەك لە هۆیەکانیداهاتوو (فَلَوْ صَامَهُ) جا ئەگەر لە ڕۆژی بەگوماندا لَمْ يَصِحَّ فِي الأَصَحِّ، وَلَهُ صَوْمُهُ عَنِ الْقَضَاءِ وَالنَّذْرِ، وَكَذَا لَوْ وَافَقَ عَادَةَ تَطَوُّعِهُ، وَهُوَ يَوْمُ الثَّلاَثِينَ مِنْ شَعْبَانَ إِذَا تَحَدَّثَ النَّاسُ بِرُؤْيَتِهِ أَوْ شَهِدَ بِهَا صِبْيَانٌ أَوْ عَبِيدٌ أَوْ فَسَقَةٌ،

بەڕۆژووێکی سوننەت بوو (لَمْ يَصِحَّ) ڕۆژووەکەی دروست نابێ‌و گوناهباریش دەبێ

(فـی الأصَـحّ) لـە فەرموودەیڕاسـتتردا ﴿عَنْ ابن عمر رضي الله عنهما: مَنْ صامَ يَـوْمَ الشَّـكِّ فَقَدْ عَصَى أَبَاالْقَاسِمِﷺ﴾ رواه أصحاب السنن بسندصـحيح، هـەر کەسـێك لـە ڕۆژی بەگومانـدا بەڕۆژوو ببێ، بە ڕاستی تاوانی بەرامبەر بە پێغەمبەرﷺ کردوە.

(وَلَهُ صَوْمُهُ) بۆی دروستە: لە ڕۆژی بەگومانـدا بـەڕۆژوو ببـێ (عَـنِ الْقَضَـاءِ) لـە ڕۆژووی قەزاکراوەو (وَالنَّذْرِ) لە ڕۆژووی نەزرکراو و لە ڕۆژووی کەففارەت.

(وَكَذَا) هەروەها دروستە: لـە ڕۆژی بەگومانـدا بـەڕۆژووی سـوننەت ببـێ (لَـوْ وَافَـقَ عَـادَةَ تَطَوُّعِهِ) ئەگەر ڕۆژە بەگومانەکە لەگەڵ عادەتی ڕۆژووە سوننەتەکانی تێك بکاتەوە، وەك عادەتی وابێ: دووشەممەو پێنج شەممە بەڕۆژوو ببێ، بە گومانەکەش بکەوێتە یەکێك لەو دوو ڕۆژانە، یان عادەتی وابێ: ڕۆژێك نا ڕۆژێك بەڕۆژوو ببێ، یان مانگی شەعبان بە تەواوی بـەڕۆژوو ببـێ، لـەو حاڵەتانـەدا دروسـتە لـە بەگومانەکـەدا بـەڕۆژوو ببـێ، پێغەمبـەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَ تَقَدَّمُوا رَمَضَانَ بِصَوْمِ يَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ إِلاَّ رَجُلٌ كَانَ يَصُومُ صَوْماً فَلْيَصُمْهُ﴾ رواه الشيخان، وەپێش ڕەمەزان مەکەون بە بەڕۆژووبوونی ڕۆژێك، یان دوو ڕۆژ، تەنها ئەو کەسە نەبێ: کە بە عادەتی خۆی بەڕۆژوو دەبێ.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەگەر لە پـێش نیـوەی یەکـەمی شـەعباندا بـەڕۆژوو نـەبوبێ، ئـەو کاتـە حەڕامـە: لـە شـانزەداو بـەو لاوەتـردا بـەڕۆژووی سـوننەت ببـێ، ئەگـەر یـەکێك لـە هۆیەکانیڕابردوو نەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا انْتَصَفَ شَعْبَانُ فَلاَ تَصُومُوا﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، هەر کاتێك شەعبان بە نیوەیی بوو، هیچیتر بەڕۆژووی سوننەت مەبن.

(وَهُوَ) ڕۆژی بە گومان (يَوْمُ الثَّلاَثِينَ مِنْ شَعْبَانَ) ڕۆژی سیی شەعبانە (إِذَا تَحَـدَّثَ النَّـاسُ بِرُؤْيَتِهِ) هەر کاتێك کۆمەڵە خەڵکێك بڵێن: مانگ دیتراوە. نەشزاندرێ: کێ دیتویەتی.

(أَوْ شَهِدَ بِهَا صِبْيَانٌ أَوْ عَبِيدٌ أَوْ فَسَقَةٌ) یان منداڵـەکان، یـان کۆیلـەکان، یـان فاسـقەکان، یان ئافرەتان شاهیدی بدەن: کە مانگیان دیتـوەو واتێبگـا ڕاسـت دەکـەن، جـا لـە بـەر ئـەوەی بـە شـەرع ئیسـبات نـەبوە: کـە ئـەو ڕۆژە ڕەمەزانـە، دروسـت نابـێ: بـە نیـەتی ڕەمەزان تێیدا بەڕۆژوو ببێ، مەگەر کەسێك باوەڕ بەو کەسانەیڕابردوو بکا، ئـەو کاتـە لە سـەر ئـەوی واجبـە: بـە نیـەتی ڕەمـەزان تێیـدا بـەڕۆژوو ببـێ، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلَيْسَ إِطْبَاقُ الْغَيْمِ بِشَكّ، وَيُسَنُّ تَعْجِيلُ الْفِطْرِ عَلَى تَمْرٍ، وَإِلاَّ فَمَاءٍ، وَتَأْخِيرُالسُّحُورِ مَالَم يَقَعْ فِي شَكٍّ،

بەڵام (وَلَيْسَ إِطْبَاقُ الْغَيْمِ بِشَكّ) سەرتاپا هەور لە ئاسمان نابێتە هۆی گومان، چـونکە لـە

حاڵەتی هەوردا، پێغەمبەرﷺ فەرمانی داوە: ﴿سی ڕۆژی شەعبان تەواو بکەین﴾ هەروەك لە سەرەتای دیتنی مانگدا ڕوونمان کردەوە.

﴿ پاشیو و بەربانگ ﴾

(وَيُسَنُّ تَعْجِيلُ الْفِطْرِ) لە کاتی بەربانگ سوننەتە: زوو-پێش نوێژکردن- فەتار بکاتەوە، ئەگەر بێگومان دەیزانی ڕۆژ ئاوا بووە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَ يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْفِطْرَ﴾ رواه الشيخان، زاد الإمام احمد: ﴿وَأَخَّرُوا السُّحُورَ﴾، خەڵك بەردەوام بەرەو چاکە دەبن تا بەردەوام زوو فەتار بکەنەوەو درەنگ پاشیو بخۆن.

(عَلَى تَمْرٍ) سوننەتە: بە خورما، یان بە قەسپ فەتار بکاتەوە (وَإِلاَّ) ئەگەر قەسپ و خورما نەبو (فَمَاءٍ) سوننەتە: بە ئاو فەتار بکاتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا أَفْطَرَ أَحَدُكُمْ فَلْيُفْطِرْ عَلَى تَمْرٍ فَإِنَّهُ بَرَكَةٌ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيُفْطِرْ عَلَى مَاءٍ فَإِنَّهُ طَهُورٌ﴾ رواه أصحاب السنن بسندصحيح، هەر کاتێك یەکێکتان فەتاری کردەوە، با بە قەسپ فەتار بکاتەوە، چونکە قەسپ پیتو بەرەکەت دەداتە مرۆڤ، جا ئەگەر قەسپ نەبو، با بە ئاو فەتار بکاتەوە، چونکە ئاو پاککەرەوەیە. ئینجا بزانە: واجبە: تۆزێك خۆی ڕابگرێ تا بێگومان ببێ ڕۆژ ئاوا بووە، ئینجا سوننەتە: بە سێ دانە قەسپ، یان سێ قومە ئاو فەتار بکاتەوە، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَتَأْخِيرُ السُّحُورِ) سوننەتە: درەنگ پاشیو بخوا، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ئیمام(أحمد)ی ڕابردوو (مَالَمْ يَقَعْ فِي شَكٍّ) تا ئەو کاتەی ناکەوێتە گومان: لە دەرکەوتنی بەیان، واتە: ئەگەر کەوتە گومان، دواخستنی پاشیو سوننەت نیە.

کەواتە: لای کەم دە دەقیقە بمێنێ بۆ دەرکەوتنی بەیان-کە ئێستا پێی دەڵێن: ئیمساك- سوننەتی دواخستن وەدەست دێنێ، لە (نهاية)دا بەڵگەی بەم حەدیسە هێناوەتەوە: ﴿عَنْ زَيْد بن ثابِتٍ رضي الله عنه: تَسَحَّرْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ قَامَ إِلَى الصَّلاَةِ، قُلْتُ كَمْ كَانَ قَدْرُ مَا بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: خَمْسِينَ آيَةً﴾ رواه الشيخان، لەگەڵ پێغەمبەرﷺ پاشیومان خوارد، ئینجا هەڵسا بۆ نوێژکردن، نێوان پاشیو و بانگدان بەقەد خوێندنی پەنجا ئایەت بوو.

ئینجا بزانە: کاتی پاشیو لە نیوەی شەوەوە دەست پێدەکا، پاشیو سوننەتەو بە کەمێك خواردن، یان ئاو، پێك دێ، ئەگەر بە بێپاشیوخواردن بەڕۆژوو بێ، هیچ گوناهبار نابێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

وَلْيَصُنْ لِسَانَهُ عَنِ الْكَذِبِ وَالْغِيبَةِ وَنَفْسَهُ عَنِ الشَّهَوَاتِ، وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يَغْتَسِلَ عَنِ الْجَنَابَةِ قَبْلَ الْفَجْرِ، وَأَنْ يَحْتَرِزَ عَنِ الْحِجَامَةِ وَالْقُبْلَةِ وَذَوْقِ الطَّعَامِ وَالْعَلْكِ، وَأَنْ يَقُولَ عِنْدَ فِطْرِهِ: اَللَّهُمَّ لَكَ صُمْتُ

وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ. وَأَنْ يُكْثِرَ الصَّدَقَةَ وَتِلاَوَةَ الْقُرْآنِ فِي رَمَضَانَ،

(وَلْيَصُنْ لِسَانَهُ) پێویسته: ڕۆژووگر زوبانی خۆی بپارێزێ (عَنِ الْكَذِبِ) له درۆكردنو (وَالْغِيبَةِ) له غەیبەت كردن.

(وَنَفْسَهُ) هەروەها سوننەته: گیانی خۆی بپارێزێ (عَنِ الشَّهَوَاتِ) لە حەزكردنەكان: وەك دەنگی خۆشو بۆنیخۆشو ئەو جۆرە حەلاڵانە.

(وَيُسْتَحَبُّ) سوننەته (أَنْ يَغْتَسِلَ عَنِ الْجَنَابَةِ قَبْلَ الْفَجْرِ) غوسلی جەنابەتو حەیزو نیفاس له پێش بەیاندا بكا (وَأَنْ يَحْتَرِزَ) سوننەته: خۆی بپارێزی بەرۆژ (عَنِ الحِجَامَةِ) لە خوێن لە خۆگرتنو (وَالْقُبْلَةِ) له ماچ كردنو (وَذَوْقِ الطَّعَامِ) له تامكردنی خواردەمەنی بە زوبانیو (وَالْعَلْكِ) لە بنێشت جوین، بەم مەرجەی ئەو تفەی تێكەڵی بووە: قووتی نەداتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، ئەگینا: ڕۆژووی دەشكێ.

(وَأَنْ يَقُولَ عِنْدَ فِطْرِهِ) سوننەته: له كاتی فەتاركردنەوەدا (بِسْمِ الله) بكا، ئینجا لە دوای فەتاركردنەوەش بڵێ: ﴿اللَّهُمَّ لَكَ صُمْتُ وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ﴾. ئینجا بڵێ: ﴿ذَهَبَ الظَّمَأُ وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ وَثَبَتَ الأَجْرُ إِنْ شَاءَ اللهُ﴾. رواهما ابوداود بسند صالح.

هەروەها سوننەته: لە كاتی فەتاردا ڕۆژووگرەكان بە خواردن تێر بكا، جا ئەگەر دەسەڵاتی نەبو، با بەربانگ بداته ڕۆژووگرەكان، هەرچەند تەنها قومە ئاوێك، یان دانە قەسپێك بێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ فَطَّرَ صَائِماً كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ غَيْرَ أَنَّهُ لاَيَنْقُصُ مِنْ أَجْرِالصَّائِمِ شَيْئاً﴾ رواه الترمذي بسند صحيح، هەر كەسێك بەربانگ بداته ڕۆژووگرێك وەك ڕۆژووگرەكە خێری بۆ دەنووسرێ، هیچیش لە خێری ڕۆژووگرەكە كەم ناكاتەوە.

(وَأَنْ يُكْثِرَالصَّدَقَةَ) سوننەته: زۆر خێرو بەخشین بكا لە ڕەمەزاندا، بە تایبەتی بە فراوانی خواردن بداته خێزانو منداڵەكانیو چاكە لەگەڵ خزمو جیرانەكانی بكا (وَتِلاَوَةَ الْقُرْآنِ) سوننەته زۆر قورئان بخوێنێ (فِي رَمَضَانَ) لە ڕەمەزاندا ﴿عَنْ ابْنِ عبّاسٍ رضي الله عنهما: كَانَ رَسُولُ اللهِﷺ أَجْوَدَ النَّاسِ بِالْخَيْرِ، وَكَانَ أَجْوَدُ مَايَكُونُ فِي رَمَضَانَ حِينَ يَلْقَاهُ جِبْرِيلُ عليه السلام كُلَّ لَيْلَةٍ حَتَّى يَنْسَلِخَ فَيَعْرِضُ عَلَيْهِ النَّبِيُّ الْقُرْآنَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە هەموو كەس سەخیتر بوو بۆ خێرو چاكە، لە ڕەمەزانیشدا لە هەموو كاتەكانیتر سەخیتر بوو، كە هەموو شەوێك (جبرائیل عليه السلام) دەهاتە لایو پێغەمبەرﷺ دەرسی قورئانی لە لای دەگۆتەوە تا ڕەمەزان تەواو دەبو.

وَأَنْ يَعْتَكِفَ لاَ سِيَّمَا فِي الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ مِنْهُ.

(فَصْلٌ) شَرْطُ وُجُوبِ صَوْمِ رَمَضَانَ: اَلْعَقْلُ وَالْبُلُوغُ وَإِطَاقَتُهُ، وَيُؤْمَرُ بِهِ الصَّبِيُّ لِسَبْعٍ إِذَا أَطَاقَ، وَيُبَاحُ تَرْكُهُ لِلْمَرِيضِ إِذَا وَجَدَ بِهِ ضَرَراً شَدِيداً،

(وَأَنْ يَعْتَكِفَ) سوننەتە: لە ڕەمەزاندا (إعتكاف) بكا لە مزگەوتدا (لاَ سِيَّمَا فِيالْعَشْرِ الأَوَاخِرِ مِنْهُ) بە تايبەتى لە دە شەوەكەى ئاخيرى ڕەمەزاندا، تاكو (ليلةالقدر)ى دەست بكەوێ، هەروەك لە باسى (إعتكاف)دا ڕوونى دەكەينەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

﴿ فَصْلٌ: لە باسى مەرجەكانى واجيبوونى ڕۆژووى ڕەمەزان ﴾

(شَرْطُ وُجُوبِ صَوْمِ رَمَضَانَ) مەرجى واجيبوونى ڕۆژووى ڕەمەزان، چوارن، يەكەم: ئيسلامەتىيە. دووەم: (اَلْعَقْلُ) عاقڵىيە. سێيەم: (وَالْبُلُوغُ) بالغىيە. چوارەم: (وَإِطَاقَتُهُ) توانـاى بەڕۆژووبوونـە. بـە شـەرعو بـە هەسـتكراوى، كـەوابو: مرۆڤى(كـافر) داواى بەڕۆژووبوونى لىێناكرێ لە دونيادا، چونكە ڕۆژوو ڕوكنێكى ئيسلامە، هەروەها ڕۆژوو لە سەر منداڵو شێت واجب نيە، چونكە داواكارىى شەرع نايانگرێتەوە، هەروەها لە سەر بێتواناى وەكو پيرو نەخۆش واجب نيە، چونكە بە هەستكراوى تواناى ڕۆژوويان نيە، هەروەها لە سەر ئافرەتى زەيسانىو حەيزدار واجب نيە، چونكە بە شەرع تواناى ڕۆژوويان نيە، هەروەك لە دواى ئێرە بەڵگەى گشتيان دێنينەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

(وَيُؤْمَرُ بِهِ الصَّبِيُّ) منداڵىفاميدە فەرمانى بەڕۆژووبوونى پێدەكرێ (لِسَبْعٍ) لە تەمەنى حەفت ساڵيەوە (إِذَا أَطَاقَ) هەر كاتێك تواناى بەڕۆژووبوونى هەبێ، لە دەساڵيش لە سەر نەگرتنىڕۆژوو سەرپەرشتكارەكەى لىێدەدا بە (قياس) لە سەر نوێژ، هەروەك لەوێدا بەڵگەمان ڕوون كردەوە.

ئينجا بزانە: حەرامە: موسڵمان لە ڕۆژانى ڕەمەزاندا خواردنو خواردنەوە بداتە ئەو كەسانەى ڕۆژوويان لە سەر واجبەو بە بێعوزر بەڕۆژوو نابن، هەرچەند ڕۆژوونەگرەكە كافريش بێ، چونكە يارمەتيدانە لە سەر تاوانكردن، هەروەك لە (تحفة)و(الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَعَاوَنُوا عَلَىالإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ يارمەتى يەكترى مەدەن لە سەر گوناهو دوژمنكارى.

﴿ ڕۆژووى نەخۆش و ڕێبوار ﴾

(وَيُبَاحُ تَرْكُهُ) دروستە: بەڕۆژوونەبوونى ڕەمەزان (لِلْمَرِيضِ) بۆ مرۆڤى نەخۆش (إِذَا وَجَدَ بِهِ ضَرَرًا شَدِيدًا) ئەگەر بە هۆى ڕۆژوو زيانێكى بەهێزى بگاتى: كە زيانەكە تەيەمومى بۆ دروست بكا، كەوابو: ئەگەر نەخۆشيەكەى كەم بێ: وەكو ژانە سەرو گوێ ئێشان، ئەوە دروست نيە بەڕۆژوو نەبێ.

وَلِلْمُسَافِرِ سَفَرًاطَوِيلاً مُبَاحاً، وَلَوْ أَصْبَحَ صَائِماً فَمَرِضَ أَفْطَرَ، وَإِنْ سَافَرَ فَلاَ، وَلَوْ أَصْبَحَ الْمُسَافِرُ وَالْمَرِيضُ صَائِمَيْنِ ثُمَّ أَرَادا الفِطْرَ جَازَ، فَلَوْ أَقَامَ وَشُفِيَ حَرُمَ الْفِطْرُ عَلَى الصَّحِيحِ، وَإِذَا أَفْطَرَ الْمُسَافِرُ وَالْمَرِيضُ قَضَيَا،

(وَلِلْمُسَافِرِ) هەروەها بۆ ڕێبواریش دروستە بەڕۆژوو نەبێ، بەو مەرجەی (سَفَرَاً طَوِيلاً) سەفەرەکەی هەشتا کیلۆمەتر درێژ بێ و (مُبَاحاً) حەڵاڵیش بێ، هەروەك بە درێژی لە نوێژی ڕێبواردا ڕوونمان کردەوە، ئیتر جیاوازی نیە: بەردەوام لە سەفەردابێ، یان نا، هەروەك لە (تحفة)و(مغنی)دا فەرموویانە. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ هەر کەسێك لە ڕەمەزاندا نەخۆش بوو، یان لە سەفەردا بوو–ئەگەر بەڕۆژوو نەبو– واجبە: بە ژمارەی ئەو ڕۆژانەی نەیگرتون قەزا بکاتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر نەخۆشیەکەی بە شەو و بە ڕۆژ بوو، ئەوە بۆی دروستە: هەر لە شەوێدا نیەتی ڕۆژووەکە نەهێنێ، ئەگەر نا: واجبە بە شەو نیەتی ڕۆژوو بێنێ، ئینجا ئەگەر بە ڕۆژ نەخۆش بووە، دروستە: ڕۆژووەکەی بشکێنێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها (وَلَوْ أَصْبَحَ صَائِماً) ئەگەر یەکێکی ساغ بەڕۆژوو بوو (فَمَرِضَ) ئینجا لە ڕۆژێدا نەخۆش بوو (أَفْطَرَ) دروستە: ڕۆژووەکەی بشکێنێ، چونکە بە بێویستی خۆی نەخۆشیی تووش بووە، کەوابو: (وَإِنْ سَافَرَ) ئەگەر مرۆڤێکی بەڕۆژوو لە ڕۆژێدا بە سەفەر چوو (فَلاَ) دروست نیە ڕۆژووەکەی بشکێنێ، چونکە بە ویستی خۆی بۆ سەفەر دەڕوا، بەڵام ئەگەر پێش دەرکەوتنیبەیان بۆ سەفەر دەربچێ، ئەو کاتە بۆی دروستە ڕۆژووەکەی بشکێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها (وَلَوْ أَصْبَحَ الْمُسَافِرُ وَالْمَرِيضُ صَائِمَيْنِ) ئەگەر مرۆڤی ڕێبوارو نەخۆش بە شەو نیەتیان هێناو بەڕۆژوو بوون (ثُمَّ أَرَادا الْفِطْرَ) ئینجا بە ڕۆژ ویستیان ڕۆژووەکەیان بشکێنن (جَازَ) بۆیان دروستە، چونکە لە شەوێوە عوزرەکەیان بەردەوامە (فَلَوْ أَقَامَ) بەڵام ئەگەر ڕێبوارەکە هەر بەڕۆژوو بوو و هاتەوە ماڵەوەی، یان بووە نیشتەجێ (وَشُفِيَ) هەروەها ئەگەر نەخۆشیبەڕۆژوو شیفای بۆ هات (حَرُمَ الْفِطْرُ) لە هەردووکیان حەڕامە: ڕۆژووەکەیان بشکێنن (عَلَیالصَّحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونکە هۆیەکە نەماوە.

(وَإِذَا أَفْطَرَ الْمُسَافِرُ وَالْمَرِيضُ) هەر کاتێك ڕێبوارو نەخۆش بەڕۆژوو نەبون (قَضَيَا) لە سەر هەردووکیان واجبە: ڕۆژووەکانیان قەزا بکەنەوە، بە بەڵگەی ئایەتەکەیڕابردوو، ئینجا بزانە: مەبەست بە نەخۆش–لێرەدا– نەخۆشی کاتیەیە، چونکە نەخۆشی بەردەوام–وەکو پیر– قەزاکردنەوەی لە سەر نیە، بەڵکو (فدیة)دەدا، هەروەك لە باسی (فدیة)دا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

وَكَذَا الْحَائِضُ

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: هەر کەسێك بە ئەندازەیەکی وەها برسی ببێ، یان تێنوو ببێ: مەترسی لەناوچوونو نەمانی لێبکرێ، واجبە: ڕۆژووەکەی بشکێنێ، لەو حاڵەتەدا

جیاوازی ساغو نەخۆشو ڕێبوارو نیشتەجێ نیە، بەڵام واجبە: ڕۆژووەکەی قەزا بکاتەوە، لە (المجموع)و(مغنی)دا بەڵگەیان بەم ئایەتە هێناوەتەوە: ﴿وَلاَ تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ إِنَّ اللهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ خۆتان بە کوشت مەدەن، خوای گەورە لەگەڵتان بە ڕەحمە.

دووەم: بۆ دروێنەچییەکانو جوتیارەکانو کارکەرەکانی خانوو و کێڵگەو باغو کاسبکارەکانیترو گشت ئەو کەسانەیتر: کە بۆیان ناگونجێ بە شەو کار بکەنو بۆ بەخێوکردنی خۆیانو خێزانیان پێویستیشیان بەو کارە هەیە، بۆ گشتیان دروستە: ڕۆژووەکەیان بشکێنن، جیاوازی نیە: ئەو کارانەیڕابردوو بە کرێ بن، یان بە خۆڕایی بن، بەڵام واجبە: بە شەو نیەتی ڕۆژووەکە بێنن، ئینجا ئەگەر بە ڕۆژ بێهێز بون، ئەو کاتە دروستە: ڕۆژووەکەیان بشکێننو لە کاتێکیتردا ڕۆژووەکەیان قەزا بکەنەوە، هەروەك لە (تحفة)و(نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە. واتە: بەڵام ئەگەر دەگونجا بە شەو ئەو کارە بکرێ، یان بۆ بەخێوکردنی خۆیانو خێزانیان پێویستییان پێنەبو، ئەو کاتە دروست نیە: بەڕۆژوو نەبن، وَاللهُ أَعْلَم.

سێیەم: –بۆ وێنە–ئەگەر کافرەکان هێرش بێننە سەر وڵاتی موسڵمانانو موسڵمانەکانیش بە هۆی بەڕۆژووبوون توانای بەرگرییان نەبو، دروستە ڕۆژوو بشکێنن، بەڵکو ئەگەر مەترسی سەرکەوتنیکافرەکان هەبێ، ئەو کاتە واجبە: ڕۆژووەکەیان بشکێنن، واتە: ئینجا لە دوای کۆتاییجەنگ قەزای بکەنەوە، هەروەك لە (الشبراملسي)دا ڕوون کراوەتەوە ﴿عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ فِي سَفَرٍ فَصَامَ بَعْضٌ، وَأَفْطَرَ بَعْضٌ، فَتَحَزَّمَ الْمُفْطِرُونَ وَعَمِلُوا وَضَعُفَ الصُّوَّامُ عَنْ بَعْضِ الْعَمَلِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ذَهَبَ الْمُفْطِرُونَ الْيَوْمَ بِالأَجْرِ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەرو ﷺ (صحابة)کان لە سەفەرێکیغەزادا بون، هەندێکیان ڕۆژوویان شکاندو بە هێز بونو کاری پێویستیان کرد، هەندێکیشیان بەڕۆژوو بونو بۆ هەندێك کاری پێویست بێهێز بون، جا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ڕۆژووشکێنەکان ئەم ڕۆ پاداشی گەورەیان بۆ خۆیان برد.

(وَكَذَا الْحَائِضُ) هەروەها لە سەر ئافرەتی حەیزدارو زەیسانیو منداڵ لێبوو، واجبە: ڕۆژووەکانیان قەزا بکەنەوە ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: أَنَّهُ كَانَ يُصِيبُنَا ذَلِكَ–أَي الْحَيْضُ– فَنُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ وَلاَ نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّلاَةِ﴾ رواه الشيخان، لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ حەیز تووشمان دەبو، ئینجا فەرمانمان دەدرایێ ڕۆژووەکان قەزا بکەینەوە و فەرمانمان نەدەدرایێ نوێژ قەزا بکەینەوە.

وَالْمُفْطِرُ بِلاَ عُذْرٍ وَتَارِكُ النِّيَّةِ، وَيَجِبُ قَضَاءُ مَا فَاتَ بِالإِغْمَاءِ وَالرِّدَّةِ، دُونَ الْكُفْرِ الأَصْلِيِّ وَالصِّبَا وَالْجُنُونِ، وَإِذَا بَلَغَ بِالنَّهَارِ صَائِماً وَجَبَ إِتْمَامُهُ بِلاَ قَضَاءٍ، وَلَوْ بَلَغَ فِيهِ مُفْطِراً أَوْ أَفَاقَ أَوْ أَسْلَمَ فَلاَ قَضَاءَ فِي الأَصَحِّ،

(وَالْمُفْطِرُ بِلاَ عُذْرٍ) هەروەها ئەو کەسەش کە بێ‌عوزر ڕۆژووەکەی شکاندبێ، واجبە: قـەزا بکاتەوە (وَتَارِكُ النِّيَّةِ) هەروەها ئەو کەسەش کە لە شەوێدا نیەتی نەهێنابێ: بە قەسدی، یان لەبیری چوبێ، واجبە: ڕۆژووەکەی قەزا بکاتەوە.

(وَيَجِبُ قَضَاءُ مَا فَاتَ بِالإِغْمَاءِ) واجبە ئەو ڕۆژووانە قەزا بکاتەوە: کە بە هـۆی بێ‌هۆشـی فەوتاون (وَالرِّدَّةِ) هەروەها واجبە: ئەو ڕۆژووانەش قەزا بکاتـەوە کـە بـە هـۆی کـافربوون فەوتاون، چونکە بە هۆی ئیسلامەتی ڕۆژووی لە سەر واجب بووە، کەوابو: بە کافربوون لە سەری لا ناچێ.

(دُونَ الْكُفْرِ الأَصْلِيِّ) جگە لە کوفری بنچینەیی، واتە: ئەو کافرەی لە بنچینەدا کافرە، کە بـووە موسـڵمان واجـب نیـە ڕۆژوو قـەزا بکاتـەوە، چـونکە خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ﴾ بە کافرەکان بڵێ: ئەگـەر واز لـە کـوفر بێنن‌و ببنە موسڵمان، لە ڕابردوویان دەبوردرێ.

ئینجا بزانە: لە مەزهەبی‌ئیمامی(حنفی)دا موسڵمانی‌کافربووش–ئەگەر ببێتەوە موسڵمان– قەزاکردنـەوەی ڕۆژووەکـانی ماوەی‌کـافربوونی لـە سـەر نیـە، هـەروەك لـە(المجمـوع)دا فەرموویەتی.

(وَالصِّبَا) هەروەها ئـەو ڕۆژووانـەی لـە کـاتی منداڵی‌دا نـەیگرتون، واجـب نیـە: قـەزایان بکاتەوەو (وَالْجُنُونِ) هەروەها ڕۆژووەکـانی مـاوەی شـێتیش واجـب نیـە: قـەزا بکاتـەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَبْلُغَ، وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفِيقَ﴾رواە ابوداود وغيرە باسناد صحيح، نووسینی تاوان لە سەر سێ کەسان هەڵگیراوە، لە سەر خەوتوو تا هەشیار دەبێتەوە، لە سەر منـداڵ تـا بڵـوغی دەبێ، لە سەر شێت تا چاك دەبێتەوە.

(وَإِذَا بَلَغَ بِالنَّهَارِ) هەر کاتێك لە ڕەمەزانـدا: منـداڵ لـە ڕۆژێدا بلـۆغی بـوو (صَـائِماً) لـەو حاڵەتیشـدا بـەڕۆژوو بـوو (وَجَـبَ إِتْمَامُـهُ) واجبـە: ڕۆژووەکـەی تـەواو بکـا (بِـلاَ قَضَـاءٍ) قەزاکردنەوەی ئەو ڕۆژووەشی لە سەر نیە (وَلَوْ بَلَغَ فِيـهِ) هـەروەها ئەگـەر لـە ڕەمەزانـدا منداڵ لە ڕۆژێدا بلۆغی بوو (مُفْطِراً) لەو حاڵەتیشدا بەڕۆژوو نەبو (أَوْ أَفَاقَ) یان شێت لـە ڕۆژێدا چاك بۆوە (أَوْ أَسْلَمَ) یان کافر لە ڕۆژێدا موسڵمان بوو (فَلاَقَضَاءَ) قەزاکردنەوەی ئەو ڕۆژووە لە سەر هیچێکیان واجب نیە (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

وَلاَ يَلْـزَمُهُمْ إِمْسَـاكُ بَقِيَّـةِالنَّهَارِ فِالأَصَـحِّ، وَيَلْـزَمُ مَـنْ تَعَـدَّى بِـالْفِطْرِ أَوْ نَسِـيَ النِّيَّـةَ، لاَ مُسَافِرَاً أَوْ مَرِيضاً زَالَ عُذْرُهُمَا بَعْدَ الْفِطْرِ، وَلَوْ زَالَ قَبْلَ أَنْ يَأْكُلاَ وَلَمْ يَنْوِيَا لَيْلاً فَكَذَا فِـي الْمَـذْهَبِ، وَالأَظْهَـرُ أَنَّـهُ يَلْـزَمُ مَـنْ أَكَـلَ يَـوْمَ الشَّـكِّ ثُـمَّ ثَبَـتَ كَوْنُـهُ مِـنْ رَمَضَـانِ،

وَإمسَاكُ بَقِيَّةِ الْيَوْمِ مِنْ خَوَاصِّ رَمَضَانَ، بِخِلاَفِ النَّذْرِ وَالْقَضَاءِ.

(وَلاَ يَلْزَمُهُمْ) هەروەها لە سەر هیچێکیان واجب نیە (إِمْسَاكُ بَقِيَّةِ النَّهَارِ) ئەوەندەی لە ڕۆژێ ماوە ئیمساك بکەن، واتە: تا ڕۆژ ئـاوا دەبـێ خۆیـان لـە دژەکـانی ڕۆژوو قەدەغـە بکـەن (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَيَلْزَمُ مَنْ تَعَدَّى بِالْفِطْرِ) ئیمساك واجبە: لە سەر ئەو کەسەی کە بە بێ عوزر ڕۆژووەکەی شکاندوە (أَوْ نَسِيَ النِّيَّةَ) یان لەبیری چووە: بە شەو نیەت بێنـێ، یـان وایـدەزانی شـەو ماوەو خواردی، یان خواردیەوە، ئینجا ئاشکرا بوو: بەیان بووە، چونکە کەمتەرخـەمییان کردوە (لاَ مُسَافِراً أَوْ مَرِيضاً) بەڵام لە سەر ڕێبوارو نەخۆش واجب نیە ئیمساك بکەن (زَالَ عُذْرُهُمَا بَعْدَالْفِطْرِ) کە لە دوای ڕۆژووشکاندن عوزری سەفەرو نەخۆشییان نەمابێ.

(وَلَوْ زَالَ) ئەگەر عوزری نەخۆشیو ڕێبواری نەما (قَبْلَ أَنْ يَأْكُلاَ) پێش ئەوەی بخۆن، واتە: ڕۆژوو بشکێنن‌و (وَلَمْ يَنْوِيَا لَيْلاً) بـە شـەوێش نیـەتیان نـەهێنابو (فَكَذَا) لـەو حاڵەتـەش ئیمساکیان لە سەر واجب نیە (فِي الْمَذْهَبِ) لە فەرموودەی ڕاستی مەزهەبدا، بەڵام ئەگـەر بە شـەو نیـەتیان هێنـابو و ڕۆژووەکەشـیان نەشـکاندبو و عوزرەکەشـیان نـەما، واجبـە: ڕۆژووەکەیان تەواو بکەن، هەروەك ڕوونمان کردوە.

ئینجا بزانە: لە سەر ئافرەتی زەیسانیو حـەیزداریش واجـب نیـە ئیمسـاك بکـەن، بـەڵکو ئەگەر بە نیەتی‌عیبادەت ئیمساك بکەن حەرامەو گوناهبار دەبن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّهُ يَلْزَمُ مَنْ أَكَلَ يَوْمَ الشَّكِّ) ئیمساك لە سەر ئەو کەسەش واجبە: کە لە ڕۆژی بەگوماندا شتێکی خواردبو (ثُمَّ ثَبَتَ كَوْنُهُ مِنْ رَمَضَانِ) ئینجا ئاشـکرا بوو: ڕۆژەکە یەکەمی ڕەمەزان بووە.

(وَإِمسَاكُ بَقِيَّةِ الْيَوْمِ) ئیمساك کردن لەو بەشەدا: کە لە ڕۆژێ ماوە (مِنْ خَـوَاصِّ رَمَضَـانَ) تایبەتە بە مانگی ڕەمەزان؟ بۆ ڕێزلێنانی ڕۆژەکەیە، ئەو ئیمساککەرەی فەرمانی ئیمساکی پێ‌کراوە خێری دەگاتێ، بەڵام بۆی نابێتە ڕۆژووێکی شەرعی، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(بِخِلاَفِ النَّذْرِ وَالْقَضَاءِ) بەڵام لە ڕۆژووی نەزرو قەزاکراوەدا –ئەگـەر شـکاندی– ئیمسـاك کردن واجب نیە: چونکە ڕۆژەکانی‌تر شەرەفـو ڕێزی ڕەمەزانیان نیە.

(فَصْلٌ) مَنْ فَاتَهُ شَيْءٌ مِنْ رَمَضَانَ فَمَاتَ قَبْلَ إِمْكَانِ الْقَضَاءِ فَلاَ تَدَارُكَ لَهُ وَلاَ إِثْمَ، وإِنْ مَاتَ بَعْدَالتَمَكُّنِ لَمْ يَصُمْ عَنْهُ وَلِيُّهُ فِالْجَدِيدِ بَلْ يُخْرِجُ مِنْ تَرِكَتِهِ لِكُلِّ يَوْمٍ مُدَّ طَعَامٍ، وَكَذَا النَّذْرُ وَالْكَفَّارَةُ، قُلْتُ: اَلْقَدِيمُ هُنَا أَظْهَرُ،

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (فِدْيَة)ی ڕۆژوو ﴾

(مَنْ فَاتَهُ شَيْءٌ مِنْ رَمَضَانَ) هەر کەسێك ڕۆژووێك، یان زیاتری–بە عوزرێکیشەرعی–لێفەوتا: لە ڕۆژووەکانی ڕەمەزان (فَمَاتَ) ئینجا مرد (قَبْلَ إِمْكَانِ الْقَضَاءِ) پێش ئەوەی بۆی گونجابێ قەزای بکاتەوە: وەك لە ڕەمەزانەکەدا مردبێ، یان لە دوای ڕەمەزانەکە ماوەی قەزاکردنەوەی نەبوبێ: وەك نەخۆشیەکەی، یان حەیزەکەی، یان زەیسانیەکەی تا مردن بەردەوام بوبێ، لەو حاڵەتانەدا (فَلاَ تَدَارُكَ لَهُ) هیچ بۆکردنەوەی واجب نیە–واتە: نە قەزاکردنەوەو نە (فِدْيَة)– چونکە کەمتەرخەمیی نەبوە.

(وَلاَ إِثْمَ) هەروەها مردووەکە گوناهباریش نابێ، بەڵام ئەگەر بە بێعوزر لە ڕەمەزاندا ڕۆژووی شکاندبێ، یان هەر بەڕۆژوو نەبوبێ، ئەوە هەم گوناهبار دەبێو هەم واجبە: یان (فِدْيَة)ی بۆ بدرێ، یان بۆی قەزا بکرێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وإِنْ مَاتَ بَعْدَالتَّمَكُّنِ) بەڵام ئەگەر لە دوای بۆگونجان مرد: وەك لە دوای ڕەمەزانەکە ماوەی قەزاکردنەوەی هەبوبێو هیچ عوزرێکیشی نەبوبێو قەزای نەکردبێتەوەو مردبێ، جا لەم بەشەدا جیاوازی نیە: لە ڕەمەزاندا بە عوزر، یان بە بێعوزر بەڕۆژوو نەبوبێ، کەوابو: لەو حاڵەتەدا (لَمْ يَصُمْ عَنْهُ وَلِيُّهُ) دروست نیە: خزمێکی ڕۆژووەکانی لە جیاتی بگرێتەوە (فِي الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا (بَلْ يُخْرِجُ مِنْ تَرِكَتِهِ) بەڵکو واجبە: خزمەکەی لە میراتەکەی (فِدْيَة)ی بۆ دەربکا (لِكُلِّ يَوْمٍ مُدُّ طَعَامٍ) بۆ هەر ڕۆژووێك مستێك، واتە: (﴿ ﴾) شەشسەدو پێنج غرام دانەوێڵە.

بەڵام لە فەرموودەی کۆندا: بۆ گشت خزمێکی بالغو عاقڵ دروستە: (فدية) بۆ مردووەکەی بدا، هەم دروستە: لە جیاتیشی بەڕۆژوو ببێ، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامٌ صَامَ عَنْهُ وَلِيُّه ﴾رواه الشيخان، هەر کەسێك مردبێو ڕۆژووی لە سەربێ، خزمەکەی لە جیاتیی بەڕۆژوو دەبێ.

(وَكَذَا النَّذْرُ) هەروەها ڕۆژووی نەزرکراو و (وَالْكَفَّارَةُ) ڕۆژووەکانیکەففارەت وەکو ڕۆژووەکانی ڕەمەزانن: لە گشت بڕیارەکانیڕابردوەداو هەم لە فەرموودەی کۆندا: بۆ خزمەکەی دروستە (فدية)ی بۆ بداو هەم دروستە لە جیاتیشی بەڕۆژوو ببێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو و حەدیسەکەیداهاتوو.

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوي) دەفەرموێ (اَلْقَدِيمُ هُنَا أَظْهَرُ) فەرموودەی کۆن لێرەدا بەهێزترە وَالْوَلِيُّ كُلُّ قَرِيبٍ عَلَىالْمُخْتَارِ، وَلَوْ صَامَ أَجْنَبِيٌّ بِإِذْنِ الْوَلِيِّ صَحَّ، لاَ مُسْتَقِلاًّ فِىالأَصَحِّ،

لە فەرموودەی نوێ، چونکە حەدیسەکەیڕابردوو و حەدیسەکەیداهاتوو بەڵگەیەتی، بەڵام فەرموودەینوێ بەڵگەکەی حەدیسێکی بێهێزە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

جا بزانە: ئەو ڕۆژووانەی بە دوای یەكتردا لە سەر مردووەكە واجب بوینە–وەك ڕۆژووەكانی كەففارەت– لە سەر زیندووەكە واجب نیە: بە دوای یەكتردا بۆی قەزا بكاتەوە، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: ئەگەر مردووەكە میراتی لە پاش بەجێ مابێ، ئەوە واجبە: یان (فِدْيَة)ی بۆ بدرێ، یان ڕۆژووەكانی لەجیاتی قەزا بكرێنەوە، بەڵام ئەگەر میراتی نەبو، ئەو كاتە هیچێك لەو دووانە واجب نین، بەڵكو سوننەتە: خزمەكەی یەكێكی لەو دووانە بۆ بكا، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَالْوَلِيُّ) مەبەست بەو خزمەی بۆی دروستە: لەجیاتی مردووەكە بەڕۆژوو ببێ: (كُلُّ قَرِيبٍ) گشت خزمێكی مردووەكەیە، هەرچەند میراتگریش نەبێ، جیاوازی نێر و مێ نیە (عَلَى الْمُخْتَارِ) لە سەر فەرموودەی هەڵبژاردراو ﴿عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما: قَالَتْ امْرَأَةٌ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ أُمِّى مَاتَتْ وَعَلَيْهَا صَوْمُ نَذْرٍ، أَفَأَصُومُ عَنْهَا؟...قَالَ: فَصُومِى عَنْ أُمِّكِ﴾ رواه الشيخان، ئافرەتێك گوتی: دایكم مردوەو ڕۆژووی نەزركراوی لە سەر بوو، ئایا لەجیاتیی بەڕۆژوو ببم؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: لەجیاتی دایكت ڕۆژووە نەزرەكان بگرەوە.

ئینجا بزانە: دروست نیە بێگانەیەك–سەربەخۆ– بە بێئیزنی خزمیمردووەكە (فدیة)ی ڕۆژوو بۆ مردووەكە بدا، بەڵام بە ئیزنی وی دروستە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون كراوەتەوە.

هەروەها (وَلَوْ صَامَ أَجْنَبِيٌّ) ئەگەر لە سەر فەرموودەی كۆن: بێگانەیەكی بالغو عاقڵ لەجیاتی مردووەكە بەڕۆژوو بوو (بِإِذْنِ الْوَلِيِّ) بە ئیزنی خزمەكە، یان بە ئیزنی مردووەكە: وەك لە ژیانیدا وەسێتی پێكردبێ (صَحَّ) لە هەردوو حاڵەتدا بەڕۆژووبوونەكە دروست دەبێ، جیاوازی نیە: بە كرێ بێ، یان بە خۆڕایی.

(لاَ مُسْتَقِلاًّ) بەڵام ئەگەر بێگانەكە سەربەخۆ–بە بێئیزن– بەڕۆژوو بوو دروست نابێ (فِى الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

ئینجا بزانە: ئەگەر مردووەكە سی ڕۆژووی لە سەر بن، سی كەس لە یەك ڕۆژدا لە جیاتیی بەڕۆژوو بن، گشتی دروست دەبن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

هەروەها بزانە: دروست نیە: هیچ كەسێك لەجیاتی مرۆڤێكی زیندوو بەڕۆژوو ببێ، هەرچەند توانای ڕۆژووشی نەمابێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَلَوْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صَلاَةٌ أَوِ اِعْتِكَافٌ لَمْ يُفْعَلْ عَنْهُ وَلاَ فِدْيَةَ، وَفِى الإِعْتِكَافِ قَوْلٌ وَاللهُ أَعْلَمُ.

هەروەها دروست نیە: شێتو منداڵی نەبالغ لە جیاتی مردوو بەڕۆژوو بن، هەروەك لە

(الشرواني)و (بجيرمي)دا ڕوون كراوەتەوە.
(وَلَوْ مَاتَ) ئەگەر يەكێك مرد (وَعَلَيْهِ صَلاَةٌ) نوێژی واجبی لە سەر بون و قەزای نەكردبونەوە (أَوِ اعْتِكَافٌ) يان ئیعتیكافی نەزركراوی لە سەر بوو و نەیكردبو (لَمْ يُفْعَلْ عَنْهُ) نە خزمو نە بێگانە، نوێژو ئیعتیكافەكەی لەجیاتی ناكاو (وَلاَ فِدْيَةٌ) هەم (فدية)شی بۆ نادا، بەلاّم (وَفِي الإِعْتِكَافِ قَوْلٌ) دەربارەی ئیعتیكاف فەرموودەیەكی ئیمامی(شافعي) هەیە: كە خزمەكەی لەجیاتی دەیكا، یان مستە گەنمێكی (فدیة)ی بۆ دەدا: لەجیاتی ئیعتیكافی شەو و ڕۆژێكو كەمتر لە شەو و ڕۆژێك (وَاللهُ أَعْلَم).
هەروەها فەرموودەیەكیتری هەیە: كە دروستە نوێژ لە جیاتی مردوو قەزا بكرێتەوە، هەم فەرموودەیەكیتری زانایانیش هەیە: كە دروستە لە جیاتی هەر نوێژێك مستە گەنمێك (فدیة)ی بۆ بدرێ، زۆر لە زانایانی مەزهەبی (شافعي) بەو دوو فەرموودانە ڕازینە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون كراوەتەوە.
﴿ ئاگاداری ﴾ لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا دروستە: (فدیة)ی نوێژیش بۆ مردوو بدرێ، بەلاّم (فدیة)ی هەر نوێژێكی واجب، یان هەر ڕۆژوویێكی واجب، لە مەزهەبی(حنفي)دا: نیو ساع گەنمە، كە دەكاتە (﴿﴾) غرام، واتە: یەك كیلۆو هەشتسەدو پانزە غرام، هەروەها دروستە: نرخی ئەو نیوساعەش بدرێ، كەوابو: دروستە: خزمی مردووەكە خۆی (تقليد)ی مەزهەبی(حنفي) بكاو ئەو (إِسْقَاطُ الصَّلاَةِ)ی لە لای ئەوان هەیە، بۆ مردووەكەی بكا، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی، بەلاّم ئەگەر مردووەكە وەسێتی كردبێ، ئەو كاتە (إِسْقَاطُ الصَّلاَةِ) واجب دەبێو لە سێیەكی میراتەكەی بۆی دەكرێ، كەوابو: نوێژەكانو ڕۆژووەكانو كەففارەتی سوێندەكانی گشتی حیساب دەكرێ، لە جیاتی هەر نوێژێك نیو ساع، یان نرخەكەیو لە جیاتی هەر ڕۆژوویێك نیو ساع، یان نرخەكەی دەدرێتە هەژاران، بەلاّم كەففارەتی سوێندەكان واجبە بدرێتە دە كەسی هەژار.
ئینجا بزانە: ئەو (إِسْقَاط)كردنە بۆ مردوویێكە كە چەند نوێژێكو ڕۆژوویێكی فەوتابێو قەزای نەكردبنەوە، چونكە ئەگەر مردووەكە گوێڕایەڵی شەیتان بوبێو نوێژو ڕۆژووی نەكردبن، ئینجا لە كۆتایی تەمەنیدا تۆبەی كردبێو وەسێتی كردبێ: (إِسْقَاط)ی بۆ بكرێ، ئەو (إِسْقَاطُ الصَّلاَةِ)ە دروست نابێ، هەروەك لە (مجمع الأنهر)و كتێبەكانیتری مەزهەبی (حنفي)دا ڕوون كراوەتەوە.
وَالأَظْهَرُ وُجُوبُ الْمُدِّ عَلَى مَنْ أَفْطَرَ لِلْكِبَرِ، وَأَمَّا الْحَامِلُ وَالْمُرْضِعُ فَإِنْ أَفْطَرَتَا خَوْفاً عَلَى نَفْسِهِمَا وَجَبَ الْقَضَاءُ بِلاَ فِدْيَةٍ، أَوْ عَلَى الْوَلَدِ

(وَالأَظْهَرُ) به فه‌رمووده‌ی به‌هێزتر (وُجُوبُ الْمُدِّ) مستێك دانه‌وێڵه‌ بۆ (فدية)ی هه‌ر ڕۆژووێك واجبه‌: (عَلَى مَنْ أَفْطَرَ) له‌ سه‌ر ئه‌و كه‌سه‌ی ڕۆژووی شكاندوه‌، یان به‌ڕۆژوو نه‌بوه‌ (لِلْكِبَرِ) به‌ هۆی پیری‌و بێ‌هێزی، یان به‌ هۆی نه‌خۆشیه‌كی به‌رده‌وام: كه‌ چاوه‌ڕوانی چاكبوونه‌وه‌ی نه‌كرێ، هه‌روه‌ك له‌ سه‌رچاوه‌كاندا فه‌رموویانه‌ ﴿عَن ابْنِ عَبّاسٍ رضي‌الله عنهما: فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: (وَعَلَىالذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ). هِيَ لِلشَّيْخِ الْكَبِيرِ وَالْمَرْأَةِ الْكَبِيرَةِ لاَيَسْتَطِيعَانِ أَنْ يَصُوما فَيُطْعِمَانِ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً﴾رواه البخاري وابوداود، واته‌: خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رموێ: له‌ سه‌ر ئه‌و كه‌سانه‌ی توانای به‌ڕۆژووبوونیان نه‌ماوه‌، واجبه‌ بۆ هه‌ر ڕۆژێك (فدية)ی بده‌نه‌ هه‌ژارێك.

ئینجا بزانه‌: ئه‌گه‌ر پیره‌كه‌، یان نه‌خۆشه‌كه‌ له‌ دوای به‌ڕۆژوونه‌بوون توانایان په‌یدا بوو، واجب نیه‌: قه‌زا بكه‌نه‌وه‌، به‌ڵام ئه‌گه‌ر له‌ وه‌رزێكدا توانایان نه‌بو و له‌ وه‌رزێكیشدا توانایان هه‌بو، ئه‌و كاته‌ واجبه‌: له‌م وه‌رزه‌دا ڕۆژووه‌كان قه‌زا بكه‌نه‌وه‌، هه‌روه‌ك له‌ (تحفة)و (نهاية)دا فه‌رموویانه‌، جا له‌و بڕیارانه‌ی‌ڕابردووش جیاوازی ڕۆژووی ڕه‌مه‌زان‌و نه‌زرو كه‌ففاره‌ت نیه‌، هه‌روه‌ك له‌ سه‌رچاوه‌كاندا فه‌رموویانه‌.

﴿ ئاگاداری ﴾ له‌ مه‌زهه‌بی ئیمامی(حنفي)دا: (فدية)ی هه‌ر ڕۆژووێك نیو ساع گه‌نم له‌ سه‌ر پیر واجبه‌، واته‌: (﴿﴿❖﴾﴾) غرام، یان نرخه‌كه‌ی، ئینجا دروسته‌: هه‌ر له‌ سه‌ره‌تای ڕه‌مه‌زانه‌وه‌ (فدية)ی هه‌موو ڕه‌مه‌زانه‌كه‌ بدا، هه‌روه‌ك له‌ (شرح الملتقى)و (ابْن عابدين)دا فه‌رموویانه‌.

به‌ڵام له‌ مه‌زهه‌بی ئیمامی(الشافعي)دا واجبه‌: له‌ كۆتایی ڕه‌مه‌زان (فدية)كه‌ بدرێ‌و دروستیشه‌: له‌ شه‌وێدا (فدية)ی ڕۆژووی سبه‌ینێ بدرێ، دروست نیه‌: زیاتر وه‌پێش بخرێ، جا ئه‌گه‌ر (فدية)كه‌ش دوا بێخن هیچیان له‌ سه‌ر نیه‌، هه‌روه‌ها ئه‌گه‌ر پیرو نه‌خۆشی به‌رده‌وام به‌ڕۆژوو بن، ڕۆژووه‌كه‌یان دروست ده‌بێ‌و (فدية)ی ناوێ، هه‌روه‌ك له‌ (نهاية)و (مغنى)دا ئه‌و مه‌سه‌لانه‌ ڕوون كراونه‌وه‌.

(وَأَمَّاالْحَامِلُ) به‌ڵام ئافره‌تی ئاوس‌و (وَالْمُرْضِعُ) ئافره‌تی شیرده‌ر، هه‌ردووك بۆیان دروسته‌ به‌ڕۆژوو نه‌بن، ئینجا (فَإِنْ أَفْطَرَتَا) ئه‌گه‌ر ئافره‌تی ئاوس‌و ئافره‌تی شیرده‌ر به‌ڕۆژوو نه‌بون (خَوْفَاً عَلَى نَفْسِهِمَا) له‌ ترسی خۆیان: نه‌وه‌ك زیانێكیان پێ بگا (وَجَبَ الْقَضَاءُ) واجبه‌: ڕۆژووه‌كان قه‌زا بكه‌نه‌وه‌ (بِلاَ فِدْيَةٍ) به‌ بێ‌(فِدْية)دان (أَوْ عَلَى الْوَلَدِ) یان له‌ لَزِمَتْهُمَا الْفِدْيَةُ فِى الأَظْهَرِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُلْحَقُ بِالْمُرْضِعِ مَنْ أَفْطَرَ لإِنْقَاذِ مُشْرِفٍ عَلَى هَلاَكٍ، لاَ الْمُتَعَدِّى بِفِطْرِ رَمَضَانَ بِغَيْرِ جِمَاعٍ،

ترسی منداڵه‌كه‌یان به‌ڕۆژوو نه‌بون: نه‌وه‌ك زیانێك به‌ منداڵه‌كه‌یان بگا، ئه‌و كاته‌ (لَزِمَتْهُمَا

الْفِدْيَةُ) واجبه: (فِدية)ش بدەنو ڕۆژووەکەش قەزا بکەنەوە (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا ﴿عَنِ ابْنِ عبّاسرَضِيَاللهُ عَنْهُما: اَلْحُبْلَى وَالْمُرْضِعُ إِذَا خَافَتَا أَفْطَرَتَا وَأَطْعَمَتَا﴾ رواه ابوداود بسندحسن، ئافرەتی ئاوسو ئافرەتی شیردەر ئەگەر ترسان، ڕۆژوو دەشکێننو (فدية) دەدەن.

ئینجا بزانە: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفی)دا: هەردوو ئافرەتەکان تەنها قەزاکردنەوەیان لە سەر واجبەو (فدية)یان لە سەر نیە، هەروەك لە (مجمع الانهر)دا فەرموویەتی، هەروەها بزانە: ئەگەر ئافرەتە ئاوسەکە بترسێ منداڵەکەی لەبار بچێ، یان ترسا منداڵەکەی لە برسان بمرێ، واجبە: ڕۆژووەکەی بشکێنێو بەڕۆژوو نەبێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ يُلْحَقُ بِالْمُرْضِعِ) وەکو ئافرەتی شیردەر بڕیاری بۆ دەدرێ (مَنْ أَفْطَرَ) ئەو کەسەی ڕۆژووەکەی شکاندبێ (لِإِنْقَاذِ مُشْرِفٍ عَلَى هَلاَكٍ) بۆ ڕزگارکردنی کەسێك: کە نزیکی بەهیلاکچوون بێ، بەو مەرجەی بە بێڕۆژووشکاندن نەگونجێ ڕزگاری بکا، وەك خەریك بێ: بسوتێ، یان بخنکێ، یان درندە بیخوا، لەو حاڵەتانەدا واجبە: ڕۆژووەکە بشکێنێو ڕزگاری بکا، هەم واجبە: قەزای بکاتەوەو (فديه)ش بدا، چونکە وەکو شیردەرەکە لە بەرخاتری کەسێکیتر ڕۆژووەکەی شکاندوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر ڕۆژووەکەی بشکێنێ تاکو گیانی خۆی، یان ماڵی خۆی ڕزگار بکا، ئەوە تەنها قەزاکردنەوەی لە سەرە، بەڵام ئەگەر ڕۆژووەکەی بشکێنێ تاکو ماڵی کەسێکیتر ڕزگار بکا، یان ئاژەڵی خۆی، یان ئاژەڵی کەسێکیتر ڕزگار بکا، ئەو کاتە واجبە: قەزا بکاتەوەو (فديه)ش بدا، هەروەك لە (تحفه)دا ڕوون کراوەتەوە.

(لاَالْمُتَعَدِّي بِفِطْرِرَمَضَانَ) بەڵام (فدية) واجب نیە: لە سەر ئەو کەسەی بە بێعوزر ڕۆژووی ڕەمەزانی شکاندوە، یان بەڕۆژوو نەبوە، بەڵکو تەنها قەزاکردنەوەی لە سەر واجبە، هەم لە سەر کاربەدەستانیش واجبە: تەمبێی بکەن بەگوێرەی گەورەیی ئەو تاوانە، هەروەك لە (تحفه)و (نهايه)دا فەرموویانە.

(بِغَيْرِ جِمَاعٍ) بەو مەرجەی ڕۆژوو شکاندنەکەی بە شتێکی جگە لە جیماع کردن بێ، چونکە ئەگەر بە جیماع ڕۆژووەکەی بشکێنێ، کەففارەتیشی دەکەوێتە سەر، هەروەك لە (فصل)ی داهاتوودا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

وَمَنْ أَخَّرَ قَضَاءَ رَمَضَانَ مَعَ إِمْكَانِهِ حَتَّى دَخَلَ رَمَضانٌ آخَرُ لَزِمَهُ مَعَ الْقَضَاءِ: لِكُلِّ يَوْمٍ مُدٌّ، وَالأَصَحُّ تَكَرُّرُهُ بِتَكَرُّرِ السِّنِينَ، وَأَنَّهُ لَوْ أَخَّرَ الْقَضَاءَ مَعَ إِمْكَانِهِ فَمَاتَ أُخْرِجَ مِنْ تَرِكَتِهِ لِكُلِّ يَوْمٍ مُدَّانِ:

ئینجا بزانە: هەر کەسێك ڕۆژووی ڕەمەزانی لە سەر بون دروستە: لە گشت ڕۆژەکانی ساڵێ‌دا قەزایان بکاتەوە، جگە لە ڕۆژانی ڕەمەزانو جەژنەکانو سێ ڕۆژەکانی دوای جەژنی قوربان، ئینجا وەها سوننەتە: بە دوای یەکتری‌دا قەزایان بکاتەوە، جیا جیاش دروستە، هەروەها سوننەتە: پەلە بکا لە قەزاکردنەوەی ڕۆژووەکاندا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، کەوابو: (وَمَنْ أَخَّرَ قَضَاءَ رَمَضَانَ) هەرکەسێك قەزاکردنەوەی ڕۆژووەکانی ڕەمەزان دوا بخا (مَعَ إِمْكَانِه) لەگەڵ ئەوەش بۆی گونجابو قەزایان بکاتەوە، بەڵام بە بێ‌عوزر قەزای نەکردنەوە (حَتَّى دَخَلَ رَمَضَانٌ آخَرُ) تا ڕەمەزانێکی‌تر داهات (لَزِمَهُ مَعَ الْقَضَاءِ) لە سەری واجبە:—لەگەڵ قەزاکردنەوە ڕۆژووەکاندا— (لِكُلِّ يَوْمٍ مُدٌّ) بۆ هەر ڕۆژێکیش مستێك دانەوێڵە (فدیة)ی‌دواخستن بدا، بەڵام لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا: تەنها قەزاکردنەوەی لە سەر واجبەو (فدیة)ی لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئەمەش بەڵگەی (فدیە)یە: ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاس وَابْنِ عُمَرَ وَأَبَىهُرَيْرَةَ﴾ أَنَّهُمْ قَالُوا فِيمَنْ عَلَيْهِ صَوْمٌ فَلَمْ يَصُمْ حَتَّى أَدْرَكَهُ رَمَضَانٌ آخَرُ: يَصُومُ الَّذِى أَدْرَكَهُ، ثُمَّ يَصُومُ الشَّهْرَ الَّذِى أَفْطَرَ فِيهِ، وَيُطْعِمُ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً﴾رواه الدارقطني باسناد صحيح، هەر کەسێك ڕۆژووی ڕەمەزانی لە سەر بونو بەڕۆژوو نەبو تا ڕەمەزانێکی‌تر داهات، ئەوە ئەم ڕەمەزانە بەڕۆژوو دەبێ، ئینجا ئەو ڕۆژووانەی قەرزدارە بەڕۆژوو دەبێو لەگەڵ هەر ڕۆژووێکیش (فدیة) دەداتە هەژارێك.

ئینجا بزانە: بەم دواخستنە گوناهباریش دەبێ، بەڵام ئەگەر بە هۆی عوزرێکی شەرعی قەزاکردنەوەی دواخست: وەك هەرنەخۆش بوبێ، یان ئاوس، یان شیردەر بوبێ، لەو حاڵەتانەدا (فدیة)ی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (تَكَرُّرُهُ) ئەو (فدیە)یە دووبارە دەبێتەوە (بِتَكَرُّرِ السِّنِينَ) بە دووبارەبوونەوەی ساڵەکان، واتە: ئەگەر دوو ڕەمەزان بێنو قەزای نەکردبێتەوە، واجبە: بۆ هەر ڕۆژێك دوومست (فدیة) بدا، بەڵام لە فەرموودەیەکی‌تردا: دووبارە نابێتەوەو بۆ هەموو ساڵەکان مستێك بۆ هەر ڕۆژێك بەسە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: (لَوْ أَخَّرَ الْقَضَاءَ مَعَ إِمْكَانِهِ) ئەگەر قەزاکردنەوەی ڕەمەزانی دوا خست، لەگەڵ ئەوەش بۆی گونجابو قەزا بکاتەوەو قەزای نەکردەوەو(فَمَاتَ) ئینجا مرد (أُخْرِجَ مِنْ تَرِكَتِهِ لِكُلِّ يَوْمٍ مُدَّانِ) واجبە لە میراتەکەی دوو

مُـــدٌّ لِلْفَـــوَاتِ وَمُـــدٌّ لِلتَّـــأْخِيرِ، وَمَصْـــرِفُ الْـ

وَلَـــهُ صَـــرْفُ أَمْـــدَادٍ إِلَـــى شَـــخْصٍ وَاحِـــدٍ

(فَصْـلٌ) تَجِـبُ الْكَفَّـارَةُ بِإِفْسَـادِ صَـوْمِ

يَــــــوْمٍ مِــــــنْ رَمَضَــــــانَ بِجِمَـــــاعٍ أَثِـــــمَ بِـــــهِ بِسَبَبِ الصَّوْمِ، فَلاَ كَفَّارَةَ عَلَى نَاسٍ،

مست دانەوێڵە لە جیاتی گشت ڕۆژێك بدرێن: (مُدٌّ لِلْفَوَاتِ) مستێك لە جیاتی فەوتانی ڕۆژووەکەو (وَمُدٌّ لِلتَّأْخِيرِ) مستەکەیتریش لە جیاتی دواخستنەکە. ئینجا بزانە لێرەشدا لە فەرموودەیەکیتردا: مستێك بەسە: لەجیاتی فەوتانی ڕۆژووەکە.

(وَمَصْرِفُ الْفِدْيَةِ) ئەو کەسەی (فدیة)ی دەدرێتێ (اَلْفُقَرَاءُ وَالْمَسَاكِينُ) تەنها گەداو هەژارەکانن، جیاوازی هیچ (فدیة)کیش نیە، چونکە خوای گەورە لە قورئاندا فەرموویەتی: ﴿ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ ﴾ فیدیەی لە سەرە بداتە گەدایەك. واتە: هەژاریش دەگرێتەوە، چونکە دەستی کورتترە (وَلَهُ صَرْفُ أَمْدَادٍ إِلَى شَخْصٍ وَاحِدٍ) بۆی دروستە: چەند مستێکی (فدية)، یان هەموو (فدية)کە بداتە تەنها یەك نەفەر.

(وَجِنْسُهَا) ڕەگەزی (فدية)ی واجب (جِنْسُ الْفِطْرَةِ) ڕەگەزی سەرفیترەیە، واتە: دەنکی ساغ بێو، ئاردو ساوارو بڕوش نەبێو عەیبداریش نەبێ، بەڵام لە مەزهەبی ئیمامی (حنفي)دا: گشت (فدية)کان ئەندازەیان نیو ساع گەنمە، واتە: (1815)غرام، هەروەها دروستیشە نرخی نیو ساعەکە لە (فدية)دا بدرێ، هەروەك لە (مجمع الأنهر)دا فەرموویەتی.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (كَفَّارَةِ)ی جیماعی ڕەمەزان ﴾

پێشەکی بزانە: (فِدْيَة) ئەوەیە: لە جیاتی نەکردنیخواپەرستنێك واجب ببێ، هەروەك لەمەوپێش ڕوون کراوە. بەڵام (كَفَّارَة) ئەوەیە: بە هۆی گوناهێك واجب ببێ، هەروەك لە (الاشباه والنظائر، للسيوطي)دا فەرموویەتی.

(تَجِبُ الْكَفَّارَةُ) کەففارەت واجب دەبێ لە سەر ئەو کەسەی لە ڕۆژێکی ڕەمەزاندا جیماع بکا: (بِإِفْسَادِ صَوْمِ يَوْمٍ مِنْ رَمَضَانَ) بە هۆی تێکدانی ڕۆژووی ڕۆژێکی ڕەمەزان (بِجِمَاعٍ أَثِمَ بِهِ) بە جیماع کردنێکی وەها: کە بەو جیماعە گوناهبار بوبێ (بِسَبَبِ الصَّوْمِ) بە هۆی ڕۆژووەکە، بە بەڵگەی حەدیسەکەیداهاتوو.

ئینجا جیاوازی نیە: خودی جیماعەکەش حەڵاڵ بێ، یان حەرام بێ، لە کونی پێشەوەدا بێ، یان لە کونی پشتەوەدا، لەگەڵ ئادەمیزاد بێ، یان لەگەڵ ئاژەڵدا، لەگەڵ زیندوودا بێ، یان لەگەڵ مردوودا، ئاوی بێتە دەرەوە، یان نا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(فَلاَ كَفَّارَةَ عَلَى نَاسٍ) کەففارەت واجب نیە: لە سەر ئەو کەسەی لەبیری چوبێ بەڕۆژووە، یان بە زۆرلێکردن جیماعی پێکرابێ، یان نەیزانیبێ جیماع لە ڕۆژووی ڕەمەزاندا حەرامە، چونکە ئەوانە ڕۆژوەکەیان بەتاڵ نابێتەوە، هەروەك لە باسی ڕۆژووشکێنەکاندا بە بەڵگەوە

وَلاَ مُفْسِــدٍ غَيْــرَ رَمَضَــانَ، أَوْ بِغَيْرِالْجِمَــاعِ، وَلاَ مُسَــافِرٍ جَــامَعَ بِنِيَّــةِ التَّــرَخُّصِ وَكَـذَا بِغَيْرِهَـا فِـي الأَصَـحِّ، وَلاَ عَلَـى مَـنْ ظَـنَّ اللَّيْـلَ فَبَـانَ نَهَـاراً، وَلاَ عَلَـى مَـنْ جَـامَعَ

ڕوونمان کردەوە (وَلاَ مُفْسِدِ غَيْرَ رَمَضَانَ) هەروەها کەففارەت لە سەر ئەو کەسەش واجب نیە: کە لە ڕۆژێکی‌تری–جگە لە ڕەمەزاندا– ڕۆژووەکەی بە جیماع بەتاڵ بکاتەوە: وەك ڕۆژووی سوننەت، یان نەزر، یان کەففارەت، یان قەزای‌ڕەمەزان، چونکە ئەو گوناهە بە هۆی ڕێزداریی مانگی‌ڕەمەزانە.

(أَوْ بِغَيْرِ الْجِمَاعِ) هەروەها لە سەر ئەو کەسەش واجب نیە: کە ڕۆژووەکەی بە شتێکی‌تری– جگە لە جیماع– بەتاڵ بکاتەوە: وەك خواردن‌و ئاو هێنانەوەو ...هتد، چونکە فەرمانی حەدیسەکەی‌داهاتوو تەنها دەرهەق جیماع هاتوە.

(وَلاَ مُسَافِرٍ) هەروەها کەففارەت لە سەر ئەو جۆرە نەخۆش‌و ڕێبوارەش واجب نیە: کە (جَامَعَ بِنِيَّةِ التَّرَخُّصِ) جیماعی کردبێ بە مەبەستی ڕوخسەتی نەخۆشی‌و سەفەر (وَكَذَا بِغَيْرِهَا) هەروەها ئەگەر بە بێ‌مەبەستی ڕوخسەتیش جیماعیان کردبی، کەففارەتیان لە سەر نیە (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: چونکە شەرع ڕێگەی ڕۆژووشکاندنی داوەتە نەخۆش‌و ڕێبوار.

(وَلاَ عَلَى مَنْ ظَنَّ اللَّيْلَ) هەروەها کەففارەت لە سەر ئەو کەسەش واجب نیە: کە وا تێگەیشتبێ شەو ماوەو لە پاشیودا جیماع بکا، یان لە بەر بانگدا وا تێبگا: ڕۆژ ئاوابوەو جیماع بکا (فَبَانَ نَهَاراً) ئینجا لە یەکێك لەو دوو حاڵەتانەدا ئاشکرابێ لە ڕۆژێ‌دا جیماعی کردوە، چونکە بەو جیماعە گوناهبار نەبوە، بەڵام لە هەردوو حاڵەتدا ڕۆژووەکەی بەتاڵ دەبێ‌و واجبە: قەزای بکاتەوە، جا ئەگەر لە حاڵەتی جیماع کردندا ئاشکرا ببێ: ڕۆژە، واجبە: یەکسەر واز لە جیماع کردن بێنێ، ئەگینا: کەففارەتی دەکەوێتە سەر، هەروەك لە کۆتایی ڕۆژووشکێنەکاندا ڕوونمان کردەوە.

(وَلاَ عَلَى مَنْ جَامَعَ) هەروەها کەففارەت لە سەر ئەو کەسەش واجب نیە: کە جیماعی کردبێ (بَعْدَالأَكْلِ) لە دوای خواردن، یان خواردنەوەیەك: کە (نَاسِياً) لە حاڵەتی لەبیرچووندا خواردبێتی‌و (وَظَنَّ أَنَّهُ أَفْطَرَ بِهِ) وا تێگەیشتبێ: بەو خواردنە ڕۆژووی شکاوە (وَإِنْ كَانَ الأَصَحُّ بُطْلاَنَ صَوْمِهِ) هەر چەند فەرموودەی ڕاستریش ئەوەیە: بەم جیماعە ڕۆژووی بەتاڵ دەبێتەوە، وەکو مەسەلەی پاشیو و بەر بانگەکەی ڕابردوو، کەوابو: ئەگەر بە قەسدی خواردنی خواردبێ، ئینجا جیماع بکا، ئەو کاتەش کەففارەتی لە سەر نیە، چونکە ڕۆژووەکەی بە خواردن بەتاڵ بۆتەوە.

وَلاَ مَنْ زَنَى نَاسِياً، وَلاَ مُسَافِرٍ أَفْطَرَ بِالزِّنَا مُتَرَخِّصاً، وَالْكَفَّارَةُ عَلَى‌الزَّوْجِ عَنْهُ وَفِي قَوْلٍ عَنْهُ وَعَنْهَا وَفِي قَوْلٍ عَلَيْهَا كَفَّارَةٌ أُخْرَى، وَتَلْزَمُ مَنْ اِنْفَرَدَ بِرُؤْيَةِالْهِلاَلِ وَجَامَعَ فِي يَوْمِهِ، وَمَنْ

(وَلاَ مَنْ زَنَى نَاسِياً) هەروەها کەففارەت لە سەر ئەوکەسەش واجب نیە: کە زینای کردبێ لەو حاڵەتەدا: کە لە بیری چوبێ بەڕۆژووە (وَلاَ مُسَافِرٍ أَفْطَرَ بِالزِّنَا) لە سەر ئەو ڕێبوارەش واجب نیە: کە ڕۆژووەکەی بە زینا شکاندبێ (مُتَرَخِّصاً) بە مەبەستی ڕوخسەتی سەفەر، چونکە بە هۆی زینا گوناهبار بووە، نەك بە هۆی ڕۆژووشکاندن.

(وَالْكَفَّارَةُ) کەففارەتی جیماعی ڕەمەزان (عَلَىالزَّوْجِ) تەنها لە سەر مێردەکەیە، واتە: لە سەر جیماعکەرەکە واجبە (عَنْهُ) لە جیاتی خۆی بیدا، جیاوازی نیە: جیماعەکەی حەڵاڵ بێ، یان حەرام، چونکە لە حەدیسەکەیداهاتوودا فەرمان بە مێردەکە کراوە: کەففارەت بدا، کەوابو: ئەگەر مێردەکە شێت بێ، یان منداڵ بێ، کەففارەت لە سەر هیچێکیان واجب نابێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، هەروەها کەففارەت لە سەر جیماع لێکراوەکەش واجب نیە، جیاوازی نیە جیماع لێکراوەکە: پیاو بێ، یان ئافرەت بێ، لە کونی پێشەوەیدا جیماعی لەگەڵ کرابێ، یان لە کونی پشتەوەیدا، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

جا بزانە: ئەگەر جیماع لێکراوەکەش بە خۆشیخۆی ڕێگە بدا جیماعی لەگەڵ بکرێ، ئەوە ڕۆژووەکەی دەشکێو واجبە: قەزای بکاتەوە، بەڵام ئەگەر بە زۆرلێکردن جیماعی لەگەڵ بکرێ، یان لە خەودا بێ، ئەو کاتە ڕۆژووەکەی ناشکێ، هەروەها ئەگەر جیماعکەرەکەش خەوتبێو ئافرەتێك ئەندامەکەی وی دەخۆ بنێ، ڕۆژووی خەوتووەکە ناشکێو کەففارەتیشی ناکەوێتە سەر، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (عَنْهُ وَعَنْهَا) کەففارەتەکە لە جیاتی خۆیو ژنەکەیەتی (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکیتردا (عَلَيْهَا كَفَّارَةٌ أُخْرَى) لە سەر ژنەکەش واجبە: کەففارەتێکیتر بدا (وَتَلْزَمُ مَنِ انْفَرَدَ بِرُؤْيَةِالْهِلاَلِ) کەففارەت واجب دەبێ لە سەر ئەو کەسەی بە تەنها مانگی یەکشەوەی ڕەمەزانی دیتوەو بەڕۆژوو بووەو (وَجَامَعَ فِي يَوْمِهِ) لە ڕۆژەکەیدا جیماعی کردوە، چونکە بەشەرع لە لای وی بوەتە ڕەمەزان.

(وَمَنْ جَامَعَ فِي يَوْمَيْنِ) هەر کەسێك لە دوو ڕۆژی ڕەمەزاندا جیماع بکا (لَزِمَهُ كَفَّارَتَانِ) دوو کەففارەتی دەکەونە سەر، بەڵام ئەگەر لە ڕۆژێکدا دوو جیماع، یان زیاتر بکا، ئەوە تەنها کەففارەتی جیماعییەکەمی لە سەر واجب دەبێ، هەر چەند لەگەڵ چوار ژنەکانیشی جیماع بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَحُدُوثُ السَّفَرِ بَعْدَ الْجِمَاعِ لاَ يُسْقِطُ الْكَفَّارَةَ، وَكَذَا الْمَرَضُ عَلَىالْمَذْهَبِ، وَيَجِبُ مَعَهَا قَضَاءُ يَوْمِ الإِفْسَادِ عَلَىالصَّحِيحِ، وَهِيَ عِتْقُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ،

(وَحُدُوثُ السَّفَرِ بَعْدَ الْجِمَاعِ) ڕۆیشتن بۆ سەفەر لە دوای جیماع کردن لە ڕۆژی ڕەمەزاندا (لاَ يُسْقِطُ الْكَفَّارَةَ) کەففارەتی لە سەر لانادا (وَكَذَاالْمَرَضُ) هەروەها نەخۆشبوونیش لە دوای جیماعەکە، کەففارەتی لە سەر لانادا (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب. (وَيَجِبُ) لە سەر مێردەکە واجبە (مَعَهَا) لەگەڵ کەففارەتەکەدا (قَضَاءُ يَوْمِ الإِفْسَادِ) ئەو ڕۆژووەشی قەزا بکاتەوە: کە بە جیماع کردن بەتاڵی کردۆتەوە (عَلَى الصَّحِحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(وَهِيَ) کەففارەتی جیماعی ڕەمەزان بەگوێرەی ئەم ڕیزە واجبە: یەکەمجار (عِتْقُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ) ئازادکردنی کۆیلەیەکی موسوڵمانە، ئینجا (فَإِنْ لَمْ يَجِدْ) ئەگەر کۆیلەی دەست نەکەوت (فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ) واجبە: دوو مانگ بە دوییەکتردا –بە بێ‌نێوان– بەڕۆژوو بێ، ئینجا (فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ) ئەگەر لە بەر پیری، یان نەخۆشی توانای ڕۆژووی نەبو (فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِيناً) واجبە: خواردەمەنی بداتە شەست گەدا، یان هەژار: هەر نەفەرێك مستێك دانەوێڵەی ساغ، واتە: تا توانای ڕۆژووی هەبێ، دروست نیە دانەوێڵە بدا، هەروەك لە کەففارەتی (ظهار)دا بە درێژی ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

﴿عَنْ أَبِىهُرَيْرَةَ ﷺ: جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ: هَلَكْتُ يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ ﷺ: وَمَا أَهْلَكَكَ؟ قَالَ وَقَعْتُ عَلَى اِمْرَأَتِي فِى رَمَضَانَ. قَالَ ﷺ: هَلْ تَجِدُ مَا تُعْتِقُ رَقَبَةً؟ قَالَ: لاَ. قَالَ ﷺ: فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَصُومَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ ﷺ: فَهَلْ تَجِدُ مَا تُطْعِمُ بِهِ سِتِّينَ مِسْكِيناً؟ قَالَ: لاَ. ثُمَّ جَلَسَ فَأُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِعَرَقٍ فِيهِ تَمْرٌ فَقَالَ: تَصَدَّقْ بِهَذَا. فَقَالَ الرَّجُلُ: أَعَلَى أَفْقَرَ مِنَّا؟ فَضَحِكَ النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ قَالَ: إِذْهَبْ فَأَطْعِمْهُ أَهْلَكَ﴾رواه الشيخان، پیاوێك گوتی: بە هیلاك چووم، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: چی بەهیلاکی دای؟ گوتی: لە ڕەمەزاندا جیماعم لەگەڵ ژنەکەم کرد. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئایا دەستت دەکەوێ کۆیلەیەك ئازاد بکەی؟ گوتی: نا. جا فەرمووی: دەتوانی دوو مانگ بە دوای یەکدا بەڕۆژوو بیی؟ گوتی: نا. جا فەرمووی: دەستت دەکەوێ خۆراك بدەیە شەست گەدا؟ گوتی: نا. ئینجا پیاوەکە دانیشتو فەردە قەسپێکیان هێنا لای پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەم فەردە قەسپە لە کەففارەتەکەت بدە. پیاوەکە گوتی: ئایا لە خۆم هەژار تر هەیە بیدەمێ؟ پێغەمبەر ﷺ پێکەنیو فەرمووی: بڕۆ بیدە منداڵەکانت.

﴿ ئاگاداری ﴾ لە مەزهەبی ئیمامی(حنفی)دا کەففارەتی جیماع کردنی ڕەمەزان نیو ساع گەنمە، واتە: (1815) غرام بۆ هەر هەژارێك، هەروەها دروستیشە نرخی ئەو ئەندازەیە

فَلَوْ عَجَزَ عَنِ الْجَمِيعِ اِسْتَقَرَّتْ فِى ذِمَّتِهِ فِىالأَظْهَرِ، فَإِذَا قَدَرَ

عَلَــى خَصْــلَةٍ فَعَلَهَــا، وَالأَصَــحُّ أَنَّ لَــهُ الْعَــدُولَ عَــنِ الصَّــوْمِ إِلَــى الإِطْعَــامِ لِشِــدَّةِ الْغُلْمَــةِ، وَأَنَّــهُ لاَ يَجُــوزُ لِلْفَقِيــرِ صَــرْفُ كَفَّارَتِــهِ إِلَــى عِيَالِــهِ.

(بابُ صَوْمِ التَّطَوُّعِ)

يُسَنُّ صَوْمُ الإِثْنَيْنِ، وَالْخَمِيسِ،

بدرێ، واته: ئەگەر توانای ڕۆژووی نەبو، دروستە: نرخی سی ساع گەنم بداتە شەست گەدا، یان هەژار، هەروەك لە كتێبەكانی خۆیاندا فەرموویانە.

(فَلَوْ عَجَزَ عَنِ الْجَمِيعِ) جا ئەگەر كەففارەتدەرەكە توانای هیچێكی لەو سێیانەی نەبو (اسْتَقَرَّتْ فِي ذِمَّتِهِ) كەففارەتەكەی هەر لە سەر دەمێنی (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونكە پیاوەكەیڕابردوو توانای هیچیانی نەبو و پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێ كرد: بە فەردەقەسپەكە كەففارەت بدا، كەوابو: (فَإِذَا قَدَرَ عَلَى خَصْلَةٍ فَعَلَهَا) هەر كاتێك توانای یەكێكی لەو سێیانەی هەبو، واجبە: بیكا (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ لَهُ الْعُدُولَ عَنِ الصَّوْمِ) بۆی دروستە لە ڕۆژووگرتن لابدا (إِلَىالإِطْعَامِ) بۆ بەخشینی دانەوێڵە (لِشِدَّةِ الْغُلْمَةِ) بە هۆی زۆر پێویستی حەز بۆچوونی جیماع كردن.

(وَأَنَّهُ) هەر لە فەرموودەی ڕاستتردا (لاَ يَجُوزُ لِلْفَقِيرِ) بۆ كەففارەتدەریهەژار دروست نیە (صَرْفُ كَفَّارَتِهِ إِلَى عِيَالِهِ) كەففارەتەكەیخۆی بداتە منداڵەكانیو خێزانەكەیخۆی، ئینجا بزانە: كە لە حەدیسەكەیڕابردوودا پێغەمبەرﷺفەرمووی: ﴿فَأَطْعِمْهُ أَهْلَكَ﴾ بیدە منداڵەكانت. مەبەستی كەففارەت نەبو، چونكە ئەو پیاوە ئەوەندە هەژار بوو: توانای بەخێوكردنیمنداڵەكانیشی نەبو، شتێكی ئاشكراشە: بەخێوكردنیمنداڵەكان لەپێشترە: لە كەففارەتدان، بۆیێ پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێكرد: بەو فەردە قەسپە منداڵەكانی بەخێو بكا، كەففارەتەكەش لە ئەستۆیدا دەمێنێ تا توانای دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا ئەوەای ڕوون كردۆتەوە.

﴿ بابُ صَوْمِ التَّطَوُّعِ: **باسی ڕۆژووی سوننەت** ﴾

﴿-(يُسَنُّ) سوننەتە (صَوْمُ الإِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ) ڕۆژانی دووشەممەو پێنج شەممە بەڕۆژوو بیێ﴿عَنْ أُسَامَةَ: سُئِلَ النَّبِيُّﷺ عَنْ صَوْمِ الإِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ؟ قَالَ: إِنَّ أَعْمَالَ الْعِبَادِ تُعْرَضُ يَوْمَ الإِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ، فَأُحِبُّ أَنْ يُعْرَضَ عَمَلِي وَأَنَا صَائِمٌ﴾رواه اصحاب السنن بسندحسن، پرسیار لە پێغەمبەرﷺ كرا: بۆچی لە ڕۆژانی دووشەممەو پێنج شەممەدا بەڕۆژوو دەبی؟ فەرمووی: لەو دوو ڕۆژەدا كردەوەكانیبەندەكان دەبردرێنەلای خوای گەورە، جا پێم خۆشە لەو حاڵەتەی من بەڕۆژوومە، كردەوەكانم ببردرێنە لای خوای گەورە.

وَعَرَفَةَ، وَعَاشُورَاءَ، وَتَاسُوعَاءَ، وَأَيَّامِ الْبِيضِ،

﴾2-(وَعَرَفَةَ) هەروەها سوننەتە ڕۆژی عالفە، واتە: نۆیەمی(ذی الْحِجَّة) بەڕۆژوو ببێ، ئەگەر لە حەج کردندا نەبێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صِيَامُ يَوْمِ عَرَفَةَ إِنِّي أَحْتَسِبُ عَلَىاللهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَالَّتِي قَبْلَهُ وَالسَّنَةَالَّتِي بَعْدَهُ﴾رواه مسلم، بەڕۆژووبوونی ڕۆژی عالفە تکام لە خوایە: گوناهە بچووکەکانی ساڵیڕابردوو و ساڵیداهاتوو لاببا. بەڵام بۆ ئەو کەسەی بە حەج کردن خەریکە، وەها سوننەتە بەڕۆژوو نەبێ ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاس رَضِىاللهُ عَنْهُما: أَنَّ النَّبِيَّﷺ أَفْطَرَ بِعَرَفَةَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە وەستانی عەرەفەدا بەڕۆژوو نەبو.

جا بزانە: ڕۆژی عالفە لە گشت ڕۆژەکانیساڵێ گەورەترە، واتە: لە ڕۆژی هەینیش گەورەترە.

هەروەها سوننەتە: هەشت ڕۆژەکەی پێش عالفەش بەڕۆژوو ببێ، چونکە لە حەدیسێکی (صحیح)-لە (أبوداود)و (أحمد)-دا هاتوە: ﴿پێغەمبەرﷺ لە هەر نۆ ڕۆژەکانی (ذیالحجة)دا بەڕۆژوو بووە﴾. هەروەك لە (المجموع)و (تحفه)دا فەرموویانە، جا بەم نۆ ڕۆژانە دەگوترێ: (تۆمینەیحاجیان)، لە (صحیح البخاری) لە باسی(أيام التشريق)دا گەورەیی ئەو ڕۆژانە دیار کراوە.

3-(وَعَاشُورَاءَ) هەروەها سوننەتە لە (عاشوراء)دا، واتە: ڕۆژی دەیەمی(مُحَرَّم) بەڕۆژوو ببێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صِيَامُ يَوْمِ عَاشُوراءَ إِنِّي أَحْتَسِبُ عَلَىاللهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَالَّتِي قَبْلَهُ﴾رواه مسلم، بەڕۆژووبوونی دەیەمی(محرم) تکام لە خوایە: گوناهە بچووکەکانی ساڵیڕابردوو لاببا.

4-(وَتَاسُوعَاءَ) هەروەها سوننەتە: لە (تاسوعاء)دا، واتە: نۆیەمی(محرم) بەڕۆژوو ببێ، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿لَئِنْ بَقِيتُ إِلَى قَابِلٍ لأَصُومَنَّ الْيَوْمَ التَّاسِعَ﴾رواه مسلم، ئەگەر تا ساڵیداهاتوو بمێنم، ڕۆژی نۆیەمیش بەڕۆژوو دەبم.

جا بزانە: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ وَسَّعَ عَلَى عَيَالِهِ فِي يَوْمِ عَاشُورَاءَ وَسَّعَ اللهُ عَلَيْهِ فِي السَّنَةِ كُلِّهَا﴾ رواه الطبراني والبيهقي بسند ضعيف، لكن له طرق اكتسبت قوة بضم بعضها لبعض، هەر کەسێك لە ڕۆژی(عاشوراء)دا بە فراوانی خواردنی خۆش بداتە خێزانیو منداڵەکانی، خوای گەورە لە گشت ئەو ساڵەیدا ڕزقی فراوان دەکا.

ئینجا بزانە: لە ڕۆژی(عاشوراء)دا: کل دەچاو کردنو دەست لە خەنەنانو نوێژکردنی تایبەتیو خۆجوان کردنو کوڵاندنی دانەوێڵەی تێکەڵاو، گشتی (بدعة)یەو بکوژەکانی ئیمامی(الحسين‌ﷺ) دایانناوە، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

5-(وَأَيَّامِ الْبِيضِ) سوننەتە: سێ ڕۆژەکەی شەوە سپیەکان، واتە: سێزدەو چواردەو پانزەی گشت مانگێك-جگە لە سێزدەی(ذی الْحِجة)- بەڕۆژوو ببێ ﴿عَنْ مِلْحَانﷺ: وَسِتَّةٍ مِنْ شَوَّالٍ وَتَتَابُعُهَا أَفْضَلُ، وَيُكْرَهُ إِفْرَادُالْجُمُعَةِ وَإِفْرَادُ السَّبْتِ،

كَانَ رَسُولُ اللهِﷺ يَأْمُرُنا: أَنْ نَصُومَ الْبِيضَ: ثَلاَثَ عَشْرَةَ وَأَرْبَعَ عَشْرَةَ وَخَمْسَ عَشْرَةَ، قَالَ: هُنَّ كَهَيْئَةِالدَّهْرِ﴾رواه اصحاب السنن بسندحسن، پێغەمبەرﷺ فەرمانی دەداینێ: لە (أيام البيض): سێزدەو چواردەو پانزەی مانگدا بەڕۆژوو ببین، فەرمووی: ئـەو سـێ ڕۆژە وەك سەرتاسەری ساڵ خێریان هەیە.

ئینجا بزانە: بۆیێ بە سپی ناو دەبرێن؟ چونکە شەوەکانیان بە ڕۆناکی مانگ سپی دەبن، جا ئەگەر لەو سێ ڕۆژەشدا بەڕۆژوو نەبێ، هـەر سـوننەتە: سـێ ڕۆژ لـە گشـت مانگێکـدا بەڕۆژوو ببێو خێری سەرتاسەری ساڵی هەر دەگاتێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صُمْ مِنَ الشَّهْرِ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، فَإِنَّ الْحَسَنَةَ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا﴾ رواه الشـيخان، سـێ ڕۆژ لـە گشـت مانگێکـدا بەرۆژوو ببە، چونکە چاکە: یەك بە دەیە.

❁—(وَسِتٍّ مِنْ شَوَّالٍ) سـوننەتە: شـەش ڕۆژیـش لـە مـانگی شەشـەلان بـەڕۆژوو ببـێ، پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿مَنْ صَامَ رَمَضَانَ ثُمَّ أَتْبَعَهُ سِتّاً مِنْ شَوَّالٍ فَكَأَنَّمَا صَامَ الدَّهْرَ﴾ رواه مسلم، هەر کەسێك لە ڕەمەزاندا بەڕۆژوو ببێو شەش ڕۆژیش بە دوای ڕەمەزانـدا لـە مانگی شەشەلان بەڕۆژوو ببێ، وەك سەرتاسەری ساڵ بەڕۆژوو ببێ، وەها خێری دەگاتێ.
واتە: ڕەمەزان بە دە مانگە، ئەو شەشەش بە دوو مانگە، چونکە چاکە: یەك بە دەیە.

(وَتَتَابُعُهَا أَفْضَلُ) لە دوای جەژن ئەو شەش ڕۆژووە بە دوای یەکتردا بگرێ خێرترە، جیـا جیاش دروستەو سوننەتەکە وەدەست دێنێ، هەروەها ئەگەر لە (شوال)دا شەش ڕۆژووی نەزر بگرێ، یان قەزا بکاتەوە، خودی سوننەتەکەی دەست دەکەوێ، بەڵام خێری شەشەلانی بە تەواوی دەست ناکەوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکان فەرموویانە.

(وَيُكْرَهُ) ناپەسندە: (إِفْرَادُ الْجُمُعَةِ) تەنها لە ڕۆژی هەینیدا بە ڕۆژوو ببێ، تەنها بۆ ئەو کەسـە نەبێ: کە لەگەڵ عادتی ڕۆژووەکەی تێك بکاتەوە، یان ڕۆژێك لە پێشدا، یان ڕۆژێك لە دوایـدا بەڕۆژوو ببێ (وَإِفْرَادُ السَّبْتِ) هەروەها ناپەسندە تەنها لە ڕۆژی شەممەدا بەڕۆژوو ببێ، مەگەر لەگەڵ هەینی دا، یان لەگەڵ یەك شەممەدا بەڕۆژوو ببێ، یان لەگەڵ عادەتی ڕۆژووەکەی تێك بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانەو، گشتی بەڵگەی خۆی هەیە.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە ڕۆژی هەینی دا، یان شەممەدا ڕۆژووی قەزا، یان نـەزر بگـرێ، یـان هەینی، یان شەممە لەگەڵ ئەو جۆرە ڕۆژانەدا تێك بکاتەوە: کە بەڕۆژووبوونیان سوننەتە، وەك (عالفە)و (تاسوعاء)و (عاشوراء)و (شەشەلان)، ئەو کاتە ناپەسند نیە، هـەروەك لـە (نهاية)و (الشرواني)دا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَتَخُصُّوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِصِيامٍ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ فِي صَوْمٍ يَصُومُهُ أَحَدُكُمْ﴾رواه مسلم، بە تایبـەتی لـە ڕۆژی هەینیـدا بـەڕۆژوو مەبن، مەگەر لە ڕۆژووەکی وەها دابێ: بە عادەت یەکێکتان بەرۆژوو دەبو.

وَصَوْمُ الدَّهْرِ غَيْرَالْعِيدِ وَالتَّشْرِيقِ مَكْرُوهٌ لِمَنْ خَافَ بِهِ ضَرَراً أَوْ فَوْتَ حَقٍّ، وَمُسْتَحَبٌّ

لِغَيْرِهِ، وَمَنْ تَلَبَّسَ بِصَوْمِ تَطَوُّعٍ أَوْ صَلاَتِهِ فَلَهُ قَطْعُهُمَا وَلاَ قَضَاءَ، وَمَنْ تَلَبَّسَ بِقَضَاءٍ حَرُمَ عَلَيْهِ قَطْعُهُ إِنْ كَانَ عَلَى الْفَوْرِ، وَهُوَ صَوْمُ مَنْ تَعَدَّى بِالْفِطْرِ،

(وَصَوْمُ الدَّهْرِ) بەڕۆژووبوونی سەرتاسەری ساڵ (غَيْرَ الْعِيدِ وَالتَّشْرِيقِ) جگە لە ڕۆژەکانی جەژن‌و (أَيَّامُ التَّشْرِيقِ)، (مَكْرُوهٌ) ناپەسندە (لِمَنْ خَافَ بِهِ ضَرَراً) بۆ ئەو کەسەی بترسێ زیانێکی پێبگا (أَوْ فَوْتَ حَقٍّ) یان مافێك بفەوتێنێ، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صُمْ وَأَفْطِرْ وَقُمْ وَنَمْ، فَإِنَّ لِجَسَدِكَ عَلَيْكَ حَقّاً وَإِنَّ لِعَيْنَيْكَ عَلَيْكَ حَقّاً وَإِنَّ لِزَوْجِكَ عَلَيْكَ حَقّاً وَإِنَّ لِزَوْرِكَ عَلَيْكَ حَقّاً﴾ رواه الشيخان، هەندێ جار بەڕۆژوو ببەو هەندێ جاریش پێ مەبە، شەونوێژ بکەو بخەوە، لاشەی خۆت مافێکی لە سەر تۆ هەیە، چاوەکانت مافێکی لە سەر تۆ هەیە، ژنەکەت مافێکی لە سەر تۆ هەیە، مێوانت مافێکی لە سەر تۆ هەیە. (وَمُسْتَحَبٌّ لِغَيْرِهِ) بۆ خەڵکیتریش کە لە زیان نەترسێ‌و هیچ مافێك نە فەوتێنێ، سوننەتە، بەڵام جەژن‌و (ايام التشريق) حەرامن، هەروەك ڕوونمان کردەوە.

(وَمَنْ تَلَبَّسَ بِصَوْمِ تَطَوُّعٍ) هەر کەسێك دەستی بە ڕۆژووێکی سوننەت کرد (أَوْ صَلاَتِهِ) یان دەستی بە نوێژێکی سوننەت کرد (فَلَهُ قَطْعُهُمَا) بۆی دروستە: ڕۆژووەکەی بشکێنی‌و نوێژەکەش ببڕێ (وَلاَ قَضَاءَ) قەزاکردنەوەی هیچێکیان لە سەر نیە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلصَّائِمُ الْمُتَطَوِّعُ أَمِيرُ نَفْسِهِ إِنْ شَاءَ صَامَ وَإِنْ شَاءَ أَفْطَرَ﴾رواه اصحاب السنن بسند جيد، ڕۆژووگری سوننەت گەورەی خۆیەتی، ئەگەر حەز دەکا ڕۆژووەکەی تەواو دەکاو ئەگەر حەز دەکا دەیشکێنێ.

ئینجا بزانە: گشت خواپەرستیە سوننەتەکانیتریش -جگە لە حەج‌و عومرە- وەکو ڕۆژووی سوننەت دروستە وازیان لێبێنێ، بەڵام حەج‌و عومرەی سوننەت واجبە تەواو بکرێن، ئینجا بزانە: بە بێعوزر ناپەسندە: واز لە خواپەرستیە سوننەتەکان بێنێ، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾ کردەوەکانتان بەتاڵ مەکەنەوە. کەوابو: ئەگەر بە عوزر، یان بە بێعوزر وازی لە خواپەرستیەکە هێنا، سوننەتە قەزای بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە، هەروەها ڕۆژووە سوننەتەکانی دامەزراویش-ئەگەر لە کاتی خۆیاندا نەیگرتن- سوننەتە: قەزایان بکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَمَنْ تَلَبَّسَ بِقَضَاءٍ) هەر کەسێك دەست بە قەزاکردنەوەی ڕۆژووێك بکا (حَرُمَ عَلَيْهِ قَطْعُهُ) لە سەری حەرامە بیبڕێ (إِنْ كَانَ عَلَى الْفَوْرِ) ئەگەر قەزاکردنەوەکەی بە پەلە واجب بێ (وَهُوَ) ئەوەی بە پەلە واجبە (صَوْمُ مَنْ تَعَدَّى بِالْفِطْرِ) ڕۆژووی ئەو کەسەیە: کە

وَكَذَا إِنْ لَمْ يَكُنْ عَلَى الْفَوْرِ فِالأَصَحِّ: بِأَنْ لَمْ يَكُنْ تَعَدَّى بِالْفِطْرِ.

(كِتابُ الإعْتِكافِ)

هُوَ مُسْتَحَبٌّ كُلَّ وَقْتٍ، وَفِالْعَشْرِالأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ أَفْضَلُ لِطَلَبِ لَيْلَةِالْقَدْرِ،

به بێعوزر ڕۆژووهكهی شكاندوه (وكَذَا) ههروهها حهرامه ڕۆژووه قهزایهكه بـبڕێ (إِنْ لَمْ يَكُنْ عَلَى الْفَوْرِ) ئهگهر قهزاكردنهوهكهش به پهلـه نـهبێ (فِىالأَصَحِّ) لـه فـهرموودهی ڕاستتردا (بِأَنْ لَمْ يَكُنْ تَعَدَّى بِالْفِطْرِ) وهك به عوزر ڕۆژووهكهی شكاندبێ، چونكه دهستی به واجب كردوه، واجبه: واجب تهواو بكرێ، ههروهها حهرامه: واز له (جهاد)ش بهێنێ، ههر چهند (فرض الْكفاية)ش بێ، ههروهك له (تحفة)دا فهرموویهتی.

﴿ ئاگاداری ﴾ حهرامه: ژن –بێئیزنیمێردهكهی– ڕۆژووی سـوننهت بگـرێ، لـهو كاتـهی مێردهكهی لـه ماڵهوهیـه، بـهڵام ڕۆژووی قـهزاو كـهففارهتو نـهزر دروسـتن، هـهروهك لـه سهرچاوهكاندا فهرموویانه، ههروهها نوێژی سوننهتو ئهو ڕۆژووه سوننهتانهی له سـاڵێ جارێك ڕوو دهدهن: وهكو (عرفة)و (تاسوعاء)و (عاشوراء)، ئهوانیش دروستن، ههروهك له (نهاية)و (مغنى)دا فهرموویانه، پێغهمبهرﷺ دهفهرموێ: ﴿لاَ يَحِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَصُومَ وَزَوْجُهَا شَاهِدٌ إِلاَّ بِإِذْنِهِ﴾رواه الشيخان، حهڵاڵ نیه: ژن بهڕۆژووی سوننهت ببـێ، لـهو كاتـهدا: كـه مێردهكهی له ماڵهوهیه، تهنها به ئیزنی مێردهكهی نهبێ.

ئینجا بزانه: ههرچهند ڕۆژووهكهی دادهمهزرێ، بهڵام حهرامهو بهگوێرهی مهزههب خێریشی ناگاتێ، ههروهك له (المجموع)دا فهرموویهتی.

﴿(كِتابُ الإعْتِكافِ): **پهرتووكی ئیعتیكافو** (لَيْلَةالْقَدْر)﴾

(هُوَ) ئیعتیكاف، واته: مانهوه له مزگهوتدا به نیهتی خواپهرستی (مُسْتَحَبٌّ كُلَّ وَقْتٍ) لـه گشت كاتێكدا خێره، به بهڵگهی ئایهتو حهدیسهكانی داهاتوو، بهڵام (وَفِي الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ) ئیعتیكاف له ده شهوهكهی ئاخیری ڕهمهزاندا (أَفْضَلُ) لـه ئیعتیكـافی گشـت كاتهكانیتر خێری گهورهتره (لِطَلَبِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ) بۆ ههوڵدانی وهدهستهێنانی خێـری (ليلـة الْقدر): كه له گشت شهوهكانیساڵێ گهورهتره، واته: له شهوی ههینیش گهورهتره، خوای گهوره دهفهرموێ: ﴿لَيْلَةُالْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ﴾ خواپهرستی له (ليلة القدر)دا خێرتره: له خوا پهرستی ههزار مانگی وهها: كه (ليلة القدر)ی تێدا نیه. پێغهمبهرﷺ دهفهرموێ: ﴿مَنْ قَامَ لَيْلَةَالْقَدْرِ إِيمَاناً وَاحْتِسَاباً غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ﴾ رواه الشيخان، ههر كهسێك له (ليلة القدر)دا خواپهرستی بكاو باوهڕی بـهو شـهوه هـهبێو ڕازیبـوونی خـوای بـوێ، لـه گوناهه بچووكهكانیڕابردووی خۆش دهبێ.

ئینجا بزانه: سوننهته لـهو ده شـهوانهدا زۆر نوێـژ بكـاو زۆر قوڕئـان بخوێنـێو زۆر دوعـا بكاو...هتد خـواپهرستیهكانیتر، هـهروهك له زۆربهی سـهرچاوهكاندا فهرموویانه، بهڵـكو وَمَيْلُ الشَّافِعِيِّ-رَحِمَهُ اللهُ- إِلَى أَنَّهَا لَيْلَةُ الْحَادِى أَوِالثَّالِثِ وَالْعِشْرِينَ،

ئەگەر ئەو خواپەرستیانەیڕابردوو–لەو دە شەوانەدا– لە ماڵەوە، یان لە هەر شوێنێکیتردا بکا، خێری (لیلةالقدر)ی دەستگیر دەبێ، چونکە جگە لە (طواف)و (إعتکاف)و (تحیّةالْمسجد)، هیچ خواپەرستنەکیتر پێویستی بە مزگەوت نیە، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

هەروەها بزانە: (لیلةالقدر) لە هەر شوێنێکدا بە گوێرەی شەوی شوێنەکەیە، هەروەك لە (الشبراملسي)دا فەرموویەتی، ماوەکەشی لە ڕۆژئاوابوونەوە تا دەرکەوتنی بەیانە، بە بەڵگەی ﴿حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ﴾. هەروەها سوننەتە: لە (لیلةالقدر)دا زۆر بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّی﴾ رواه الترمذي وصححه، ئینجا ئەگەر (لیلةالقدر)ی دیت، وا باشە لە لای خەڵکی باس نەکا.

هەروەها بزانە: لەو دە شەوانەش تاکەکان زیاتر جێگەی ئومێدن، بە بەڵگەی حەدیسەکەی داهاتوو و چەند حەدیسێکیتر، ئینجا لە حەدیسی(صحیح)شدا هاتوە: کە (لَيْلَةالْقدر) دەکەوێتە شەوی بیستو حەفتی ڕەمەزان، هەروەها (وَمَيْلُ الشَّافعيِّ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى إِلَى أَنَّهَا) دڵی ئیمامی (الشافعي) بۆ ئەوە چووە: کە (لیلةالقدر) دەکەوێتە (لَيْلَةُالْحَادِي أَوِالثَّالِثِ وَالْعِشْرِينَ) شەوی بیستو یەکی ڕەمەزان، یان بیستو سێی ڕەمەزان، بە بەڵگەی ئەم حەدیسە:

﴿...ثُمَّ أُتِيتُ فَقِيلَ لِی: إِنَّهَا فِالْعَشْرِالأَوَاخِرِ...وَإِنِّی أُرِيتُهَا لَيْلَةَ وِتْرٍ وَأَنِّی أَسْجُدُ صَبِيحَتَهَا فِی طِينٍ وَمَاءٍ. فَأَصْبَحَ مِنْ لَيْلَةِ إِحْدىوَعِشْرِينَ لِصَلاَةِالصُّبْحِ فَمَطَرَتِ السَّمَاءُ فَوَكَفَ الْمَسْجِدُ فَأَبْصَرْتُ الطِّينَ وَالْمَاءَ﴾ وفی رواية: ﴿فَمُطِرْنَا لَيْلَةَ ثَلاَثٍ وَعِشْرِينَ فَصَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِﷺ وَأَثَرُ الْمَاءِ وَالطِّينِ عَلَى جَبْهَتِهِ وَأَنْفِهِ﴾رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئینجا (وحي)م بۆ هات: کە (لیلةالقدر) لە دە شەوەکەی ئاخیریڕەمەزانەو...من لە شەوێکی تاکدا نیشانم درا، هەم لە بەیانیەکەیدا سوجدە لە قوڕو ئاودا دەبەم. ئینجا بۆ نوێژی سبەینێ باران باریو مزگەوت دڵۆپەی کردو پێغەمبەرﷺ پێشنوێژیی کرد، ئاسەواری قوڕو ئاو بە تەوێڵو لووتیەوە دیار بوو، ئەو شەوەش بیستویەکی ڕەمەزان بوو، لە ڕیوایەتێکدا: بیستوسێی ڕەمەزان بوو.

(وَإِنَّمَا يَصِحُّ الإِعْتِكَافُ) ئیعتیکاف کردن کە دروست دەبێ، تەنها (فیالْمَسْجِدِ) لە مزگەوتدا دروست دەبێ، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِالْمَسَاجِدِ﴾ دەستبازیو جیماع لەگەڵ ژنەکانتان مەکەن لەو حاڵەتەدا: کە ئێوە ئیعتیکاف لە مزگەوتەکاندا دەکەن.

وَالْجَامِعُ أَوْلَى، وَالْجَدِيدُ أَنَّهُ لاَ يَصِحُّ اِعْتِكَافُ اِمْرَأَةٍ فِی مَسْجِدِ بَيْتِهَا وَهُوَ الْمُعْتَزَلُ الْمُهَيَّأُ

لِلصَّلاَةِ، وَلَوْ عَيَّنَ الْمَسْجِدَالْحَرَامَ فِى نَذْرِهِ الإِعْتِكَافَ تَعَيَّنَ، وَكَذَا مَسْجِدُالْمَدِينَةِ وَالأَقْصَى فِالأَظْهَرِ، وَيَقُومُ الْمَسْجِدُالْحَرَامُ مَقَامَهُمَا، وَلاَ عَكْسَ، وَيَقُومُ مَسْجِدُالْمَدِينَةِ مَقَامَ الأَقْصَى،

(وَالْجَامِعُ أَوْلَى) ئیعتیکاف لەو مزگەوتەدا: کە جومعەی تێدا دەکرێ، خێری گەورەترە لە ئیعتیکافی مزگەوتەکانیتر، چونکە بۆ جەماعەت قەرەباڵغترە.

(وَالْجَدِيدُ) فەرموودەی نوێ (أَنَّهُ لاَ يَصِحُّ اعْتِكَافُ امْرَأَةٍ) دروست نابێ: ئافرەت ئیعتیکاف بکا (فِى مَسْجِدِ بَيْتِهَا) لە مزگەوتی ماڵەوەیدا (وَهُوَ) مەبەست بە مزگەوتی ماڵەوەی (اَلْمُعْتَزَلُ الْمُهَيَّأُ لِلصَّلاَةِ) ئەو شوێنەیە کە لە خانووەکە-بە جیا- بۆ نوێژ تێداکردن ئامادە کراوە، چونکە ئەوە مزگەوتێکی شەرعی نیە، کەوابو: مەرجە ئافرەتیش-وەکو پیاو- لە مزگەوتدا ئیعتیکاف بکا، هەروەك ژنەکانی پێغەمبەرﷺ لە مزگەوتدا ئیعتیکافیان دەکرد، بەڵام حەرامە: ژن بە بێئیزنی مێردەکەی ئیعتیکاف بکا، کەواتە: بۆ مێردەکەی دروستە: لە دوای ئیزندانیش لە ئیعتیکافی سوننەت بیهێنێتە دەرەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ عَيَّنَ الْمَسْجِدَالْحَرَامَ) ئەگەر یەکێك (اَلْمسجدالْحَرام)ی(مكـة)ی دیاری کرد (فِى نَذْرِهِ الإِعْتِكَافَ) لە نەزرکردنی ئیعتیکافدا (تَعَيَّنَ) ئەوە لە سەری واجب دەبێ لە (الْمسجد الْحرام)دا ئیعتیکاف بکا (وَكَذَا مَسْجِدُالْمَدِينَةِ) هەروەها ئەگەر مزگەوتی پێغەمبەرﷺ لە (مدينة)، دیاری بکا ئیعتیکافی تێدا بکا، واجبە: لەوێدا ئیعتیکاف بکا (وَالأَقْصَى) هەروەها ئەگەر (مَسْجِدالأقْصى) لە (فلسطين)، دیاری بکا: واجبە لەوێدا ئیعتیکاف بکا (فِىالأظْهَر) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَتُشَدُّ الرِّحَالُ إِلاَّ إِلَى ثَلاَثَةِ مَسَاجِدَ: اَلْمَسْجِدِالْحَرَامِ، وَمَسْجِدِالرَّسُولِﷺ، وَمَسْجِدِالأَقْصَى﴾رواه‌الشيخان، بارگە ناپێچرێنەوە-واتە: سەفەر ناکرێ- بۆ خواپەرستی، تەنها بۆ سێ مزگەوت نەبێ: بۆ (المسجدالحرام)و بۆ مزگەوتی پێغەمبەروﷺ بۆ (مسجدالأقصى).

کەواتە: ئەگەر لە نەزرەکەیدا-جگە لەو سێ مزگەوتانە- مزگەوتێکیتر دیاری بکا، ئەو مزگەوتە دیارکراوەی لە سەر واجب نابێو دروستە لە مزگەوتێکیتردا ئیعتیکاف بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَقُومُ الْمَسْجِدُالْحَرَامُ مَقَامَهُمَا) لە نەزرکردندا (المسجدالحرام)ی(مكـة) جێگەی هەردوو مزگەوتەکەیتر دەگرێتەوە، چونکە لە هەردووکیان گەورەترە (وَلاَ عَكْسَ) بە پێچەوانەوە نابێو هیچێك لە دووەکەیتر جێگەی (المسجدالحرام) ناگرنەوە (وَيَقُومُ مَسْجِدُالْمَدِينَةِ مَقَامَ الأَقْصَى) هەروەها مزگەوتی پێغەمبەرﷺ جێگەی (مسجدالأقصى) دەگرێتەوە، چونکە وَلاَ عَكْسَ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُشْتَرَطُ فِالإِعْتِكَافِ لُبْثُ قَدْرِ يُسَمَّى عُكُوفاً،

وَقِيــلَ يَكْفِــى مُــرُورٌ بِــلاَ لُبْــثٍ، وَقِيــلَ يُشْــتَرَطُ مُكْــثُ نَحْــوِ يَــوْمٍ، وَيَبْطُلُ بِالْجِمَاعِ، وَأَظْهَرُالأَقْوَالِ أَنَّ الْمُبَاشَرَةَ بِشَهْوَةٍ كَلَمْسٍ وَقُبْلَةٍ تُبْطِلُهُ إِنْ أَنْزَلَ، وَإِلاَّ فَلاَ، وَلَوْ جَامَعَ نَاسِياً فَكَجِمَاعِ الصَّائِمِ، وَلاَ يَضُرُّ التَطَيُّبُ وَالتَّزَيُّنُ وَالْفِطْرُ،

ئەو گەورەترە (وَلاَ عَكْسَ) بەلام بە پێچەوانەوە نابێو (الأقصى) جێگەی مزگەوتی پێغەمبەرﷺ ناگرێتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صَلاَةٌ فِي مَسْجِدِيهَذا أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِواهُ إِلاَّالْمَسْجِدَالْحَرامَ ﴾رواه الشيخان، زاد ابن ماجه: ﴿وَصَلاَةٌ فِي الْمَسْجِدِالْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ مِأَةِأَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِواهُ﴾ زاد البزار والبيهقي: ﴿وَفِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ خَمْسُمِأَةِ صَلاَةٍ﴾ یەك نوێژ لەم مزگەوتەی مندا خێرترە لە هەزار نوێژی لە مزگەوتەكانیتردا، جگە لە (المسجدالحرام)، چونكە یەك نوێژ لە (المسجدالحرام)دا خێرترە لە سەد هەزار نوێژی لە مزگەوتەكانیتردا، یەك نوێژ لە (مسجدالأقصى)دا خێرترە لە پێنجسەد نوێژی لە مزگەوتەكانیتردا.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ يُشْتَرَطُ فِيالإِعْتِكَافِ) بە مەرج دادەندرێ لە ئیعتیكافدا: (لُبْثُ قَدْرٍ) ئەندازەیەكی وەها لە مزگەوتدا بمێنێتەوە: كە (يُسَمَّى عُكُوفَاً) پێی بگوترێ: مانەوە، بەلام مەرج نیە: لەو مانەوەدا خواپەرستی بكا، چونكە خودی مانەوە لە مزگەوتدا خواپەرستنە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (يَكْفِيالْمُرُورُ بِلاَ لُبْثٍ) ڕابردن بە ناو مزگەوتدا بەسە، بە بێمانەوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (يُشْتَرَطُ مُكْثُ نَحْوِ يَوْمٍ) بە مەرج دادەندرێ: نزیكەی ڕۆژێك بمێنێتەوە.

(وَيَبْطُلُ بِالْجِمَاعِ) ئیعتیكاف بەتاڵ دەبێتەوە بە جیماع كردن، جیاوازی نیە: لە مزگەوتدا جیماع بكا، یان لە دەرەوەی مزگەوتدا، بە بەڵگەی ئایەتەكەیڕابردوو (وَأَظْهَرُالأَقْوَالِ) بەهێزترینی فەرموودەكان ئەمەیە: (أَنَّ الْمُبَاشَرَةَ بِشَهْوَةٍ) دەستبازی بە دەمارهەڵسانەوە: (كَلَمْسٍ) وەك دەست لێدانو (وَقُبْلَةٍ) ماچ كردنو ئەو جۆرە شتانە (تُبْطِلُهُ) ئیعتیكاف بەتاڵ دەكەنەوە (إِنْ أَنْزَلَ) ئەگەر ئاوی بێتەوە (وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر ئاوی نەیێتەوە (فَلاَ) ئیعتیكافەكەی بەتاڵ نابێتەوە، كەوابو: بە هۆی بێدەستنوێژیی بچووك ئیعتیكاف بەتاڵ نابێو بە بێدەستنوێژییەوە دروست دەبێ.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو لە حاڵەتێكدا بوو: كە بە قەسدیو بە ویستی خۆیو بشزانێ حەڕامە، ئینجا جیماع بكا، كەوابو: (وَلَوْ جَامَعَ نَاسِياً) ئەگەر جیماعی كرد لەو حاڵەتەدا كە لە بیری چوبێ لە ئیعتیكافدایە، یان نەیزانیبێ حەڕامە (فَكَجِمَاعِ الصَّائِمِ) وەكو جیماعی مرۆڤی بەڕۆژووە: ئیعتیكافەكە بەتاڵ ناكا (وَلاَ يَضُرُّ) زیان لە ئیعتیكاف نادا: (اَلتَّطَيُّبُ) خۆ بۆنخۆش كردنو (وَالتَّزَيُّنُ) خۆ جوانكردنو خواردنو خواردنەوەو (وَالْفِطْرُ) بَلْ يَصِحُّ اِعْتِكَافُ اللَّيْلِ وَحْدَهُ، وَلَوْ نَذَرَ اعْتِكَافَ يَوْمٍ هُوَ فِيهِ صَائِمٌ لَزِمَهُ،

وَلَـوْ نَـذَرَ أَنْ يَعْتَكِـفَ صَـائِماً أَوْ يَصُـومَ مُعْتَكِفـاً لَزِمَـاهُ، وَالأَصَـحُّ وُجُـوبُ جَمْعِهِمَـا، وَيُشْـتَرَطُ نِيَّـةُ الإِعْتِكَـافِ، وَيَنْـوِي فِالْمَنْـذُورِ: اَلْفَرْضِـيَّةَ، وإِذَا أَطْلَـقَ كَفَتْـهُ، وَإِنْ طَالَ مُكْثُهُ، لَكِنْ لَوْ خَرَجَ وَعَادَ إِحْتَاجَ إِلَى الإِسْتِئْنَافِ، وَلَوْ نَوَى مُدَّةً فَخَرَجَ فِيهَا وَعَادَ، فَإِنْ خَرَجَ لِغَيْرِ قَضَاءِ الْحَاجَةِ لَزِمَهُ الإِسْتِئْنَافُ، أَوْ لَهَا فَلاَ،

ڕۆژووشکاندن‌و بەڕۆژوونەبوون (بَلْ يَصِحُّ اعْتِكَافُ اللَّيْلِ وَحْدَهُ) بەڵکو دروستە: تـەنها لـە شەوێدا ئیعتیکاف بکا.

(وَلَوْ نَذَرَ اعْتِكَافَ يَوْمٍ) ئەگەر مرۆڤ لە سەر خۆی نەزر کرد ڕۆژێك ئیعتیکاف بکا، کە (هُوَ فِيهِ صَائِمٌ) لەو ڕۆژەدا بەڕۆژووش بێ (لَزِمَهُ) لە سەری واجب دەبێ: لە ڕۆژێکی بەڕۆژووبوونیدا ئیعتیکاف بکا (وَلَوْ نَذَرَ) ئەگەر لە سەر خۆی نەزر کرد: (أَنْ يَعْتَكِفَ صَائِماً) ئیعتیکاف بکا لە حاڵەتی بەڕۆژووبوونیدا (أَوْ يَصُومَ مُعْتَكِفاً) یان بەڕۆژوو بێ لە حاڵەتی ئیعتیکافیدا (لَزِمَاهُ) ئیعتیکافەکەو ڕۆژووەکەی لە سەر واجب دەبن، ئینجا (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (وُجُوبُ جَمْعِهِمَا) واجبە: ئیعتیکافەکەو ڕۆژووەکە لە یەك کاتدا پێکەوە کۆ بکاتەوە.

(وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەندرێ بۆ دروستبوونی ئیعتیکاف (نِيَّةُ الإِعْتِكَافِ) نیەتی ئیعتیکاف بێنێ، تاکو چوونە ناو مزگەوتی عادەتی‌و خوا پەرستی لێك جیـا ببنـەوە، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿إِنَّمَاالأَعْمَـالُ بِالنِّيَّـاتِ وَإِنَّمَا لِكُـلِّ امْرِئٍ مَا نَـوَى﴾ رواه الشـيخان، هـەر کردەوەیەکی خواپەرستی بێ، بە نیەتەوە نەبێ دانامەزرێ، کشت مرۆڤێك تەنها خێری ئەو کردەوەیەی بۆ دەنووسرێ: کە نیەتی بۆ هێناوە.

(وَيَنْوِي فِيالْمَنْذُورِ الْفَرْضِيَّةَ) واجبە: لە ئیعتیکافی نەزرکراودا: نیەتی ئیعتیکافی واجب بێنێ، تاکو لە ئیعتیکافی سوننەت جیا ببێتەوە (وإِذَا أَطْلَقَ) هەر کاتێك نیەتی ئیعتیکافەکەی بـە بێدیاریکردنی ماوەیەك هێنا (كَفَتْهُ نِيَّتُهُ) نیەتی ئیعتیکـاف کـردن بەسـیەتی (وَإِنْ طَـالَ مُكْثُهُ) هەرچەند ماوەیەکی زۆریش بمێنێتەوە، چونکە نیەتەکە دەیگرێتەوە (لَكِنْ لَوْ خَرَجَ) بەڵام ئەگەر لە مزگەوت چـووە دەرەوەو (وَعَـادَ) دووبـارە گـەڕاوە نـاو مزگـەوت (إِحْتَـاجَ إِلَىالإِسْتِئْنَافِ) پێویستی بە نوێکردنەوەی نیەتەکە هەیە.

(وَلَوْ نَوَى مُدَّةً) ئەگەر نیەتی ماوەیەکی هێنا: وەك سەعاتێك، یان ڕۆژێك (فَخَرَجَ فِيها) ئینجا لەو ماوەیەدا لە مزگەوت چووە دەرەوەو (وَعَادَ) گەڕاوە نـاو مزگـەوت، تەماشـا دەکـرێ: (فَإِنْ خَرَجَ لِغَيْرِ قَضَاءِ الْحَاجَةِ) ئەگەر چوبێتە دەرەوە بۆ کارێکی جگە لـە میـزو پیسـایی کردن (لَزِمَهُ الإِسْتِئْنَافُ) واجبە: نیەتەکەی نوێ بکاتەوە (أَوْ لَهَا) یـان بـۆ میـزو پیسـایی کردن چوبوە دەرەوە (فَلاَ) واجب نیە: نیەتەکەی دووبارە بکاتەوە.

وَقِيلَ إِنْ طَالَتْ مُدَّةُ خُرُوجِهِ اِستَأْنَفَ، وَقِيلَ لاَ يَسْتَأْنِفُ مُطْلَقاً، وَلَوْ نَذَرَ مُدَّةً مُتَتَابِعَةً

فَخَرَجَ لِعُذْرٍ لاَ يَقْطَعُ التَّتَابُعَ لَمْ يَجِبِ اِسْتِئْنَافُ النِّيَّةِ، وَقِيلَ إِنْ خَرَجَ لِغَيْرِ حَاجَةٍ وَغُسْلِ الْجَنَابَةِ وَجَبَ، وَشَرْطُ الْمُعْتَكِفِ: اَلإِسْلاَمُ وَالْعَقْلُ والنَّقَاءُ عَنِ الْحَيْضِ وَالْجَنَابَةِ، وَلَوارْتَدَّ الْمُعْتَكِفُ أَوْ سَكِرَ بَطَلَ، وَالْمَذْهَبُ بُطْلاَنُ مَامَضَى مِنْ اِعْتِكَافِهِمَاالْمُتَتَابِعِ، وَلَوْ طَرَأَ جُنُونٌ أَوْ إِغْمَاءٌ لَمْ يَبْطُلْ مَامَضَى إِنْ لَمْ يُخْرَجْ، وَيُحْسَبُ زَمَنُ الإِغْمَاءِ مِنَ الإِعْتِكَافِ دُونَ الْجُنُونِ،

(وَقِيلَ) له فەرموودەیەكی بێهێزدا (إِنْ طَالَتْ مُدَّةُ خُرُوجِهِ) ئەگەر ماوەی چوونە دەرەوەی درێژ بێ (استَأْنَفَ) واجبە: نیەتەكەی نوێ بكاتەوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (لاَ يَسْتَأْنِفُ مُطْلَقاً) بە هیچ جۆرێك نیەتەكەی دووبارە ناكاتەوە.

(وَلَوْ نَذَرَ مُدَّةً مُتَتَابِعَةً) ئەگەر نەزری كرد ماوەیەكی بە دوایەكتردا ئیعتیكاف بكا (فَخَرَجَ لِعُذْرٍ) ئینجا لە ئیعتیكافەكەی چووە دەرەوە، بە هۆی عوزرێكی وەها: كە (لاَ يَقْطَعُ التُّتَابُعَ) عوزرەكە ماوەكەی لێك نەدەپچڕاند: وەك خواردن، میز، حەیز، پیسایی‌كردن (لَمْ يَجِبِ اسْتِئْنَافُ النِّيَّةِ) واجب نیە: نیەتەكەی نوێ بكاتەوە لەو كاتەی دەگەڕێتەوە بۆ ئیعتیكاف (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (إِنْ خَرَجَ) ئەگەر چوبێتە دەرەوە (لِغَيْرِ الْحَاجَةِ) بۆ كارێكی جگە لە میزو پیسایی‌كردنو (وَغُسْلِ الْجَنَابَةِ) جگە لە غوسلی جەنابەت (وَجَبَ) واجبە: نیەتەكەی دووبارە بكاتەوە.

(وَشَرْطُ الْمُعْتَكِفِ) مەرجی ئەو كەسەی ئیعتكاف دەكا، یەكەم: (اَلإِسْلاَمُ) ئیسلامەتیە. دووەم: (وَالْعَقْلُ) عاقڵیە. سێیەم: (والنَّقَاءُ) پاكیە: (عَنِ الْحَيْضِ وَالْجَنَابَةِ) لە حەیزو زەیسانیو جەنابەت، واتە: بەڵام دەستنوێژی بچووك مەرج نیە.

(وَلَوِ ارْتَدَّ الْمُعْتَكِفُ) ئەگەر ئیعتیكافكەرەكە لە دین وەرگەڕاو كوفرێكی كرد (أَوْ سَكِرَ) یان سەرخۆش بوو (بَطَلَ) ئیعتیكافەكەی ماوەی كافربوونەكەو ماوەی سەرخۆشیەكەی بەتاڵ دەبێتەوە (وَالْمَذْهَبُ) فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (بُطْلاَنُ مَا مَضَى) ئەوەی‌ڕابردووش بەتاڵ دەبێتەوە (مَنْ اعْتِكَافِهِمَا الْمُتَتَابِعِ) لەو ئیعتیكافەیان كە ماوەكەی بە دوایەكتردا بووە، واتە: بۆیان بە بەر ناكەوێ، بەڵام (وَلَوْ طَرَأَ جُنُونٌ) ئەگەر لە حاڵەتی ئیعتیكافدا شێت بوو (أَوْ إِغْمَاءٌ) یان بێهۆش بوو (لَمْ يَبْطُلْ مَامَضَى) ئیعتیكافی ماوەی‌ڕابردوویان بەتاڵ نابێتەوە (إِنْ لَمْ يُخْرَجْ) ئەگەر شێتەكە، یان بێهۆشەكە بە بێ‌عوزر نەبردرێتە دەرەوە، واتە: ئەگەر بە هۆی عوزرێك ببردرێتە دەرەوە، ئیعتیكافەكەیان بەتاڵ نابێتەوە، چونكە عوزریان بە دەستە.

(وَيُحْسَبُ زَمَنُ الإِغْمَاءِ مِنَ الإِعْتِكَافِ) ماوەی بێهۆشیەكەی بە ئیعتیكاف بۆ حیساب دەكرێ (دُونَ الْجُنُونِ) بەڵام ماوەی شێتبوونی بۆ حیساب ناكرێ، چونكە مرۆڤی شێت

أَوِ الْحَيْضُ وَجَبَ الْخُرُوجُ، وَكَذَا الْجَنَابَةُ إِذَا تَعَذَّرَ الْغُسْلُ فِالْمَسْجِدِ،

فَلَــوْ أَمْكَــنَ جَــازَ الْخُــرُوجُ وَلاَ يَلْــزَمُ، وَلاَ يُحْسَــبُ زَمَــنُ الْحَــيْضِ وَلاَ الْجَنَابَــةِ.
(فَصْــلٌ) إِذَا نَــذَرَ مُــدَّةً مُتَتَابِعَــةً لَزِمَــهُ، وَالصَّــحِيحُ أَنَّــهُ لاَ يَجِــبُ التَّتَــابُعُ بِــلاَ شَــرْطٍ، وَأَنَّهُ لَوْ نَذَرَ يَوْمَاً لَمْ يَجُزْ تَفْرِيقُ سَاعَاتِهِ، وَأَنَّهُ لَوْ عَيَّنَ مُدَّةً كَأُسْبُوعٍ وَتعَرَّضَ لِلتَّتَابُعِ وَفَاتَتْهُ لَزِمَهُ التَّتَابُعُ فِي الْقَضَاءِ،

خواپەرستیی دروست نابیٚ (أَوِ الْحَيْضُ) یان لە حاڵەتی ئیعتیكافدا حەیز، یان زەیسانی تووش بوو (وَجَبَ الْخُرُوجُ) واجبە: بڕواتە دەرەوە، چونكە حەڕامە: لە مزگەوتدا بمێنێتەوە (وَكَذَا الْجَنَابَةُ) هەروەها ئەگەر جەنابەتیشی تووش بوو، واجبە: بڕواتە دەرەوە (إِذَا تَعَذَّرَ الْغُسْلُ فِيالْمَسْجِدِ) ئەگەر نەگونجا لە مزگەوتدا غوسلی جەنابەت بكا (فَلَوْ أَمْكَنَ) ئەگەر گونجا لە مزگەوتدا غوسلەكە بكا (جَازَ الْخُرُوجُ) ئەوە بۆی دروستە بڕواتە دەرەوە (وَلاَ يَلْزَمُ) بەڵام واجبیش نیە بڕواتە دەرەوە، بەڵكو دروستە: لە مزگەوتدا بە پەلە غوسلەكە بكا (وَلاَ يُحْسَبُ زَمَنُ الْحَيْضِ وَلاَالْجَنَابَةِ) ماوەی حەیزو زەیسانیو جەنابەت بە ئیعتیكاف حیساب ناكریٚ، هەرچەند وەهاش ڕێك بكەویٚ: بە هۆی عوزرێك ماوەیەك بە جەنابەتەوە، یان بە حەیزەوە لە مزگەوتدا بمێنێتەوە، چونكە ئیعتیكافی ئەو جۆرە كەسانە دروست نابیٚ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ئیعتیكافی نەزركراو ﴾

(إِذَا نَذَرَ مُدَّةً مُتَتَابِعَةً) هەر كاتێك مرۆڤ نەزری كرد: ماوەیەكی بە دوای یەكتردا ئیعتیكاف بكا، وەك بڵیٚ: لە سەرم نەزربیٚ حەفتەیەك بە دوایـیەكتردا ئیعتیكاف بكەم (لَزِمَهُ) لە سەری واجب دەبیٚ: بە دوایـیەكتردا ئیعتیكافەكە بكا (وَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست: (أَنَّهُ لاَ يَجِبُ التَّتَابُعُ بِلاَ شَرْطٍ) ئیعتیكاف بە دوایـیەكتردا واجب نابیٚ، ئەگەر لە سەرخۆی نەكاتە مەرج وەك بڵیٚ: لە سەرم نەزربیٚ حەفتەیەك، یان دە ڕۆژ ئیعتیكاف بكەم. ئەوە ئەگەر بە مەرج دانەنیٚ بە دوایـیەكتردا ئەو ماوەیە ئیعتیكاف بكا، دروستە: جیاجیاش ئەو ماوەیە ئیعتیكاف بكاو بە دوای یەكتریشدا دروستە.

(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاست (لَوْ نَذَرَ يَوْماً) ئەگەر نەزری كرد یەك ڕۆژ ئیعتیكاف بكا (لَمْ يَجُزْ تَفْرِيقُ سَاعَاتِهِ) دروست نیە: كاتەكانی ئەو ڕۆژە لێك جیا بكاتەوەو بە چەند ڕۆژێك تەواوی بكا، بەڵكو واجبە: لە پێش بەیانەوە تا دوای ڕۆژ ئاوابوون ئیعتیكاف بكا.

(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاست (لَوْ عَيَّنَ مُدَّةً) ئەگەر ماوەیەكی دیاریكرد (كَأُسْبُوعٍ) وەكو حەفتەیەك (وَتَعَرَّضَ لِلتَّتَابُعِ) لە نەزرەكەشدا باسی بە دوای یەكتریدای كرد، وەك: لە سەرم نەزربیٚ: ئەم حەفتەیە بە دوایـیەكتردا ئیعتیكاف بكەم. (وَفَاتَتْهُ) ئەو ماوە دیاركراوەشی لیٚفەوتاو ئیعتیكافی تیٚدا نەكرد(لَزِمَهُ التَّتَابُعُ فِي الْقَضَاءِ) واجبە: ئیعتیكافی

وَإِنْ لَمْ يَتَعَرَّضْ لَهُ لَمْ يَلْزَمْهُ فِيالْقَضَاءِ، وَإِذَا ذَكَرَالتَّتَابُعَ وَشَرَطَ الْخُرُوجَ لِلْعَارِضٍ صَحَّ

الشَّرْطُ فِي الأَظْهَرِ، وَالزَّمَانُ الْمَصْرُوفُ إِلَيْهِ لاَ يَجِبُ تَدَارُكُهُ إِنْ عَيَّنَ الْمُدَّةَ كَهَذَا الشَّهْرِ، وَإِلاَّ فَيَجِبُ، وَيَنْقَطِعُ التَّتَابُعُ بِالْخُرُوجِ بِلا عُذْرٍ، وَلاَ يَضُرُّ إِخْرَاجُ بَعْضِ الأَعْضَاءِ وَلاَ الْخُرُوجُ لِقَضَاءِ الْحَاجَةِ، وَلاَ يَجِبُ فِعْلُهَا فِي غَيْرِ دَارِهِ، وَلاَ يَضُرُّ بُعْدُهَا إِلاَّ أَنْ يَفْحُشَ فَيَضُرُّ فِي الأَصَحِّ،

ئەو ماوەیە بە دوایەکتردا قەزا بکاتەوە، بەڵام (وَإِنْ لَمْ يَتَعَرَّضْ لَهُ) ئەگەر لە نەزرەکەدا باسی بە دوایەکتریدای نەکردبو: وەك لە سەرم نەزربێ ئەم حەفتەیە ئیعتیکاف بکەم. ئەوە (لَمْ يَلْزَمْهُ فِي الْقَضَاءِ) لە قەزاکردنەوەی ئەو ماوەیەدا واجب نیە: بە دوای یەکتردا قەزایەکە بکاتەوە، بەڵکو واجبە: حەفت ڕۆژ قەزا بکاتەوە: یان جیا جیا، یان بە دوای یەکتردا، ئینجا بزانە: ئەگەر ماوەیەکە دیاری نەکا، وەك بڵێ: مانگێك، یان حەفتەیەك، ئەوە بە درێژایی تەمەنی نافەوتیّو واجبە: ئەو ماوەیە ئیعتیکاف بکا.

(وَإِذَا ذَكَرَ التَّتَابُعَ) هەر کاتێك لە نەزرەکەیدا باسی کرد: ماوەکەی بە دوایەکتردا بێ (وَشَرَطَ الْخُرُوجَ لِعَارِضٍ) بە مەرجی دانا: بە هۆی ڕووداوێك لە مزگەوت بێتە دەرەوە (صَحَّ الشَّرْطُ) ئەو مەرج دانانەی دروست دەبێ (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا (وَالزَّمَانُ الْمَصْرُوفُ إِلَيْهِ) ئەو ماوەیەی لەو ڕووداوەی بەسەر بردوە (لاَ يَجِبُ تَدَارُكُهُ) واجب نیە بیکاتەوە (إِنْ عَيَّنَ الْمُدَّةَ) ئەگەر ماوەی ئیعتیکافەکەی دیاری کردبێ (كَهَذَا الشَّهْرِ) وەك نەزر بێ: ئەم مانگەی ڕەمەزان ئیعتیکاف بکەم (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر دیاری نەکردبو: وەك نەزربێ مانگێك ئیعتیکاف بکەم (فَيَجِبُ) واجبە: ئەو ماوەیەی لە ڕووداوەکەدا بەسەری بردوە بیکاتەوە، تاکو ئەندازەی مانگەکە تەواو ببێ. واتە: سوودی مەرجەکەی ئەوەیە: چوونە دەرەوە بە هۆی ئەو ڕووداوە، ماوەکەی لێناپچڕێنێ.

(وَيَنْقَطِعُ التَّتَابُعُ) ماوەی بە دوایەکتردا لێك دەپچڕێ (بِالْخُرُوجِ بِلا عُذْرٍ) بە چوونە دەرەوە لە مزگەوت بە بێعوزر، بە قەسدیو بە ویستی خۆیو بشزانێ چوونە دەرەوە حەرامە، کەوابو: واجبە: لە سەرەتاوە دەست بە ئیعتیکافی ئەو ماوەیە بکاتەوە (وَلاَ يَضُرُّ إِخْرَاجُ بَعْضِ الأَعْضَاءِ) زیان لە ئیعتیکاف نادا: بردنە دەرەوەی هەندێك ئەندامەکانی خۆی: وەك سەری، یان دەستی، یان پێی بباتە دەرەوەی مزگەوت (وَلاَ الْخُرُوجُ لِقَضَاءِ الْحَاجَةِ) هەروەها زیانی نیە، چوونە دەرەوە بۆ میز، یان پیسایی کردن (وَلاَ يَجِبُ فِعْلُهَا فِي غَيْرِ دَارِهِ) واجب نیە: میزو پیسایی لە شوێنێکیتری جگە لە خانووی خۆی بکا (وَلاَ يَضُرُّ بُعْدُهَا) زیانی نیە: دووریی خانووەکە لە مزگەوت (إِلاَّ أَنْ يَفْحُشَ) مەگەر زۆر زۆر دوور بێو شوێنێکی نزیکتری دەست بکەوێ، ئەو کاتە (فَيَضُرُّ) چوونە خانووی خۆی زیان لە ئیعتیکافەکەی دەدا (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: دەبێ لە

وَلَوْ عَادَ مَرِيضاً فِي طَرِيقِهِ لَمْ يَضُرَّ مَا لَمْ يُطِلْ وُقُوفَهُ

التَّتَابُعُ بِمَرَضٍ يُحْوِجُ إِلَىالْخُرُوجِ، وَلاَ بِحَيْضٍ إِنْ طَالَتْ مُدَّةُ الإعْتِكَافِ، فَإِنْ كَانَتْ بِحَيْثُ تَخْلُو عَنْهُ اِنْقَطَعَ فِىالأَظْهَرِ، وَلاَ بِالْخُرُوجِ نَاسِياً عَلَىالْمَذْهَبِ، وَلاَ بِخُرُوجِ الْمُؤَذِّنِ الرَّاتِبِ إِلَى مَنَارَةٍمُنْفَصِلَةٍ عَنِ الْمَسْجِدِ لِلأَذَانِ فِىالأَصَحِّ، وَيَجِبُ قَضَاءُ أَوْقَاتِ الْخُرُوجِ بِالأَعْذَارِ إِلاَّ وَقْتَ قَضَاءِ الْحَاجَةِ.

شوێنە نزیکەکەدا میزو پیسایی بکا، بەڵام ئەگەر شوێنێکی نزیکی دەست نەکەوێ، ئەو کاتە چوونە خانووە زۆر دوورەکە زیانی نیە.

(وَلَوْ عَادَ مَرِيضاً فِى طَرِيقِهِ) ئەگەر لەڕێگەی چوونە سەراو، سەردانی نەخۆشێکی کرد (لَمْ يَضُرَّ) زیان لە ئیعتیکافەکە نادا (مَا لَمْ يُطِلْ وُقُوفَهُ) ئەگەر ماوەیەکی درێژ نەمێنێتەوە (أَوْ يَعْدِلْ عَنْ طَرِيقِهِ) یان لە ڕێگەی سەراو لانەدا، کەوابو: ئەگەر بە قەد نوێژی جەنازە لە لای نەخۆشەکە ڕاوەستا، یان لە ڕێگەی سەراو لایدا، ئەو کاتە سەردانەکە زیان لە ئیعتیکافەکەی دەدا.

(وَلاَ يَنْقَطِعُ التُّتَابُعُ بِمَرَضٍ) ماوەی بە دوای‌یەکدای ئیعتیکاف لێك نابچڕێ بە نەخۆشیەکی وەها: کە (يُحْوِجُ إِلَىالْخُرُوجِ) پێویست بکا: نەخۆشەکە ببردرێتە دەرەوەی مزگەوت: وەك بترسێ مزگەوت پیس بکا، یان پێویستی بە ڕایەخ و خزمەت هەبێ (وَلاَ بِحَيْضٍ) هەروەها ماوەکە بە حەیزو نیفاسیش لێك ناپچڕێ (إِنْ طَالَتْ مُدَّةُ الإِعْتِكَافِ) ئەگەر ماوەی ئیعتیکافەکە درێژبێ، بۆ وێنە: وەك مانگێك، چونکە بە ئەغلەبی لە مانگێکدا حەیز دەبینێ. بەڵام (فَإِنْ كَانَتْ بِحَيْثُ تَخْلُو عَنْهُ) ئەگەر ماوەکەی ئیعتیکاف هەر ئەوەندە بوو: بە ئەغلەبی حەیزی تێدا نەدەدیت، وەك پانزە ڕۆژ (انْقَطَعَ فِىالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا: لێك دەپچڕێ، چونکە دەیتوانی لە دوای پاکبوونەوە ئیعتیکافەکە بکا (وَلاَبِالْخُرُوجِ نَاسِياً) هەروەها لێك نابچڕێ بە چوونەدەرەوە، ئەگەر لە بیری چوبێ: لە ئیعتیکافدایە، یان بە زۆرلێکردن دەرکرا دەرەوە، یان نەیدەزانی چوونەدەرەوە حەرامە (عَلَىالمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی‌مەزهەب، چونکە ئەو حاڵەتانە دەبنە عوزر.

(وَلاَ بِخُرُوجِ الْمُؤَذِّنِ الرَّاتِبِ) هەروەها لێك نابچڕێ بە چوونەدەرەوەی بانگدەری دامەزراو (إِلَى مَنَارَةٍ مُنْفَصِلَةٍ عَنِ الْمَسْجِدِ) بۆ سەر مەنارەیەك: کە لە مزگەوت جیاکرابێتەوە (لِلأَذَانِ) بۆ بانگدان (فِىالأَصَحِّ) لە فەموودەی ڕاستتردا (وَيَجِبُ قَضَاءُ أَوْقَاتِ الْخُرُوجِ) واجبە کاتەکانی چوونەدەرەوە قەزا بکاتەوە (بِالأَعْذَارِ) کە بە هۆی ئەو عوزرانەی‌ڕابردوو چوبێتە دەرەوە: کە ماوەکە لێك ناپچڕێنن (إِلاَّ وَقْتَ قَضَاءِ الْحَاجَةِ) تەنها ماوەی میزو پیسایی کردن واجب نیە قەزا بکاتەوە، هەروەها ماوەی بانگدان و غوسلی جەنابەتیش

واجب نیە قەزا بكاتەوە. الحمد لله، لێرەدا پەڕتووكی(ڕۆژووەكان) كۆتایی هاتو پەڕتووكی (حەج‌و عومرەی) بە دوادا دێ، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

﴿ كِتابُ الْحَجِّ: پەڕتووكی حەج‌و عومرە ﴾

(هُوَ) حەج كردن (فَرْضٌ) واجبەو ڕوكنی پێنجەمی ئیسلامە، لە ساڵی شەشەمی كۆچیدا واجب كراوە، كەوابو: هەر كەسێك باوەڕی بە حەج نەبێ كافر دەبێ، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً﴾ خوای گەورە واجبێكی لە سەر خەڵك هەیە: كە حەج كردنی ماڵیخوایە –لە (مكة)– لە سەر ئەو كەسە واجبە: كە توانای ڕێگەی هەبێ.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿بُنِيَ اْلإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لاَّإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّداًرَّسُولُ الله، وَإِقامِ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَصَوْمِ رَمَضَان، وَالْحَجِّ﴾ رواه الشيخان، ئايينی ئیسلام لە سەر پێنج ڕوكن دامەزراوە: شادەهێنان، نوێژكردن، زەكاتدان، ڕۆژووی ڕەمەزان، حەج كردن. كەوابو: هەر كەسێك باوەڕی بە واجببوونی حەج نەبێ، ئەوە كافر دەبێ، بەڵام بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام: هەر كەسێك باوەڕی بە واجببوونی حەج هەبێ‌و توانای حەج كردنی هەبوبێ‌و بە قەسدی حەجی نەكردبێ‌و مردبێ، ئەوە كافر نیە، بەڵكو گوناهبارە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَكَذَا الْعُمْرَةُ) هەروەها عومرەش واجبە (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا ﴿عَنْ اِبْنِ عَبَّاس رَضِىَاللهُ عَنْهُما: إِنَّهَا لَقَرِينَتُهَا فِى كِتابِ اللهِ تَعالَى: وَأَتِمُّواالْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ رواه البخاري، عومرە لەگەڵ واجببوونی حەج جووت كراوە، كە خوا دەفەرموێ: حەج‌و عومرە بە تەواوی بۆ خوا بكەن. هەروەها پێغەمبەرﷺ بە پیاوێكی فەرموو: ﴿حُجَّ عَنْ أَبِيكَ وَاعْتَمِرْ﴾ رواه اصحاب السنن بسندصحيح، لەجیاتی باوكت حەج بكەو عومرە بكە.

ئینجا بزانە: بە فەرمانی شەرع تەنها یەك حەج‌و یەك عومرە لە درێژایی تەمەندا واجبە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما: قِيلَ يَا رَسُولَ الله اَلْحَجُّ فِي كُلِّ سَنَةٍ، أَوْ مَرَّةٌ وَاحِدَةٌ؟ قَالَ: بَلْ مَرَّةٌ وَاحِدَةٌ فَمَنْ زَادَ فَهُوَ تَطَوُّعٌ﴾رواه أبوداود وغيره بسندحسن، ورواه مسلم بلفظ آخر، ئایا حەج كردن هەموو ساڵێك واجبە، یان تەنها یەك جار؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: تەنها یەك جار واجبەو زیاتر سوننەتە.

ئینجا بزانە: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)و ئیمام(مالك)دا: عومرە سوننەتەو واجب نیە، بە بەڵگەی ئەم حەدیسە: ﴿عَنْ جَابِرٍ﷛: سُئِلَ النَّبِيُّﷺ عَنِ الْعُمْرَةِ: أَوَاجِبَةٌ هِيَ؟ قَالَ: لاَ، وَشَرْطُ صِحَّتِهِ: اَلإِسْلاَمُ فَلِلْوَلِيِّ أَنْ يُحْرِمَ عَنِ الصَّبِيِّ الَّذِى لاَيُمَيِّزُ وَالْمَجْنُونِ، وَإِنَّمَا تَصِحُّ

وَأَنْ تَعْتَمِرُوا هُوَ أَفْضَلُ﴾ رواه الترمذي وقالَ: صحيح، لكن اتفق الحفاظ على أنّه ضَعيف، ئايا عومرە واجبە؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: نا، بەڵکو عومرە بکەن خێرترە.

ئینجا بزانە: زانایانی حەدیس-جگە لە (الترمذي)- یەکدەنگن کە حەدیسەکە بێهێزە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، هەروەها حەدیسەکەی ﴿الْعُمْرَةُ تَطَوُّعٌ﴾ش بێهێزە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ حەجی منداڵ و شێت ﴾

(وَشَرْطُ صِحَّتِهِ) مەرجی دروستبوونی حەج و عومرە: (الإِسْلاَمُ) تەنها ئیسلامەتییە، واتە: عاقڵی و بالغی مەرج نیە، کەوابو: (فَلِلْوَلِيِّ) بۆ سەرپەرشتکاری‌ماڵی دروستە: (أَنْ يُحْرِمَ) نیەتی ئیحرامی حەج، یان عومرە بێنێ (عَنِ الصَّبِيِّ الَّذِي لاَ يُمَيِّزُ) لەجیاتی منداڵی نەفام و (وَالْمَجْنُونِ) لەجیاتی شێت، ئینجا بەو شێوەیداهاتوو حەج و عومرەیان پێبکا ﴿عَنْ اِبْنِ عَبَّاس رَضِيَاللهُ عَنْهُما: رَفَعَتْ إِمْرَأَةٌ صَبِيّاً لَهَا فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ أَلِهَذَا حَجٌّ؟ قَالَ: نَعَمْ وَلَكِ أَجْرٌ﴾ رواه مسلم، ئافرەتێك منداڵێکی‌خۆی بەرز کردەوەو گوتی: ئەم منداڵە حەجی بۆ دەبێ؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڵێ، ئەتۆش خێرت دەگاتێ کە حەجی پێدەکەی.

ئینجا بزانە: پێویستە سەرپەرشتکارەکە لە نیەتهێناندا بڵێ: (ئەم منداڵەم، یان ئەم شێتەم خستە ژێر ئیحرامی حەج، یان ئیحرامی عومرە). یان بڵێ: (ئیحرامی حەج، یان عومرەم بەست بۆ ئەم منداڵە، یان بۆ ئەم شێتە). ئینجا منداڵەکە، یان شێتەکە دەکەوێتە ژێر ئیحرام و واجبە: سەرپەرشتکارەکەی لەگەڵی‌دابێ بۆ گشت شوێن و واجبەکان و گشت واجبەکانی پێبکا، هەروەها بۆ ڕەجمی شەیتانەکانیش بەردەکانی دەداتە دەست، جا ئەگەر نەیتوانی بەردەکان بهاوێ، ئەو کاتە بەخۆی، یان یەکێکی‌تر بەردەکانی لە جیاتی دەهاوێ.

هەروەها واجبە بۆ تەواف کردن: منداڵ و شێتەکە پاك بکرێنەوەو دەستنوێژیان بۆ بگیرێ، هەروەها واجبە: لە گشت قەدەغەکراوەکانی حەج قەدەغە بکرێن، جا لەو ڕوونکردنەوەیەدا جیاوازی منداڵی نێر و مێ نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإِنَّمَا تَصِحُّ مُبَاشَرَتُهُ) حەج کردن کە بەخۆی بیکاو دروست بێ، تەنها (مِنَ الْمُسْلِمِ الْمَمَيِّزِ) لە موسوڵمانی‌فامیدە دروست دەبێ.

کەواتە: دروستە: منداڵی‌فامیدە بەخۆی نیەتی ئیحرامی حەج، یان عومرە بێنێ، بەلام پێویستە: سەرپەرشتکارەکەی ئیزنی بدا، ئەگینا: ئیحرامەکەی دانابەسترێ و دروست نابێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئینجا هەر بەخۆی گشت ڕوکن و واجبەکانی

وَإِنَّمَا يَقَعُ عَنْ حَجَّةِالإِسْلاَمِ بِالْمُبَاشَرَةِ إِذَا بَاشَرَهُ الْمُكَلَّفُ الْحُرُّ، فَيُجْزِئُ حَجُّ الْفَقِيرِ

حەج‌و عومرە دەكا، هەروەك لە (شرح المنهج)دا فەرموویەتی، بەلاَم ئەگەر منداڵەكە قەدەغەكراوێكی كرد، ئەو كاتە گشت (فِدْيَة)كان دەكەونە ئەستۆی سەرپەرشتكارەكەی‌و واجبە: لە ماڵی‌خۆی (فِدْيَة)كانی منداڵەكە بدا.

جا بزانە: منداڵ خێری گشت چاكەو خواپەرستی‌یەكانی بۆ دەنووسرێ، بەلاَم هیچ گوناهێكی لە سەر نانووسرێ، بە بەڵگەی حەدیسەكەی‌رابردوو و چەند حەدیسێكی‌تر، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە.

(وَإِنَّمَا يَقَعُ عَنْ حَجَّةِالإِسْلاَمِ بِالْمُبَاشَرَةِ) ئەو حەج‌و عومرەی بەخۆی دەیكا، كە بە بەر حەج‌و عومرەی ڕوكنی‌ئیسلام دەكەوێ، تەنها (إِذَا بَاشَرَهُ الْمُكَلَّفُ الْحُرُّ) هەر كاتێك موسوڵمانێكی بالغ‌و عاقڵ‌و ئازاد حەج‌و عومرەكە بكا، كەوابو: (فَيُجْزِئُ حَجُّ الْفَقِيرِ) حەج‌و عومرەی موسوڵمانی گەداو هەژار دروست دەبێ‌و بە بەر ڕوكنی‌ئیسلام دەكەوێ، جا هەر كاتێك دەوڵەمەند بوو، واجب نیە حەج‌و عومرەیەكی‌تر بكا.

(دُونَ الصَّبِيِّ وَالْعَبْدِ) بەلاَم حەج‌و عومرەی منداڵ‌و كۆیلە بە بەر ڕوكنی ئیسلام ناكەوێ، بەڵكو بۆیان بە حەج‌و عومرەی سوننەت دەنووسرێ، كەوابو: هەر كاتێك منداڵەكە بلۆغی بوو، یان كۆیلەكە ئازاد كرا–ئەگەر حەجیان لە سەر واجب بوو– واجبە: حەج‌و عومرەی ڕوكنی‌ئیسلام بكەن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَيُّمَا صَبِيٍّ حَجَّ ثُمَّ بَلَغَ فَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى، وَأَيُّمَا عَبْدٍ حَجَّ ثُمَّ أُعْتِقَ فَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى﴾رواه البيهقي وابن أبي‌شيبة بإسناد جيد، هەر منداڵێك حەجی كرد ئینجا بلۆغی بوو، با حەجێكی‌تر بكا، هەر كۆیلەیەك حەجی كرد ئینجا ئازاد كرا، با حەجێكی‌تر بكا.

ئینجا بزانە: لەو ڕوونكردنەوانەی‌رابردوودا ئاشكرابو: دەربارەی حەج كردن خەڵك پێنج بەشن، **یەكەم:** بە هیچ جۆرێك حەجی دروست نابێ: وەكو كافر. **دووەم:** حەجی دروست دەبێ بەو مەرجەی سەرپەرشتكارەكەی ئیحرامی بۆ ببەستێ‌و لەگەڵی‌دابێ: وەكو شێت‌و منداڵی‌نەفام. **سێیەم:** حەجی دروست دەبێ، كە بەخۆی حەجەكە بكا: وەكو موسوڵمانی فامیدە، هەرچەند منداڵیش بێ. **چوارەم:** حەجی دروست دەبێ‌و بە بەر ڕوكنی‌ئیسلام دەكەوێ: وەكو موسوڵمانی بالغ‌و عاقڵ‌و ئازاد. **پێنجەم:** حەجی دروست دەبێ‌و واجبە: حەج بكا، هەروەك دەفەرموێ:

(وَشَرْطُ وُجُوبِهِ) مەرجی واجببوونی حەج، یەكەم: (الإِسْلاَمُ) ئیسلامەتی‌یە، واتە: كافر–لە دونیادا– داوای حەجی لێناكرێ. دووەم: (وَالتَّكْلِيفُ) داوالێكردنی شەرعە، واتە: لە سەر منداڵ‌و شێت واجب نیە. سێیەم: (وَالْحُرِّيَّةُ) ئازادی‌یە، واتە: لە سەر كۆیلە واجب نیە.

وَالإِسْتِطَاعَةُ وَهِيَ نَوْعَانِ، أَحَدُهُمَا: إِسْتِطَاعَةُ مُبَاشَرَةٍ وَلَهَا شُرُوطٌ، أَحَدُهَا: وُجُودُ الزَّادِ وَأَوْعِيَتِهِ

وَمُؤْنَةِ ذَهَابِهِ وَإِيَابِهِ، وَقِيلَ إنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ بِبَلَدِهِ أَهْلٌ وَعَشِيرَةٌ لَمْ تُشْتَرَطْ نَفَقَةُ الإِيَابِ، فَلَوْ كَانَ يَكْتَسِبُ كُلَّ يَوْمٍ مَا يَفِي بِزَادِهِ وَسَفَرُهُ طَوِيلٌ لَمْ يُكَلَّفِ الْحَجَّ، وَإِنْ قَصُرَ وَهُوَ يَكْتَسِبُ فِي يَوْمٍ كِفَايَةَ أَيَّامٍ كُلِّفَ. اَلثَّانِي: وُجُودُ الرَّاحِلَةِ لِمَنْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مَكَّةَ مَرْحَلَتَانِ، فَإِنْ لَحِقَهُ بِالرَّاحِلَةِ مَشَقَّةٌ شَدِيدَةٌ اُشْتُرِطَ وُجُودُ مَحْمِلٍ وَاشْتُرِطَ شَرِيكٌ يَجْلِسُ فِالشِّقِّ الآخَرِ،

چوارەم: (وَالإِسْتِطَاعَةُ) توانای حەج کردنە، واتە: لە سەر گەداو هەژار واجب نیە، بە بەڵگەی ئایەتی﴿مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً﴾ىڕابردوو، (وَهِيَ) توانینی حەج کردن (نَوْعَانِ) دوو جۆرە: (أَحَدُهُمَا) یەکەمیان: (إِسْتِطَاعَةُ مُبَاشَرَةٍ) توانینی حەج کردنە بەخۆی (وَلَهَا شُرُوطٌ) توانینی حەج کردن بەخۆی پێنج مەرجی هەنە:

(أَحَدُهَا) یەکەم مەرجیتوانین: (وُجُودُالزَّادِ) هەبوونی خواردەمەنیو ئاوە (وَأَوْعِيَتِهِ) هەبوونی ئەو شتەیە: کە خواردەمەنیو ئاوی تێدا هەڵدەگیرێ، یان هەبوونی پارەی ئەوانەیەو (وَمُؤْنَةِ ذَهَابِهِ) هەبوونی ئەرکی ڕۆیشتنە بۆ (مکة)و (وَإِيَابِهِ) هەبوونی ئەرکی گەڕانەوەیەتی بۆ شارەکەی خۆی (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ بِبَلَدِهِ أَهْلٌ وَعَشِيرَةٌ) ئەگەر لە شارەکەی خۆیدا خێزانو خزمو کەسی نەبن (لَمْ تُشْتَرَطْ نَفَقَةُ الإِيَابِ) هەبوونی ئەرکی گەڕانەوە بە مەرج دانانرێ.

(فَلَوْ) ئەگەر ئەرکی خواردنو چوونو هاتنەوەی نەبو، بەڵام (كَانَ يَكْتَسِبُ ما) لە ڕێگەی حەجدا کەسابەتێکی وەهای دەکرد: کە (يَفِي بِزَادِهِ) بەشی خواردنو ئەرکەکانیتری سەفەری دەکرد: وەکو خزمەتکردن، یان بارکردن، یان شوفێری (وَسَفَرُهُ طَوِيلٌ) سەفەرەکەشی دوو قۆناغ، یان زیاتر درێژ بوو (لَمْ يُكَلَّفِ الْحَجَّ) ئەوە داوای چوونە حەجی لێناکرێ، بەڵام (وَإِنْ قَصُرَ) ئەگەر سەفەرەکەی لە دوو قۆناغ کورتتر بوو (وَهُوَ) ئەو کەسەش لە ڕێگەدا (يَكْتَسِبُ فِي يَوْمٍ) لە ڕۆژێکدا کەسابەتێکی وەهای دەکرد: کە (كِفَايَةَ أَيَّامٍ) بەشی چەند ڕۆژێکی دەکرد (كُلِّفَ) ئەوە داوای چوونە حەجی لێدەکرێو واجبە: بچێ حەج بکا.

(اَلثَّانِي) دووەم مەرجیتوانین: (وُجُودُالرَّاحِلَةِ) هەبوونی وولاغ، یان شتێکیتر بۆ سواری: بە مڵکایەتی، یان بە کرێ (لِمَنْ) بۆ ئەو کەسەی کە (بَيْنَهُ وَبَيْنَ مَكَّةَ مَرْحَلَتَانِ) نێوان شوێنەکەی ویو (مكة)، دوو قۆناغ، یان زیاتر بێ (فَإِنْ لَحِقَهُ بِالرَّاحِلَةِ مَشَقَّةٌ شَدِيدَةٌ) جا ئەگەر بە سواری وولاغ ئازارێکی زۆری تووش دەبو، ئەو کاتە (اُشْتُرِطَ وُجُودُ مَحْمِلٍ) بە مەرج داندراوە: دارهەڵگرێك لە سەر پشتی وولاغەکە هەبێ تێیدا دابنیشێو (وَاشْتُرِطَ) هەم بە مەرج داندراوە: (شَرِيكٌ) هاوڕێیەکی هەبێ (يَجْلِسُ فِيالشِّقِّ الآخَرِ) لە لایەکەیتری

وَمَنْ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا دُونَ مَرْحَلَتَيْنِ وَهُوَ قَوِيٌّ عَلَىالْمَشْيِ يَلْزَمُهُ الْحَجُّ، فَإِنْ ضَعُفَ فَكَالْبَعِيدِ،

وَيُشْتَرَطُ كَوْنُ الزَّادِ وَالرَّاحِلَةِ فَاضِلَيْنِ عَنْ دَيْنِهِ وَمُؤْنَةِ مَنْ عَلَيْهِ نَفَقَتُهُمْ مُدَّةَ ذَهَابِهِ وَإِيَابِهِ، وَالأَصَحُّ اِشْتِرَاطُ كَوْنِهِ فَاضِلاً عَنْ مَسْكَنِهِ وَعَبْدٍ يَحْتَاجُ إِلَيْهِ لِخِدْمَتِهِ،

دارهەڵگرەکە دابنیشێ، بەڵام (وَمَنْ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا دُونَ مَرْحَلَتَيْنِ) هەر کەسێك نێوان شوێنەکەی وی‌و (مكة) دوو قۆناغ کەمتر بوو (وَهُوَ قَوِيٌّ عَلىالْمَشْيِ) ئەو کەسەش توانای هەبوو: بە پێیان بڕوا (يَلْزَمُهُ الْحَجُّ) ئەوە حەجی لە سەر واجبە، بەڵام (فَإِنْ ضَعُفَ) ئەگەر بێهێز بوو توانای ڕۆیشتنی نەبو (فَكَالْبَعِيدِ) ئەوە وەکو دووری (مكة)یەو مەرجە: وڵاغ، یان شتێکیتری سواریی هەبێ.

(وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەندرێ (كَوْنُ الزَّادِ وَالرَّاحِلَةِ) هەبوونی خواردەمەنی‌و وڵاغەکەی سواری‌و گشت ئەرکەکانیتر، یان هەبوونی پارەکەیان (فَاضِلَيْنِ) زیاد بن (عَنْ دَيْنِهِ) لەو قەرزەی لە سەریەتی، جیاوازی نیە قەرزەکە: کاتی دانەوەی هاتبێ، یان نا، کەواتە: ئەگەر تەنها بە ئەندازەی قەرزەکە ماڵی هەبو، یان زیاتری هەبو بەڵام بەشی چوونە حەج‌و هاتنەوەی نەدەکرد، ئەوە حەجی لە سەر واجب نیە، هەرچەند خاوەن قەرزەکەش ڕازی ببێ، هەروەك لە (المجموع)و(تحفة)دا فەرموویانە.

جا بزانە: ئەگەر ئەو قەرزی لە سەر کەسێکیتر هەبو و بۆی دەگونجا ئێستا وەری بگرێتەوە، ئەوە وەها بڕیار دەدرێ: کە ئەو ماڵەی لە دەستی خۆیدایە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەوە لەبارەی واجببوونیحەج بوو، بەڵام ئەگەر قەرزدارەکە هەبوویی بێ‌و کاتی قەرزدانەوەی هاتبێ، ئەو کاتە حەرامە بێئیزنی خاوەن قەرزەکەی بچێتە سەفەری حەج‌و جیهادو...هتد، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا لە باسی(جهاد)دا فەرموویانە، واتە: حەجی درست دەبێ، بەڵام گوناهبار دەبێ.

(وَمُؤْنَةِ مَنْ عَلَيْهِ نَفَقَتُهُمْ) هەروەها بە مەرج دادەندرێ: خواردەمەنی‌و گشت ئەرکەکانیتری سەفەری حەج، زیاد بن لە ئەرکی بەخێوکردنی ئەو کەسانەی بەخێوکردنیانی لە ئەستۆیەتی: وەك ژن‌و منداڵ‌و دایك‌و باوك‌و ئاژەڵەکانی (مُدَّةَ ذَهَابِهِ وَإِيَابِهِ) لەو ماوەیەدا: کە دەڕواتە حەج‌و دەگەڕێتەوە، واتە: دروست نیە بڕواتە حەج، تا ئەرکی بەخێوکردنی ئەو ماوەیە بۆ گشتیان بەجێ دێڵێ (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (اشْتِرَاطُ كَوْنِهِ فَاضِلاً) مەرجە: ئەرکی چوونە حەج زیاد بێ (عَنْ مَسْكَنِهِ) لە شوێنی تێدا نیشتەجێبوون‌و (وَعَبْدٍ يَحْتَاجُ إِلَيْهِ لِخِدْمَتِهِ) لە کۆیلەیەك: کە پێویستی پێی هەبێ بۆ خزمەتکردنی خۆی.

ئینجا بزانە: ئەگەر خانووی نەبو، بەڵام تەنها بەشی خانووێك پارەی هەبو، ئەوە ئەگەر بیەوێ خانوو بکڕێ، حەجی لە سەر واجب نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا

وَأَنَّهُ يَلْزَمُهُ صَرْفُ مَالِ تِجَارَتِهِ إِلَيْهِمَا. الثَّالِثُ: أَمْنُ الطَّرِيقِ فَلَوْ خَافَ عَلَى نَفْسِهِ أَوْ مَالِهِ

سَبُعاً أَوْ عَدُوّاً أَوْ رَصَدِيّاً وَلاَ طَرِيقَ سِوَاهُ لَمْ يَجِبِ الْحَجُّ، وَالأَظْهَرُ وُجُوبُ رُكُوبِ الْبَحْرِ إِنْ غَلَبَتِ السَّلاَمَةُ، وَأَنَّهُ يَلْزَمُهُ أُجْرَةُ الْبَذْرَقَةِ، وَيُشْتَرَطُ وُجُودُ الْمَاءِ وَالزَّادِ فِالْمَوَاضِعِ الْمُعْتَادِ حَمْلُهُ مِنْهَا بِثَمَنِ الْمِثْلِ،

فەرموويانە، بەڵام ئەگەر خانووی نەدەكڕی، یان ئەگەر خانووش بكڕێ هەر لە خانووی بەكرێدا نیشتەجێ دەبو، ئەو كاتە بۆ ئەو كەسە مەرج نیە: پارەی حەج لە خانوو زیاد بێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: (يَلْزَمُهُ) لە سەر مرۆۆ واجبە: (صَرْفُ مَالِ تِجَارَتِهِ إِلَيْهِمَا) ماڵی بازرگانیەكەی سەرف بكا بۆ خواردەمەنیو ئەركی ڕێگەی حەج، هەروەها واجبە باغو زەمینو درەختو ئەو جۆرە شتانەی پێیان دەژیێ، گشتی بفرۆشێ بۆ حەج كردن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر پیاو حەجی لە سەر بوو، لە هەمان كاتیشدا پێویستی بە ژن هەبو، ئەوە دروستە: ئێستا ژن بێنێ، بەڵام حەجی هەر لە ئەستۆدا دەمێنێو واجبە: لەمەودوا حەج بكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

(اَلثَّالِثُ) سێیەم مەرجیتوانین: (أَمْنُ الطَّرِيقِ) ڕێگەی حەج ئەمین بێ: دەربارەی ماڵو گیانو ناموس، كەوابو: (فَلَوْ خَافَ عَلَى نَفْسِهِ) ئەگەر ترسا لە ڕێگەدا: گیانی، یان ئەندامێكی بفەوتێندرێ (أَوْ مَالِهِ) یان ترسا ماڵی لێبستێندرێ، یان ترسا ناموسی بشكێندرێ، جیاوازی نیە ئەوەی لێیدەترسێ: (سَبُعاً) دڕندەیەك بێ (أَوْ عَدُوّاً) یان دوژمنێك بێ: جا موسوڵمان بێ، یان كافر بێ (أَوْ رَصَدِيّاً) یان لە ڕێگرێك بترسێ لە ڕێگەدا بە زۆرداری ماڵی لێبستێنێ (وَلاَ طَرِيقَ سِوَاهُ) هیچ رێگەیتریش جگە لەو ڕێگەیە نەبو (لَمْ يَجِبِ الْحَجُّ) لەو حاڵەتانەدا حەجی لە سەر نیە.

(وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (وُجُوبُ رُكُوبِ الْبَحْرِ) واجبە: بۆ چوونە حەج سواری كەشتیدەریا ببێ (إِنْ غَلَبَتِ السَّلاَمَةُ) ئەگەر بە ئەغڵەبی ڕێگەی ئەو دەریایە سەلامەت بێو هیچ ڕێگەیتریش لە زەویدا نەبێ (وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی بەهێزتر: (يَلْزَمُهُ) لە سەری واجبە: (أُجْرَةُالْبَذْرَقَةِ) كرێی پاسەوانی ڕێگە بدا، هەروەها واجبە: كرێی ئەو كەسەش بدا: كە لە ڕێگە شارەزای دەكا، واتە: ئەگەر پێویستی بە پاسەوانو شارەزاكەرەكە هەبێ.

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ واجببوونی حەج بە مەرج دادەندرێ (وُجُودُ الْمَاءِ وَالزَّادِ) ئاو و خواردەمەنی هەبێ (فِيالْمَوَاضِعِ الْمُعْتَادِ حَمْلُهُ مِنْهَا) لەو شوێنانەی كە عادەتە: ئاو و خواردەمەنیی لێ بار دەكرێ (بِثَمَنِ الْمِثْلِ) بە پارەی هاووێنە ئاو و خواردەمەنیەكە دەست بكەوێ

وَهُوَ الْقَدْرُ اللاَّئِقُ بِهِ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ وَالْمَكَانِ، وَعَلَفِ الدَّابَّةِ فِي كُلِّ مَرْحَلَةٍ،

وَفِي الْمَـرْأَةِ أَنْ يَخْـرُجَ مَعَهَـا زَوْجُ أَوْ مَحْـرَمٌ أَوْ نِسْـوَةٌ ثِقَـاتٌ، وَالأَصَـحُّ أَنَّـهُ لاَيُشْـتَرَطُ وُجُودُ مَحْرَمٍ لإِحْداهُنَّ، وَأَنَّهُ يَلْزَمُهَا أُجْرَةُالْمَحْرَمِ إِذَا لَمْ يَخْرُجْ إِلاَّ بِهَا.

(وَهُوَ) پارەی هاووێنە (اَلْقَدْرُاللاَّئِقُ بِهِ) ئەو ئەندازەیە: کە لە ئاوەکەو لە خواردەمەنیەکـە دەوەشـێتەوە (فِـي ذَلِـكَ الزَّمَـانِ وَالْمَكَـانِ) لـەو کاتـەو لـەو شـوێنەدا، واتـە: هـەر چـەند نرخەکەشی لەو شوێنەدا زۆر گران بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَعَلَفِ الدَّابَّةِ فِي كُلِّ مَرْحَلَةٍ) هەروەها مەرجە: ئالیکی وولاغیش لە گشت قۆناغێکدا دەست بکەوێ، کەواتە: ئێستاش مەرجە: بەنزین و گازو گشت پێویستیەکانیتری ئوتومبیل لـە شوێنەعادەتیەکاندا دەست بکەون، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ مەرجی حەجی ئافرەت ﴾

(وَفِيالْمَرْأَةِ) دەربارەی واجببوونی حەج لە سەر ئافرەت بە مەرج داندراوە: (أَنْ يَخْرُجَ مَعَهَا زَوْجٌ) مێردەکەی لەگەڵیدا بڕواتە حەج (أَوْ مَحْرَمٌ) یان مەحڕەمێکیخۆی لەگەڵیدا بڕوا: کە تەماشاکردنی یەکتریان حەڵاڵ بێ: بە هـۆی خزمایـەتی، یـان شـیرخواردن، یـان بـە زاواو خەزورایەتی (أَوْ نِسْوَةٌ) یان سێ ئافرەت، یان زیـاتر لەگەڵیـدا بڕۆنـە حـەج: کـە (ثِقَـاتٌ) ئافرەتەکان باوەڕپێکراو بن، واتـە: ئەگـەر یـەکێکی لـەو سـێ هاوڕێیانـە دەسـت کـەوت، حەجی لە سەر واجبە، ئەگـەر هیچیانی دەسـت نەکـەوت، حـەجی لـە سـەر واجـب نیـە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، چونکە پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لاَ تُسَافِرُ امْرَأَةٌ يَوْمَيْنِ إِلاَّ وَمَعَهَا زَوْجُهَا أَوْ ذُومَحْرَمٍ﴾رواه الشـيخان، نابـێ ئـافرەت دوو ڕۆژان بـۆ سـەفەر بڕوا، تەنها ئەگەر مێردەکەی، یان مەحڕەمێکیخۆی لەگەڵیدا بێ.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ وُجُودُ مَحْرَمٍ لإِحْدَاهُنَّ) بە مەرج دانانـدرێ: مەحڕەمێك، یان مێردی ئافرەتێك لەو سێیانە لەگەڵدا بێ (وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر (يَلْزَمُهَا) لە سەر ئافرەت واجبە (أُجْرَةُ الْمَحْرَمِ) کرێی مەحڕەمەکەی، یان مێردەکەی بـدا (إِذَا لَمْ يَخْرُجْ إِلاَّ بِهَا) ئەگەر مەحڕەمەکە، یان مێردەکەی لەگەڵیدا نەدەچونە حەج تەنها بە کرێ نەبێ، جا ئەگەر مەحڕەمەکە، یان مێردەکـەی بـە کـرێش لەگـەڵی نەدەچـون، نابـێ زۆریان لێبکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: چونکە لە سەریان واجب نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەوەیڕابردوو، گشتی دەربارەی واجببوونی حەج لە سەر ئـافرەت بـوو، بەڵام دەربارەی چوونە حەج: بۆ ئافرەت دروستە لەگـەڵ تـەنها یـەك ئافرەتیشـدا بچێتە حەجی ڕوکنیئیسلام، یان نەزرکراو، یان قەزاکراوە، بەڵام بـۆ حەجیسـوننەت–جگـە لـە

اَلرَّابِـعُ: أَنْ يَثْبُـتَ عَلَىالرَّاحِلَـةِ بِـلاَ مَشَقَّةٍشَـدِيدَةٍ، وَعَلَـى الأَعْمَـى الْحَـجُّ إِنْ وَجَـدَ قَائِـداً

وَهُوَ كَـالْمَحْرَمِ فِـى حَقِّ الْمَـرْأَةِ، وَالْمَحْجُورُعَلَيْـهِ بِسِـفَةٍ كَغَيْـرِهِ لَكِـنْ لاَ يُـدْفَعُ الْمَـالُ إِلَيْـهِ، بَلْ يَخْرُجُ مَعَهُ الْوَلِيُّ

مێرد و مەحرەم– لەگەڵ کەسیتردا دروست نیە، هەرچەند سێ ئافرەتیش بن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

جا بزانە: حەرامە ژن بێئیزنی مێردەکەی بچێتە حەج، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەواتە: بۆ مێردەکەشی دروستە ئیزنی نەدا بچێتە حەج، جا ئەگەر بێئیزنی مێردەکەی چووە حەج، ئەوە حەجەکەی دروست دەبێ، بەڵام گوناهبار دەبێ و بۆ مێردەکەشی دروستە: ئیحرامی پێ بشکێنێ، هەروەك لە کۆتایی‌حەجدا ڕوونی دەکەینەوە، إنْ شَاءَ اللّٰهُ تَعَالَى.

هەروەها بۆ دایك و باوکیشی دروستە: ڕێگە نەدەن کوڕو کیژیان بچنە سەفەری حەجی‌سوننەت، بەڵام لە حەجی ڕوکنی‌ئیسلام و نەزرو قەزاکراوە، بۆیان دروست نیە ڕێگەیان لێبگرن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(اَلرَّابِعُ) چوارەم مەرجی‌توانین: (أَنْ يَثْبُتَ عَلَى الرَّاحِلَةِ) توانای هەبێ: لە سەر وولاغ، یان ئوتومبیل، یان فڕۆکە خۆی ڕابگرێ (بِلاَمَشَقَّةٍ شَدِيدَةٍ) بە بێ‌ئازارو ماندووبوونێکی بەهێز، واتە: ئەگەر ئەو توانینەی نەبو، ئەو کاتە واجبە: یەکێکی‌تر لەجیاتی‌خۆی بنێرێتە حەج، هەروەك لە جۆری دووەمدا ڕوونی دەکەینەوە، إنْ شَاءَ اللّٰهُ تَعَالَى.

(وَعَلَى الأَعْمَى الْحَجُّ) لە سەر کۆرە=کوێر واجبە: حەج بکا (إِنْ وَجَدَ قَائِداً) ئەگەر–لەگەڵ مەرجەکانی‌ڕابردوودا–دەستکێشێکی دەست بکەوێ، لە ڕێگەو لە شوێنەکانی حەجدا دەستی ڕابکێشی (وَهُوَ) ئەو دەستکێشەی‌کوێرەکە (كَالْمَحْرَمِ فِى حَقِّ الْمَرْأَةِ) وەکو مەحرەمەکەیە دەرهەق ئافرەتی‌ڕابردوو، کەواتە: ئەگەر دەستکێشەکە داوای کرێ بکا، مەرجە: کوێرەکە کرێیەکەی ئەویشی هەبێ، ئەوجا حەجی لە سەر واجب دەبێ.

هەروەها پەککەوتووش–کە هەر چوارپەلی نیە–مەرجە: یارمەتیدەرێکی هەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: ئەگەر کوێرەکە دەستکێشی دەست نەکەوت و ئەو پەککەوتووەش یارمەتیدەری دەست نەکەوت، ئەو کاتە: واجبە: یەکێکی‌تر لەجیاتی خۆیان بنێرنە حەج، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَالْمَحْجُورُعَلَيْهِ) ئەو کەسەی (حِجْر)ی لە سەر داندراوە، واتە: قەدەغە کراوە لە دەستکاری ماڵی‌خۆی (بِسَفَهٍ) بە هۆی ئەوەی ماڵی‌خۆی بە فیڕۆ دەدا (كَغَيْرِهِ) وەکو خەڵکی‌تر حەجی لە سەر واجب دەبێ (لَكِنْ لاَ يُدْفَعُ الْمَالُ إِلَيْهِ) بەڵام بۆ حەج کردن ماڵەکەی نادرێتە دەستە خۆی (بَلْ يَخْرُجُ مَعَهُ الْوَلِيُّ) بەڵکو سەرپەرشتکارەکەی لەگەڵی

أَوْ يَنْصِبُ شَخْصاً لَهُ. اَلنَّوْعُ الثَّانِي: اِسْتِطَاعَةُ تَحْصِيلِهِ بِغَيْرِهِ، فَمَنْ مَاتَ وَفِي ذِمَّتِهِ حَجٌّ وَجَبَ الإِحْجَاجُ عَنْهُ مِنْ تَرِكَتِهِ،

دەڕواتــە حــەج (أَوْ يَنْصِبُ شَخْصَاً لَـهُ) یـان مرۆڤێكـی بـاوەڕپێكراوی بـۆ دادەنـێ، تاكو سەرپەرشتیی بكا.

مەرجیپێنجەمیتوانین: دەبی گشت ئەو مەرجانەی واجببوونی حـەج لـە (أَشْهُرُالْحَجِّ): مانگەكانی حەجدا هەبن، لە دوای هەبوونیشیان ئەوەندە ماوە بمێنێ: كە بگونجێ بڕواتە حەج‌و فریای حەج كردن بكەوێ، كەواتە: ئەگەر لە ڕەمەزاندا تواناى حەجی هەبو، بەڵام لە شەشەڵاندا ماڵەكەی فەوتا، یان بەخۆی مرد ئەوە حەجی لە سەر واجب نابێ.

هەروەها ئەگەر لە كاتی ڕۆیشتنی حاجیەكانیش توانای هەبێ‌و نەچێتە حەج، بەڵام پـێش ئەوەی حاجیەكان-لە (مكة)-حەج تەواو بكەن، ئەو بەخۆی مرد، یان ماڵی فەوتا، دیسان حەجی لە سەر واجب نابێ، بەڵام ئەگەر ئەو نەچووە حەج‌و حاجیەكان چـون‌و هاتنـەوە، ئینجا مرد، یان شێت بوو، یان ماڵی فەوتا، یان حاجیەكان حەجیان تەواو كـردو هـەر لـە (مكة) بون‌و ئەویش مرد، لەو حاڵەتانەشدا حەجی لە سـەر واجـب دەبـێ‌و لـە ئەسـتۆیدا جێگیر دەبێ، هەروەك لە (المجموع)و (فتاوى ابن حجر)دا ڕوون كراوەتەوە.

كەواتە: واجبە مردووەكە حەجی لەجیاتی بكرێ‌و ماڵفەوتاوەكەش كەسابەت بكا، تاكو بۆ حەج كردن ماڵ كۆبكاتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: هەركاتێك مەرجەكان هاتنەجێ‌و حەجی لە سەر واجب بوو، سوننەتە: بە پەلە حەجەكە بكاو لە ئەستۆیخۆی لاببا، هەروەها دروستیشە ساڵ بـە سـاڵ دوای بخـا، بـەو مەرجەی نەترسێ ماڵی بفەوتێ، یان پەكی بكەوێ، ئەگینا: دروست نیە دوای بخا، ئینجـا ئەگەر حەجی لە سەر واجب بوو و بۆی گونجا حەج بكاو حەجەكەی نەكردو دوای خست، ئینجـا مـرد، یـان پـەكی كـەوت، ئـەوە لـە ئـاخیر سـاڵەكانی بۆگونجانـەوە بـە گوناهبـار دادەندرێ، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانە ڕوون كراوەتەوە.

﴿ حەجی مرۆڤی مردوو و پەككەوتوو ﴾

(اَلنَّوْعُ الثَّانِي) جۆری دووەمیتوانین (اِسْتِطَاعَةُ تَحْصِيلِهِ بِغَيْرِهِ) تـوانینی وەدەسـتهێنانی حەج كردنە بە هۆی كەسێكیتر، جا ئەم جۆرە دوو كەسن:

یەكەم: (فَمَنْ مَاتَ) هەر كەسێك مردبێ (وَفِي ذِمَّتِهِ حَجٌّ) پێش مردن حەج، یان عومرەی لە سەر واجب بوبێ‌و لە ئەستۆیدا جێگیر بوبـێ: وەك لـە مانگـەكانی حەجـدا توانـای حـەج كردنی هەبوبێ‌و حەجی نەكردبێ، ئینجا لە دوای حەج كردنی خەڵك مردبێ، یـان حـەجی نەزركراو، یان قەزای لە سەر بوبێ، ئەوە (وَجَبَ الإِحْجَاجُ عَنْهُ) واجبە: حـەج‌و عـومرە لـە جیاتی ئەو مردووە بكرێ (مِنْ تَرِكَتِهِ) لە میراتەكەی، هەم واجبە: حەج كردنەكەش وەپێش

بەشكردنی میراتەکەو وەپێش قەرزدانەوەی ئادەمیزادان بێخرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: قَالَتْ امْرَأَةٌ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ أُمِّي نَذَرَتْ أَنْ تَحُجَّ فَلَمْ تَحُجَّ حَتَّى مَاتَتْ، أَفَأَحُجُّ عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ حُجِّي عَنْهَا، أَرَأَيْتِ لَوْ كَانَ عَلَيْهَا دَيْنٌ أَكُنْتِ قَاضِيَتَهُ؟ أُقْضُوااللهَ فَاللهُ أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ﴾ رواه البخاري، دایکم مردوەو حەجێکی‌نەزری لە سەر بوو، ئایا حەجەکەی لەجیاتی بکەم؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڵێ حەجی لەجیاتی بکە، ئایا ئەگەر قەرزێکی ئادەمیزادانی لە سەربایە، قەرزەکەت بۆ دەداوە؟ قەرزی خوا بدەنەوە، خوای‌گەورە لەپێشترە قەرزی بدرێتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئەو مردووەی حەجی لە سەر واجب بووە، هیچ میراتی بەجێ نەهێشتبو، ئەو کاتە حەجی لە ئەستۆدا دەمێنێ‌و لە سەر میراتگرەکەش واجب نیە حەجی بۆ بکا، بەڵکو سوننەتە، ئینجا هەر کاتێك میراتگرەکە بەخۆی حەج لەجیاتی مردووەکەی بکا، یان کەسێك بەکرێ بگرێ تاکو حەجی لەجیاتی بکا، یان بێگانەیەك–بە بێ‌ئیزن– بەخۆی حەجی لەجیاتی بکا، یان بە ماڵی خۆی کەسێك بە کرێ بگرێ تاکو حەجی لەجیاتی بکا، لە هەر چوار حاڵەتدا حەجەکە دروست دەبێ‌و لە سەر مردووەکە لادەچێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر یەکێك حەجی لە سەر واجب نەبوبێ‌و مردبێ، بۆ میراتگرەکەی‌و بۆ بێگانەش سوننەتە: یان حەجی لەجیاتی بکەن، یان یەکێك بەکرێ بگرن تاکو حەجی لەجیاتی بکا، جا ئەو بڕیارە دەربارەی حەجی ڕوکنی‌ئیسلام بوو، چونکە–ئەگەر مردووەکە وەسێتی نەکردبێ– دروست نیە حەجی‌سوننەتی لەجیاتی بکرێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

بەڵام لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا: ئەگەر مردووەکە وەسێتیشی نەکردبێ، دروستە: میراتگرەکەی‌و هەم بێگانەیەکیش بە ئیزنی‌میراتگرەکەی، حەجی‌سوننەتی لەجیاتی بکا، هەروەك لە(شرح المنهج)دا فەرموویەتی.

پێناسە: مەبەست بە حەج‌و عومرەی ڕوکنی‌ئیسلام ئەوەیە: کە بۆ یەکەمجار لە تەمەنیا دەکرێن، هەرچەند لە سەریشی واجب نەبوبن، واتە: حەج‌و عومرەکەی یەکەمجار بۆی بە بەر ڕوکنی‌ئیسلام دەکەوێ. بەڵام حەج و عومرەی سوننەت ئەوەیە: کە لە دوای حەج‌و عومرەی ڕوکنی‌ئیسلام–بێ‌نەزرکردن– دووبارە دەکرێن.

جا بزانە: ئەگەر وەسێتی کردو گوتی فلانکەس بەوەندە پارەیە بنێرن حەجم بۆ بکا. ئەوە دروست نیە لەو ئەندازەیە کەمتری بدرێتێ، هەرچەند کەسێکی‌تریش هەبێ بە کەمتر حەجی بۆ بکا، بەڵام ئەگەر هیچ کەسێکی دیاری نەکردو تەنها گوتی بەوەندە پارەیە

وَالْمَعْضُوبُ الْعَاجِزُ عَنِ الْحَجِّ بِنَفْسِهِ إنْ وَجَدَ أُجْرَةَ مَنْ يَحُجُّ عَنْهُ بِأُجْرَةِ الْمِثْلِ لَزِمَهُ، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهَا فَاضِلَةً عَنْ الْحَاجَاتِ الْمَذْكُورَةِ فِيمَنْ حَجَّ بِنَفْسِهِ،

بکەن. ئینجا کەسێکیان دەست کەوت بە کەمتر لەو ئەندازەیە حەجی بۆ دەکرد، ئەو کاتە دروستە بە کەمتر بە کرێی بگرن‌و پاشماوەکەش بۆ میراتگرەکان دەگەڕێتەوە.

دیسان بزانە: ئەگەر وەسێتکەرەکە لە وەسێتەکەیدا یەکێکی دیاریکرد حەجێ بـۆ بکـا، ئینجا دیارکراوەکەش ڕەدی کردەوەو گوتی: هەرگیز حەجی بۆ ناکەم. ئـەو کاتـە واجبـە یەکێکی‌تری بۆ بەکرێ بگرن تاکو حەجی بۆ بکا، بەڵام ئەگەر دیارکراوەکە گوتی: ئەم ساڵ ناتوانم‌و لە دوای ساڵێکی‌تر حەجی بۆ دەکەم. ئەو کاتە تەماشا دەکەین: ئەگەر لە ژیانیا حەجی لە سەر واجب بوبێ‌و بە هۆی کەمتەرخـەمی حـەجی نـەکردبێ، ئـەو کاتـە واجبـە: یەکێکی‌تری بۆ بەکرێ بگرن تاکو ئەم ساڵ حەجی بۆ بکا، بەڵام ئەگـەر حـەجی لـە سـەر واجب نەبوبێ، ئەو کاتە دوا دێخرێ تاکو دیارکراوەکەی‌خۆی حەجی بۆ بکا، هـەروەك لـە زۆربەی سەرچاوەکاندا لە (باسی وەسێت) ئەم باسە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ حەجی مرۆڤی‌پەککەوتوو ﴾

دووەم: (وَالْمَعْضُوبُ) پەککەوتوو (الْعَاجِزُ عَنِ الْحَجِّ بِنَفْسِهِ) کە توانای نەبێ: بـە خـۆی بڕواتـە حـەج‌و حـەج بکـا؟ چـونکە دەردێکـی بـەردەوامی پێوەیـەو تـا مـردن چـاك نابێتـەوە: وەك شەلەپەتەیی‌و پیری‌و نەخۆشیەکی وەها: چاوەڕوانی چاکبوونەوەی نەکرێ، ئەو جۆرە کەسە (إنْ وَجَدَ أُجْرَةَ مَنْ يَحُجُّ عَنْهُ) ئەگەر کرێی کەسێکی دەست بکەوێ: کە حەجی‌واجبی لەجیاتی بکا (بِأُجْرَةِالْمِثْلِ) بە کرێی هاوویێنە، یان کەمتر (لَزِمَهُ) واجبـە: کەسـێك بنێرێتـە حـەج، تـاکو حەجی‌واجبی لەجیاتی بکا، جا بەو حەج کردنە حەجە واجبەکەی لە سەر لادەچێ، جیـاوازی حەجی ڕوکنی‌ئیسلام‌و نەزرو قەزا نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

جا بزانە: ئەو کەسەی حەج لەجیاتی مردوو و پەککەوتوو دەکا، مەرج نیە—لە نێرایەتی‌و مێیایەتی‌دا— لەگـەڵ ئـەوان یەکسـان بـێ، هـەروەك لـە (الشـروانی)دا فەرموویـەتی ﴿عَنْ اِبْنِ عَبَّاس رَضِيَاللهُ عَنهُما: قَالَتْ امْرَأَةٌ: يَا رَسُولَ اللهِ، إنَّ فَرِيضَةَاللهِ عَلَى عِبَادِهِ فِالْحَجِّ أَدْرَكَتْ أَبِي شَيْخاًكَبِيراً لاَ يَثْبُتُ عَلَىالرَّاحِلَةِ، أَفَأَحُجُّ عَنْهُ؟ قَالَ نَعَمْ. وَذَلِكَ فِحَجَّةِالْوَدَاعِ﴾ رواه الشيخان، لە (حجةالوداع)دا ئافرەتێك گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا، باوکم حەجی لە سـەر واجب بووەو زۆریش پیرە، خۆی لە سـەر وولاغ ڕاناگرێ، ئایـا حـەجی لـەجیاتی بکـەم؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڵێ. واتە: حەجی‌واجب لەجیاتی باوکت بکە.

(وَيُشْتَرَطُ) بە مـەرج دادەنـدرێ: (كَوْنُهَا فَاضِلَةً) ئـەو کرێیـە هاوویێنەیـەی‌ڕابردوو، زیـاد

بێ (عَنِ الْحَاجَاتِ الْمَذْكُورَةِ) لەو پێویستیانەی باس كران (فيمَنْ حَجَّ بِنَفْسِه) لە باسی ئەو
لَكِنْ لاَ يُشْتَرَطُ نَفَقَةُ الْعِيَالِ ذَهَاباً وَإِيَاباً، وَلَوْ بَذَلَ وَلَدُهُ أَوْ أَجْنَبِيٌّ مَالاً لِلأُجْرَةِ لَمْ يَجِبْ قَبُولُهُ فِيالأَصَحِّ، وَلَوْ بَذَلَ الْوَلَدُ الطَّاعَةَ وَجَبَ قَبُولُهُ، وَكَذَا الأَجْنَبِيُّ فِيالأَصَحِّ.

كەسەدا: كە بەخۆی حەجی دەكرد: وەك قەرزو شوێنی نیشتەجێبوون (لَكِنْ لاَ يُشْتَرَطُ) بەڵام بە مەرج دانانرێ (نَفَقَةُ الْعِيَالِ) كرێیەكە زیاد بێ لە ئەركی بەخێوكردنی خێزانو منداڵەكانی (ذَهَاباً وَإِيَاباً) لە ماوەی چوونەحەجو هاتنەوەدا، چونكە پەككەوتووەكە بەخۆی ناڕوا، بەڵكو لەگەڵ خێزانەكەیدا دەمێنێتەوەو بە چەند ڕێگایەك دەتوانێ بەخێویان بكا.

(وَلَوْ بَذَلَ وَلَدُهُ) ئەگەر كوڕێكیخۆی، یان كیژێكیخۆیماڵیان دایێ (أَوْ أَجْنَبِيٌّ مَالاً) یان بێگانەیەك ماڵی دایێ (لِلأُجْرَةِ) تاكو یەكێكی پێ بەكرێ بگرێ بۆ ئەوەی حەجیواجبی لەجیاتی بكا (لَمْ يَجِبْ قَبُولُهُ) واجب نیە: پەككەوتووەكە قبوڵی بكاو لێیان وەربگرێ (فی الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە منەتباریی تێدایە.

بەڵام (وَلَوْ بَذَلَ الْوَلَدُ الطَّاعَةَ) ئەگەر كوڕەكەی، یان كیژەكەی گوێڕایەڵیخۆی دایێ، واتە: بەخۆی بچێ حەجی واجبی لەجیاتی بكا (وَجَبَ قَبُولُهُ) واجبە: پەككەوتووەكە قبوڵی بكاو ئیزنی بدا حەجی واجبی لەجیاتی بكا.

(وَكَذَا الأَجْنَبِيُّ) هەروەها بێگانەش ئەگەر بچێ حەجیواجبی لە جیاتی بكا، واجبە: قبوڵی بكاو ئیزنی بدا (فیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە منەتباریەكەی زۆر نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر پەككەوتووەكە حەجیشی لە سەر واجب نەبوبێ، هەر بۆی دروستە جێگرێك دابنێ–بە كرێ، یان بە خۆڕایی– تاكو حەجی ڕوكنیئیسلامی لەجیاتی بكا، هەم بۆ ئەوەش حەجێكیسوننەت، یان دوو، یان زیاتریشی لەجیاتی بكا، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ پاشكۆ: دەربارەی حەج كردن لە جیاتی كەسێكیتر ﴾

پێشەكی بزانە: حەجو عومرە–واجب بێ، یان سوننەت بێ–جگە لە مردوو و پەككەوتوو، لەجیاتی هیچ كەسێكیتریتوانا دروست نیە، هەروەك لە (ابن قاسم)و (الشرواني)دا فەرموویانە، جا حەجو عومرەی لەجیاتیكەسێكیتر بەگوێرەی ئەم ڕوونكردنەوەیە:

یەكەم: ئەو كەسەی لەجیاتی كەسێكیتری مردوو، یان پەككەوتوو، حەجو عومرە دەكا –بە كرێ، یان بە خۆڕایی– مەرجە: بۆ خۆی حەجی ڕوكنیئیسلامی كردبێو هیچ حەجی نەزرو قەزای لە سەر نەبێ، كەواتە: ئەگەر بۆ خۆی حەجی ڕوكنیئیسلامی نەكردبو، یان حەجی نەزر، یان حەجی قەزای لە سەر بوو، ئینجا لەجیاتی كەسێكیتر ئیحرامی حەجی

مردووەکە، یان پەککەوتووەکە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی. ﴿عَنْ ابن عَبَّاس رَضِيَ الله عَنهُما: سَمِعَ النَّبِيُّ ﷺ رَجُلاً يَقُولُ: لَبَّيْكَ عَنْ شُبْرُمَةَ. قَالَ: مَنْ شُبْرُمَةُ؟ قالَ: أَخٌ لِي أَوْ قَرِيبٌ. قَالَ: حَجَجْتَ عَنْ نَفْسِكَ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: حُجَّ عَنْ نَفْسِكَ، ثُمَّ حُجَّ عَنْ شُبْرُمَةَ﴾رواه ابوداود باسنادصحيح على شرط مسلم، پیاوێك دەیگوت: (لَبَّيْكَ) لەجیاتی (شُبْرُمَة). پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (شُبْرُمَة) کێیە؟ گوتی: برایەکی خۆمە، یان خزمێکمە. فەرمووی: بۆ خۆت حەجت کردوە؟ گوتی: نا. پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بۆ خۆت حەج بکە، ئینجا لەجیاتی (شُبْرُمَة) حەج بکە.

دووەم: مرۆڤی شێت وەکو پەککەوتوو نیە، کەواتە: ئەگەر کەسێك حەجی لە سەر واجب بوو و حەجی نەکرد، ئینجا شێت بوو، دروست نیە حەجی لەجیاتی بکرێ، چونکە لە چاکبوونەوەی بێئومێد نین، کەوابو: هەر کاتێك شێتەکە مرد حەجی لەجیاتی دەکرێ، هەروەها گشت نەخۆش‌و بێهێزێك کە لە چاکبوونەوەی بێئومێد نەبێن، ئەویش وەکو شێت بڕیاریڕابردووی بۆ دەدرێ‌و نابێ حەجی لەجیاتی بکرێ.

سێیەم: ئەگەر پەککەوتووەکە حەجی لەجیاتی کرا، ئینجا شیفای هات‌و چاك بۆوە، ئەو حەجە بۆ پەککەوتووەکە دروست نابێ‌و واجبە: بەخۆی حەج بۆ خۆی بکا، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

﴿ بەکرێگرتن بۆ حەج و عومرە ﴾

ئینجا بزانە: بەکرێگرتن بۆ حەج کردن لەجیاتی پەککەوتوو، یان مردوو، دوو جۆرە:

یەکەم: بەکرێگرتنی لە ئەستۆ، وەك بڵێ: بە ئەوەندە کرێیە خستمە ئەستۆت حەجێك بۆ من، یان بۆ ئەو مردووە بکەی.

دووەم: بەکرێگرتنی خودیبەکرێگیراوەکە، وەك بڵێ: بە ئەوەندە کرێیە تۆم بە کرێ گرت بەخۆت حەجم لەجیاتی بکەی، یان بەخۆت حەج لەجیاتی ئەو مردووە بکەی.

ئێینجا ئێمە لێرەدا ئەو جۆرەی دووەم ڕوون دەکەینەوە، چونکە زیاتر ڕوو دەدا، کەوابو: مەرجە: بەکرێگرتنی خودیبەکرێگیراوەکە لەو ساڵەدابێ: کە حەجی تێدا دەکا، ئینجا ئەگەر بەکرێگیراوەکە لە شاری (مکة)دا بوو، مەرجە: بەکرێگرتنەکە لە (أَشْهُرالْحَج): مانگەکانی حەجدا بێ، واتە: لە (مکة)ی پیرۆزدا لە پێش (أَشْهُرالْحَج)دا بەکرێگرتنەکە دروست نابێ.

بەڵام ئەگەر لە شوێنەکانیتری جگە لە (مکة)دا بوو، ئەوە مەرجە بەکرێگرتنەکە لەو کاتەدابێ: کە خەڵکەکە خۆیان بۆ سەفەری حەج ئامادە دەکەن، واتە: پێش ئەو کاتەدا

بەکرێگرتنەکە دروست نابێ، هەروەك لە(المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

ئینجا بزانە: مەرجە: بەکرێگرەکەو بەکرێگیراوەکە کردارەکانی حەج بزانن، بەڵام مەرج نیە: (میقات)، واتە: شوێنی ئیحرام لێبەستن دیاری بکەن، چونکە هەر کەسێك-بە خۆڕایی، یان بە کرێ- حەج لەجیاتی کەسێکیتر بکا، واجبە: لە (میقات)ێکی شەرعیدا ئیحرام ببەستێ. هەروەها مەرجە: بەکرێگیراوەکە گشت کردارەکانی حەج بەخۆی بکا، واتە: دروست نیە جێگرێك-بۆ کردارەکانی حەج- لە جێی خۆی دابنێ.

ئینجا ئەگەر لە ساڵی بەکرێگرتندا بەکرێگیراوەکە حەجی نەکرد، ئەوە بەکرێگرتنەکە هەڵدەوەشێتەوە، واتە: واجبە کرێیەکە بگەڕێنێتەوە، جیاوازی نیە: عوزری هەبوبێ، یان نا. جا بزانە: ئەگەر بە هۆی مەرجێکی ناشەرعی بەکرێگرتنەکە دروست نەبوبێ، یان کرێیەکە ناشەرعی بوبێ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بەکرێگیراوەکە حەجەکەی بە تەواوی کرد، ئەوە حەجەکە-بۆ پەککەوتووەکە، یان بۆ مردووەکە- دروست دەبێ، بەکرێگیراوەکەش مافی کرێی هاووێنەی هەیەو واجبە بیدرێتێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ مردنی حاجی لە حاڵەتی حەج کردندا ﴾

ئەگەر ئەو کەسەی بۆ خۆی حەج دەکا، لە حاڵەتی حەج کردندا مرد، ئەوە حەجەکەی بەتاڵ دەبێتەوە، بەڵام ئەو بەشەی کردویەتی خێری بۆ دەنووسرێ، کەوابو: دروست نیە یەکێکیتر حەجەکەی بۆ تەواو بکا، چونکە حەج بە دوو کەسان تەواو ناکرێ، هەروەك نوێژو ڕۆژووش بە دوو کەسان تەواو ناکرێن، کەوابو: ئەگەر حەجی لە ئەستۆدا جێگیر بوبێ، واجبە: لە میراتەکەی لە سەرەتاوە حەجی بۆ بکرێ، بەڵام ئەگەر حەجی لە ئەستۆدا نەبو، یان حەجەکەی سوننەت بوو، واجب نیە: حەجی بۆ بکرێ.

ئینجا بزانە: لەو حەجەشدا کە لەجیاتی مردوو، یان پەککەوتوو دەکرێ، مەرجە: تەنها یەك کەس تەواویحەجەکە بکاو دروست نیە: بە دوو کەسان، یان زیاتر حەجەکە بکرێ، کەوابو: ئەگەر بەکرێگیراوەکە مرد، ئەوە سێ حاڵەتی هەنە:

یەکەم: پێش ئیحرامبەستن-لە ڕێگەدا-بمرێ، ئەوە هیچ کرێی نادرێتێ، چونکە هیچ کردارێکی حەجی نەکردوە.

دووەم: لە دوای تەواوبوونی ڕوکنەکانی حەج بمرێ، ئەوە حەجەکە دروست دەبێو خوێنی ئەو واجبانەی ماون لە ماڵی بەکرێگیراوەکە دەدرێ.

سێیەم: لە دوای دەست پێکردنی ڕوکنەکانو پێش تەواوکردنیان بمرێ، ئەوە بەکرێگرتنەکە هەڵدەوەشێتەوەو دروستیش نیە: یەکێکیتر ئەو حەجە تەواو بکا، بەڵام

بەكرێگیراوەكە مافی بەشە كرێی ئەو كردارانەی هەیە: كە پێش مردن كردونی.

(بابُ الْمَواقِيتِ)

وَقْتُ إِحْرَامِ الْحَجِّ: شَوَّالٌ وَذُوالْقَعِدَةِ وَعَشْرُ لَيالٍ مِنْ ذِىالْحِجَّةِ، وَفِى لَيْلَةِالنَّحْرِ وَجْهٌ، فَلَوْ أَحْرَمَ بِهِ فِى غَيْرِ وَقْتِهِ اِنْعَقَدَ عُمْرَةً عَلَىالصَّحِيحِ، وَجَمِيعُ السَّنَةِ وَقْتٌ لِإِحْرَامِ الْعُمْرَةِ،

ئینجا بزانە: جگە لە (المجموع)، بەشێكی ئەم پاشكۆیە لە(نهاية)و (مغنـی)و (القليـوبي)و (بغية)ش وەرگیراوە، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ بابُ الْمَواقِيتِ ﷲ باسی كات و شوێنەكانی ئیحرامبەستن ﴾

(وَقْتُ إِحْرَامِ الْحَجِّ) كاتی ئیحرامبەستن بە حەج: هەردوو مانگەكەی (شَوَّالٌ وَذُوالْقَعِـدَةِ)یـە، هەم (وَعَشْرُ لَيالٍ مِنْ ذِىالْحِجَّةِ) دە شـەویش لـە سـەرەتای(ذیالحجـة)وە، خـوای گـەورە دەفەرموێ: ﴿اَلْحَجُّ أَشْهُرٌمَعْلُومَاتٌ﴾ كاتی ئیحرامی حەج چەند مانگێكی زاندراون. هەروەها (ابن عمر رَضِيَاللهُ عَنْهُما) دەفەرموێ: ﴿أَشْهُرُالْحَجّ: شَوَّالٌ وَذُوالْقَعِدَةِ وَعَشْرٌ مِنْ ذِىالْحِجَّةِ﴾ رواه البخاري، مانگەكانی حەج: (شوّال)و (ذوالْقعدة)و دە شەوی(ذیالْحجة)یە.

(وَفِى لَيْلَةِالنَّحْرِ وَجْهٌ) دەربارەی شەوی جەژنی قوربان فەرموودەیەكی بـێهێز هەیـە: كـە ئیحرامیحەجی تێدا دروسـت نـەبێ. بـەڵام بـە فەرموودەكـەی (ابـن عمـر)یڕابـردوو ڕەد كراوەتەوە، كەوابو: لەو دوو مانگو دە شەوەدا، هەر كاتێك ئیحرام بە حەج ببەستێ ئەوە ئیحرامەكەی بە حەج دادەبەسترێ، بەڵام (فَلَوْ أَحْرَمَ بِهِ) ئەگەر ئیحرامی بـە حـەج بەسـت (فِى غَيْرِ وَقْتِهِ) لە مانگێكیتری جگە لـە مانگـەكانی حـەج، ئـەوە ئیحرامەكـەی بـە حـەج دانابەسترێ، بەڵكو (اِنْعَقَدَ عُمْرَةً) ئیحرامەكەی بە عومرە دادەبەسـترێو بـە بـەر عـومرەی ڕوكنیئیسلامیش دەكەوێ (علیالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

﴿ دوو عومرە و زیاتر لە مانگێكدا ﴾

(وَجَمِيعُ السَّنَةِ) هەموو كاتەكانی ساڵ (وَقْتٌ لِإِحْرَامِ الْعُمْرَةِ) كاتی ئیحرامی عومرەیە، واتە: ئیحرامبەستن بە عومرە لە مانگەكانی حەجداو لە مانگەكانیتریشدا دروست دەبێ، چونكە پێغەمبـەرﷺ لـە مانگـەكانی حەجـدا عـومرەی كـردوە، هـەروەك لـە (بخـاریو مسـلم)دا گێردراوەتەوە. هەم دەشـفەرموێ: ﴿عُمْرَةٌ فِى رَمَضَانَ تَعْدِلُ حَجَّةً مَعِى﴾ رواه الشـيخان، عومرەیەك لە ڕەمەزاندا وەك حەج كردنێكە لەگەڵ مندا.

ئینجا بزانە: لە یەك ساڵدا تەنها یەك حەج دەكرێ، واتە: دوو حەج دروست نابنو ناكرێن، بەڵام دوو عومرەو زیاتریش لە ساڵێكدا، یان لە مانگێكدا، یان لە ڕۆژێكدا دەكرێن، بـەڵكو سوننەتە: زۆر عومرە بكا، بە تایبەتی لە ڕەمەزاندا، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردوو و هەم ﴿عَن عائِشَةَ رضىالله عنها: أَنَّ النَّبِيَّﷺ قالَ لَها يَوْمَ النَّفْرِ: يَسَعُكِ طَوافُكِ لِحَجِّكِ وَعُمْرَتِكِ، فَأَبَتْ،

فَبَعَثَ بِها مَعَ عَبْدِالرَّحْمنِ بنِ أَبىبَكْرٍرضى الله عنهما إِلَىالتَّنْعِيمِ فَاعْتَمَرَتْ مِنْها بَعْدَ الْحَجِّ﴾
وَالْمِيقَاتُ الْمَكَانِيُّ لِلْحَجِّ فِى حَقِّ مَنْ بِمَكَّةَ نَفْسُ مَكَّةَ، وَقِيلَ كُلُّ الْحَرَمِ،

رواه مسلم، وَفِى رِوايَةٍ لَهُ: ﴿قالَ لَها النَّبِيَّﷺ: هَذِهِ مَكانَ عُمْرَتِكِ﴾. حەزرەتی (عائشة) ئیحرامی بە حەج‌وعومرەی وێکڕا بەستبو، جا پێغەمبەرﷺ پێی فەرموو: تەوافەکەت بۆ حەج‌وعومرەکەت وێکڕا دەبێ، جا حەزرەتی (عائشة)ش بە عومرەکەی گەڵ حەج دڵی خۆش نەبو، بۆیێ پێغەمبەرﷺ فەرمانیدا (عبدالرحمن)ی برای(عائشة): لەگەڵ خۆیا بردیە (التَّنْعِيم)و لەوێ ئیحرامی بە عومرەیەکیتر بەست، جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەم عومرەیەش لە شوێن ئەو عومرەیە کە دەتویست بە تەنهایی بیکەی. واتە: حەزرەتی (عائشة) لە یەك مانگدا دوو عومرەی کردن.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەو کەسەی خەریکی حەج کردنە تا ڕەجمی شەیتانەکان تەواو نەکاو لە (مِنَى) نەڕواتە دەرەوە، دروست نیە ئیحرامی عومرە ببەستێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، جا بزانە: عومرە خێری گەورەترە لە تەواف–لە سەر فەرموودەی بەهێزتر– ئەگەر کاتەکانیان یەکسان بێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ شوێنەکانی ئیحرامبەستن ﴾

(وَالْمِيقَاتُ الْمَكَانِيُّ لِلْحَجِّ) شوێنی ئیحرامبەستنی حەج (فِى حَقِّ مَنْ بِمَكَّةَ) دەرهەق ئەو کەسەی لە ناو شاری (مكة)یە (نَفْسُ مَكَّةَ) خودی شاری (مكة)یە، جیاوازی نیە: خەڵکی (مكة) بێ، یان ڕێبوار بێو لە (مكة)دا دڵی بێتە سەر حەج کردنو بیەوێ ئیحرام ببەستێ، کەواتە: وەها خێرترە: لە دەرگەی خانووەکەی خۆیەوە ئیحرام ببەستێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراونەوە.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (كُلُّ الْحَرَمِ) گشت (حَرَمْ مَكَّة) شوێنی ئیحرامیحەجە، بەڵام فەرموودەییەکەم بەهێزترە، چونکە لە حەدیسەکەدا دەفەرموێ: ﴿حَتَّى أَهْلُ مَكَّةَ مِنْ مَكَّةَ﴾رواه الشيخان، دانیشتوانی (مكة) لە (مكة)وە ئیحرام دەبەستن.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەوە دەربارەی ئەو کەسە بوو: کە بۆ خۆی حەج دەکا، بەڵام ئەگەر دانیشتووێکی شاری(مكة) لەجیاتی کەسێکیتری دەرەوەی(مكة) حەج بکا–بە کرێ، یان بە خۆڕایی– ئەوە لە فەرموودەی بەهێزتردا واجبە: بۆ ئیحرامبەستنی حەج‌و عومرە بڕواتە دەرەوەی(مكة)و لە (ميقات)ێکی شەرعیدا ئیحرامی حەج، یان عومرە ببەستێ، ئەگینا: خوێنی دەکەوێتە سەر، بەڵام لە فەرموودەکەیتردا–کە کۆمەڵە زانایەکیپێشوو ڕەفتاریان پێکردووەو ئیمام(الجمال الطبري) بە بەهێزی داناوە– دروستە: لە ناو شاری (مكة)دا ئیحرامی حەج ببەستێو بۆ ئیحرامیعومرەش بڕواتە دەرەوەی (حَرَمِ مَكّة)، خوێنیشی

ناكەوێتـە سـەر، جـا دروسـتە: (تَقْلِيـد)ی ئـەو فـەرموودە دووەمـە بكـرێ‌و ڕەفتـاری

وَأَمَّا غَيْرُهُ فَمِيقَاتُ الْمُتَوَجِّهِ مَنَ الْمَدِينَةِ ذُوالْحُلَيْفَةِ، وَمِنَ الشَّامِ وَمِصْرَ وَالْمَغْرِبِ اَلْجُحْفَةُ، وَمِـنْ تِهَامَـةِ الْـيَمَنِ يَلَمْلَـمُ، وَمِـنْ نَجْـدِالْيَمَنِ وَنَجْـدِالْحِجَازِ قَـرْنٌ، وَمِـنَ الْمَشْـرِقِ ذَاتُ عِـرْقٍ، وَالأَفْضَـلُ أَنْ يُحْـرِمَ مِـنْ أَوَّلِ الْمِيقَـاتِ، وَيَجُـوزُ مِـنْ آخِـرِهِ، وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقَاً لاَ يَنْتَهِي إِلَى مِيقَاتٍ

پێ‌بكرێ، جیاوازیش نیە دانیشتووەكەی(مكة): خەڵكی(مكة)بێ، یان ڕێبواربێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَأَمَّا غَيْرُهُ) بەڵام ئەو كەسانەی لە ناو شاری (مكة)دا نینە، پێنج (میقات)ی شەرعیان بۆ داندراون: (فَمِيقَاتُ الْمُتَوَجِّهِ مَنَ الْمَدِينَةِ) شوێنی ئیحرامبەستنی ئەو كەسەی لە (مدینـة)ی پیرۆزەوە دێ: (ذُوالْحُلَيْفَةِ)یە، كە پێی دەگوترێ: (بیری‌عەلی)، لە نزیك (مدینـة)یـەو لـە گشت (میقات)ێكی‌تر لە (مكة) دوورترە (وَمِنَ الشَّامِ وَمِصْرَ وَالْمَغْرِبِ) ئەوانـەی لـە شـام‌و میسرو مەغریبەوە دێن، شوێنی ئیحرامبەستنیان: (اَلْجُحْفَةِ)یە، (وَمِنْ تِهَامَةِالْيَمَنِ) ئەوەی لە لای نەویایی‌یەمەنەوە دێ، شوێنی ئیحرامبەستنی: (يَلَمْلَمَ)ە، (وَمِنْ نَجْدِالْيَمَنِ وَنَجْدِ الْحِجَازِ) ئەوانەی لە بڵندایی‌یەكانی یەمەن‌و حیجازەوە دێن، شوێنی ئیحرامبەستنیان: (قَرْنٌ) چـیای (قَرْنُ الْمَنَازِلِ)ە، (وَمِنَ الْمَشْرِقِ) ئەوەی لە ڕۆژهەڵاتەوەش دێ: وەك عێـراق، یـان ئێـران، شوێنی ئیحرامبەستنی: (ذَاتُ عِرْقٍ)ە، كە لە دوای گەڵی(الْعَقِيق)ە.

﴿عَنْ اِبْنِ عَبَّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: وَقَّتَ النَّبِيُّﷺ لأَهْلِ الْمَشْرِقِ اَلْعَقِيقَ﴾رواه ابوداود بسـند حسـن، پێغەمبەرﷺ بۆ ئیحرامبەستنی ڕۆژهەڵاتیەكان (العقیق)ی داناوە.

هەروەها ﴿عَنْ اِبْنِ عَبَّاسرَضِيَ اللهُ عَنْهُما: أَنَّ النَّبِيّﷺ وَقَّتَ لأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَاالْحُلَيْفَةِ، وَلأَهْلِ الشَّامِ اَلْجُحْفَةَ، وَلأَهْلِ نَجْدٍ قَرْنَ الْمَنَازِلِ، وَلأَهْلِ الْيَمَنِ يَلَمْلَمَ، وَقَالَ: هُنَّ لَهُمْ وَلِكُلِّ آتٍ أَتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِهِنَّ مِمَّنْ أَرَادَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ، وَمَنْ كَانَ دُونَ ذَلِكَ فَمِنْ حَيْثُ أَنْشَأَ، حَتَّى أَهْلُ مَكَّةَ مِنْ مَكَّةَ﴾رواه الشیخان واصحاب السنن، پێغەمبەرﷺ ئەو میقاتانـەی‌ڕابردووی دیـاری‌كردن‌و فەرمووی: ئەوانـە شـوێنی ئیحرامبەسـتنن بـۆ دانیشـتووانی ئـەو وڵاتانـەو هـەم بـۆ ئـەو كەسانەی كە بەو ڕێگایانەدا دێن‌و دەیانەوێ حەج، یـان عـومرە بكـەن، هـەر كەسـێكیش دانیشتووی شوێنێكی نێوان (میقات)و (مكـة) بـێ، هـەر لـە شـوێنەكەی خۆیـەوە ئیحـرام دەبەستێ، تا دانیشتووانی (مكة) هەر لە (مكة)وە ئیحرام دەبەستن.

(وَالأَفْضَلُ) وەها خێرترە (أَنْ يُحْرِمَ مِنْ أَوَّلِ الْمِيقَـاتِ) لـە سـەرەتای(میقـات)ەوە ئیحـرام ببەستێ (وَيَجُوزُ مِنْ آخِرِهِ) دروستە: لە كۆتایی(میقات)ش ئیحرام ببەستێ.

(وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقَاً) هەر كەسێك بۆ چوونە حەج بە ڕێگەیەكی وەهادا ڕۆیشت: كە (لاَ يَنْتَهِي

إِلَى مِيقَاتٍ) نە دەگەیشتە هیچ (میقات)ێك، چونكە هیچ (میقات)ێكیڕابردوو لەو ڕێگەیەدا

فَإِنْ حَاذى مِيقَاتاً أَحْرَمَ مِنْ مُحَاذَاتِهِ أَوْ مِيقَاتَين فَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُحْرِمُ مِنْ مُحَاذَاةِ أَبْعَدِهِمَا، وَإِنْ لَمْ يُحَاذِ أَحْرَمَ عَلَى مَرْحَلَتَيْنِ مِنْ مَكَّةَ، وَمَنْ مَسْكَنُهُ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمِيقَاتِ فَمِيقَاتُهُ مَسْكَنُهُ، وَمَنْ بَلَغَ مِيقَاتاً غَيْرَ مُرِيدٍ نُسُكاً ثُمَّ أَرَادَهُ فَمِيقَاتُهُ مَوْضِعُهُ، وَإِنْ بَلَغَهُ مُرِيداً لَمْ تَجُزْ مُجَاوَزَتُهُ بِغَيْرِ إِحْرَامٍ، فَإِنْ فَعَلَ

نەبو، ئەوە (فَإِنْ حَاذى مِيقَاتاً) ئەگەر لە لای ڕاستەی، یان چەپەی بەرامبەر (میقات)ێك دەبو، ئەوە (أَحْرَمَ مِنْ مُحَاذَاتِهِ) لە بەرامبەر (میقات)ەكەوە ئیحرام دەبەستێ.

(أَوْ مِيقَاتَينِ) یان بەرامبەر دوو (میقات) دەبو، چونكە لە نێوانیاندا دەڕۆیشت، ئەوە (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ يُحْرِمُ مِنْ مُحَاذَاةِ أَبْعَدِهِمَا) لە بەرامبەر دوورترەكەیانەوە ئیحرام دەبەستێ (وَإِنْ لَمْ يُحَاذِ) ئەگەر بەرامبەر هیچ (میقات)ێك نەدەبو، ئەوە (أَحْرَمَ عَلَى مَرْحَلَتَيْنِ مِنْ مَكَّةَ) ئیحرام دەبەستێ لە شوێنێكی وەهاوە: كە دوو قۆناغ=(﴿﴾) هەشتا كیلۆمەتر بمێنێ بۆ (مكة)، چونكە هیچ (میقات)ێك لە دوو قۆناغ كورتتر نیە.

(وَمَنْ مَسْكَنُهُ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمِيقَاتِ) هەر كەسێك شوێنی نیشتەجێبوونی لە نێوان (مكة)و (میقات)دا بوو (فَمِيقَاتُهُ مَسْكَنُهُ) ئەوە شوێنی ئیحرامبەستنی وی شوێنی نیشتەجێبوونیەتی، جیاوازی نیە: ڕەشماڵ بێ، یان دێ بێ، یان تاكە ماڵ بێ، بە بەڵگەی حەدیسەكەی﴿وَمَنْ كَانَ دُونَ ذَلِكَ فَمِنْ حَيْثُ أَنْشَأَ﴾یڕابردوو.

﴿ سزای تێپەڕبوون بە سەر شوێنی ئیحرامبەستندا بۆ لای (حَرَم)ی (مَكَّة) ﴾

(وَمَنْ بَلَغَ مِيقَاتاً) هەر كەسێك بە (میقات)ێكی شەرعیدا تێپەڕیو (غَيْرَ مُرِيدٍ نُسُكاً) لە حاڵەتی تێپەڕبوونیدا نەیدەویست حەج، یان عومرە بكا (ثُمَّ أَرَادَهُ) ئینجا لە دوای تێپەڕبوون دڵی گۆڕاو ویستی حەج، یان عومرە بكا (فَمِيقَاتُهُ) ئەوە شوێنی ئیحرامبەستنی وی (مَوْضِعُهُ) ئەو شوێنەیە: كە دڵی لێیەوە گۆڕاوە، واتە: واجب نیە: بۆ ئیحرامبەستن بگەڕێتەوە لای (میقات)، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردوو، بەڵام ئەگەر گەیشتە ناو (حَرَمِ مَكَّة)، ئینجا دڵی گۆڕاو ویستی عومرە بكا، ئەوە–بۆ ئیحرامیعومرە–واجبە: بڕواتە دەرەوەی (حَرَمِ مَكَّة)، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە، بەڵام ئەگەر دڵی گۆڕاو ویستی حەج بكا، ئەوە واجبە: لە ناو (حَرَمِ مَكَّة)دا ئیحرامی حەج ببەستێ، هەروەك لەمەوپێش ڕوونمان كردەوە.

(وَإِنْ بَلَغَهُ مُرِيداً) هەر كەسێك گەیشتە (میقات)ێكو دەیویست حەج، یان عومرە بكا (لَمْ تَجُزْ مُجَاوَزَتُهُ) بۆی دروست نیە: لە (میقات)ەكە–بۆ لای (حَرَم)– تێبپەڕێ (بِغَيْرِ إِحْرَامٍ) بە بێئیحرامبەستن، جا ئەگەر بۆ لای ڕاستە، یان چەپە لابدا، ئەوە زیانی نیە، بەڵام واجبە: لە شوێنێكی وەك ئەندازەی (مِیقات)یخۆی ئیحرام ببەستێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(فَإِنْ فَعَلَ) جا ئەگەر وای کرد، واتە: ئیحرامی نەبەستو لە (میقات)–بۆ لای (حَرَم)– لَزِمَهُ الْعَوْدُ لِيُحْرِمَ مِنْهُ إِلاَّ إِذَا ضَاقَ الْوَقْتُ أَوْ كَانَ الطَّرِيقُ مَخُوفاً، فَإِنْ لَمْ يَعُدْ لَزِمَهُ دَمٌ، وَإِنْ أَحْرَمَ ثُمَّ عَادَ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ إِنْ عَادَ قَبْلَ تَلَبُّسِهِ بِنُسُكٍ سَقَطَ الدَّمُ، وَإِلاَّ فَلاَ، وَالأَفْضَلُ أَنْ يُحْرِمَ مِنْ دُوَيْرَةِ أَهْلِهِ، وَفِي قَوْلٍ:

تێبەڕی (لَزِمَهُ الْعَوْدُ) واجبە: پێش ئیحرامبەستن بگەڕێتەوە بۆ (میقات)ەکە (لِيُحْرِمَ مِنْهُ) تاکو لەوێوە ئیحرام بە حەج، یان بە عومرە ببەستێو گوناهەکەی لە سەر لابچێ.

جا بزانە: لێرەدا واجب نیە بگەڕێتەوە خودی (میقات)ەکە، بەڵکو دروستە: بە ئەندازەی (میقات)ەکە بگەڕێتەوە شوێنێکیتر و لەوێوە ئیحرام ببەستێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(إِلاَّ إِذَا ضَاقَ الْوَقْتُ) تەنها ئەگەر کاتەکە بەرتەنگ بێو فریای حەج نەکەوێ (أَوْ كَانَ الطَّرِيقُ مَخُوفاً) یان ڕێگایەکە بە ترس بێ، یان بەخۆی نەخۆش بێ، لەو حاڵەتانەدا واجب نیە: بگەڕێتەوە، بەڵکو واجبە: خوێن بدا، هەروەك دەفەرموێ: (فَإِنْ لَمْ يَعُدْ) ئەگەر نەگەڕاوە بۆ (میقات)ەکەو ئیحرامیشی بەست و ڕۆیشتە (مَكَّة)، ئەوە (لَزِمَهُ دَمٌ) خوێنی لە سەر واجب دەبێ، چونکە لە (میقات)دا ئیحرامی نەبەستوە.

جا بزانە: هەر کەسێك لە (میقات)ێکیشەرعی ئیحرام نەبەستێ، خوێنی لە سەر واجب دەبێ، جیاوازی نیە: نەزان بێ، یان لە بیری چوبێ، یان سەهووی کردبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، چونکە (ابن عباس) رَضِيَ اللهُ عَنْهُما دەفەرموێ: ﴿مَنْ نَسِيَ مِنْ نُسُكِهِ شَيْئاً أَوْ تَرَكَهُ فَلْيُهْرِقْ دَماً﴾رواه الإمام مالك والبيهقي باسنادصحيح، هەر کەسێك واجبێکی حەج لە بیر بکا، یان بە قەسدی نەیکا، دەبی خوێن بدا: ئاژەڵ سەرببڕێ.

(وَإِنْ أَحْرَمَ) بەڵام ئەگەر مرۆڤەکە لە (میقات) تێبەڕیو ئیحرامی بەست (ثُمَّ عَادَ) ئینجا لە دوای ئیحرامبەستن گەڕاوە بۆ (میقات)، ئەوە (فَالأَصَحُّ) بە فەرموودەیڕاستتر دوو حاڵەتی هەنە، یەکەم: (أَنَّهُ إِنْ عَادَ) ئەگەر بگەڕێتەوە (قَبْلَ تَلَبُّسِهِ بِنُسُكٍ) پێش ئەوەی دەست بە هیچ کردارێکی حەج، یان عومرە بکا (سَقَطَ الدَّمُ) خوێنەکەی لە سەر لادەچێ.

دووەم: (وَإِلاَّ) ئەگەر پێش دەست پێکردن نەگەڕاوە، بەڵکو دەستی بە کردارێکی حەج، یان عومرە کرد (فَلاَ) خوێنی لە سەر لا ناچێ، جیاوازی نیە: کردارەکە ڕوکن بێ: وەکو وەستانی (عَرَفَة)، یان سوننەت بێ: وەکو (طَوافُ الْقُدُوم)، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

(وَالأَفْضَلُ) بۆ ئەو کەسەی ماڵی لە شوێنێکی سەرەوەی (میقات)ێکی شەرعیە، وەها خێرترە: (أَنْ يُحْرِمَ مِنْ دُوَيْرَةِ أَهْلِهِ) لە خانوچکەی خێزانەکەی خۆیەوە ئیحرام ببەستێ، لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)ش هەر ئەوها خێرترە، هەر چەند لە وڵاتێکیدووریشەوە بێ،

چونكه كردارەكە زۆرتر دەبێو كۆمەڵە (صحابة)يەكيش وەهايان كردوە، بەڵام (وَفِي قَوْلٍ) مِنَ الْمِيقَاتِ، قُلْتُ: اَلْمِيقَاتُ أَظْهَرُ وَهُوَالْمُوَافِقُ لِلأَحَادِيثِ الصَّحِيحَةِ وَاللهُ أَعْلَمُ.
وَمِيقَاتُ الْعُمْرَةِ لِمَنْ هُوَ خَارِجَ الْحَرَمِ مِيقَاتُ الْحَجِّ، وَمَنْ بِالْحَرَمِ يَلْزَمُهُ الْخُرُوجُ إِلَى أَدْنَالْحِلَّ وَلَوْ بِخَطْوَةٍ، فَإِنْ لَمْ يَخْرُجْ وَأَتَى بِأَفْعَالِ الْعُمْرَةِ أَجْزَأَتْهُ فِالأَظْهَرِ وَعَلَيْهِ دَمٌ، فَلَوْ خَرَجَ إِلَى الْحِلِّ بَعْدَ إِحْرَامِهِ سَقَطَ الدَّمُ عَلَىالْمَذْهَبِ،

لە فەرموودەيەكى ئيمامى(الشافعي)دا وەها خێرترە: (مِنَ الْمِيقَاتِ) لە (ميقات)ێكى شەرعىيەوە ئيحرام ببەستێ (قُلْتُ) ئيمامى (النواوي) دەفەرموێ (اَلْمِيقَاتُ أَظْهَرُ) فەرموودەى ئيحرام لە (ميقات) بەهێزترە (وَهُوَالْمُوَافِقُ لِلأَحَادِيثِ الصَّحِيحَةِ وَاللهُ أَعْلَم) هەر ئەو فەرموودە بەهێزەش لەگەڵ حەديسەكانى(صحيح) تێك دەكاتەوە، كە دەفەرموون: ﴿پێغەمبەرﷺ لە (ميقات)ەوە ئيحرامى بەستوە﴾. لە (بخاري ومسلم)دا گێڕدراونەوە.

﴿ شوێنى ئيحرامى عومرە ﴾

(وَمِيقَاتُ الْعُمْرَةِ) شوێنى ئيحرامبەستنى عومرە (لِمَنْ هُوَ خَارِجَ الْحَرَمِ) بۆ ئەو كەسەى لە دەرەوەى(حَرَمِ مكة)يە (مِيقَاتُ الْحَجِّ) هەر ئەو (ميقات)يە: كە ئيحرامى حەجى لێدەبەسترا، چونكە لە حەديسەكەىڕابردوودا پێغەمبەرﷺ فەرمووى: ﴿هُنَّ لَهُمْ وَلِكُلِّ آتٍ أَتَى عَلَيْهِنَّ مِمَّنْ أَرَادَالْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ﴾رواه الشيخان، ئەوانە شوێنى ئيحرامبەستنن بۆ ئەو كەسانەى بەو ڕێگايانەدا دێنو دەيانەوێ حەج، يان عومرە بكەن.

(وَمَنْ بِالْحَرَمِ) ئەو كەسەش كە لە ناو (حَرَمِ مكة)يە (يَلْزَمُهُ الْخُرُوجُ) بۆ ئيحرامى عومرە واجبە: لە (حَرَم) بڕواتە دەرەوە (إِلَى أَدْنَىالْحِلَّ) بۆ نزيكترين شوێنى زەمينىحەڵاڵ (وَلَوْ بِخَطْوَةٍ) هەر چەند بە ئەندازەى هەنگاوێكيش بڕواتە دەرەوە هەر دروستە، جا لەو چوونەدەرەوەيەدا جياوازى خەڵكى(مكة)و ڕێبوارەكان نيە، واتە: وەك ئەو حاجيانەش كە حەجيان تەواو كردبێو بيانەوێ عومرەش بكەن، بە بەڵگەى حەديسەكەى (عائشة)ىڕابردوو لە (باسى دوو عومرە لە مانگێكدا).

(فَإِنْ لَمْ يَخْرُجْ) جا ئەگەر بۆ ئيحرامىعومرە نەڕۆيشتە دەرەوەى(حَرَم)، بەڵكو لە (حَرَم)دا ئيحرامى بەستو (وَأَتَى بِأَفْعَالِ الْعُمْرَةِ) كردارەكانىعومرەى كردن (أَجْزَأَتْهُ) عومرەكەى دروست دەبێو بە بەر عومرەى ڕوكنىئيسلاميش دەكەوێ (فِىالأَظْهَرِ) لە فەرموودەى بەهێزتردا، بەڵام (وَعَلَيْهِ دَمٌ) خوێنى دەكەوێتە سەر، چونكە لە (ميقات)ێكى شەرعى ئيحرامى نەبەستوە.

(فَلَوْ خَرَجَ إِلَىالْحِلِّ بَعْدَإِحْرَامِهِ) جا ئەگەر لە دواى ئيحرامبەستن چووە دەرەوە بۆ زەمينى حەڵاڵ (سَقَطَ الدَّمُ) خوێنەكەى لە سەر لادەچێ، بەو مەرجەى پێش دەست پێكردنى (طَواف) بڕواتە دەرەوە (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەى ڕاستى مەزهەب.

﴿ ئاگادارى ﴾: ئەوەىڕابردوو، دەربارەى ئەو كەسە بوو: كە لەو كاتەى لە (ميقات) تێپەڕ

بووه مەبەستی عومرەی نەبوبێ، چونکە ئەو جۆرە کەسە لە سەری واجبە: بۆ وَأَفْضَلُ بِقَاعِ الْحِلِّ اَلْجِعْرَانَةُ ثُمَّ التَّنْعِيمُ ثُمَّ الْحُدَيْبِيَةُ.

(بابُ الإحْرامِ)

يَنْعَقِدُ مُعَيَّناً: بِأَنْ يَنْوِيَ حَجّاً أَوْ عُمْرَةً أَوْ كِلَيْهِمَا، وَمُطْلَقاً: بِأَنْ لاَ يَزِيدَ عَلَى نَفْسِ الإِحْرَامِ، وَالتَّعْيِينُ أَفْضَلُ، وَفِى قَوْلِ اَلإِطْلاَقُ، فَإِنْ أَحْرَمَ مُطْلِقاً فِى أَشْهُرِالْحَجِّ صَرَفَهُ بِالنِّيَّةِ إِلى مَا شَاءَ مِنَ النُّسُكَيْنِ

ئیحرامی عومرە بگەڕێتەوە ئەندازەی ئەو (میقات)ەی بە سەریدا تێپەڕیوە، هەروەك ڕوونمان کردەوە.

(وَأَفْضَلُ بِقَاعِ الْحِلِّ) خێرترینی شوێنەکانی زەمینیحەلاڵ بۆ ئیحرامبەستنی عومرە (اَلْجِعْرَانَةُ)یە، کە دەکەوێتە ڕێگەی شاری (طائف)، ﴿عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه أَنَّهُ ﷺ اِعْتَمَرَ مِنَ الْجِعْرَانَةِ﴾ رواه الشيخان واصحاب السنن، پێغەمبەرﷺ لە (الجعرانة)وە ئیحرامی عومرەی بەست. (ثُمَّ) ئینجا خێرترین شوێن بۆ ئیحرامی عومرە (اَلتَّنْعِيمِ)ە، کە پێی دەگوترێ مزگەوتی حەزرەتی(عائشة)، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (عائشة)یڕابردوو لە (باسی دوو عومرە لە مانگێکدا). (ثُمَّ) ئینجا خێرترین شوێنی ئیحرامی عومرە: (اَلْحُدَيْبِيَةُ)یە، کە پێکهاتنە بەناوبانگەکەی لێ ئیمزا کراوە، چونکە پێغەمبەرﷺ ویستی لەوێوە –بۆ عومرەکردن– بڕواتە ناو (مكة)، هەروەك لە (البخاري)دا گێڕدراوەتەوە.

﴿ بابُ الإحْرامِ: **باسی چۆنیەتی ئیحرامبەستن** ﴾

(يَنْعَقِدُ مُعَيِّنَاً) ئیحرام دەبەسترێ بە دیارکراوی: (بِأَنْ يَنْوِيَ حَجّاً) وەك نیەت بێنێ: ئیحرام بە حەج ببەستێ (أَوْ عُمْرَةً) یان بە عومرە ببەستێ (أَوْ كِلَيْهِمَا) یان ئیحرام بە حەجو عومرەی وێکرایی ببەستێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَاالأَعْمَالُ بِالنِّيّاتِ وَإِنَّما لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى﴾ رواه الشيخان، هەر کردەوەیەکی خواپەرستی بێ، بە نیەتەوە نەبێ دانامەزرێ، هەر مرۆڤێکیش تەنها خێری ئەو کردەوەیەی بۆ دەنووسرێ کە نیەتی بۆ هێناوە.

(وَمُطْلَقاً) هەروەها ئیحرام بە دیارنەکراویش دادەبەسترێ (بِأَنْ لاَ يَزِيدَ عَلَى نَفْسِ الإِحْرَامِ) وەك جگە لە خودی ئیحرامبەستن هیچیتر زیاد نەکا، وەك بڵێ: نیەتمە ئیحرامم بەست. (وَالتَّعْيِينُ أَفْضَلُ) لە فەرموودەی بەهێزتردا: دیاریکردنی ئیحرام خێرترە، وەك بڵێ: نیەتمە ئیحرامم بە حەج بەست، یان بە عومرەم بەست، یان بە حەجو عومرەم بەست (وَفِى قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (الإِطْلاَقُ) دیارینەکردن خێرترە.

(فَإِنْ أَحْرَمَ مُطْلَقاً) جا ئەگەر ئیحرامی بەست بە دیارنەکراوی (فِى أَشْهُرِالْحَجِّ) لە مانگەکانی حەجدا، ئەوە (صَرَفَهُ بِالنِّيَّةِ إِلى مَا شَاءَ) ئیحرامەکەی بە نیەتهێنان دەداتە ئەوەی حەز

دەكا (مِـنَ النُّسُـكَيْنِ) لـە يـەكێكی هـەردوو خـواپەرسـتیەكان، واتـە: یـان نیـەت أَوْ إِلَيْهِمَـا ثُـمَّ اشْـتَغَلَ بِالأَعْمَـالِ، وَإِنْ أَطْلَـقَ فِـى غَيْـرِ أَشْـهُرِهِ فَالأَصَـحُّ انْعِقَـادُهُ عُمْـرَةً فَـلاَ يَصْـرِفُهُ إِلَـىالْحَجِّ فِـى أَشْـهُرِهِ، وَلَـهُ أَنْ يُحْـرِمَ كَـإِحْرَامِ زَيْـدٍ، فَـإِنْ لَـمْ يَكُـنْ زَيْـدٌ مُحْرِمـاً اِنْعَقَـدَ إِحْرَامُـهُ مُطْلَقـاً، وَقِيـلَ إِنْ عَلِـمَ عَـدَمَ إِحْـرَامِ زَيْـدٍ لَـمْ يَنْعَقِـدْ، وَإِنْ كَـانَ زَيْدٌ مُحْرِماً اِنْعَقَدَ إِحْرَامُهُ كَإِحْرَامِهِ، فَإِنْ تَعَذَّرَ مَعْرِفَةُ إِحْرَامِهِ بِمَوْتِهِ جَعَلَ نَفْسَهُ قَارِناً

دێنێ ئیحرامەكەی بكاتە حەج، یان عومرە (أَوْ إِلَيْهِمَا) یـان دەیداتـە هـەردووكیان، واتـە: نیەت دێنێ ئیحرامەكەی بكاتە حەجو عومرەی وێكرا (ثُمَّ اشْتَغَلَ بِالأعْمَالِ) ئینجا لە دوای نیەتهێنانەكە دەست بە كردەوەكانی حەجو عومرە دەكا، واتە: هەر كردەوەیەكی لە پێش نیەتهێنانەكەدا بیكا، دروست نابێ، هەروەك لە سەرچـاوەكاندا فەرموویانـە، بـە بەڵگـەی حەدیسەكەیڕابردوو.

بەڵام (وَإِنْ أَطْلَقَ فِی غَيْرِأَشْهُرِهِ) ئەگەر جگە لە مانگەكانی حەج لە مانگێكیتردا ئیحرامی بە دیارنەكراوی بەست، ئەوە (فَالأصَحُّ انْعِقَادُهُ عُمْرَةً) بە فەرموودەی ڕاستتر: ئیحرامەكەی بە عومرە دەبەسترێ، كەوابو: (فَلاَ يَصْرِفُهُ إِلَىالْحَجِّ فِی أَشْهُرِهِ) دروست نیە: ئەو ئیحرامە بداتە حەج لە دوای هاتنی مانگەكانی حەج، واتە: واجبە: بەو ئیحرامە عومرە بكاو دروست نیە: چاوەڕوانی هاتنی مانگەكانی حەج بكا، تاكو ئەو ئیحرامە بداتە حەجو حەجی پێ بكا.

(وَلَهُ) بۆی دروستە (أَنْ يُحْرِمَ كَإِحْرَامِ زَيْدٍ) نیەت بێنـێ: ئیحـرام ببەسـتێ وەكـو ئیحرامـی زەید، یـان وەكـو ئیحرامـی یـەكێكیتر ﴿عَنْ أَبِـموسىﷺ: أَنَّهُ أَحْرَمَ كَإِحْرامِ النَّبِيِّﷺ فَلَمّا أَخْبَرَهُ، قَالَﷺ لَهُ: أَحْسَنْتَ﴾رواه الشيخان، (أبوموسی) نیەتی هێناو گوتی: ئیحرامم بەست وەكو ئیحرامی پێغەمبەرﷺ، جا كە خەبەریدا پێغەمبەرﷺ، فەرمووی: باشت كرد.

(فَإِنْ لَمْ يَكُنْ زَيْدٌ مُحْرِماً) جا ئەگەر لەو كاتدا زەید ئیحرامی نەبەستبو (انْعَقَدَ إِحْرَامُهُ مُطْلَقاً) ئیحرامـی ئـەو مرۆڤـەیڕابردوو بـە دیارنـەكراوی دادەبەسـترێ، كەواتـە: نیـەت دێنـێ ئیحرامەكەی بداتە حەج، یان عومرە، یان هەردووكیان (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: (إِنْ عَلِمَ عَدَمَ إِحْرَامِ زَيْدٍ) ئەگەر مرۆڤەكە دەیزانی زەیـد ئیحرامـی نەبەسـتوە (لَـمْ يَنْعَقِـدْ) ئیحرامەكەی ئەویش دانابەسترێ.

(وَإِنْ كَانَ زَيدٌ مُحْرِماً) بەڵام ئەگەر زەید ئیحرامی بەستبو، ئەوە (انْعَقَدَ إِحْرَامُـهُ كَإِحْرَامِـهِ) ئیحرامی مرۆڤەكەش وەكو ئیحرامی ئەوی دادەبەسترێ: ئەگـەر ئیحرامـی زەیـد بـە حـەج بوو ئیحرامی مرۆڤەكەش دەبێتە حەج، ئەگەر عومرە بوو دەبێتە عومرە، ئەگەر وێكرایـی بوو دەبێتە وێكرایی.

(فَإِنْ تَعَذَّرَ مَعْرِفَةُ إِحْرَامِهِ) جا ئەگەر نەگونجا بزاندرێ: ئیحرامی زەید چـی بـووە (بِمَوْتِـهِ)

به هۆی مردنی، یان شێتبوونی، یان نەدیتنەوەی، لەو حاڵەتەدا (جَعَلَ نَفْسَهُ قَارِناً) واجبە:
وَعَمِلَ أَعْمَالَ النُّسُكَيْنِ.
(فَصْلٌ) اَلْمُحْرِمُ يَنْوِي وَيُلَبِّى، فَإِنْ لَبَّى

خۆی بکاتە ئیحرامبەستەیوێکڕایی، واتە: نیەت بێنێ ئیحرامەکەی بکاتە حەج‌و عومرەی وێکڕا (وَعَمِلَ أَعْمَالَ النُّسُكَيْنِ) کردەوەکانی هەردووکیان بکا، واتە: کردەوەکانی حەج تەنها یەك جار دەکاو ئەو حەجەی دروست دەبێ‌و بە بەر ڕوکنیئیسلام دەکەوێ، بەڵام بە بەر عومرە ناکەوێ، واتە: عومرەی ڕوکنیئیسلامی هەر لە سەر دەمێنێ‌و بەو ئیحرامەش خوێنی لە سەر واجب نابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی نیەتی ئیحرام ﴾

(اَلْمُحْرِمُ) ئەو کەسەی دەیەوێ ئیحرام ببەستێ (يَنْوِى) واجبە: نیەت بێنێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ﴿إِنَّمَاالأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ﴾ی‌ڕابردوو، ئینجا نیەتەکەش واجبە: بە دڵ بێ‌و بە زوبانیش سوننەتە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانەو لە نیەتی نوێژدا بەڵگەمان هێناوە.

کەوابو: بە دڵ‌و زوبان لە نیەتی حەج‌و عومرەی وێکڕا دەڵێ: (نَوَيْتُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ وَأَحْرَمْتُ بِهِمَا لِلَّهِ تَعَالَى) نیەتمە حەج‌و عومرە وێکڕا بکەم‌و ئیحرامم بەست بە حەج‌و عومرە بۆ خوای گەورە.

بۆ حەجی تەنهاش دەڵێ: (نَوَيْتُ الْحَجَّ وَأَحْرَمْتُ بِهِ لِلَّهِ تَعَالَى) نیەتمە حەج بکەم‌و ئیحرامم بەست بە حەج بۆ خوای گەورە. بۆ عومرەش دەڵێ: (نَوَيْتُ الْعُمْرَةَ وَأَحْرَمْتُ بِهَا لِلَّهِ تَعَالَى) نیەتمە عومرە بکەم‌و ئیحرامم بەست بە عومرە بۆ خوای گەورە.

هەروەها ئەگەر لەجیاتی مردووێك، یان پەککەوتووێك حەج‌و عومرەی دەکرد، واجبە: ئاماژەی بۆ بکا، وەك بڵێ: (نَوَيْتُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ عَنْ مُحَمَّدٍ وَأَحْرَمْتُ بِهِمَا عَنْهُ لِلَّهِ تَعَالَى) نیەتمە حەج‌و عومرەی وێکڕا لە جیاتی(محمد) بکەم‌و ئیحرامم بەست بە حەج‌و عومرە لەجیاتی ئەوی بۆ خوای گەورە.

هەروەها بۆ حەجی تەنهاش دەڵێ: (نَوَيْتُ الْحَجَّ عَنْ مُحَمَّدٍ وَأَحْرَمْتُ بِهِ عَنْهُ لِلَّهِ تَعَالَى) نیەتمە حەج لەجیاتی(محمد) بکەم‌و ئیحرامم بەست بە حەج لەجیاتی ئەوی بۆ خوای گەورە. بۆ عومرەش دەڵێ: (نَوَيْتُ الْعُمْرَةَ عَنْ مُحَمَّدٍ وَأَحْرَمْتُ بِهَا عَنْهُ لِلَّهِ تَعَالَى) نیەتمە عومرە لەجیاتی(محمد) بکەم‌و ئیحرامم بەست بە عومرە لەجیاتی ئەوی بۆ خوای گەورە. هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيُلَبِّى) سوننەتە: لە دوای نیەتهێنانەکەش بڵێ: ﴿لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ﴾...هتد، هەروەها

سوننەتە لە حاڵەتی نیەتهێناندا ڕوو لە قیبلە بکا (فَإِنْ لَبَّى) جا ئەگەر (لَبَّيْكَ)ی گوتو بِـلاَ نِيَّـةٍ لَـمْ يَنْعَقِـدْ إِحْرَامُـهُ، وَإِنْ نَـوَى وَلَـمْ يُلَـبِّ اِنْعَقَـدَ عَلَىالصَّـحِيحِ، وَيُسَـنُّ الْغُسْـلُ لِلإِحْـرَامِ فَـإِنْ عَجَـزَ تَـيَمَّمَ، وَلِـدُخُولِ مَكَّـةَ وَلِلْوُقُـوفِ بِعَرَفَـةَ وَبِمُزْدَلِفَةَ غَدَاةَ النَّحْرِ وَفِي أَيَّامَ التَّشْرِيقِ لِلرَّمْيِ، وَأَنْ يُطَيِّبَ بَدَنَهُ لِلإِحْرَامِ

(بِلاَ نِيَّةٍ) نیەتی ئیحرامی نەهێنا (لَمْ يَنْعَقِدْ إِحْرَامُهُ) ئیحرامەکەی دانابەسترێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی﴿إِنَّمَاالأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ﴾ی‌ڕابردوو، جا هەر بە بەڵگەی‌حەدیسەکەش: (وَإِنْ نَوَى) ئەگەر نیەتی‌ئیحرامی هێنا (وَلَمْ يُلَبِّ) بەڵام (لَبَّيْكَ)ی نەگوت (انْعَقَدَ) ئیحرامەکەی دادەبەسترێ (علىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(وَيُسَنُّ الْغُسْلُ) سوننەتە: خۆی بشوا (لِلإِحْرَامِ) بۆ ئیحرامبەستن، بە نیەتی غوسلی ئیحرام ﴿عَنْ زَيْد بن ثابتﷺ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ تَجَرَّدَ لإِهْلاَلِهِ وَاغْتَسَلَ﴾رواه الترمذي وحسنه، پێغەمبەرمﷺ دیت بۆ ئیحرامبەستن خۆی ڕووت کردەوەو غوسلی کرد.

ئینجا بزانە: ئەم خۆشۆردنە پێش ئیحرامبەستنە، هەروەها سوننەتە: پێش ئیحرامبەستن خۆی بە سابون پاك بکاتەوەو سمێڵو نینۆکی بکاو مووی بەر و بن هەنگڵی لاببا، لەو غوسلو پاکیانەدا جیاوازی پیاو و ئافرەتو گەورەو منداڵ نیە.

(فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر نەیتوانی خۆی بشوا؟ چونکە ئاو نەبو، یان نەخۆش بوو (تَيَمَّمَ) سوننەتە: لەجیاتی خۆشۆردن تەیەموم بکا، چونکە مەبەست لەو خۆشۆردنە پاکیو خواپەرستیە، جا ئەگەر پاکیەکەش نەگونجا، خواپەرستیەکە بە تەیەمومەکە وەدەست دێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: مرۆڤی جەنابەتدارو ئافرەتی زەیسانیو حەیزدار گشتیان ئیحرامیان دادەبەسترێو دروست دەبێ، بەڵام ناپەسندە جەنابەتدار ئیحرام ببەستێ.

هەروەها سوننەتە: ئافرەتی زەیسانیو حەیزداریش بۆ ئیحرام غوسل بکەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عَنْ عَائِشَةَرضي الله عنها: أَنَّ أَسْمَاءَ بِنت عُمَيْسٍرضي الله عنها وَلَدَتْ مُحَمَّداً بِذِىالْحُلَيْفَةِ، فَأَمَرَالنَّبِيُّﷺ أَنْ تَغْتَسِلَ وَتُهِلَّ﴾ رواه مالك ومسلم، (أسماء)ی ژنی ئیمامی (أبوبکر) لە ڕێگەی حەجدا (محمد)ی کوڕی لێبوو، جا پێغەمبەرﷺ فەرمانیدا: بۆ ئیحرام خۆی بشواو لە حاڵەتی زەیسانیدا ئیحرام ببەستێ.

(وَ) هەروەها سوننەتە: غوسل بکا (لِدُخُولِ مَكَّةَ) بۆ چوونە ناو (مکة)ی پیرۆزو (وَلِلْوُقُوفِ بِعَرَفَةَ) بۆ وەستانی عەرەفەو (وَبِمُزْدَلَفَةَ) بۆ وەستانی موزدەلیفە (غَدَاةَ النَّحْرِ) لە سبەینەی ڕۆژی جەژنی قوربانو (وَفِي أَيَّامِ التَّشْرِيقِ) هەم لە گشت ڕۆژێکی دوای جەژنی قورباندا غوسل بکا (لِلرَّمْيِ) بۆ ڕەجمی شەیتانەکان.

(وَأَنْ يُطَيِّبَ بَدَنَهُ لِلإِحْرَامِ) هەروەها سوننەتە: لاشەی خۆی بۆنخۆش بکا بۆ ئیحرامبەستن، وَكَذَا ثَوْبَهُ فِالأَصَحِّ، وَلاَ بَأْسَ بِإِسْتِدَامَتِهِ بَعْدَالإِحْرَامِ وَلاَ بِطِيبٍ لَهُ جِرْمٌ، لَكِنْ لَوْ نَزَعَ ثَوْبَهُ الْمُطَيَّبَ ثُمَّ لَبِسَهُ لَزِمَهُ الْفِدْيَةُ فِالأَصَحِّ، وَأَنْ تُخَضِّبَ الْمَرْأَةُ لِلإِحْرَامِ يَدَيْهَا، وَيَتَجَرَّدُ الرَّجُلُ لإِحْرَامِهِ عَنْ مَخِيطِ الثِّيَابِ وَيَلْبَسُ إِزَاراً وَرِدَاءً أَبْيَضَيْنِ

بە بەڵگەی حەدیسەکەیداهاتوو (وَكَذَا ثَوْبَهُ) هەروەها سوننەتە: جلو بەرگەکەشی بۆنخۆش بکا (فیالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا.

جا بزانە: ئەو بۆنخۆشکردنە دەبی لە پێش ئیحرامبەستندا بێ، بەڵام (وَلاَ بَأْسَ) هیچ حەرامیو ناپەسندیەك نیە (بِإِسْتِدَامَتِهِ بَعْدَالإِحْرَامِ) بە هۆی بەردەوامبوونی بۆنە خۆشەکە لە دوای ئیحرامبەستنو (وَلاَ بِطِيبٍ لَهُ جِرْمٌ) هەم بە هۆی بۆنێکی وەها: کە لاشەی هەبێ ﴿عَنْ عَائِشَةَرَضِىَاللهُ عَنْهَا: كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى وَبِيصِ الْمِسْكِ فِي مَفْرَقِ رَسُولِ اللهِﷺ وَهُوَ مُحْرِمٌ﴾ رواه الشيخان، لەبەر چاومە کە تەماشای بریقەی میسکم دەکرد لە ناوەندی سەری پێغەمبەرﷺ لەو حاڵەتەی لە ئیحرامدا بوو.

ئینجا بزانە: بە پێچەوانەی (منهاج) لە (المجموع)دا فەرموویەتی: دروستە–بەڵام سوننەت نیە– پەشتەماڵەکانی ئیحرام بۆنخۆش بکا، بەڵکو لە (تحفة)دا فەرموویەتی: ناپەسندە جلی ئیحرام بۆنخۆش بکا.

(لَكِنْ) بەڵام (لَوْ نَزَعَ ثَوْبَهُ الْمُطَيَّبَ) ئەگەر جلە بۆنخۆشکراوەکەی دانا (ثُمَّ لَبِسَهُ) ئینجا دەبەر خۆی کردەوە (لَزِمَهُ الْفِدْيَةُ) ئەوە (فِدْيَة)ی دەکەوێتە سەر (فی الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەروەك ئەگەر لە دوای ئیحرامبەستن کەسێك خۆی بۆنخۆش بکا (فِدْيَة)ی دەکەوێتە سەر.

(وَأَنْ تُخَضِّبَ الْمَرْأَةُ لِلإِحْرَامِ يَدَيْهَا) سوننەتە: ئافرەت بۆ ئیحرامبەستن هەردوو لەپەدەستەکانی تا جومگەکانی بە خەنە ڕەنگ بکا، تاکو ڕەنگی پیستەی دەستەکانی بە ڕەنگی خەنە داپۆشرێ.

(وَيَتَجَرَّدُالرَّجُلُ لإِحْرَامِهِ) واجبە: پیاو–واتە: نێرینە– خۆی ڕووت بکاتەوە بۆ ئیحرامبەستن (عَنْ مَخِيطِ الثِّيَابِ) لە جلو بەرگی دوورواو، واتە: ئەو جلو بەرگەی بە هۆی دوورین، یان چنین دەورەی لە لاشەی دەدا، واجبە دایبکەنێو (وَيَلْبَسُ إِزَاراً) پەشتەماڵێك لە نێوان ناوكو ئەژنۆی لە خۆی وەرپێچێو (وَرِدَاءً) پەشتەماڵێکیتریش لای سەرەوەی پێ داپۆشێ (أَبْيَضَيْنِ) سوننەتە: هەردوو پەشتەماڵەکان سپی بن ﴿عَنْ ابن عَبَّاسرَضِىَاللهُ عَنْهُما: إِنْطَلَقَ النَّبِيُّﷺ مِنَ الْمَدِينَةِ بَعْدَ مَا تَرَجَّلَ وَادَّهَنَ وَلَبِسَ إِزَارَهُ وَرِدَاءَ هُ هُوَ وَأَصْحَابُهُ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەرﷺ لە (مدينة) وەڕێکەوت بۆ حەج کردن پاش ئەوەی سەری خۆی شانە کردو

چەوری کرد، خۆیو (صحابة)کانی پەشتەماڵەکانی سەرەوەو دامێنیان دەبەر کردن.

وَنَعْلَيْنِ، وَيُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ الأَفْضَلُ أَنْ يُحْرِمَ إِذَاانْبَعَثَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ أَوْ تَوَجَّهَ لِطَرِيقِهِ مَاشِياً، وَفِي قَوْلٍ يُحْرِمُ عَقِبَ الصَّلاَةِ، وَيُسْتَحَبُّ إِكْثَارُ التَّلْبِيَةِ وَرَفْعُ صَوْتِهِ بِهَا فِي دَاوَامِ إِحْرَامِهِ،

(وَنَعْلَيْنِ) جووتە نەعلێکیش دەپێ دەکا، واتە: دروست نیە: گۆرەوىو ئەو جۆرە پێڵاوە بکاتە پێی: کە پاشنەپێو سەرە پەنجەکان داپۆشێ، هەروەك لە باسی قەدەغەکراوەکانی ئیحرامدا روونی دەکەینەوە، إنْ شَاءَ اللهُ تَعالَى.

جا بزانە: ئەو جل دانانو پەشتەماڵو نەعلەی ڕابردوو، تایبەتە بە نێرینە، واتە: لە سەر ئافرەتو نێرامۆك واجب نیە بەرگی خۆیان دابنێن، هەروەك لە (نهاية)و(مغنى)دا فەرموویانەو لە باسی قەدەغەکراوەکانی ئیحرامدا بەڵگەی بۆ دێنین، إنْ شَاءَ اللهُ تَعالَى، کەوابو: بۆ ئافرەتو نێرامۆك دروستە: لە جلو بەرگی خۆیاندا، بە گۆرەوىو بە پێڵاوەوە ئیحرام ببەستن.

(وَ) هەر کەسێك ویستی ئیحرام ببەستێ (يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ) سوننەتە: پێش ئیحرامبەستن دوو ڕەکعەت سوننەت بکا، بە نیەتی سوننەتی ئیحرام ﴿عَنْ جَابر وابن عُمرَ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى بِذِىالْحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ أَحْرَمَ ﴾رواهماالشيخان، پێغەمبەر ﷺ لە (ذِيالْحُلَيْفَةِ) دوو ڕەکعەت سوننەتی کرد، ئینجا ئیحرامی بەست. جا ئەگەر لە کاتی نوێژێکیواجبدا بیەوێ ئیحرام ببەستێ، ئەوە ئەگەر–پێش ئیحرامبەستن–نوێژە واجبەکە بکا، بۆی بە بەر دوو ڕەکعەت سوننەتەکە دەکەوێ، هەروەك لە (الإيضاح)دا فەرموویەتی.

(ثُمَّ الأَفْضَلُ) ئینجا وەها خێرترە (أَنْ يُحْرِمَ) ئیحرام ببەستێ (إِذَا انْبَعَثَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ) هەر کاتێك سواری وولاغەکەی بوو، یان سواری فڕۆکە، یان سواری ئوتومبیل بوو و دەستی بە ڕۆیشتن کرد (أَوْ تَوَجَّهَ لِطَرِيقِهِ مَاشِياً) یان بە پیادەیی دەستی بە ڕۆیشتن کرد ﴿عَنْ اِبْنِ عمَرَ رَضِىَاللهُ عَنْهُما: لَمْ أَرَ رَسُولَ اللّهِﷺ يُهِلُّ حَتَّى تَنْبَعِثَ بِهِ دابَّتُهُ﴾رواه الشيخان، نەمدیت پێغەمبەرﷺ ئیحرام ببەستێ تا سواری وولاغەکەی دەبو و دەستی بە ڕۆیشتن دەکرد.

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (يُحْرِمُ عَقِبَ الصَّلاَةِ) هەر لە دوای نوێژەکە، ئیحرام دەبەستێ، بەلاّم حەدیسەکانی فەرموودەکەیتر زۆرترو ڕاستترن.

(وَيُسْتَحَبُّ إِكْثَارُالتَّلْبِيَةِ) سوننەتە: زۆر (لَبَّيْكَ اللّهُمَّ لَبَّيْكَ)...هتد، بلێو (وَرَفْعُ صَوْتِهِ بِهَا) سوننەتە: پیاو بە دەنگیبەرز (لَبَّيْكَ) بلێ (فِي دَوَامِ إِحْرَامِهِ) لە بەردەوامی ئیحرامەکەیداو لە گشت حاڵەتەکانی ئیحرامەکەیدا: بە شەو و بە ڕۆژ، بە دانیشتوویيو بە پێوە، بە سوارىو بە پیادەیی، بە جەنابەتدارىو بە حەیزداری، بەلاّم ئافرەتو نێرامۆك بە دەنگی نزم (لَبَّيْكَ) دەڵێن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ فەرمووی:

﴿أَتَانِي جِبْرِيلُ-عَلَيْهِ السَّلاَمُ- فَأَمَرَنِي أَنْ آمُرَ أَصْحَابِي أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالْإِهْلاَلِ أَوِالتَّلْبِيَةِ﴾ وَخَاصَّةً عِنْدَ تَغَايُرِالأَحْوَالِ كَرُكُوبٍ وَنُزُولٍ وَصُعُودٍ وَهُبُوطٍ وَاخْتِلاَطِ رُفْقَةٍ، وَلاَ تُسْتَحَبُّ فِي طَوافِ الْقُدُومِ، وَفِالْقَدِيمِ تُسْتَحَبُّ فِيهِ بِلاَجَهْرٍ، وَلَفْظُهَا: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لاَ شَرِيكَ لَكَ. وَإِذَا رَأَى مَا يُعْجِبُهُ قَالَ: لَبَّيْكَ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الآخِرَةِ. وَإِذَا فَرَغَ مِنْ تَلبِيَتِهِ صَلَّى عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَسَأَلَ اللهَ تَعَالَى الْجَنَّةَ وَرِضْوَانَهُ وَاسْتَعَاذَ بِهِ مِنَ النَّارِ.

رواه اصحاب السنن وصححه الترمذي، حەزرەتی(جُبْرائِيل) فەرمانی پێکردم: فەرمان بدەمە (صحابة)کانم: کە دەنگیان بەرز بکەنەوە بە (لَبَّيْك اللّهُمَّ لَبَّيْكَ)...هتد.

(وَخَاصَّةً) بە تایبەتی گوتنی (لَبَّيْك) خێرترە (عِنْدَ تَغَايُرِالأَحْوَالِ) لە کاتی گۆڕانی حاڵەتەکانی مرۆڤ: (كَرُكُوبٍ) وەکو سواربوونو (وَنُزُولٍ) دابەزینو (وَصُعُودٍ) سەرکەوتن بۆ بەرزاییو (وَهُبُوطٍ) هاتنە خوارەوە لە بەرزاییو (وَاخْتِلاَطِ رُفْقَةٍ) تێکەڵبوونی هاوڕێکانو لەو کاتەی شەو دادێ، یان ڕۆژ دادێ، لەو کاتەی نوێژ تەواو دەبێ، ئینجا هەر جارێکیش هەموو (لَبَّيْكَ) سێ جار بە تەواوی دەڵێتەوە هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلاَ تُسْتَحَبُّ) بەڵام گوتنی (لَبَّيْكَ) سوننەت نیە (فِي طَوَافِ الْقُدُومِ) لە (طَوافُ الْقُدُوم)داو لە هاتوچۆی سەفاو مەڕوەدا، چونکە ئەوانە زیکری تایبەتی خۆیان هەیە (وَفِيالْقَدِيمِ) لە فەرموودەی کۆندا (تُسْتَحَبُّ فِيهِ بِلاَ جَهْرٍ) سوننەتە: لە (طَوافُ الْقُدُوم)دا بە بێدەنگ هەڵێنان (لَبَّيْكَ) بڵێ. ئینجا بزانە: لە (طَوافُ الإفاضَة)و لە (طَوافُ الْوداع)دا گوتنی (لَبَّيْكَ) سوننەت نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَفْظُهَا) ووشەی (لَبَّيْكَ) کە پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی، ئەمەیە: ﴿لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لاَشَرِيكَ لَكَ﴾رواه الشيخان.

(وَإِذَا رَأَى مَا يُعْجِبُهُ) هەر کاتێکیش شتێکی وەهای دیت: کە پێی خۆش بوو، یان پێی ناخۆش بوو (قَالَ) سوننەتە بڵێ: ﴿لَبَّيْكَ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الآخِرَةِ﴾ رواه الشافعي والبيهقي عن مجاهد باسناد صحيح.

(وَإِذَا فَرَغَ مِنْ تَلبِيَتِهِ) جا هەر کاتێك (لَبَّيْكَ)ی سێ جار تەواو کرد (صَلَّى عَلَىالنَّبِيِّﷺ) سەلاوات لە سەر پێغەمبەرﷺ لێدەدا، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ﴾ ئەی پێغەمبەرﷺ ئێمە ناوی تۆمان بەرز کردۆتەوە: بەوەی لەگەڵ من ناوت بهێندرێ.

(وَسَأَلَ اللهَ تَعَالَى الْجَنَّةَ وَرِضْوَانَهُ) هەم تکای بەهەشتو ڕازیبوون لە خوای گەورە دەکاو (وَاسْتَعَاذَ بِهِ مِنَ النَّارِ) لە خوا دەپاڕێتەوە لە ئاگری دۆزەخ بیپارێزێ، چونکە ئەو دوعایانەش لە حەدیسێکی بێهێزدا

هاتون، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(بابُ دُخُولِهِ مَكَّةَ)

اَلأَفْضَلُ دُخُولُهَا قَبْلَ الْوُقُوفِ، وَأَنْ يَغْتَسِلَ دَاخِلُهَا مِنْ طَرِيقِ الْمَدِينَةِ بِذِىطَوًى، وَيَدْخُلَهَا مِنْ ثَنِيَّةِ كَدَاءٍ،

﴿ بابُ دُخُولِهِ مَكَّةَ: **باسی چوونە ناو شاری (مَكّة)ی پیرۆز** ﴾

بزانـە: شـاری (مكـة)ی پـیرۆز زۆر نـاوی هەنـەو–جگـە لـە گـۆڕی پێغەمبـەرﷺ– لـە گشـت شـوێنێكی زەمـین گـەورەترە، پێغەمبـەرﷺ دەرهـەق (مَكّـة) دەفـەرموێ: ﴿وَاللهِ إِنَّكِ لَخَيْرُ أَرْضِ اللهِ وَأَحَبُّ أَرْضِ اللهِ إِلَىاللهِ، وَلَوْلاَ أَنِّي أُخْرِجْتُ مِنْكِ مَا خَرَجْتُ﴾رواه الترمذي وصححه، سوێندم بـە خـوا: تـۆ–ئـەی شـاری(مكـة)–چـاكترین زەمـینی خـوای و خۆشەویستترین زەمینی خوای لە لای خوایگـەورە، ئەگـەر مـن لـە تـۆ وەدەر نەنـدرابام بەخۆم نەدەچوومە دەر.

بەڵام ئەو پارچە خاكەی گۆڕی پێغەمبەرﷺ–كە دەورەی لە لاشە پیرۆزەكەی داوە– ئەو لـە (مكـة)ش گـەورەترە، بـە (إجمـاع) زانایـانی ئیسـلام، هـەروەك لـە سەرچـاوەكاندا فەرموویانـە، بـەڵكو لـە (عَـرْش)ش گـەورەترە، هـەروەك لـە (حاشيةالإيضـاح)و (تحفـة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

جا بزانە: خراپەكردن لە (حَرَمِ مَكّة)دا سزای گەورەترە: لە خراپەكردن لە شوێنەكانیتردا، هەروەك چاكەش لە وێدا خێری گەورەترە، چونكە لە حەدیسدا هاتوە: ﴿چاكەی (حَـرَمِ مكّة) بە سەد هەزار چاكەیە﴾. هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون كراوەتەوە.

(اَلأَفْضَـلُ) بـۆ ئـەو كەسـەی ئیحرامـی بـە حـەج بەسـتوە، وەهـا خێرتـرە: (دُخُولُهَـا قَبْلَ الْوُقُوفِ) پێش وەستانی(عَرَفَـة) بچێتە نـاو (مكـة)ی پـیرۆز، چـونكە پێغەمبـەرﷺو (صَحابَة) ئەوهایان حەج كردوە.

(وَأَنْ يَغْتَسِلَ دَاخِلُهَا) سوننەتە ئەو كەسەی دەیەوێ بچێتە ناو (مكة) غوسـل بكـا، ئینجا ئەوەی (مِنْ طَرِيقِ الْمَدِينَةِ) لە ڕێگەی (مَدينَة)وە دێ، سوننەتە: (بِذِیطَوًى) لە گەڵی (طوى) غوسل بكا.

(وَيَدْخُلَهَا) سوننەتە: گشت كەسێك كە دەچێتە ناو شاری (مكة)یپیرۆز (مِنْ ثَنِيَّةِكَدَاءٍ) لە ڕێگەی (كداء)ی سەرەوە بڕواتە ژوورەوەو، لە ڕێگـەی (كُدىً)ی خـوارەوەی (مكـة)وەش بڕواتە دەرەوە ﴿عَنْ ابْنِ عُمَررَضِىاللهُ عَنْهُما: أَنَّ النَّبِيَّﷺ دَخَلَ مِنْ كَدَاءٍ مِنَ الثَّنِيَّةِالْعُلْيا، وَخَرَجَ مِنَ الثَّنِيَّةِالسُّفْلَى﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە ڕێگەی (كداء)ی سەرەوە چووە ناو (مكة)و لە ڕێگەی خوارەوەش چووە دەرەوە. جا لەم چـوونە نـاو (مكـة)یـەدا جیـاوازی حـاجیو

خەڵكیتر نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَيَقُولَ إِذَا أَبْصَرَ الْبَيْتَ: اَللَّهُمَّ زِدْ هَذَاالْبَيْتَ تَشْرِيفاً وَتَعْظِيماً وَتَكْرِيماً وَمَهَابَةً وَزِدْ مَنْ شَرَّفَهُ وَعَظَّمَهُ مِمَّنْ حَجَّهُ أَوِاعْتَمَرَهُ تَشْرِيفاً وَتَكْرِيماً وَتَعْظِيماً وَبِرّاً، اَللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ فَحَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلاَمِ. ثُمَّ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ مِنْ بَابِ بَنِشَيْبَةَ وَيَبْتَدِئُ بِطَوَافِ الْقُدُومِ،

ئینجا بزانە: كە گەیشتە (حَرَمِ مَكَّة) سوننەتە بڵێ: (اَللّهُمَّ إنَّ هَذَا حَرَمُكَ وَأَمْنُكَ فَحَرِّمْنِي عَلَىالنَّارِ وَآمِنِّي مِنْ عَذَابِكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ وَاجْعَلْنِي مِنْ أَوْلِيَائِكَ وَأَهْلِ طَاعَتِكَ). هەروەك لە (المجموع)و(الأذكار)دا فەرموویەتی.

ئینجا (وَيَقُولَ إِذَا أَبْصَرَالْبَيْتَ) هەر كاتێك (بَيْت)=(كَعْبَة)ی دیت، سوننەتە بڵێ: ﴿اَللّهُمَّ زِدْ هَذَاالْبَيْتَ تَشْرِيفاً وَتَعْظِيماً وَتَكْرِيماً وَمَهَابةً، وَزِدْ مَنْ شَرَّفَهُ وَعَظَّمَهُ مِمَّنْ حَجَّهُ أَوِاعْتَمَرَهُ تَشْرِيفاً وَتَكْرِيماً وَتَعْظِيماً وَبِرّاً﴾رواه الشافعي والطبراني والبيهقي مرسلاً. ئینجا دەڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ فَحَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلاَمِ﴾رواه البيهقي باسناد ليس بقوي.

﴿(طَوافُ الْقُدُومِ)﴾

ئینجا كە ویستی بڕواتە ناو ناو (الْمَسْجِدالْحَرام)، سوننەتە بڵێ: ﴿بِسْمِ اللهِ، اَلْحَمْدُ لِلَّهِ، وَالصَّلاةُ وَالسَّلامُ عَلى رَسُولِ اللهِ، رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوابَ رَحْمَتِكَ﴾، حديث حسن رواه الترمذي الاّ(التسمية والحمد) فابن السني.

ئینجا بڵێ: (بسم الله)و پێی ڕاستەی پێشدا بنێتە ژوورەوەو نیەتی (إعتكاف) بێنێ، جا بۆ هاتنە دەرەوەش هەمان زیكرو دوعا دەكا، بەڵام ئەم جارە دەڵێ: ﴿وَافْتَحْ لِي أَبْوابَ فَضْلِكَ﴾و پێی چەپەی پێشدا دەباتە دەرەوە.

(ثُمَّ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ) ئینجا دەچێتە ناو (الْمَسْجِدالْحَرام)-كە دەوورەی لە (بَيْت)=(كَعْبَة) داوەو- جا سوننەتە (مِنْ بَابِ بَنِيشَيْبَةَ) لە دەرگەی (بنیشَيْبة)وە-كە ئێستا بە (باب السلام) ناو دەبرێ- بچێتە ژوورەوە (وَيَبْتَدِئُ بِطَوَافِ الْقُدُومِ) سوننەتە: یەكسەر دەست بە (طَوافُ الْقُدُوم) بكا، واتە: (تَحيَّةالْمسجد) ناكا، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە ﴿عَنْ عَائِشَةَرَضِىَاللهُ عَنْهَا: أَوَّلُ شَيْءٍ بَدأَ بِهِ النَّبِيُّﷺ حِينَ قَدِمَ مَكَّةَ أَنْ تَوَضَّأَ ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ﴾ رواه الشيخان، كە پێغەمبەرﷺ هاتە (مكة)، یەكەم شت دەستنوێژی گرت، ئینجا تەوافی (بَيْت)ی كرد.

ئینجا بزانە: ئەگەر دەترسا نوێژێكی واجبی بفەوتێ، یان جەماعەتی بفەوتێ، یان سوننەتێكی (مُؤَكَّدَة)ی بفەوتێ، ئەو كاتە خۆی بە ئەوانە خەریك دەكاو لە دوای ئەوانە تەوافەكە دەكا، هەروەها سوننەتە: تەواف بكا ئینجا بارگەو بارخانەی دابمەزرێنێ،

هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراوەتەوە.

وَيَخْتَصُّ طَوَافُ الْقُدُومِ بِحَاجٍّ دَخَلَ مَكَّةَ قَبْلَ الْوُقُوفِ، وَمَنْ قَصَدَ مَكَّةَ لاَ لِنُسُكٍ أُسْتُحِبَّ لَهُ أَنْ يُحْرِمَ بِحَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ، وَفِي قَوْلٍ يَجِبُ إِلاَّ أَنْ يَتَكَرَّرَ دُخُولُهُ كَحَطَّابٍ وَصَيَّادٍ.

(فَصْلٌ):

جا بزانە: (طَوافُ الْقُدُوم) سوننەتە، کەواتە: ئەگەر (طَوافُ الْقُدُوم) نەکا، حەجی دروست دەبێ، بەڵام خێرە گەورەکەی لە دەست دەچێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَيَخْتَصُّ طَوَافُ الْقُدُومِ) ئەو (طَوافُ الْقُدُوم)ەی حەج تایبەتە (بِحَاجٍّ) بەو کەسەی ئیحرامی بە حەج، یان بە حەجو عومرە بەستووەو (دَخَلَ مَكَّةَ قَبْلَ الْوُقُوفِ) پێش چوونە (عَرَفَة) هاتبێتە ناو (مكة)، چونکە لە دوای (عَرَفَة) کاتی تەوافی ڕوکنی حەج دادێ، ئەگەر ئیحرامیشی بە تەنها عومرە بەستبێ، ئەوە تەوافی ڕوکنی عومرە دەکا.

جا بزانە: هەر کەسێك بچێتە ناو (مكة)، سوننەتە (طَوافُ الْقُدُوم) بکا، جیاوازی حاجیو بازرگانو ڕێبوارەکانیتریش نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَمَنْ قَصَدَ مَكَّةَ) هەر کەسێك ویستی بڕواتە (مكة)ی پیرۆز (لاَ لِنُسُكٍ) بەڵام مەبەستی حەجو عومرەی نەبو (أُسْتُحِبَّ لَهُ) بۆی سوننەتە: (أَنْ يُحْرِمَ بِحَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ) ئیحرام بە حەج، یان بە عومرە ببەستێ-لە فەرموودەی بەهێزتردا- بەڵام (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکیتردا (يَجِبُ) واجبە: ئیحرام ببەستێ (إِلاَّ أَنْ يَتَكَرَّرَ دُخُولُهُ) مەگەر زۆر چوونە(مكة)ی دووبارە ببێتەوە (كَحَطَّابٍ وَصَيَّادٍ) وەکو دارفرۆشو نێچیرەوانو شوفێرو ئەو جۆرە کەسانە، ئینجا بەڵگەی فەرموودەی بەهێزتر چەند حەدیسێکن: وەك ﴿عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ دَخَلَ مَكَّةَ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ سَوْدَاءُ بِغَيْرِ إِحْرَامٍ﴾ رواه مسلم واصحاب السنن، پێغەمبەر ﷺ چووە ناو (مكة)و مێزەرێکی ڕەشی لە سەر بوو و ئیحرامی نەبەستبو.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی چۆنیەتیو واجبەکانی تەوافی ماڵی خوای گەورە ﴾

پێناسە: (كَعْبَة)-(بَيْت)-(بَيْتُ اللهِ الْحَرَام)-ماڵی خوایگەورە-کە قیبلەی موسوڵمانانە- ئەو ژوورەیە: کە حەزرەتی (ابراهیم)پێغەمبەر ﷺ بە فەرمانی خوا دروستی کردوەو لە قورئانیپیرۆزدا باس کراوە، ئەو ژوورە دەکەوێتە ناو (اَلْمَسْجِدالْحَرام)، (اَلْمَسْجِدالْحَرام)یش دەوری لە ژوورەکە داوە، هەروەها (اَلْمَسْجِدالْحَرام)ش دەکەوێتە ناو شاری (مكة)ی پیرۆز، (مكة)ش دەکەوێتە ناو (اَلْحَرَم)-واتە: زەمینی ڕێزدارو قەدەغەکراو- ئەو زەمینەش بەشێکە لە هەرێمی (حِجاز).

ئینجا بزانە: ئەو ژوورەی(كَعْبَة) بە چوار قورنەیی دروست کراوە: قورنەی یەکەمی-کە دەکەوێتە لای باشووری ڕۆژهەڵات- پێی دەگوترێ: (رُكْنُ الْحَجَرِالأَسْوَد)-قورنەی بەردە ڕەشەکە، چونکە بەردە ڕەشەکەی بەهەشتی تێدا داندراوە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ:

﴿نَـزَلَ الْحَجَرُالأسْـوَدُ مِـنَ الْجَنَّـةِ وَهُـوَ أَشَـدُّ بَيَاضـاً مِـنَ اللَّـبَنِ فَسَـوَّدَتْهُ خَطَايـا بَنِـآدَمَ﴾ رواه

الترمذي وحسنه، ئەو بەردە ڕەشەی قوڕنەی (بَيْت) لە بەهەشتەوە هاتۆتە خـوارەوە، لـە شیر سپیتر بوو، بەڵام تاوانەکانی ئادەمیزادان ڕەشی کردوە.

ئینجا کە چەپەت لە لای (بَيْت) بێو بەرەو باکور دێ، دەگەیە دەرگـەی (بَيْـت)، نێـوان قوڕنەی بەردە ڕەشەکەو دەرگە، پێی دەگوترێ: (اَلْمُلْتَزَم).

ئینجا کە لە دەرگە تێدەپەڕی لە لای ڕاستەت (مَقَامُ إِبْراهيم) دانـدراوە: کـە بەردێکـە لـە کاتی دروستکردنی (بَيْت) حەزرەتی (ابراهيم) پێغەمبەرﷺ لە سەری ڕاوەستاوەو شوێنی پێیەکانی دیارە، بـەڵام ئێسـتا ئـەو بـەردە قەفەسـێکی لـە دەورە کـراوە، پێغەمبـەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلرُّكْنُ وَالْمَقَامُ يَاقُوتَتَانِ مِنْ يَوَاقِيت الْجَنَّةِ﴾ رواه البيهقي باسناد صحيح، بەردە ڕەشەکەو بەردی (مَقامِ إِبْراهِيم) دوو یاقووتن لە یاقووتەکانی بەهەشت.

هەر وەها نێوان (اَلْحَجَرالأسْوَد)و (مَقامِ إبراهيم)، پێی دەگوترێ: (اَلْحَطِيم)، ئینجا دەگەیە قوڕنەی دووەمی (بَيْت) کە پێی دەگوترێ: (اَلرُّكْنُ الْعراقي)، لەم قوڕنەوە بەشێکی (بَيْت) بە دیوارێکی نەوی جیا کراوەتەوەو پێی دەگوترێ: (حِجْرِ إسماعيل)-عليْهِ السَّلام- تا دەگاتە قوڕنەی سێیەمی (بَيْت)، کە پێی دەگوترێ: (اَلرُّكْنُ الشَّامِي) زۆر جاریش قوڕنەی دووەمو سێیەم–کە (حِجْرِ إسماعيل) لێیان جیا کراوەتەوە– هەردووکیان بە (اَلرُّكْنانِ الشّـاميان) ناو دەبـرێن، ئینجـا بـەرەو باشـور دەسـوڕێیەوەو دەگەیـە قوڕنـەی چـوارەم، کـە پـێی دەگوترێ: (اَلرُّكْنُ الْيَماني).

جا بزانە: تەواف ئەوەیە: حەفت جار بە دەورەی (بَيْت)دا بسوڕێیەوە، دووبارە بزانە: حەج سێ تەوافی هەنە، یەکەم: (طَوافُ الْقُدُوم)، ئەم تەوافە سوننەتەو کاتەکەشی ئەمەیە: کە لە دوای ئیحرامبەستنی بە حەج دێیە ناو (مكة)ی پیرۆز، هەروەك ڕوونمان کردەوە.

دووەم: (طَوافُ الإفاضَة)=(طَوافُ الرُّكْن)=(طَوافُ الزِّيارَة)=(طَوافُ الصَّـدَر)، ئـەم تەوافـە ڕوکنی حەجە، ئەگەر نەیکا حەجی دروست نابێو بە تەواوی لە ئیحـرام دەرناچـێ، کـاتی ئەم تەوافە: کە لە وەستانی(عَرَفَة) گەڕاوە، لە داوی نیوەشەوی جەژنەوە دەست پێدەکا.

سێیەم: (طَوافُ الْوَداع) ئەم تەوافە واجبە، ئەگەر نـەیکا حـەجی دروسـت دەبـێ، بـەڵام خوێنی لە سەر واجب دەبێ، کاتی ئەم تەوافە: لە دوای تەواوبوونی حەجو عومرەیە، پێش ئەوەی لە (مكة) بڕواتە دەرەوە.

دیسان بزانە: عومرە دوو تەوافی هەنە، یەکەم: (طَوافُ الْعُمْرَة): کە ڕوکنیعومرەیە، ئەگەر نەیکا، عومرەکەی دروست نابێ، کاتەکەشی لە دوای ئیحرامبەستنەوە دەست پێدەکا.

دووەم: (طَوافُ الْوَداع) وەك (طَوافُ الْوَداع)ی حـەج، بـەڵام ئەگـەر لـە یـەك سـەفەردا حـەجو

عومرە بکا، ئینجا لە (مکة) بڕواتە دەرەوە، ئەو کاتە یەك (طَوافُ الْوَداع) دەکا بۆ هەردووکیان.

لِلطَّوَافِ بِأَنْوَاعِهِ وَاجِبَاتٌ وَسُنَنٌ، أَمَّاالْوَاجِبَاتُ: فَيُشْتَرَطُ سَتْرُ الْعَوْرَةِ وَطَهَارَةُ الْحَدَثِ

جگە لەو تەوافانەش تەوافی نەزرکراو هەیەو تەوافی سوننەتیش هەیە، کە پەیوەندییان بە حەج و عومرەوە نیە، چونکە وەها خێرە تا لە (مکة) بمێنێتەوە زۆر تەواف بکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

بەڵام لە سەر فەرموودەی بەهێزتر: نوێژی سوننەت لە ناو (اَلْمَسْجِدالْحَرام)دا خێرترە: لە تەوافی سوننەت، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ باسی واجبەکانی تەواف ﴾

بزانە: لە تەوافەکانی حەج و عومرەدا نیەتهێنان واجب نیە، بەڵام لە تەوافەکانیتری نەزرو سوننەتدا واجبە نیەت بێنێ، ئینجا بزانە: لە هیچ تەوافێکدا دروست نیە سوڕانەوەی خۆی بۆ مەبەستێکیتر بەکار بێنێ، واتە: ئەگەر لە حاڵەتیتەوافدا ویستی بگاتە کەسێکیتر، یان ویستی لە بەر کەسێك خۆی بشارێتەوە، یان ڕا بکا، ئەوە تەوافەکەی دەپچڕێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

(لِلطَّوَافِ بِأَنْوَاعِهِ) بۆ تەواف کردن بە گشت جۆرەکانی واجب و سوننەتیەوە –کە باسمان کردن– (وَاجِبَاتٌ وَسُنَنٌ) چەند واجبێك و چەند سوننەتێکی هەنە: (أَمَّاالْوَاجِبَاتُ) هەرچی واجبەکانی تەوافن: هەشتن، ئەگەر یەکێکیان نەبێ تەوافەکەی دروست نابێ:

واجبییەکەم: (فَيُشْتَرَطُ سَتْرُ الْعَوْرَةِ) بە مەرج دادەندرێ عەورەتی داپۆشێ وەکو داپۆشینی نوێژ، واتە: نێرینە نێوان ناوك و ئەژنۆی داپۆشێ و ئافرەت و نێراموك گشت لاشەیان داپۆشن، جگە لە ڕووخسارو لەپەدەستەکانیان ﴿عَنْ أَبِهُرَيْرَةَ رضي الله عنه: بَعَثَنِي أَبُوبَكْرٍ رضي الله عنه فِالْحَجَّةِ الَّتِى أَمَّرَهُ عَلَيْهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يُؤَذِّنُ فىالنَّاسِ: أَلاَّ يَحُجَّ بَعْدَالْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلاَ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ﴾ رواه الشيخان، لەو حەجەدا کە پێغەمبەرﷺ ئیمامی(ابوبکر)ی لە سەر کردبوە ئەمیر، ئیمامی(ابوبکر) منی نارد بانگەوازی بکەم: لەم ساڵ بەولاوە نابێ هیچ کافرێك حەج بکاو نابێ هیچ ڕووتێك تەواف بکا.

کەوابو: ئەگەر بەشێکی کەمی عەورەتی بەدەر بکەوێ: وەك بەشێکی مووی سەری ئافرەت، یان نینۆکێکی پێی، ئەو بەشە تەوافەی لەو حاڵەتەدا کردویەتی دروست نابێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.

واجبیدووەم: (وَطَهَارَةُ الْحَدَثِ) پاکی تەوافکەرەکەیە: لە بێدەستنوێژیی گەورەو

بچووك، واتە: ئەگەر بێدەستنوێژ بێ، یان جەنابەتدار بێ، یان حەیزدار بێ، حەڕامە تەواف بکـاو تەوافەکەشـی دروسـت نابـێ ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: أَوَّلُ شَيْءٍ بَدأَ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ وَالنَّجَسِ، فَلَوْ أَحْدَثَ فِيهِ تَوَضَّأَ وَبَنَى، وَفِي قَوْلٍ يَسْتَأْنِفُ،

حِينَ قَدِمَ مَكَّةَ أَنْ تَوَضَّأَ ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ﴾رواه البخـاري، یەکـەم شـت پێغەمبـەر ﷺ دەستنوێژی گرت، ئینجا تەوافی (بَیْت)ی کرد. ﴿وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: قَدِمْتُ مَكَّةَ وَأَنَا حَائِضٌ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِفْعَلِي كَمَايَفْعَلُ الْحَاجُّ غَيْرَ أَلاَّتَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَغْتَسِلِي﴾ رواه الشیخان، کە هاتمە (مکة) لە حەیزدا بوم، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: کردارەکانی حەج بکە، بەڵام تەوافی (بَیْت) نەکەی تا پاك دەبیەوەو غوسل دەکەی.

ئینجا بزانە: هەر ئەو حەدیسەش بەڵگەیە: کە-جگە لە تەواف- هیچ کردارێکی‌تری حـەج پێویستی بە دەستنوێژ نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَالنَّجَسِ) هەروەها پاکی‌یە لە پیسی، واتە: ئەگەر لاشەی، یان جلەکانی پیس بوبێ، یان شوێنی تەوافی پیس بوبێ، تەوافەکەی دروست نابێ، (ابن عباس)رَضِيَ اللهُ عَنْهُما دەفـەرموێ: ﴿اَلطَّوَافُ حَوْلَ الْبَيْتِ مِثْلُ الصَّلاَةِ إِلاَّ أَنَّ اللهَ أَباحَ فِيهِ الْكَلاَمَ ﴾رواه الترمذي والبيهقي بسند حسن، تەواف لە دەورەی(بَیْت) وەکو نوێژە، بەڵام خوای‌گـەورە قسـەکردنی لـە تەوافـدا حەڵاڵ کردوە. واتە: هەروەك نوێژ بە پیسیەوە دروست نابێ، تەوافیش دروست نابێ.

(فَلَوْ أَحْدَثَ فِيهِ) جا ئەگەر لە ناو تەوافدا بێدەستنوێژ بوو، یان بەشێکی کەمی عەوڕەتی دەرکـەوت، یـان لاشـەی، یـان جلـی پـیس بـوو (تَوَضَّـأَ) دەسـتنوێژ دەگرێتـەوە، هەروەها عەوڕەتی دادەپۆشێتەوە، هەروەها پیسیەکەی لادەبا، ئینجا (وَبَنَـى) لـە سـەر ئەوەی کردویەتی دەست پێدەکاتەوە، واتە: لە کوێ بێدەستنوێژ بووە، یـان عـەوڕەتی دەرکـەوتوە، یـان پـیس بـووە، لـەوێوە تەوافەکـەی دەسـت پێدەکاتـەوەو تـەواوی دەکـا، چونکە مـەرج نیـە تـەواف بـە دوای یـەکتردا بکـرێ، هـەروەك لـە سەرچـاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

بەڵام ئەو بەشە تەوافەی بە بێدەستنوێژی، یان بە عەوڕەتی دەرکەوتوو، یان بە پیسیەوە کردویەتی، دروست نەبوەو بەر نەکەوتووە، هـەروەك لـە (نهایـة)و (مغنـی)دا فەرموویانـە (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی کۆندا (يَسْتَأْنِفُ) واجبە: لە سـەرەتاوە دەسـت بـە تـەواف بکاتەوە.

﴿ تەوافی بە مەزهەبی(حنفی) ﴾

لە کاتی تەواف کردندا زۆر ڕوو دەدا: ئافرەتو پیاو ئەنـدامێکی ڕووتیـان وێـك دەکـەوێو دەستنوێژیان دەشـکێ، بۆیـێ وا باشـە: لـە سـەفەری حەجـدا ئـافرەتو پیـاو (تَقْلِيـد)ی

مەزهەبی ئیمامی(حنفي) بکەن، چونکە لە مەزهەبی ئەودا: بە وێککەوتنو دەست لێکدانی ئافرەتو پیاو دەستنوێژ ناشکێ، بەڵام هەر کەسێك لەم مەسەلەیەدا (تَقْلِيد)ی مەزهەبی (حنفي) بکا، واجبە: لە دەستنوێژدا لای کەم چوارێکی سەری مەسح بکاو هەم واجبە

....

تێبینی ئەوەش بکا: کە لە مەزهەبی ئەودا: بە کێم، یان بە خوێن لێهاتنو بە ڕشانەوەی پڕ بە دەمو بە پێکەنینی بە دەنگ لە ناو نوێژدا دەستنوێژ دەشکێ، هەروەك لە کتێبەکانی خۆیاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ تەوافی بە تەیەمموم ﴾

ئەو کەسەی پێش (طَوافُ الإفاضَةِ)ی ڕوکنی حەج، یان پێش تەوافی ڕوکنی عومرە، نەخۆش دەبێ، یان ئەندامێکی دەشکێ، یان بریندار دەبێو ناتوانێ ئاو بەکار بێنێ، ئەوە ئەگەر شکستەکەی، یان برینەکەی داپۆشەرێکی لە سەر بوو، تەماشا دەکرێ: ئەگەر داپۆشەرەکە لە ئەندامی (تَيَمّم)دا نەبو و لە سەر بێدەستنوێژیش داینەنابو، دروستە: بۆ تەوافەکانی ڕوکنی حەجو عومرە تەیەمموم بکاو تەوافەکانیشی دروست دەبنو لە ئەستۆی لادەچن، بەڵام ئەگەر داپۆشەرەکەی لە سەر بێدەستنوێژی دانابو، یان لە ئەندامی (تَيَمّم)دا بوو، ئەوە مەرجە: کاتی گەڕانەوەی حاجیەکان هاتبێو بترسێ هاوڕێکانی بەجێی بهێڵن، ئینجا بۆ تەوافی ڕوکن تەیەمموم بکا، جا بەو تەیەممومە ناتەواوە تەوافەکەی دروست دەبێ، واتە: لە ژێر ئیحرام دەردەچێ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا تەوافی ڕوکنی هەر لە ئەستۆدا دەمێنێو هەر کاتێك بۆی بگونجێ، واجبە: بچێتەوە (مکة)و تەوافەکە دووبارە بکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو بە گوێرەی فەرموودەی بەهێزی ئیمامی(الشافعي) بوو، بەڵام لە فەرموودەی بێهێزی مەزهەبی(الشافعي)و بە فەرموودەی زانایەکانیتری –جگە لە مەزهەبی(الشافعي)–: ئەگەر داپۆشەرەکەی لە سەر بێدەستنوێژی دانابێ، یان لە سەر ئەندامی (تَيَمّم) دایبنابێ، لە هیچ حاڵەتێکدا قەزاکردنەوەی نوێژی لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا لە باسی (تَيَمّم) ڕوونی کردۆتەوە.

کەوابو: ئەو کەسەی داپۆشەری برینەکەی، یان شکستەکەی لە سەر بێدەستنوێژی داناوە، یان لە سەر ئەندامی (تَيَمّم) دایناوە، بۆی دروستە: (تقليد)ی فەرموودە بێهێزەکە بکا، یان (تقليد)ی زانایەکانیتر بکاو دەستنوێژ بگرێو داپۆشەرەکەش بە ئاو مەسح بکاو تەیەممومیش بکاو هەر بەو تەیەممومەش تەوافی ڕوکن بکا، تەوافەکەشی دروست دەبێو بە یەکجاری لە ئەستۆی لادەچێو نایەوێ دووبارەی بکاتەوە، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ تەوافی ئافرەتی حەیزدار ﴾

دروستە: ئافرەت دەرمان بەكار بێنێ: تاكو حەیزی پێش بكەوێ، یان دوا بكەوێ، بۆ ئەوەی بە پاكی (طَوافُ الإفاضَة)ی روكنیحەج بكا، جا ئەگەر ئافرەتێك بۆ كاتی (طَوافُ الإفاضَة) حەیزی تووش بوو و ماوەی حەیزەكەش ئەوەندە درێژ دەبۆوە: هاوڕێكانی وَأَنْ يَجْعَلَ الْبَيْتَ عَنْ يَسَارِهِ، مُبْتَدِئاً بِالْحَجَرِالأَسْوَدِ مُحَاذِياً لَهُ فِي مُرُورِهِ بِجَمِعِ بَدَنِهِ، فَلَوْ بَدَأَ بِغَيْرِ الْحَجَرِ لَمْ يُحْسَبْ، فَإِذَا انْتَهَاليْهِ ابْتَدَأَ مِنْهُ،

بەجێیان دەهێشتو هەر پاك نەدەبۆوە، ئەو ئافرەتە بۆی دروستە بە فەرموودەكەیتری ئیمامی (الشافعي) ڕەفتار بكا، كە دەفەرموێ: (لە ماوەی حەیزدا ئەو ڕۆژانەی خوێنیحەیز نایێو دەوەستێ، ڕۆژەكان بە پاكی دادەندرێن).

جا ئەم فەرموودەیە لەگەڵ مەزهەبی ئیمام(مالك)و ئیمام(أحمد) تێك دەكاتەوە، كەوابو: هەر كاتێك ئافرەتەكە خوێنی وەستا، غوسل دەكاو (طَوافُ الإفاضَة) دەكاو بەو فەرموودەیە بۆی دروست دەبێو بە بەر ڕوكنی حەج دەكەوێ، جا ئەگەر خوێنی نەوەستا، دروستە: دەرمان بەكار بێنێو ماوەیەك خوێنەكە بوەستێنێ، هەروەك لە (حاشیة الإیضاح)دا (ابن حجر) ئەو مەسەلەی ڕوون كردۆتەوە.

واجبیسێیەم: (وَأَنْ يَجْعَلَ الْبَيْتَ عَنْ يَسَارِهِ) دەبی لە هەموو تەوافەكەیدا (بَيْت) بخاتە لای چەپەیو ڕاستەی بكەوێتە دەرەوەو بەرەو پێشەخۆی بڕوا ﴿عَنْ جَابِرٍ﷛: أَنَّ رَسُولَ اللهِﷺ لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ أَتَى الْحَجَرَ فاسْتَلَمَهُ ثُمَّ مَشَى عَلَى يَمِينِهِ فَرَمَلَ ثَلاَثاً وَمَشَى أَرْبَعاً﴾ رواه مسلم والترمذي، كە پێغەمبەرﷺ هاتە (مكة) بۆ تەواف كردن، ڕووی كردە (اَلْحجَرُالأسْوَد)و دەستی لیدا، ئینجا بە لایڕاستەیدا ڕۆیشتو لە هەرسێك خولەكانی سەرەتایتەوافدا بە تاڵوكە دەڕۆیشتو لە چوارەكەیتریشدا بە عادەتی دەڕۆیشت.

كەوابو: ئەگەر پاشەوپاش ڕۆیشت، یا بە لای چەپەیدا ڕۆیشت، یان لە كاتی ڕۆیشتندا ماوەیەكی كەم سینگی سوڕا لای (بَيْت)، ئەو بەشە تەوافەی دروست نابێ، هەروەك لە (نهایة)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە، ئیتر لەو چەپە تێكردنەو لە مەسەلەكانیتردا: جیاوازی گەورەو منداڵو پیادەو سوارو هەڵگیراو و دانیشتوو و درێژبوو و بە پێوە نیە، هەروەك لە (تحفة)و(الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

واجبیچوارەم: (مُبْتَدِئاً بَالْحَجَرِالأسْوَدِ) لە قوڕنەی (اَلْحَجَرالأسْوَد)ەوە دەست بە تەواف بكا، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردوو (مُحَاذِياً لَهُ فِي مُرُورِهِ) واجبە: لە سەرەتای تەوافەكەیدا بەرامبەر (الْحَجَرالأسْوَد) بێ (بِجَمِيعِ بَدَنِهِ) بە هەموو لایچەپەی لاشەكەی، كەوابو: ئەگەر لە سەرەتای تەوافەكەیدا گشت لایچەپەی بەرامبەر (الْحَجَرالأسْوَد) نەبێ، ئەم خولەی دروست نابێ.

هەروەها (فَلَوْ بَدَأَ بِغَيْرِالْحَجَرِ) ئەگەر لە شوێنێكیتروەوە –جگە لە (الْحَجَرالأَسْوَد)– دەستی بە تەواف كرد (لَمْ يُحْسَبْ) ئەم خولەی دروست نابێو لە حەفت خولەكە ناژمێردرێ، بەڵام (فَإِذَا انْتَهَى إِلَيْهِ) هەر كاتێك لە سوڕانەوە گەیشتە (الْحَجَرالأَسْوَد)، ئەوە (ابْتَدَأَ مِنْهُ)

وَلَوْ مَشَى عَلَىالشَّاذَرْوَانِ أَوْ مَسَّ الْجِدَارَ فِي مُوَازَاتِهِ أَوْ دَخَلَ مِنْ إِحْدَى فَتْحَتَيِ الْحِجْرِ وَخَرَجَ مِنَ الأُخْرَى لَمْ تَصِحَّ طَوْفَتُهُ، وَفِي مَسْأَلَةِ الْمَسِّ وَجْهٌ، وَأَنْ يَطُوفَ سَبْعاً، وَدَاخِلَ الْمَسْجِدِ.

لەوێوە دەبێتە سەرەتای تەوافو ئەم جارە لێرەوە خولەكانی بۆ دەژمێردرێن، كەوابو: وا باشە لای ڕاستەیخۆی بەرامبەر سەرەتای تەنیشتی (الْحَجَرالأَسْوَد) بكا، ئینجا تۆزێك تەنیشتو تەنیشت بڕوا، تا ڕاستەی لە تەنیشتەكەیتری (الْحَجَرالأَسْوَد) تێدەپەڕێ، ئینجا خۆی بسوڕێنێو دەست بە تەواف بكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

واجبیپێنجەم: لە هەموو تەوافدا دەبی هەموو لاشەی لە دەرەوەی (بَيْت) بێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ با تەواف بە دەرەوەی (بَيْت)دا بكەن. كەوابو: (وَلَوْ مَشَى عَلَى الشَّاذَرْوَانِ) ئەگەر بە سەر لێوە دیوارەكەی (بَيْت)دا ڕۆیشت –كە لە بەرینیدیوارەكە بە لایدەرەوەیە– (أَوْ مَسَّ الْجِدَارَ فِي مُوَازَاتِهِ) یان لە ئاستی لێوەدیوارەكە دەستی لە دیواری (بَيْت) دا، یان دەستی لە سەر دیواری (حِجْرإِسْماعِيل) دانا (أَوْ دَخَلَ مِنْ إِحْدَى فَتْحَتَيِ الْحِجْرِ) یان لە زاركێكی (حِجْرإِسْماعِيل) چووە ژوورەوەو (وَخَرَجَ مِنَ الأُخْرَى) لە زاركەكەیتر هاتە دەرەوە (لَمْ تَصِحَّ طَوْفَتُهُ) ئەو بەشە تەوافەی دروست نابێ، چونكە لە دەرەوەی (بَيْت)دا تەوافی نەكردوە، بەڵكو بە ناو (بَيْت)دا كردویەتی﴿عَنْ عَائِشَةَرَضِىَاللهُ عَنْهَا: سَأَلْتُ النَّبِيّ ﷺ عَنِ الْجَدْرِ أَمِنَ الْبَيْتِ هُوَ؟ قَالَ نَعَمْ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ فەرمووی (جَدْر)–واتە: (حِجْرإِسْماعِيل)– پارچەیەكە لە (بَيْت). بەڵام (وَفِي مَسْأَلَةِ الْمَسِّ وَجْهٌ) لە مەسەلەی دەست لێدانی دیواری (بَيْت) فەرموودەیەكی بێهێز هەیە: كە زیانی نیە.

واجبیشەشەم: (وَأَنْ يَطُوفَ سَبْعاً) دەبی حەفت خولی تەواو بە دەورەی (بَيْت)دا بسوڕێتەوە، هەر خولێكی لە (الْحَجَرالأَسْوَد)ەوە بۆ (الْحَجَرالأَسْوَد) بێ، بە بەڵگەی حەدیسەكەی (جابر)یڕابردوو، كەوابو: ئەگەر لەو حەفت خولە تەنها هەنگاوێكی ناتەواو بێ، تەوافەكەی دروست نیەو تەواو نابێ، بەڵام ئەگەر لە حەفت خول زیاتر بكا تەوافەكەی بەتاڵ نابێ، جا ئەگەر كەوتە گومان: چەند خولی كردون؟ واجبە: لای كەمی لێبگرێو خولیتر بكا، تا بێگومان تەوافەكەی دروست ببێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە.

هەروەها مەرجە لە خولی كۆتاییتەوافدا بە تەواوی بەرامبەر (الْحَجَرالأَسْوَد) ببێتەوە،

ئینجا تەوافەکەی تەواو دەبێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا ڕوون کراونەوە.
واجبی‌حەفتەم: (وَدَاخِلَ الْمَسْجِدِ) دەبی تەوافەکەی لە ناو (الْمَسْجِدِالْحَرام)دا بێ، واتە: ئەگەر لە دەرەوەی مزگەوتدا بسوڕێتەوە، تەوافەکەی دروست نابێ، چونکە پێغەمبەرﷺو

وَأَمَّا السُّنَنُ: فَأَنْ يَطُوفَ مَاشِياً، وَيَسْتَلِمَ الْحَجَرَ أَوَّلَ طَوَافِهِ وَيُقَبِّلَهُ وَيَضَعَ جَبْهَتَهُ عَلَيْهِ، فَإِنْ عَجَزَ اِسْتَلَمَ، فَإِنْ عَجَزَ أَشَارَ بِيَدِهِ، وَيُرَاعِي ذَلِكَ فِي كُلِّ طَوْفَةٍ،

(صحابة) لە ناو مزگەوتی(الْحرام)دا تەوافیان کردوە، پێغەمبەریشﷺ فەرموویەتی: ﴿لِتَأْخُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ﴾ رواه مسلم، کردەوەکانی حەج‌و عومرە لە من وەربگرن.
واجبی‌هەشتەم: نیەتی تەواف کردن ئەگەر تەوافەکە سەربەخۆ بێ، واتە: تەوافی حەج‌و عومرە نەبێ، هەروەها جگە لە مەبەستی تەواف کردن، بە هیچ مەبەستێکی‌تر هیچ هەنگاوێك نەڕوا، هەروەك لە سەرەتای ئەم باسەدا ڕوونمان کردەوە.

﴿ سوننەتەکانی تەواف ﴾

(وَأَمَّا السُّنَنُ) هەرچی سوننەتەکانی تەوافن هەشتن، یەکەم: (فَأَنْ يَطُوفَ مَاشِياً) وەها خێرترە بە پیادەیی تەواف بکا، مەگەر عوزرێکی هەبێ، ئەو کاتە ناپەسند نیە بە سواری، یان بە هەلگیراوی تەواف بکا، چونکە لە حەدیسی (بخاری‌و مسلم)دا هاتوە: ﴿پێغەمبەرﷺ بە سواری تەوافی کرد، تاکو خەڵك ببیبینێ‌و پرسیاری لێبکەن﴾.
دووەم: (وَيَسْتَلِمَ الْحَجَرَ) سوننەتە دەست لە (الْحَجَرالأسْوَد)بدا (أَوَّلَ طَوَافِهِ) لە سەرەتای تەوافەکەی‌دا (وَ) هەروەها (يُقَبِّلَهُ) سوننەتە: ماچیشی بکا.
(وَ) هەروەها (يَضَعَ جَبْهَتَهُ عَلَيْهِ) تەوێڵەی لە سەر دابنێ، واتە: سوجدەی لە سەر ببا، ئەو سێ سوننەتانەش لە حەدیسی (صحيح)دا هاتون.
جا بزانە: ئەو سێیانەی‌ڕابردوو لەو حاڵەتەدا سوننەتن کە خەڵکی‌تر تووشی ئازارو ماندووبوون نەکا ﴿عَنْ عُمَرَ رضي الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قالَ: ياعُمَرُ إِنَّكَ رَجُلٌ قَوِيٌّ لا تُزاحِمْ عَلَى الْحَجَرِ فَتُؤْذِىالضَّعِيفَ إِنْ وَجَدْتَ خَلْوَةً، وَإِلاّ فاسْتَقْبِلْهُ وَهَلِّلْ وَكَبِّرْ﴾ رواه الامامان: الشافعي واحمد، ئەی (عمر) تۆ پیاوێکی بەهێزی لە سەر ماچکردنی (الْحَجَرالأسْوَد) پاڵەپەستە مەکە، نەوەك خەڵکی بێهێز ئازار بدەی، ئەگەر کەلێنێك هەبو دەستی لێبدە، ئەگەرنا: ئاماژەی بۆ بکەو (لاإِلهَ إِلاَّاللهُ)و(أَللهُ أَكْبر) بڵێ.
(فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر توانای ماچکردنی‌و سوجدەی نەبو (اِسْتَلَمَ) تەنها دەستی لێدەدا، ئینجا دەستە لێدراوەکەش ماچ دەکا (فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر توانای دەست لێدانیشی نەبو (أَشَارَ بِيَدِهِ) بە دەستی‌ڕاستەی، یان چەپەی ئاماژە بۆ دەست لێدانەکەی دەکا، ئینجا دەستەکەی ماچ دەکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُرَاعِي ذَلِكَ فِي كُلِّ طَوْفَةٍ) سوننەتە: لە گشت خولێکی تەوافدا ئەو دەست لێدانو ماچکردنو ئاماژەکەیڕابردوو بکا ﴿عَنْ ابْنِ عَباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: طَافَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى بَعِيرٍ كُلَّما أَتَى الرُّكْنَ أَشارَ إِلَيْهِ بِشَيْءٍ عِنْدَهُ وَكَبَّرَ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەرﷺ بە سواری
وَلاَ يُقَبِّلُ الرُّكْنَيْنِ الشَّامِيَّيْنِ وَلاَ يَسْتَلِمُهُمَا، وَيَسْتَلِمُ الْيَمَانِيَّ وَلاَ يُقَبِّلُهُ، وَأَنْ يَقُولَ أَوَّلَ طَوَافِهِ: بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ، اَللَّهُمَّ إِيمَاناً بِكَ وَتَصْدِيقاً بِكِتَابِكَ وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ وَاتِّبَاعاً لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍﷺ. وَلِيَقُلْ قُبَالَةَ الْبَابِ: اَللَّهُمَّ إِنَّ الْبَيْتَ بَيْتُكَ، وَالْحَرَمَ حَرَمُكَ وَالأَمْنَ أَمْنُكَ وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ. وَبَيْنَ الْيَمَانِيَّيْنِ: اَللَّهُمَّ آتِنَا فِالدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ. وَلْيَدْعُ بِمَا شَاءَ، وَمَأْثُورُالدُّعَاءِ أَفْضَلُ مِنَ الْقِراءَةِ،

ووشترێك تەوافی کرد، هەر جارێك دەگەیشتە قوڕنەی (الْحَجَرالأَسْوَد) ئاماژەی بۆ دەکردو (الله أكبر)ی دەگوت.

(وَلاَ يُقَبِّلُ الرُّكْنَيْنِ الشَّامِيَّيْنِ) وەها سوننەتە هەردوو قوڕنەکانی شامی–واتە: عێراقیو شامی– ماچ نەکاو (وَلاَ يَسْتَلِمُهُمَا) دەستیشیان لێنەدا، چونکە پێغەمبەرﷺ ماچی نەکردونو دەستیشی لێنەداون (وَيَسْتَلِمُ الْيَمَانِيَّ) سوننەتە قوڕنەی یەمانی دەست لێبدا، بەڵام (وَلاَ يُقَبِّلُهُ) ماچی نەکا، چونکە پێغەمبەرﷺ دەستی لەم قوڕنەیە دەدا بەڵام ماچی نەدەکرد، ئەو حەدیسانە لە (بخاریو مسلم)دا گێڕدراونەوە.

ئینجا بزانە: ئەو ماچکردنو دەست لێدانەی ڕابردوو بۆ ئافرەت سوننەت نیە، تەنها لەو حاڵەتەدا نەبێ: کە دەورەی (بَيْت) پیاوی لێنەبن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، هەروەها ماچکردنو دەست لێدانی (مَقامِ إبراهيم)ش سوننەت نیە، بەڵکو (بِدْعَة)یە، هەروەك لە (الايضاح)دا فەرموویەتی.

سێیەم: (وَأَنْ يَقُولَ أَوَّلَ طَوَافه) سوننەتە: کە لە سەرەتای تەواف دەستی بە ڕۆیشتن کرد، بڵێ: (بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ، اَللَّهُمَّ إِيمَاناً بِكَ وَتَصْدِيقاً بِكِتَابِكَ وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ وَاتِّبَاعاً لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍﷺ). ئینجا لە گشت خولێکدا کە گەیشتەوە بەرامبەر (الْحَجَرالأَسْوَد) ئەو زیکرەیڕابردوو بڵێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلِيَقُلْ قُبَالَةَ الْبَابِ) با لە بەرامبەر دەرگەی (بَيْت) بڵێ: (اَللَّهُمَّ إِنَّ الْبَيْتَ بَيْتُكَ وَالْحَرَمَ حَرَمُكَ وَالأَمْنَ أَمْنُكَ، وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ).

ئینجا (وَبَيْنَ الْيَمَانِيَّيْنِ) لە نێوان قوڕنەی یەمانیو (الْحَجَرالأَسْوَد)دا بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ–رَبَّنا–آتِنَا فِالدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِالآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ رواه احمد وصححه الحاكم.

ئینجا جگە لەو زیکرو دوعایانەی ڕابردووش (وَلْيَدْعُ بِمَا شَاءَ) با لە گشت خولەکانی تەوافدا هەر دوعایەکی حەز دەکا بیکا، جا بە هەر زمانێك بێ.

هەروەها سوننەتە: لە ناو تەوافدا قورئان بخوێنێ، بەڵام (وَمَأْثُورُالدُّعَاء) ئەو زیکرو دوعایانەی لە پێغەمبەرﷺو (صحابە)کانەوە هاتون (أَفْضَلُ) خێرترن (مِنَ الْقِراءَةِ) لە قورئان خوێندنی ناو تەوافدا.

وَهِيَ أَفْضَلُ مِنْ غَيْرِ مَأْثُورِهِ، وَأَنْ يَرْمُلَ فِي الأَشْوَاطِ الثَّلاثَةِ الأُولَى: بِأَنْ يُسْرِعَ مَشْيَهُ مُقَارِباً خُطَاهُ، وَيَمْشِيَ فِالْبَاقِي، وَيَخْتَصُّ الرَّمَلُ بِطَوَافٍ يَعْقِبُهُ سَعْيٌ، وَفِي قَوْلٍ بِطَوَافِ الْقُدُومِ، وَلْيَقُلْ فِيهِ: اَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ حَجَّاً مَبْرُوراً وَذَنْباً مَغْفُوراً وَسَعْياً مَشْكُوراً. وَأَنْ يَضْطَبِعَ فِي جَمِيعِ كُلِّ طَوَافٍ يَرْمُلُ فِيهِ،

(وَهِيَ) قورئان خوێندنی ناو تەواف (أَفْضَلُ) خێرترە (مِنْ غَيْرِ مَأْثُورِهِ) لەو زیکرو دوعایانەی لە پێغەمبەرﷺو (صَحابَة)کانەوە نەهاتبن.

ئینجا بزانە سوننەتە: زیکرو دوعاو قورئان خوێندنی ناو تەواف گشتی بە نهێنی بن، مەگەر بیەوێ یەکێکیتر فێر بکا، ئەو کاتە دەنگ هەڵدێنێ، بەو مەرجەی خەڵکیتر ئازار نەدا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

چوارەم: (وَأَنْ يَرْمُلَ) سوننەتە: نێرینە بە تاڵوکە بڕوا (فيالأَشْوَاطِ الثَّلاثَةِ الأُولَى) لە هەرسێك خولەکەی سەرەتای تەوافدا (بِأَنْ يُسْرِعَ مَشْيَهُ) بەو شێوەیە: پەلە لە ڕۆیشتنەکەیدا بکاو (مُقَارِباً خُطَاهُ) هەنگاوەکانیشی لێك نزیك بکاتەوە، واتە: غار نەداو فورکەش لێنەدا (وَيَمْشِي فيالْبَاقِي) سوننەتە: لە چوار خولەکەیتریشدا بە عادەتی بڕوا ﴿عَنْ ابنِ عُمرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: رَمَلَ رَسُولُ اللهِﷺ مِنَ الْحَجَرِ إِلَىالْحَجَرِ ثَلاثاً وَمَشَى أَرْبَعاً﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ سێ خول لە بەردە ڕەشەکەوە تا بەردە ڕەشەکە، بە تاڵوکە ڕۆیشتو چوار خولیش بە عادەتی ڕۆیشت.

(وَيَخْتَصُّ الرَّمَلُ) ئەو ڕۆیشتنە بە تاڵوکەیە تایبەتە (بِطَوَافٍ يَعْقِبُهُ سَعْيٌ) بە تەوافێکی وەها: هاتوچۆی نێوان سەفاو مەروەی بە دوادا بکرێ (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا تایبەتە (بِـ) بە (طَوَافِ الْقُدُومِ)، جا لە سەر فەرموودەی ڕاستتر: هەر تەوافێك هاتوچۆی سەفاو مەروەی بە دوادا نەکرێ، ئەو تاڵوکەیەی تێدا سوننەت نیە.

(وَلْيَقُلْ فيه) سوننەتە: لە هەرسێك خولەکەی بە تاڵوکەدا لەگەڵ زیکرەکانیتریش بڵێ: (اَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ حَجّاًمَبْرُوراً وَذَنْباًمَغْفُوراً وَسَعْياًمَشْكُوراً). هەروەها لە چوارەکەیتریشدا بڵێ: (اللّهُمَّ-رَبِّ-اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاعْفُ عَمَّا تَعْلَمْ إِنَّكَ أَنْتَ الأَعَزُّالأَكْرَمُ، اَللَّهُمَّ-رَبَّنَا-آتِنَا فِالدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِالآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ). هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

پێنجەم: (وَأَنْ يَضْطَبِعَ) سوننەتە: نێرینە پەشتەماڵەکەی بخاتە بن هەنگڵی (فِي جَمِيعِ كُلِّ طَوَافٍ) لە هەر حەفت خولەکەی گشت تەوافێکی وەهادا: کە (يَرْمُلُ فِيهِ) تاڵوکەی تێدا

سوننەتە، هەر چەند بە تاڵوکەش نەڕوا ﴿عَنْ اِبْنِ عَبَّاس رضي الله عنهما: اضْطَبَعَ النَّبِيُّ ﷺ هُوَ وَأَصْحَابُهُ وَرَمَلُوا ثَلاَثَةَ أَشْوَاطٍ وَمَشَوْا أَرْبَعاً﴾ رواه ابوداود والبيهقي بسندصحيح، پێغەمبەر ﷺ و (صحابة) پەشتەماڵەکانیان لە بن هەنگڵ داناو سێ خولی سەرەتا بە تاڵوکە ڕۆیشتن و

وَكَذَا فِي السَّعْيِ عَلَى الصَّحِيحِ، وَهُوَ جَعْلُ وَسَطِ رِدائِهِ تَحْتَ مَنْكِبِهِ الأَيْمَنِ وَطَرَفَيْهِ عَلَى الأَيْسَرِ، وَلاَ تَرْمُلُ الْمَرْأَةُ وَلاَ تَضْطَبِعُ، وَأَنْ يَقْرُبَ مِنَ الْبَيْتِ، فَلَوْ فَاتَ الرَّمَلُ بَالْقُرْبِ لِزَحْمَةٍ فَالرَّمَلُ مَعَ بُعْدٍ أَوْلَى إلاَّ أَنْ يَخَافَ صَدْمَ النِّسَاءِ فَالْقُرْبُ بِلاَ رَمَلٍ أَوْلَى، وَأَنْ يُوَالِيَ طَوَافَهُ،

چوارەکەی‌تریش بە عادەتی ڕۆیشتن. (وَكَذَا فيالسَّعْيِ) هەروەها لە هاتوچۆی نێوان سەفاو مەڕوەشدا سوننەتە: وا بکا (علىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(وَهُوَ) دانان لە بن هەنگڵ بەم شێوەیە: (جَعْلُ وَسَطِ رِدَائِهِ تَحْتَ مَنْكِبِهِ الأيْمَنِ) ناوەندی پەشتەماڵەکەی لە بن شانی ڕاستەی دابنێ (وَطَرَفَيْهِ عَلَىالأيْسَرِ) هەردوولایەکانیشی لە سەر شانی چەپەی دابنێ، واتە: لایەکی بە لای پشتەوەداو لایەکەی‌تریش بە لای سینگی‌دا بخاتە سەر شانی‌چەپە، شانی‌ڕاستەش بە ڕووتی بهێڵێتەوە (وَلاَتَرْمُلُ الْمَرْأَةُ) نابێ ئافرەت، یان نێرامووك لە تەواف کردندا-وەکو پیاو- بە تاڵوکە بڕواو (وَلاَ تَضْطَبِعُ) نابێ پەشتەماڵەکەشی-وەکو پیاو- لە بن هەنگڵ دابنێ، واتە: ئەو دووانە تەنها بۆ نێرینە سوننەتن.

شەشەم: (وَأَنْ يَقْرُبَ مِنَ الْبَيْتِ) سوننەتە نێرینە-لە کاتی تەوافدا- لە (بَيْت) نزیك ببێتەوە (فَلَوْ فَاتَ الرَّمَلُ بَالْقُرْبِ) جا ئەگەر بە هۆی نزیکبوونەوەی لە (بَيْت) سێ خولەکەی بە تاڵوکەی دەفەوتا (لِزَحْمَةٍ) لە بەر پاڵەپەستە پێی نەدەکرا (فَالرَّمَلُ مَعَ بُعْدٍ أوْلَى) ئەو تاڵوکەیە لە دوورەوە خێرترە (إلاّ أنْ يَخَافَ صَدْمَ النِّسَاءِ) مەگەر لە دوورەوەش لە خۆلێدانی ئافرەتان بترسێ، ئەوکاتە (فَالْقُرْبُ) نزیکبوونەوە (بِلاَرَمَلٍ) بە بێ تاڵوکە (أوْلَى) خێرترە، نەوەك خۆی لە ئافرەتان بدا.

ئینجا بزانە: بۆ ئافرەتان وەها سوننەتە: لە دوورەوەی (بَيْت) تەواف بکەن، تاکو تێکەڵی پیاوان نەبن، هەروەها ئەگەر پیاویش تووشی ئازار دەبو، یان خەڵکی ئازار دەدا، سوننەتە تۆزێك دوور بکەوێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ئیمامی (عمر)ی‌ڕابردوو.

حەفتەم: (وَأنْ يُوَالِيَ طَوَافَهُ) سوننەتە: هەر حەفت خولەکانی تەواف بە دوای یەکتردا بکا، واتە: ئەگەر پچڕ پچڕیش بیکا دروست دەبێ، جا ئەگەر لە کاتی تەوافدا ئیقامەتی نوێژ کرا، یان کارێکی پێویست ڕووی‌دا، با واز لە تەواف بێنێ‌و نوێژەکە بکاو کارەکەی

جێبەجێ بکا، ئینجا بگەڕێتەوە تەوافەکەی تەواو بکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، هەروەها لە ناو تەوافدا: قسەکردنو خواردنو خواردنەوە گشتی دروستن، بەڵام ناپەسندن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَأَنْ يُصَلِّيَ بَعْدَهُ رَكْعَتَيْنِ خَلْفَ الْمَقَامِ، يَقْرَأُ فِي الأُولَى قُلْ يَاأَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَفِي الثَّانِيَةِ الإِخْلاَصَ، وَيَجْهَرُ لَيْلاً، وَفِي قَوْلٍ تَجِبُ الْمُوَالاَةُ وَالصَّلاَةُ،

هەشتەم: (وَأَنْ يُصَلِّيَ بَعْدَهُ رَكْعَتَيْنِ) سوننەتە: لە دوای تەواوبوونی تەواف دوو ڕەکعەت نوێژی سوننەت بکا، جا لە هەر شوێنێکی (الْمَسْجِدالْحَرام)دا ئەو دوو ڕەکعەتە بکا خێرەکەی دەگاتێ، بەڵام (خَلْفَ الْمَقَامِ) لە پشت (مَقامِ إبراهيمﷺ) خێرترە، ئینجا بە نیەتی سوننەتی تەواف ئەو نوێژە دەکاو (يَقْرَأُ فِيالأُولَى) لە ڕەکعەتی یەکەمدا لە دوای فاتیحە (قُلْ يَاأَيُّهَاالْكَافِرُونَ) دەخوێنێو (وَفِيالثَّانِيَةِ الإِخْلاَصَ) لە ڕەکعەتی دووەمیشدا لە دوای فاتیحە (قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ) دەخوێنێ ﴿عَنْ جَابِرٍ: فِي صِفَةِ حَجّ النَّبِيِّﷺ: ثُمَّ نَفَذَ إِلَى مَقَامِ إِبْرَاهِيمَﷺ فَقَرَأَ:(وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى). فَجَعَلَ الْمَقَامَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ، وَكَانَ يَقْرَأُ فِالرَّكْعَتَيْنِ: (قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ) وَ(قُلْ يَاأَيُّهَاالْكَافِرُونَ)﴾ رواه مسلم، ئینجا لە دوای تەواف کردن، پێغەمبەرﷺ ڕۆیشتە لای (مَقامِ إبراهيمﷺ) ئایەتی﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ی خوێندەوە–واتە: لە (مَقامِ إبراهيمﷺ) نوێژ بکەن– ئینجا لە پشت (مَقامِ إبراهيم) دوو ڕەکعەت نوێژی سوننەتی کرد: لە دوای فاتیحە (قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ)و (قُلْ يَاأَيُّهَاالْكَافِرُونَ)ی خوێندن.

(وَيَجْهَرُ لَيْلاً) ئەگەر لە شەوێدا ئەم نوێژە بکا، بە دەنگی ئاشکرا فاتیحەو سوڕەتەکان دەخوێنێو لە ڕۆژێدا بە نهێنی دەخوێنێ، ئینجا بزانە: تا مردنی تەوافکەرەکە کاتی ئەو نوێژە هەر دەمێنێو ئەگەر بگەڕێتەوەو لە وڵاتی خۆیدا ئەو سوننەتە بکا، هەر دروست دەبێو لە گشت کاتێکی ڕۆژێو شەوێدا دروستە ئەو نوێژە بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی ئیمامی (الشافعي)دا (تَجِبُ الْمُوَالاَةُ) واجبە: خولەکانی تەواف بە دوای یەکتردا بکرێن (وَالصَّلاَةُ) هەروەها واجبە: لە دوای تەوافیش ئەو دوو ڕەکعەت نوێژە بکا، بەڵام لە فەرموودەی بەهێزتردا: ئەوانە گشتی سوننەتن.

ئینجا بزانە: ئەو کەسەی لە جیاتی کەسێکیتر حەج دەکا، ئەویش ئەو دوو ڕەکعەتە دەکاو، نوێژەکەش–وەکو حەج– بۆ حەج بۆکراوەکە دەبێ، هەروەها سەرپەرشتکاریش لەجیاتی منداڵینەفام ئەو دوو ڕەکعەتە دەکا، بەڵام منداڵیفامیدە بە خۆی دوو ڕەکعەتەکە دەکا، هەروەها لە دوای تەواوبوونی نوێژەکە، سوننەتە ئەم دوعایە بکا:

(اَللَّهُـمَّ هَذَا بَلَدُكَ وَالْمَسْجِدُالْحَرامُ وَبَيْتُكَ الْحَرامُ، وَأَنَا عَبْدُكَ اِبْن عبْدِكَ إبْنُ أَمَتِكَ أَتَيْتُكَ بِذُنُوبٍ كَثِيرَةٍ وَخَطَايا جَمَّةٍ وَأَعْمَالٍ سَيِّئَةٍ وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ فَاغْفِرْ لِى إنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُالرَّحِيمُ، اَللَّهُمَّ إنَّكَ دَعَوْتَ عِبَادَكَ إِلَى بَيْتِكَ الْحَرَامِ وَقَدْ جِئْتُ طَالِباً رَحْمَتَكَ مُبْتَغِياً

وَلَوْ حَمَلَ الْحَلاَلُ مُحْرِماً وَطَافَ بِهِ حُسِبَ لِلْمَحْمُولِ، وَكَذَا لَوْ حَمَلَهُ مُحْرِمٌ قَدْ طَافَ عَنْ نَفْسِهِ، وَإِلاَّ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ إنْ قَصَدَهُ لِلْمَحْمُولِ فَلَهُ، وَإِنْ قَصَدَهُ لِنَفْسِهِ أَوْ لَهُمَا فَلِلْحَامِلِ فَقَطْ.

(فَصْلٌ) يَسْتَلِمُ الْحَجَرَ بَعْدَ الطَّوَافِ وَصَلاَتِهِ ثُمَّ يَخْرُجُ مِنْ بَابِ الصَّفَا لِلسَّعْيِ، وَشَرْطُهُ:

مَرْضَاتِكَ وَأَنْتَ مَنَنْتَ عَلَيَّ بِذَلِكَ فَاغْفِرْ لِى وَارْحَمْنِي إنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ). هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانەو ئەو دوعایەی هێناون.

﴿ تەواف كردن بە هەڵگیراوی ﴾

(وَلَوْ حَمَلَ الْحَلاَلُ مُحْرِماً) ئەگەر یەكێكی بێئیحرام یەكێكی بەئیحرامی هەڵگرتو (وَطَافَ بِهِ) بە دەوری (بَيْت)دا تەوافی پێكرد (حُسِبَ لِلْمَحْمُولِ) تەوافەكە بۆ هەڵگیراوەكە حیساب دەكرێو تەوافەكەی دروست دەبێ–وەك سوار وولاغ– ئەگەر واجبەكانیڕابردووی تەواف لە هەڵگیراوەكە هاتبنە جێ، جیاوازی نیە: هەڵگرەكە تەنها یەك كەس بێ، یان زیاتر بێ.

(وَكَذَا) هەروەها تەوافەكە بۆ هەڵگیراوەكە دەبێ (لَوْ حَمَلَهُ مُحْرِمٌ) ئەگەر یەكێكی بەئیحرام، یان زیاتر هەڵیبگرێ، بەو مەرجەی (قَدْ طَافَ عَنْ نَفْسِهِ) ئەو بەئیحرامە تەوافەكەی خۆی كردبێ

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بەئیحرامەكە تەوافیخۆی نەكردبو (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ إنْ قَصَدَهُ لِلْمَحْمُولِ) ئەگەر هەڵگرەكە مەبەستی بێ: تەوافەكە بۆ هەڵگیراوەكە بێ (فَلَهُ) ئەوە تەوافەكە بۆ هەڵگیراوەكە دەبێ (وَإِنْ قَصَدَهُ لِنَفْسِهِ) ئەگەر هەڵگرەكە مەبەستی بێ: تەوافەكە بۆ خۆی بێ (أَوْ لَهُمَا) یان مەبەستی بێ: بۆ هەردووكیان بێ (فَلِلْحَامِلِ فَقَطْ) ئەوە لە هەردوو مەسەلەدا تەوافەكە تەنها بۆ هەڵگرەكە دەبێ، چونكە لە هەردوو مەسەلەدا مەبەستی خۆی هەبوەو تەوافێكیش بۆ دوو كەسان نابێ.

ئینجا بزانە: لەو مەسەلانەدا جیاوازی نیە هەڵگیراوەكە: یەك كەس بێ، یان زیاتر بێ، بەڵام ئەگەر لە سەر شتێكدا لە سەر زەمین ڕایدەكێشا، یان پاڵی دەدا، ئەو كاتە–ئەگەر مەبەستیان بێ– تەوافەكە بۆ هەردووكیان دروست دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (سَعْي) هاتوچۆی نێوان سەفاو مەروە ﴾

(يَسْتَلِمُ الْحَجَرَ) سوننەتە: تەوافكەرەكە دەست لە (اَلْحَجَرالأَسْوَد) بدا (بَعْدَالطَّوَافِ وَصَلاَتِهِ)

لە دوای تەواوبوونی تەواف‌و دوو ڕەکعەت نوێژەکەی تەواف (ثُمَّ يَخْرُجُ مِنْ بَابِ الصَّفَا) ئینجا لە دەرگەی سەفاوە بڕواتە دەرەوە (لِلسَّعْيِ) بۆ (سَعْی)کردن، واتە: هاتوچۆی نێوان سەفاو مەڕوە (وَشَرْطُهُ) مەرجی دروستبوونی (سَعْی) سەفاو مەڕوە سێ مەرجن:

أَنْ يَبْدَأَ بِالصَّفَا، وَأَنْ يَسْعَى سَبْعاً، ذَهَابُهُ مِنَ الصَّفَا إِلَىالْمَرْوَةِ مَرَّةٌ وَعَوْدُهُ مِنْهَا إِلَيْهِ أُخْرَى، وَأَنْ يَسْعَى بَعْدَ طَوَافِ رُكْنٍ أَوْ قُدُومٍ بِحَيْثُ لاَ يَتَخَلَّلُ بَيْنَهُمَا الْوُقُوفُ بِعَرَفَةَ،

یەکەم: (أَنْ يَبْدَأَ بِالصَّفَا) لە سەفاوە دەست بە هاتوچۆیەکە بکا ﴿عَنْ جَابِرٍ﴿ فِي صِفَةِ حَجِّ النَّبِيِّ ﷺ: ثُمَّ رَجَعَ إِلَىالرُّكْنِ فَاسْتَلَمَهُ ثُمَّ خَرَجَ مِنَ الْبَابِ إِلَىالصَّفَا فَقَرَأَ: (إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِاللهِ)–إِبْدَأُوا بِمَا بَدَأَاللهُ بِهِ– فَبَدَأَ بِالصَّفَا﴾ رواه مسلم، ئینجا لە دوای نوێژەکە پێغەمبەرﷺ گەڕاوە لای (اَلْحَجَرالأَسْوَد)و دەستی لێدا، ئینجا لە دەرگەوە بۆ لای سەفا چووە دەرەوەو ئایەتی ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِاللهِ﴾ی خوێندەوەو فەرمووی: لەو شوێنەوە دەست پێ بکەن: کە لە ئایەتەکەدا خوا دەستی پێ کردوە، ئینجا پێغەمبەرﷺ لە سەفاوە دەستی بە هاتوچۆ کرد.

دووەم: (وَأَنْ يَسْعَى سَبْعاً) واجبە: حەفت جار بە تەواوی هاتوچۆ بکا (ذَهَابُهُ مِنَ الصَّفَا إِلَى الْمَرْوَةِ مَرَّةٌ) ڕۆیشتنی لە سەفاوە بۆ مەڕوە، جارێکە (وَعَوْدُهُ مِنْهَا إِلَيْهِ أُخْرَى) گەڕانەوەشی لە مەڕوە بۆ سەفا، جارێکیترە.

ئینجا بزانە: ئەو هاتوچۆیە بە هەواداو بە زەمینداو بە پیادەیی‌و بە سواری‌و بە هەڵگیراوی دروستە، بەڵام واجبە: لە گشت جارێکدا بە تەواوی بگاتە سەفاو بگاتە مەڕوە، واتە: ئەگەر تەنها یەك هەنگاو بمێنێ، هاتوچۆیەکەی دروست نابێ، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

سێیەم: (وَأَنْ يَسْعَى بَعْدَ طَوَافِ رُكْنٍ) واجبە: لە دوای (طَوافُ الإفاضَة)ی ڕوکنیحەج، یان تەوافی ڕوکنیعومرە، هاتوچۆی نێوان سەفاو مەڕوە بکا (أَوْ قُدُومٍ) یان لە دوای (طَوافُ الْقُدُوم) سەفاو مەڕوە بکا، واتە: ئەگەر لە پێش تەوافدا هاتوچۆی نێوان سەفاو مەڕوە بکا، بە بەر ناکەوێ‌و دروست نابێ ﴿عَنْ اِبْنِ عمَر رَضِىَاللهُ عَنْهُما: قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ مَكَّةَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ سَبْعاً﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ هاتە (مكة) تەوافی (بَيْت)ی کردو دوو ڕەکعەت نوێژی کرد، ئینجا (سَعْی) نێوان سەفاو مەڕوەی کرد.

کەواتە: ئەگەر تەوافەکەی دروست نەبوبێ، (سَعْی)شی دروست نابێ‌و واجبە: دووبارە تەوافێکی دروستبوو بکا، ئینجا (سَعْی)ش بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا کە لە دوای (طَوافُ الْقُدُوم) هاتوچۆیەکە دەکا (بِحَيْثُ) مەرجە بە شێوەیەکی وەها

بێ: كە (لاَ يَتَخَلَّلُ بَيْنَهُمَا الْوُقُوفُ بِعَرَفَةَ) وەستانی (عرفات) نەكەوێتە نێوان (طَوافُ الْقُدُوم)و هاتوچۆیەكە، واتە: ئەگەر لە دوای (طَوافُ الْقُدُوم) هاتوچۆیەكەی نەكردو چووە (عرفات)، ئەو كاتە واجبە: هاتوچۆیەكە لە دوای (طَوافُ الإفاضَة) بكا.

وَمَنْ سَعَى بَعْدَ قُدُومٍ لَمْ يُعِدْهُ، وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يَرْقَى عَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ قَدْرَ قَامَةٍ، فَإِذَا رَقِيَ قَالَ: اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ، اَللهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا هَدَانَا، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَاأَوْلاَنَا، لاَإِلَهَ إِلااللهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. ثُمَّ يَدْعُوُا بِمَا شَاءَ دِيناً وَدُنْيَاً، قُلْتُ: وَيُعِيدُ الذِّكْرَ وَالدُّعَاءَ ثَانِيَاً وَثَالِثَاً وَاللهُ أَعْلَمُ. وَأَنْ يَمْشِيَ أَوَّلَ السَّعْيِ وَآخِرَهُ وَيَعْدُوَ فِالْوَسْطِ، وَمَوْضِعُ النَّوْعَيْنِ مَعْرُوفٌ.

بەڵام (وَمَنْ سَعَى بَعْدَ قُدُومٍ) هەر كەسێك لە دوای (طَوافُ الْقُدُوم) هاتوچۆیەكەی كردبێ (لَمْ يُعِدْهُ) سوننەت نیە: لە دوای (طَوافُ الإفاضَة) دووبارەی بكاتەوە.

ئینجا بزانە: سوننەتە، بەڵام مەرج نیە: هاتوچۆیەكە یەكسەر لە دوای تەوافەكەدا بێ، بەڵكو دروستە: چەند ڕۆژێك بكەوێتە نێوان، هەروەها سوننەتە: حەفت جارەكەش بە دوای یەكتردا بێ، واتە: دروستە: ماوەیەكیش بكەوێتە نێوانیان، هەروەها دروستە: بە پیسیەوەو بە بێدەستنوێژیو بە عەورەتی دانەپۆشراو، هاتوچۆی نێوان سەفاو مەڕوە بكا، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە.

(وَيُسْتَحَبُّ) سوننەتە: (أَنْ يَرْقَى عَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ) لە گشت جارێكدا سەركەوێتە سەر سەفاو مەڕوە (قَدْرَ قَامَةٍ) بە ئەندازەی باڵای پیاوێك، ڕووشی لە (بَيْت) بكا، ئینجا (فَإِذَا رَقِيَ) هەر جارێك لەو حەفت جارانە بە سەر سەفاو بە سەر مەڕوە كەوت (قَالَ) لە سەر هەردووكیاندا دەڵێ: ﴿اَللهُ أَكْبَر اَللهُ أَكْبَر اَللهُ أَكْبَر وَلِلَّهِ الْحَمْدُ، اَللهُ أَكْبَر عَلَى مَا هَدَانَا، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا أَوْلاَنَا، لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لاَإِلهَ إِلاّاللهَ وَحْدَهُ أَنْجَزَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ﴾ رواه مسلم والنسائي.

(ثُمَّ يَدْعُوُ بِمَا شَاءَ) ئینجا كە ئەو زیكرانەی تەواو كردن، سوننەتە: هەر دوعایەك حەز دەكا بیكا (دِيناً وَدُنْيَاً) دەربارەی ئایینو دونیا (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: (وَيُعِيدُ الذِّكْرَ وَالدُّعَاءَ) ئەو زیكرو دوعایانە دووبارە دەكاتەوە (ثَانِياً وَثَالِثاً) دوو جارو سێ جار (وَاللهُ أَعْلَم)، ئینجا كە زیكرو دوعایەكەی لە سەر سەفا تەواو كردن دادەبەزێو بۆ مەڕوە دەڕوا، هەروەهاش كە لە سەر مەڕوە تەواوی كردن دادەبەزێو بۆ سەفا دەگەڕێتەوە...بەم جۆرە: تا حەفت جار تەواو دەبن.

(وَأَنْ يَمْشِيَ أَوَّلَ السَّعْيِ وَآخِرَهُ) وەها سوننەتە: لە سەرەتای هاتوچۆیەکەو لە کۆتایی هاتوچۆیەکەدا بە عادەتی بڕوا (وَيَعْدُوَ فِيالْوَسْطِ) لە ناوەندی هاتوچۆیەکەشدا نێرینە بە غاردان بڕوا (وَمَوْضِعُ النَّوْعَيْنِ) شوێنی ڕۆیشتن‌و غاردانەکە (مَعْرُوفٌ) ناسراوەو نیشان

(فَصْلٌ) يُسْتَحَبُّ لِلإِمَامِ أَوْ مَنْصُوبِهِ أَنْ يَخْطُبَ بِمَكَّةَ فِي سَابِعِ ذِيالْحِجَّةِ بَعْدَ صَلاَةِ الظُّهْرِ خُطْبَةً فَرْدَةً، يَأْمُرُهُمْ فِيهَا بِالْغُدُوِّ إِلَى مِنىً، وَيُعَلِّمُهُمْ مَا أَمَامَهُمْ مِنَ الْمَنَاسِكِ، وَيَخْرُجُ بِهِمْ مِنَ الْغَدِ إِلَى مِنىً وَيَبِيتُونَ بِهَا، فَإِذَا طَلَعَت الشَّمْسُ قَصَدُوا عَرَفَاتٍ، قُلْتُ: وَلاَ يَدْخُلُونَهَا بَلْ يُقِيمُونَ بِنَمِرَةَ بِقُرْبِ عَرَفَاتٍ حَتَّى تَزُولَ الشَّمْسُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

کراوە بە میلی سەوز، ئینجا بزانە: غاردانەکە بۆ ئافرەتان سوننەت نیە، بەڵام بۆپیاوان ئەو ڕۆیشتن‌و غاردانە لە چوون‌و لە گەڕانەوەدا لە هەر حەفت جاردا سوننەتن.

هەم سوننەتە: لە نێوان سەفاو مەڕوەدا گشت کەسێك لە هەر حەفت جاردا بڵێ: (رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجاوَزْ عَمّا تَعْلَمْ اِنَّكَ أَنْتَ الأَعَزُّ الأَكْرَمُ، اَللّهُمَّ–رَبَّنا–آتِنا فِي الدُّنْيا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنا عَذابَ النَّارِ). هەم سوننەتە: قورئانیش بخوێنێ، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

﴿ فَصْلٌ: **لە باسی وەستان لە** (عَرَفات) ﴾

(يُسْتَحَبُّ لِلإِمَامِ) سوننەتە: بۆ کاربەدەستی موسوڵمانان (أَوْ مَنْصُوبِهِ) یان جێگرەکەی بۆ کاروباری حەج (أَنْ يَخْطُبَ بِمَكَّةَ) لە ناو شاری (مكة)دا ووتارێك بخوێنێتەوە (فِي سَابِعِ ذِيالْحِجَّةِ) لە ڕۆژی حەفتەمی مانگی (ذیالحجة)دا (بَعْدَ صَلاَةِالظُّهْرِ) لە دوای نوێژی نیوەڕۆ (خُطْبَةً فَرْدَةً) ووتارێکی تاك بخوێنێتەوە (يَأْمُرُهُمْ فِيهَا بِالْغُدُوِّ إِلَى مِنىً) لە ووتارەکەدا فەرمان بە حاجیەکان دەکا سبەینێ–کە هەشتەمی(ذیالحجة)یەو پێی دەگوترێ: (يَوم التَّرْوِية)– بڕۆنە (مِنَى)، هەروەها (وَيُعَلِّمُهُمْ مَا أَمَامَهُمْ مِنَ الْمَنَاسِكِ) حاجیەکان فێری ئەو واجب‌و سوننەتانەی حەج دەکا: کە لەمەودوا دێن.

ئینجا (وَيَخْرُجُ بِهِمْ مِنَ الْغَدِ إِلَى مِنىً) کاربەدەستەکە سبەینێ لەگەڵ حاجیەکان–لە دوای نوێژی سبەینێ– دەڕۆنە (مِنَى)و لەوێ نوێژی نیوەڕۆو عەسر دەکەن‌و (وَيَبِيتُونَ بِهَا) شەوێ لە (مِنَى) دەمێننەوەو نوێژی مەغریب‌و عیشاو سبەینێش هەر لە (مِنَى) دەکەن، ئینجا (فَإِذَا طَلَعَت الشَّمْسُ) هەر کاتێك لە ڕۆژی نۆیەمدا–کە ڕۆژی عالفەیە– ڕۆژ هەڵات (قَصَدُوا عَرَفَاتٍ) بەرەو (عرفات) دەکەونە ڕێ‌و لە ڕێگەدا زۆر (لَبَّيك) دەڵێن‌و هەم ئەم دوعایەش دەکەن: (اَللَّهُمَّ إِلَيْكَ تَوَجَّهْتُ وَلِوَجْهِكَ الْكَرِيمِ أَرَدْتُ فَاجْعَلْ ذَنْبِي مَغْفُوراً وَحَجِّي مَبْرُوراً وَارْحَمْنِي وَلاَ تُخَيِّبْنِي إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ). هەروەك لە زۆربەی

سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرمویٚ (وَلاَ يَدْخُلُونَهَا) وەها سوننەتە: یەکسەر نەچنە ناو خاکی (عرفات)، (بَلْ يُقِيمُونَ بِنَمِرَةَ) بەڵکو لە (نَمِرَة) دەمێنێتەوە –کە شوێنێکە (بِقُرْبِ عَرَفَاتَ) لە نزیك (عرفات)– (حَتَّىَ تَزُولَ الشَّمْسُ) تا ڕۆژ بەرەو چاوی ڕاستە لادەدا (وَاللهُ أَعْلَم).
ثُمَّ يَخْطُبُ الإِمَامُ بَعْدَ الزَّوَالِ خُطْبَتَيْنِ ثُمَّ يُصَلِّى بِالنَّاسِ اَلظُّهْرَ وَالْعَصْرَ جَمْعاً،

ئینجا دەچنە مزگەوتی(إبراهیمﷺ): کە پێشەکەی لە (عُرَنَة)یەو کۆتاییەکەشی لە (عَرَفَة)یە، واتە: (نَمِرَة)و (عُرَنَة) هەردووکیان سەربەخۆنە: سەر بە (عَرَفَة) نین‌و سەر بە (حَرَمِ)ش نین، کەواتە: (عَرَفَة)ش بەشێك نیە لە (حَرَم)، هەروەك لە (المجموع)و (الإيضاح)دا فەرموویەتی.
(ثُمَّ يَخْطُبُ الإِمَامُ) ئینجا پێشەوای حەج لەو مزگەوتەدا ووتار دەخوێنێتەوە (بَعْدَالزَّوَالِ) پاش ڕۆژلادان بەرەو چاوی‌ڕاستەو پێش نوێژی نیوەڕۆ (خُطْبَتَيْنِ) دوو ووتار دەخوێنێتەوە، لە ووتاری یەکەمدا باسی چۆنیەتی وەستانی(عَرَفَة)و کردەوەکانی‌تری حەج دەکاو هانیان دەدا: زۆر (ذِکْر)و (تَلْبِيَة)و (تَهْلِيل)و زیکرەکانی‌تر بکەن، ئینجا لە نێوان ووتارەکان دادەنیشێ، ئینجا بۆ ووتاری دووەم هەڵدەستێتەوە، بانگدەریش بانگی نیوەڕۆ دەست پێ‌دەکاو لەگەڵ کۆتایی‌بانگ کۆتایی بە ووتارەکەی دێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿(جَمْع) کۆکردنەوەی نوێژەکان لە (عَرَفات)و لە (مُزْدَلِفَة)﴾

(ثُمَّ) ئینجا کە بانگو ووتارەکە تەواو بون، ئیقامەتی نوێژ دەکرێو (يُصَلِّى بِالنَّاسِ اَلظُّهْرَ وَالْعَصْرَ جَمْعَاً) ئیمام نوێژی نیوەڕۆو عەسر بە (جَمْع التَّقْدِيم)و بە جەماعەت بۆ خەڵکی دەکا، واتە: تەنها بۆ ئەو حاجیانەی ڕێبوارن‌و بۆیان دروستە (قَصْر)و(جَمْع) بکەن؟ چونکە ئەو حاجیانەی خەڵکی (مَکَّة)ن‌و ئەوانەی ڕێبوارن‌و لە پێش وەستانی (عَرفات)دا چوار ڕۆژ، یان زیاتر لە (مَکَّة)دا ماونەتەوە –بە فەرموودەی‌ڕاستتر–: بۆیان دروست نیە: (قَصْر)و (جَمْع) بکەن: نە لە (مَکَّة)و نە لە (عَرفات)و نە لە (مُزْدَلِفَة)و نە لە (مِنَى)، هەروەك لە نوێژی ڕێبواردا ڕوون کراوەتەوە، هەم لە سەرچاوەکانیشدا فەرموویانە.
جا بزانە: لەفەرموودەیەکی‌تردا –کە ئیمامی (الصَّيْمَري)و (الماوَرْدِي) بڕاندویەتیانەوە–: ئەم کۆکردنەوەیە بە هۆی حەج کردنە، کەواتە: بۆ گشت کەسێك دروستە (جَمْع) بکا، واتە: نوێژەکان کۆ بکاتەوە– لە (عَرَفات)و لە (مُزْدَلِفَة)– جیاوازی خەڵکی (مَکَّة)و ڕێبوارەکان نیە.
بەڵام (قَصْر): کورتکردنەوەی‌نوێژ –جگە لە ڕێبوارەکانی‌ڕابردوو– لە هیچ فەرموودەیەکدا بۆ هیچ کەسێك دروست نیە ﴿عَنْ عُمر

بـــــن الخَطّـــــــابِ رضي الله عنه: أَنَّـــــــهُ لَمَّــــــا قَـــــــدِمَ مَكَّـــــــةَ صَـــــــلَّى رَكْعَتَـــــــيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ فَقالَ: يَا أَهْلَ مَكَّةَ أَتِمُّوا صَلاَتَكُمْ فَإِنَّا قَوْمٌ سَفْرٌ، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ بِمِنَى –قَالَ– وَلَمْ يَبْلُغْنِي أَنَّهُ قَالَ لَهُمْ شَيْئاً﴾رواه الإمام مالك باسناده الصحيح، كـه ئيمـامی (عُمَـر رضي الله عنه) بۆ حەج كردن هاتە (مَكَّة)، نوێـژی چـوار ڕەكعـەتی بـە (قَصْـر)=دوو ڕەكعـەتی كـرد و

وَيَقِفُوا بِعَرَفَةَ إِلَىالْغُرُوبِ، وَيَذْكُرُوااللهَ تَعَالَى وَيَدْعُوهُ، وَيُكْثِرُوا التَّهْلِيلَ،

فەرمووی: هۆ خەڵكی (مَكَّة)، ئێوە نوێژەكەتان چوار ڕەكعەتی تەواو بكەن، ئێمە ڕێبوارین بۆیێ دوو ڕەكعەتمان كردن، ئینجا لـە(مِنَـى)ش دوو ڕەكعـەتی كـردنو پـێم نەگەیشـتوە هیچیتری بە خەڵكی(مَكَّة) گوتبێ.

واتە: چونكە لەمەوپێش لە (مكة)دا تێی گەیاندبون بۆیێ دوو بارەی نەكردەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلەی ڕوون كردۆتەوە.

ئینجـا (وَيَقِفُـوا بِعَرَفَـةَ) حاجیـەكان لـە زەمـینی(عَرَفـات)دا ڕادەوەسـتنو دەمێننـەوە (إِلَى الْغُرُوب) تا ڕۆژ ئاوا دەبـێ ﴿عَنْ جَابر رضي الله عنه: فَأَجازَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ، فَنَزَلَ بِنَمِرَةَ حَتَّى إِذَا زاغَتِ الشَّمْسُ فَأَتَى بَطْنَ الْوَادِي فَخَطَبَ النَّاسَ...ثُمَّ أَذَّنَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّىالْعَصْرَ، ثُمَّ رَكِبَ حَتَّى أَتَىالْمَوْقِفَ وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفاً حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ...﴾ الحديث رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ ڕابرد تا هات لـە نزیـك (عَرَفَـة) لـە (نَمِـرَة) دابەزی، ئینجا هاتە شیوی(عُرَنَة) ووتاری خوێندەوە، ئینجا بانگدەر بانگی نیـوەڕۆی داو ئیقامەتی نوێژی كرد، پێغەمبەر ﷺ نوێژی نیوەڕۆو عەسری بە (جمع التقديم) كردن، ئینجا هاتە شوێنی وەستانی(عَرَفَة)و ڕووی لە قیبلە كردو تـا ڕۆژ ئـاوا بـوو، هـەر لـە وەسـتانی (عَرَفات) بەردەوام بوو.

(وَيَذْكُرُوا اللهَ تَعَالَى) لە ڕۆژی وەستانی(عرفات)دا هەندێ جار زیكری خوایگەورە دەكەنو (وَيَدْعُوهُ) هەندێ جاریش دوعایان دەكەنو هەندێ جـار قورئـان دەخـوێنن، بـە تایبـەتی سـورەتی (الْحَشْـر)و (قُـلْ هُـوَاللهُ أَحَـدٌ) زۆر دەخـوێنن، هەنـدێ جـار سـەلاوات لـە سـەر پێغەمبەر ﷺ لێدەدەن، هەندێ جاریش (أَسْتَغْفِرُالله) دەكەن.

ئینجا لە ناو زیكرەكانیشدا (وَيُكْثِرُوا التَّهْلِيلَ) زۆر دەڵێن: (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ). ئینجا دەڵێن: (اَللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُوراً وَفِي سَمْعِي نُوراً وَفِي بَصَرِي نُوراً، اَللَّهُمَّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي).

ئینجا دەڵێن: (اَللَّهُمَّ–رَبَّنَا–آتِنَا فِالدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِالآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ، اَللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْماً كَثِيراً وَلاَ يَغْفِرُالذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُالرَّحِيمُ، اَللَّهُمَّ انْقُلْنِي مِنْ ذُلِّ الْمَعْصِيَةِ إِلَى عِزِّ الطَّاعَةِ وَاكْفِنِي بِحَلاَلِكَ عَنْ حَرامِكَ

وَأَغْنِنِي بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِواكَ، اَللَّهُمَّ نَوِّرْ قَلْبِي وَقَبْرِي وَأَعِذْنِي مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ وَاجْمَعْ لِيَ الْخَيْرَ كُلَّهُ، اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتُّقَى وَالْعَفَافَ وَالْغِنَى).

ئینجا هەر دوعایەك سێ جار دەڵێنەوە، بەڵام ئاگاداربە: بە سەركەوتنی كێوی (الرَّحْمَة) خێر نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

فَإِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ قَصَدُوا مُزْدَلِفَةَ، وَأَخَّرُواالْمَغْرِبَ
وَوَاجِبُ الْوُقُوفِ حُضُورُهُ بِجُزْءٍ مِنْ أَرْضِ عَرَفَاتٍ،
وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهُ أَهْلاً لِلْعِبَادَةِ لاَ مُغْمًى عَلَيْهِ،

منهاج- بەرگیدووەم-22

(فَإِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ) جا هەر كاتێك ڕۆژ ئاوا بوو (قَصَدُوا مُزْدَلِفَةَ) بەرەو (مُزْدَلِفَة) دەكەونە ڕێ (وَأَخَّرُواالْمَغْرِبَ) سوننەتە: نوێژی مەغریب دوا بێخن (لِيُصَلُّوهَا مَعَ الْعِشَاءِ بِمُزْدَلِفَةَ جَمْعاً) تاكو بە (جمع التَّأخير)-لە (مُزْدَلِفَة)- لەگەڵ عیشادا بیكەن ﴿عَنْ أُسامَةَ رضي الله عنه: أَنَّهُ ﷺ دَفَعَ مِنْ عَرَفَةَ، فَلَمَّا جَاءَ الْمُزْدَلِفَةَ نَزَلَ وَتَوَضَّأَ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ ثُمَّ أُقِيمَتِ الْعِشاءُ فَصَلاَّها﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ لە (عَرَفَة) گەڕاوە، ئینجا هات لە موزدەلیفە دابەزی و دەستنوێژی گرت و نوێژی مەغریبی كرد، ئینجا نوێژی عیشای كرد.

ئینجا بزانە: مەرجی ئەم (جمع التَّأخير)ەش وەكو مەرجی(جَمْع التَّقْدِيم)ی (عَرَفَة)یەو هەردوو فەرموودەكانیئەوێ لێرەشدا دێنەجێ، هەم لەو حاڵەتەدایە: كە نوێژی عیشا لە سێیەكی شەوێ-كە كاتیبژاردەیە- دوا نەكەوێ، ئەگینا: هەر لە ڕێگەدا هەردوو نوێژەكان دەكەن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ كات و واجبەكانی وەستانی (عَرَفَات) ﴾

(وَوَاجِبُ الْوُقُوفِ) واجبی وەستانی (عَرَفَات) ئەم دووەیە:

یەكەم: (حُضُورُهُ) حاجیەكە ئامادە ببێ (بِجُزْءٍ مِنْ أَرْضِ عَرَفَاتٍ) لە بەشێكی زەمینی (عَرَفات)دا، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿وَقَفْتُ هَهُنَا وَعَرَفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ﴾ رواه مسلم واصحاب السنن، من لە (عَرَفات)دا لێرە وەستام، (عَرَفات) گشتی شوێنی لێوەستانە. (وَإِنْ كَانَ مَارّاً فِي طَلَبِ آبِقٍ وَنَحْوِهِ) هەر چەند لەو ئامادەبوونەشدا بە دوای شتێكدا بگەڕێ و بە (عَرَفات)دا ڕابرێ، كەواتە: دوور نیە ئەگەر لە ئاسمانی(عَرَفات)دا بفڕێ دروست ببێ و بە بەر وەستانی زەمینی(عَرَفات) بكەوێ، هەروەك لە (الشبراملسي)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

دووەم: حاجیەكە لە حاڵەتی وەستانی (عَرَفات)دا لە ژێر ئیحرام دابێ، هەم (وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهُ أَهْلاً لِلْعِبَادَةِ) حاجیەكەش لەو كەسانە بێ: كە خواپەرستیەكانی دروستن.

(لاَ مُغْمًى عَلَيْهِ) لە حاڵەتی وەستاندا بێهۆش نەبێ و شێت نەبێ و سەرخۆش نەبێ، واتە: وەستانی ئەو سێ جۆرە كەسانە بۆ حەجی واجب دروست نابێ و دەبێتە سوننەت، هەروەك

له سەرچاوەكاندا فەرموويانە، بەڵام لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا: وەستانی ئەو سێ جۆرە كەسانەش لە (عَرَفات)دا دروست دەبێ و بە بەر واجب دەكەوێ، هەروەك لە (المجموع)و (ابن عابدين)دا فەرموويانە.

وَلاَ بَأْسَ بِالنَّوْمِ، وَوَقْتُ الْوُقُوفِ مِنَ الزَّوَالِ يَوْمَ عَرَفَةَ، وَالصَّحِيحُ بَقَاؤُهُ إِلَى الْفَجْرِ يَوْمَ النَّحْرِ، وَلَوْ وَقَفَ نَهَاراً ثُمَّ فَارَقَ عَرَفَةَ قَبْلَ الْغُرُوبِ وَلَمْ يَعُدْ أَرَاقَ دَماً اسْتِحْبَاباً، وَفِي قَوْلٍ يَجِبُ، وَإِنْ عَادَ فَكَانَ بِهَا عِنْدَ الْغُرُوبِ فَلاَ دَمَ، وَكَذَا إِنْ عَادَ لَيْلاً فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ وَقَفُوا الْيَوْمَ الْعَاشِرَ غَلطاً أَجْزَأَهُمْ،

(وَلاَ بَأْسَ بِالنَّوْمِ) هیچ باسێك نیە بە هۆی نووستن لە حاڵەتی وەستاندا، هەر چەند لە تەواوی وەستانەكەشدا هەشیار نەبێتەوە، هەروەها ئەگەر بە بێدەستنوێژی، یان بە جەنابەتەوە، یان بە حەیزەوە، یان بە پیسیەوە، یان بە عەورەتی دەركەوتووەوە لە (عَرَفات) بوەستێ، وەستانەكەی دروست دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ كاتی وەستانی (عَرَفات) ﴾

(وَوَقْتُ الْوُقُوفِ) كاتی وەستانی(عَرَفات) كە حەجی پێ دروست ببێ (مِنَ الزَّوَالِ يَوْمَ عَرَفَةَ) لە نیوەڕۆی ڕۆژیعالفەوە –كە ڕۆژی نۆیەمی(ذیالْحِجَّة)یە– دەست پێدەكا (وَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست ئەمەیە: (بَقَاؤُهُ) كاتی وەستانەكەش دەمێنێ (إِلَىالْفَجْرِ يَوْمَ النَّحْرِ) تا بەیانیی ڕۆژی جەژنیقوربان دەردەكەوێ، واتە: لەو ماوەیەدا ئەگەر دەمێكی كەم لە زەمینی (عَرَفات) ئامادە ببێ، حەجی دروست دەبێ، جیاوازی نیە وەستانەكەی: بە سواری بێ، یان بە پیادەیی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلْحَجُّ يَوْمُ عَرَفَةَ مَنْ جَاءَ قَبْلَ صَلاَةِ الصُّبْحِ مِنْ لَيْلَةِ جَمْعٍ فَتَمَّ حَجُّه﴾رواه اصحاب السنن بسند صحيح، حەج بریتیە لە وەستانی ڕۆژیعالفە لە (عَرَفات)، هەر كەسێك پێش نوێژی سبەینێ لە شەوی جەژنی قورباندا بێتە (عَرَفات)، ئەوە حەجی تەواوە.

(وَلَوْ وَقَفَ نَهَاراً) ئەگەر بە ڕۆژ لە (عَرَفات)دا وەستا (ثُمَّ فَارَقَ عَرَفَةَ قَبْلَ الْغُرُوبِ) ئینجا پێش ڕۆژ ئاوابوون لە (عَرَفات) ڕۆیشتە دەرەوەو (وَلَمْ يَعُدْ) شەوێ نەگەڕاوە بۆ (عَرَفات)، ئەوە حەجەكەی دروست دەبێ، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردوو، بەڵام (أَرَاقَ دَماً اسْتِحْبَاباً) سوننەتە: ئاژەڵێك سەر ببڕێ لە خوێنی نەمانەوەی شەوێ (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەكدا (يَجِبُ) ئەو خوێنە واجبە، چونكە ﴿پێغەمبەرﷺ لە دوای نیوەڕۆوە تا ڕۆژئاوابوون لە (عَرَفات) ماوەتەوە﴾، هەروەك لە حەدیسەكەی (جابر)دا ڕابرا.

(وَإِنْ عَادَ) بەڵام ئەگەر گەڕاوەو (فَكَانَ بِهَا عِندَالْغُرُوبِ) لە كاتی ڕۆژ ئاوابوون لە (عَرَفات) ئامادە بوو (فَلاَ دَمَ) ئەوە خوێنی لە سەر نیە (وَكَذَا إِنْ عَادَ لَيْلاً) هەروەها ئەگەر شەوێش بگەڕێتەوە، هەر خوێنی لە سەر نیە (فیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە لە

هەردوو مەسەلەدا ڕۆژو شەوی وێکرا کۆ کردونەوە.
(وَلَوْ وَقَفُوا الْيَوْمَ الْعَاشِرَ غَلطاً) ئەگەر هەموو حاجیەکان هەڵەیان کردو لە ڕۆژی دەیەمی (ذی الحجة) لە (عَرَفات)دا وەستان (أَجْزَأَهُمْ) ئەو وەستانەیان دروست دەبێ، بە بەڵگەی

إِلاَّ أَنْ يَقِلُّوا عَلَى خِلاَفِ الْعَادَةِ فَيَقْضُونَ فِالأَصَحِّ، وَإِنْ وَقَفُوا فِالثَّامِنِ وَعَلِمُوا قَبْلَ الْوُقُوفِ وَجَبَ الْوُقُوفُ فِي الْوَقْتِ، وَإِنْ عَلِمُوا بَعْدَهُ وَجَبَ الْقَضَاءُ فِي الأَصَحِّ.
(فَصْلٌ) وَيَبِيتُونَ بِمُزْدَلِفَةَ، وَمَنْ دَفَعَ مِنْهَا بَعْدَ نِصْفِ اللَّيْلِ أَوْ قَبْلَهُ وَعَادَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلاَ شَيْءَ عَلَيْهِ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ بِهَا فِي النِّصْفِ الثَّانِي أَرَاقَ دَماً، وَفِي وُجُوبِهِ الْقَوْلاَنِ،

(اجماع)، کەواتە: ڕۆژەکانی جەژنو (أيام التشريق)ش هەر لە سەر ئەو وەستانەی (عَرَفات) حساب دەکرێن، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.
(إلاَّ أَنْ يَقِلُّوا) مەگەر حاجیەکان کەم بن (عَلَى خِلاَفِ الْعَادَةِ) لە سەر عادەتیحەج زۆر نەبن، ئەو کاتە (فَيَقْضُونَ) واجبە: ئەم حەجە قەزا بکەنەوە (فیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَإِنْ وَقَفُوا فیالثَّامِنِ) ئەگەر لە ڕۆژی هەشتی مانگدا بە هەڵە لە (عَرَفات)دا وەستانو (وَعَلِمُوا قَبْلَ الْوُقُوفِ) پێش فەوتانی کاتی وەستانەکە زانییان هەڵەیان کردوە (وَجَبَ الْوُقُوفُ فیالْوَقْتِ) واجبە: لە کاتی ڕاستەقینەدا لە (عَرَفات)دا دووبارە ڕابوەستن، بەڵام (وَإِنْ عَلِمُوا بَعْدَهُ) ئەگەر لە دوای فەوتانی کاتی وەستانەکە زانییان هەڵەیان کردوە (وَجَبَ الْقَضَاءُ) واجبە: حەجەکە قەزا بکەنەوە (فیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مانەوەی شەوێ لە (مُزْدَلِفَة)﴾

ئینجا کە لە (عَرَفات) گەڕانەوە (وَيَبِيتُونَ بِمُزْدَلِفَةَ) واجبە: شەویجەژن لە (مزدلفة) بمێننەوە: کە گشتی لە زەمینی(حَرَم) دەژمێردرێ.
جا بزانە: لە فەرموودەیەکدا مانەوەی شەوێ لە (مزدلفة) سوننەتە، لە فەرموودەی بە هێزتردا واجبە، ئینجا واجبەکەش بەوەندە پێك دێ: ماوەیەکی کەم لە نیوەی دووەمی شەویجەژندا لە (مزدلفة)دا ئامادە بێ، جیاوازی نیە لەو ماوە کەمەشدا: لەوێ ڕابوەستێ، یان ڕاببرێ، پیادە بێ، یان سوار بێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَمَنْ دَفَعَ مِنْهَا بَعْدَ نِصْفِ اللَّيْلِ) هەر کەسێك لە دوای نیوەی شەویجەژن لە (مزدلفة) بڕواتە دەرەوەو نەگەڕێتەوە (أَوْ قَبْلَهُ) یان پێش نیوەی شەو ڕۆیشتە دەرەوە، بەڵام (وَعَادَ قَبْلَ الْفَجْرِ) لە پێش بەیانیدا گەڕاوە (فَلاَ شَيْءَ عَلَيْهِ) ئەوە لە هەردوو مەسەلەدا هیچ خوێنی لە سەر نیە.
(وَمَنْ لَمْ يَكُنْ بِهَا فیالنِّصْفِ الثَّانِي) هەر کەسێك لە نیوەی دووەمی شەویجەژن لە (مزدلفة)دا نەبێ (أَرَاقَ دَماً) دەبێ

ئاژەڵێك لە خوێنی نەمانەوە سەر ببڕێ (وَفِي وُجُوبِهِ الْقَوْلاَنِ) دەربارەی واجیبوونی ئەو خوێنەش دوو فەرموودەکەی ڕابردووی (عَرَفَة) هەنە، بەهێزترەکەیان -لێرەدا- واجبە: خوێنی نەمانەوە بدا، ئەگەر هیچ عوزرێکی نەبێ، بەڵام ئەگەر عوزرێکی شەرعی هەبێ: وەك بە خۆی نەخۆش بێ، یان سەرپەرشتی نەخۆشێکی

وَيُسَنُّ تَقْدِيمُ النِّسَاءِ وَالضَّعَفَةِ بَعْدَ نِصْفِ اللَّيْلِ إِلَى مِنىً، وَيَبْقَى غَيْرُهُمْ حَتَّى يُصَلُّوا الصُّبْحَ مُغَلِّسِينَ ثُمَّ يَدْفَعُونَ إِلَى مِنىً، وَيَأْخُذُونَ مِنْ مُزْدَلِفَةَ حَصَى الرَّمْيِ، فَإِذَا بَلَغُوا الْمَشْعَرَالْحَرَامَ وَقَفُوا وَدَعَوْا إِلَى الإِسْفَارِ،

بێکەس بکا، یان بە دوای شتێکی ونبوودا بگەڕێ، یان پەلەی کردبێ و بە ڕێگەیەکی تردا چوبێتە (مكة) و (طَوَافُ الإِفَاضَة)ی کردبێ، یان هەر لە (عَرَفات)دا مابێتەوە و فریا نەکەوتبێ بگاتە (مزدلفة)، لەو حاڵەتانەدا خوێنی لە سەر واجب نابێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيُسَنُّ تَقْدِيمُ النِّسَاءِ وَالضَّعَفَةِ) سوننەتە: ئافرەت و بێهێزەکان وەپێش کەسێکی تر بخەن (بَعْدَ نِصْفِ اللَّيْلِ) لە دوای نیوەی شەوی جەژن (إِلَى مِنَى) بەرەو (مِنَى) ڕەوانەیان بکەن، تاکو لە پێش قەرەباڵغی و پاڵەپەستەدا ڕەجمی شەیتان بکەن ﴿عَنْ ابن عَبَّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: أَنا مِمَّنْ قَدَّمَ النَّبِيُّ ﷺ لَيْلَةَ الْمُزْدَلِفَةِ فِي ضَعَفَةِ أَهْلِهِ﴾ رواه الشيخان، من یەکێك بووم لەو بێهێزانەی کە لەگەڵ خێزانی پێغەمبەر ﷺ لە شەوی (مزدلفة) لە پێش خەڵکیدا ڕەوانەی کردین.

(وَيَبْقَى غَيْرُهُمْ) خەڵکی تریش سوننەتە لە (مزدلفة)دا بمێننەوە (حَتَّى يُصَلُّوا الصُّبْحَ) تا لەوێدا نوێژی سبەینێ دەکەن (مُغَلِّسِينَ) لە کاتێکی زووی بەیانیدا ﴿عَنْ جَابِر ﷺ: ثُمَّ اِضْطَجَعَ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ وَصَلاَّهُ حِينَ تَبَيَّنَ لَهُ الصُّبْحُ ثُمَّ أَتَى الْمَشْعَرَالْحَرَامَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَدَعَا اللهَ وَكَبَّرَهُ وَهَلَّلَهُ وَوَحَّدَهُ فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفاً حَتَّى أَسْفَرَ جِدّاً﴾ رواه مسلم، ئینجا پێغەمبەر ﷺ لە (مزدلفة) پاڵی داوە تا بەیان دەرکەوت، نوێژی سبەینێی لە کاتی دەرکەوتنی بەیاندا کرد، ئینجا هاتە (الْمَشْعَرَالْحَرَامَ) و ڕووی لە قیبلە کردو دوعاو زیکری خوای دەکرد، تا بە تەواوی دونیا ڕۆناك بوو.

(ثُمَّ يَدْفَعُونَ إِلَى مِنىً) ئینجا بۆ لای (مِنَى) دەکەونە ڕێ و (وَيَأْخُذُونَ مِنْ مُزْدَلِفَةَ حَصَى الرَّمْيِ) سوننەتە: لە (مُزْدَلفة) بەردەکانی ڕەجمی شەیتان هەڵبگرنەوە، ئینجا (فَإِذَا بَلَغُوا الْمَشْعَرَالْحَرَامَ) هەر کاتێك گەیشتنە شاخە بچکۆڵەکەی (الْمَشْعَرَالْحَرَامَ) -کە لە کۆتایی (مزدلفة)یە- (وَقَفُوا) سوننەتە: لەوێ ڕابوەستن و (وَدَعَوْا إِلَى الإِسْفَارِ) بەرەو قیبلە دوعایان بکەن و زیکری خوا بکەن تا دونیا تەواو ڕۆناك دەبێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو، هەم

خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِذَاأَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوااللهَ عِنْدَالْمَشْعَرِالْحَرَامِ﴾ هەر کاتێك لە (عَرَفات) گەڕانەوە، لە لای (الْمَشْعَرالْحَرام) زیکری خوا بکەن.
جا بزانە: لە تەواوی ئەو شەوەیجەژندا گشت جۆرە زیکرێكو دوعاو (لَبَّيْكَ) گوتنو (أَسْتَغْفِرُاللهَ) هەموویان خێرن، هەم سوننەتە لە (الْمَشْعَرَالْحَرامَ)دا زۆر بڵێن: (اَللَّهُمَّ-رَبَّنَا-آتِنَا فِىالدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِىالآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ).
ثُمَّ يَسِيرُونَ فَيَصِلُونَ مِنىً بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ فَيَرْمِى كُلُّ شَخْصٍ حِينَئِذٍ سَبْعَ حَصَيَاتٍ إِلَى جَمْرَةِالْعَقَبَةِ، وَيَقْطَعُ التَّلْبِيَةَ عِندَ ابْتِدَاءِ الرَّمْيِ، وَيُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ،

ئینجا بزانە: لە فەرموودەی بەهێزتردا وەها سوننەتە: حەفت بەردەکانی ڕەجمی شەیتانیگەورە لە(مزدلفة) هەڵبگیرێنەوە، بەڵام لە فەرموودەیەکدا هاتوە: بەردەکانی ڕەجمی شەیتانەکانی دوایجەژنیش هەر لە(مزدلفة) هەڵدەگرێتەوە، هەروەها بزانە: دروستە لە شوێنەکانیتری جگە لە(مزدلفة)ش گشت بەردەکان هەڵبگرێتەوە بۆ ڕەجمی هەرسێك شەیتانەکان، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

﴿ کردەوەکانی ڕۆژی جەژنی قوربان ﴾

پێشەکی بزانە: ڕۆژییەکەمی جەژنیقوربان پێی دەگوترێ: (يَوْمُ الْحَجِّ الأَكْبَرِ)، چونکە زۆرترینی کردەوەکانی حەج لەو ڕۆژەدا دەکرێن، کەواتە: (الْحَجِّ الأَكْبَرِ) بە خودی حەج دەگوترێ، (اَلْحَجُّ الأَصْغَرِ)ش بە عومرە دەگوترێ، هەروەك لە (الإيضاح)دا ڕوون کراوەتەوە، جا بزانە: کردەوەکانی ڕۆژی جەژن چوارن:

﴿١-ڕەجمی شەیتانی گەورە

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای دونیا ڕۆناکبوونی ڕۆژی جەژنی قوربان پێش ڕۆژ هەڵاتن (يَسِيرُونَ) دەڕۆن (فَيَصِلُونَ مِنىً بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ) جا لە دوای ڕۆژهەڵاتن دەگەنە (مِنَى)و (فَيَرْمِى كُلُّ شَخْصٍ حِينَئِذٍ) ئینجا گشت کەسێك دەست بە ڕەجمی شەیتانیگەورە دەکا لەو کاتەی دەگاتە (مِنَى)، واتە: (سَبْعَ حَصَيَاتٍ) حەفت بەرد دەهاوێ (إِلَىجَمْرَةِالْعَقَبَةِ) بۆ شەیتانی (الْعقبة): کە شەیتانیگەورەی پێدەگوترێو سێیەم شەیتانە، سنوری (مِنَى) لە لای (مكة) دەگاتە ئەو شەیتانەو کۆتایی دێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.
جا بزانە: ئەم شەیتانەیگەورە تەنها لایباشووری شوێنی ڕەجم کردنیەتی، کەوابو: لە هەر لایەك بەردەکان بهاوێتە باشووری ئەم شەیتانە، ئەوە ڕەجمەکەی دروست دەبێ، هەروەك لە (شرح مسلم)دا فەرموویەتی، بەڵام وەها سوننەتە: ڕوو لە شەیتانەکە بکاو ڕاستەی بکەوێتە لای (مِنَى)و چەپەشی بکەوێتە لای (مكة)، ئینجا -یەکە یەکە- حەفت بەردەکەی بۆ بهاوێو (وَيَقْطَعُ التَّلْبِيَةَ عِندَ ابْتِدَاءِ الرَّمْيِ) لەگەڵ دەست پێکردنی ڕەجمی ئەم شەیتانە بە یەکجاری واز لە (لَبَّيْك) گوتن دێنێ.

(وَيُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ) سوننەتە: لەگەڵ هەر بەردێکدا –کە دەیهاوێ– بڵێ: (اَللّٰهُ أَكْبَر)، ﴿عَنْ جَابِرٍ: فَرَماها بِسَبْعِ حَصَياتٍ يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصاةٍ مِنْها﴾رواه مسلم پێغەمبەرﷺ بە حەفت بەرد شەیتانیگەورەی ڕەجم کردو لەگەڵ هەر بەردێکدا دەیفەرموو: (اَللّٰهُ أَكْبَر).
ئینجا بزانە: بە (اجماع)یزانایان لە ڕۆژی جەژندا لە هەرسێك شەیتانەکان تەنها شەیتانی گەورە ڕەجم دەکرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ثُمَّ يَذْبَحُ مَنْ مَعَهُ هَدْيٌ ثُمَّ يَحْلِقُ أَوْ يُقَصِّرُ، وَالْحَلْقُ أَفْضَلُ، وَتُقَصِّرُالْمَرْأَةُ، وَالْحَلْقُ نُسُكٌ عَلَىالْمَشْهُورِ، وَأَقَلُّهُ ثَلاَثُ شَعَرَاتٍ: حَلْقاً أَوْ تَقْصِيراً أَوْ نَتْفاً أَوْ إِحْرَاقاً أَوْ قَصّاً،

﴾–سەربڕینی (هَدْي)و قوربانی

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای ڕەجمی شەیتانیگەورە (يَذْبَحُ مَنْ مَعَهُ هَدْيٌ) ئەو کەسەی ئاژەڵی بە دیاری لەگەڵخۆی هێناوە، ئاژەڵەکەی سەردەبڕێ، ئەو کەسەش کە قوربانی دەکا، قوربانیەکەی سەردەبڕێ. جا بزانە: (هَدْي) بەو ئاژەڵە دەگوترێ: کە مرۆڤ لەگەڵخۆی بە دیاری دەیبا بۆ (حَرَم)ی(مکة)، تاکو لە ڕێگەیخوا لەوێ سەری ببڕێ، سیفەتەکانی ئاژەڵی (هَدْي)ش وەکو ئاژەڵی قوربانییە، بەڵام ئێستا خەڵك بە زۆری وازی لەو سوننەتە هێناوە، هەروەك لە (الإيضاح)و لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴾–سەرتاشینی حەج

(ثُمَّ يَحْلِقُ) ئینجا سەریخۆی دەتاشێ (أَوْ يُقَصِّرُ) یان مووی‌سەری دەبڕێ، واتە: جیاوازی نیە: مووی‌سەری بتاشێ، یا بیبڕێ، هەردووکی دروستە، بەڵام (وَالْحَلْقُ أَفْضَلُ) بۆ نێرینە تاشین خێرترە ﴿عَنْ ابن عُمررَضِىَاللهُ عَنْهُما: أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِﷺ قالَ: رَحِمَ اللّٰهُ الْمُحَلِّقِينَ...ثُمَّ قالَ فِىالرَّابِعَةِ: وَالْمُقَصِّرِينَ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ سێ جار فەرمووی: خوا ڕەحم بەو کەسانە بکا کە سەریخۆیان دەتاشن، ئینجا لە جاری چوارەمدا فەرمووی: خوا ڕەحم بەو کەسانەش بکا کە مووی‌سەریان دەبڕن.

(وَتُقَصِّرُالْمَرْأَةُ) بەڵام ئافرەت مووی‌سەری دەبڕێ، واتە: کورتی دەکا، چونکە ناپەسندە بیتاشێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ عَلَى النِّساءِ الْحَلْقُ إِنَّمَا عَلَىالنِّساءِ التَّقْصِيرُ﴾رواه ابوداود بسند حسن، سەرتاشین لە سەر ئافرەتان نیە، تەنها بڕینی مووی سەر لە سەر ئافرەتان واجبە.

(وَالْحَلْقُ) ئەو سەرتاشینەی لە حەجو عومرەدایە (نُسُكٌ) خواپەرستیەو خێری پێدەگاتێ، چونکە ڕوکنێکی حەجو عومرەیە، ئەگەر نەیکا، حەجو عومرەی دروست نابن (عَلَىالْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی ناسراوی مەزهەب (وَأَقَلُّهُ) لای کەمی سەرتاشین کە ڕوکنەکەی پێتەواو ببێ (ثَلاَثُ شَعَرَاتٍ) لابردنی سێ داوە مووە لە سەریخۆی (حَلْقاً) بە

تاشین (أَوْ تَقْصیراً) یان بە کورتکردن (أَوْ نَتْفاً) یان بە هەڵکەندن (أَوْ إِحْراقاً) یان بە سووتاندن (أَوْ قَصّاً) یان بە بڕینی بە مەقەس، واتە: بە هەر یەکێك لەو پێنج کردارانە: سێ داوە موو، یان زیاتر لە سەریخۆی لاببا ڕوکنەکەی پێتەواو دەبێ، بەڵام ناپەسندە: بەشێکی سەری لە حەجدا بتاشێو بەشێکیتریش لە عومرەدا بتاشێ، بەڵکو وەها سوننەتە: بە یەکجاری هەموو سەری بتاشێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَمَنْ لاَ شَعْرَ بِرَأْسِهِ يُسْتَحَبُّ إِمْرَارُ الْمُوسَى عَلَيْهِ، فَإِذَا حَلَقَ أَوْ قَصَّرَ دَخَلَ مَكَّةَ وَطَافَ طَوَافَ الرُّكْنِ، وَسَعَى إِنْ لَمْ يَكُنْ سَعَى، ثُمَّ يَعُودُ إِلَى مِنىً، وَهَذَا الرَّمْيُ وَالذَّبْحُ وَالْحَلْقُ وَالطَّوَافُ يُسَنُّ تَرْتِيبُهَا كَمَا ذَكَرْنَا،

(وَمَنْ لاَ شَعَرَ بِرَأْسِهِ) ئەو کەسەی هیچ مووی بە سەریەوە نیە (يُسْتَحَبُّ إِمْرَارُ المُوسَى عَلَيْهِ) سوننەتە: موس، یان گوێزان بە سەری خۆیدا بێنێ، کەواتە: ئەگەر مووی سەری کورت بوو، یان تەنها داوە موویەك، یان دوو داوە مووی بە سەریەوە بون، واجبە: لایانببا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴾-(طَوافُ الإِفاضَة)ی ڕوکنی حەج

ئینجا (فَإِذَا حَلَقَ أَوْ قَصَّرَ) هەر کاتێك سەری تاشی، یان مووەکانیسەری بڕی (دَخَلَ مَكَّةَ) یەکسەر دەچێتە (مکة)و (وَطَافَ طَوَافَ الرُّكْنِ) یەکسەر (طَوافُ الإِفاضَة)ی ڕوکنیحەج دەکا (وَسَعَى) لە دوای ئەم تەوافە (سَعْي) سەفاو مەڕوە دەکا (إِنْ لَمْ يَكُنْ سَعَى) ئەگەر لە دوای (طَوافُ القُدُوم) نەیکردبێ، چونکە ئەگەر لە دوای (طَوافُ القُدُوم) سەفاو مەڕوەی کردبێ، سوننەت نیە دووبارەی بکاتەوە، هەروەك ڕابرا.

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای تەواوبوونی تەواف (يَعُودُ إِلَى مِنىً) دەگەڕێتەوە بۆ (مِنَى)، تاکو شەوێ لەوێ بمێنێتەوە ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَفاضَ يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ رَجَعَ فَصَلَّى الظُّهْرَ بِمِنَى﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ لە ڕۆژی جەژندا (طَوافُ الإِفاضَة)ی کرد، ئینجا گەڕاوەو نوێژی نیوەڕۆی لە (مِنَى)دا کرد.

ئینجا بزانە: لە حەدیسێکیتردا هاتوە: ﴿فَأَفاضَ إِلَى البَيْتِ وَصَلَّى بِمَكَّةَ الظُّهْرَ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ (طَوافُ الإِفاضَة)ی کردو نوێژی نیوەڕۆی لە (مکة)دا کرد. واتە: یەکەم جار نوێژی نیوەڕۆی لە (مکة)دا کرد، ئینجا گەڕاوە (مِنَى)و لەوێش بە جەماعەت دووبارەی کردەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەوها حەدیسەکانیان کۆ کردونەوە.

(وَهَذَا الرَّمْيُ) ئەو ڕەجمکردنەی شەیتانیگەورەو (وَالذَّبْحُ) سەربڕینی ئاژەڵو (وَالْحَلْقُ) سەرتاشینو (وَالطَّوَافُ) تەوافی ڕوکنی حەج –کە هەر چواریان لە ڕۆژی جەژندا دەکرێن– (يُسَنُّ تَرْتِيبُهَا كَمَا ذَكَرْنَا) سوننەتە: بەو ڕیزەی گوتمان یەك لە دوای یەك بیانکا، واتە: ئەو

ریزەی‌ڕابردوو واجب نیە، کەوابو: ئەگەر لە پێش هەموویاندا تەواف بکا، یان پێش ڕەجمکردن سەری بتاشێ، گشتیان دروست دەبن ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسَ رَضِىَ الله عَنْهما: وَقَفَ رَسُولُ اللهِﷺ فِى حَجَّةِالْوَدَاعِ فَقالَ رَجُلٌ: حَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَذْبَحَ؟ قَالَ: إِذْبَحْ وَلاَ حَرَجَ. وَقالَ آخَرُ: نَحَرْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَ؟ قَالَ إِرْمِ وَلاَ حَرَجَ. فَمَا سُئِلَ يَوْمَئِذٍ عَنْ شَيْءٍ قُدِّمَ وَلاَأُخِّرَ إِلاَّ قَالَ إِفْعَلْ وَلاَ حَرَجَ﴾رواه الشيخان، لە (حجـةالْوَداع)دا پیاوێك پرسیاری لە پێغەمبەرﷺ کرد و

وَيَدْخُلُ وَقْتُهَا بِنِصْفِ لَيْلَةِالنَّحْرِ، وَيَبْقَى وَقْتُ الرَّمْيِ إِلَى آخِرِ يَوْمِ النَّحْرِ، وَلاَ يَخْتَصُّ الذَّبْحُ بِزَمَنٍ، قُلْتُ: اَلصَّحِيحُ اخْتِصَاصُهُ بِوَقْتِ الأُضْحِيَّةِ وَسَيَأْتِى فِى آخِرِ بَابِ مُحَرَّمَاتِ الإِحْرَامِ عَلىالصَّوَابِ وَالله أَعْلَمُ. وَالْحَلْقُ وَالطَّوَافُ وَالسَّعْىُ لاَ آخِرَ لِوَقْتِهَا،

گوتی: پێش سەربڕینی‌ئاژەڵ سەرم تاشیوە؟ فەرمووی: سەری ئاژەڵەکە ببڕەو گوناه نیە. یەکێکی‌تر گوتی: من پێش ڕەجمکردن ئاژەڵم سەربڕیوە؟ فەرمووی: ڕەجم بکەو گوناه نیە. جا لەو ڕۆژەی‌جەژندا لە هەر شتێك پرسیاری لێکرابا-جا دوا خرابێ، یان پێش خرابێ- پێغەمبەرﷺ هەر دەیفەرموو: بیکەو گوناه نیە.

﴿ کاتی ڕەجمی شەیتان و سەرتاشین و تەوافی ڕوکنی حەج ﴾

ئینجا جگە لە سەربڕینی ئاژەڵ (وَيَدْخُلُ وَقْتُهَا) ڕەجمی شەیتانی‌گەورەو سەرتاشین‌و تەوافی‌ڕوکن، هەر سێکیان کاتەکەیان دێ (بِنِصْفِ لَيْلَةِالنَّحْرِ) بە تەواوبوونی نیوەی شەوی جەژن، بەو مەرجەی لە پێش نیوەشەودا لە (عَرَفات)دا وەستابێ، واتە: کە لە (عَرَفات) گەڕاوە، لە دوای نیوەی شەوی‌جەژن هەر یەکێك لەو سێیانە بکا، دروست دەبێ ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ الله عَنْها: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَرْسَلَ أُمَّ سَلَمَةَ لَيْلَةَالنَّحْرِ فَرَمَتْ قَبْلَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَفاضَتْ﴾ رواه ابوداود باسناد صحيح، پێغەمبەرﷺ (أم سلمة)ی نارد شەوی‌جەژن لە پێش بەیاندا ڕەجمی‌شەیتانی کرد، ئینجا ڕۆیشتە (مكة)و (طَوافُ الإفاضَة)ی کرد.

(وَيَبْقَى وَقْتُ الرَّمْيِ) کاتی بژاردەی ڕەجمی شەیتانی‌گەورە دەمێنێ (إِلَى آخِرِ يَوْمِ النَّحْرِ) تا ئاخیری ڕۆژی جەژن ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسرَضِىَالله عَنْهما: قَالَ رَجُلٌ: رَمَيْتُ بَعْدَ مَا أَمْسَيْتُ؟ فَقَالَ النَّبِيُّﷺ: لاَحَرَجَ﴾رواه البخاري، پیاوێك گوتی: لە کاتی ئێوارێدا ڕەجمی شەیتانم کرد، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: هیچ گوناه نیە.

جا بزانە: لە فەرموودەی بەهێزتردا: تا ئاخیری ڕۆژی چوارەمی‌جەژن، کاتی دروستبوونی ڕەجمی شەیتانی‌گەورە دەمێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلاَ يَخْتَصُّ الذَّبْحُ بِزَمَنٍ) بەڵام سەر بڕینی(هَدْي) تایبەت نیە بە هیچ کاتێك (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (اَلصَّحِيحُ) بە فەرموودەی ڕاست: (اخْتِصَاصُهُ بِوَقْتِ الأُضْحِيَّةِ) سەربڕینی(هَدْي) تایبەتە بە کاتی‌قوربانی، واتە: لە ڕۆژی جەژنی‌قوربانەوە-کە ڕۆژ

هەلاَت– تا ئاخیری ڕۆژی چوارەمیجەژن (وَسَيَأْتِيفِيآخِرِبَابِ مُحَرَّمَاتِ الإِحْرَامِ عَلَىالصَّوَابِ وَاللهُ أَعْلَمُ) لە کۆتایی باسی قەدەغەکراوەکانیئیحڕامدا ڕاستیەکەی دێ،إنْ شاءَ اللهُ تَعالَى.
(وَالْحَلْقُ) سەرتاشینو (وَالطَّوَافُ) تەوافی ڕوکنیحەجو (وَالسَّعْيُ) هاتوچۆی سەفاو مەڕوە (لاَ آخِرَ لِوَقْتِهَا) کاتەکەیان کۆتایی نایێ تا لە ژیاندا مابێ، واتە: لە دوای نیوە شەوی جەژنی قوربانەوە تا پێش مردن، لە هەر کاتێکدا ئەو سێیانە بکرێن دروست دەبن، بەڵکو
وَإِذَا قُلْنَا: اَلْحَلْقُ نُسُكٌ فَفَعَلَ اثْنَيْنِ مِنَ الرَّمْيِ وَالْحَلْقِ وَالطَّوَافِ حَصَلَ التَّحَلُّلُ الأَوَّلُ، وَحَلَّ بِهِ اللُّبْسُ وَالْحَلْقُ وَالْقَلْمُ، وَكَذَا الصَّيْدُ وَعَقْدُ النِّكَاحِ فِىالأَظْهَرِ، قُلْتُ: اَلأَظْهَرُ لاَ يَحِلُّ عَقْدُ النِّكَاحِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَإِذَا فَعَلَ الثَّالِثَ حَصَلَ التَّحَلُّلُ الثَّانِي

دروستە:لە وڵاتیخۆی، یان لە شوێنێکیتری جگە لە (مَكَّة)، سەریخۆی بتاشێ، هەروەك لە (الإيضاح)دا فەرموویەتی، بەڵام وەها سوننەتە: لە ڕۆژی جەژنیقورباندا ئەو سێیانە بکرێن، ناپەسندە–بێعوزر– لە ڕۆژیجەژن دوا بخرێن، دواخستنیان لە سێ ڕۆژەکەی دوای جەژن ناپەسندترە، چونکە ئەگەر یەکێکی لەو سێیانە لە سەر بمێنێ لە ژێر ئیحڕام دەرناچێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر (طَواف الإِفاضَة)ی ڕوکنی حەجی نەکردبو، بەڵام (طَواف الْوَداع)ی کرد، ئەم (طَواف الْوَداعَ)ی بەر (طَواف الإِفاضَة)ی ڕوکنیحەج دەکەوێو لە ژێر ئیحڕامی حەج دەردەچێ، بەڵام ئەگەر لەو دووانە هیچیانی نەکرد، ئەوە بە تەواوی لە ژێر ئیحڕام دەرناچێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ حەڵاڵبوونی ئیحڕامی حەجو عومرە ﴾

بزانە: ئیحڕامیحەج دوو حەڵاڵبوونی هەنە، لە کوردەواریدا پێیدەڵێن: ئیحڕام شکاندن:
حەڵاڵبوونییەکەم: (وَإِذَا قُلْنَا) ئەگەر لە سەر فەرموودەی بەهێز بڵێین: (اَلْحَلْقُ نُسُكٌ) سەرتاشین خواپەرستییە: لە حەجو عومرەدا (فَفَعَلَ اثْنَيْنِ) جا حاجیەکە دووی کردن لەم سێیانە: (مِنَ الرَّمْيِ وَالْحَلْقِ وَالطَّوَافِ) لە ڕەجمی شەیتانیگەورەو لە سەرتاشینو لە تەوافی ڕوکنیحەج، واتە هەر کاتێك تەنها ڕەجمو تاشینی کردن، یان تەنها ڕەجمو تەوافی کردن، یان تەنها تاشینو تەوافی کردن، ئەوە (حَصَلَ التَّحَلُّلُ الأَوَّلُ) حەڵاڵبوونییەکەمی بۆ دێتە جێو (وَحَلَّ بِهِ) بەو حەڵاڵبوونەییەکەم، ئەم قەدەغەکراوانەی بۆ حەڵاڵ دەبن: (اَللُّبْسُ) جلو بەرگی دەبەر بکاتەوەو (وَالْحَلْقُ) مووی لاشەی بتاشێو (وَالْقَلْمُ) نینۆکی بکاو خۆی بۆنخۆش بکاو (وَكَذَاالصَّيْدُ) هەروەها ڕاو بکاو (وَعَقْدُالنِّكَاحِ فِىالأَظْهَرِ) ژن مارە ببڕێ.
(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (الأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر: (لاَ يَحِلُّ عَقْدُالنِّكَاحِ) بە حەڵاڵبوونییەکەم مارەبڕینو جیماع کردنو دەستبازی حەڵاڵ نابن (وَاللهُ أَعْلَمُ)

پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: ﴿إذا رَمَيْتُمُ الْجَمْرَةَ فَقَد حَلَّ لَكُمْ كُلُّ شَيْءٍ إلاَّ النِّساءَ﴾ رواه النسائی باسناد جید، هەر کاتێك شەیتانیگەورەتان ڕەجم کرد، گشت قەدەغەکراوەکانتان بۆ حەلاڵ دەبن تەنها ئافرەتان نەبن.

حەلاڵبوونیدووەم: (وَإِذَا فَعَلَ الثَّالِثَ) هەر کاتێك سێیەمەکەشی کرد، واتە: ڕەجمو تاشینو تەوافی ڕوکنی حەجی هەرسێك کردن، ئەوە (حَصَلَ التَّحَلُّلُ الثَّانِي) حەلاڵبوونی وَحَلَّ بِهِ بَاقِي الْمُحَرَّمَاتِ.

(فَصْلٌ) إِذَا عَادَ إِلَى مِنىً بَاتَ بِهَا لَيْلَتَيِ التَّشْرِيقِ،

دووەمیشی بۆ دێتەجێو (وَحَلَّ بِهِ بَاقِي الْمُحَرَّمَاتِ) بەو حەلاڵبوونەیدووەم گشت قەدەغەکراوەکانیتری بۆ حەلاڵ دەبن، بە (إجماع)ی زانایان.

بەلاّم ئاگاداربە: ئەگەر لە دوای (طَوافُ القُدُوم)، (سَعْي) سەفاو مەروەی نەکردبێ، پێویستە: لە دوای (طَوافُ الإفاضَة)یڕوکنیحەج (سَعْي) سەفاو مەروە بکا، ئینجا حەلاڵبوونیدووەمی بۆ دێتە جێ، واتە: هەر کەسێك (سَعْي) سەفاو مەروەی نەکردبێ، بە تەواوی لە ژێر ئیحرام دەرناچێ.

هەروەها ئاگاداربە: ئەگەر هەر چوار ڕۆژەکەی جەژن تەواو بونو شەیتانیگەورەی ڕەجم نەکردبو، ئەوە دەبی خوێنی ڕەجم نەکردن بدا، ئینجا حەلاڵبوونی بۆ دێتەجێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: عومرە تەنها یەك حەلاڵبوونی هەیە: بە تەواف کردنو (سَعْي)و سەرتاشین دێتە جێو عومرەکەی تەواو دەبێ، هەروەك لە (المجموع)و (بجيرمي)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: **لە باسی مانەوەی شەوێ لە** (مِنَى) **و ڕەجمی سێ شەیتانەکان** ﴾

بزانە: هەرسێك ڕۆژەکەی دوای ڕۆژی جەژنیقوربان پێیان دەگوترێ: (أيّامُ التَّشْريقِ)، هەم: (الأيّامُ المَعْدُودات)، هەروەك لە (الإيضاح)دا فەرموویەتی.

ئینجا (إِذَا عَادَ إِلَى مِنىً) هەر کاتێك لە ڕۆژی جەژندا (طَوافُ الإفاضَة)یڕوکنیحەجی کردو گەڕاوە بۆ (مِنَى)، (بَاتَ بِهَا لَيْلَتَيِ التَّشْرِيقِ) واجبە: هەردوو شەوەکەی(أيّامُ التَّشْريقِ)ی دوای ڕۆژیجەژن لە (مِنَى)دا بمێنێتەوە، مەبەستیش ئەوەیە: بەشە زۆرترەکەی شەوێ لە (مِنَى)دا بمێنێتەوە، واتە: بە ئەندازەیەکی کەمتر واجبەکە پێك نایێ.

ئینجا بزانە: هەر کەسێك هیچ عوزرێکیشەرعی نەبێو شەوێ لە (مِنَى)دا نەمێنێتەوە، خوێنی لە سەر واجب دەبێ.

بەلاّم ئەگەر عوزرێکیشەرعی هەبێ: وەك بەخۆی نەخۆش بێ، یان سەرپەرشتی نەخۆشێکی بێکەس بکا، یان نەخۆشەکە دڵی بەویەوە خۆش ببێ، یان بە شوێن یەکێکی

ونبوودا بگەڕێ...لەو حاڵەتانەدا ئەگەر شەوێ لە (مِنَى)دا نەمێنێتەوە خوێنی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە ﴿عَنْ ابنِ عُمَر رَضِىَاللهُ عَنْهُما: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَخَّصَ لِلْعَبَّاسِ أَنْ يَبِيتَ بِمَكَّةَ لَيالِي مِنَى مِنْ أَجْلِ سِقَايَتِهِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ ئیمامی(عباس)ی ئیزن دا شەوەكانی(مِنَى) لە (مِنَى)دا نەمێنێتەوەو لە (مكة)دا بمێنێتەوە، تاكو ئاوی خواردنەوە بۆ حاجیان ئامادە بكا.

وَرَمَى كُلَّ يَوْمٍ إلَى الْجَمَرَاتِ الثَّلاَثِ كُلَّ جَمْرَةٍ سَبْعَ حَصَيَاتٍ، فَإِذَا رَمَى الْيَوْمَ الثَّانِي وَأَرَادَ النَّفْرَ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ جَازَ وَسَقَطَ مَبِيتُ اللَّيْلَةِ الثَّالِثَةِ وَرَمْيُ يَوْمِهَا، فَإِنْ لَمْ يَنْفُرْ حَتَّى غَرَبَتْ وَجَبَ مَبِيتُهَا وَرَمْيُ الْغَدِ،

هەروەها (وَرَمَى كُلَّ يَوْمٍ إِلَى الْجَمَرَاتِ الثَّلاَثِ) واجبە: گشت ڕۆژێكی دوای جەژنیش هەرسێك شەیتانەكان ڕەجم بكا، واتە: (كُلَّ جَمْرَةٍ سَبْعَ حَصَيَاتٍ) گشت شەیتانێك حەفت بەردی بۆ بهاوێ ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَرَضِىَاللهُ عَنْهُما: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَرْمِي الْجَمْرَةَالدُّنْيا بِسَبْعِ حَصَياتٍ يُكَبِّرُ عَلَى إِثْرِ كُلِّ حَصاةٍ ثُمَّ يَتَقَدَّمُ فَيَقُومُ فَيَسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةَ ثُمَّ يَدْعُو وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ وَيَقُومُ طَوِيلاً، ثُمَّ يَرْمِي الْوُسْطَى ثُمَّ يَأْخُذُ ذاتَ الشِّمَالِ وَيَقُومُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ وَيَدْعُو وَيَقُومُ طَوِيلاً، ثُمَّ يَرْمِي جَمْرَةَ ذَاتِ الْعَقَبَةِ مِنْ بَطْنِ الْوَادِي وَلاَ يَقِفُ عِنْدَها ثُمَّ يَنْصَرِفُ﴾ رواه البخاري وأبوداود، پێغەمبەر ﷺ شەیتانێیەكەمی نزیك مزگەوتی (مِنَى)ی بە حەفت بەرد ڕەجم كردو لەگەڵ هەر بەردێكدا (اَللّهُ أَكْبَر)ێكی دەگوت، ئینجا بەرەو پێش ڕۆیشتو ڕوو لە قیبلە ماوەیەكی درێژ ڕاوەستاو دوعای دەكردنو دەستی بەرز دەكردنەوە، ئینجا شەیتانی ناوەندی ڕەجم كردو ڕێگەی لای چەپەی دەگرتو ڕادەوەستاو دوعای دەكردنو دەستی بەرز دەكردنەوە، ئینجا شەیتانیگەورەی ڕەجم كردو لەوێ ڕانەدەوەستا، ئینجا دەڕۆیشت.

﴿ (نَفْر) چوونەدەرەوە لە (مِنَى) ﴾

ئینجا (فَإِذَا رَمَى الْيَوْمَ الثَّانِي) هەر كاتێك لە ڕۆژی دووەمی دوایجەژندا، هەرسێك شەیتانەكانی بە تەواوی ڕەجم كردنو (وَأَرَادَ النَّفْرَ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ) ویستی –لە دوای نیوەڕۆ– پێش ڕۆژئاوابوون برواو (مِنَى) بەجێ بهێڵێ (جَازَ) دروستەو گوناهبار نابێو (وَسَقَطَ مَبِيتُ اللَّيْلَةِالثَّالِثَةِ) مانەوەی شەویسێیەمی لە سەر لادەچێ، بەو مەرجەی دوو شەوەكەی دوایجەژن لە (مِنَى)دا مابێتەوە (وَرَمْيُ يَوْمِهَا) هەم ڕەجمی شەیتانەكانیشی لە ڕۆژی سێیەمدا لە سەر لادەچێ، خوایگەورە دەفەرموێ ﴿فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ﴾ هەر كەسێك لە دوو ڕۆژەكانی دوایجەژندا ڕەجم بكاو پەلە بكاو لە (مِنَى) برواتە دەرەوە هیچ گوناهێكی لە سەر نیە، هەر كەسێكیش ڕۆیشتنەكەی بۆ ڕۆژی سێیەم دوا بێخێ هیچ گوناهێكی لە سەر نیە.

کەوابو: (فَإِنْ لَمْ يَنْفُرْ حَتَّىَ غَرَبَتْ) ئەگەر لە (مِنَى) نە ڕۆیشتە دەرەوە، تا ڕۆژ ئاوا بوو هەر لەوێ ماوە (وَجَبَ مَبِيتُهَا) واجبە: ئەم شەوەش لە (مِنَى)دا بمێنێتەوەو (وَرَمْيُ الْغَدِ) هەم واجبە: سبەینێش هەرسێك شەیتانەكان ڕەجم بكا، ئینجا (مِنَى) بەجێ بهێڵێ.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەكەم: ئەگەر خەریكی ڕۆیشتن بوو بەڵام هێشتا هەر لە (مِنَى)دا بوو و ڕۆژ ئاوا بوو، ئەوە لە سەر ڕۆیشتنەكەی بەردەوام دەبێو واجب نیە شەوێ بمێنێتەوە، وَيَدْخُلُ رَمْيُ التَّشْرِيقِ بِزَوَالِ الشَّمْسِ،

هەروەها ئەگەر لە پێش ڕۆژئاوابووندا لە (مِنَى) چووە دەرەوە، ئینجا پێش ڕۆژئاوابوون، یان دوای ڕۆژئاوابوون بۆ كارێكیتر گەڕاوە (مِنَى)، دیسان واجب نیە: لە (مِنَى)دا بمێنێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە.

دووەم: هەر كەسێك –بە بێعوزر– شەوی یەكەمو دووەمی دوایجەژن لە (مِنَى)دا نەمابێتەوە، بۆی دروست نیە: لە ڕۆژی دووەمی دوایجەژندا لە دوای ڕەجمی شەیتانەكانیش (مِنَى) بەجێ بهێڵێ، بەڵكو واجبە شەویسێیەم بمێنێتەوەو سبەینێش هەرسێك شەیتانەكان ڕەجم بكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

سێیەم: مەرجە: لە دوای هاتنی كاتینیوەڕۆ لە (مِنَى) بڕواتە دەرەوە، چونكە ئەگەر لە پێش هاتنی كاتینیوەڕۆ لە (مِنَى) بڕواتە دەرەوە، چوونەدەرەوەی دروست نابێو واجبە: بۆ دوای نیوەڕۆ–پێش ڕۆژئاوابوون– بگەڕێتەوە (مِنَى)و ڕەجم بكا، ئینجا پێش ڕۆژئاوابوون دروستە: بڕواتە دەرەوە، كەواتە: ئەگەر تا ڕۆژئاوا بوو نەگەڕاوە (مِنَى)، ئەوە خوێنی نەمانەوەی شەوی سێیەمو خوێنی ڕەجمی ڕۆژی سێیەمی دەكەونە سەر، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون كراوەتەوە.

چوارەم: ئەگەر لە ڕۆژی دووەمی دوای جەژندا بە تەواوی ڕەجمی نەكرد: وەك هەرسێك شەیتانەكانی ڕەجم نەكردبن، یان ڕەجمی كردبن بەڵام تەنها بەردێكی ناتەواو بوبێ، ئەوە چوونەدەرەوەی لە (مِنَى) دروست نابێ، كەوابو: ئەگەر لە دوای نیوەڕۆ ڕۆیشتو ڕۆژ ئاوا بوو، ئەو هەر لە دەرەوەی (مِنَى) بوو، ئەوە خوێنی نەمانەوەی شەوێو خوێنی ڕەجم نەكردنی دەكەوێتە سەر، واتە: ئەگەر لە دوای ڕۆژئاوابوون بشگەڕێتەوە (مِنَى)، لە سەری لاناچێ، چونكە بەو چوونەدەرەوەیە وازی لە (مِنَى)و لە حەج هێناوە، بەڵام هەر كەسێك – لەوانەیڕابردوو– ئەگەر پێش ڕۆژئاوابوون بگەڕێتەوە (مِنَى)و ڕەجمی شەیتانەكان بكا، خوێنی ناكەوێتە سەر، ئینجا كە گەڕاوەو ڕەجمی كرد، دووبارە پێش ڕۆژئاوابوون دەڕواتە دەرەوە، چونكە ئەگەر ڕۆژ ئاوا ببێو هەر لە (مِنَى)دابێ، واجبە: شەوێ بمێنێتەوەو سبەینێش شەیتانەكان ڕەجم بكا، هەروەك لە (المجموع)و (ابن قاسم)و

(الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ کاتی ڕەجمکردنی هەرسێك شەیتانەکان ﴾

(وَيَدْخُلُ رَمْيُ التَّشْرِيقِ) کاتی ڕەجمکردنی هەرسێك شەیتانەکان لە هەرسێك ڕۆژەکانی دوایجەژندا دێ (بِزَوَالِ الشَّمْسِ) بە لادانی ڕۆژ بە لای چاویڕاستەدا: کە سەرەتای کاتی نیوەڕۆیە، واتە: پێش هاتنی کاتینیوەڕۆ–ڕەجمی شەیتانەکانی هەمان ڕۆژ– دروست وَيَخْرُجُ بِغُرُوبِهَا، وَقِيلَ يَبْقَى إِلَىالْفَجْرِ، وَيُشْتَرَطُ رَمْيُ السَّبْعِ وَاحِدَةً وَاحِدَةً،

نابێ ﴿عَنْ جَابِرٍ﴾: رَمَى رَسُولُ اللهِﷺ الْجَمْرَةَ يَوْمَ النَّحْرِ ضُحىً وَأَمَّا بَعْدُ فَإذا زالَتِ الشَّمْسُ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ لە ڕۆژی جەژندا لە کاتی چێشتەنگاودا شەیتانی گەورەی ڕەجم کرد، بەڵام لە ڕۆژەکانی دوای جەژندا، هەر کاتێك ڕۆژ لایدەدا هەرسێك شەیتانەکانی ڕەجمی دەکردن.

(وَيَخْرُجُ بِغُرُوبِهَا) کاتی بژاردەی ڕەجمکردن بە ڕۆژئاوابوونی ئەو ڕۆژە تەواو دەبێ، بەڵام کاتی دروستبوونی ڕەجمکردنی هەرسێك شەیتانەکان لە هەرسێك ڕۆژەکاندا–لە سەر فەرموودەی بەهێزتر– تا ڕۆژئاوابوونی ڕۆژیسێیەمی دوایجەژن دەمێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

واتە: ئەگەر لەم ماوەیەدا ڕەجمی شەیتانەکانی نەکرد، ڕەجمەکە دەفەوتێو قەزاش ناکرێتەوە، بەڵکو خوێنی لە سەر واجب دەبێ، هەروەك لەمەو دواش ڕوونی دەکەینەوە، إنْ شاَءَ اللهُ تَعَالَى (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يَبْقَى إِلَىالْفَجْرِ) تا دەرکەوتنی بەیان کاتی ڕەجمکردن دەمێنێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە لای ئیمامی(الحرمين)و ئیمامی(الرافعي)و ئیمامی(الإسنوي) دروستە: پێش (زوال) –واتە: پێش هاتنی کاتینیوەڕۆ– سێ شەیتانەکان ڕەجم بکرێن، هەروەك لە (تحفة)دا ئەو فەرموودەیەی گێڕاوەتەوەو بە بێهێزی داناوە، بەڵام لە بێهێزیدا لەو پلەیە نیە: کە ڕەفتاری پێنەکرێ، هەروەك (الشرواني) فەرموویەتی.

کەوابو:–لە حاڵەتێکی زۆر پێویستدا– بۆ پیرو بێهێزەکان دروستە: (تَقْلِيد)ی ئەوسێ ئیمامانە بکەنو بۆ خۆیان ڕەفتار بە فەرموودەکەیان بکەنو لە کاتێکی نێوان بەیانو نیوەڕۆدا هەرسێك شەیتانەکان ڕەجم بکەن، چونکە لەو ماوەیەدا قەرەباڵغی نیە، بەڵام بە هیچ جۆرێك دروست نیە لە پێش نیوەڕۆدا لە (مِنَى) بڕواتە دەرەوەو نەشگەڕێتەوە، هەروەك لە ئاگاداریەکەیڕابردوودا ڕوونمان کردەوە، وَالْحَمْدُ للهِ تَعالَى.

﴿ مەرجەکانی دروستبوونی ڕەجمی شەیتانەکان ﴾

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی ڕەجمی شەیتانەکان بە مەرج دادەندرێ:

یەکەم: (رَمْيُ السَّبْعِ وَاحِدَةً وَاحِدَةً) لە ڕۆژیجەژنو لە دوایجەژندا هەر حەفت بەردەکان یەکە یەکە بۆ هەر شەیتانێك بهاوێ، بە بەڵگەی ﴿يُكَبِّرُ عَلَى إِثْرِكُلِّ حَصَاةٍ﴾یڕابردوو لە حەدیسەکەی(ابن عمر)دا، واتە: پێغەمبەرﷺ لەگەڵ هەر بەردێکدا (اللّهُ أكبَر)ێکی دەگوت. کەواتە: ئەگەر دوو بەردان وێکڕا بهاوێ، یان گشتیان وێکڕا بهاوێ، هەر بە یەك جار دەژمێردرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

وَتَرْتِيبُ الْجَمَرَاتِ، وَكَوْنُ الْمَرْمِيِّ حَجَراً، وَأَنْ يُسَمَّى رَمْياً فَلاَ يَكْفِالْوَضْعُ، وَالسُّنَّةُ أَنْ يَرْمِيَ بِقَدْرِ حَصَىالْخَذْفِ، وَلاَ يُشْتَرَطُ بَقَاءُ الْحَجَرِ فِالْمَرْمَى وَلاَ كَوْنُ الرَّامِي خَارِجاً عَنِ الْجَمْرَةِ،

دووەم: (وَتَرْتِيبُ الْجَمَرَاتِ) هەروەها مەرجە: بەو ڕیزەی حەدیسەکەی(ابن عمر)ی ڕابردوو، هەرسێك شەیتانەکان ڕەجم بکا، واتە: یەکەم جار شەیتانەکەی لای مزگەوتی (الْخَيْف)—کە دەکەوێتە لای(عَرَفَة)— ڕەجم بکا، ئینجا شەیتانەکەی ناوەند، ئینجا شەیتانەکەیگەورە— کە دەکەوێتە لای(مكة)— کەواتە: ئەگەر بە پێچەوانەوە ڕەجمیان بکا، تەنها ڕەجمی شەیتانی یەکەمی دروست دەبێ، هەروەها ئەگەر ڕەجمی شەیتانێکی بە تەواوی نەکردبێ، دروست نیە دەست بە شەیتانەکەیتر بکا، هەر چەند تەنها یەك بەردیش مابێ، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا فەرموویانە.

سێیەم: (وَكَوْنُ الْمَرْمِيِّ حَجَراً) مەرجە: ئەو شتەی بۆ شەیتانەکانی دەهاوێ: بەرد بێ، چونکە لە حەدیسەکەدا ناوی بەرد هاتوە، کەوابو: جیاوازی نیە بەردەکان لە پێشدا ڕەجمیان پێکرابێ، یان نا، بەڵام بە دارو ئاسنو گڵمەت ڕەجمکردن دروست نیە.

چوارەم: (وَأَنْ يُسَمَّى رَمْياً) مەرجە: بەردەکان بە هاویشتن بهاوێو بکەونە ناو حەوزی شەیتانەکە، کەوابو: (فَلاَ يَكْفِي الْوَضْعُ) دانانی بەردەکان لە ناو حەوزی شەیتانەکان بەس نیەو دروست نابێ، بەڵام ئەگەر بەردەکانی دەهاویشتنو بە کێلەکەی ناو حەوزی شەیتانەکان دەکەوتن، ئینجا دەگەڕانەوە ناو حەوزەکە، ئەو ڕەجمەی دروست دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالسُّنَّةُ أَنْ يَرْمِيَ بِقَدْرِ حَصَىالْخَذْفِ) وەها سوننەتە: شەیتانەکان ڕەجم بکا بەو بەردە بچوکانەی بە ئەنگوست دەهاویشترێن: کە بە قەد دەنکی باقلەیە.

پێنجەم: مەرجە بێگومان بزانێ بەردەکان کەوتونەتە ناو حەوزەکە، واتە: ئەگەر گومانی هەبوو: ئایا بەردێك، یان زیاتر کەوتۆتە ناو حەوزەکە، یان نا، ئەو ڕەجمکردنەی دروست نابێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەڵام (وَلاَ يُشْتَرَطُ بَقَاءُ الْحَجَرِ فِي الْمَرْمَى) بە مەرج دانادرێ: بەردەکان—لە دوایلێدان— لە ناو حەوزەکەدا بمێننەوە، واتە: ئەگەر لە

دوای وێکەوتن غلۆر بونەوەو هاتنە دەرەوە، زیانی نیە (وَلاَ كَوْنُ الرَّامِي خَارِجاً عَنِ الْجَمْرَةِ) هـەروەها مـەرج نـیە: ئـەو کەسـەی ڕەجمـی شـەیتانەکان دەکـا لـە دەرەوەی حـەوزی شەیتانەکەوە لێیبدا، بەڵکو دروستە: لە ناو حەوزەکەدا لێیبدا.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر لە سەر حەوزی شـەیتانەکان نهـۆمێکیتر دروسـت کـرا، دروسـتە: لەوێشەوە شـەیتانەکان ڕەجـم بکرێن، هـەروەك لە (الشـرواني)دا ڕوون کراوەتەوە، جا لە وَمَنْ عَجَزَ عَنِ الرَّمِي اِسْتَنَابَ،

هەر لایەك شەیتانی یەکەم و دووەم ڕەجم بکرێن دروست دەبێ، بەڵام شەیتانیگەورە تەنها لایباشووری ڕەجم دەکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانـە، کەواتـە: لـە هەر لایەکەوە بەردەکان بهاوێتە باشووری شـەیتانیگەورە، ڕەجمەکـەی دروسـت دەبـێ، هەروەك لە(ڕەجمیشەیتانیگەورە)دا ڕوون کراوە.

﴿ ڕەجمی شەیتانەکان لە جیاتی کەسێکیتر ﴾

(وَمَنْ عَجَزَ عَنِ الرَّمْيِ) هەر کەسێك توانای ڕەجمی شەیتانەکانی نەبو: لە بەر بێهێزی، یان نەخۆشیەکی وەها: کە نەتوانێ بە پێوە نوێژ بکا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، یان لە بەر بەندکردن (اِسْتَنَابَ) واجبە: یەکێك بکاتە جێگری خۆی تاکو شەیتانەکانی لە جیاتی ڕەجم بکا، بەم دوو مەرجانە:

یەکەم: هۆیەکەی نەتوانینی بە شێوەیەکی وەها بەردەوام بـێ: چـاوەڕوان نـەکرێ پـێش کۆتایی چوارەمین ڕۆژیجەژن هۆیەکـە لابچـێ، هـەروەك لـە سەرچـاوەکاندا فەرموویانـە، کەوابو: ئەگەر دەیزانی هۆیەکەینەتوانین بەردەوام نابێو لـە سـێیەمی(أيام التشـريق)دا –کە چوارەم ڕۆژیجەژنە– توانای ڕەجمکردنی دەبێ، ئەو کاتە دروست نیە جێگر دابنێ، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی، کەواتە: هەر بەخۆی لە ڕۆژی چوارەمیجەژندا ڕەجمی هەرسێك شەیتانەکان دەکا: بۆ ئـەم ڕۆژەیو بـۆ ڕۆژەکـانیڕابردووش، هـەروەك لـە دوای ئاگادریەکەیداهاتوودا ڕوونی دەکەینەوە، إنْ شاءَ اللهُ تَعَالَى.

دووەم: مەرجە: لە کاتی ڕەجمکردندا جێگرەکەی دابنێ، هەم مەرجـە: جێگرەکـەش لـە پێشدا ڕەجمی هەرسێك شەیتانەکان بە تەوای بۆ خۆی بکا، ئینجا بگەڕێتـەوەو لـەجیاتی بێتوانایەکەش ڕەجمیان بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، بەڵام بـە فەرموودەیەکی (المهمات): مەرج نیە هەرسێك شەیتانەکان بۆ خۆی ڕەجم بکا، بەڵکو هەر کاتێك شەیتانییەکەمی بۆ خۆی ڕەجم کرد، دروسـتە یەکسـەر لـەجیاتی بێتوانایەکـەش ڕەجمـی بکـا پـێش ئـەوەی دووەکـانیتر بـۆ خـۆی ڕەجـم بکـا، جـا ئـەم فـەرموودەی (المهمات)ش بە بەهێز داندراوە، هەروەك (ابن قاسم)و(الشرواني) گێڕاویەتیانەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: دروست نیه بێتوانایەكە لە (مِنَى) بڕواتە دەرەوە، تا جێگرەكە لە دوای نیوەڕۆ هەرسێك شەیتانەكان بە تەواوی لەجیاتیەوی ڕەجم دەكا، چونكە ئەگەر جێگرەكە لەجیاتیەوی هەرسێك شەیتانەكانی ڕەجم نەكردبن، یان ڕەجمی كردبن بەلام تەنها بەردێكی ناتەواو بوبێ، یان بێتوانایەكە پێش هاتنی كاتینیوەڕۆ لە (مِنَى) بڕواتە دەرەوە، ئـــەوە لەو حاڵەتانەدا چوونەدەرەوەی لە (مِنَى) دروست نابێ، هەروەك لە ئاگاداریەكەیڕابردوودا ڕوونمان كردەوە.

وَإِذَا تَرَكَ رَمْيَ يَوْمٍ تَدَارَكُهُ فِي بَاقِيالأَيَّامِ فِيالأَظْهَرِ،

ئینجا بزانە: جگە لە ڕەجمی شەیتانەكان لە هیچ كردارێكیتری حەجدا دانانی جێگر دروست نیە، واتە: هەر كەسێك كردارێكیتری حەج لەجیاتی كەسێكیتر بكا، دروست نابێو بە بەر ناكەوێ، هەر چەند عوزرێكی شەرعیشی هەبێ، هەروەك لە (القلیوبی)و (بغیة)دا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ ڕەجمی شەیتانەكان لە شەوێو لە ڕۆژێدا دروستە ﴾

(وَإِذَا تَرَكَ رَمْيَ يَوْمٍ) هەر كاتێك بە سەهوو، یان بە نەزانی، یان بە قەسدی لە ڕۆژێكدا ڕەجمی شەیتانەكانی نەكرد، ئەوە دروستە-لە دوای ڕۆژئاوابوون- لە شەوێدا گشت شەیتانەكان ڕەجم بكا، هەروەك لە (الإیضاح)دا فەرموویەتی.

جا ئەگەر لە شەوێشدا ڕەجمی نەكردن، ئەو كاتە (تَدَارَكُهُ فِي بَاقِيالأَيَّامِ) لەو ڕۆژانەی ماون شەیتانەكان بە داوی یەكتردا ڕەجم دەكا بەگوێرەی ڕیزی خۆیانو ڕۆژەكانیان، جیاوازی ڕۆژی جەژنو دوای جەژن نیە (فیالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا ﴿عَنْ عاصم: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَخَّصَ لِرِعاءِ الأِبِلِ فِيالْبَيْتُوتَةِ: أَنْ يَرْمُوا يَوْمَ النّحْرِ ثُمَّ يَجْمَعُوا رَمْيَ يَومَيْنِ بَعْدَ يَوْمِ النَّحْرِ، ثُمَّ يَرْمُونَ يَوْمَ النَّفْرِ﴾رواه اصحاب السنن بسندصحیح، پێغەمبەرﷺ ڕێگەیدا: شوانی ووشترەكان شەوێ لە (مِنَى) نەمێننەوەو كە ڕۆژیجەژن ڕەجمی شەیتانیان كرد، ڕەجمی دوو ڕۆژەكانی دوای جەژن كۆ بكەنەوە، ئینجا لەو ڕۆژەدا كە خەڵك (مِنَى) بەجێ دێڵن، ئەوان ڕەجمی گشت ڕۆژەكان بكەن.

جا بزانە: دروستە هەم لە شەوێدا، هەم لە پێش نیوەڕۆدا، هەم لە دوایـنیوەڕۆدا: ڕەجمی ڕۆژانیڕابردوو بكا، بەگوێرەی ڕیزی خۆیان، جا ئەگەر لە دوای نیوەڕۆدا ڕەجمی ڕۆژانیڕابردوو بكا، ئەو كاتەش واجبە: ڕەجمی ڕۆژانیڕابردوو لە پێش ڕەجمی ئەمڕۆدا بكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

بۆ وێنە: ئەگەر ڕەجمی ڕۆژی جەژنو دوو ڕۆژەكانی دوای جەژنی نەكردبو و ویستی لە ڕۆژی سێیەمی جەژندا گشت

ڕەجمەکان بکا، واجبە: یەکەم جار ڕەجمی شەیتانیگەورە لەجیاتی ڕۆژیجەژن بکا، ئینجا بڕواتە لای شەیتانی یەکەمو لەویەوە دەست بە ڕەجمی هەرسێك شەیتانەکان بکا لەجیاتی ڕۆژی یەکەمی دوایجەژن، ئینجا دووبارە بگەڕێتەوەو ئەم جارەش لە شەیتانی یەکەمەوە دەست بە ڕەجم بکاتەوە لە جیاتی ئەم ڕۆژەی دووەمی دوای جەژن، کەواتە: ئەگەر بۆ هەر شەیتانێك چواردە بەرد بهاوێ، ئەوە تەنها ڕەجمیدوێنێی دروست دەبێو ڕەجمی ئەمڕۆی دروست نابێ، چونکە بە ڕیزی ڕۆژەکان ڕەجمەکانی نەکردون، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

وَلاَ دَمَ، وَإِلاَّ فَعَلَيْهِ دَمٌ، وَالْمَذْهَبُ تَكْمِيلُ الدَّمِ فِي ثَلاَثِ حَصَيَاتٍ، وَإِذَا أَرَادَ الْخُرُوجَ مِنْ مَكَّةَ طَافَ لِلْوَدَاعِ،

(وَلاَ دَمَ) هیچ خوێنێك لە سەر ئەو کەسە نیە: کە ڕەجمی ڕۆژانیڕابردوو-بەگوێرەی ڕیزی شەیتانەکانو ڕۆژەکان- لە ڕۆژانیداهاتوودا دەکا.

(وَإِلاَّ) بەلاَم ئەگەر هەر ڕەجمی شەیتانەکانی نەکرد (فَعَلَيْهِ دَمٌ) ئەو کاتە خوێنی ڕەجم نەکردنی لە سەر واجب دەبێ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: مَنْ نَسِيَ مِنْ نُسُكِهِ شَيْئاً أَوْ تَرَكَهُ فَلْيُهْرِقْ دَماً﴾ رواه الإمام مالك والبيهقي بسند صحيح، هەر کەسێك واجبێکی حەج لە بیر بکا، یان بە قەسدی نەیکا، دەبی ئاژەڵێك سەر ببڕێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر تەنها بەردێکی ڕەجمکردنی ناتەواو بێ، یەك مست دانەوێڵە لە خوێن دەدا، ئەگەر دوو بەرد ناتەواو بن، دوو مست دانەوێڵە دەدا، هەم (وَالْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: (تَكْمِيلُ الدَّمِ) خوێنێکی تەواوی دەکەویتە سەر (فِي ثَلاَثِ حَصَيَاتٍ) لە ناتەواوی سێ بەرد، یان زیاتر، واتە: ئەگەر تەنها سێ بەردی لە شەیتان نەدابو، یان تەنها شەیتانێکی ڕەجم نەکردبو، یان هەر هیچ شەیتانێکی ڕەجم نەکردبون، واجبە: مەڕێك سەر ببڕێ، یان دە ڕۆژ بەڕۆژوو ببێ.

هەروەها ئەگەر بە بێعوزر تەنها شەوێك لە (مِنَى) نەماوە مستێکی دانەوێڵەی لە سەر واجب دەبێ، ئەگەر دوو شەو نەماوە دوو مستی لە سەر واجب دەبن، ئەگەر هەر هیچ شەوێك نەماوەو (مِنَى)ی بەجێهێشت، ئەو کاتە واجبە: مەڕێك سەر ببڕێ، یان دە ڕۆژ بەڕۆژوو ببێ، بەو جۆرەی لە خوێنەکانیحەجدا ڕوونی دەکەینەوە، إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

ئینجا بزانە: جیاوازی نیە بە قەسدی لە (مِنَى)دا نەمابێتەوە، یان لە بیری چوبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ باسی (طَوَاف الْوَدَاع)- تەوافیماڵئاوایی ﴾

بزانە: هەر کاتێك حاجی ئیحرامی حەڵاڵ بو، واتە: شکاندی، دروستە پێی بگوترێ:

حاجی، هەروەك لە(المجموع)دا فەرموویەتی.
ئینجا (وَإِذَا أَرَادَ الْخُرُوجَ مِنْ مَكَّةَ) هەر كاتێك حەج، یان عومرەی تەواو كردو ویستی لە(مكة) بڕواتە دەرەوە، واتە: بۆ ئەندازەی (قصر)=()هەشتا كیلۆمەتر لە(مكة) دوور بكەوێتەوە، ئەوە (طَافَ لِلْوَدَاعِ) واجبە: (طَوافُ الْوَداع) تەوافیماڵئاوایی بكا ئینجا لە (مكة) بڕواتە دەرەوە، جیاوازی نیە: نیەتی هەبێ لە دوای دەرچوونەكەی بگەڕێتەوە بۆ (مكه)، یان نا ﴿عَن ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: أُمِرَالنَّاسُ أَنْ يَكُونَ آخِرُعَهْدِهِمْ بِالْبَيْتِ إلاَّ أَنَّهُ خُفِّفَ عَنِ الْمَرْأَةِ الْحَائِضِ﴾ رواه الشيخان، لە لای پێغەمبەرﷺ فەرمان بە خەڵك كراوە:
وَلاَ يَمْكُثُ بَعْدَهُ، وَهُوَ وَاجِبٌ يُجْبَرُ تَرْكُهُ بِدَمٍ، وَفِي قَوْلٍ سُنَّةٌ لاَ يُجْبَرُ، فَإِنْ أَوْجَبْنَاهُ فَخَرَجَ بِلاَ وَدَاعٍ وَعَادَ قَبْلَ مَسَافَةِ الْقَصْرِ سَقَطَ الدَّمُ، أَوْ بَعْدَهَا فَلاَ عَلَى الصَّحِيحِ، وَلِلْحَائِضِ اَلنَّفْرُ بِلاَ وَدَاعٍ،

كە ئاخیر كردەوەیان تەوافی (بَيْت) بێ، بەڵام بۆ بارسوكی ڕێگە دراوەتە ئافرەتیحەیزدار: تەواف نەكاو بڕواتە دەر.
(وَلاَ يَمْكُثُ بَعْدَهُ) نابێ لە دوای (طَوافُ الْوَداع) لە (مَكّة)دا بمێنێتەوە، واتە: ئەگەر بە بێعوزر لە دوای (طَوافُ الْوَداع) مایەوە، یان خۆی خەریك كرد بە سەردانو شت كڕینو ئەو جۆرە شتانە، واجبە: دووبارە تەوافەكەی بكاتەوە، بەڵام ئەگەر لە دوای تەوافەكەی ئیقامەتی نوێژ كراو جەماعەتی كرد، یان خۆی بە كاروباری سەفەر خەریك كرد، وەك ڕێكخستنو باركردنی كەلوپەلو چاوەڕوانكردنی ڕۆیشتنی كاروان، ئەو كاتە زیانی نیەو نایەوێ دووبارەی بكاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.
(وَهُوَ وَاجِبٌ) ئەو (طَوافُ الْوَداع)ە واجبەو (يُجْبَرُ تَرْكُهُ بِدَمٍ) هەم واجبە: نەكردنی پڕ بكرێتەوە بە خوێن، واتە: بە سەربڕینی مەڕێك، یان بە دە ڕۆژوو (وَفِي قَوْلٍ سُنَّةٌ) لە فەرمودەیەكدا (طَوافُ الْوَداع) سوننەتەو (لاَ يُجْبَرُ) بە نەكرنی خوێن واجب نابێ (فَإِنْ أَوْجَبْنَاهُ) جا ئەگەر بە فەرمودەی بەهێزتر بڵێین: (طَوافُ الْوَداع) واجبە (فَخَرَجَ بِلاَ وَدَاعٍ) ئینجا بێئەوەی (طَوافُ الْوَداع) بكا، لە (مكة) چووە دەرەوەو (وَعَادَ قَبْلَ مَسَافَةِالْقَصْرِ) پێش ئەوەی بە ئەندازەی (قصر)=() هەشتاكیلۆمتر بڕوا، گەڕاوە ناو (مكة)و (طَوافُ الْوَداع)ی كرد (سَقَطَ الدَّمُ) خوێنەكەی لە سەر لادەچێ (أَوْ بَعْدَهَا) یان لە دوای ئەوەی بە ئەندازەی(قصر) ڕۆیشت، ئینجا گەڕاوە (فَلاَ علىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرمودەی ڕاست خوێنەكەی لە سەر لاناچێ، چونكە خوێنەكەی لە ئەستۆدا جێگیر بووە.
(وَلِلْحَائِضِ) بۆ ئافرەتی حەیزدار دروستە (النَّفْرُ بِلاَوَدَاعٍ) بێ ئەوەی (طَوافُ الْوَداع) بكا لە (مكة) بڕواتە دەرەوە، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردوو.

﴿ ئاگاداری ﴾: بە فەرموودەی ڕاستتر (طَوافُ الْوَداع) بەشێك نیە لە كردەوەكانی حەج و عومرە، كەواتە: هەر كەسێك -بەو ئەندازەی ڕابردوو- لە (مكة) بڕواتە دەرەوە، واجبە: (طَوافُ الْوَداع) بكا، هەرچەند بۆ حەج و عومرەش نەچوبێتە ناو شاری(مكة)، هەروەك لە (الإيضاح)دا ڕوون كراوەتەوە -بە بەڵگەی حەدیسەكەی ڕابردوو- بەڵام لە (تحفة)دا فەرموویەتی: (طَوافُ الْوَداع) -بۆ حاجی و عومرەچی- پابەندی كردەوەكانی حەج و عومرەیە. كەواتە: (طَوافُ الْوَداع) بەر (طَواف الإفاضَة)ی ڕوكنیحەج دەكەوێ بۆ ئەو كەسەی (طَواف الإفاضَة)ی نەكردوە، هەروەك لە پێش حەلاڵبوونی حەج و عومرەدا ڕابرا.

وَيُسَنُّ شُرْبُ مَاءِ زَمْزَمَ،

ئینجا كە (طَوافُ الْوَداع)ی تەواو كرد، دوو ڕەكعەت سوننەتی تەواف دەكا، ئینجا سوننەتە: لە لای (الْمُلتَزم)-نێوان (الْحَجَرالأسْوَد)و دەرگەی (بَيْت) ڕابوەستێ و ئەم دوعایە بخوێنی: (اَللَّهُمَّ إنَّ الْبَيْتَ بَيْتُكَ وَالْعَبْدَ عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ وَابْنُ أَمَتِكَ حَمَلْتَنِي عَلَى مَاسَخَّرْتَ لِي مِنْ خَلْقِكَ حَتَّى صَيَّرْتَنِي فِي بَلَدِكَ وَبَلَّغْتَنِي بِنِعْمَتِكَ حَتَّى أَعَنْتَنِي عَلَى قَضاءِ مَناسِكِكَ، فَإِنْ كُنْتَ رَضِيتَ عَنِّي فازْدَدْ عَنِّي رِضًى، وَإِلاَّ فَمُنَّ اْلآنَ قَبْلَ أَنْ تَناءَى عَنْ بَيْتِكَ دارِي وَيَبْعُدَ عَنْهُ مَزارِي، وَهَذا أَوَانُ إنْصِرافِي إنْ أَذِنْتَ لِي غَيْرَ مُسْتَبْدِلٍ بِكَ وَلاَ بِبَيْتِكَ وَلاَراغِبٍ عَنْكَ وَلاَ عَنْ بَيْتِكَ، اَللَّهُمَّ فَأَصْحِبْنِي الْعَافِيَةَ فِي بَدَنِي وَالْعِصْمَةَ فِي دِينِي وَأَحْسِنْ مُنْقَلَبِي وَارْزُقْنِالْعَمَلَ بِطَاعَتِكَ مَا أَبْقَيْتَنِي وَاجْمَعْ لِي خَيْرَيِ الدُّنْيا وَالآخِرَة، إنَّكَ قَادِرٌ عَلىَ ذَلِكَ).

ئینجا سەلاوات لە سەر پێغەمبەرﷺ لێدەدا، هەر دوعایەكیتریش حەز دەكا، سوننەتە: بیكا، هەروەها بۆ ئافرەتیحەیزداریش سوننەتە: لە دەرگەی(الْمَسْجِدالْحَرام) ڕابوەستێ و ئەو دوعایەیڕابردوو بكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ ئاوی زەمزەم ﴾

(وَيُسَنُّ شُرْبُ مَاءِ زَمْزَمَ) بۆ گشت كەسێك سوننەتە: ئاوی زەمزەم بخواتەوە ﴿عَنْ اِبْنِ عَبَّاس رَضِىَاللهُ عَنْهُما: شَرِبَ النَّبِيُّﷺ مِنْ زَمْزَمَ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ ئاوی زەمزەمی خواردەوە.

هەم سوننەتە: پڕ بە ورگیخۆی بیخواتەوەو پێش خواردنەوەی (بِسْمِ الله) بكاو بڵێ: خوایە بۆ ئەم مەبەستەم ئاوی زەمزەم دەخۆمەوە، چونكە وام پێگەیشتوە: پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿ئاوی زەمزەم بۆ هەر مەبەستێك بخورێتەوە، دەبێ﴾.

هەروەها سوننەتە: ئاوی زەمزەم لەگەڵ خۆیا بباتەوە ووڵاتیخۆی ﴿عَنْ عَائِشَةَرَضِىَاللهُ عَنْهَا: أَنَّ رَسُولَ اللهِﷺ كَانَ يَحْمِلُ مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ﴾ رواه الترمذي وصححه، پێغەمبەرﷺ هەندێك ئاوی

زەمزەمی لەگەڵ خویا دەبردەوە (مدینة).

هەروەها سوننەتە: لە (مكة)دا زیارەتی ئەم شوێنانە بكا: ئەو ژوورەی پێغەمبەرﷺ تیایدا لە دایك بووە، ماڵی حەزرەتی(خَدیجَة)، مزگەوتی خانووی(الأرقم)، ئەشكەوتی (حِراء)و ئەشكەوتی(ثَوْر).

ئینجا كە لە (مكة) چووە دەرەوە، سوننەتە: سێ جار بڵێ: (اَللّٰهُ أَكْبَر)، ئینجا بڵێ: (لاَإِلَهَ إلاَّاللهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلى كُلِّ شيْءٍ قَدِيرٌ، آيِبونَ عابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنا حامِدُونَ، صَدَقَ اللهُ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ).

وَزِيَارَةُ قَبْرِ رَسُولِ اللهِﷺ بَعْدَ فَرَاغِ الْحَجِّ.

﴿ زیارەتی گۆڕی پێغەمبەرﷺ ﴾

(وَزِيَارَةُ قَبْرِ رَسُولِ اللهِﷺ) بۆ گشت كەسێك سوننەتە: زیارەتی گۆڕی پێغەمبەرﷺ بكا، هەر كەسێكیش بڵێ: سوننەت نیە، خۆی گومڕایەو خەڵكیش گومڕا دەكا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

ئینجا بۆ حاجیەكان وەها سوننەتە: (بَعْدَ فَرَاغِ الْحَجِّ) لە دوای تەواوبوونی حەج زیارەتی گۆڕی پێغەمبەرﷺ بكەن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ زَارَ قَبْرِي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي﴾رواه ابن خزيمة فیصحيحه، قال السبكي وهو حسن، وصححه ابن حجرالهيتمي، وقال الإمام النواوي: رواه الدارقطني والبيهقي باسنادين ضعيفين. واتە: هەر كەسێك زیارەتی گۆڕەكەم بكا، شەفاعەتی منی بۆ دەبێ.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَا مِنْ أَحَدٍ يُسَلِّمُ عَلَيَّ إلاَّ رَدَّاللهُ عَلَيَّ رُوحِي حَتَّى أَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلاَمَ﴾ رواه ابوداود بسندصحيح، هەر كەسێك سەلامم لێبكا، خوای گەورە گوفتارم دەداتەوە تا وەڵامی سەلامی ئەدەمەوە.

جا ئەو حەدیسە بەڵگەیە: كە پێغەمبەرﷺ ئاگای لەو كەسە هەیە: كە زیارەتی دەكا، جگە لەوەش لە حەدیسێكیتردا پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلأَنْبِياءُ أَحْياءٌ فِي قُبُورِهِمْ يُصَلُّونَ﴾ رواه أبويعلى قال الإمام المناوى: هو حديث صحيح، پێغەمبەران-عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم- زیندوونە لە گۆڕەكانیاندا نوێژ دەكەن.

ئینجا سوننەتە: بۆ چوونە (مَدِينَة)ی پیرۆز غوسل بكاو پوختەترین بەرگ دەبەر بكاو لە ڕێگەدا زۆر سەلاوات لێبدا، ئینجا كە چاوی بە درەختو خانووەكانی(مَدِينَة) كەوت، زیاتر سەلاوات لێبدا.

ئینجا كە ویستی بڕواتە ناو (حَرَم)ی مزگەوتیپێغەمبەرﷺ، سوننەتە بڵێ: ﴿بِسْمِ اللهِ، اَلْحَمْدُ لِلَّهِ، وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلى رَسُولِ اللهِ، رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوابَ رَحْمَتِكَ﴾حديث حسن رواه الترمذي إلاّ (التسمية والحمد) فابن السني.

ئینجا بڵێ: (بسم الله)و پێی ڕاستەی پێشدا بنێتە ژوورەوەو نیەتی (إعتكاف) بێنێ، جا بۆ هاتنە دەرەوەش هەمان زیكرو دوعا دەكا، بەڵام ئەم جارە دەڵێ: ﴿وَافْتَحْ لِي أَبْوابَ فَضْلِكَ﴾و پێی چەپەی پێشدا دەباتە دەرەوە.

ئینجا دانەنیشێو یەكسەر ڕوو بكاتە (اَلرَّوْضَة الْمُطَهَّرَة)–كە نێوان گۆڕەكەو مینبەری پێغەمبەرەﷺ–لە وێدا دوو ڕەكعەت (تَحِيَّةُالْمَسْجِد) بكا، چونكە پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمِنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِياضِ الْجَنَّةِ﴾ رواه الشيخان، نێوان گۆڕەكەمو مینبەرەكەم مێرگێكە لە مێرگەكانی بەهەشت.

....

ئینجا ڕوو بكاتە گۆڕە پیرۆزەكەی پێغەمبەروﷺ پشت لە قیبلەو ڕوو بكاتە سەری گۆڕەكەیو بە دەنگێكی نزم بڵێ:

(اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللهِ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْمُرْسَلِينَ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا خَيرَالْخَلاَئِقِ أَجْمَعِينَ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ وَعَلَى آلِكَ وَأَهْلِ بَيْتِكَ وَأَزْواجِكَ وَأَصْحابِكَ أَجْمَعِينَ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ وَعَلَى سائِرِالْأَنْبِياءِ وَالْمُرْسَلِينَ، جَزاكَ اللهُ–يا رَسُولَ اللهِ– عَنَّا خَيْرَالْجَزاءِ وَصَلَّى عَلَيْكَ أَفْضَلَ وَأَكْمَلَ ما صَلَّى أَحَدٌ مِنْ خَلْقِهِ أَجْمَعِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَّإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَّغْتَ الرِّسالَةَ وَأَدَّيْتَ الأَمانَةَ وَنَصَحْتَ الأُمَّةَ وَجاهَدْتَ فِىاللهِ حَقَّ جِهادِهِ، اَللَّهُمَّ آتِهِ الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقاماً مَّحْمُوداًالَّذِى وَعَدْتَهُ). ئینجا سەلاواتەكەی دوای تەحیات لێدەدا.

جا ئەگەر نەیتوانی ئەو سەلامكردنە درێژە بكا، با بڵێ: (اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ). هەروەها ئەگەر یەكێك سەلامی پێدا ناردبو، دەڵێ: (اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ، لەجیاتی فلانكەس). یان بڵێ: (يَا رَسُولَ اللهِ فلانكەس سەلامت لێدەكا). هەروەك لە (الإيضاح)و (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بە قەد گەزێك بەرەو ڕاستەی دەڕواو سەلام لە ئیمامی(أبوبَكْر) دەكا، ئینجا بە قەد گەزێكیتر بەرەو ڕاستەی دەڕواو سەلام لە ئیمامی(عُمَر) دەكا، چونكە ئەو دوو بەڕێزانەش لە ژوورەكەی گۆڕیپێغەمبەرداﷺ نێژراون، ئینجا دەگەڕێتەوە بەرامبەر پێغەمبەرﷺ بۆ هەر كارێكی حەز دەكا بە خاتری پێغەمبەرﷺ لە خوا دەپاڕێتەوە، ئینجا ڕوو لە قیبلە دەكاو تا حەز دەكا: دوعا بۆ خۆیو بۆ موسوڵمانان دەكا، بەڵام حەرامە: بە دەورەی گۆڕەكەدا بگەڕێو ناپەسندە دیوارەكەی ماچ بكاو دەستی لێبداو پشتو زگی پێوە بنێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

هەروەها سوننەتە: زیارەتی (قُباءْ)و گۆڕستانی(الْبَقِيع)و، گشت شوێنە ناودارەکانیتری (مدينة) بکا، سوننەتە: زۆر لە (مدينة)دا بەڕۆژوو ببێو خێرو چاکە بکاو گشت نوێژەکانی بە جەماعەت لە مزگەوتی پێغەمبەردا ﷺ بکا، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿صَلاَةٌ فِي مَسْجِدِيهَذا أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيماسِواهُ إلاَّالْمَسْجِدَالْحَرامَ﴾رواه الشيخان، نوێژێك لەم مزگەوتەیمندا خێرترە لە هەزار نوێژ لە مزگەوتەکانیتردا، تەنها (الْمَسْجِدالْحَرام) نەبێ. واتە: چونکە نوێژێك لە (الْمَسْجِدالْحَرام)دا لە سەد هەزار نوێژی مزگەوتەکانیتر خێرترە، هەروەك لە ڕیوایەتی (ابن ماجه)دا هاتوە.

(فَصْلٌ) أَرْكَانُ الْحَجِّ خَمْسَةٌ: اَلإِحْرَامُ، وَالْوُقُوفُ، وَالطَّوَافُ، وَالسَّعْيُ، وَالْحَلْقُ إِذَا جَعَلْنَاهُ نُسُكاً،

﴿ خوا حافیزی لە (مَدِينَة)ی پیرۆز ﴾

هەرکاتێك ویستی لە (مَدِينَة)وە بگەڕێتەوە ولاتیخۆی، سوننەتە: دوو ڕەکعەت نوێژ لە مزگەوتی پێغەمبەردا ﷺ بکاو هەرچەند پێی خۆشە دوعا بکا، ئینجا بڕواتە خزمەت گۆڕی پێغەمبەر ﷺو هەمان سەلامو دوعایڕابردووی زیارەت دووبارە بکاتەوە، ئینجا بڵێ: (أَللَّهُمَّ لاتَجْعَلْ هَذا آخِرَالْعَهْدِ بِحَرَمِ رَسُولِكَ وَيَسِّرْ لِىالْعَوْدَ إِلَىالْحَرَمَيْنِ سَبِيلاً سَهْلَةً وَارْزُقْنِى الْعَفْوَ وَالْعافِيَةَ فِىالدُّنْيا وَالآخِرَةِ وَرُدَّنا سَالِمِينَ غَانِمِينَ). ئینجا بەرەو پێشەوە لە مزگەوت دەڕواتە دەرەوە—نەك پشتەوپشت—هەروەك لە(الإيضاح)دا فەرموویەتی.

﴿**پاشکۆ**﴾: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ حَجَّ لِلَّهِ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ﴾رواه الشيخان، هەر کەسێك بۆ خوا حەج بکاو لە حەجەکەیدا قسەی ناشیرینو بێشەرعی نەکا، لە گوناهەکانی دەردەچێو پاك دەبێتەوە، وەك ئەو ڕۆژەی لە دایکی بووە. کەوابو: ئەی حاجیی ڕێزدار ئەو پاکبوونەوەیە لە دەست مەدەو جارێکیتر مەگەڕێوە سەر گوناه کردن.

ئینجا—هەروەك لە (المجموع)و(الأذكار)دا فەرموویەتی— ئەو کەسەی پێشوازی لە حاجیەکە دەکا، سوننەتە دوعای بۆ بکاو بڵێ: ﴿قَبِلَ اللهُ حَجَّكَ وَغَفَرَ ذَنْبَكَ وَأَخْلَفَ نَفَقَتَكَ﴾ حديث غريب رواه إبن السني، خوا حەجت قبوڵ بکاو لە گوناهت خۆش ببێو ئەوەی سەرفت کردوە خوا لەجیاتیی بتداتەوە.

ئینجا سوننەتە: حاجیەکەش دوعای بۆ بکاو بڵێ: (خوا لە گوناهی تۆش خۆش ببێ)، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْحاجِّ وَلِمَنِ اسْتَغْفَرَ لَهُ الْحَاجُّ﴾ رواه الحاكم وقال صحيح على شرط مسلم، خوایە لە حاجی خۆش ببەو لەو کەسەش خۆش ببە: کە حاجی دوعای لێخۆشبوونی گوناهی بۆ دەکا.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ڕوکنو واجبەکانی حەجو عومرە ﴾

(أَرْكَانُ الْحَجِّ خَمْسَةٌ) ڕوکنەکانی حەج پێنجن، یەکەم: (اَلإِحْرَامُ) نیەتی ئیحرامبەستنە. دووەم: (وَالْوُقُوفُ) ڕاوەستانە لە (عَرَفات). سێیەم: (وَالطَّوَافُ) تەواف کردنە، واتە: (طَوافُ الإفاضَة). چوارەم: (وَالسَّعْيُ) هاتوچۆی نێوان سەفاو مەڕوەیە. پێنجەم: (وَالْحَلْقُ) سەرتاشینە (إِذَا جَعَلْنَاهُ نُسُكاً) هەر کاتێك لە سەر فەرموودەی ڕاست: بە خواپەرستیی دابنێین.

جا بزانە: مەرجە ئەو ڕوکنانە بە ڕیز بکرێن، واتە: نیەتی ئیحرامبەستن لە پێش گشتیاندابێ، وەستانی (عَرَفات) لە پێش (طَوافُ الإفاضَة)و لە پێش سەرتاشیندا بێ.

وَلاَ تَجْبَرُ بِدَمٍ، وَمَا سِوَىالْوُقُوفِ أَرْكَانٌ فِالْعُمْرَةِ أَيْضاً، وَيُؤَدَّى النُّسُكَانِ عَلَى أَوْجُهٍ، أَحَدُهَا: اَلإِفْرَادُ بِأَنْ يَحُجَّ ثُمَّ يُحْرِمَ بِالْعُمْرَةِ: كَإِحْرَامِ الْمَكِّيِّ وَيَأْتِيَ بِعَمَلِهَا.

(وَلاَ تُجْبَرُ بِدَمٍ) ڕوکنەکانیحەج بە خوێن پڕ ناکرێنەوەو هەر دەبی بکرێن، کەواتە: ئەگەر تەنها یەکێك لەو ڕوکنانەی حەج نەکا، یان ڕوکنێکی ناتەواو بێ، حەجەکەی دروست نابێو لە ژێر ئیحرام دەرناچێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ ئاگاداری ﴾: واجبەکانیحەج پێنجن، یەکەم: ئیحرامبەستن لە میقاتێکیشەرعی. دووەم: ڕەجمیشەیتانەکان لە جەژنو لە دوای جەژندا. سێیەم: مانەوەی شەوێ لە (مزدلفة). چوارەم: مانەوەی شەوێ لە (مِنَى). پێنجەم: (طَوافُ الْوَداع). جا ئەو واجبانەیحەج جیاوازن لە ڕوکنەکانیحەج، چونکە ئەگەر واجبێك، یان گشت واجبەکان نەکا، حەجی دروست دەبێ، بەڵام بە نەکردنی هەر واجبێك خوێنێکی دەکەوێتە سەر، هەروەك ڕوونمان کردەوەو لە خوێنەکانی حەجدا خوێنەکەش ڕوون دەکەینەوە، إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

(وَمَا سِوَىالْوُقُوفِ) جگە لە وەستانی(عَرَفات)، گشت ڕوکنەکانیڕابردوو (أَرْكَانٌ فِيالْعُمْرَةِ أَيْضاً) ڕوکنن لە عومرەداو مەرجە هەرچواریان بەم ڕیزە بکرێن: ئیحرامبەستن بە عومرە، ئینجا تەوافی ڕوکنیعومرە، ئینجا (سَعْي) سەفاو مەڕوە، ئینجا سەرتاشین، یان بڕینی موو. جا ئەگەر ئەو چوار ڕوکنانەی بەو ڕیزە بە تەواوی کردن، عومرەکەی تەواو دەبێ، بەڵام ئەگەر تەنها ڕوکنێك لەو چوارانە نەکا، یان ڕوکنێکی ناتەواو بێ، عومرەکەی دروست نابێو لە ژێر ئیحرام دەرناچێ، چونکە بەڵگەکانی ڕوکنەکانیحەج بەڵگەنە بۆ ڕوکنەکانی عومرەش، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها بزانە: واجبەکانیعومرە تەنها ئیحرامبەستنە لە میقاتیشەرعیو خۆپاراستنە لە قەدەغەکراوەکانی ئیحرام، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.

﴿ شێوەی حەج و عومرە کردن: وێکڕا، بە تەنها ﴾

(وَيُؤَدَّى النُّسُكَانِ عَلَى أَوْجُهٍ) حەجو عومرە دەکرێن بە سێ شێوە: (أَحَدُهَا) شێوەییەکەم: (اَلإِفْرَادُ)

حەجی تەنهای جیاكراوەیە (بِأَنْ يَحُجَّ) وەك لە پێشدا حەج بكا (ثُمَّ يُحْرِمَ بِالْعُمْرَةِ) ئینجا لە دوای تەواوبوونیحەج، ئیحرام بە عومرە ببەستێ (كَـإِحْرَامِ الْمَكِّـيِّ) وەك ئیحرامی دانیشتووی(مَكَّة)، واتە: بڕواتە دەرەوەی(حَرَمِ مَكَّة)و ئیحرام بە عومرە ببەستێو (وَيَـأْتِيَ بِعَمَلِهَـا) ئینجا بێتەوە (مَكَّـة)و كردەوەكانیتری عومرە بكا: كە تەوافو (سَـعي)و سەرتاشینە ﴿عَنْ عَائِشَةَرَضِىَاللهُ عَنْهَا: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِﷺ فَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ، وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ، وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ، وَأَهَلَّ رَسُولُ اللهِﷺ بِالْحَجِّ﴾ رواه الشیخان، لەگەڵ پێغەمبەرداﷺ چووینە حەج: جا هەندێكمان ئیحرامی بە عومرەیتەنها
اَلثَّانِي: اَلْقِرَانُ بِأَنْ يُحْرِمَ بِهِمَا مِنَ الْمِيقَاتِ وَيَعْمَلَ عَمَلَ الْحَجِّ فَيَحْصُلاَنِ، وَلَوْ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ فِي أَشْهُرِالْحَجِّ ثُمَّ بِحَجٍّ قَبْلَ الطَّوَافِ كَانَ قَارِناً، وَلاَ يَجُوزُ عَكْسُهُ فِالْجَدِيدِ.
اَلثَّالِثُ: اَلتَّمَتُّعُ بِأَنْ يُحْرِمَ بِالْعُمْرَةِ مِنْ مِيقَاتِ بَلَدِهِ وَيَفْرَغَ مِنْهَا ثُمَّ يُنْشِئُ حَجّاً مِنْ مَكَّةَ،

بەست، هەندێكمان ئیحرامی بە حەجو عومرەی وێكڕا بەست، هەندێكمان ئیحرامی بە حەجی تەنها بەست، پێغەمبەرﷺ ئیحرامی بە حەجیتەنها بەست.

(اَلثَّانِي) شێوەیدووەم: (اَلْقِرَانُ) حەجو عومرەی وێكڕایە (بِأَنْ يُحْرِمَ بِهِمَا مِنَ الْمِيقَاتِ) وەك لە مانگەكانیحەجدا–لە میقاتیحەج– نیەتی ئیحرامی حەجو عومرە وێكڕا بێنێ، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردوو، ئینجا (وَيَعْمَلَ عَمَلَ الْحَجِّ) تەنها كردەوەكانیحەج بكا (فَيَحْصُلاَنِ) بەو شێوەیە حەجو عومرەی هەردووك بۆ دەبن، واتە: عومرەكەی لە ناو حەجدا دێتە جێو بە بەر حەجو عومرەی ڕوكنیئیسلام دەكەون ﴿عَنْ عَائِشَةَرَضِىَاللهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّﷺ قَالَ لَهَا: طَوَافُكِ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ يَكْفِيكِ لِحَجِّكِ وَعُمْرَتِكِ﴾ رواه ابوداود ومسلم، تەوافێكی (بيت)و هاتوچۆیەكی نێوان سەفاو مەڕوەت بەسە بۆ حەجو عومرە.

(وَلَوْ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ فِي أَشْهُرِالْحَجِّ) ئەگەر لە مانگەكانیحەجدا ئیحرامی بە عومرە بەست (ثُمَّ بِحَجٍّ) ئینجا لە دوای ئیحرامی ئەو عومرەیە ئیحرامی بە حەجیش بەست، واتە: نیەتی هێنا حەج بێنێتە سەر عومرە (قَبْلَ الطَّوَافِ) پێش ئەوەی تەوافی عومرە بكا، ئەوە دروستەو (كَانَ قَارِناً) وای لێدێ: نیەتی حەجو عومرەی وێكڕای هێناوە، هەروەك لە (بخاریو مسلم)دا لە (عائشة) گێڕدراوەتەوە، بەڵام ئەگەر دەستی بە تەواف كردبێ، ئەو كاتە دروست نیە: نیەتی ئیحرامیحەج بێنێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

هەروەها (وَلاَ يَجُوزُ عَكْسُهُ) پێچەوانەیڕابردووش دروست نیە، واتە: ئەگەر لە پێشدا ئیحرامی بە حەج بەستبو، دروست نیە: نیەتی ئیحرامیعومرە بێنێ، چونكە عومرە نابردرێتە سەر حەج (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرمودەی نوێی ئیمامی(الشافعي)دا.

(اَلثَّالِثُ) شێوەیسێیەم: (اَلتَّمَتُّعُ) حەجی بە لەززەتی دوای عومرەیە: (بِأَنْ

يُحْرِمَ بِالْعُمْرَةِ مِنْ مِيقَاتِ بَلَدِهِ) وەك لـە مانگەكانیحەجـدا لـە (ميقـات)ی وولاتەكـەیخۆی ئیحرام بە عومرە ببەستیو (وَيَفْرَغَ مِنْهَا) عومرەكەی تەواو بكا (ثُمَّ يُنْشِئُ حَجّاً مِـنْ مَكَّـةَ) ئینجا–لە دوای تەواوبوونی عومرە– هـەر لـە (مكـة) ئیحـرام بـە حـەج ببەسـتیو بڕواتـە (عَرَفات)و حەجەكەش تەواو بكا.

جا بزانە: بۆیێ بەم شێوەیە دەگوترێ حەجی بە لەززەت، چونكە لە تەواوبوونی عومرەوە تا ئیحرامیحەج، لەززەتی كردوە: كە گشت قەدەغەكراوەكانی لێحەڵاڵ بوینە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَأَفْضَلُهَا الإِفْرَادُ، وَبعْدَهُ التَّمَتُّعُ وَبَعْدَ التَّمَتُعِ اَلْقِرَانُ، وَفِي قَوْلٍ اَلتَّمَتُعُ أَفْضَلُ مِنَ الإِفْـرَادِ، وَعَلَـىالْمُتَمَتِّعِ دَمٌ بِشَـرْطِ أَنْ لاَ يَكُـونَ مِـنْ حَاضِـرِى الْمَسْـجِدِالْحَرَامِ، وَحَاضِـرُوهُ مَـنْ دُونَ مَرْحَلَتَيْنِ مِنْ مَكَّةَ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ مِنْ الْحَرَمِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَأَنْ تَقَعَ عُمْرَتُهُ فِي أَشْهُرِالْحَجِّ

(وَأَفْضَلُهَا) لەو سێ شێوەیە خێرترەكەیان (اَلإِفْرَادُ) حەجیتەنهایە، چونكە ئەو حەدیسانە زۆرترن: كە پێغەمبەرﷺ حەجیتەنهای كردوە، هەم وەك حەدیسەكەی یەكەمیڕابردووش

(وَبعْدَهُ التَّمَتُّعُ) لە دوای حەجیتەنها حەجی بە لەززەتی دوایعومرە خێرترە.

(وَبَعْدَ التَّمَتُّعِ الْقِرانُ) ئینجا حەجیوێكڕا (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەكدا: (التَّمَتُّعُ أَفْضَلُ مِنَ الإِفْرَادِ) حەجی بە لەززەتی دوایعومرە خێرترە لە حەجیتەنها، چونكە حەجی بە لەززەتی دوایعومرەش لە چەند حەدیسێكی (صحيح)دا هاتوە، وَاللهُ أَعْلَم.

(وَعَلَىالْمُتَمَتِّعِ دَمٌ) ئەو كەسەی حەجی بە لەززەتی دوایعومرە دەكا، لـە سـەری واجبـە: خوێن بدا، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَـىالْحَجِّ فَمَااسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾ هەر كەسێك لەززەتوخۆشیی دیت بە تەواوبوونیعومرە تا ئیحرامبەستنی حـەج، واجبـە ئەو خوێنە بدا: كە بۆی ئاسانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر لە پێش حەج كردندا عومرە دووبارەش بكاتەوە، تەنها یەك خوێنی لە سەر واجب دەبێ، هەروەك لە(تحفه)دا فەرموویەتی، خوێنەكەش بـەم چـوار مەرجانـە واجب دەبێ:

مەرجییەكەم: (بِشَرْطِ أَنْ لاَ يَكُونَ مِنْ حَاضِرِىالْمَسْجِدِالْحَرَامِ) بەو مەرجـەی ئـەو كەسـە خـەڵكی (الْمَسْجِدالْحَرام) نـەبێ، چـونكە ئـەوان خوێنیـان لـە سـەر نیـە، خـوای گـەورە دەفەرموێ: ﴿ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِىالْمَسْجِدِالْحَرَامِ﴾ ئەو خوێنە لە سەر ئەو كەسە واجبە: كە دانیشتووی (الْمَسْجِدالْحَرام) نەبێ.

(وَحَاضِرُوهُ) خەڵكی(الْمَسْجِدالْحَرام) كە ئەو بڕیارە بیانگرێتەوە (مَنْ دُونَ مَرْحَلَتَيْنِ مِنْ مَكَّةَ) ئەو كەسەیە: ماڵەكەی لە (حَرَمِ مكة)دابێ، یان ماڵەكـەی دوو قۆنـاغ كـەمتر دوور بـێ لـە شـــاری(مكـــة)ی پـــیرۆز (قُلْـــتُ)

ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (الأصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (مِنَ الْحَرَمِ) ماڵەکەی دوو قۆناغ کەمتر دوور بێ: لە (حَرَمِ مَكَّة)، واتە: هەشتاکیلۆمتر دوور نەبێ (وَاللهُ أعْلَم).

مەرجیدووەم: (وَأَنْ تَقَعَ عُمْرَتُهُ فِی أشْهُرِالْحَجِّ) نیەتی ئیحرامیعومرەکەی بکەوێتە ناو مانگەکانیحەج، کەواتە: ئەگەر لە مانگەکانی پێش (أشهُرِالْحَجّ)دا عومرە بکا، یان لە ڕەمەزاندا نیەتی عومرە بێنێو لە (أشهُرِالْحَجّ)دا کردەوەکانیتری عومرە تەواو بکا، خوێنی ناکەوێتە سەر، چونکە نیەتی عومرەکەی نەکەوتۆتە ناو (أشهُرِالْحَجّ)، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

مِنْ سَنَتِهِ، وَأَنْ لاَ يَعُودَ لِإِحْرَامِ الْحَجِّ إِلَى الْمِيقَاتِ وَوَقْتُ وَجُوبِ الدَّمِ إِحْرَامُهُ بِالْحَجِّ،

مەرجیسێیەم: (مِنْ سَنَتِهِ) لە هەمان ساڵی حەج کردن عومرەکەی بکا، کەواتە: ئەگەر ئەم ساڵ لە مانگەکانیحەجدا عومرەی کرد بەڵام حەجی نەکرد، خوێنی لە سەر نیە ﴿عَنْ سَعِيد بِن المُسَيِّبِ: كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَعْتَمِرُونَ فِىأَشْهُرِ الْحَجِّ فَإِذا لَمْ يَحُجُّوا مِنْ عامِهِمْ لَمْ يُهْدُوا﴾ رواه البيهقي باسناد حسن، (صحابة)یپێغەمبەرﷺ لە مانگەکانیحەجدا عومرەیان دەکرد، جا ئەگەر هەمان ساڵ حەجیان نەکردبا، خوێنیان نەدەدا.

مەرجیچوارەم: (وَأَنْ لاَ يَعُودَ لِإِحْـرَامِ الْحَـجِّ إِلَىالْمِيقَـاتِ) بۆ ئیحرامیحەج نەگەڕێتەوە (میقات)ێکی شەرعی: وەك لە دوای تەواوبوونیعومرە، لە (مكة)دا ئیحرام بە حەج ببەستێو بڕواتە (عَرَفات)، یان هەر لە (عَرَفات)دا ئیحرام بە حەج ببەستێ، واتە: چونکە حەجو عومرەی بە ئیحرامی دوو (میقات) نەکردون، بەڵکو (میقات)ێکی قازانج کردوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

کەوابو: ئەگەر لە دوای تەواوبوونیعومرە، گەڕاوە بۆ (میقات)ێکی شەرعیو لەوێ ئیحرامی بە حەج بەست، یان لە (مكة) ئیحرامی بە حەج بەست، ئینجا بە ئیحرام بەستراوی–پێش وەستانی(عَرَفات)– گەڕاوە بۆ (میقات)ێکی شەرعی، ئینجا لەوێوەش گەڕاوەو چووە (عَرَفات)، ئەو کاتە خوێنی لە سەر لادەچێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)و (حاشية الإيضاح)دا ڕوون کراوەتەوە، واتە: چونکە هیچ قازانجی نەکردوە.

ئینجا بزانە: لێرەدا جیاوازی نیە: بگەڕێتەوە هەمان (میقات)یعومرە، یان (میقات)ێکیتر، یان ئەندازەی (میقات)ێکیشەرعی، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ کاتو چۆنیەتی خوێنی حەجی بە لەززەت ﴾

پێشەکی بزانە: مەبەست لە خوێنی ئێرەو گشت خوێنەکانیتری حەجو عومرە: یان مەڕێکە تەمەنی ساڵێك تەواو بوبێ، یان بزنێکە تەمەنی دوو ساڵ تەواو بوبن، یان حەفتێکی ووشترێك، یان مانگایەك، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانەو لە خوێنو (فِدْيَة)کانی حەجدا درێژتر ڕوونی دەکەینەوە، إنْ شاءَ اللهُ تَعَالَى.

ئینجا (وَوَقْتُ وُجُوبِ الدَّمِ) کاتی واجیبوونی ئەو خوێنە لە سەر ئەو کەسەی حەجی بە لەززەتی دوایعومرەی کردوە (إِحْرَامُهُ بِالْحَجِّ) ئیحرامبەستنیەتی بە حەج، واتە: هەر کاتێك لە دوای تەواوبوونیعومرە ئیحرامی بە حەج بەست، خوێنەکەی دەکەوێتە سەر، بەلاَم ئەگەر بگەڕێتەوە بۆ (میقات)ێکی شەرعی، ئەو کاتە خوێنەکەی لە سەر لادەچێ، هەروەك تازە ڕوونمان کردەوە.

ئینجا لە فەرموودەی بەهێزتردا: دروستە: هەر لە دوای تەواوبوونی عومرە–پێش ئیحرامبەستنی بە حەج– ئەو ئاژەڵە سەر ببڕێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَالأَفْضَلُ ذَبْحُهُ يَوْمَ النَّحْرِ، فَإِنْ عَجزَ عَنْهُ فِي مَوْضِعِهِ صَامَ عَشَرَةَ أَيَّامٍ: ثَلاَثَةً فِالْحَجِّ تُسْتَحَبُّ قَبْلَ يَوْمِ عَرَفَةَ وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ فِالأَظْهَرِ، وَيُنْدَبُ تَتَابُعُ الثَّلاَثَةِ، وَكَذَا السَّبْعَةُ، وَلَوْ فَاتَتْهُ الثَّلاَثَةُ فِالْحَجِّ فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يَلْزَمُهُ أَنْ يُفَرِّقَ فِي قَضَائِهَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ السَّبْعَةِ،

بەلاَم (وَالأَفْضَلُ) وەها خێرترە: (ذَبْحُهُ يَوْمَ النَّحْرِ) لە ڕۆژی جەژنی قورباندا ئاژەڵەکە سەر ببڕێ، چونکە لە مەزهەبەکانیتردا: پێش ڕۆژی جەژن دروست نیە.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە (حَرَمِ مَكَّةَ)دا ئاژەڵی دەست بکەوێ، دروست نیە: بەڕۆژوو ببێ، بەلاَم (فَإِنْ عَجَزَ عَنْهُ فِي مَوْضِعِهِ) ئەگەر لە (حَرَم)دا لەو خوێنە بێتوانا بوو: وەك ئاژەڵەکەی دەست نەکەوێ، یان پارەی نەبێ بیکڕێ، یان پارەی هەبێ بەلاَم بۆ کاری پێویست پارەکەی بوێ، ئەوە (صَامَ عَشَرَةَ أَيَّامٍ) واجبە: لەجیاتی خوێنەکە دە ڕۆژان بەڕۆژوو ببێ:

(ثَلاَثَةً فِي الْحَجِّ) سێ ڕۆژان: لە دوای ئیحرامبەستنیحەج بەڕۆژوو دەبێ، جا ئەگەر بگونجێ (تُسْتَحَبُّ قَبْلَ يَوْمِ عَرَفَةَ) وەها سوننەتە پێش ڕۆژی عالفە سێ ڕۆژەکان بەڕۆژوو ببێ، هەم (وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعَ إِلَىأَهْلِهِ) حەفت ڕۆژانیش هەر کاتێك گەڕاوە بۆ وولاَتیخۆی بەڕۆژوو دەبێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەیبەهێزتردا. کەواتە: پێش ئیحرامبەستنیحەج سێ ڕۆژووەکان دروست نابن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ فِالْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ﴾ هەر کەسێك ئاژەڵەکەی دەست نەکەوێ، با سێ ڕۆژان لە حەجدا بەڕۆژوو ببێو حەفت ڕۆژانیش هەر کاتێك گەڕانەوە وولاَتیخۆتان، ئەوە دە ڕۆژی تەواوە.

کەواتە: دروست نیە لە ڕێگەدا حەفت ڕۆژەکان بەڕۆژوو ببێ، بەلاَم لە فەرموودەکەیتری ئیمامی(الشلفعی)و لە هەرسێك مەزهەبەکەیتردا دروستە: هەر لە دوای تەواوبوونی حەج ئەو حەفت ڕۆژانەش بەڕۆژوو ببێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُنْدَبُ تَتَابُعُ الثَّلاَثَةِ) سوننەتە: سێ ڕۆژەکەیحەج بە دوایەکتردا بەڕۆژوو ببێو دروستە: نێوانیشیان بخاتێ (وَكَذَاالسَّبْعَةُ)

هەروەها حەفت ڕۆژەکەیتریش سوننەتە: بە دوایەکتردا بەڕۆژوو ببێو بە نێوانیش دروستن.
(وَلَوْ فَاتَتْهُ الثَّلاَثَةُ فِيالْحَجِّ) ئەگەر سێ ڕۆژەکەی لیٚفەوتانو لە حەجدا بەڕۆژوو نەبو (فَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر ئەمەیە: واجبە سێ ڕۆژووەکە قەزا بکاتەوە، هەم (أَنَّهُ يَلْزَمُهُ أَنْ يُفَرِّقَ فِي قَضَائِهَا) واجبە: لە قەزاکردنەوەی ئەو سێ ڕۆژانەدا ماوەیەك پشوو بدا (بَيْنَهَا وَبَيْنَ السَّبْعَةِ) لە نێوان سێیەکەو حەفتەکە، پشووەکەش بە ئەندازەی چوار ڕۆژەکەی جەژنو ماوەی ڕۆیشتنی ڕێگەیگەڕانەوە بۆ وولاتیخۆی بێ، واتە:
وَعَلَى الْقَارِنِ دَمٌ كَدَمِ التَّمَتُّعِ، قُلْتُ: بِشَرْطِ أَنْ لاَ يَكُونَ مِنْ حَاضِرِي المَسْجِدِالْحَرَامِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

لە ماڵەوە سێ ڕۆژەکە قەزا دەکاتەوە، ئینجا بە قەد ڕۆژانی جەژنو ئەو ڕۆژانەی لە ڕێگەدا ڕۆیشتوە تا گەیشتۆتەوە وولاتی خۆی، پشوو دەدا، ئینجا حەفتەکەی ماڵەوەش بەڕۆژوو دەبێ.

﴿ خوێنی حەجو عومرەی وێکڕا ﴾

(وَعَلَىالْقَارِنِ دَمٌ) ئەو کەسەی حەجو عومرەی وێکڕا دەکا، خوێنی لە سەر واجبە (كَدَمِ التَّمَتُّعِ) وەك خوێنی حەجی بە لەززەتی دوایعومرە—کە بە درێژی ڕوونمان کردەوە—چونکە ئەمەش—وەکو ئەو—حەجو عومرەی بە ئیحرامی یەك (میقات) کردونو (میقات)ێکی قازانج کردوە.
کەوابو: ئەگەر ئەو کەسەی حەجو عومرەی وێکڕا دەکا—لە پێش وەستانی (عَرَفات)دا—بگەڕێتەوە میقاتێکی شەرعی، ئەویش خوێنەکەی لە سەر لادەچێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ: هەم (بِشَرْطِ أَنْ لاَ يَكُونَ مِنْ حَاضِرِيالْمَسْجِدِالْحَرَامِ) بەم مەرجەش خوێنی لە سەر واجب دەبێ: کە خەڵکی (الْمَسْجِدالْحَرام) نەبێ، کە بە درێژی ڕوونمان کردەوە، واتە: خەڵکی ئەوێ بە هۆی حەجو عومرەی وێکڕا خوێنیان لە سەر واجب نابێ (وَاللهُ أَعْلَم).
جا بزانە: لە ڕۆژووی حەجی بە لەززەتدا نیەتی (فِدْيَة)ی حەجی بە لەززەت دێنێ، لە ڕۆژووی حەجی وێکڕادا نیەتی (فِدْيَة)ی حەجی وێکڕا دێنێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر ئەو کەسەی حەجو عومرەی وێکڕا دەکا، یان حەجی بە لەززەتی دوای عومرە دەکا، لە حاڵەتی حەج کردندا مرد، یان لە دوای حەج کردن مرد، بەڵام

خوێنەکەی سەر نەبڕیبو، ئەوە خوێنەکەی لە ئەستۆدا جێگیر بووەو بە مـردن لـە سـەری لاناچێ. کەوابو: ئەگەر توانای خوێندانی هەبوبێ، واجبە: لـە میراتەکـەی خوێنەکـەی بـۆ بدرێ، بەڵام ئەگەر توانای نەبوبێ، ئەو کاتە تێبینی دەکرێ:

ئەگەر بۆی گونجابێ بەرۆژوو بێ‌و ڕۆژووەکانی نـەگرتبن، ئـەوەش وەکـو ڕەمـەزان: یـان (فِدْيَة)ی بۆ دەدرێ، یان خزمێکی لەجیاتیەوی بەرۆژوو دەبێ.

بەڵام ئەگەر بۆی نەگونجابێ بەرۆژوو بێ‌و مردبێ، ئەو کاتە خوێنەکەی لە سەر لادەچێ، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(بابُ مُحَرَّماتِ الإِحْرامِ)

أَحَدُهَا: سَتْرُ بَعْضِ رَأْسِ الرَّجُلِ بِمَا يُعَدُّ سَاتِراً إِلاَّ لِحَاجَةٍ، وَلُبْسُ الْمَخِيطِ

﴿ بابُ مُحَرَّماتِ الإِحْرامِ: باسی قەدەغەکراوەکانی ئیحرام ﴾

بزانە: هەر کاتێك مرۆڤ نیەتی ئیحرامبەستنی هێنا -بە حەج، یان بە عومرە- ئەو شتانەی داهاتووی لێحەرامن:

﴿- دەبەر کردنی بەرگی دورواو بۆ پیاوان

(أَحَدُهَا) یەکەمیان: (سَتْرُ بَعْضِ رَأْسِ الرَّجُلِ) داپۆشینی بەشێکی سەری نێرینەیـە (بِمَـا يُعَدُّ سَاتِراً) بە شتێکی وەها: کە بە داپۆشەر دابندرێ، هەر چەند داپۆشەرەکەش ڕەنگـی پیستەی سـەری تـێدا دیـار بـێ: وەکـو شووشـە، یـان پـەڕۆکێکی تـەنك، جیـاوازی نیـە داپۆشەرەکە: دورواو بێ، یان نا، دەورەی لە سەری بدا: وەکو کڵاو، یان نا: وەکو پارچە پەڕۆکێك، هەروەها جیـاوازی نیـە: لـە دوای ئیحرامبەسـتن سـەری داپۆشـێ، یـان پـێش ئیحرامبەستن داپۆشرا بێ‌و لە دوای ئیحرامبەستن داپۆشینەکە بەردەوام بێ، بە گشت ئەو داپۆشینانەیڕابردوو: هەم گوناهبار دەبێ‌و هەم (فِدْيَة)ی لە سەر واجـب دەبـێ ﴿عَنْ ابن عَبـاس رضي الله عنهما: قـال النّبِـيّ ﷺ فِـالْمُحْرِمِ الَّـذِي وَقَصَـتْهُ نَاقَتُـهُ فَمـاتَ: لا تُمِسُّـوهُ بِطِيـبٍ وَلا تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ﴾ رواه الشيخان، دەربارەی ئەو پیاوەی لە ووشترەکەی کەوتە خوارەوەو لە ئیحرامدا بوو و مرد، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بۆنی خۆشی لێمەدەن‌و سەری دامەپۆشن.

(إِلاّ لِحَاجَةٍ) تەنها لە بەر پێویستی نەبێ: وەك سەرما، گەرما، دەرمانکردن، واتە: سـەری بریندار بوبێ‌و پەڕۆکێکی لێبەستبێ، یـان پێچـەرێکی لـە سـەر دانابـێ، لـەو حاڵەتانـەدا دروستە: هەمووی، یان بەشێکی داپۆشێ، واتە: گوناهبار نابێ، بەڵام (فِدْيَـة)ی لـە سـەر واجب دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

جا بزانە: ئەو (فِدْيَة)ی داپۆشینی برین تەنها تایبەتە بە سەری پیاو-نەك ئافرەت-کەواتە: ئەگەر شوێنێکیتری لاشەی پیاو بریندار بێ‌و بیپێچێتەوە، (فِدْيَة)ی لە سەر واجب نابێ، هـەروەك لـە (المجمـوع)و (نهایـة)دا فەرموویانە.

هەروەها ئەگەر بە مەبەستی سێبەرکردن شتێك لە سەر سەری ڕابگرێ، یان لە بن چادر، یان لە بن بانێك دابنیشێ، یان دەستیخۆی لە سەر سەری دابنێ، یان شتێك بە مەبەستی هەلگرتن لە سەر سەری دابنێ، (فِدْيَة)ی لە سەر واجب نابێ.
بەلام ئەگەر بە مەبەستی داپۆشین ئەو دووانە دابنێ، (فِدْيَـة)ی لـە سـەر واجـب دەبـێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَلُبْسُ الْمَخِيطِ) هەروەها حەرامـە لـە سـەر نێرینـە: شـتێكی دورراوی وەهـا دەبـەر بكـا: كە بە هـۆی دوروین دەورە لە لاشـەی بدا، یان دەورە لە ئەندامـێكی بدا: وەكـو كـراس‌و
أَوِالْمَنْسُوجِ أَوِالْمَعْقُودِ فِى سَائِرِبَدَنِهِ إِلاَّ إِذَا لَمْ يَجِدْ غَيْرَهُ،

دەرپێ‌و كەوێ، هەرچەند دەستەكانیشی نەخاتە ناو قـۆلی كەوايەكـە (أَوِ الْمَنْسُـوجِ) یـان چنراوێكی وەهـا دەبـەر بكـا كـە بـە هـۆی چـنین دەورە لـە لاشـەی بـدا، یـان دەورە لـە ئەندامێكی بدا: وەكو دەستەوانەو گۆرەوی‌و بلوزو پێلاو (أَوِ الْمَعْقُودِ) یان گرێدراوێكی وەها دەبەر بكا: كە بە هۆی گرێدان دەورە لێبدا، یان بە هۆی پێوە لكاندن دەورە لێبدا: وەك جلەكەی ئیحرام لێك گرێ بدا، یان بە قولاب‌و دمبوز، یان بە زنجیر پێكیەوە بلكێنێ (فِـى سَائِرِ بَدَنِهِ) لە گشت بەشەكانیلاشـەكەیدا ئەوانـەیڕابردوو حـەرامن‌و ئەگـەر یـەكێكیان دەبەر بكا، (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ، هەر چەند بۆ ماوەیەكی كورتیش بێ، هەروەك لە (المجمـوع)دا فەرموویـەتی، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لاَيَلْبَسْ–أي الْمُحْرِمُ–الْقُمُصَ وَلاَالْعَمَائِمَ وَلاَ السَّراويلاتِ وَلاَالْبَرانِسَ وَلاَالْخِفَافَ﴾ رواه الشيخان، نابێ پیاوی بـە ئیحـرام: نە كراس‌و نە مێزەرو نە دەرپێ‌و نە چەفیەو نە گۆرەوی دەبەر بكا.
(إِلاَّ إِذَا لَمْ يَجِدْ غَيْرَهُ) مەگەر جگە لەوانەیڕابردوو هیچیتری دەست نەكـەوێ، ئـەو كاتـە دروستە: ئەوانەیڕابردوو دەبەر بكا، جا ئەگـەر بـۆ داپۆشـینی عـەورەت دەبـەریان بكـا، (فِدْيَـة)ی لـە سـەر واجـب نابـێ، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿وَمَنْ لَمْ يَجِدْ إِزاراً فَلْيَلْبَسْ سَراوِيلَ﴾ رواه الشيخان، هەر كەسێك پەشتەماڵی نەبو عەورەتی پێ داپۆشێ، با دەرپـێ دەبەر بكا.
بەلام ئەگەر لە بەر نەخۆشی‌و سەرماو گەرما دەبەریان بكا، ئەو كاتـە (فِدْيَـة)ی لـە سـەر واجب دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ...﴾ هەر كەسێك لە ئێوە نەخۆش بـوو و جـل‌و بەرگی خۆی دەبەر كرد، یان ئازارێك لە سەریدا هەبو و سەری تاشی، واجبە: (فِدْيَة) بدا.
ئینجا بزانە: پیاوی بە ئیحرام بۆی دروست نیە: پێلاو دەبـەر بكـا، بـەلام بـۆی دروسـتە: جووتە نەعلێكی وەها دەبەر بكا: كە پاشنەی پێ‌و سەرەپەنجەكانیپێی تێدا دیـار بـێ، واتە: زیانی نیـە نەعلـەكان پشـتەپێی

دابپۆشێ، یان بەشێکی پەنجەکانی دابپۆشێ، هەروەك لە (تحفة)و حاشیەکانیدا ڕوون کراوەتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إلاَّ أحَدٌ لاَ يَجِدُ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَّيْنِ وَلْيَقْطَعْهُمَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ﴾رواه الشيخان، تەنها یەکێك نەبێ: کە جووتە نەعلێکی دەست نەکەوێ، با جووتە خوففێك دەبەر بکاو لە گۆزینگ بەرەو خوارتر لێیان بکاتەوە. واتە: دەبەرکردنی نەعل دروستە.

﴿ ئاگاداری ﴾ بۆ پیاوی بەئیحرام دروستە: بە دوو قاتو سێ قات پەشتەماڵەکان لە خۆی وەربپێچێ، هەروەك لە (الإيضاح)دا فەرموویەتی، کەواتە: دروستە بەتانی و لێفە و

وَوَجْهُ الْمَرْأَةِ كَرَأْسِهِ، وَلَهَا لُبْسُ الْمَخِيطِ إِلاَّ الْقُفَّازَ فِى الأَظْهَرِ.

ئەو جۆرە شتانە بە سەر خۆی دابداو لە خۆی وەربپێچێ لە بەرێپێیەکانیەوە تا بن چەناگەی، بەڵام دروست نیە: بە سەر سەری دابداو سەری پێدابپۆشێ، چونکە (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ، هەروەها دروستە: ئەنگوستیلە بخاتە پەنجەیو هەم بۆی دروستە: تەکبەند لە ناوقەدی ببەستێو جانتا دەملی بکا، یان لە قەدی ببەستێ.

هەروەها دروستە: پەشتەماڵی لای خوارەوەی لێك گرێ بداو هەم دروستە: قایش، یان داوێکی لە سەر ببەستێ تاکو ڕابوەستێ.

بەڵام دروست نیە پەشتەماڵی لای سەرەوە: نە لێك گرێ بداو نە قولابو دمبوزی لێبداو نە بە دوگمەو نە بە زنجیر بیبەستێو نە لە پەشتەماڵی خوارەوەی گرێ بدا، واتە: ئەگەر یەکێك لەوانە بکا، (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ، چونکە ڕاگرتنی پەشتەماڵی لای سەرەوە گرنگ نیە، بەڵام دروستە لیچکەی پەشتەماڵی لایسەرەوە بخاتە ژێر پەشتەماڵیخوارەوە، تاکو ڕابوەستێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ناوەڕۆکی ئەو ئاگادارییە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ بەرگی ئیحرامی ئافرەتو نێراموك ﴾

(وَوَجْهُ الْمَرْأَةِ) داپۆشینیڕوویئافرەت (كَرَأْسِهِ) وەکو داپۆشینیسەرینێرینە حەرامە، بەڵام (وَلَهَا لُبْسُ الْمَخِيطِ) بۆ ئافرەت دروستە: گشت جلێکی دوورواو و چنراو دەبەر بکا (إِلاَّالْقُفَّازَ) تەنها دروست نیە: دەستەوانە دە دەستی بکا (فِیالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، کەوابو: ئەگەر لە حاڵەتیئیحرامدا ئافرەت ڕووی خۆی دابپۆشێ، یان دەستەوانە دە دەستی بکا، (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ:

﴿عَنْ ابنِ عُمرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما: نَهَى النَّبِيُّﷺ النِّسَاءَ فِى إِحْرامِهِنَّ: عَنِ الْقُفَّازَيْنِ وَالنِّقابِ وَمَا مَسَّ الْوَرْسُ وَالزَّعْفَرانُ مِنَ الثِّيابِ، وَلْتَلْبَسْ بَعْدَ ذَلِكَ مَا أَحَبَّتْ مِنْ أَلْوانِ الثِّيابِ: مُعَصْفَراً أوْ خَزّاً أَوْ حُلِيّاً أوْ سَرَاوِيلَ أَوْ قَمِيصاً أَوْ خُفّاً﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی کرد: ئافرەتان لە حاڵەتی ئیحرامدا دەستەوانە بخەنە

دەستیان‌و ڕوویان دابپۆشن‌و ئەو بەرگەش دەبەر بکەن کە بۆنی‌خۆشی لێ‌درابێ، جگە لەوانە هەر بەرگێکی پێی خۆشە با دەبەر بکا: جا ڕەنگکراو بێ، یان ئاوریشم بێ، یان خشڵ بێ، یان دەرپێ بێ، یان کراس بێ.

ئینجا بزانە: دروست نیە: نێرامۆك سەرو ڕووی وێکڕا دابپۆشێ، کەوابو: ئەویش وەکو ئافرەت ڕەفتار دەکا، واتە: هەر جۆرە جلێك دەبەر بکا دروستەو (فِدْيَة)ی لە سەر واجب نابێ، هەروەها دروست نیە ڕووی دابپۆشێ، بەڵام سەری دادەپۆشێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

اَلثَّانِي: اِسْتِعْمَالُ الطِّيبِ فِي ثَوْبِهِ أَوْ بَدَنِهِ وَدَهْنُ شَعْرِ الرَّأْسِ أَوِ اللِّحْيَةِ، وَلاَ يُكْرَهُ غَسْلُ بَدَنِهِ وَرَأْسِهِ بِخِطْمِيٍّ. اَلثَّالِثُ: إِزَالَةُ الشَّعَرِ أَوِالظُّفْرِ،

٢- خۆ بۆنخۆش کردن

(اَلثَّانِي) دووەم قەدەغەکراوی ئیحرام: (اِسْتِعْمَالُ الطِّيبِ) بەکارهێنانی بۆنی‌خۆشە (فِي ثَوْبِهِ أَوْ بَدَنِهِ) لە جل‌و بەرگەکەی‌دا، یان لە لاشەی‌دا، هەر چەندەش بە خۆی هەست بە بۆنەکە نەکا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَلْبَسُوا مِنَ الثِّيَابِ شَيْئاً مَسَّهُ زَعْفَرَانٌ أَوْ وَرْسٌ﴾ رواه الشيخان، هیچ جلێکی وەها دەبەر مەکەن کە بۆنی زەعفەران، یان بۆنی وەرسی لێ‌درابێ.

جا بزانە: لە حەڕامیی بۆنی‌خۆشدا: جیاوازی ئافرەت‌و پیاو نیە، هەروەها جیاوازی نیە بۆنە خۆشەکە: بخوا، یان بۆنی بکا، یان هەڵیبگرێ.

هەروەها جیاوازی نیە بۆنە خۆشەکە: گیا بێ، یان دار بێ، یان تۆز بێ، شل بێ، یان پەیت بێ، بۆنەکە لە خۆی بدا، یان خۆی لە بۆنەکە بدا، یان لە سەری دابنیشێ، یان بەرگێکی بۆنخۆشکراو دەبەر بکا، لە گشت ئەو حاڵەتانەی‌ڕابردوودا (فِدْيَة)ی دەکەوێتە سەر.

بەڵام ئەگەر شتە بۆنخۆشەکە بۆ دەرمانکردن‌و خواردن‌و خۆشکردنی خواردەمەنی بەکار دەهات: وەك پرتەقاڵ‌و سێو و دارچین‌و بەهارات‌و مەڵحەم‌و ئەو جۆرە شتانە، یان لە لای بۆنفرۆشێك دابنیشێ‌و بۆنی بۆ بێ، یان بۆنە خۆشەکەی لە ناو شتێکی‌داخراودا هەڵگرت: وەك شووشەیەکی سەر داپۆشراو، لەو حاڵەتانەدا (فِدْيَة)ی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَدَهْنُ شَعَرِ الرَّأْسِ أَوِاللِّحْيَةِ) هەروەها حەڕامە چەورکردنی مووی سەرو ڕیش‌و سمێڵ بە هەر جۆرە ڕونێك، کەواتە: هەر مرۆڤێك مووی سەری، یان ڕیش‌و سمێڵی چەور بکا (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلْحاجُّ الشَّعِثُ التَّفِلُ﴾رواه الترمذي ورجاله رجال الصحيح، حاجی تۆزاوی‌و بۆن ناخۆشە.

(وَلاَ يُكْرَهُ) ناپەسند نیە (غَسْلُ بَدَنِهِ وَرَأْسِهِ بِخِطْمِيٍّ) سەرو لاشەی بە شتێکی وەها بشوا کە

چلك لا ببا: وەك تایتو سابوون، بەو مەرجەی مووەكانی هەڵنەكەنێن، هەم سابوونەكەش بۆنخۆش نەبێ، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی، واتە: ئەگەر سابوونەكە بۆنخـۆش بێ، حەرامەو (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿- لابردنی نینۆكو موو

(اَلثَّالِثُ) سێیەم قەدەغەكراوی ئیحرام: (إِزَالَةُ الشَّعَرِ) لابردنی مووی‌لاشەیەتی (أَوِالظُّفْرِ) یان نینۆكـی دەسـتەكانی، یـان پێیەكـانی، جـیاوازی نیـە: لابــردنی بـە تاشــین بـێ، یـان بە هەڵكەندن بێ، یان بە سووتاندن بێ، یان بە دەرمان بـێ، لـە سـەرو ڕیشـی بـێ، یـان

منهاج– بەرگی‌دووەم–24

وَتَكْمُـلُ الْفِدْيَـةُ فِـى ثَـلاَثِ شَـعَرَاتٍ أَوْ ثَلاَثَـةِ أَظْفَـارٍ، وَفِى الشَّعْرَتَيْنِ مُدَّيْنِ، وَلِلْمَعْذُورِ أَنْ يَحْلِقَ وَيَفْدِيَ. اَلرَّابِ

لە شوێنەكانی‌تری لاشەی بێ، بە خۆی لایببا، یان یەكێكی‌تر بە ئیزنی وی لایببـا، خـوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَحْلِقُوارُؤُوسَكُمْ﴾ لە حاڵەتی ئیحرامدا سەرتان مەتاشن.

جا بزانە: نینۆك (قیاس) كراوەتە سەر موو، جا ئەگەر نینۆكی شكاو ئازاری دەدا، دروستە لێی بكاتەوەو (فِدْيَة)ی لە سەر نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر خۆی خوراندو دیتی مووی لێبۆتەوە، بەڵام نـەیزانی ئایـا بـەخۆی هەڵكەندراوە، یان ئەو هەڵیكەندوە، ئەوە (فِدْيَة)ی لە سەر نیە، هەروەها ئەگەر یەكێك بە زۆرلێكردن، یان لە خەودا سەری تاشی، یان مووەكانی سوتاندنو تواناى نەبو قەدەغەی بكا، ئەو كاتە (فِدْيَة) لـە سـەر خـۆی نیـە، بـەڵكو لـە سـەر تاوانبارەكەیـە، بـەڵام ئەگـەر كەسێكی‌تر مووەكانی‌وی لابـردنو بـە قەسـدی ڕێگـەی نـەگرت، یـان ئاگرێـك مووەكـانی سوتاندنو بە قەسدی خۆی لێ‌لانەدا، لە هـەردوو حاڵەتـدا (فِدْيَـة) لـە سـەر خـۆی واجـب دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراونەوە.

(وَتَكْمُلُ الْفِدْيَةُ) واجبە: (فِدْيَة)كی تەواو بدا (فِى ثَلاَثِ شَعَرَاتٍ) بە لابردنی سێ داوەموو، یان زیاتر (أَوْ ثَلاَثَةِ أَظْفَارٍ) یان بە لابردنی سێ نینۆك، یان زیاتر.

(وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّ فى الشَّعَرَةِ) بە لابردنی تـەنها یـەك داوەمـوو، یـان تەنها یەك نینۆك: (مُدُّ طَعَامٍ) مستێك–واتە: ()غرام– دانەوێڵە لـە (فِدْيَـة) دەدرێ (وَفِى‌الشَّعَرَتَيْنِ) بە دوو داوەموو، یان دوو نینۆك: (مُدَّيْنِ) دوو مست دانەوێلـە لـە (فِدْيَـة) دەدرێن، جا لـەو سـێ (فِدْيَـة)دا جیـاوازی نیـە: نینۆكێـكو داوەمـووێكی تـەواو بـێ، یـان پارچەیەكی نینۆكەكەو داوەكە بێ.

(وَلِلْمَعْذُورِ) بۆ ئەو كەسەی عوزرێكی شەرعی هەبێ، دروستە: (أَنْ يَحْلِقَ) مووەكانی خۆی بتاشێ (وَيَفْدِيَ) بەڵام واجبە (فِدْيَة) بدا: وەك نەخۆش بێ، یان برینـدار بـێو بـۆ دەرمـان

کردن پێویستی بە لابردنی مووەکان بێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ﴾ هەر کەسێك لە ئێوە نەخۆش بوو، یان ئازارێك بە سەرییەوە بوو و سەری تاشی، واجبە (فِدْيَة) بدا.

٤- جیماع کردن

(اَلرَّابِعُ) چوارەم قەدەغەکراوی ئیحرام: (اَلْجِمَاعُ) جیماع کردنە، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِي الْحَجِّ﴾ جیماع کردنو گوناهو ململانێ لە حەجدا نیە.
(وَتَفْسُدُ بِهِ الْعُمْرَةُ) بە جیماع کردن عومرەی ژنەکەو مێردەکە تێك دەچێو بەتاڵ وَكَذَا الْحَجُّ قَبْلَ التَّحَلُّلِ الأَوَّلِ، وَيَجِبُ بِهِ بَدَنَةٌ وَالْمُضِيُّ فِي فَاسِدِهِ وَالْقَضَاءُ وَإِنْ كَانَ نُسُكُهُ تَطَوُّعاً، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ عَلَى الْفَوْرِ.

دەبێتەوە (وَكَذَا الْحَجُّ) هەروەها بە جیماع کردن حەجی ژنەکەو مێردەکەش تێك دەچێو بەتاڵ دەبێتەوە، بەو مەرجەی (قَبْلَ التَّحَلُّلِ الأَوَّلِ) پێش حەڵاڵبوونییەکەمی حەج جیماع بکا، هەم بەو مەرجەش: جیماع کردنەکە بە قەسدیو بە خۆشیخۆی بێو بێزۆرلێکردن جیماع بکاو بشزانی جیماع کردن لە ئیحرامدا حەرامە، واتە: هەر یەکێك لە ژنەکەو مێردەکە لە بیری چوبێ: کە لە ئیحرامدایەو جیماع بکا، یان نەزانێ جیماع کردن حەرامە، یان لە خەودا، یان بە زۆرلێکراوی جیماع بکا، لەو حاڵەتانەدا حەجو عومرەی تێك ناچێو (فِدْيَة)شی لە سەر واجب نابێ.
﴿ ئاگاداری ﴾: (فِدْيَة)کە تەنها لە سەر پیاوەکە واجب دەبێو لە سەر ژنەکە واجب نابێ، بەڵام ئەگەر ژنەکەش بە خۆشیخۆی بوبێو زانیبی (جیماع) حەرامە، ئەویش حەجەکەی تێك دەچێ، جا بزانە: ئەگەر ئاویخۆی بە ئەندامێکیخۆی، یان بە ئەندامێکی کەسێکیتر بێنێتەوە، یان ماچو دەستبازی لەگەڵ ئافرەت بکا، (فِدْيَة)ی بچوکی دەکەوێتە سەر، بەڵام حەجو عومرەی تێك ناچێ، جیاوازی نیە: بە دەستبازییەکە ئاوی بێتەوە، یان نا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.
دووبارە بزانە: لە دوای جیماعییەکەم هەر جارێك جیماع بکا، مەڕێکی لە سەر واجب دەبێ، هەروەها لە نێوان حەڵاڵبوونی یەکەمو دووەمدا هەر جارێك جیماع بکا، مەڕێکی لە سەر واجب دەبێ، بەڵام حەجەکەی تێك ناچێ، هەروەك لە (المجموع)و(تحفة)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.
(وَيَجِبُ بِهِ بَدَنَةٌ) بەو جیماعەی کە حەجو عومرە تێك دەدا، ووشترێکی پێنج ساڵە لە (فِدْيَة)دا واجبە، جا ئەگەر نەبو: مانگایەکی دوو ساڵە، ئەگەر نەبو: حەفت مەڕ، هەم واجبە: دەمودەست (فِدْيَة)کە بدا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَالْمُضِيُّ فِي فَاسِدِهِ) هەروەها واجبە: بەردەوام بێ‌و بە حەج‌و عومرەی تێكچوودا بڕواو تەواویان بكا، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ حەج‌و عومرە بۆ خوا تەواو بكەن. (وَالْقَضَاءُ) هەم واجبە: ئەو حەج‌و عومرەیەی بە جیماع تێك چووە، قەزا بكاتەوە (وَإِنْ كَانَ نُسُكُهُ تَطَوُّعاً) هەر چەند حەج‌و عومرەكەش سوننەت بێ، هەر واجبە تەواویان بكاو قەزاشیان بكاتەوە.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ عَلَى الْفَوْرِ) قەزاكردنەوەی حەج‌و عومرەی‌تێكچوو لە سەر تاڵوكەیەو دەمودەستە، واتە: هەر ئێستا عومرەكەی قەزا دەكاتەوەو لە ساڵی

اَلْخَامِسُ: اِصْطِيَادُ كُلِّ مَأْكُولٍ بَرِّيٍّ، قُلْتُ: وَكَذَا الْمُتَوَلِّدُ مِنْهُ وَمِنْ غَيْرِهِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

داهاتووشدا حەجەكەی قەزا بكاتەوە ﴿عن عمرو بن شعيب عن أَبِيهِ: أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ الْعَبادِلَةَ: اِبنَ عَمْرٍو وَابنَ عُمَرَ وابنَ عَبّاسٍﷺ عَنْ مُحْرِمٍ وَقَعَ بِامْرَأَتِهِ؟ فَقالُوا: بَطَلَ حَجُّكَ، وَاخْرُجْ مَعَ النَّاسِ وَاصْنَعْ مايَصْنَعُونَ فَإِذا اَدْرَكْتَ قابِلَ فحُجَّ وأَهْدِ﴾ رواه البيهقي باسناد صحيح، وفي رواية: ﴿فَأَمَرَهُ اَنْ يَنْحَرَ بَدَنَةً﴾رواه الامام مالك باسناد صحيح، هەرسێك (عبدالله)یەكان پرسیاریان لێكرا: دەربارەی پیاوێك كە جیماعی لەگەڵ ژنی خۆی كردبێ لە حاڵەتی ئیحرامدا؟ فەرموویان: حەجەكەی بەتاڵەو واجبە: تەواوی بكاو لە ساڵی دا هاتووشدا قەزای بكاتەوەو ووشترێك بكاتە (فدْيَة).

﴿ كافربوون لە حاڵەتی حەج‌و عومرەدا ﴾

بزانە: حەج‌و عومرە بە دووشت تێك دەچن‌و بەتاڵ دەبنەوە، یەكەم: بە جیماع كردن، هەروەك ڕوون كراوە. دووەم: بە كافربوون، واتە: هەر كەسێك لە حاڵەتی ئیحرامی حەج، یان عومرەدا كوفرێك بكا، حەج‌و عومرەكەی بەتاڵ دەبنەوە، ئەگەر هەر ئەو دەمیش شادە بێنێ‌و ببێتەوە موسوڵمان، دروست نیە حەج‌و عومرەكەی تەواو بكا، واتە: ئەگەر تەواویشیان بكا دروست نابن، بۆیێ (كفارة)شی لە سەر نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، ئەوەش وادەگەیەنێ: واجبە—لە دوایئیسلامبوونەوە— سەرلەنوێ ئیحرام بە عومرەیەكیتر ببەستێ‌و بەم ئیحرامە نوێیە ئەمساڵ عومرە بكا، هەم ئەگەر كاتی وەستانی (عَرَفَة)ش مابێ، ئەوە سەرلەنوێ ئیحرام بە حەجیئەمساڵ دەبەستێ‌و بەم ئیحرامە نوێیە ئەمساڵ حەج دەكا، بەڵام ئەگەر كاتی وەستانی(عَرَفَة) نەمابێ، واجبە: ساڵێكیتر حەجەكەی قەزا بكاتەوە، هەروەك لە (المجموع)—لە باسی (إحْصار)—دەفامێتەوە، والله أعلم.

﴿- ڕاوكردن

(اَلْخَامِسُ) پێنجەم قەدەغەكراوی ئیحرام: (اِصْطِيَادُ كُلِّ مَأْكُولٍ بَرِّيٍّ) ڕاوكردنی گشت گۆشت

حەلاڵێکی کێوییە: جا ئاژەڵ بێ، یان باڵندە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا﴾ تا لە ژێر ئیحرامدا بن، نێچیری کێویتان لێحەرام کراوە. واتە: کوشتنی و گرتنی و بریندارکردنی و ئازاردانی و ڕەواندنەوەی (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (وَكَذَا الْمُتَوَلِّدُ مِنْهُ وَمِنْ غَيْرِهِ) هەروەها ڕاوکردنی ئەو نێچیرەش حەرامە: کە لە نێوان ئاژەڵێکی کێوی و خۆماڵیدا لە دایك بوبێ (وَاللهُ أَعْلَم).

ئینجا بزانە: نێچیری ئاوی –کە تەنها لە ناو ئاودا بژیێ– حەلاڵە، بەڵام ئەگەر لە ناو ئاو و وشکانیدا بژیێ حەرامە، هەروەها گشت ئاژەڵێك و باڵندەیەکی خۆماڵی –کە لە بنچینەیدا کێوی نەبوبێ– حەلاڵە، جیاوازی نیە: بە خۆی بیکوژێتەوە، یان کەسێکیتر، هەروەها هەر ئاژەڵێك و هەر باڵندەیەکی کێوی: کە گۆشتی نەخورێ، ڕاوکردنی حەرام نیەو ئەگەر بشیکوژێ، (فِدْيَة)ی لە سەر واجب نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

جا بزانە: بە فەرموودەی ئیمامی(الماوردي): مراوی و ئەو قازەی نافڕێ، بە نێچیر دانانرێ و سزای نیە، هەروەك لە(نهاية)دا فەرموویەتی.

(وَ) هەروەها (يَحْرُمُ ذَلِكَ) ڕاوکردنی نێچیریکێویی گۆشت حەلاڵ حەرامە (فِيالْحَرَمِ) لە ناو (حَرَم)دا (عَلَى الْحَلاَلِ) لە سەر ئەو کەسەش کە لە ئیحرامدا نیە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَلاَ وَإِنَّها مِنْ ساعَتِي حَرامٌ لايُخْبَطُ شَوْكُها وَلايُعْضَدُ شَجَرُها وَلايُنَفَّرُ صَيْدُها﴾ رواه الشيخان، ئاگادار بن: (حَرَم)ی(مَكّة) لەم سەعاتەمەوە حەرامەو ڕێزدارە، نابێ دڕك و گیای بە سەرێکدا بشکێندرێ و ببڕدرێ و نابێ درەختەکانی ببڕدرێ و نابێ نێچیرەکانی تەنگاو بکرێن و بڕەوێندرێنەوە.

کەوابو: (فَإِنْ أَتْلَفَ صَيْدًا) هەر کەسێك لە (حَرَم)دا نێچیرێك بفەوتێنێ، هەم هەر کەسێك لە حاڵەتی ئیحرامدا نێچیرێك لە هەر شوێنێکدا بفەوتێنێ (ضَمِنَهُ) تۆڵەی دەکەوێتە سەر، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَاأَيُّهَاالَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَقْتُلُواالصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ﴾ هۆ ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە، لە حاڵەتی ئیحرامدا نێچیر مەکوژن، هەر کەسێك لە ئێوە بە قەسدی نێچیر بکوژێ، سزای دەکەوێتە سەر: ئاژەڵێکی خۆماڵی وەکو کوژراوەکە لە تۆڵەیدا.

ئینجا بزانە: لە واجببوونی ئەو تۆڵەیەدا جیاوازی نیە: بە قەسدی بیکوژێ، یان بە هەڵە، بزانێ حەرامە، یان نەزانێ، تۆڵەی هەر لە سەرە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون

وَيَحْـرُمُ ذَلِـكَ فِـي الْحَـرَمِ عَلَـالْحَلاَلِ، فَـإِنْ أَتْلَـفَ صَـيْداً ضَـمِنَهُ: فَفِالنَّعَامَـةِ بَدَنَـةٌ، وَفِي بَقَرِ الْوَحْشِ وَحِمَارِهِ بَقَرَةٌ، وَالْغَزَالِ عَنْزٌ، وَالأَرْنَبِ عَنَاقٌ، وَالْيَرْبُوعِ جَفْرَةٌ،

کراوەتەوە.

﴿ تۆڵەی نێچیرەکان ﴾

ئینجا هەر بە بەڵگەی ئایەتەکەیڕابردوو: (فَفِى النَّعَامَةِ) لە کوشتنی نەعامەیەکدا (بَدَنَـةٌ) ووشترێك لە تۆڵەدا واجبە (وَفِى بَقَرِ الْوَحْشِ وَحِمَارِهِ) لـە کوشـتنی ڕەشـەووڵاغی کێـویو کەرەکێویدا (بَقَرَةٌ) مانگایەك لە تۆڵەدا واجبە (وَالْغَزَالِ) لە کوشتنی ئاسکدا (عَنْزٌ) بزنێك لە تۆڵەدا واجبە (وَالأَرْنَبِ) لـە کوشـتنی کەروێشـکدا (عَنَـاقٌ) کارەمێیـەك لـە تۆڵـەدا واجبـە (وَالْيَرْبُوعِ) لە کوشتنی جورجەکێویدا (جَفْرَةٌ) کارەمێیەکی چوار مانگی لە تۆڵەدا واجبە.

وَمَا لاَ نَقْلَ فِيهِ يَحْكُمُ بِمِثْلِهِ عَدْلاَنِ، وَفِيمَا لاَ مِثْلَ لَهُ اَلْقِيمَةُ،

هـەروەها لـە تۆڵـەی کۆترێکـدا مـەڕێك واجبـە، چـونکە ئـەو تۆڵانـەیڕابردوو: یـان لـە پێغەمبەرەوە ﷺ، یان لە (صحابة)کانەوە پێمان گەیشتون.

(وَمَا لاَ نَقْلَ فِيهِ) ئەو نێچیرەی هیچ تۆڵـەی بـە ئێمـە نەگەیشـتوە: نـە لـە پێغەمبـەرەوە ﷺ نە لە (صحابة)کان (يَحْكُمُ بِمِثْلِهِ عَدْلاَنِ) دوو کەسـی دادپـەروەرو لێـزان بڕیـار بـە وێنـەی نێچیرەکە دەدەن: کە لە ئـاژەڵی خۆمـاڵی لـە تۆڵـەدا بـدرێ، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿يَحْكُمُ بِهِ ذَوَاعَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ دوو کەسـی دادپـەروەر لـە ئێـوە بڕیـار دەدەن بـە وێنـەی نێچیرەکە، تاکو لە تۆڵەدا بدرێ.

(وَفِيمَا لاَ مِثْلَ لَهُ) لەو نێچیرەدا کە وێنەی نەبێ: لە ئاژەڵی خۆماڵیداو هیچ تۆڵەیەکیشمان پێنەگەیشتبێ (اَلْقِيمَةُ) نرخی نێچیرەکە لە تۆڵەدا واجبە، کەوابو: ئەگەر نێچیرەکە وەکـو کۆتر بوو، یان لە کۆتر گەورەتر بوو، یان بچوکتر بوو: وەکو چۆلەکەو کلۆ، ئەوە نرخەکەی واجب دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: دوو کەسی دادپەروەر نرخەکەی دادەنێن.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئەگەر نێچیرێك بریندار بکـاو دەیـەکی نرخەکـەی کـەم بکاتـەوە، واجبە: دەیەکی تۆڵەکەی بدا، بۆ وێنـە: ئەگەر ئاسکێك بریندار بکاو دەیـەکی نرخەکـەی کەم ببێتەوە، واجبە: دەیەکی مەڕێك لە تۆڵە بدا، بەڵام ئەگـەر بـە هـۆی برینەکـە هێـزی ڕۆیشتن، یان هێزی فڕینی نەما، ئەو کاتە تۆڵەیەکی تەواوی لە سەر واجب دەبێ، واتە: لە هەر دوو مەسەلەکەدا ئەگەر برینەکەش چاك ببێتەوە، تۆڵەی لە سەر لاناچێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: ئەو کەسەی دەیەوێ حەج، یان عومرە بکا، ئەگەر نێچیرێکی لە ماڵەوە هەبو: وەك کۆترەکێوی، یان کەو، یان ئاسك، یان بزنەکێویو کەروێشكو ئەو جـۆرە شـتانە، واجبـە پێش ئیحرامبەستن: یان بیداتە کەسێك، یان بەڕەڵڵای بکا، هەر چەند نێچـیرکەش کـەیی

بوبێ، جا ئەگەر بەرەڵڵای نەکردو ئیحرامی بەست، ئەوە بە هۆی ئیحرامبەستن نێچیرەکە لە مڵکایەتی وی لادەچێو بۆ گشت کەسێکیتر حەلاڵ دەبێ.

جا ئەگەر نێچیرەکەی بەرەڵڵا نەکردو سەری بڕی، یان بەخۆی مرد، تۆڵەی لە سەر واجب دەبێ، جیاوازی نیە: لە حاڵەتی ئیحرامیدا نێچیرەکە بفەوتێ، یان لە دوای حەلاڵبوونیئیحرام، کەواتە: ئەگەر لە حەج گەڕاوەو نێچیرەکە مابو، واجبە: بەرەڵڵای بکا، چونکە ئەگەر لەمەودواش بفەوتێ، تۆڵەی هەر لە سەر واجب دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

وَيَحْرُمُ قَطْعُ نَبَاتِ الْحَرَمِ الَّذِى لاَيُسْتَنْبَتُ، وَالأَظْهَرُ تَعَلُّقُ الضَّمَانِ بِهِ وَبِقَطْعِ أَشْجَارِهِ، فَفِىالشَّجَرَةِ الْكَبِيرَةِ بَقَرَةٌ، وَالصَّغِيرَةِ شَاةٌ، قُلْتُ: وَالْمُسْتَنْبَتُ كَغَيْرِهِ عَلَى الْمَذْهَبِ، وَيَحِلُّ إِذْخِرٌ وَكَذَا الشَّوْكُ كَالْعَوْسَجِ وَغَيْرِهِ

سێیەم: ئەگەر یەکێك لە حاڵەتی ئیحرامدا نێچیرێك سەر ببڕێ، یان هەر کەسێکیتر لە (حَرَمِ مَكَّة)دا نێچیرێك سەر ببڕێ، لە هەر دوو مەسەلەدا ئەو سەربڕاوە مردارەو گۆشتەکەی لە سەربڕەکەش حەرامەو لە خەڵکیتریش حەرامە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

چوارەم: هەر نێچیرێك کوشتنی حەرام بێ، هێلکەکەشی حەرامە، کەواتە: ئەگەر باڵندەیەك بفڕێنیو هێلکەکەی تێك بچێ، یان هێلکەی باڵندەیەك بشکێنێ، ئەوە بە نرخی هێلکەکەی تۆڵەی دەکەوێتە سەر، ئینجا بزانە: هەروەك گۆشتی نێچیرەکە حەرامە، ئەوهاش خواردنی هێلکەکەشی حەرامە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ تۆڵەی دەرەختو گیای (مَكَّة)و(مَدِينَة)**﴾**

(وَيَحْرُمُ) لە گشت کەسێك حەرامە (قَطْعُ نَبَاتِ الْحَرَمِ) بڕینو هەڵکەندنی ئەو گیاو دەرەختەی لە (حَرَم)دا ڕواوە (الَّذِى لاَ يُسْتَنْبَتُ) ئەو جۆرە گیاو دەرەختەی کە خەڵك نایچێنێ، بەڵکو بە خۆی دەڕوێ (وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (تَعَلُّقُ الضَّمَانِ بِهِ) تۆڵە واجب دەبێ بە بڕینو هەڵکەندنی گیای(حَرَم)و هەم (وَبِقَطْعِ أَشْجَارِهِ) تۆڵە واجب دەبێ بە بڕینو هەڵکەندنی دەرەختیتەڕی (حَرَم)، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو لە باسی نێچیردا.

کەوابو: (فَفِىالشَّجَرَةِالْكَبِيرَةِ) لە هەڵکەندن، یان بڕینی دەرەختێکیتەڕی گەورەدا (بَقَرَةٌ) مانگایەك لە تۆڵەی واجبەو (وَالصَّغِيرَةِ) لە دەرەختێکی بچووکدا (شَاةٌ) مەڕێك واجبە، هەروەها لە بڕینو هەڵکەندنی گیاو دەرەختی زۆر بچووکدا نرخەکەیان واجبە.

ئینجا بزانە: دەرەختی ووشك دروستە: هەم ببڕدرێو هەم هەڵبکەندرێ، بەڵام پووش–واتە: گیای ووشك– تەنها دروستە: ببڕدرێ، واتە: دروست نیە هەڵبکەندرێ، چونکە هەر کاتێك ئاو بدرێ، لە سەر پنجەکەی دەژیێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفـەرموێ (وَالْمُسْـتَنْبَتُ) ئـەو درەختـەی ئـادەمیزاد دەیچێنێ (كَغَيْرِهِ) وەكو ئەو درەختەیە كە بە خۆی ڕوابێ، واتە: ئەگەر ببڕدرێ، یان هەڵبكەنـدرێ، واجبە: خوێنی بدرێ (علىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.
بەڵام گیا وەكو درەخت نیـە، واتـە: ئـەو جـۆرە گیایـەی ئـادەمیزاد دەیچـێنێ دروسـتە: ببڕدرێتەوەو هەڵبكەندرێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَيَحِلُّ الإِذْخِرُ) حەڵاڵە: گیـای(ئیزخیر) ببڕدرێتـەوەو هەڵبكەنـدرێ، چـونكە پێغەمبـەرﷺ ئیزنیداوە (وَكَذَاالشَّوْكُ) هەروەها دڕكیش دروستە ببڕدرێ (كَالْعَوْسَجِ وَغَيْرِهِ) وەكو دڕكـی عِنْدَ الْجُمْهُورِ، وَالأَصَحُّ حِلُّ أَخْذِ نَبَاتِهِ لِعَلْفِ الْبَهَائِمِ وَلِلدَّوَاءِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَصَيْدُالْمَدِينَةِ حَرَامٌ، وَلاَ يُضْمَنُ فِي الْجَدِيدِ،

عەوسەجو ئەو بابەتانە (عِنْـدَ الْجُمْهُورِ) لـە لای كۆمەڵـە زۆرەكـەی زانایـان (وَالأَصَـحُّ) بـە فەرموودەی ڕاستتر: (حِلُّ أَخْذِ نَبَاتِه) حەڵاڵە گیـاو درەخـتی (حَـرَم) لێبكرێتـەوە (لِعَلْـفِ الْبَهَائِمِ) بۆ ئالیكی وولاغەكانو (وَلِلدَّوَاءِ) هەم بۆ دەرمانكردنیش (وَاللهُ أَعْلَم).
هـەروەها دروسـتە: ئـاژەڵ لـە گیـاو درەخـتی(حَـرَم) بلەوەڕێنـدرێ، هـەم دروسـتە: لكـە باریكەكانی دارسیواكو بەری گشت درەختێكیش لێبكرێتەوە.
ئینجا بزانە: بە هیچ جۆرێك دروست نیە: بەردو گڵـی (حَـرَم) ببردرێتـە دەرەوەی(حَـرَم)، كەواتە: ئەگەر یەكێك گڵ، یان بەردی (حَرَم) لەگەڵ خۆیا بهێنێ، واجبە: بیگەڕێنێتەوە بۆ (حَرَم)، ئەگینا: گوناهباریەكەی بەردەوام دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە.

❖- مارەبڕینی ژن

شەشەم قەدەغەكراوی ئیحرام: مارەبڕینی ژن، واتە: ئەگـەر ژنەكـە، یـان مێردەكـە، یـان (وَلِي)ی یـەكێكیان لـە ئیحرامـدابێ، حەڕامـە: ژنەكـە مـارە بـبڕێ، جـا ئەگـەر مـارە بـڕا، مارەبڕینەكەی بەتاڵەو دروست نابێ، بۆیێ (فِدْيَة)ش واجب نابێ، جیاوازی نیە: مێردەكەو (وَلِي)یەكە، یان وەكیلـەكانیان مـارە بـبڕن، هـەروەك لـە (المجمـوع)دا فەرموویـەتیو لـە سەرچاوەكانیتریشـدا لـە باسـی مـارەبڕین ڕوون كراوەتـەوە، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لاَيَنْكِحِ الْمُحْرِمُ وَلاَيُنْكِحْ وَلاَيَخْطُبْ﴾رواه مسلم واصحاب السنن، نابێ پیاوی بەئیحرام بۆ خۆی مارە ببڕێو نابێ لە خەڵكیتریش مارە ببڕێو نابێ ژنیش داخواز بكا.
(وَصَيْدُ الْمَدِينَةِ) نێچیری (مدینة)ی پیرۆز، هەم درەختو گیـاو بـەردو گڵەكەشـی، گشـتی (حَرَامٌ) حەڕامە-وەكو (مكة)ی پیرۆز- پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ إِبْراهِيمَﷺ حَرَّمَ مَكَّةَ وَإِنِّي حَرَّمْتُ الْمَدِينَةَ وَما بَـيْنَ لابَتَيْها لاَ يُقْطَعُ عَضاها وَلاَ يُصادُ صَيْدُها﴾ رواه مسـلم،

حەزرەتی (ابراهیم)پێغەمبەرﷺ (مکة)ی حەرام کرد، منیش (مدینة)م حەرام کرد: نێوان هەردوو زەمینەکەی بەردەرەشەکانو نێوان هەردوو کێوەکەی (عیر)و(ثور)، نابێ داری ببڕدرێو نابێ نێچیری ڕاو بکرێ. بەلام (وَلاَ يُضْمَنُ فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا: تۆڵەی نێچیرو درەختەکانی نادرێ، چونکە شوێنی حەج کردن نیە.

ئینجا بزانە: لەم مەسەلەیەدا فەرموودەی کۆن هەڵبژاردراوە کە دەفەرموێ: ئەو کەسەی نێچیری(مدینة) دەکوژێ، یان درەختو گیایەکەی دەبڕێ، واجبە سزا بدرێ: گشت کەلوپەلێکو جلێکی کە لەبەریدایە-جگە لە داپۆشەری عەورەت- هەمووی لێبستێندرێ

وَيَتَخَيَّرُ فِي الصَّيْدِ الْمِثْلِيِّ

﴿عَن سَعْد بن أَبِيوَقَّاصٍ﴾: أَنَّ النَّبِيَّﷺ قَالَ: مَنْ قَطَعَ مِنْ شَجَرِ الْمَدِينَةِ شَيْئاً-وَفِي رِوايَةٍ: مَنْ وَجَدَ أَحَداً يَصِيدُ فِيهِ- فَلْيَسْلُبْهُ ثِيابَهُ﴾ رواه ابوداود، وَنَحوُهُ في صحيح مسلم، هەر کەسێك درەختێکی (حَرَم)ی(مدینة) ببڕێ، یان دیتی یەکێك نێچیرەکەی ڕاو دەکا، با جلو بەرگەکەی لێ دابڕنێو لێی بستێنێ.

﴿ خوێنو (فِدْيَة)کانی حەجو عومرە ﴾

پێشەکی بزانە: خوێنەکانی حەجو عومرە چوار جۆرن، هەروەها بزانە: مەبەست لە خوێنو (فِدْيَة)ی حەجو عومرە سەربڕینی ئاژەڵێکە-کە لە سەر مرۆڤ واجب دەبێ- بە هۆی نەکردنی واجبێك، یان بە هۆی کردنی قەدەغەکراوێك، هەروەها (فِدْيَة) بەو دانەوێڵەو ڕۆژووەش دەگوترێ: کە لەجیاتی سەربڕینی ئاژەڵەکە واجب دەبێ.

ئینجا بزانە: ئەو ئاژەڵەی لە خوێنو (فِدْيَة)دا واجب بووە، مەرجە: بە قوربانی بچێ، واتە: سەلامەت بێ لە گشت ئەو عەیبانەی گۆشت کەم دەکەنەوەو دەبنە هۆی دروست نەبونی قوربانی، هەم ئەگەر مەڕ بوو، مەرجە: ساڵێکی تەواو کردبێ، ئەگەر بزن، یان مانگا بوو، مەرجە: دوو ساڵی تەواو کردبن، ئەگەر ووشتر بوو، مەرجە: پێنج ساڵی تەواو کردبن.

دیسان بزانە: لە نەکردنی واجبەکانی حەجو عومرەدا جیاوازی نیە: لە نێوان ئەو کەسەی بە قەسدی نەیکردوە، یان بە نەزانی، یان بە سەهوو، یان لەبیری چوبێ، واتە: گشتیان خوێنیان لە سەر واجب دەبێ، بەلام کردنی قەدەغەکراوەکان دوو جۆرن:

یەکەم: ئەگەر قەدەغەکراوەکە لەناوبردن بێ: وەکو لابردنی موو و نینۆك، کوشتنی نێچیر، بڕینی گیاو درەخت، ئەوەش-وەکو نەکردنی واجب- جیاوازی نیە: لە نێوان ئەو کەسەی بە قەسدی قەدەغەکراوەکەی کردبێ، یان بە نەزانی، یان بە سەهوو، یان لەبیری چوبێ کە لە ئیحرامدایە، گشتیان تۆڵەیان لە سەر واجب دەبێ.

دووەم: ئەگەر قەدەغەکراوەکە خۆشیو خۆجوانکردن بێ: وەکو داپۆشینی سەری پیاو و ڕووی ئافرەت، پێڵاو و جلیدرواو، خۆ

بۆنخۆشكردن، جیماع كردن، دەستبازیو خۆ ڕەحەتكردن، لەوانەدا تەنها ئەو كەسە خوێنی لە سەر واجب دەبێ: كە بە قەسدی وایكردبێو زانیبی حەرامەو بە خۆشیخۆی بوبێ، كەواتە: بەهەڵەداچوو و نەزانو زۆرلێكراو خوێنیان لە سەر واجب نابێ، هەروەك لە چەند شوێنێكی سەرچاوەكاندا ناوەڕۆكی ئەم پێشەكییە ڕوون كراوەتەوە، جا خوێنو (فِدْيَة)كانی حەجو عومرە چوار جۆرن:

خوێنییەكەم: پێی دەگوترێ: (تَخْـيِير وَتَعْـدِيل) سەرپشكیو قرساندن، كە بە هۆی كوشتنی نێچیرو بڕینی گیاو درەخت واجب دەبێ، كەوابو: (وَيَتَخَيَّـرُ فِيالصَّـيْدِالْمِثْلِيِّ) بَـيْنَ ذَبْـحِ مِثْلِـهِ وَالصَّـدَقَةِ بِـهِ عَلَـى مَسَـاكِينِ الْحَـرَمِ، وَبَـيْنَ أَنْ يُقَـوِّمَ الْمِثْـلُ دَرَاهِـمَ وَيَشْـتَرِيَ بِـهِ طَعَامَـاً لَهُـمْ، أَوْ يَصُـومَ عَـنْ كُـلِّ مُـدٍّ يَوْمـاً، وَغَيْـرُ الْمِثْلِـيِّ يَتَصَـدَّقُ بِقِيمَتِـهِ طَعَاماً أَوْ يَصُومُ، وَيَتَخَيَّرُ فِي فِدْيَةِ الْحَلْقِ بَيْنَ ذَبْحِ شَاةٍ، وَالتَّصَـدُّقِ بِثَلاَثَةِ آصُعٍ لِسِـتَّةِ مَسَاكِينَ، وَصَوْمِ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ،

خوێندەرەكە سەرپشكە لە تۆڵەی ئەو نێچیرەی وێنەی هەیە: (بَيْنَ ذَبْحِ مِثْلِـهِ) لە نێوان سەربڕینی ئاژەڵێكی خۆماڵی وێنەی نێچیرەكەو (وَالصَّـدَقَةِ بِـهِ عَلَـى مَسَـاكِينِ الْحَـرَمِ) سەربڕاوەكەش بكاتە خێرو بە سەر هەژارەكانی(حَرَم)دا بەشی بكا (وَبَيْنَ أَنْ يُقَـوِّمَ الْمِثْـلُ دَرَاهِمَ) یان ئاژەڵە خۆماڵییەكە بە پارە بقرسێندرێو (وَيَشْتَرِيَ بِهِ طَعَاماً لَهُمْ) بەو پارەیەش دانەوێڵە بۆ هەژارەكانی(حَرَم) بكڕێو بیانداتێ (أَوْ يَصُومَ عَنْ كُلِّ مُدٍّ يَوْماً) یان لە جیاتی هەر مستێكی دانەوێڵەكە ڕۆژێك بەڕۆژوو ببێ.

هەروەها لە خوێنیدرەختیشدا لە نێوان ئەو سێیانەیڕابردوودا سەرپشكە، هەروەك لە (المجموع)و (شرح المنهج)دا فەرموویانە.

(وَغَيْرُالْمِثْلِيِّ) لەو نێچیرەی وێنەی نیەو تۆڵەی دیاری نەكراوە لە ئاژەڵی خۆماڵیدا، خوێندەرەكە سەرپشكە: (يَتَصَدَّقُ بِقِيمَتِهِ طَعَاماً) یان بە ئەندازەی نرخی نێچیرەكە، یان درەختەكە دانەوێڵە دەداتە هەژاران (أَوْيَصُومُ) یان لە جیاتی هەر مستێكیدانەوێڵەكە ڕۆژێك بەڕۆژوو دەبێ، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا﴾ تۆڵەینێچیرەكە ئاژەڵێك بێ: بگاتە (حَرَم)و لەوێ سەر ببڕێ، یان بە نرخی ئاژەڵەكە دانەوێڵە بدرێتە هەژاران، یان بە قەد دانەوێڵەكە بەڕۆژوو ببێ.

خوێنیدووەم: پێی دەگوترێ: (تَخْيِير وَتَقْدِير) سەرپشكیو دیاركراو، كە واجب دەبێ: بە هۆی لابردنی موو و نینۆك، بە بەرگی دوورواو، بە داپۆشینی سەری پیاو و ڕووی ئافرەت، بە خۆبۆنخۆشكردنو چەوركردن، بە ماچو بە دەستبازیو بە خۆ ڕەحەتكردنو بە جیماعی جاری دووەمو بە جیماعی نێوان هەردوو حەڵاڵبوونەكانی حەج.

کەوابو: (وَيَتَخَيَّرُ فِى فِدْيَةِ الْحَلْقِ) خوێندەرەکە سەرپشکە: لە (فِدْيَة)ی لابردنی موو و لە (فِدْيَة)ی ئەوانەیتری تازە ڕابران (بَيْنَ ذَبْحِ شَاةٍ) لە نێوان سەربڕینی مەڕێك، یان بزنێك، گۆشتەکەشی بداتە هەژارەکانی(حَرَم)، (وَالتَّصَدُّقِ بِثَلاَثَةِ آصُعٍ) یان سێ ساع دانەوێڵە بکاتە خێر (لِسِتَّةِ مَسَاكِينَ) بیانداتە شەش هەژاری (حَرَم)-هەر ساعێك (ﷺ))) دوو کیلۆو چوارسەدو بیست غرامە-، واتە: هەر هەژارێك نیو ساعی بداتێ (وَصَوْمِ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ) یان سێ ڕۆژان بەرۆژوو ببێ ﴿عَنْ كَعْب بن عُجْرَةَ ﷺ:... أَنَّ الْقَمْلَ يَتَناثَرُ عَلى وَجْهِهِ، فَقالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِحْلِقْ رَأْسَكَ، ثُمَّ اذْبَحْ شاةً نُسُكاً، أَوْ صُمْ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، أَوْ أَطْعِمْ ثَلاَثَةَآصُعٍ مِنْ تَمْرٍ

وَالأَصَحُّ أَنَّ الدَّمَ فِى تَرْكِ الْمَأْمُورِ كَالإِحْرَامِ مِنَ الْمِيقَاتِ دَمُ تَرْتِيبٍ، فَإِذَا عَجَزَ اِشْتَرَى بِقِيمَةِ الشَّاةِ طَعَاماً وَتَصَدَّقَ بِهِ، فَإِنْ عَجَزَ صَامَ عَنْ كُلِّ مُدٍّ يَوْماً، وَدَمُ الْفَوَاتِ كَدَمِ التَّمَتُّعِ، وَيَذْبَحُهُ فِى حَجَّةِ الْقَضَاءِ فِالأَصَحِّ،

عَلَى سِتَّةِ مَساكِينَ﴾ رواه الشيخان، (كعب) ئەسپێی زۆری لە سەریدا بوو، پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: سەرت بتاشەو لە (فِدْيَة)دا: یان مەڕێك سەر ببڕە، یان سێ ڕۆژان بەرۆژوو ببە، یان سێ ساع قەسپ بدە شەش هەژاران.

خوێنیسێیەم: پێی دەگوترێ: (تَرْتِيب وَتَقْدِير) ڕیزو دیارکراو، کە واجب دەبێ: بە هۆی حەجی بە لەززەتو حەجیوێکرا، نەکردنیڕەجمیشەیتان، نەمانەوەیشەوێ لە (مِنَى)و لە (مزدلفة)، ئیحرام نەبەستن لە(میقات)، نەکردنی(طَوافُ الْوَداع)، لەدەستچوونی وەستانی (عَرَفات)، ئەگەر هەر یەکێکی لەو فەرمان پێکراوانە نەکرد، واجبە: مەڕێك، یان بزنێك سەر ببڕێ، ئینجا ئەگەر دەستی نەکەوت، سێ ڕۆژان لە حەجو حەفت ڕۆژان لەماڵەوە بەرۆژوو دەبێ، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَىالْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ فِالْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ﴾ هەر کەسێك لەززەتی دیت بە تەواوبوونیعومرە تا ئیحرامبەستنیحەج، واجبە: ئەو ئاژەڵەی ئاسانە لە (فِدْيَة)دا بدا، جا هەر کەسێك ئاژەڵەکەی دەست نەکەوت، واجبە: سێ ڕۆژان لە حەجداو حەفت ڕۆژانیش هەر کاتێك گەڕانەوە بەرۆژوو ببێ، ئەوە دە ڕۆژیتەواوە.

جا بزانە: ئەوەی تازە ڕابرا لە سەر فەرموودەی ڕاستتر بوو، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، واتە: لێرەدا (منهاج) بە فەرموودەی بێهێز ڕەفتاری کردوە، کە دەفەرموێ: (وَالأَصَحُّ أَنَّ الدَّمَ فِى تَرْكِ الْمَأْمُورِ) خوێنی نەکردنی فەرمان پێکراو (كَالإِحْرَامِ مِنَ الْمِيقَاتِ) وەکو نەبەستنی ئیحرام لە (میقات) (دَمُ تَرْتِيبٍ) خوێنی ڕیزو قرساندنە، کەوابو: (فَإِذَا عَجَزَ) ئەگەر ئاژەڵەکەی دەست نەکەوت (اشْتَرَى بِقِيمَةِ الشَّاةِ طَعَاماً) بە نرخی مەڕەکە، یان بزنەکە دانەوێڵە دەکڕێو (وَتَصَدَّقَ بِهِ) دەیکاتە خێر (فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر توانای نەبو: دانەوێڵە

بکرِیَ (صَامَ عَنْ كُلِّ مُدِّ يَوْماً) له جیاتی هەر مستێك ڕۆژێك بەڕۆژوو دەبێ.

(وَدَمُ الْفَوَاتِ) خوێنی له دەستچوونی(عَرَفـات)، (كَـدَمِ التَّمَتُّـعِ) وەکـو خـوێنی حـەجی بـه لەززەت وایه: لەو ڕێزو دیارکردنەیڕابردوودا، بەڵام (وَيَذْبَحُهُ فِى حَجَّةِ الْقَضَاءِ) خوێنی لـه دەستچوونی (عَرَفات) له حەجی قەزا کراوەدا سـەر دەبـڕێ (فِىالأصَـحِّ) لـه فـەرموودەی ڕاستتردا، هەروەك له باسەکەی دوایئێرەدا ڕوونی دەکەینەوە، إنْ شاَءَ اللهُ تَعَالَى.

خوێنیچوارەم: پێی دەگوترێ: (تَرْتِيب وَتَعْدِيلْ) ڕیزو قرساندن که واجب دەبێ: به هـۆی ئەو جیماع کردنەی حەج تێك دەدا، واته: ئەگەر له خوێنی جیماعدا وشـتر نـەبو و مانگـا

وَالدَّمُ الْوَاجِبُ بِفِعْلِ حَرامٍ أَوْ تَرْكِ وَاجِبٍ لاَ يَخْتَصُّ بِزَمَانٍ، وَيَخْتَصُّ ذَبْحُهُ بِالْحَرَمِ فِي الأَظْهَرِ، وَيَجِبُ صَرْفُ لَحْمِهِ إِلَى مَسَاكِينِهِ،

نەبو و حەفت مەڕ نەبون، ووشترەکه به پاره دەقرسێنێو بەو پارەیه دانەوێڵه دەکڕێ بۆ هەژارەکانی(حَرَم)، جا ئەگەر توانای کڕینی نەبو، لەجیاتی هەر مستێکی دانەوێڵەکه ڕۆژێك بەڕۆژوو دەبێ، هەروەك له باسی جیماعدا بەڵگەمان هێناوە.

هەروەها خوێنی ڕێلێگرتنی تـەواوکردنی حـەجیش ئەوهایـه: ئەگـەر بـزن، یـان مـەڕێکی دەست نەکەوت، دەیقرسێنێو به ئەندازەینرخەکەی، دانەوێڵه بۆ هەژاران دەکڕێ، ئەگەر توانای نەبو، لەجیاتی هەر مستێك ڕۆژێك بەڕۆژوو دەبێ، هەروەك له سەرچـاوەکاندا ئـەو دوو خوێنانه ئەوها ڕوون کراونەوەو له باسەکەی داهاتوودا خوێنی ڕێلێگرتن درێژتر ڕوون دەکەینەوە، إنْ شاَءَ اللهُ تَعَالَى.

﴿ کاتو شوێنی سەربڕینی خوێنەکان ﴾

(وَالدَّمُ الْوَاجِبُ بِفِعْلِ حَرَامٍ) ئەو خوێنەی واجب دەبـێ: بـه هـۆی کردنـی قەدەغـەکراوێکی حەرام (أَوْ تَرْكِ وَاجِبٍ) یان به هۆی نەکردنی واجبێك (لاَ يَخْتَصُّ بِزَمَانٍ) تایبەت نیه به هیچ کاتێك، واته: له هەر کاتێکدا ئاژەڵیخوێنەکه سەر ببڕێ دروست دەبێ، ئەوهاش سوننەته: له کاتی قوربانیدا سەری ببڕێ.

بەڵام (وَيَخْتَصُّ ذَبْحُهُ بِالْحَرَمِ) سەربڕینی ئاژەڵەکەیخوێن تایبەته به (حَرَم)، واته: ئەگەر له زەمینی(حَرَم)دا سەری نەبڕێ، دروست نابێو به بەر ناکەوێ (فِى الأَظْهَرِ) له فەرموودەی بەهێزتردا، چونکه خوای گەوره دەفەرموێ: ﴿هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ﴾ ئاژەڵی خوێنەکـه بگاتـه (حَرَم)و لەوێ سەر ببڕێ.

(وَيَجِـبُ صَـرْفُ لَحْمِـهِ إِلَـى مَسَـاكِينِهِ) واجبـه: پیسـتەو گۆشـتی خوێنەکـه بداتـه گـەداو هەژارەکانی (حَرَم)، جیاوازی نیه گەداو هەژارەکان: نیشتەجێی(حَرَم) بن، یان ڕێبوار بن، جا بزانه: واجبه گۆشتەکەش: لایکەم بداته سێ کەسان، جا ئەگـەر لـه (حـَرَم)دا گـەداو

هەژار نەبون، واجبە: سەربڕینەکە دوابێخێ تا پەیدا دەبن.
هەروەها واجبە: لە کاتی دابەشکردنیگۆشتەکە، یان لە پێشدا نیەتی خوێنەکە بێنێ، ئیتر جیاوازی نیە: بە پارچەکراوی گۆشتەکەیان بداتێ، یان لاشەیسەربڕاوەکەیان بداتێ، بەلاَم دروست نیە: بەخۆی هیچی لێبخوا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە ﴿عَنْ ابنِ عُمَررَضِىَاللهُ عَنهُما: لاَ يُؤْكَلُ مِنْ جَزاءِ الصَّيْدِ وَالنَّذْرِ وَيُؤْكَلُ مَا سِوَى ذَلِكَ﴾ رواه الشيخان، نابێ لە خوێنی سزایننێچیرو لە ئاژەڵی نەزرکراو بخورێ، جگە لەوانەش دروستە لێی بخورێ.

وَأَفْضَلُ بُقْعَةٍ لِذَبْحِ الْمُعْتَمِرِ اَلْمَرْوَةُ، وَلِلْحَاجِّ مِنىً، وَكَذَا حُكْمُ مَا سَاقَا مِنْ هَدْيٍ مَكَاناً، وَوَقْتُهُ وَقْتُ الأُضْحِيَّةِ عَلَالصَّحِيحِ.

(بابُ الإحْصارِ وَالْفَواتِ)

مَنْ أُحْصِرَ تَحَلَّلَ، وَقِيلَ لاَ تَتَحَلَّلُ الشِّرْذِمَةُ،

ئینجا بزانە: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا دروستە: دانەوێڵەو گۆشتی خوێنەکان لە (حَرَم) بگوازرێنەوەو بدرێنە گەداو هەژارەکانی شوێنەکانیتر، واتە: تەنها سەربڕین لە (حَرَم)دا واجبە، هەروەك لە (شرح الوجيز)و کتێبەکانی خۆیاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَأَفْضَلُ بُقْعَةٍ لِذَبْحِ الْمُعْتَمِرِ) گەورەترین شوێنی(حَرَم) بۆ سەربڕینی ئاژەڵی ئەو کەسەی عومرە دەکا، (اَلْمَرْوَةَ)یە–کە بەرامبەر (صفا)یە– چونکە لەوێدا سەری خۆی دەتاشێو عومرەی تەواو دەکا، بەلاَم ئێستا (اَلْمَرْوَةَ) کەوتۆتە ناو (الْمَسْجِدِالْحَرام)و ناگونجێ لەوێدا ئاژەڵ سەر ببڕێ.
(وَلِلْحَاجِّ) گەورەترین شوێنی(حَرَم) بۆ سەربڕینی ئاژەڵی ئەو کەسەی حەج دەکا، (مِنَى)یە، چونکە لەوێ حەج تەواو دەبێ، پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: ﴿نَحَرْتُ هَهُنا وَمِنَى كُلُّها مَنْحَرٌ﴾ رواه مسلم، من لێرەدا ئاژەڵم سەربڕی، (مِنَى) گشتی شوێنی سەربڕینە.
(وَكَذَا حُكْمُ مَا سَاقَا مِنْ هَدْيٍ) هەروەهایە بڕیاری سەربڕینی ئەو ئاژەڵەی حاجیو عومرەچی بە (هَدْي): بە دیاری هێناویانە بۆ(مَكَّة)، (مَكَانَاً) لە ڕووی شوێنەوە: (الْمروة)و (مِنَى)یە، بەلاَم (وَوَقْتُهُ) کاتی سەربڕینی ئاژەڵی(هَدْي)–دیاری (وَقْتُ الأُضْحِيَّةِ) کاتی قوربانییە: کە چوار ڕۆژەکەی جەژنی قوربانە (على الصَّحيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، هەروەك لە باسی ڕەجمی شەیتانیگەورەدا بە درێژی ڕوون کراوە.

﴿ بابُ الإحْصارِ: **باسی ڕێلێگرتن لە تەواوکردنیحەج و عومرە**
(وَالْفَواتِ) **لەدەستچوونی** (عَرَفات)﴾

(مَنْ أُحْصِرَ) هەر کەسێك ئیحرامی بەست، جا لە دوایئیحرامبەستن لە گشت ڕێگایەکەوە قەدەغە کرا: حەج، یان عومرە تەواو بکا (تَحَلَّلَ) دروستە: خۆی حەڵاڵ بکاو ئیحرامەکەی بشکێنێ، واتە: ئاژەڵێك سەر ببڕێو سەری بتاشێ، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَااسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلاَ تَحْلِقُوا رُؤُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ﴾ ئەگەر لە گشت ڕێگەیەکەوە قەدەغەکران: حەج، یان عومرە تەواو بکەن، ئەو ئاژەڵەی بۆتان ئاسانە سەری ببڕن، بەڵام سەرتان مەتاشن تا ئاژەڵەکە دەگاتە شوێنی خۆی، واتە: سەردەبڕێ.
(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (لاَ تَتَحَلَّلُ الشِّرْذِمَةُ) کۆمەڵێکیوەها:
وَلاَ تَحَلُّلُ بالْمَرَضِ فإِنْ شَرَطَهُ تَحَلَّلَ بِهِ عَلَىالْمَشْهُورِ،

کە تەنها ئەوان قەدەغە کرابن، دروست نیە خۆیان حەڵاڵ بکەن، بەڵام بە فەرموودەیڕاستتر: گشت قەدەغەکراوێك بۆی دروستە، جا یەك کەس بێ، یان زیاتر.
﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر لە تەواوکردنیعومرە قەدەغە کرا، بەڵام دەیزانی پێش سێ ڕۆژان قەدەغەکردنەکەی نامێنێ، یان دەگونجا لە ڕێگایەکیتر عومرەکەی تەواو بکا، ئەوە واجبە: خۆی لە ئیحرامدا ڕابگرێو عومرەکەی تەواو بکاو دروست نیە خۆی حەڵاڵ بکا، بەڵام ئەگەر لە تەواوکردنیحەج قەدەغە کرا، ئەوە چوار حاڵەتی هەنە:
یەکەم: ئەگەر گومانی بەهێز بوو: پێش وەستانی(عَرَفَة) قەدەغەکردنەکەی نامێنێ، یان دەگونجا لە ڕێگایەکیتر حەجەکەی تەواو بکا، ئەوە واجبە: خۆی لە ئیحرامدا ڕابگرێ: بۆ ئەوەی حەجەکەی تەواو بکا، واتە: دروست نیە خۆی حەڵاڵ بکا تا ئەو کاتەی لە فەوتانی وەستانی(عَرَفَة) دەترسێ.
دووەم: ئەگەر گومانی بەهێز نەبو، بەڵام ئومێدی هەبو: پێش وەستانی(عَرَفَة) قەدەغەکردنەکەی نەمێنێو کاتێکی بەرفراوانیش مابو بۆ وەستانی(عَرَفَة)، ئەو کاتە سوننەتە خۆی لە ئیحرامدا ڕابگرێ، تا ئەو کاتەی لە فەوتانی وەستانی(عَرَفَة) دەترسێ.
سێیەم: ئەگەر کاتەکە بەرتەنگ بوو و لە فەوتانی وەستانی(عَرَفَة) دەترسا، یان هیچ ئومێدێکی نەبو: قەدەغەکردنەکەی نەمێنێ، ئەوە سوننەتە: بە پەلە خۆی حەڵاڵ بکا؟ چونکە لەم حاڵەتەدا ئەگەر هەر لە ژێر ئیحرامدابێو وەستانی(عَرَفَة)ی لیێبفەوتێ، قەزاکردنەوەی لە سەر واجب دەبێ، هەم دوو خوێنیشی لە سەر واجب دەبن: خوێنێکی فەوتانی (عَرَفَة)و خوێنێکی خۆحەڵاڵکردن.
چوارەم: ئەگەر بە هۆی قەدەغەکردن-یان عوزرێکیتر- خۆی حەڵاڵ کرد، بەڵام لە دوای خۆحەڵاڵکردنەکە کاتێکیبەرفراوان مابو بۆ وەستانی(عَرَفَة)، لەم حاڵەتەدا ئەوها باشترە: سەرلەنوێ ئیحرام بە حەجی ئەمساڵ ببەستێو هەر لەم ساڵەیدا حەج بکا، هەروەك لە

(المجموع)و (تحفة)دا ناوەرۆكی ئەم ئاگاداریيە ڕوون كراوەتەوە.

﴿ ئیحرام شكاندن بە هۆی نەخۆشیو عوزرەكانیتر ﴾

(وَلاَ تَحَلُّلَ بِالْمَرَضِ) خۆحەلاڵكردن دروست نیە بە هۆی نەخۆشی، ئەگەر مەرجی دانەنابێ، بەڵكو واجبە: خۆی ڕابگرێ تا چاك دەبێتەوە، بەلام (فَإِنْ شَرَطَهُ) ئەگەر لەگەڵ نیەتی ئیحرامبەستندا مەرجی دانابو: هەر كاتێك نەخۆش ببێ، یان عوزرێكیتری ببێ، خۆی حەلاڵ بكا (تَحَلَّلَ بِهِ) ئەو كاتە دروستە: بە هۆی نەخۆشیو شكستو برینداربوونو عوزرەكەیتر خۆی حەلاڵ بكا (علی الْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی ناسراوی مەزهەب وَمَنْ تَحَلَّلَ ذَبَحَ شَاةً حَيْثُ أُحْصِرَ، قُلْتُ: إِنَّمَا يَحْصُلُ التَّحلُّلُ بِالذَّبْحِ وَنِيَّةِ التَّحَلُّلِ وَكَذَا الْحَلْقُ إِنْ جَعَلْنَاهُ نُسُكاً،

﴿عَنْ عائِشَةَرَضِيَاللهُ عَنْها: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَى ضُباعَةَ فَقالَت: يارَسُولَ اللهِ اِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ وَأَنا شاكِيَةٌ؟ فَقالَ النَّبِيُّ ﷺ: حُجِّي وَاشْتَرِطِي: أَنَّ مَحِلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي﴾ رواه الشيخان، (ضباعة) گوتی: دەمەوێ حەج بكەمو گیانیشم بە ئازارە، پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: ئیحرام بە حەج ببەستەو مەرج دابنێو بڵێ: لە هەر شوێنێك بە هۆی نەخۆشی ڕاگیرام، لەوێ خۆم حەلاڵ بكەم.

ئینجا بزانە: ئەگەر بە مەرجی دانابێ: بە بێخوێندان خۆی حەلاڵ بكا، ئەو كاتە خوێنەكەشی لە سەر واجب نابێ، ئەگینا: واجب دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: دروستە -لەگەڵ نیەتی ئیحرامبەستنیحەج- بە مەرج دابنێ: حەجەكەی بگۆڕێو ببێتە عومرە، هەر كاتێك نەخۆشی، یان عوزرێكیتری وەكو نەخۆشی لێیڕوودا، جا لە كاتی پەیدابوونیعوزرەكە، حەجەكەی دەبێتە عومرەو بەر عومرەی ڕوكنیئیسلام دەكەوێ، هەروەك لە زۆبەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَمَنْ تَحَلَّلَ) هەر كەسێك ویستی خۆی لە ئیحرام حەلاڵ بكاو ئیحرام بشكێنێ: بە هۆی قەدەغەكردن، یان نەخۆشی، یان عوزرێكیتر (ذَبَحَ شَاةً) واجبە: مەڕێك، یان بزنێك سەر ببڕێ، بە بەڵگەی ئایەتەكەیڕابردوو (حَيْثُ أُحْصِرَ) سەربڕینەكەشی لەو شوێنە بێ: كە لێیەوە قەدەغە كراوە -جا (حَرَم) بێ، یان دەرەوەی(حَرَم)- بە بەڵگەی حەدیسەكەی داهاتوو، واتە: شوێنیقەدەغەكردن -دەرهەقیقەدەغەكراوەكە- وەكو (حَرَم)ی لێدێو سەربڕینەكەی لە شوێنێكیتری جگە لە شوێنیقەدەغەكردنەكە دروست نابێ، هەروەك لە زۆبەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

ئینجا بزانە: واجبە: گۆشتەكەش بداتە گەداو هەژارەكانی ئەو شوێنەی لێیەوە قەدەغەكراوە، جا ئەگەر گەداو هەژاری لێنەبون، دەیگوازێتەوە نزیكترین شوێنو دەیداتە

هەژارەکانی ئەوێ، هەروەك لە (تحفه)و (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.
(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: (إِنَّمَا يَحْصُلُ التَّحَلُّلُ) حەلاڵبوون لە ئیحرام دێتە جێ، تەنها (بِالذَّبْحِ) بە سەربڕینی ئاژەڵەکەو هەم (وَنِيَّةِ التَّحَلُّلِ) بە نیەتی خۆحەلاڵکردن لە کاتی سەربڕینی ئاژەڵەکەداو (وَكَذَا الْحَلْقُ) هەروەها بە سەرتاشینیش (إِنْ جَعَلْنَاهُ نُسُكاً) ئەگەر بە خواپەرستیی دابنێین.
ئینجا واجبە: سەرتاشینەکە بکەوێتە دوای سەربڕینی ئاژەڵەکە، بە بەڵگەی ئایەتەکەی ڕابردوو، هەم ﴿عَنْ ابِنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: خَرَجْنا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ مُعْتَمِرِينَ فَحالَتْ
فَإِنْ فُقِدَ الدَّمُ فَالأَظْهَرُ أَنَّ لَهُ بَدَلاً وَأَنَّهُ طَعَامٌ بِقِيمَةِ الشَّاةِ، فَإِنْ عَجَزَ صَامَ عَنْ كُلِّ مُدٍّ يَوْماً، وَلَهُ التَّحَلُّلُ فِي الْحَالِ فِي الأَظْهَرِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

كُفَّارُ قُرَيْشٍ دُونَ الْبَيْتِ فَنَحَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بُدْنَهُ وَحَلَقَ رَأْسَهُ –أيْ بِالْحُدَيْبِيَةِ–﴾ رواه البخاری، لەگەڵ پێغەمبەرﷺ بۆ عومرە چووینە (مكة)، بەڵام کافرەکان ڕێگەیان لێگرتین‌و نەگەیشتینە (بَيْت)، ئینجا پێغەمبەرﷺ لە (اَلْحُدَيْبِيَة)دا ووشترەکانی سەر بڕین‌و سەری خۆی تاشی. واتە: (اَلْحُدَيْبِيَة) لە دەرەوەی زەمینی (حَرَم)ە.
ئینجا (فَإِنْ فُقِدَ الدَّمُ) ئەگەر لە شوێنی‌قەدەغەکردندا ئاژەڵی خوێنەکە نەبو، یان پارەی نەبو، یان ڕێگەی نەدرایێ بیکڕێ (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أَنَّ لَهُ بَدَلاً) لەجیاتی خوێنەکە (فِدْيَة) هەیە (وَأَنَّهُ طَعَامٌ) ئەو (فِدْيَة)یەش دانەوێڵەیە (بِقِيمَةِالشَّاةِ) بە ئەندازەی نرخی مەڕەکە، یان بزنەکە لەو شوێنەدا:
واتە: دانەوێڵەکە دەداتە هەژارەکانی ئەو شوێنە، ئینجا سەری دەتاشێ، هەم واجبە: لەگەڵ بەشکردنی‌دانەوێڵەو سەرتاشیندا نیەتی حەلاڵبوون بێنێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشروانی)دا فەرموویانە.
(فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر توانای دانەوێڵەی نەبو: وەك دەستی نەکەوێ، یان پارەی نەبو بیکڕێ (صَامَ عَنْ كُلِّ مُدٍ يَوْماً) واجبە: لەجیاتی هەر مستێکی دانەوێڵەکە ڕۆژێك بەڕۆژوو ببێ، جا لە هەر شوێنێکدا بەڕۆژوو ببێ دروست دەبێ.
ئینجا (وَلَهُ التَّحَلُّلُ فیالْحَالِ) لە حاڵەتی ڕۆژووگرتندا بۆی دروستە: هەر ئەودەم خۆی حەلاڵ بکا، واتە: پێش دەست پێکردنی بەڕۆژووبوون سەری بتاشێ‌و لەگەڵ سەرتاشیندا نیەتی حەلاڵبوون بێنێ (فی الأَظْهَرِ) لە فەموودەی بەهێزتردا (وَاللهُ أَعْلَم).
﴿ ئاگاداری ﴾ بە فەرموودەیەکی‌تری ئیمامی(الشافعي): ئەگەر لە شوێنی‌قەدەغەکردندا ئاژەڵی‌خوێنەکە نەبو، ئەوە لەجیاتی‌ئاژەڵەکە دە ڕۆژان بەڕۆژوو دەبێ: وەك دە ڕۆژووەکانی خوێنی(تَمَتُّعِ)–حەجی بە لەززەت، جا بەم فەرموودەیەش–وەك

فەرموودەکەی بەهێزتر- بۆی دروستە: هەر ئەو دەم پێش ڕۆژووگرتن خۆی حەڵاڵ بکا، هەروەك لە (المجموع)و حاشیەی (عُمَيرة)دا ڕوون کراوەتەوە.

کەوابو: ئەو کەسەی ئیحرامی بەستوەو ڕێگەی نادەن حەج و عومرە تەواو بکاو یەکسەر لە فرۆکەخانەکان و خاکی(حجاز) دەیگەڕێننەوە، مۆڵەتیشی نادەن دابەزێ و (فِدْيَة) سەر ببڕێ، دروستە: بۆ خۆێ (تَقْليد)ی ئەم فەرموودەیە بکاو بە نیەتی حەڵاڵبوون-پێش ڕۆژووگرتن- سەری‌خۆی بتاشێ و لەگەڵ سەرتاشیندا نیەتی‌حەڵاڵبوون بێنێ، ئینجا دە ڕۆژەکان بە نیەتی(فِدْيَة) بەڕۆژوو ببێ، والله أعلم.

وَإِذَا أَحْرَمَ الْعَبْدُ بِلاَ إِذْنٍ فَلِسَيِّدِهِ تَحْلِيلُهُ، وَلِلزَّوْجِ تَحْلِيلُهَا مِنْ حَجٍّ تَطَوُّعٍ لَمْ يَأْذَنْ فِيهِ، وَكَذَا مِنَ الْفَرْضِ فِالأَظْهَرِ، وَلاَ قَضَاءَ عَلَىالْمُحْصَرِ الْمُتَطَوِّعِ، فَإِنْ كَانَ نُسُكُهُ فَرْضَاً مُسْتَقِرّاً بَقِيَ فِذِمَّتِهِ، أَوْ غَيْرَمُسْتَقِرٍّ اُعْتُبِرَتْ الأِسْتِطَاعَةُ بَعْدُ،

(وَإِذَا أَحْرَمَ الْعَبْدُ بِلاَ إِذْنٍ) هەر کاتێك کۆیلە بێ‌ئیزنی گەورەکەی ئیحرامی بەست: بە حەج، یان بە عومرە (فَلِسَيِّدِهِ تَحْلِيلُهُ) بۆ گەورەکەی دروستە: ئیحرامەکەی پێ حەڵاڵ بکا، واتە: فەرمانی پێ‌بکا: سەری بتاشێ و نیەتی حەڵاڵکردنی ئیحرامیش بێنێ، ئینجا لە (فِدْيَة)ی ئیحرام شکاندنەکەدا کۆیلەکە بەڕۆژوو دەبێ، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلِلزَّوْجِ) هەروەها بۆ مێرد دروستە: (تَحْلِيلُهَا) ئیحرام بە ژنەکەی حەڵاڵ بکا (مِنْ حَجٍّ تَطَوُّعٍ) لە حەج و عومرەی سوننەت، کە (لَمْ يَأْذَنْ فِيهِ) مێردەکە ژنەکەی ئیزن نەدابێ: حەج سوننەتەکە، یان عومرە سوننەتەکە بکا.

(وَكَذَا مِنَ الْفَرْضِ) هەروەها بۆ مێردەکە دروستە: ئیحرامی حەج و عومرەی واجبیش بە ژنەکەی حەڵاڵ بکا، ئەگەر ئیزنی نەدابێ (فی الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە حەرامە: ژن بە بێ‌ئیزنی مێردەکەی حەج بکا، هەروەك لە سەرەتای حەجدا ڕوونمان کردەوە، کەوابو: واجبە ژنەکە مەڕێك سەر ببڕێ و نیەت بێنێ و مووی سەری کورت بکا، جا ئەگەر ئاژەڵی دەست نەکەوت، ئەو کاتە وەکو قەدەغەکراوی‌ڕابردوو ڕەفتار دەکا، وَاللهُ أَعْلَم.

(وَلاَ قَضَاءَ) قەزاکردنەوەی حەج و عومرە واجب نیە (عَلَىالْمُحْصَرِ) لە سەر ئەو کەسەی قەدەغەکراوە حەج و عومرە تەواو بکا (الْمُتَطَوِّعِ) کە حەج و عومرەکەی سوننەت بێ ﴿چونکە لە (الحديبية)دا هەزارو چوارسەد (صحابة) لەگەڵ پێغەمبەرﷺ قەدەغە کران لە عومرە تەواوکردن، بۆ ساڵی داهاتووش تەنها دەوری حەفتسەد (صحابة) لەگەڵ پێغەمبەرﷺ هاتنەوە بۆ عومرە کردن﴾.

هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

بەلاَم (فَإِنْ كَانَ نُسُكُهُ فَرْضاً مُسْتَقِرّاً) ئەگەر حەج و عومرەکەی واجبێکی جێگیربوو بێ لە ئەستۆیدا: وەك لە پێش ئەم ساڵەیدا لە سەری واجب بوبێ، ئەوە (بَقِيَ فِي ذِمَّتِهِ) لە ئەستۆیدا هەر دەمێنێ و واجبە: حەج و عومرەکە لە مەودوا بکا.

(أَوْ غَيْرَ مُسْتَقِرٍّ) یان ئەگەر حەج و عومرەکە واجبێکی جێگیربوو نەبێ: وەك هەر لەم ساڵەیدا حەج و عومرەی لە سەر واجب بوبێ، ئەوە (اُعْتُبِرَتِ الأَسْتِطَاعَةُ بَعْدُ) ڕەچاو دەکرێ لەمەودوا توانای حەج کردنی ببێ، ئینجا لە سەری واجب دەبێتەوە حەج و عومرەکە بکا.

وَمَنْ فَاتَهُ الْوُقُوفُ تَحَلَّلَ بِطَوَافٍ وَسَعْيٍ وَحَلْقٍ، وَفِيهِمَا

﴿ لە دەستچوونی وەستانی(ع

(وَمَنْ فَاتَهُ الْوُقُوفُ) هەر کەسێك وەستانی(عَرَفات)ی ا

(عَرَفات) تا بەیانیی ڕۆژی جەژن دەرکەوت، جیاوازی نیە: عوزری هەبوبێ، یان نا، لە گشت حاڵەتێکدا (تَحَلَّلَ) واجبە: یەکسەر ئیحرامیخۆی حەلاڵ بکا؟ چونکە ئیحرامیساڵێك بۆ ساڵێکیتر نابێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

جا ئەگەر بگونجێ، ئەوە واجبە بە کردەوەکانیعومرە خۆی حەلاڵ بکا، واتە: (بِطَوَافٍ وَسَعْيٍ وَحَلْقٍ) بە تەواف کردن و هاتوچۆی نێوان سەفاو مەڕوەو سەرتاشین.

بەلاَم ئەگەر نەگونجا تەواف و (سَعْي) بکا، ئەو کاتە -وەك قەدەغەکراویڕابردوو- خۆی حەلاڵ دەکا: بە سەربڕینی ئاژەڵ و نیەتی خۆحەلاڵکردن و سەرتاشین، هەروەك لە (تحفة)و(الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

جا بزانە: ئەم کردەوانەیعومرە -کە بە هۆی لەدەستچوونی وەستانی(عَرَفات) دەکرێن- بەر عومرەی ڕوکنیئیسلام ناکەوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، (وَفِيهِمَا قَوْلٌ) دەربارەی (سَعْي)و سەرتاشین فەرموودەیەك هەیە: کە بۆ حەلاڵبوونی ئیحرام پێویست نینە.

(وَعَلَيْهِ دَمٌ) ئەو کەسەی وەستانی(عرفات)ی لەدەست چووە، خوێنی لە سەرە، هەم (وَالْقَضَاءُ) واجبە: حەجەکەشی قەزا بکاتەوە، جیاوازی حەجی واجب و سوننەت نیە، هەروەك لە (شرح المَحِلِّي)و (شرح المَنْهَج)دا فەرموویانە.

جا بزانە: ئەو خوێنەی فەوتانی(عرفات) لە ساڵی قەزاکردنەوەی حەجەکەدا دەدرێ، بەم جۆرە: هەر کاتێك ئیحرامی بە حەجیقەزاکراوە بەست، واجبە: مەڕێك، یان بزنێك سەر ببڕێ، جا ئەگەر دەستی نەکەوت، دە ڕۆژان بەڕۆژوو دەبێ: سێ ڕۆژان لە حەجی قەزاکراوەداو حەفت ڕۆژیش کە لە حەجیقەزاکراوە گەڕاوە، بە بەڵگەی:

﴿عَنْ سُلَيْمانَ بن يَسارﷺ: جاءَ هَبّارُ بن الأَسْوَدِ يَوْمَ النَّحْرِ فَقالَ: يا أَمِيرَالْمُؤمِنينَ أَخْطَأْنا الْعِدَّةَ كُنّا نَظُنُّ أَنَّ هَذاالْيَوْمَ يَوْمُ عَرَفَةَ؟ فقال: عُمَرُﷺ: اِذْهَبْ إِلى مَكَّةَ فَطُفْ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ، وَاسْعَوْا بَيْنَ الصَّفا وَالْمَرْوَةِ وَانْحَرُوا هَدْياً إِنْ كانَ مَعَكُمْ، ثُمَّ احْلِقوا أَوْ قَصِّرُوا، ثُمَّ ارْجِعُوا، فَاِذا كانَ عامٌ قابِلٌ فَحُجُّوا وَأَهْدُوا، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيامُ ثَلاثَةِ أَيامٍ فِـالْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذا رَجَعَ﴾ **رواه الامام مالك باسناد صحيح وروى نحوه الامام الشافعي والبيهقي باسنادين صحيحين، (هبار) لــــه ڕۆژی جەژنیقوربانــــدا هاتـــه لای ئیمـــامی(عُمَـــر)و گـــوتی: لــــه ژمـــارەی ڕۆژەکاندا هەڵەمان کردبو، واماندەزانی ئەمڕۆ ڕۆژی عالفەیـە—واتـە: وەسـتانی (عَرَفـات)**

فەوتا— جا ئیمامی (عُمَر) فەرمووی: خۆتو هاوڕێکانت بڕۆنە (مَكّة)، تەواف بکەنو (سَعْي) نێوان سەفاو مەڕوە بکەنو ئەگەر ئاژەڵی دیاریتان پێیە سەری ببڕن، ئینجا سەری خۆتان بتاشن، یان مووەکانی کورت بکەن، ئینجا بگەڕێنـەوە وولاتـی خۆتـان، جـا هـەر کاتێك ساڵێداهاتوو کاتی حەج هات، وەرنەوە حەج بکەنو ئاژەڵێك لەو حەجەدا سەر ببڕن، جا هەر کەسێك ئاژەڵەکەی دەست نەکەوت، با سێ ڕۆژان لەو حەجەدا بەڕۆژوو ببێو حـەفت ڕۆژانیش هەر کاتێك گەڕاوە بۆ وولاتیخۆی...کۆتایی.

الحمــد لله، لێــرەدا—بــە تــەواوبوونی پــەڕتووکی حــەج و عــومرە— بــەرگی دووەمــی ﴿ ڕووناکی (رَبِّ الْعالَمِين) **ڕوونکردنـەوەی** (مِنْهاجِ الطَّالِبين)**﴾ کۆتـایی هـات، لـە شـەوی پێنج شەممە (﴿[illegible]﴾)ی (محرم)ی ساڵی (﴿[illegible]﴾)ی کۆچی، إن شاء الله، بەرگی سێیەمی بــەدوادا دێ: کــە بــە** (كِتاب الْبَيْعِ: **پــەڕتووکی کــڕینو فرۆشــتن) دەسـت پێدەکـا، لە خوایگەورە دەپاڕێمەوە: هێزو توانام بـداتێ بـۆ تـەواوکردنی ڕوونکردنـەوەی هـەموو (مِنْهـاج)ی ئیمـامی (النَّـواوي) رحمـه الله تعـالی، منـیش بەنـدەی بێچـارەو گوناهبـار: (عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی)م، خودا لە خۆمو لـە دایكو بـاوکمو لـە خۆشەویستەکانم خــــۆش ببــــێ،** آمـين، وَصَـلّىاللهُ وَسَــلَّمَ عَلـى سَـيِّدِنا مُحَمَّـدٍ وَآلِـهِ وَصَـحْبِهِ أَجْمَعِـين، وَالْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعالَمِين، وَلاحَوْلَ وَلا قُوَّةَ اِلاّ بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيم

هەولێر— کوردستان

﴿[illegible]﴾ ی مــحــرم— ﴿[illegible]﴾ی کــۆچـی.

﴿[illegible]﴾ ی خاکەلێوە— ﴿[illegible]﴾ی کوردی.

﴿[illegible]﴾ ی نیســـان— ﴿[illegible]﴾ی زایـیـنــی.

شارەزاكردن:

ئەی خوێنەری بەڕێز، هەر كاتێك دانەر دەڵێ:

* رواه الشيخان، مەبەستی ئیمامی (البخاري و مسلم)ن.

*رواه اصحاب السنن، مەبەستی ئیمامی (أبوداود و النسائي و الترمذي)ن.

* هـەروەك لە سـەرچاوەكاندا فـەرمـوویانە، یان ڕوون كـراوەتەوە، مـەبەسـتی ئەم چـوار كتێبەنە:

1 –(المجموع: شرح المهذب) دانراوی (الإمام النواوي).

2 –(تحفةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام إبن حجرالهيتمي).

3 –(نهايةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمدالرملي).

4 –(مغنيالمحتاج : شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمد الخطيب الشربيني).

جـا ئەگـەر یەكـێك لـەو چـوارانە لـە گەڵـدا نـەبێ، ئـەو كـاتە دەڵـێ: هەر وەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا...

ئەی قوتابیی خۆشەویست و ڕێزدار، تكایە:

1– پێشەكیەكە لە بەرگی یەكەمدا بە بیرلێكردنەوەیەكی ورد بخوێنەوە.

2– بۆ تێگەیشتنی ئەم كتێبە پشت مەبەستە بە تەنها زانستیخۆت، بـەڵكو لـە لای مامۆستایئایینی بیخوێنە، چونكە چەند پێناسەو زاراوەیەكی شەرعی هەنە، لە لای مامۆستای ئایینی باشتر لێی تێدەگەی.

*دانراوەكانیتری دانەر:

1 – هـــۆنــراوەی ﴿ ئیمان و ئیسلام ﴾

2 – ڕوونكردنەوەی ﴿ الأربعين النواوية ﴾

3 – ﴿ عـەقـیدەی ئیسـلامـی ﴾

4 – ڕوونکردنەوەی ﴿ العقيدةالطحاوية ﴾
5 – چەند گوڵێك لە ﴿ گوڵزاری ئیسلام ﴾
6 – ڕوونکـردنەوەی ﴿ متن فتح القريب ﴾
7 – ڕوونکردنەوەی ﴿ قطرالعارض فی علم الفرائض ﴾
8 – چۆنیەتی ﴿ حەج و عومرە ﴾
9– مێرگ و گوڵزاری بەهار * ژیانی پێغەمبەری ڕێزدارﷺ.

ناوەڕۆکی بەرگی دووەمی ﴿ ڕووناکی(رَبِّ الْعالَمِين)﴾

بابەت	لاپەڕە	بابەت	لاپەڕە

ناوەڕۆکی بەرگی دووەمی ﴿ ڕووناکی(رَبِّ الْعالَمِين)﴾

1- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ فَلَوْلاَ نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِالدِّينِ ﴾ (التوبة:122)، واتە: دەبوا لە هەر هۆزێکی موسوڵمانان کۆمەڵێك ڕاپەڕیبان بۆ (جهاد)کردنو کۆمەڵێکیش بۆ خوێندن، تاکو لە (شەریعەتی ئیسلام) تێبگەن.

2- پێغەمبەری خۆشەویستﷺ دەفەرموێ: ﴿ مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِالدِّينِ ﴾ رواه البخاری و مسلم، واتە: هەر کەسێك خوای گەورە بیەوێ چاکەی بداتێ، لە (شەریعەتی ئیسلام) تێیئەگەێنێ.

3- ئیمام (عمر بن الخطابؓ) دەفەرموێ: ﴿ تَفَقَّهُوا قَبْلَ أَنْ تُسَوَّدُوا، فَمَنْ سَوَّدَهُ قَومُهُ عَلَى فِقْهٍ، كَانَ حَيَاةً لَهُ وَلَهُمْ ﴾ رواه الدارمي، واتە: لە (شەریعەتی ئیسلام) تێبگەن پێش ئەوەی بکرێنە گەورە، چونکە هەر کەسێك (شەرع) بزانێو گەلەکەی خۆی بیکاتە گەورە، ئەبێتە هۆی ژیانێکی خۆش بۆ خۆیو بۆ ئەوان.

4- ئیمام (الأعمش) دەفەرموێ: ﴿ يَا مَعْشَرَالْفُقَهاءِ أَنْتُمُ الأَطِبَّاءُ وَنَحْنُ الصَّيَادِلَةُ ﴾ رواه الصيمري، واتە: ئەی چینی (شەرعزانان) ئێوە پزیشکن، ئێمەی (حەدیس گێڕەوەش) دەرمانناسی دەرمانخانەین.

5- ئیمام (الشافعي) دەفەرموێ: ﴿ مَنْ حَفِظَ الْفِقْهَ عَظُمَتْ قِيمَتُهُ وَمَنْ تَعَلَّمَ الْحَدِيثَ قَوِيَتْ حُجَّتُهُ ﴾ رواه ابن حجر الهيتمي، واتە: هەرکەسێك لە (شەریعەتی ئیسلام) شارەزا ببێ، نرخی بەرز ئەبێتەوەو هەر کەسێك (حەدیس) فێر ببێ، بەڵگەی بەهێز دەبێ.

6-ئیمامی (البخاري) دەفەرموێ: ﴿ هُوَ-أَيِ الْفِقْهُ- ثَمَرَةُ الْحَدِيثِ، وَلَيْسَ ثَوابُ الْفَقِيهِ دُونَ ثَوابِ الْمُحَدِّثِ ﴾ رواه القسطلاني، واتە: (شەریعەتی ئیسلام) بەرهەمی حەدیسە، پاداشتی (شەرعزان) کەمتر نیە لە پاداشتی (حەدیس گێڕەوە).